

บรมธรรม

ภาคต้น

บรมธรรม

ภาคต้น

พุทธทาสภิกขุ

อบรมภิกษุณิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พรรษาปี ๒๕๑๒

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยทุน "ธรรมทานปริวรรตน์" เป็นอันดับแรกแห่งทุนนี้
เป็นการพิมพ์ครั้งที่ห้า ของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ หมวดปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๙ บนพื้นแถบสีแดง จำนวนพิมพ์ ๒,๒๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๑

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๓๐	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๑๓	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๑	มกราคม	พ.ศ. ๒๕๑๔	จำนวน ๑,๒๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	๑	กุมภาพันธ์	พ.ศ. ๒๕๑๘	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	๒๗	พฤษภาคม	พ.ศ. ๒๕๒๕	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕	๓๐	พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๔๑	จำนวน ๒,๒๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติขององค์พระพุทโธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
โธ่เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเชื่อใค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนี้ตสนทนากอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

อนุโมทนา

การที่ท่านทนายบด ได้ยินยอมตามสำเนา
แก้การขัดแย้งอันมีชื่อธรรมวิเศษแล้ว
มาในครั้ง นี้ ซึ่งเอามาจากรุ่นอนุโมทนา ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของหมู่คณะที่จัดทำ
ในขณะนี้เป็นที่ช่วยแก้ไขใหม่ แพร่หลายไป
โลกมนุษย์ อนุโมทนา โลกนี้คือ ๓๐๐๐
เป็นอันจบ

อนุโมทนาโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
นักกษัตริย์แห่งโลกได้ แต่กลายเป็นที่
ยึดแย้งกันโดยเอาตามใจเขามา
มากว่า. ถ้าหากเหลืออยู่เป็นอัน
ที่จะเป็นตามแล้ว หรือที่
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่าง
ตามเข้าใจกัน และประ
กรรมธรรมวิเศษ มี
แก้ปัญหานี้

อนุโมทนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็น
ที่สามารรถเอาใจได้ ก็
โลกได้. อนุโมทนาโลก มี
อย่างนี้ แล้วยัง
หา ๓๐๐๐แห่ง

ล่อง=ร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน. กิจกรรมรวมใจชน
กำลัง ดำเนินไป เพื่อวัตถุประสงค์=สวด สังเกตว่า...

สิ่งที่ต้องระวัง ตั้งใจสังเกตเป็นฝอย
จดจำไว้ ก็คือ เขาถือคัมภีร์ได้แต่เพียง "ธรรมะ;
แต่ไม่มี" ธรรมะ, ข้อไม่มีธรรมะใช้ 4 นกส แกะ
ยีสต์ทำเนย ๑/๒๐ ของไข่ของนก. เขาไม่ยึดด้วยตัวเลข ๑๕
มีธรรมะอย่างนี้เขาได้ไว้หน้า, เขา ข้อไม่มีละตาย ใน
นกสก็เขาไม่มีธรรมะ, เขา ข้อไม่มีกลัวอนัตตราชินีเกิด
ขึ้นจากนกสก็เขาไม่มีธรรมะ; นกสคนและนกสเวีย
ธรรมะ ข้อเป็นสิ่งที่ไม่มีผล ไม่คุ้มทุน. กิจกรรมรวม
ใจชน ล่องไป 4 นกส ๑ นกส=คัม ๑๕ มี ธรรมะ ซึ่ง
กว่านี้คือเพียงแต่ใช้ ๕ ธรรมะเท่านั้น.

การฝึกปฏิบัติ "สัจจะหาญ" แห่งโลกยุคปัจ
จุบัน นั้น นอกจากไม่มีสอนธรรมะ, มีสอนแต่เพียง
คือ กัมภีร์ชาชีพ แล้ว ยังสอนไปในทาง ไม่ให้นับคัม
ตัวใจ ด้วย ปล่อยให้กลายเป็นนกสเสียเสียรพและ
ฉันทลักษณ์วิเศษ; ผลโลกยุคปัจจุบัน ล่องอยู่ ๑ น
ฐานะ ที่ยาก ที่จ=มีธรรมะ มากยิ่งขึ้นทุกที เพราะผล
มีธรรมะใน แห่งนกสตามใจตัวใจ และยังเป็นข้อที่ต่อ
ธรรมะ. คนที่ฝึกปฏิบัติวิเศษ บุคคลตามรอย ๑๒
๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐-๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕-๑๖-๑๗-๑๘-๑๙-๒๐
เจ้า, ทั้งคนแก่และเด็ก, ทั้งที่ขยันและที่ขี้เกียจ,

อนุโมทนา*

การที่ คัมภรยตต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ขรม-
เทศน์ กิติ, ธรรมของปวงเทพ หรือการบรรยาย ประการอื่น กิติ,
ก็สืบได้รับความร่วมมือ จากสหุยธรรมทาน หลายฝ่าย คนมี
โอกาสจิตวิมลมีอันมาได้ งามลักษณะเช่นนี้ นี้ ข้าพเจ้า ขอ
เสียดอกดอกลีลา และขออนุโมทนา ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนใน
การช่วยเหลือ. การอนุโมทนาที่ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
ของคณะธรรมทาน, หรือสำนักสงฆ์โมกขผลาราม, และขอ
ส่วนตัวโดยย่อ.

ข้าพเจ้า ขอขอบคุณอนุโมทนา เป็นพิเศษ ในกรณี
หนึ่ง ชื่อว่า "สิทธิของการยังชีพสงฆ์" อย่างเล่มนี้ ทุกๆ เล่ม
ได้รับความช่วยเหลือ งามจิตวิมลมีอันมาได้ ด้วยความช่วยเหลือ
"คุณสิทธิที่ยังชีพ" และอีกที่หนึ่งแก่ "คุณสิทธิที่ยังชีพ"

คุณเรา ในทุกวันนี้ แม้จะทำดีก็ตามดีก็ตามมาจอร์
เพื่อเป็นกุศลเพิ่มพูน หรือการใดก็ตาม ละไร แต่สิ่งที่ได้ทำไว้แต่
กาลก่อน ก็ยังมีค่า เป็นสิ่งที่มีค่าอนุโมทนา อยู่หนึ่งอย่าง
และบางที อาจจะเป็น ที่ทำอนุโมทนา เพิ่ม ขึ้นเป็นได้เท่า ก็
ยังได้ ในเมื่อการที่เช่นนั้น ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
มาท แท้จริง; แล้วมีหน้าที่เกิดจากภาระที่หนักๆ ยัง
แต่ไม่ช้าไปเป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์โลกอันมากมาย
อีกด้วย. ข้าพเจ้า, ขออนุโมทนา เป็นพิเศษในกรณีนี้ เพราะ
เหตุดังกล่าวมานั้น นั้นเอง; และยังเป็นกรณีอนุโมทนาแทน

* อนุโมทนาเมื่อพิมพ์ครั้งแรก

ท่านผู้สอนทั้งหลาย ผู้ที่คิดได้ รับประโยชน์ หากหนังสือ
เหล่านี้ มี สิ่ง ส่งออกไป สักเล็กน้อย.

มนุษย์เรา จะเป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะ กำลังประกอบอยู่
ด้วยธรรม; มิฉะนั้น จะต้องสูญเสียความเป็นมนุษย์ หรือถึง
กับ ต้อบต้อปในที่สุด โดยไม่ต้องสงสัยเลย. มนุษย์ที่ไม่ประ-
กอบด้วยด้วยธรรม ก็ต้องประกอบอยู่ด้วย อวิชชา เป็นธรรม-
ตา, และจะต้องเป็น อมนุษย์ ในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลก
นี้จะเป็นอย่างไร ถ้าหากเป็นโลกที่ประกอบอยู่ ด้วยอมนุษย์
ในร่างของมนุษย์ เต็มไปเสียทั้งโลก? และแม้แต่คนที่
คนหนึ่ง จะได้รับประโยชน์อะไร ถ้าประกอบเขา ได้มีแต่การ
รวมกลุ่ม หากคนมี สติ แทนของไม่เมื่อนมนุษย์ เสียทั้งไป และ
ยังอื่น ทุกๆ?

ลักษณะที่พิเศษ ทั้งอย่างเผด็จการ และอย่างประชา-
ธิปไตย ยี่สิบเจ็ดปีในโลก เมื่อปีใด คนในโลก ก็จะยิ่งเกิดขึ้น
ธรรม : มิใช่ประสอติธรรม, ยี่สิบเจ็ดปีนั้น. เมื่อโลกไม่มี
ธรรมแล้ว คนก็อยู่ในโลกไม่ได้ ด้วยกันทั้งพวกเผด็จการ
และพวกประชาธิปไตย; ดังนั้น โลกจะตั้งอยู่ได้ก็ด้วย
ความดี ความดีของมนุษย์ ในชาติต่างๆ กันเสียบ้าง, เมื่อ
ไม่ ธรรม จะต้องมี อวิชชา อยู่ในใจของทุกคนในโลกหาก
: 4 คนในโลกกลายเป็นโลกของอมนุษย์ ที่มีอวิชชาอยู่ไปหมดแล้ว.

มันเป็น การตาย หลังเข้าตลอดที่ควรตาย!

เพราะ มันได้ สิ้น ความเป็นมนุษย์วิเศษแล้ว คนหนึ่ง
คนนอกคนละ; สิ่ง ต้อง ประกอบ ด้วย ธรรม หลัง เข้า ตลอด กัน เสีย

เพราะ, เพื่อที่เราจะได้พบกันด้วยดี กันต่อหน้าของใจ
ที่มีอยู่ในทุกส่วนของธรรม ที่มีอยู่ในโลก !

ธรรมคือธรรมะ ทุกๆอย่าง แม้จะดั่งมัจฉาด้วยใจ ก็ยังมีผล
ในทางธรรมอยู่เหมือนกัน! แม้ธรรมะ จะดั่งมัจฉาด้วยใจ ก็ยังมีผล
ด้วย ดีกว่าธรรม ที่ปราศไปเสีย มีอะไร? ของที่พ้น
ทุกข์ ละเลิกกันจนในใจได้เสียไป ใจจึงมีไว้เรียกว่า "ธรรม"
ใจที่ถูกตัด และพร้อมสรรพ! พระเจ้า ละเลิกมาตลอดโลก แทน
ที่อื่น, มีผลทาง ละเลิกมาตลอดทั่ว สากลจักรวาล ใจจึงมี
เป็น ใจที่ไม่มีตำหนิต่างเสียเลย.

เพราะ ธรรมะ ใจดีแล้วผลดี แม้โดยที่เราได้แต่ธรรมใน
ลักษณะดี ก็ยังมีผลที่ใจเกิดความดีในใจ ในธรรม กันใหม่,
ได้เพื่อไปพอ; ที่เราได้ จึงขอคนไม่ขาด ของที่พ้นทุกข์ที่
ช่วยร่วมมีกัน ทุกคน ทุกคน ทุกคน ในทุกแห่งแห่งธรรม
ด้วยทุกหนทั่วถึง เพื่อเพื่อนมนุษย์ทุกคน ในที่นั้นดีกว่า
แล้วนี่ ทุกรูปธรรม ๆ

อนุทิน อธิปัตย์

ไม่ถูกผลาญ, ใจดี
๓ กันยายน ๑๖

แถลงการณ์ของคณะกรรมการ

การประกาศธรรมของท่านพุทธทาส

หนังสือธรรมโฆษณของพุทธทาส ได้พิมพ์เผยแพร่มาตามลำดับ ด้วยการ "เอาฤกษ์เป็นกำไร" หรือในราคาที่เอาฤกษ์เป็นกำไร เงินรายได้จากจำหน่ายหนังสือที่เหลือจากค่าใช้จ่ายพิมพ์นำเข้าสู่สมทบทุนเพื่อพิมพ์เล่มต่อไป ตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน มีจำนวน ๖๐ กว่าเล่ม (ดังมีรายชื่อหนังสือปรากฏอยู่ที่ปกหลังด้านในแห่งหนังสือเล่มนี้). งานโฆษณาประกาศพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุที่ท่านได้ดำเนินมา มีทั้งที่เป็นงานแปล งานเขียน งานสาธิต งานเกี่ยวกับภาพวาด-แกะสลัก (ที่เนื่องกับโรงมหรสพทางวิญญาณและโรงปั้นภาพในสวนโมกข์) งานเกี่ยวกับปริศนาธรรม-คำชี้แนะ-ส่งเสริม งานสาธารณประโยชน์ การก่อสร้างมีเฉพาะเท่าที่จำเป็นที่เป็นอุปกรณ์แก่การเผยแพร่ธรรมเท่านั้น ก่อสร้างแต่ละอย่างมุ่งให้มีความหมายในทางธรรมประกอบ สร้างสิ่งใดถือหลักว่าให้เป็นประโยชน์ได้มากอย่างแบบยิ่งนักทีเดียวได้หลายตัว ไม่ทำลายธรรมชาติ รักรักษาดีเสมอชีวิต งานอบรม-เทศนา-ตอบปัญหา-อภิปราย งานบรรยาย-ปาฐกถา งานปริศนาธรรมะ ซึ่งมีทั้งในสถานที่ต่างๆและประจำในสำนัก เช่นประจำทุกวันเสาร์ ประจำเทศกาล ประจำเดือน ทั้งแก่คนหลายระดับในประเทศและต่างประเทศ, เป็นต้น. งานเหล่านี้ ส่วนที่บันทึกไว้ในเส้นลวดเทป ในม้วนเทปรีล มีจำนวนมาก ได้มีผู้ทำเป็นวีดิโอเทปไว้ก็มี บางส่วนได้นำมาทำเป็นหนังสือชุดปกดำ เรียกชื่อว่าหนังสือชุด "ธรรมโฆษณของพุทธทาส" เล่มขนาดใหญ่ มี ๕๐๐ หน้าโดยประมาณ ปกแข็งสีดำนลายทอง (ดังกล่าวข้างต้น) ทำเป็นรูปเล่มอื่นๆก็มีอีกมาก ที่ทำเป็นม้วนเทปแคสเสท แจกจ่ายแก่ผู้เอาม้วนเทปเปล่ามาแลกก็มี.

บางส่วนของผู้ร่วมประกาศธรรม

ผลงานเผยแพร่ชุดธรรมโฆษณของพุทธทาส ส่วนมากถอดมาจากเทปบันทึกเสียงที่ท่านพูดไว้ (ที่ยังมิได้ถอดมาทำเป็นหนังสือยังมีอีกมาก) ได้มีผู้มีจิตศรัทธาเป็นทานบดีบริจาคทรัพย์พิมพ์ขึ้นไว้ในพุทธศาสนา เนื่องในโอกาสต่างๆก็มี ที่แสดงความประสงค์รับเป็นเจ้าของพิมพ์หมดตามจำนวนที่พิมพ์ ในบางเล่มก็มี มีผู้ทำพันธกรรมยกเงินจำนวนหนึ่งตั้งเป็นทุนให้หนักไปในทางเผยแพร่พระพุทธศาสนา มอบให้ท่านพุทธทาสเลือก ท่านได้เลือกนำมาพิมพ์หนังสือนี้ก็มี มูลนิธิอื่นๆแจ้งจำนงขอรับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์บางเล่มก็มี ผู้ขอร่วมสมทบทุนพิมพ์พวงเพื่อถวายแก่สวนโมกข์ ให้ทางสวนโมกข์แจกสมนาคุณแก่ผู้บริจาคทำบุญในสวนโมกข์บ้าง นำไปแจกแก่มิตรสหายและในงานต่างๆบ้างก็มี บางเล่มพิมพ์ด้วยดอกผลทุนธรรมทานปริวรรตน์ก็มี. มีผู้ตั้งเป็นกองทุนไว้ที่สวนอุคม มูลนิธิและธรรมทานมูลนิธิ เพื่อบำรุงรักษาสามเณรอนาคาริกผู้ปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์พลาราม เพื่อกิจการของสวนโมกข์พลารามทั้งสามแห่ง (: สวนโมกข์เก่าที่ตำบลพุมเรียง สวนโมกข์ปัจจุบันที่

ตำบลเลมิต และสวนโมกข์นานาชาติหน้าสวนโมกข์ปัจจุบัน ซึ่งทั้ง ๓ แห่งนี้ ตั้งอยู่ใน อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี) เพื่อสนับสนุนการประกาศธรรม พิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณ์ และชุดที่ท่านพุทธทาสประสงค์อื่นๆ เช่นชุดหมั้นล้อธรรมจักร ชุดลอยประทุม ชุดบัวหลวง ก็มี ซึ่งมูลนิธิทั้งสองนี้ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของท่านบดินทร์ฯตลอดมา ด้วยความรู้สึกรักของอนุโมทนาในกุศลเจตนาศรัทธาของทุกๆท่าน นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่เห็นประโยชน์ของสวนโมกข์ที่ทรงความเป็นธรรม รับใช้พระธรรมเสมอมา ต่างสละกำลังกาย-ความคิดช่วยกิจการสวนโมกข์บ้าง บริจาคทรัพย์ที่สวนโมกข์บ้าง ส่งไปบำรุงสวนโมกข์เป็นประจำเดือนบ้าง ตามโอกาสบ้าง บ้างก็นำคำสอนไปพิมพ์-สอน-ปฏิบัติ คณะศิษย์ผู้จัดทำหนังสือ ก็ได้พยายามทำด้วยอุตสาหะวิริยะอันใหญ่หลวงจริงจังมาตลอด.

พุทธทาสไม่ตาย-การไม่ตายเหมือนพุทธทาส

เนื่องจากท่านพุทธทาสท่านกล่าวว่า "พุทธทาสจักไม่ตาย จะคงอยู่คู่ศาสนา รับใช้เพื่อนมนุษย์ตลอดไป" พร้อมกับบอกวิธีที่ทำให้ไม่ตายไว้ด้วย (ดังคำกลอนของท่านที่มีบันทึกเสียงท่านพูดเองอยู่ในเทป ซึ่งได้นำมาใส่ไว้ใต้รูปท่านตอนต้นเล่มหนังสือนี้) และท่านถือว่า หนังสือธรรมโฆษณ์ ธรรมบรรยาย เทศนา ปาฐกถา เป็นเสมือนตัวแทนท่าน ภายธรรมที่จะอยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ตลอดไป สมกับที่ท่านมอบกายถวายชีวิตรับใช้พระพุทธองค์เสมอมา : หนังสือธรรมโฆษณ์มีหลายเล่มที่ได้มีการพิมพ์มาหลายครั้ง อาจมีผิดพลาดขาดตกบกพร่อง จากที่ท่านพูด ท่านประสงค์มุ่งหมายไปบ้าง ทั้งที่คณะศิษย์ผู้จัดทำได้พยายามทำอย่างเต็มสามารถแล้วก็ตาม, ในการพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ ก่อนส่งพิมพ์ เจ้าหน้าที่แผนกหนังสือได้เอาหนังสือธรรมโฆษณ์ที่จะใช้เป็นต้นฉบับสำหรับถ่ายลงเพลต มาตรวจสอบเทียบกับเทปที่ท่านพุทธทาสพูดไว้อีกหลายครั้ง เพื่อให้เป็นหนังสือที่ถูกตรงเต็มตามประสงค์ที่ท่านพูดแสดงและมุ่งหมาย, ตรงที่ใดมีไม่ตรงกับเทปก็ได้ทำเป็นบันทึกท้ายเล่ม ไว้ที่ท้ายเล่มของหนังสือนี้ ให้รู้ว่าตรงนั้นตามเทปบันทึกไว้ว่าอย่างไร โดยจะไม่แก้ไขลงในหนังสือต้นฉบับที่ใช้พิมพ์ (เว้นแต่มีเหตุผลบางอย่างที่จำเป็นแก่ ก็ได้แก้ด้วยการเขียนลงไปตรงนั้น ให้ผู้อ่านพอจะรู้ว่าคำแก้ไขอย่างไร คำที่มีเดิมในหนังสือเป็นอย่างไ) หนังสือเล่มนี้จึงเหมือนต้นฉบับเดิม. ถ้าท่านอ่านข้อความในหนังสืออยู่หรือจำไว้ได้ เกิดสงสัยว่าตรงนี้จะถูกหรือผิด อยากทราบว่าท่านพูดจริงไว้อย่างไร นอกจากจะพิจารณาใคร่ครวญดูตามเหตุผลข้อเท็จจริงว่าจะถูกผิดหรือจริงตามความจริงอย่างไรแล้ว ขอได้เปิดไปดูบันทึกท้ายเล่ม เทียบเคียงดูตรงในช่องที่ว่าด้วยถ้อยคำในเทป โดยเทียบเลขหน้า-บรรทัด-คำในหนังสือ หรือคำจำไว้ที่ท่านสงสัย ให้ตรงกันกับช่องเลขหน้า-บรรทัด-คำในหนังสือ-ถ้อยคำในเทป ที่มีอยู่ในบันทึกท้ายเล่มนั้น ถ้าเห็นว่าบันทึกไว้ว่าอย่างไร ก็ให้ทราบว่าท่านพูด-มุ่งหมายไว้ว่าอย่างไรนั้น แต่ถ้าไม่พบว่าบันทึกไว้ก็ขอได้ทราบว่าท่านได้พูดไว้ตรงตามที่มีในหนังสือนั้น หรือถ้าเป็นไปไม่ได้ ก่อนอ่านจะเขียนเฉพาะข้อความที่อยู่ในช่องถ้อยคำในเทป ลงที่หน้านั้นๆเสียก่อน แล้วจึงอ่าน ก็จะเป็นการสะดวกดี (เช่นจะช่วยให้ไม่ต้องสงสัยว่าท่านพูดไว้ว่าอย่างไร) และจะได้ชื่อว่าผู้อ่านได้อ่านข้อความหนังสือตรงตามเทป ตรงตาม

ประสงค์ที่ท่านมุ่งหมายไว้ สมบูรณ์ทุกประการขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะผู้ทำต้นฉบับเพื่อการพิมพ์เดิม และผู้สอบทานเทพได้ทำการสอบทานกับเทพที่ท่านพูดไว้หลายครั้งดังกล่าว (แต่ถ้าท่านผู้อ่านมี ม้วนเทพของเนื้อความในหนังสือฟังด้วยก็ยิ่งดี).

ถ้าท่านผู้อ่านได้อ่าน (หรือฟัง) ด้วยสติสัมปชัญญะสมาธิ พินิจพิจารณาเทียบเคียงดูตาม เหตุผลข้อเท็จจริงแห่งข้อความนั้นๆ ปฏิบัติตาม และสามารถปฏิบัติตามจนทำให้แจ้งที่สุดได้ มอง เห็นอยู่ประจักษ์ชัดแก่ใจ ช่วยกันเผยแพร่ ประกาศ ทำให้คนทั้งหลายสนใจรู้แจ้งธรรมะสืบๆ ไป ก็ นับว่าเป็นเหมือนกับได้กำลังอยู่กับท่านฯ ฟังเสียงสั่ง เสียงพลอด คำชี้แจง สอนทบทวนท่านฯ และ ไม่ตายเหมือนท่านโดยแท้ เพราะการกระทำได้ดังนั้น เป็นการสอดคล้องกับนัยแห่งคำกลอนได้รูป ท่านข้างต้น.

ในบันทึกท้ายเล่ม ผู้สอบทานเทพต้นฉบับ ได้เสนอความเห็นเป็นหมายเหตุไว้ในช่อง หมายเหตุฯ ที่หน้า-บรรทัดนั้นๆ (เฉพาะแห่ง บางแห่ง) ไว้ด้วย เช่นว่า คำนั้นตามในหนังสือกับเทพ คำไหนควรหรือต่างกันอย่างไรเป็นต้น ซึ่งอาจจะอำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่านได้บ้าง. ขอผู้อ่านได้ ใคร่ครวญพิจารณาดูประกอบอีกครั้ง. ขอบอกกล่าวอีกอย่างว่า ท่านได้เปิดไปเห็นข้อความใน บันทึกท้ายเล่มแล้ว เห็นว่ามีมากตั้งหลายหน้า (บางเล่มน้อย) อาจคิดว่าทำไมหนังสือจึงไม่ตรงกับ เทพที่ท่านพูดมากขนาดนั้น. ขอชี้แจงว่า เนื่องจากหนังสือแต่ละเล่มของท่านพุทธทาส ประสงค์จะให้ ตรงตามที่ท่านพูดไว้ และถูกตามต้องการของท่านให้มากที่สุด ตามที่ผู้สอบเทพบอกว่า ได้ฟังมา จากท่านว่าท่านประสงค์จะให้หนังสือท่านเป็นสำนวนพูดท่านโดยเฉพาะ ไม่ประสงค์เป็นอื่น เว้นแต่ ท่านจะทำเอง ผู้สอบเทพจึงสนองความประสงค์ของท่าน คำใดเห็นว่าไม่ตรงกับท่านพูดจึงบันทึก บอกไว้ๆๆ จึงทำให้ดูมาก อีกอย่างหนึ่งน่าเห็นใจผู้ถอดข้อความจากเทพมาทำต้นฉบับ ผู้สอบทาน ต้นฉบับนั้น และผู้ทำต้นฉบับที่ต้องจัดวรรคตอน ย่อหน้า ทำเครื่องหมาย ตั้งหัวชื่อกลางหน้า เป็นต้น เพราะว่าเสียงในเทพมีฟังไม่ค่อยชัดบ้าง เป็นงานละเอียดลึกซึ้ง ทำได้ยากบ้างเป็นต้น. แต่ อย่างไรก็ดี ส่วนที่ข้อความในหนังสือกับเทพ แม้จะต่างกันโดยคำพูด แต่มีความหมายเหมือนกัน หรือไปกันได้ก็มีไม่น้อย ผู้อ่านนอกจากสงสัยข้อความในหนังสือ เปิดสอบดูในบันทึกท้ายเล่มแล้ว ถ้าประสงค์จะเขียนคำในช่องถ้อยคำในเทพ ลงในเล่มหนังสือ ขอได้ใคร่ครวญดูเองว่าจะเขียนลง หมวดทุกคำดี หรือว่าคำใดเห็นว่าไม่ต้องเขียนลง จะเขียนลงแต่คำสำคัญมากที่ต้องแก้ ถ้าไม่แก้จะ เสียหาย ผิดความหมายของธรรมะ ก็สุดแต่พิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการเองเถิด. แต่ถ้าต้องการ อ่านข้อความตรงเหมือนท่านพูดไว้ทุกตัวอักษร ก็ควรเขียนคำในช่องถ้อยคำในเทพ ลงในเล่ม หนังสือให้หมดทุกคำ พร้อมกับพิจารณาเทียบดูคู่กันไปด้วย.

การศึกษา-ปฏิบัติ ชนิดทำให้พระธรรมเป็นประโยชน์แก่ตน

การอ่านหรือฟังด้วยกิติ หลายหน ย่อมเกิดประโยชน์มาก เช่นช่วยให้มีความรู้ความ เข้าใจ เห็นแจ่มแจ้งละเอียดเพิ่มขึ้นๆ ในแต่ละครั้งที่อ่านหรือฟัง กระทั่งสามารถทำให้บรรลุธรรมะ

ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในวิมุตตายนสูตร. ผู้อ่านหรือฟังไม่เข้าใจตอนไหน ขอได้พยายามอ่าน-ฟังซ้ำไปมาหลายๆเที่ยว พร้อมกับพิจารณาใคร่ครวญตามไปด้วย ให้อ่านหรือฟังมีความหมายอย่างไร นำไปปฏิบัติอย่างไร เทียบกับความจริงที่มีอยู่จริงในชีวิตของตนของผู้อื่น หรือแม้สังคมเป็นต้น ส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติก็ปฏิบัติตามไปด้วย.

ข้อความตอนใดที่ยังไม่เห็นแจ้งประจักษ์ชัด ไม่เห็นในตน ยังไม่มีในตน ปฏิบัติตามยังไม่ได้ ก็พยายามทำความเข้าใจ มองให้เห็นชัด ทำให้มีอยู่ในตน ปฏิบัติตามให้จงได้ น้อมเข้ามาดูให้เห็นประจักษ์ชัดอยู่ในใจ (ตรงที่ไม่เข้าใจ เพียรดูจนเข้าใจ รู้ความหมาย แล้วปฏิบัติตามอยู่เนืองๆ ในส่วนที่ต้องปฏิบัติ ในส่วนที่ต้องรู้แจ้งชัด เช่นส่วนที่ควรกำหนดรู้ก็กำหนดรู้ให้ได้ ส่วนที่ควรละก็ควรละเสียให้ได้ ส่วนที่ควรทำให้แจ้งก็ทำให้เห็นแจ่มแจ้งให้ปรากฏชัดให้ได้ ส่วนที่ควรทำให้เกิดมีก็ทำให้เกิดมียิ่งขึ้นเป็นต้น ดังนี้จะมีผลเป็นการเห็นประจักษ์ชัดตามมา จนบรรลุธรรมถึงที่สุดทุกขโดยสมบูรณ์):

ตอนใดเห็นแจ้งชัดปฏิบัติอยู่ มีอยู่ในตน ตนปฏิบัติได้ ในส่วนที่เป็นฝ่ายถูกฝ่ายธรรมแท้ เป็นहितประโยชน์ สันติสุข สันติภาพ ตรงกับข้อความในหนังสือ ก็มีความอึดใจ มีธรรมปฏิบัติ (แม้จะไม่ต้องมีธรรมปฏิบัติด้วยก็ได้ ถ้ามีต้องไม่หลงติด ให้มีเพียงเพื่อหล่อเลี้ยงเบื้องต้นยามจำเป็น ดุจยาหอมที่ใช้ชั่วคราวยามจำเป็นเบื้องต้น หากหลงยึดติดจะกลายเป็นเครื่องเศร้าหมองของการเห็นธรรมนั้น และกั้นการเห็นธรรมต่อไป ต้องไม่ยึดติดในทุกอย่าง ให้เห็นแจ้งตามเป็นจริง ธรรมปฏิบัติเป็นต้นนั้นเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เกิดแล้วก็ดับไป) และชวนชวายเป็นเจริญอบรมทำให้มีมาก ประจักษ์แจ้งยิ่งขึ้นไป ทั้งในส่วนที่ต้องกำหนดรู้ (ทุกขสัง, ต้องละ (สมุทัยสัง), ทั้งในส่วนที่ต้องอบรมทำให้เกิดมี (มรรคสัง, กุศลธรรม), และต้องทำให้แจ้งให้ปรากฏ (นิโรธสัง, นิพพาน), มองให้เห็นความเป็นไตรลักษณ์-ไม่หน่ายถือในสิ่งทั้งปวงให้ลึกยิ่งขึ้นไป ทำต่อไปในทุกกรณี คู่กันไปกับกิจกรรมประจำวัน เรื่องในชีวิตประจำวัน อย่าหยุดล้าอยู่, ทำอยู่ปฏิบัติอยู่ ด้วยการศึกษอบรม บ่ม ให้มีความรู้ สติปัญญา สัมปชัญญะ สมาธิ ดังนี้ อย่างสม่ำเสมอ ด้วยแนวแห่งอินทรีห้า (: สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา) แล้วระยะเวลาหนึ่งก็จะมีเอกปฏิเวธ คือการรู้แจ้งแทงตลอดอริยสังทั้งสี่นั้น ในขณะเวลาเดียวกัน (การปฏิบัติที่แล้วๆมา เป็นการปฏิบัติที่ยังไม่รู้เห็นอริยสังทั้งสี่ในขณะเดียวกันที่เรียกว่าเอกปฏิเวธ ต่อเมื่อปฏิบัติไป จนมีญาณคมเฉียบเกิดมรรคญาณ จึงจะมีการแทงตลอดอริยสังทั้งสี่ในขณะเดียวกันดังกล่าว) มีผลทำให้ทำลายกิเลสอาสวะได้สิ้นเชิง ตามกำลังแห่งอินทรีและมรรคญาณนั้นๆ ให้เกิดความหนักแน่นมั่นใจในธรรม อย่างไม่อ่อนแอแคลงแคลนอีกต่อไปเป็นต้น ได้โดยแน่นอน.

หรือตอนใดของข้อความในหนังสือที่ชี้ข้อผิด ซึ่งสิ่งที่เป็นบาป อุกุศล เป็นกิเลส อนุสัย อาสวะ เป็นทุกข์ ทำให้เกิดทุกข์โทษทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ข้อความเหล่านั้นตนได้ปฏิบัติอยู่ เผลอสติให้เป็นไปหรือเข้ามามีอยู่ในชีวิต หรือเคยมีอยู่ในชีวิต ก็ควรสลัดสังเวชใจ เพียรละ เพียรไม่ให้มันเกิด และเพียรไม่ให้มันมีมันเป็นซ้ำเช่นนั้นขึ้นมาอีกอยู่เสมอ และข้อความเหล่านี้ที่ยังไม่มีอยู่ในตน รู้ว่ามันเป็นสิ่งที่ควรละ นำมาซึ่งทุกข์โทษทั้งตนและคนอื่น ก็เพียรทำให้มันไม่เกิดขึ้นมาอยู่เสมอ อีกเช่นเดียวกัน ก็จะมีผลเหมือนที่กล่าวมาคือแทงตลอดอริยสังสี่ที่เป็นเอกปฏิเวธคือแทง

ตลอดในขณะที่เดียวกันได้สักวันหนึ่งเป็นแน่:

ทั้งนี้เพราะถ้อยคำที่ท่านพุทธทาสนำมาพูดบรรยายนั้น มีนัยอันกว้างขวาง ล้วนเป็นความจริงที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ก่อให้เกิดประโยชน์แก่กฏ สันติสุข สันติภาพ เป็นเหตุให้รู้แจ้งเห็นจริง ละกิเลส พ้นทุกข์ได้ทั้งนั้น ในแง่พื้นๆทั่วไป เข้าใจมองเห็นได้ง่ายบ้าง ในแง่ลึก อาจมองเห็นได้ยาก เข้าใจยากสำหรับบางคนที่ยังใหม่ต่อธรรมะ ยังไม่แตกฉานในธรรมบรรลุลหรรณบ้าง. เพราะฉะนั้น การอ่านศึกษาปฏิบัติ หรือการฟังด้วยวิธีดังกล่าว จึงยอมให้เกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง ทางตลอดเพิ่มขึ้นๆได้โดยแท้. ทำให้เกิดญาณทัสสนะคือความรู้เห็นธรรมะได้เสมอ กระทั่งบรรลุลหรรณได้ถึงที่สุดดังกล่าวแล้ว.

ไม่มีปัญหาทุกปัญหาในการอ่าน-ฟังเป็นต้น สำหรับผู้บรรลุลหรรณแล้ว

สำหรับท่านผู้อ่านหรือผู้ฟังที่เข้าถึงสัจธรรมหรือกฎธรรมชาติ ที่เรียกว่าบรรลุลหรรณแล้ว [ไม่ว่าจะบรรลุถึงที่สุดหรือยังไม่บรรลุถึงที่สุดก็ตาม (คือทั้งผู้ถึงถาวรและผู้ยังไม่ถึงถาวร)] ก็จะมีวินิจัยเข้าใจ มองเห็นประจักษ์ในสัจธรรมกฎธรรมชาติเป็นต้นที่ท่านพุทธทาสนำมาพูดบรรยายนั้นได้อย่างง่ายดาย อ่านเข้าใจง่าย มองเห็นชัดได้ทุกแห่งทุกตอนโดยถ่ายเดียวอย่างไม่มีข้อสงสัยในพระธรรม เว้นไว้แต่ธรรมหรือศัพท์ธรรมะอันควรแก่การรู้ ที่ยังไม่รู้ค่าแปล ไม่เข้าใจความหมาย แต่พอได้รู้เข้าใจความหมายดีแล้ว จะไม่สงสัย จะซึมซาบเห็นแจ้งชัด เห็นแจ้งชัดซึมซาบ เพราะตัวสภาพธรรมะจริงของธรรมของศัพท์ธรรมะนั้น มีอยู่เป็นอยู่ในตัวท่านที่บรรลุลหรรณแล้วอยู่แล้ว และที่ท่านอ่านหรือฟังเข้าใจง่าย มองเห็นประจักษ์ธรรมได้หมด ไม่สงสัยในพระธรรม (แม้ธรรมศัพท์ธรรมะที่ยังไม่รู้ค่าแปลและความหมาย เมื่อรู้ค่าแปลความหมายแล้ว) เพราะท่านได้ประสบอยู่เคยมีอยู่ซึ่งธรรมะเหล่านั้นมาแล้วด้วย คือเคยรู้เห็นเคยผ่านมาแล้ว จิตก็พร้อมที่จะรู้เห็นแจ่มแจ้งธรรมะนั้นๆ ความหมายลักษณะธรรมะนั้นๆก็มีอยู่ทั่วไปให้ได้รู้ได้เห็นอยู่แล้ว ดังนั้นพอได้อ่านได้ฟังหรือได้ประสบอะไร จึงรู้ธรรมะไพเราะชัดแจ้งสว่างไสวได้ง่ายดังกล่าว โดยเฉพาะอริยบุคคลผู้ปุณฺณหาปัญญาชิปภาปัญญาคือมีสมรรถภาพทางสมอง เชื่อในจิต หรืออุปนิสัยที่ให้มีปัญญาได้ มากมายรู้อะไรได้เร็วไวด้วยแล้ว จะรู้ธรรมะได้ไพเราะง่ายๆมากมาย กว้างขวาง เปรียบเหมือนสระบัวที่สมบุรณ์ดีมีน้ำใส ในสระบัวนั้นมีกอบัวที่สมบุรณ์ คือมีใบหลายชนิด มีดอกทั้งตูม แยม และบาน บานเต็มที่มีฝักทุกชนิดเป็นต้น และในน้ำของสระบัวนั้น มีหอยนานาชนิด มีสัตว์น้ำต่างๆ มีกรวดดินหินทรายเป็นต้น คนมีจักษุติ ประสาทตาบริบูรณ์อยู่ที่สระบัวนั้นย่อมพร้อมเสมอที่จะเห็น จะรู้จักทุกสิ่งที่มีอยู่ในสระบัวนั้นทุกเมื่ออยู่แล้ว เว้นแต่มีสิ่งปกปิดยังไม่รู้ชื่อและความหมายของสิ่งต่างๆในสระบัว แต่เมื่อนำสิ่งปกปิดออกไป รู้ชื่อรู้ความหมายของสิ่งนั้นๆดีแล้ว ก็สามารถรู้ไพเราะสว่างไสวรู้จักว่าอะไรเป็นอะไรในสระบัวนั้นได้เป็นอย่างดี เพราะตาของเขาคือสมบุรณ์อยู่แล้ว สระบัวก็มีอยู่แล้ว สิ่งต่างๆในสระบัวก็มีอยู่แล้ว และเขาก็ได้ประสบถึงหรืออยู่กับสระบัวอยู่แล้ว ฉันทใดกัฉันทนั้น เรียกว่าธรรมะอันควรแก่การรู้ ซึ่งจำเป็นอยู่ในขอบเขตของการดับ

ทุกข์แล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่มีอุปสรรคปัญหาอะไรสำหรับท่านในการที่จะเข้าใจและมองเห็น ยิ่งถ้าเป็นผู้แตกฉานในภูมิธรรม เป็นรัตตัญญูทั้งในด้านปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธธรรมด้วยแล้ว จะยังไม่สงสัยข้องใจเลยโดยประการทั้งปวง มีแต่จะแตกฉาน แจ่มชัด ชุ่มซาบ สว่างไสว อย่างกว้างขวาง พอได้อ่าน ได้ฟัง หรือพบเห็นอะไรในที่ทั่วไป หรืออยู่ในโอกาสอันเหมาะสม ตรงไหนก็ได้ (แม้ที่สุดแต่บนรถเมล์! ที่ทำงานยุ่งๆ!) ก็สามารถเข้าใจง่าย มองเห็นธรรมออกทะเลอุปรูปรัง ชุ่มซาบอย่างง่ายดาย รู้ไหลนองออกมาง่ายๆ เป็นญาณทัสสนะที่รู้เห็นตามความเป็นจริง (การรู้ธรรมไหลนองออกมาอย่างไม่นึกฝันนั้น มิใช่มีได้เฉพาะแก่ท่านผู้บรรลุนิพพานเท่านั้น แม้ผู้ที่มีจิตปกติดี มีสมาธิพอสมควรก็มีโอกาสเกิดการไหลนองสว่างในธรรมไหลนองออกมาได้เหมือนกัน) เพราะค่าที่โมหะระดับต้น วิจิกิจฉานิวรณ์ ที่เป็นเครื่องปิดกั้นธรรมะอย่างสำคัญ ท่านละได้ขาดแล้วด้วยโสดาปัตติมารคกับทั้งเป็นผู้แตกฉานเป็นรัตตัญญูในพระสัทธรรมสามดังกล่าวแล้วนั่นเอง เป็นต้น จึงไม่มีอุปสรรคกีดกันการเห็นแจ้ง เข้าใจชัด ชุ่มซาบธรรม มั่นใจธรรม ไม่สงสัยพระธรรม [ผู้ที่บรรลุนิพพานแล้วอย่างแท้จริง (ที่ยังไม่ถึงขนาดแท้จริงก็มี เช่นที่ท่านเรียกว่าจุฬโสดา คือผู้ที่ประกอบด้วยธาตุญาณ ได้แก่ กังขาวิตรณวิสุทธิแล้ว) แม้ระดับต้น จะมีสมณธรรมวิปัสสนาธรรม ไหลพรูเคียงคู่กันไปง่ายดาย เป็นพื้นฐานของจิต จึงเป็นการง่ายที่จะเห็นธรรมได้ง่ายและยิ่งๆขึ้นไป เพราะสภาพธรรมแท้ (: โลกุตตรธรรม) มีเป็นพื้นฐานอันเดียวกันกับจิตอยู่มาก เรียกว่ามีนิพพานคือความหยุด เย็น ว่างเป็นอารมณ์อยู่มากก็ได้ ส่วนศีลธรรมย่อมมีอยู่ในชีวิต (: ท่านประพฤติอยู่อย่างไม่มีตัวตน) เป็นธรรมดาอยู่แล้ว และเพราะเหตุนี้จึงมีสมณะและวิปัสสนาธรรมสนับสนุนกันและกันยิ่งๆขึ้นไปได้ง่าย ถ้าไม่มีปมาทธรรมของอริยสาวกเข้ามาแทรกแซง ซึ่งเป็นเหตุให้อิทธิร้ายห้าหอนยาน แต่ถ้ามืด ก็เป็นเรื่องที่เป็นเหตุให้อริยสาวกไม่สามารถบรรลุนิพพานที่ก้าวหน้าสูงขึ้นไป เป็นที่น่าสะอิดสะเอียน ขยะแขยง สลดสังเวชแก่อริยสาวกผู้เป็นชิปปาภิญญา (: รู้แจ้งได้เร็วไว) ที่สูงขึ้นไป] แต่ความสงสัยบางอย่างเกี่ยวกับผลของการปฏิบัติของตนเอง ในธรรมอันสูงขึ้นไปที่ยังไม่บรรลุถึง เพราะกิเลสอาสวะนั้นๆที่เหลืออยู่ยังไม่หมด อาจจะมีได้สำหรับบางท่านเพราะเคยมีมาแล้วในครั้งพุทธกาล เช่นว่าทั้งที่เห็นแจ้งธรรมแล้ว ทำไมไม่หมดกิเลสเสียที หรือทั้งที่รู้ว่าโลกะโทสะโมหะเป็นโทษแล้วทำไมจึงไม่ละมันได้หมด แต่ก็มิใช่เป็นความสงสัยที่เป็นวิจิกิจฉานิวรณ์ เพราะวิจิกิจฉานิวรณ์ผู้บรรลุนิพพานนั้นได้ละมากก่อนแล้ว หากแต่เป็นกถกถิ คือความสงสัยที่ยังมีการถามว่าทำไมอะไร เป็นอะไร ในท่านองเดียวกับที่ยังมีอุทธัจจะ แต่ก็มิใช่อุทธัจจะในอุทธัจจกุกกุกจนิวรณ์ ซึ่งผู้บรรลุนิพพานหมดมารคเป็นพระอรหันต์แล้วท่านนั้นจึงจะละได้ขาด (ผู้บรรลุนิพพานที่ยังไม่ถึงระดับพระอรหันต์บางท่าน ที่มีความรู้ธรรมละเอียดลึกซึ้งกว้างขวางดีพอ จะไม่สงสัยในเรื่องนี้ เพราะมีสันติปฏิริกธรรมในแนวธรรมที่ท่านหยั่งไปรู้ถึงได้ชัด ด้วยสันติปฏิริกธรรมที่ท่านเห็นประจักษ์อยู่เฉพาะหน้า) ทั้งหมดนี้ เป็นผลมาจากการที่ท่านได้เข้าถึงเป็นอันเดียวกันกับสัจจธรรมนั้นๆแล้ว (ส่วนที่ควรกำหนดรู้ ก็ได้กำหนดรู้ได้, ส่วนที่ควรละก็ได้ละได้, ส่วนที่ควรทำให้แจ้งก็ได้ทำให้แจ้งให้ปรากฏได้, และส่วนที่ควรเจริญอบรมทำให้เกิดมีก็ได้เจริญอบรมทำให้เกิดมีได้: จนเป็นเอกปฏิเวธในขณะเดียวกันแล้ว) นั่นเอง จึงเป็นการง่ายที่จะมองเห็นชัดแจ้งธรรมในที่ทั้งปวง อย่างละเอียดลึกซึ้งกว้างขวาง มีความมั่นใจ บริสุทธิ ไม่มีความลังเลสงสัยในธรรม เป็นต้น, ดังที่กล่าวแล้ว.

คำปรารภ*

ธรรมทานมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ ปรารภต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณานี้ขึ้น โดยทั่วกัน.

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ด้วยดอกผลจากเงินทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” ผู้เห็นประโยชน์เกื้อกูลในทางธรรม. คณะกรรมการธรรมทานมูลนิธิปรึกษากันว่า จะใช้เงินดอกผลรายนี้ ในการเผยแพร่ธรรม ตามวัตถุประสงค์ข้อ ๑ ของมูลนิธิ โดยจัดพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ที่ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ เป็นลำดับไป ให้ครบถ้วนอยู่เสมอ; โดยดำเนินการทำนองเดียวกันกับหนังสือชุดธรรมโฆษณ เล่มอื่น ๆ ที่ได้ทำอยู่แล้ว.

หนังสือที่พิมพ์ด้วยทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” นี้ จะมีเรื่องประเภทธรรมบรรยาย เช่นแนะนำจริยธรรม ซึ่งบรรยายในการอบรมครู, ปาฐกถา, เทศนา ฯลฯ เพื่อนำมารวบรวมไว้เป็นชุด เป็นหมวดหมู่ สะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า.

หนังสือชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นด้วยกระดาษปอนด์ เย็บปกแข็งประเภทเดียวกันนี้ หนังสือส่วนหนึ่ง จะมอบไว้ตามห้องสมุด สถานศึกษา ฯลฯ ตามมติคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นไว้เพื่อการนี้, อีกส่วนหนึ่งจำหน่ายในราคาชนิดที่ “เอาคุณเป็นกำไร” เพื่อพุทธบริษัท ผู้มีรายได้น้อยโดยเฉพาะ จะได้ทำซื้อไปได้ เป็นส่วนตัวบ้าง; ทำให้แพร่หลายไปในบรรดาผู้ศึกษาธรรมโดยตรง. เงินที่ได้จากการจำหน่ายประเภทนี้ จะได้นำมาสมทบทุนไว้ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ ในอันถัดต่อไป.

ธรรมทานมูลนิธิ ไซยา

* คำปรารภเมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบัญ

ภาคหน้า	หน้า
๑. รูปโครงของพุทธศาสนา	(๑)
๒. เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรเจ้า	(๑๔)
ภาคเรื่อง	
๑. เรื่องเกี่ยวกับการบวช	๑
๒. เรื่องความหมายของการบวช	๒๒
๓. เรื่องวัฏถุณิยม กับ มโนนิยม	๔๑
๔. สิ่งเรียกว่า “บรมธรรม”	๖๑
๕. สิ่งเรียกว่า “หนทาง”	๘๐
๖. ระดับของบรมธรรม	๙๘
๗. บรมธรรม กับ การศึกษาของโลกปัจจุบัน	๑๑๗
๘. บรมธรรม กับ ชีวิตนักศึกษา	๑๓๖
๙. บรมธรรม กับ ระบบการเมือง	๑๕๕
๑๐. บรมธรรม กับ การพัฒนา	๑๗๓
๑๑. บรมธรรม กับ การแก้ไขสถานการณ์ของโลก	๑๙๐
๑๒. บรมธรรม กับ สื่อมวลชน	๒๐๗
๑๓. บรมธรรม กับ การเกิดของชิปปี้	๒๒๖
๑๔. บรมธรรม กับ เด็กทารก	๒๔๓
๑๕. บรมธรรม กับ การทำงาน	๒๕๘
๑๖. บรมธรรม กับ ชาวบ้าน	๒๗๙
๑๗. บรมธรรม กับ การมีอุทุมคติ	๒๙๘
๑๘. บรมธรรม กับ ปุชณียวัถุ	๓๑๖
๑๙. บรมธรรม กับ กามวัถุ	๓๓๔
๒๐. บรมธรรม กับ การรู้เท่าทันเนื้อหนัง	๓๕๒
๒๑. บรมธรรม กับ การแก้ปัญหาไม่ถูกจุด	๓๗๑

โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบาญละเอียด

บรมธรรม (ภาคต้น)

(พิเศษ ๑ รูปโครงของพุทธศาสนา)

การศึกษาพระพุทธศาสนาโดยรูปโครงทั่วไป	(๑)
วัตถุที่จะต้องสนใจคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์	(๒)
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต้องสัมพันธ์กัน มิฉะนั้นก็ล้มละลาย	(๓)
พระธรรมมีอยู่เป็นชั้น คือ ปรียติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ	(๔)
รู้ปรียติแล้ว ต้องมีปฏิบัติ ที่แยกหมวดเป็น ศีล สมာธิ บัญญา	(๕)
ศีล สมာธิ บัญญา เกี่ยวเนื่องกันทั้งหมด	(๖)
ปฏิเวธ แยกออกเป็น มรรค ผล นิพพาน	(๗)
ศาสนาส่วนที่ ๓ คือปฏิเวธนี้ เขาเรียกว่า โลกุตตรธรรม	(๘)
การปฏิบัติตามศาสนา ทำให้ตามสามารถ ทั้งฆราวาส บรรพชิต	(๙)
คำอธิบายพระธรรม มีการแบ่งหมวด เป็น วินัย สุตตันตะ อภิธรรม	(๑๐)
วินัย เป็นระเบียบปกครอง ธรรมะเป็นระเบียบพัฒนาจิตใจ	(๑๑)
เนื้อหาของศาสนา คือ ปรียติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ	(๑๒)
ศาสนาเจริญจริง ต้องมีมรรค ผล นิพพาน อยู่ และสำคัญคือมีพระธรรม	(๑๓)
(พิเศษ ๒ เรื่อง เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า)	
จะพูดถึงความหมายของคำว่า พุทธะ ก่อน	(๑๔)
การเกิดของพระพุทธเจ้า ทางกาย และทางคุณธรรม	(๑๕)
พระพุทธเจ้าทั้งหลายมักเกิดในวาระกษัตริย์	(๑๖)
ปาฏิหาริย์ใหญ่ ที่พูดไว้เกี่ยวกับ การเกิดของพระพุทธเจ้า	(๑๗)
ปาฏิหาริย์เบ็ดเตล็ดก็มีมาก เช่น ประสูติขณะที่พระพุทธรูปมารดาขึ้นอยู่	(๑๘)

เทวการับพระกุมาร, พุทได้ทันที, เติบโต ๗ ก้าว ฯลฯ	(๑๙)
แม้เรื่องมหาปรีศลักขณะ ก็อยู่ในลักษณะปาฏิหาริย์	(๒๐)
เหตุที่ออกบวช เพราะสังเวช ที่คนหลงในเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย	(๒๑)
ที่เขาพูดเรื่องเห็นเทวทูตนั้น เป็นบุคคคลาธิษฐาน	(๒๒)
การศึกษา ตรัสเล่าเองว่า ทรงศึกษาจากคนนั้นคนนั้น ฯลฯ	(๒๓)
เคยไปเรียนการทรมานตนตามแบบของนิกรนต์	(๒๔)
เช่นไปเรียนกับพวกเดียวิติย์ ที่เป็นศิษย์ของ ปารุศวนารต	(๒๕)
การตรัสรู้ ก็คือการค้นคว้า จนรู้ข้อเท็จจริงเรื่องอริยสัจ	(๒๖)
ทรงรู้ทุกข์ เหตุแห่งความทุกข์ ว่ามาจากอะไร	(๒๗)
ทรงรู้ว่าดับอะไร ทุกข์จึงจะดับ แล้วทำอะไร จะเป็นทางดับทุกข์	(๒๘)
ตัวจริงของการตรัสรู้ คือ ความทุกข์	(๒๙)
เมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ ทรงคิดว่าจะสอนไม่ไหว ต่อมีพระเมตตามากจึงสอน	(๓๐)
ปฐมเทศนาครั้งแรกแสดงอริยสัจแก่ปัญจวัคคีย์	(๓๑)
ทรงนำมาสอนเท่ากับใบไม้กำมือเดียว สรุปคือทุกข์, ดับทุกข์	(๓๒)
วิธีการสอน ตรัสไม่ให้เชื่อพระองค์ ต้องเห็นแจ้งด้วยปัญญาตนเอง	(๓๓)
ทรงสอนอย่างให้เปล่า ไม่ต้องการสิ่งตอบแทน	(๓๔)

๑. เรื่องเกี่ยวกับการบวช

ความหมายของคำว่าบวช พุทธตามทัศนะของมโนนิยม	๑
จะแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของคนหนุ่มมาบวช ว่า เป็นอย่างไร	๒
ระหว่างบวช ต้องเรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง แนะนำเขาได้จริง	๓
การบวชถือว่าเข้ามาอยู่ในกรอบของการบังคับตัวเอง และศึกษาเกี่ยวกับชีวิต	๔
ศึกษาให้รู้จักหนทาง ตั้งแต่วัยต้นจนปลาย	๕

มิใช่บวชเพราะไม่รู้จะทำอะไร, ต้องทำอย่างเห็นชอบ และเคารพตน	๖
ต้องสนใจว่า เกิดมาทำไม? มาบวชแล้ว เป็นคนของใคร	๗
เป็นคนของธรรม หรือของพระพุทธเจ้า ต้องเป็นอย่างประเสริฐ, อิศระ	๘
เป็นคนของธรรมแล้ว ต้องปฏิบัติให้ถูก มิใช่ทำเพียงเป็นประเพณี	๙
มาบวชเป็นภิกษุต้องเข้าใจหน้าที่การงานของภิกษุ อันทำให้เกิดสิทธิสูงสุด	๑๐
เป็นภิกษุไม่ใช่ขอทานกลางถนน แต่มีสิทธิบริโภคนของผู้อื่น	๑๑
แต่ภิกษุต้องทำตนเป็นเหมือนเปรต เพื่อป้องกันอวดดี ยกหูชูหาง	๑๒
เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ต้องเชื่อฟัง ทำตามพระองค์อย่างทาส	๑๓
เป็นบรรพชิต, อนุคาริก อย่ากินอยู่นุ่มนวล พุทจาทำกิจอย่างขรवास	๑๔
แม้การไผ่ผ่นอย่างขรवासก็ต้องหยุดเด็ดขาด ต้องกลัวและละอายให้มาก	๑๕
บวชแล้วต้องมีชีวิตอย่างวิเวก ตั้งคำระบุงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์	๑๖
การศึกษาธรรมต้องอาศัยความวิเวก เพราะเป็นเรื่องทางจิตใจ	๑๗
วิถีของศาสนาต้องเรียนรู้แสงสว่างแท้จริง มิใช่แสงสว่างสีขาว	๑๘
เป็นคนของธรรมแล้ว ต้องเสียสละ “ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา”	๑๙
สาวกของพระพุทธเจ้าต้องปฏิบัติตามพระองค์ทุกลมหายใจเข้าออก	๒๐
การอบรมที่นี้จะได้พยายามเลือกที่เหมาะสม ไปจนกว่าจะสิ้นเวลา	๒๑

๒. ความหมายของการบวช

การสมัครบวชแต่ยังหนุ่ม มิใช่ชิงสุกก่อนห่าม แต่เพื่อศึกษาชีวิตด้านลึก	๒๒
ศึกษาชีวิตตามความคิดของชาวอินเดียกันบ้าง ซึ่งเรียกว่า อาศรม ๔	๒๓
เขาแบ่งระดับชีวิต ๔ ชั้นเรียก พรหมจารี ฤๅษี วรพรต สันยาสี	๒๔
คนหนุ่มกำลังอยู่ในระดับอาศรมพรหมจารี ควรเป็นนักศึกษา	๒๕
เริ่มฝึกเคร่งครัดไปตั้งแต่ระดับพรหมจารี ชีวิตก็จะออกงามไปตามลำดับ	๒๖

ฝึกชีวิตตามระดับอาศรม ๔ จะชื่อว่า มีความเต็มของมนุษย์	๒๗
พระพุทธเจ้าทรงใช้ชีวิตอย่างพรหมจรรย์ ๑๖ ปี จึงเป็นกฤหัสถ์และอื่น ๆ	๒๘
ควรนึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นเยี่ยงอย่าง มาปรับปรุงชีวิตของเรา	๒๙
โลกสมัยวัตถุนิยมจะยอมรับหลักการอาศรม ๔ นี้หรือไม่ ลองกិតู	๓๐
อธิบายภาพแนวชีวิตของจีนรวม ๑๐ ภาพ	๓๑-๓๖
คนหนุ่มมาบวช เป็นโอกาสเหมาะที่จะศึกษาอย่างวนปรัสต์ ฟังทำให้ดี ...	๓๗
อย่าเอาอย่างทางทุจริต แต่มีแผนการของชีวิตให้มั่นคง แล้วเดินไปโดยลำดับ ...	๓๘
ควรจะมีหวังในการประสบความสำเร็จ ได้สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้	๓๙
ถามตัวเองอยู่ว่า กำลังเป็นคนของใคร จะไต่ก้าวไปสู่ความสูงยิ่งขึ้น	๔๐

๓. วัตถุนิยม กับ มโนนิยม

ธรรมะเป็นเรื่องเข้าใจยาก เพราะภาษาพูดมีไม่พอ	๔๑
เนื่องจากความไม่แน่นอนของภาษา เราจึงมีคำพูดเป็นภาษาคน ภาษาธรรม	๔๒
ต้องเข้าใจคำว่า วัตถุนิยม มโนนิยม ให้ถูก จะเข้าใจพุทธศาสนาได้ง่าย	๔๓
การบวชเป็นเรื่องออกจากวัตถุนิยมสู่ความสงบ เพื่อผลสูงทางใจ	๔๔
พวกมโนนิยมมิใช่จะทิ้งวัตถุเสียเลย แต่ใช้วัตถุเพียงเป็นอุปกรณ์	๔๕
การบวชในพุทธศาสนาเพื่อหาความรู้ที่ถูกต้อง สามารถใช้ทั้งร่างกายและจิต	๔๖
ใจความสำคัญของมโนนิยม มุ่งเอาคุณธรรมทางใจเป็นหลัก	๔๗
ระวังอย่าถือคำจำกัดความตามหลักสากล จะผิดกับหลักพุทธฯ	๔๘
มโนนิยมของพุทธบริษัทเป็นความสงบทางจิต ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์	๔๙
ที่ไปจัดให้อยู่ตีกันดี แล้วว่าจิตใจจะดีเอง นิสิตค่าของศาสนาลงไป	๕๐
นิพพานไม่ใช่สวรรค์ซึ่งเป็นวัตถุ แต่เป็นความเย็นแห่งกิเลส	๕๑
คำสอนในคริสเตียนที่ว่า “มีอะไรเหมือนไม่มี” นี้ก็เป็นความเย็น	๕๒

เข้าใจพุทธศาสนาให้ถูก อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาพบพุทธศาสนา	๕๓
นิพพานในพุทธศาสนา หมายถึงเย็นเพราะไม่มีกิเลส	๕๔
นิพพานใช้ได้ทั้งฝ่ายวัตถุและจิตใจ เรื่องนี้ครั้งพุทธกาลก็เคยเข้าใจผิด	๕๕
พระพุทธเจ้าถือระดับกลาง พัฒนากายและจิตให้ถูก โดยถือจิตเป็นหลัก	๕๖
โลกสมัยนี้มีคนบาปตกไปในกระแสกามสุขัลลิกานุโยค ไม่สนใจทางจิต	๕๗
วัตถุนิยมเป็นภัยร้ายกาจทุกด้าน ทำให้เสื่อมเสียศีลธรรม	๕๘
การที่มาบวชได้บ้างนี้ ควรจะถือเป็นโอกาสที่มาทำความเข้าใจพุทธศาสนา	๕๙
ถ้ามีธรรมเนียมประสานระหว่างวัตถุ กับ จิต จะได้ผลดี	๖๐

๔. สิ่งที่เรียกว่าบรมธรรม

คำว่า “บรมธรรม” มีใช้ในพุทธศาสนา เป็นคำบัญญัติเฉพาะ	๖๑
ถ้าไม่สนใจบรมธรรม ก็เท่ากับไม่รู้ว่ เกิดมาทำไมนั่นเอง	๖๒
การบวชก็เพื่อจะรู้บรมธรรมได้เร็วกว่าคนที่ไม่บวช	๖๓
บรมธรรมนั้นจำเป็นทั้งแก่เทวดา มนุษย์ และอมมนุษย์	๖๔
สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ นั่นคือ บรมธรรม	๖๕
นักจริยธรรมสากลเขาแบ่งสิ่งที่ดีที่สุุดออกเป็น ๑. ความสุข ๒. ความเต็มทางจิต	๖๖
ความเต็มของความเป็นมนุษย์ คือ สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมอย่างมนุษย์	๖๗
๓. หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ไม่ใช่ทำเพื่อเงิน เพื่อตัวกู - ของกู	๖๘
๔. มีความรักสากล คือใจกว้าง เห็นแก่ผู้อื่นรักผู้อื่นยิ่งกว่าตน	๖๙
บรมธรรมตามหลักศาสนา ไม่เนื่องด้วยสังกม แต่จะเอาหลักจริยธรรมสากล ใช้ก็ได้	๗๐
ทุกศาสนามีบรมธรรม มุ่งหมายถึงสิ้นสุดแห่งความทุกข์สิ้นเชิง	๗๑
ในวงพุทธศาสนาใช้นิพพานคือเย็นเพราะไม่มีกิเลสเป็นบรมธรรม	๗๒
พระพุทธเจ้าทรงพิสูจน์ความเย็นของกิเลสเป็นนิพพาน ไม่เคยมีใครค้าน	๗๓

ในจริยธรรมสากลไม่มีคำว่านิพพาน ที่เป็นภาษาบาลี แต่มีความหมายอยู่ในนั้น	๗๔
หลักศาสนาสามารถทำให้เข้ากันได้ เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติอย่างเดียวกัน	๗๕
มนุษย์ไม่ลุดถึงบรมธรรม เพราะวัตถุนิยมมาเป็นเครื่องกีดกัน	๗๖
พวกนักศึกษาก็มีแต่เพลินเรื่องเนื้อหนัง ไม่สนใจบรมธรรม	๗๗
พุทธบริษัทผู้อยู่ในสถาบันการศึกษาชั้นสูงควรมีความรู้ในเรื่องบรมธรรม	๗๘
มีชีวิตที่อุทิศต่อบรมธรรม แล้วสิ่งต่างๆ จะเป็นไปด้วยดี	๗๙

๕. สิ่งที่เรียกว่าหนทาง

สิ่งที่เรียกว่า “หนทาง” คือทางแห่งบรมธรรมโดยเฉพาะ	๘๐
“หนทาง” เป็นชื่อของศาสนา ซึ่งเป็นระบอบปฏิบัติ เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด	๘๑
มีเรื่องน่าคิดเกี่ยวกับความโง่ของคน ที่ไม่รู้ว่า สร้างสิ่งพิ้งค์ทำไม	๘๒
นั่นคือสร้างให้มีความหมายตามมนุษย์ว่า รู้จักหนทางหรือไม่?	๘๓
ถ้าใครไม่รู้จักทางก็เท่ากับ “ตายอยู่ๆ” ทุกสถานที่ทุกเวลา	๘๔
แม้นักศาสนาที่เป็นตามประเพณี ก็ยังไม่มีการเดินทาง วิ่งกันอยู่แต่ในโลก	๘๕
มัววนอยู่แต่เรื่องกาม กิณ เกียรติ ก็เลยไม่เดินทาง	๘๖
พุทธศาสนา คือ ตัวหนทาง เรียกว่ามรรคมีองค์แปด	๘๗
เอกายนมรรคเป็นทางเส้นเดียว คนเดียวเดิน ไปสู่จุดหมายคือนิพพาน	๘๘
การเดินทาง ทางจิต ทางวิญญาณ ต้องมีองค์ประกอบคืออริยมรรค	๘๙
พระพุทธเจ้าตรัสเรียกการเดินทางว่า การประพาศิพรหมจรรย์	๙๐
เราต้องศึกษาให้รู้จักทาง ก็ต้องศึกษาด้วยชีวิตเป็นการกระทำ	๙๑
ต้องเรียนชีวิตโดยตรง จึงจะรู้พุทธศาสนา และต้องเรียนโดยลงมือเดินทาง	๙๒
ถ้าไม่มีการเดินทางที่ถูกต้อง ก็จะทำตัวเป็นฮิปปีทั้งเบ็ดเผย และไม่เบ็ดเผย	๙๓
ทางที่ต้องเดินเรียกว่า ความถูกต้อง ๘ ประการ หรือไตรสิกขา	๙๔

ปัญญาในการเดินทางต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ เป็นความรู้แจ้งเพื่อตัวทุกข์	๕๕
ปัญญาที่เป็นความรู้จริงมี ๓ ระดับคือ พื้นฐาน, ปลูกขึ้น, ศึกษาให้รู้หมด	๕๖
ความรู้จริงเรื่องการเดินทางไปสู่บรมธรรมนี้เป็นเรื่องสำคัญ	๕๗

๖. ระดับของบรมธรรม

บรมธรรมเป็นเรื่องเฉพาะตัว รู้ได้ตามความรู้สึกที่ตนพอใจ	๕๘
ระดับสัตว์เดรัจฉานมีแต่เรื่องกิน เรื่องนอน เป็นสำคัญ	๕๙
คนในระดับแรกก็มีเรื่องกิน แล้วขยายเป็นกลัวตาย กลัวไม่ได้กามารมณ์	๑๐๐
มนุษย์สมัยปัจจุบัน ก็มีความต้องการตามระดับวัยเด็ก, หนุ่มสาว	๑๐๑
วัยเป็นบิณฑบาต เลื่อนขึ้นมามีภาระความสำเร็จในการงาน	๑๐๒
วัยสูงอายุออกไปบวช ซึ่งบางทีก็หวังผล คือกามารมณ์สูงขึ้นไป	๑๐๓
ความหวังที่ยิ่งลุ่มหลงแบ่งได้เป็นกามาวจร, รูปาวจร, อรูปาวจร	๑๐๔
ภูมิสุดท้ายอยู่เหนือโลก เรียกว่า โลกุตตรภูมิ	๑๐๕
ภูมิเหล่านี้อาจเป็นได้ในจิตของคน ๆ เดียว บางเวลาเป็นภูมิใดภูมิหนึ่ง	๑๐๖
บางทีอาจมีความรู้สึกเป็นภูมินั้น ๆ ตามลำดับวัยก็ได้	๑๐๗
วัยหนุ่มจะหลงว่ากามาวจรเป็นการพักผ่อน ซึ่งแท้จริงเป็นไปไม่ได้	๑๐๘
การพักผ่อนที่แท้จริงต้องมีจิตเหนือภูมิต่าง ๆ เรียกว่าโลกุตตรภูมิ	๑๐๙
ภูมิ ๔ มีได้แก่บุคคลเป็นระยะ ๆ ควรเปลี่ยนระดับให้ขึ้นถึงโลกุตตรภูมิ	๑๑๐
สวรรค์หรือนรกสร้างขึ้นได้เท่านั้น เป็นนรก เปตก เดรัจฉาน อสุรกาย ก็ได้	๑๑๑
บรมธรรมมีเป็นลำดับ ๆ คำนวณดูบ้างว่าเรากำลังอยู่ระดับไหน	๑๑๒
โลกุตตรภูมิหรือนิพพานก็มีอยู่ในใจ ขณะที่ว่างจากวิญญูสงสาร	๑๑๓
ชีวิตนี้อุปมาดังตกทะเล อพยงขึ้นจากทะเลก็ต้องพยายามหาบรมธรรม	๑๑๔
อยากออกจากร้านวน ต้องเข้าหาบรมธรรมที่ถูกต้อง ซึ่งเรียกว่าโสคาบัน	๑๑๕
อุปมาตกทะเลหมายถึงตายแล้วตายอีก จะพ้นทุกข์นั้นต้องเลื่อนบรมธรรมขึ้นไป	๑๑๖

๑. บรมธรรมกับการศึกษาของโลกปัจจุบัน

ให้สังเกตอุปสรรคต่อการถึงบรมธรรม ๑๑๗	๑๑๗
การศึกษาขั้นพื้นฐานของโลก ไม่ได้รวมบรมธรรมไว้ด้วย ๑๑๘	๑๑๘
การศึกษาควรมีอุดมคติ ว่าเพื่อประหารสัญชาตญาณอย่างสัตว์ ๑๑๙	๑๑๙
มนุษย์แปลว่า ใจสูง การศึกษาจึงควรเพื่อความ เป็นมนุษย์ ๑๒๐	๑๒๐
การศึกษาควรจะให้มนุษย์ได้สิ่งที่สูงที่สุดที่ควรจะได้ ๑๒๑	๑๒๑
ปัจจุบันยูวชนไม่มีโอกาสรู้จักศาสนา แม้ศีลธรรมก็ไม่มีในปทานุกรม ๑๒๒	๑๒๒
พุทธบริษัทแม่เต็ก ๆ ท่องแต่เรื่องเมืองฝรั่ง เอาอย่างเขาไปหมด ๑๒๓	๑๒๓
ครูแบบพุทธบริษัทเป็นมรรคอุเทศก์ทางวิญญาณ มีคุณยิ่งกว่าบิณฑามารตา.... .. ๑๒๔	๑๒๔
สมัยนี้จะไม่มีทั้งบิณฑามารตา และครูอาจารย์ ๑๒๕	๑๒๕
ผลของการศึกษาทำให้เด็ก ๆ ฟริตามแบบฝรั่งจนเป็นฮิปปี ๑๒๖	๑๒๖
สมัยนี้เด็ก ๆ ไม่ยึดถือทศการควบคุมของศีลธรรม หาทางออกโดยตามใจกิเลส ๑๒๗	๑๒๗
ระบบการศึกษาอยู่ในสภาพของวัตถุนิยมหนักขึ้น ตามแผนการศึกษาที่วางไว้ ๑๒๘	๑๒๘
จริยศึกษาเป็นเพียงบทท่องจำ พลศึกษา ก็กลายเป็นฝึกความเห็นแก่ตัว ๑๒๙	๑๒๙
หัตถศึกษาเป็นไปในทางอวดว่าดีกว่า วิเศษกว่า ไม่เป็นทางบรมธรรมเลย ๑๓๐	๑๓๐
เดี๋ยวนี้สิ่งที่สูงที่สุดที่มนุษย์ควรได้รับ เป็นเรื่องอรร้อยทางกินคืออยู่ที่ ๑๓๑	๑๓๑
จริยธรรมของคนสมัยนี้เป็นไปเพื่อความอรร้อยทางเนื้อหนัง ๑๓๒	๑๓๒
ที่พิจารณากันมาแต่ต้น เพื่อมองดูโลกตามที่เป็นจริง สู่ปราสาททางปัญญา ๑๓๓	๑๓๓
การศึกษาของมนุษย์ไม่ใช่เพื่อประชาธิปไตย แต่เพื่อธรรมาธิปไตย ๑๓๔	๑๓๔
พิจารณาตุการศึกษาของโลกปัจจุบัน มีผลเป็นอุปสรรคแก่บรมธรรมอย่างไร ๑๓๕	๑๓๕

๒. บรมธรรม กับ ชีวิตนักศึกษา

พุทธศาสนาไม่มองในค่านิตี หรือทรามฝ่ายเดียว แต่มองเพื่อแก้ไขให้ดี ๑๓๖	๑๓๖
นักศึกษาพุทธบริษัทจึงต้องมองชีวิตในค่านิตีที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ๑๓๗	๑๓๗

เด็ก ๆ ยังไม่รู้จักระเบียบที่ควรจะได้ เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม	๑๓๘
ชีวิตนักศึกษาที่แท้จริงจะต้องใกล้ชิดบรมธรรมยิ่งขึ้นทุกที	๑๓๙
เรื่องแรกพุทธศึกษา ไม่ใช่เพียงรู้หนังสือ ควรอบรมสติปัญญาด้วย	๑๔๐
พุทธศึกษาควรต้องรู้เรื่องชีวิตโดยตรงว่า เกิดมาทำไม	๑๔๑
จริยศึกษา ควรต้องเป็นพรหมจารีตามแบบอาศรม ๔ อย่างถูกต้อง	๑๔๒
วัยหนุ่มสาว ต้องเป็นวัยบิภิน สำรวม สงี่ยมเจียมตัว	๑๔๓
ถ้าถือว่าครูเป็นผู้รับจ้าง ก็เพราะเขาไม่รู้จักพระรัตนตรัย ไม่มีจริยศึกษา	๑๔๔
พลศึกษาตามหลักศาสนาต้องมีคุณธรรมคือ สติปัญญา วิริยะ สมาน เป็นต้น	๑๔๕
พลศึกษาควรจะเป็นกำลังจิตอันถูกต้อง จูงกำลังกายไปในทางถูกรวมกัน	๑๔๖
หัตถศึกษา ควรจะหมายถึง วิชาอาชีพทุกแขนง	---	๑๔๗
ชีวิตนักศึกษาตามแผนการทั้ง ๔ ควรต้องมีจุดเพื่อนมนุษย์อยู่รอบ เดินทางถูก	---	๑๔๘
ชีวิตที่ถูกต้องควรจะเป็นอย่าง “กินอยู่ต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง”	๑๔๙
ให้ปฏิบัติตามหลักของพระพุทธเจ้าที่ว่า “กินอยู่พอดี ไม่ใช่กินที่อยู่ดี”	๑๕๐
“มุ่งหมายสูง” หมายถึงบรมธรรม ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่ใช่เพื่อเงิน	๑๕๑
พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างในการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่ทำเพื่อผลแก่ใคร	๑๕๒
ชีวิตนักศึกษาควรทวงสิทธิ เพื่อทำหน้าที่ ไม่ใช่เรียกเอานั่นนี่	๑๕๓
การมาฝึกอย่างภิกษุเป็นมหาวิทยาลัยทางวิญญาณ ขอให้พิจารณากันบ้าง	๑๕๔

๕. บรมธรรม กับ ระบบการเมือง

บรมธรรมกับการเมือง เป็นเรื่องสัมพันธ์กัน ระบบการเมืองไม่ดี ก็มีบรมธรรมยาก	๑๕๕
การเมืองของโลกมุ่งจะได้แต่ประโยชน์สุขทางวัตถุ น่าจะนึกถึงธรรมาธิปไตยกันบ้าง	๑๕๖
เปรียบเทียบดู อุตตาริปไตย โลการิปไตย ธรรมาริปไตย ต่างกันอย่างไร	---	๑๕๗
ปัจจุบันนี้ วัตถุนิยมเข้าตา โลกตกอยู่ในอำนาจของวัตถุนิยม	๑๕๘

กิเลสก็คือชาตาน โลกทุกวันนี้ จึงเท่ากับถูกปกครองด้วยชาตาน ... ---	๑๕๙
โลกกำลังขาดคนดี ถ้ามีคนดีแล้ว ระบบการปกครองอย่างไหนก็ถูกหมด ---	๑๖๐
สมัยพุทธกาลแบ่งคนเป็น ๔ วรณะ มีกษัตริย์ปกครอง เป็นระบบน่าสนใจ ...	๑๖๑
การแบ่งวรรณะ ถ้าแบ่งถือการงานเป็นหลักตามแนวของพระพุทธเจ้า ชาตาก็มั่นคง	๑๖๒
คนวรรณะกษัตริย์เป็นนักปกครอง ก็นับว่าดี เพราะวรรณะนี้ได้อบรมมาดี ...	๑๖๓
ที่วรรณะกษัตริย์เหลวไหลขึ้น มีบ้าง ก็เพราะทำผิดหลักการ	๑๖๔
การมอบอำนาจให้บุคคลที่มีคุณธรรมดี ในขอบเขตจำกัด ความถูกต้องมีได้ง่าย	๑๖๕
พุทธบริษัทจึงมีการปกครองกันอย่างเผด็จการ โดยธรรมอยู่เรื่อย	๑๖๖
ระบบการเมืองที่สับสน ทำให้มนุษย์ไม่สงบสุข นิพพานหายาก	๑๖๗
เราต้องเรียกหาธรรมาธิปไตย เพื่อบรมธรรมจะได้ออกงามขึ้นมา	๑๖๘
ระบบการเมือง ถ้าตกอยู่ใต้อำนาจกิเลส พลเมืองจะเป็นเปรต หิวไม่สิ้นสุด ...	๑๖๙
ถ้าธรรมปกครองโลกแล้ว บรมธรรมจะมีทุกหย่อมหญ้า	๑๗๐
พระพุทธภาษิตมีว่า ถ้าไม่มีสัตบุรุษในที่ประชุม ที่นั้นไม่ใช่สภา ...	๑๗๑
ระวัง คำว่าพัฒนา มันจะรกโลก รกไปด้วยความฟุ้งเฟ้อ ไม่สงบ ...	๑๗๒

๑๐. บรมธรรม กับ การพัฒนา

อย่าเป็นคนรกโลก หมายถึง อย่าเป็นคนทำโลกให้รกด้วย	๑๗๓
ถ้าจะให้โลกพัฒนา (รก) ไปด้วยคนดี ต้องพัฒนาจิต	๑๗๔
ถ้าพัฒนาวัตถุอย่างเดียว จะมีทางเปลว จนนมอยู่ไต้หวัน	๑๗๕
ตัวอย่างช่วยพัฒนาหาที่ดินให้คนทำกิน นานเข้า เขาจะเป็นคนขี้เกียจ ...	๑๗๖
ถ้าพัฒนาทางจิต หมายความว่าความถึ่คิดนึกส่วนลึก กว่ารู้สึกธรรมดา ...	๑๗๗
พวกวัตถุนิยมจะหลงว่า วัตถุทำให้กายสบาย แล้วจิตใจก็สบาย	๑๗๘
ความมัวเมาทางวัตถุ เกิดผลเป็นความเสื่อมทางศีลธรรม	๑๗๙

ถ้าพัฒนาจิต จิตจะค่อยๆ สูงขึ้น ลากเอาความดีทางกายตามไปด้วย	๑๘๐
บมรรธรมจะมีอยู่ในโลกนี้หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับการพัฒนาทางจิต	๑๘๑
การพัฒนา แม้เพียงรักคนทุกคน เท่าตนเองได้ นี่ก็คือผลพัฒนาจิต	๑๘๒
เมื่อต้อพัฒนาทางจิต คนก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว เพราะขาดบมรรธรม	๑๘๓
พัฒนาทางจิตแล้ว จะดีพร้อม ทั้งทางโลก ทางธรรม	๑๘๔
การพัฒนาจิต คือทำจิตให้สูง โดยวิธีฝึกสมาธิ	---	---	๑๘๕
จิตที่ฝึกตามหลักพุทธศาสนาแล้ว จะสะอาด ตั้งมั่น ไร้อ่อนไหว	---	๑๘๖
การพัฒนาจิตให้เกิดผล ๓ ประการข้างต้น ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน	๑๘๗
ลักษณะวัฒนธรรมคนญี่ปุ่น ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะฝึกสมาธิตามพุทธศาสนาอย่างเข้ม	๑๘๘
ลักษณะคนไทยโบราณก็เคยมีจิตใจสูง แต่เดี๋ยวนี้ไปบูชาวัตถุกันเสีย	๑๘๙

๑๑. บมรรธรม กับ การแก้ไขสถานการณ์ในโลก

โลกกำลังขาดบมรรธรม หรือศาสนา จึงมีอาการเหมือนกับคนไข้หนัก	---	๑๙๐
ความไข้หนักของโลกอยู่ที่ หลงบูชาวัตถุนิยม อย่างมัวเมา	---	๑๙๑
ปัญหาความอดอยากก็เพราะ มนุษย์ทารุณต่อธรรมชาติ แก้ไขทางวัตถุไม่ไหว	๑๙๒
ปัญหาความเจ็บไข้ก็เพราะ ไม่สมประกอบทางวิญญาณ, โลก โกรธ หลง มาก	๑๙๓
ปัญหาการไม่รู้หนังสือ เข้าใจกันว่าสำคัญ แท้จริงยิ่งรู้ยิ่งอันตรายแก่สังคม	๑๙๔
ปัญหาพลเมืองมากเกินไป ก็เพราะขาดศีลธรรม มีแต่ความเห็นแก่ตัว	๑๙๕
ปัญหาอาชญากรรมมีมาก ก็เนื่องจากขาดศีลธรรม บูชาเนื้อหนัง	---	๑๙๖
ระบบที่อยู่กันอย่างนครใหญ่ ทำให้เกิด “มือใครยาว สาวได้สาวเอา”	---	๑๙๗
ปัญหาสงครามทั้งร้อนเย็น ก็เพราะมนุษย์โง่หลงวัตถุนิยม	๑๙๘
วิกฤตกาลที่สืบเนื่องจากสงคราม คือความเห็นแก่ตัวมากขึ้นทุกที	---	๑๙๙
วัตถุนิยมขึ้นสมองคนจึงเป็นโรคประสาท โรคจิตกัน	---	๒๐๐
คนไม่รู้จักศิลปะทางความคิดนึก สติปัญญาไปหลงแต่ศิลปะวัตถุ	---	๒๐๑

เมื่อศิลปินวัฒนธรรมตกต่ำ ศาสนาก็กลายเป็นเครื่องประดับเกียรติ	๒๐๒
การศึกษาที่มีอยู่ทำให้คนสามารถทำสงครามกับพระเป็นเจ้าทุกวิถีทาง	๒๐๓
โลกกำลังมีงจักรมาอยู่ในรูปของตอกบัวมากขึ้นทุกที	๒๐๔
คนเป็นทาสวัตถุเหมือนจมโคลน จะเอาน้ำโคลนล้างโคลนย่อมสะอาดไม่ได้	๒๐๕
มาบวชแล้ว อย่าหลงเอาน้ำโคลนไปล้างโคลน	๒๐๖

๑๒. บรมธรรม กับ สื่อมวลชน

พิจารณาคุณสมบัติของสื่อมวลชนมีอิทธิพลมาก แต่จะส่งเสริมหรือขัดขวางบรมธรรม	๒๐๗
เวลานี้คนกำลังถูกสังคมนับขึ้นมากกว่าเป็นตัวเอง	๒๐๘
ลัทธิเอาอย่างไปในทางทำให้เกิดความทุกข์ก็มีมากขึ้น	๒๐๙
สื่อมวลชนเป็นสิ่งกลาง ๆ แต่ถ้าใช้ผิดก็มีผลร้ายมหาศาล	๒๑๐
โลกสมัยที่ไม่มีสื่อมวลชน มีศีลธรรม วัฒนธรรมดีกว่าปัจจุบัน	๒๑๑
ลองวิจัยหนังสือพิมพ์จะเห็นมีแต่โฆษณาอันเป็นข้าศึกแก่บรมธรรม	๒๑๒
เรื่องอ่านเล่น หรือหนังสือพิมพ์ชั้นดี ก็ยังมีเรื่องจิตราวมอมเมาชวน	๒๑๓
วิทยุกระจายเสียง ส่วนมากมีแต่เพลงยั่ววนทางกามารมณ์	๒๑๔
บางเพลงร้ายกาจขนาดที่เอาคำที่ต้องกระชิบพู่มาส่งเสียงถัน	๒๑๕
เพลงในวิทยุที่เป็นสื่อมวลชน เป็นข้าศึกต่อบรมธรรมมาก	๒๑๖
คำพูดทางวิทยุเต็มไปด้วยคำเท็จ คำคำ เป็นอันธพาล ผิดกุศลกรรมบถ	๒๑๗
สารคดีหรือแผ่นเสียง ก็มีลักษณะยั่ววนไม่เสริมบรมธรรม	๒๑๘
แฟนไชร์มีลักษณะทำให้ไม่เป็นคนปรกติ ทำให้หญิงเป็นเครื่องเล่น	๒๑๙
งานนักชัตตฤกษ์แม้ตามวัดก็มุ่งแต่จะต้องการเงิน	๒๒๐
วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีเป็นเครื่องดึงดูดใจ นับว่าเป็นสื่อมวลชนด้วย	๒๒๑
การจาริกสั่งสอนอันบริสุทธิ์ของภิกษุ จะเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้	๒๒๒
สรุปแล้วสื่อมวลชนปัจจุบัน กำลังให้ผลเป็นความตกต่ำของศีลธรรม	๒๒๓

ส้อมวลชนกำลังเป็นเครื่องมือปั่นหัวมนุษย์ให้ทำสงครามต่อต้านคำสั่งสอนของพระเจ้า	๒๒๔
ส้อมวลชนเป็นทาสสองคม ถ้าใช้ในทางถูก จะสร้างสันติภาพน่าชื่นใจ	๒๒๕

๑๓. บรมธรรม กับ การเกิดของชิปปี้

ชิปปี้หมายถึงการกระทำของบุคคลอันเป็นปฏิภิกิริยา มีทุกสมัย	๒๒๖
ชิปปี้มีขึ้นเพราะทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย	๒๒๗
ความกตัญญูทางศีลธรรมที่ฝืนความรู้สึกทำให้คนต้องการบรมธรรมตามทัศนะของเขา	๒๒๘
การศึกษาปัจจุบันทำให้เด็กสร้างมโนภาพแก่ แล้วเดือดดาลในรูปของปรัชญา	๒๒๙
การเมาประชาธิปไตย ให้โอกาสแก่สัญชาตญาณอิสระจนเห็นศีลธรรมเป็นที่คุมขัง	๒๓๐
นิสัยชอบเปลี่ยนเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นชิปปี้	๒๓๑
ชิปปี้เกิดก่อนพุทธกาลในทางมโนนิยม ไม่เป็นวัตถุนิยมจัดอย่างสมัยนี้	๒๓๒
การเมาประชาธิปไตยทำให้มองเห็นกงจักรเป็นดอกบัวก็ได้	๒๓๓
คนมีสัญชาตญาณแก้ตัว คือบิดพลิ้วต่อความถูกต้อง เพื่อตามใจตัว	๒๓๔
คนยึดอคติตติพิศ ปากว่าบูชาพระพุทธเจ้า แต่ใจบูชาเนื้อหนัง	๒๓๕
มีศีลธรรมกันเพียงเป็นประเพณี ไม่รู้จักปรมัตถะจริงๆ จึงเป็นเหยื่อความสุข	๒๓๖
จิตใจของมนุษย์ตลบแคลง เทียวฟังพระเจ้า เทียวไม่เอา นี่เป็นรากฐานของชิปปี้	๒๓๗
เด็ก ๆ จึงควรมีสัมมาทิฏฐิ มีความรู้ทางโลกุตตรธรรม เพื่อมีนิสัยเกลียดความชั่ว	๒๓๘
โลกุตตรธรรมซ่อนอยู่ในวัฒนธรรม ศีลธรรมประจำชาติ จะคุ้มครองได้	๒๓๙
เด็กที่สมบูรณ์ต้องมีศีลธรรม และโลกุตตรธรรมด้วย	๒๔๐
เด็กสมัยนี้เสียอิสรภาพ ถูกมอมด้วยเสรีประชาธิปไตย และการตามใจตนเอง	๒๔๑
โบราณเน้นเด็กยอมอดกลืนออกทนต่อผู้ใหญ่ได้ แต่สมัยนี้ถูกมอมด้วยเสรีจนเกิดชิปปี้	๒๔๒

๑๔. บรมธรรม กับ เด็กทารก

ชิปปี้เกิดเพราะเด็กขาดบรมธรรม แม่ตั้งแต่วัยทารก	๒๔๓
ต้องฝึกเด็กทารก ให้มีธรรม แม้ชั้นโลกุตตระ มิฉะนั้นเด็กจะเดินผิดทาง	๒๔๔

แม่เต็กทารกต้องอบรมให้มีบรรพธรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อเตรียมจิตใจเป็นมนุษย์ที่ดี	๒๔๕
ต้องฝึกให้รู้จักความจริงว่า “ไม่มีอะไร เป็นไปตามความพอใจของตน”	๒๔๖
เด็ก ๆ ต้องรู้เรื่องอนัตตา เพื่อรู้ว่าธรรมชาติเป็นอย่างไรนั่นเอง	๒๔๗
ฝึกเด็ก ๆ ให้แสดงความสามารถในทางเชิดชูความเจ็บไข้ และอันตราย	๒๔๘
เด็ก ๆ ควรจะเข้าใจพุทธภาษิต “ตนเป็นที่พึ่งของตน” เพื่อฝึกช่วยตนเอง	๒๔๙
“ให้ผู้อื่นกิน ดีกว่ากินเอง” นี่เป็นการฝึกทำลายความเห็นแก่ตัว	๒๕๐
เห็นแก่ตัวเป็นวัฏถุนิยม และเผลาสน ให้มีความทุกข์	๒๕๑
เด็ก ๆ ต้องทำความดีจริง ๆ ไม่ใช่ทำดีเพราะจะให้เขาชมว่าดี	๒๕๒
การถือเขาถือเรา เป็นต้นตอของบาป ไม่เหมาะสำหรับคน	๒๕๓
ทุกอย่างมีกฎเกณฑ์ของตัวเอง ไม่ต้องเกี่ยวกับผีสง่างเวทคา	๒๕๔
ต้องคิดช่วยตัวเอง ก่อนที่จะคิดให้พระเจ้าช่วย	๒๕๕
การทำความดี ต้องทำเพื่อความดีมิใช่ทำเพื่อตัวเอง	๒๕๖

๑๕. บรรพธรรม กับ การทำงาน

บิดามารดา หรือคนเลี้ยง ไม่รู้จักบรรพธรรม จึงสอนเด็กไม่ได้	๒๕๗
คนทั่วไปแยกปัญหาการทำงานอาชีพ กับการปฏิบัติธรรมเป็น ๒ เรื่อง	๒๕๘
แท้จริงการทำงานเป็นสิ่งเดียว กับ การปฏิบัติธรรม	๒๕๙
ถ้าทำงานเพื่องาน ก็เป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมาทันที	๒๖๐
การสงเคราะห์กันต้องช่วยให้เขารู้ว่า ทำงาน กับ ปฏิบัติธรรมนี้สิ่งเดียวกัน	๒๖๑
การทำงานต้องเพื่องาน เองงานเป็นพระเจ้า ไม่ใช่เพื่อเงิน	๒๖๒
การศึกษา ก็เป็นงาน พร้อมกันนั้น ต้องทำจิตตามทางศาสนาด้วย	๒๖๓
ร่างกายนี้ต้องทำหน้าที่ให้ดี บริสุทธิ์ ตามกฎธรรมชาติ	๒๖๔
ขณะทำงานจะต้องใช้ธรรมะแต่ละข้อ ๆ เพื่อทำงานให้บริสุทธิ์	๒๖๕

หลักธรรมขณะทำงานต้องมี เช่น วิริยะ สมานะ ปัญญา ศรัทธา ฯลฯ	๒๖๖
ธรรมะหมวด สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ จำเป็นต้องใช้มาก	๒๖๗
การทำงานที่มนุษย์ต้องทำ ต้องใช้ธรรมะหลายสิบชื่อมาช่วยให้ทำได้ดี	๒๖๘
ควรถือหลักว่า ชีวิตคือการทำงาน ตัวการงานนั้นแหละคือชีวิต	๒๖๙
งานเป็นครูที่ดีที่สุด ผิด หรือ ถูกก็เป็นครู ผิดสอนดีกว่าถูก	๒๗๐
สิ่งที่ไปทำเข้า ผลมันจะสอน ดีกว่าครูสอน	๒๗๑
ความผิดพลาดในการทำงานจะสอน ทุกข์ อนิจจัง อนัตตา ดีที่สุด	๒๗๒
ทำงานบริสุทธิ์ ต้องไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู - ของกู	๒๗๓
ทำงานเพื่องาน เป็นนิพพานอยู่ในตัวเอง และเป็นบรมธรรม	๒๗๔
บุญชน มักขี้เกียจ เห็นแก่ตัว ถ้าเนื้อหนังไม่บังคับแล้วก็ไม่ทำงาน	๒๗๕
บรมธรรมเป็นทั้งตัวการงาน และผลของงาน	๒๗๖
ให้รู้จักการงานโดยถูกต้อง ในฐานะเป็นบรมธรรม หรือพระเจ้าก็ได้	๒๗๗
คติพจน์ “จงทำงานทุกชนิด ด้วยจิตว่าง”	๒๗๘

๑๖. บรมธรรม กับ ชาวบ้าน

บรมธรรม หมายถึงโลกุตระธรรมเสมอไป ชาวบ้านจะมีบรมธรรมได้อย่างไร	๒๗๙
ชาวบ้านพุทธบริษัทแต่โบราณ ไม่เป็นทาสท้าวตฤณิยม มีบรมธรรมอยู่ในตัว	๒๘๐
คนสมัยก่อนกลัวและละอายบาปมากกว่าคนสมัยนี้	๒๘๑
ชาวบ้านแบบโบราณมีความสุขเย็น และมีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์มาก	๒๘๒
ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มีความรักสากล คนโบราณก็มีมาก	๒๘๓
เพราะไม่กลัววิบัติ เมื่อปลุกผีคนโบราณพูดว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน”	๒๘๔
จิตที่อยากให้ผู้อื่นมีสุข ภาวนาอยู่เช่นนั้น จะไม่เบียดเบียนใครได้	๒๘๕
ปรมาตถธรรมในที่นี้หมายถึงประโยชน์สูงสุด	๒๘๖
การปฏิบัติตามปรมาตถธรรมนี้ ต้องทำด้วยความสะอาด สว่าง สงบ	๒๘๗

เป็นอยู่ตามแบบโบราณ ยึดมั่นถือมั่นน้อย จิตว่างมาก	๒๘๘
ชาวบ้านไม่ยอมมีความรู้ดี เถ่น ต้องการแต่ความสงบสุข	๒๘๙
“ทำให้ดีที่สุดในวันนี้” เป็นสันโดษ เป็นเคล็ดที่ทำให้สบายใจ	๒๙๐
คนบางคนมีพรสวรรค์ ไม่หวั่นไหวโกรธง่ายง่าย	๒๙๑
คนโบราณไม่เสียเวลาวิจัย บังคับตัวเองให้ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า	๒๙๒
เมื่อมีความละเอียด กลัวบาปแล้ว ก็ไม่ทำผิดทำชั่ว	๒๙๓
หิริโอตตปัปะ นี้เป็นเทวธรรม คือธรรมสูงสุด	๒๙๔
มีหิริโอตตปัปะ แล้วมีปัญญาควบคู่ ก็ประมาทไม่ได้	๒๙๕
ชาวบ้านสมัยก่อน สนใจธรรมะจนพลังปาก เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๒๙๖
เช่น แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมารเป็นต้น	๒๙๗

๑๗. บรมธรรม กับ การมีอุคฺมคฺติ

คำว่า “อุคฺมคฺติ” กับ คำว่า “ธรรม” มีความหมายเช่นเดียวกัน	๒๙๘
“ธรรม” กินความหมายหมดทุกอย่าง ไม่เว้นอะไร	๒๙๙
อุคฺมคฺติ ต้องพอดี ถ้าเกินไปก็ใช้ไม่ได้	๓๐๐
บางคนเข้าใจผิดต่ออุคฺมคฺติ เช่นว่า กินไม่ได้ ที่จริงมีค่ายิ่งกว่ากินได้	๓๐๑
ต้องมีอุคฺมคฺติ โดยไม่หลง บ้า แต่ต้องมีในรูปของปัญญา	๓๐๒
ความมั่นคงในอุคฺมคฺติ ไม่ใช่ความยึดมั่น หรือวัตถุแห่งความหวัง	๓๐๓
ความเคร่งครัดต่ออุคฺมคฺติ ต้องประกอบด้วยปัญญา	๓๐๔
การถือขลัง หรือ จงรักภักดีก็ต้องระวังให้ประกอบด้วยปัญญา	๓๐๕
การบูชาอุคฺมคฺติ ได้แก่การปักใจลงไปอย่างถูกต้องเรียกว่า สัจจะ อธิษฐานะ	๓๐๖
แม้สัจจบารมี หรือ อธิษฐานบารมี ก็ต้องมีปัญญาบารมีด้วย	๓๐๗
พุทธบริษัทต้องถือหลักว่า ปัญญาต้องกำกับอุคฺมคฺติเสมอ	๓๐๘
พุทธศาสนาฝ่ายมหายานยังถือเคร่งในอุคฺมคฺติของโพธิสัตว์	๓๐๙

อุทุมคติที่บริสุทธิ์ จะต้องนึกถึงผู้อื่นด้วย	๓๑๐
อุทุมคติอย่างธรรมเนียมจะถือว่า “คินันแหละจึงได้”	๓๑๑
ชีวิตที่มีอุทุมคติของพุทธบริษัท คือ นิพพาน	๓๑๒
นิพพานคือเย็น ไม่ทำให้เป็นทุกข์ อย่างนี้จะเป็นอุทุมคติจริง	๓๑๓
ถ้ากิเลสครอบงำ อุทุมคติจะเปลี่ยนรูป เป็นเห็นกงจักรเป็นดอกบัว	๓๑๔
อย่าบูชาความเห็นแก่ตัว เพราะทำให้อุทุมคติเคลือบแสง	๓๑๕

๑๘. บรมธรรม กับ ปุชณียวัตถุ

ปุชณียวัตถุ หมายถึงสิ่งที่แทนองค์พระพุทธเจ้า มีหลายอย่าง	๓๑๖
พระธาคู พระสถูป ต้นโพธิ์ พระพุทธรูป ฯลฯ ก็เป็นตัวแทน	๓๑๗
สัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์มากที่สุด คือ พระพุทธรูป	๓๑๘
พ.ศ. ประมาณ ๖๐๐ เริ่มสร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์	๓๑๙
เดิมเขาใช้พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ ต่อมากลายเป็นอื่น เช่นเครื่องราง	๓๒๐
พระพุทธรูปในฐานะเป็นสัญลักษณ์ นี้เหมาะสำหรับเป็นอนุสรณ์ถึงพระธรรม	๓๒๑
พระพุทธรูปควรต้องมีลักษณะความอ้อม ไม่มีกิเลส ฯลฯ	๓๒๒
โดยมากที่สร้างขึ้น พระพุทธรูปไม่มีสัญลักษณ์เต็มขนาด	๓๒๓
ส่วนที่ใช้พระพุทธรูปเป็นเครื่องรางนั้น นับว่าผิดพลามาก	๓๒๔
พระพุทธรูปต้องเป็นสัญลักษณ์ ช่วยให้เข้าถึงพระธรรม	๓๒๕
ใช้พระพุทธรูปเป็นเครื่องราง นี้มิใช่ที่พึงอันเกษม	๓๒๖
ปุชณียวัตถุอย่างรองๆ เช่นพระธาคู เจดีย์ โบสถ์ วิหาร ก็ต้องไม่ม่งมาย	๓๒๗
พระพุทธรูปควรจะเป็นสัญลักษณ์ของพระองค์จริง	๓๒๘
ปุชณียวัตถุคือ สิ่งที่ควรบูชาสูงสุด ควรจะนึกถึงพระธรรม	๓๒๙
อนุสาวรีย์วัตถุก็ดี สิ่งของวัตถุก็ดี ต้องรำลึกจงใจไปให้ถึงธรรม	๓๓๐
ปุชณียวัตถุทุกชนิดต้องเกี่ยวข้องกับตัวอย่างสัญลักษณ์ของบรมธรรม	๓๓๑

ไม่ควรทำผิดโดยลดค่าของปฐมนิยัตถุมาบีตบังบรมธรรมเสีย	---	---	---	๓๓๒
ต้องบูชาปฐมนิยัตถุ ให้ถูกต้องบรมธรรม	---	---	๓๓๓

๑๕. บรมธรรม กับ กามวัตถุ

คำว่า วัตถุ มีได้ทั้งฝ่ายรูปธรรม และ นามธรรม	---	---	---	๓๓๔
กามวัตถุ แปลว่า วัตถุคือกาม หรือวัตถุแห่งกามก็ได้	---	---	๓๓๕
วัตถุกาม กับ กิเลสกาม ถ้ายังไม่พบกันก็ยังไม่มีความ	...	---	---	๓๓๖
ใจล้วน ๆ ก็บริโภคกามารมณ์ โดยเอาภาคิณันท์ก็ได้	---	---	๓๓๗
ปัญหาเรื่องเพศส่วนใหญ่ มีขึ้นเพราะสัมผัสทางผิวหนัง	---	---	๓๓๘
ผิวหนังมีความนุ่มนวลมาก ทำให้ประสาทสัมผัสรู้สึกได้มาก	---	---	๓๓๙
กามารมณ์เป็นเรื่องความสุขทางเนื้อหนัง ซึ่งเป็นเรื่องระหว่างเพศ	---	---	๓๔๐
กามารมณ์เคยถูกยกย่องเป็นนิพพานยุคหนึ่งเป็นพุทธศาสนาตันตริก	---	---	๓๔๑
การบริโภครสของกามารมณ์ สำเร็จในมโนภาพก็ทำได้	---	---	๓๔๒
การเกิดกามารมณ์เป็นไปตามธรรมชาติของเครื่องจักรแห่งกาย	---	---	๓๔๓
การปรุงแต่งแห่งกลไกของธรรมชาติ ใช้อย่างลุ่มหลง เรียกว่ากามารมณ์ทั้งนั้น	---	---	๓๔๔
เมื่อต่อมในกายสุกเกิดความอยากทางผัสสาหาร นี่เป็นกามารมณ์ตามธรรมชาติ	---	---	๓๔๕
การสืบพันธุ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ ทำให้ถูกต้องก็เรียกว่า ประพฤติธรรม	---	---	๓๔๖
ธรรมชาติจ้างสัตว์ให้ทำหน้าที่ ที่ไม่น่าทำ เพื่อต้องการสืบพันธุ์	---	---	๓๔๗
การบริโภคกามในแง่ไหนก็ตาม ต้องมีระเบียบถูกต้องจึงจะไม่มีทุกข์	---	---	๓๔๘
กามารมณ์เป็นเรื่องที่ต้องอยู่ในขอบเขตของจริยธรรม ศีลธรรมด้วย	---	---	๓๔๙
กามารมณ์อันเป็นทิพย์ทำให้รู้แจ้งใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้เหมือนกัน	---	---	๓๕๐
ถ้าใช้กามารมณ์ถูกวิธีเป็นหนทางลัดถึงบรมธรรมได้	---	---	๓๕๑

๒๐. บรมธรรม กับ การรู้เท่าทัน^๕เนื้อหนัง

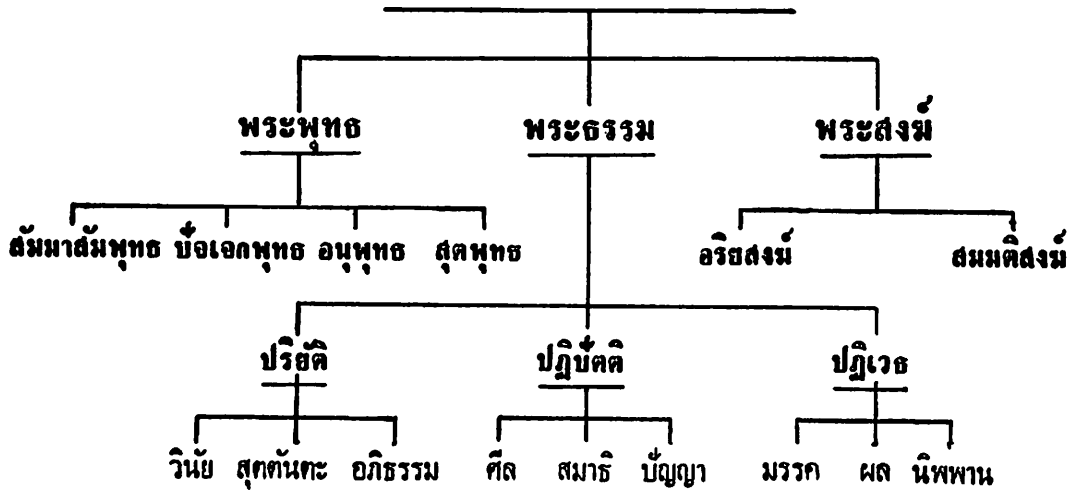
การไม่ตกเป็นทาสของเนื้อหนัง หรือกามวัตถุ จำเป็นอย่างยิ่งแก่ทุกคน	๓๕๒
ความล้มเหลวในการศึกษา ก็เพราะเป็นทาสของเนื้อหนัง	--- ---	๓๕๓
คนเป็นทาสของเนื้อหนังได้ทั้งรู้สึกตัว และไม่รู้สึกตัว	๓๕๔
ปัญหาในโลกเกี่ยวกับกามารมณ์ แต่ทางพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับกามารมณ์	๓๕๕
ทุกอย่างแม้สร้อยในกามารมณ์ ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นเครื่องจักรในกาย		๓๕๖
ควรจะรู้เท่าทันว่า กามารมณ์เป็นเรื่องคิดฝันมากกว่าธรรมชาติกำหนด	๓๕๗
“สัญญา” ในอดีตจะมาบังหน้า ไม่ให้รู้สึกว่าเป็นเพียงธรรมชาติ	๓๕๘
กามารมณ์คิดฝันได้เร็วไม่ทันรู้สึก เมื่อระลึกด้วยสัญญาถึงเพศตรงกันข้าม	๓๕๙
ต้องรู้ทันกามารมณ์ อย่าให้มาเป็นนายเหนือหัว ไสคอเราไปต่าง ๆ	๓๖๐
ฝ่ายศาสนา หรือศีลธรรม มีวิธีบรรเทา หรือควบคุมกามารมณ์ได้	๓๖๑
เช่นวันแรกบวชจะได้รับการสอนเรื่องปฏิกุศลสัญญา ต่อสู้ความรู้สึก	๓๖๒
การบังคับจิตได้เป็นการแก้ปัญหาคารมบังคับของต่อมในกายได้	๓๖๓
การตัดต้นตอของการบีบคั้นทางกายได้ กิเลสทุกชนิดจะพลอยระงับ	๓๖๔
ธรรมชาติจ้างให้มนุษย์สืบพันธุ์เพื่อไม่สูญ ก็ควรก้าวหน้าตามวิธีกู้ต้องสู้บรมธรรม		๓๖๕
วิวัฒนาการควรต้องเป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเกิดก็ครั้งก็เดือดร้อน	---	๓๖๖
มนุษย์มีใจสูงต้องรู้เท่าทันเนื้อหนัง ไม่ตกเป็นทาสสิ่งใด ๆ	---	๓๖๗
ถ้าเอาวัตถุมาเป็นบรมธรรมเสียแล้ว ปัญหาจะควบคุมกำจัดก็ไม่มี	๓๖๘
พวกวัตถุนิยมหลงความอยู่ดีกินดี หรือเป็นทาสของกามารมณ์	๓๖๙
บวชนี้เพื่อได้ความรู้ไปจัดการให้มีชัยชนะเหนือวัตถุนิยม	๓๗๐

๒๑. บรมธรรม กับ การแก้ปัญหามิได้ถูกจุด

ในปัจจุบันคนสนใจแก้ปัญหากันแต่ในทางเนื้อหนังมากยิ่งขึ้น	๓๗๑
ถือเสียว่า วัตถุ หรือ ร่างกายดีแล้ว ก็หมกปัญหา ไม่สนใจเรื่องจิต	---	๓๗๒

มาพิจารณากันดูถึงปัญหาที่แก้กันเฉพาะแต่ฝ่ายกายตามลำดับ	๓๗๓
แก้ปัญหากันเรื่องไม่รู้หนังสือ จะให้มีกินมีใช้ มีอนามย์ดี ฯลฯ	๓๗๔
หาเครื่องทุ่นแรง แต่แก้อย่างไรก็ยังแก้ทางจิตไม่ได้ โรคทางจิตมีมากขึ้น	๓๗๕
โรคความเห็นแก่ตัวทรمانทั้งฝ่ายกายฝ่ายจิต จนเป็นโรคประสาท	๓๗๖
เรื่องวัตถุเพื่อเป็นปัญหาหนัก ทำให้มนุษย์ลำบากไม่สิ้นสุด	๓๗๗
มีปัญหายุ่งยาก แต่มัวแก้กันแต่ปลายเหตุผิวเผิน ไม่แก้ที่จิต	๓๗๘
คนอยู่ที่กินดีแล้ว ก็ยังมีความเสื่อมทางจิต ทางศีลธรรม	๓๗๙
ควรริบเพิ่มความเจริญทางจิต ให้ไปทันกันกับความเจริญทางวัตถุ	๓๘๐
บรมธรรมทางจิตจะแก้ปัญหาคือ เช่น “กินอยู่พอที” จะแก้ได้มาก	๓๘๑
โรคทางจิต คือ โรคกิเลส เป็นเหตุให้เจ็บไข้ทางเนื้อหนัง	๓๘๒
ธรรมะเป็นเรื่องแก้ไขโรคทางจิต หรือวิญญานทั้งนั้น	๓๘๓
เมื่อเป็นทาสทางวัตถุ ก็ทำให้ร่างกายอ่อนแอ ต้านทานเชื้อโรคไม่ได้	๓๘๔
การประชันธุระโรคใช้ไปในทางเป็นเหยื่อ หรือเป็นทาสของวัตถุปัญหาไม่สิ้นสุด	๓๘๕
พวกมโนนิยมหัวเราะเยาะความเจ็บความตายได้ ไม่กลัวมากอย่างสมัยนี้	๓๘๖
นักศึกษาศาสตร์ใหม่ประณามศาสนาว่า มีไว้เพื่อปลอบใจคนทุพพลภาพ	๓๘๗
คนสมัยนี้ไม่เข้าใจแม้คำของพระเยซูที่ว่า “ชีวิตไม่ได้เนื่องอยู่กับขนมปัง”	๓๘๘
ระบบศาสนาไม่ใช่หลอกคนให้ยินดีไปวันหนึ่ง แต่ต้องการให้เห็นอิวัตถุ	๓๘๙
ความเจริญทางวัตถุอย่างเดียวเป็นอันตรายที่สุด ต้องเข้าถึงเรื่องจิตด้วย	๓๙๐

รูปโครงของพุทธศาสนา

รูปโครงของพุทธศาสนา

พิเศษ

— ๑ —

๑) เมษายน ๒๕๑๒

การพูดที่นี่ ขอให้เข้าใจว่า ไม่ติดต่อกันกับเรื่องที่พูดกันตอนกลางคืน เป็นคนละเรื่อง คนละแนว. พูดที่นี่หมายถึงเรื่องที่จะพูดโดยเฉพาะที่ต้องเขียนลงบนกระดานดำเช่นจะต้องเขียนแผนภูมิ (chart) หรืออะไรลงไปด้วย.

วันนี้ เราจะเริ่มศึกษา สิ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสนา” โดยรูปโครง ทั่วๆ ไป เพื่อว่าจะได้มองเห็นทิวทัศน์ (out line) ทั้งหมดของพุทธศาสนาว่า เป็นอย่างไรเสียก่อน. แล้วเราก็จะรู้ว่า เรากำลังศึกษาอยู่ที่จุดไหน. โดยทั่วๆ ไปก็ใช้เรื่อง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเค้าโครง. ตามรูปโครงนี้จะเห็นได้ว่า เราเริ่มด้วย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งในทางภาษาบาลีเขาเรียกว่าวัตถุ, แต่ไม่ใช่วัตถุ material อย่างที่ภาษาไทยใช้.

(๑)

(๒)

บรมธรรม

ให้ถือเอาความรู้พิเศษอีกอย่างหนึ่งว่า คำว่า วัตถุ ภาษาบาลี เขามีได้หมายถึงทั่ววัตถุก็ได้, แต่เขาหมายถึงสิ่งเป็นที่ตั้งแห่ง... แห่งอะไรก็ได้, แห่งการศึกษา, แห่งการกระทำ, แห่งการนึกคิด, แห่งการอะไรก็ได้; เขาใช้คำว่า วัตถุ นี้เหมือนกับคำว่า object เฉยๆ. ส่วน material มีได้หมายความว่าถึง object หรือวัตถุที่เราจะต้องสนใจ ซึ่งมีอยู่ ๓ อย่างคือ :- พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

วัตถุที่ ๑ สำหรับ “พระพุทธเจ้า” ก็มีชนิด มากเหมือนกัน, แต่ในขั้นนี้ ควรรู้แต่เพียงว่า “ผู้ที่มีความรู้ขึ้นมาด้วยตนเอง, ทำการศึกษาให้รู้ขึ้นมาด้วยตนเอง” เรียกว่า พระพุทธเจ้า; ถ้ารู้มากถึงขนาดสอนผู้อื่นได้อย่างดีด้วยก็เรียกว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า”; ถ้ารู้เฉพาะส่วนตัว ได้รับประโยชน์ส่วนตัวจะสอนคนอื่นไม่ได้ หรือไม่สมบูรณ์ ก็เรียกว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้า”; นอกนั้นก็เป็นผู้ที่กำลังเรียนอะไรอยู่ด้วยตนเองตามลำพัง แล้วก็มีความรู้ เรียกว่า “พุทธ” ชนิดหนึ่งเหมือนกัน หรือว่าเป็นผู้รู้ทั่วๆ ไป.

วัตถุที่ ๒ คือ “พระธรรม” นี้คือสิ่งที่รู้ แล้วก็ปฏิบัติ แล้วก็เอามาใช้สอนผู้อื่น อย่างนี้เรียกว่าพระธรรมหมด : ความรู้นั้นก็ดี, การปฏิบัตินั้นก็ดี, ผลของการปฏิบัติก็ดี, ความรู้ที่สอนผู้อื่นก็ดี, เขาเรียกว่า “พระธรรม” หมด ซึ่งเราจะพูดกันโดยละเอียด.

วัตถุที่ ๓ “พระสงฆ์” หมายความว่า เพิ่งเสด็จถึงทั้งกลุ่มของบุคคลทั้งหมดที่กำลังศึกษา กำลังปฏิบัติ หรือได้ผลของการปฏิบัติแล้วก็ตาม ถือเป็นพระสงฆ์คณะเดียวกันหมด ถือเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า. นี้ให้เข้าใจว่าพุทธภาษารวมศาสดาทั่วๆ ไป, ซึ่งยังมีวิธีอธิบายอย่างอื่น แปลกออกไปจากนี้ แต่ว่าเรายังไม่พูดถึง.

พูดให้ได้อีก :- พระพุทธ คือผู้ค้นพบ, พระธรรม คือสิ่งที่ค้นพบ, พระสงฆ์ คือผู้ที่ได้รับแจ้งสิ่งที่ค้นพบ. ก็คือว่า พระพุทธเจ้า เป็นผู้ก่อกำเนิด

พระศาสนา ตั้งสถาบันศาสนาอะไรขึ้นมา, พระธรรม นี้คือตัวศาสนา, พระสงฆ์ คือผู้สืบศาสนา อย่างนี้ก็ได้อีก. หรือจะพูดอย่างอื่นได้อีกหลาย ๆ อย่าง เช่นว่า :- พระพุทธเจ้า เป็นผู้ปลูกให้ต้น, พระธรรม เป็นความต้น หรือการกระทำที่ทำให้ต้น. พระสงฆ์ คือผู้ต้นตามพระพุทธเจ้าขึ้นมา, เป็นผู้ที่ถูกปลูก.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ อย่างนี้ จะเห็นได้ทันทีว่า สัมพันธ์กัน. ถ้าไม่สัมพันธ์กัน ต่างคนต่างอยู่ก็ล้มละลายได้ เช่นว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ไม่มีพระธรรมคำสอน ไม่มีพระสงฆ์สืบ จะล้มละลายเจียบหายไปนานแล้ว ทั้งสองสามพันธ์นี้แล้ว. ถ้ามีแต่พระธรรม ก็จะลึกลับอยู่แต่ในธรรมชาติ ไม่มีใครขุดขึ้นมาแสดง. ถ้าไม่มีพระสงฆ์ก็ขาดตอนตั้งแต่ตอนแรก ไม่มีการเหลือเป็นมรดกตกทอดมา หรือไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่ใคร.

คำว่า “พระสงฆ์” นี้ หมายถึงผู้ที่ เป็นสาวกทั้งหมด จะเป็นฆราวาสก็ได้ เป็นพระก็ได้ แบ่งออกได้เป็นชั้น ๆ ไปตามความรู้ ความสามารถ หรือประสบความสำเร็จตามทีตนจะทำได้. ส่วนนี้มันไม่สำคัญเท่ากับสิ่งที่เรียกว่า “พระธรรม”. ในภาษาไทยเราเรียกว่า “พระธรรม” มีความหมายต่างกับคำว่า “ธรรม” เฉย ๆ. ความหมายคำว่า “พระธรรม” นั้น เราเล็งถึง “ธรรม” ที่สัมพันธ์ หรือควบคู่กันมากับพระพุทธ พระสงฆ์. ส่วนคำว่า “ธรรม” หมายถึงทุกสิ่ง หมายถึงสิ่งทั่ว ๆ ไป. คำว่า พระธรรมก็รวมอยู่ในคำว่า ธรรม นั้นแหละ. เคียงวันเราแยกมาแต่ส่วนที่ดีที่สุด, สิ่งทีประเสริฐทีมาสัมพันธ์กันกับ พระพุทธเจ้า และ พระสงฆ์, รวมเป็น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. ได้บอกแล้วตั้งแต่ทีแรกว่า พระธรรม นี้คือตัวศาสนา. พระพุทธเจ้า คือผู้ตั้ง ผู้ก่อ กำเนิด อะไรก็ตาม, ประดิษฐานพระพุทศาสนาขึ้นมา เป็นตัวศาสนา; พระธรรม เป็นตัวศาสนา. พระสงฆ์เป็นสาวก เป็นเจ้าหน้าที่ เป็นอะไรก็ตาม ในทางทีจะสืบศาสนา ด้วยการศึกษาเล่าเรียนประพฤติกปฏิบัติ ได้ผลแล้วสอนต่อ ๆ กันไป, นี้เป็นเรื่องของพระสงฆ์.

(๔)

บรมธรรม

ที่^๕ ดูที่ตัวศาสนา คือ พระธรรมนั้น เราจะเห็นได้ว่า มีอยู่เป็นชั้น ๆ เหมือนกัน
คือ :- ๑. ปริยัติ. ๒. ปฏิบัติ. ๓. ปฏิเวธ.

๑. ปริยัติ แปลว่า ความรู้ ก็คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านสอน. เกี่ยวกับข้อนี้
ควรจะทราบไว้ว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสเองว่า :- “สิ่ง^๕ ที่ตถาคต^๕รู้นั้นมากมาย ส่วน
ที่เอามาสอน^๕นั้นน้อยเดียว”, ถึงกับเปรียบว่า รู้ทุกอย่าง รู้หมด เปรียบปริมาณ
รู้เท่ากับใบไม้หมดทั้งป่า, ส่วนที่เอามาสอนมนุษย์ สอนชาวโลกนี้ เท่ากับใบไม้เพียง
กำมือเดียว; ลองคำนวณดูเองก็แล้วกัน ใบไม้กำมือเดียว กับใบไม้หมดทั้งป่า ต่างกัน
อย่างไร.

คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดนั้น เท่าที่ปรากฏอยู่เดี๋ยวนี้ ที่เขาร้อยกรอง
เป็นรูปวรรณคดีขึ้นมา^๕ เรียกว่า “พระไตรปิฎก” แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน. นี้หมายถึง
ปัจจุบัน ไม่ใช่ครั้งพุทธกาล. หมายความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าท่านสอน ท่านก็สอน
ตามธรรมดาสามัญที่สุด. วัน^๕นั้นพบอะไร มีอะไรเกิดขึ้น ท่านก็สอนเรื่องนั้น, สอน
พูด ตามเหตุที่มันเกิดขึ้น. ถ้าวัน^๕นั้นมีเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง, ที่อยู่กันเป็นหมู่
เป็นคณะ มีเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง; พระพุทธเจ้าท่านก็จะพูดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระเบียบ
วินัย การปกครอง จนกระทั่งบัญญัติสิกขาบท เหมือนอย่างบัญญัติกฎหมายอย่างนั้น
บัญญัติสิกขาบทเป็นข้อ ๆ ลงไป. อย่างนี้เราเรียกว่า “วินัย”.

ที่^๕ ถ้าพูดเรื่องทำความดีกับทุกข์ ตับกิเลส ไม่เกี่ยวกับการปกครอง เราเรียกว่า
“พระธรรม”, หรือเรียกตามคัมภีร์ว่า “สุตตันตะ”. สุตตันตะ แปลว่า ระเบียบ
ทางธรรม. สุตตะ แปลว่า เส้นด้าย หรือแปลว่าระเบียบ.

ฝ่าย อภิธรรม^๕นี้เพิ่งมีขึ้นมา ก็คือคำอธิบายขยายความของสุตตันตะ^๕นี้ในแง่
ที่เกินความจำเป็น แต่ว่าจะมีประโยชน์สำหรับผู้ที่ต้องการจะรู้จริงๆ. เพราะฉะนั้นใน

อภิธรรมนี้จึงเป็นคำอธิบายสุดท้าย ลึกลงไปในทางจิตวิทยา หรือตรรกวิทยา หรือปรัชญา เป็นขั้น.

ดูให้คิดจะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่อยู่ที่สุดท้าย คือเรื่องราวที่เกี่ยวกับธรรมะ ทั่วๆ ไป เป็นส่วนใหญ่. วินัยก็เป็นเรื่องเฉพาะหมู่ ภิกษุสงฆ์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ แล้วมันก็ไม่มากมายอะไร. ส่วนสุดท้าย เกี่ยวกับระเบียบการกับทุกข์นั้น มีมากมาย มากเรื่อง. ที่นี้คำอธิบายที่จะอธิบายให้ลึกซึ้ง ลงงามไปในทางปรัชญา ทางจิตวิทยา ทางตรรกวิทยา นี้เรียกว่า “อภิธรรม”.

สิ่งเหล่านี้ อยู่ในสภาพ เป็นความรู้ เป็นวรรณคดี, ศึกษาเล่าเรียนอย่างเรียนหนังสือ อย่างเรียนวรรณคดี เรียกว่า “ปริยัติ” เพราะฉะนั้นเราเรียกว่า ศาสนาในส่วนที่เป็นปริยัติ.

๒. ถัดมาจากปริยัติก็คือส่วนที่เป็นการกระทำ คือ ปฏิบัติ คือการกระทำ. “ปฏิบัติ” คำนี้แปลว่า เดินไปสู่จุดหมาย, หมายถึงการกระทำ จะแยกออกเป็น ๓ ชั้น ได้อีกคือ ศีล สมาธิ ปัญญา.

ศีล คือ ปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก.

สมาธิ คือ การปฏิบัติ เพื่อมีกำลังใจที่สมบูรณ์เต็มขนาด.

ปัญญา คือ ความรู้, ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้อย่างสมบูรณ์ขึ้นมา.

พวกกันอย่างสมัยใหม่เดี๋ยวนี้ ก็คือว่า ศีล ทำหน้าที่พัฒนาที่กาย ที่วาจา ให้เป็นกาย - วาจาที่น่าดู. ส่วนสมาธิเป็นการพัฒนาตัวจิต โดยตรง ให้เป็นจิตที่มีคุณสมบัติที่น่าดู หรือตามที่ต้องการ. เราให้อंकประกอบไว้แบบนี้ : จิตที่เขินสมาธิต้องมีคุณสมบัติ ๓ อย่างนั่นคือ สะอาด, ตั้งมั่น, แล้วยก่องไว. คนโดยมากเข้าใจผิด

(๖)

บรมธรรม

เกี่ยวกับคำนี้อยู่มากทีเดียว, แม้พวกนักศึกษาทั้งหลายนี้ ผมก็คิดว่าคงจะเข้าใจผิดไม่ตรงตามนี้ คือมักไปคิดว่า สมภา คือตั้งมันเงียบไปเลย. ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ถูกนึกทีเดียว.

คำว่า “สมภา” ตามหลักของพุทธศาสนานั้นต้องเป็นอย่าง : คำตั้งสะอาด - คือไม่มีกิเลสรบกวนในเวลา นั้น, ไม่มีความขัว ไม่มีความอะไรอีกก็ตามใจ. ตั้งมัน - นี้ก็หมายถึง มันรวมกำลังเป็นจุดเดียวมันคง. ว่องไว - คือว่องไวต่อหน้าที่ของมัน. จิตมีหน้าที่อย่างไร ความเป็นสมภาต้องมีความว่องไวต่อหน้าที่อย่างนั้น, กิดคุเถอะว่า ความเป็นจิตที่น่าดู ที่เราต้องการกันมากเดี๋ยวนี้คือ ความว่องไวในหน้าที่ (activeness); และต้องบริสุทธิ์ ต้องตั้งมัน มีลักษณะ concentrate, concentrate ถึงที่สุด แล้วจึงตั้งมัน; ไม่มีอะไรมารบกวน, มัน pure ล้วน. เพราะฉะนั้นการทำสมภาทุกวิธี ในที่สุดให้มีผลเป็นอย่างนี้ก่อน แล้วจึงจะเอาไปใช้ต่อไป เพื่อปัญญา.

พูดถึงปัญญา ก็หมายความว่า จิตชนิดที่เป็นสมภานี้นำเอาไปใช้ทำงานเพื่อการรู้ เพ่งพิจารณาอะไรลงไปโดยเฉพาะ ก็จะรู้เรื่องนั้นดีไปตามลำดับ. เพราะฉะนั้นให้ไปศึกษาเรื่องชีวิตเป็นอย่างไร? อะไรเป็นความสุข? อะไรเป็นความทุกข์? จะดับทุกข์ได้อย่างไร? นี้เป็นเรื่องของปัญญาหมด.

ศีล สมภา ปัญญา สามอย่างนี้เกี่ยวเนื่องกันหมด กล้ายๆกับว่า ศีลนี้เป็นพื้นฐาน คนเราต้องมีปกติทางเนื้อตัว ร่างกาย ทางวาจาเสียก่อน, เพราะฉะนั้นจึงเกี่ยวแก่การทำทางกาย การพูดจา การทำกรงาน การเลี้ยงชีวิต การอะไรทุกอย่าง อยู่ที่นี้หมด, ต้องถูกต้องก่อน, จึงจะไม่เกิดความรบกวนจิตใจ. เราจะต้องอยู่เป็นคนดี ชนิดนี้ก่อน คืออย่างที่มีศีลเป็นพื้นฐาน แล้วเราจึงจะมีจิตที่เป็นสมภาชนิดนี้ได้ง่าย หรือเราจะ เป็นสมภาได้เองบ้างบางส่วนด้วยซ้ำไป; แล้วมีจิตที่เป็นสมภาในคุณสมบัติอย่างนี้ อยู่เป็นประจำ มันง่ายที่จะเกิดความรู้อะไร โพล่งสว่างไสว ออกมาเป็นเรื่อง ๆ ไป, ความจำก็ดี ความคิดก็ดี การตัดสินใจก็ดี, มันดี ถ้ากระทำโดยจิตชนิดนี้.

ที่นี้เราเลยเห็นความสำคัญของมันว่า ถ้ามีศีลศีลสมาธิก็ง่าย, เมื่อสมาธิปัญญาก็ง่าย. นี่เป็นอยู่ร่วมกัน ๓ อย่าง อย่างนี้อยู่ตลอดเวลา. ทั้ง ๓ อย่างไม่ใช่เฉพาะอย่างเดียว คือศึกษา ๓ ได้แก่ ศีลศึกษา สมาธิศึกษา ปัญญาศึกษา. ได้เคยบอกให้ฟังแล้วแต่วันก่อนว่า คำว่า "ศึกษา" ในพุทธศาสนา หมายถึง *training* ไม่ใช่ *education*. การศึกษาในพุทธศาสนา คือ ทำให้ดีในเรื่องศีล ทำให้ดีในเรื่องสมาธิ ทำให้ดีในเรื่องปัญญา, ไม่ใช่ความรู้. ความรู้อยู่ที่ปริยัติ. เรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา นี้เต็มอยู่ในปริยัติ ในส่วนสุดท้ายนี้เต็มไปด้วยความรู้ เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา. เรื่องที่จะทำอย่างไร - จะทำอย่างไร จะรวมอยู่ที่นี้ ในฐานะเป็นความรู้. ถ้ามาถึงส่วนนี้ ส่วนศึกษานี้ต้องเป็นปฏิบัติ เป็นศาสนาในส่วนปฏิบัติ. พึงจำไว้ว่า คำว่า ศึกษา ในภาษาบาลี ตรงกับคำว่า ศึกษา ในสันสกฤต และศึกษา ในภาษาไทย.

มาถึงอันที่ ๓ ศาสนาในส่วนปฏิบัติ, คือผลของการปฏิบัติ แยกออกเป็น มรรค ผล นิพพาน, แยกได้เป็นหมวดๆ หมวดละ ๓ ละ ๓ เหมือนกัน.

มรรค ^๘ เป็นญาณ คือความรู้. ผล ^๘ เป็นญาณ คือความรู้. นิพพาน ^๘ เป็นความสุข ความเย็น, ไม่ใช่ญาณ. ถ้าว่าปัญญาเป็นไปอย่างถูกต้อง และสมบูรณ์ถึงขนาดแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจึงจะเป็น มรรค ผล นิพพาน. มรรค นั้น มาก่อนที่แรก, ก็เป็นความรู้ชนิดที่ทำลายกิเลส ชื่อนั้นชื่อนี้ ให้หมดไป เราก็ไปเรียนรู้ชื่อของกิเลสที่หลัง. ถ้าว่าปัญญาถึงที่สุดแล้ว จะเกิดญาณประเภทที่ทำลายกิเลส เรียกว่า มรรคญาณ, นิยมเรียกสั้นๆ ว่า มรรค. เมื่อมีการทำลายกิเลส ผลของการทำลายกิเลสมันก็มี เป็นความรู้ที่อยู่ในใจ, ก็รู้ว่ามันหมดกิเลสแล้ว มันมีอะไรที่เกิดขึ้นเป็นความรู้ว่า หมดกิเลส; ความรู้อย่างนี้ เขาเรียกว่าผลญาณ, คือ เมื่อทำลายกิเลสแล้ว เกิดเป็นผลที่ทำลายกิเลสได้. จากนั้นก็เป็นความเย็น เป็นความสุข เรียกว่า นิพพาน. รวม ๓ อย่าง เรียกว่า ปฏิเวธ. ป-ฎิ-เว-ธ. คำนี้ตัวหนังสือแปลว่า แสงตลอด. เรียกอย่างสมัยนี้ก็เช่น เรียกว่า *experence* คือสิ่งที่จิตใจผ่านไปแล้วจริงๆ และรู้จักมันดี

(๘)

บรมธรรม

นี่คือปฏิเวธะ ซึ่งแปลว่าแทงตลอด; มีความรู้ว่า จะดับกิเลสอย่างไร? มีความรู้ที่ว่า หมกกิเลสอย่างไร? มีความรู้ที่เป็นความสุขเย็นว่าเป็นอย่างไร? เป็นความรู้ที่แจ่มแจ้ง เพราะได้ผ่านไปจริง ๆ.

ความจริง คำว่า ความรู้ มันมีอยู่เป็นชั้น ๆ. ปฏิบัติ ที่เรียนในโรงเรียน ก็เป็นความรู้, แต่ว่าเป็นความรู้ชนิดที่เรียนทำอะไรทำนองนั้น. ส่วนความรู้ชนิดปฏิเวธะนี้ ไม่อาศัยเหตุผล ไม่อาศัยความจำอะไรอีกแล้ว, มันไม่ต้องเรียน ไม่ต้องถามให้รู้ว่า อะไรมันเป็นอย่างไร; เช่นความร้อนของกิเลสเป็นอย่างไร? ความไม่มีกิเลสเป็นอย่างไร? นี้มันรู้สึกเลย, ไม่ต้องมีเหตุผลให้คำนวณ ให้ใครบอก; เพราะถึงจะบอก ก็บอกไม่ได้ เช่นจะบอกว่า โลกะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อน เราก็อธิบายไม่ได้, จนกว่า โลกะ โทสะ โมหะ เกิดในใจ จึงจะรู้ว่า ร้อนอย่างไร. ถ้าโง่มาก ๆ ก็จะไม่รู้สึกว่าร้อน กลับรู้สึกว่าร่าเริง สนุก แทนที่จะร้อน, โลกะ โทสะ โมหะ จะกลายเป็นสนุกก็ได้ สำหรับคนโง่. ถ้ารู้ว่าร้อนอย่างไร นี้เรารู้กิเลส คือ มรรค ส่วนผล ก็คือรู้จักกิเลสที่ถูกทำลาย พ้นไปหมดแล้ว เป็นเรื่อง ๆ ไป จนกว่าจะหมดทุก ๆ เรื่อง.

ในศาสนาส่วนที่สามนี้เขาเรียกว่า โลกุตตรธรรม, ชาวบ้านเรียกว่า โลกอุดร.

ขอแทรกตรงนี้หน่อยว่า โลกุตตระ แปลว่า ธรรมที่เหนือโลก. ชาวบ้านพูดกันอย่างมักง่ายว่า โลกอุดร ซึ่งแปลว่า โลกอยู่ทางทิศเหนือ, อย่างนี้มันเสียหายมาก; เพราะเลยเข้าใจไปว่า โลกอุดรมันอยู่ทางทิศเหนือ, เต็ก ๆ ไตยีน ก็เลยคิดว่าเป็นโลกที่อยู่ทางทิศเหนือ. เหนือโลกนั้นไม่ใช่โลก แต่หมายถึงพ้นความเป็นโลก. โลกุตตรธรรม คือภาวะที่อยู่เหนือความเป็นโลก. โลกอุดรเป็นโลกของคน ชาวบ้านธรรมดาสามัญทั่วไป. ความเป็นโลกุตตระ มันอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น มันจึงเรียกว่า เหนือโลก. ขอให้พยายามเรียกให้ถูกว่า “โลกุตตรธรรม” อย่าไปเรียกเป็น โลกอุดร.

มันจะเป็นอย่างทีพูดเมื่อคืนว่า นิพพานคือ เมืองแก้วสมบูรณ์ไปด้วยอารมณ์ ที่สัตว์ปรารถนา อย่างนั้นผิดใหญ่.

รูปโครงของสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา มีอยู่อย่างนี้. พระธรรมคือตัวศาสนามีรูปอย่างนี้, นี่เป็น out line มองทีเดียวหมดทั่ว ๆ ไป. ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยของทุก ๆ เรื่องอีกมากมาย จะต้องศึกษากันต่อไป.

การปฏิบัติตามศาสนา, สิ่งเหล่านี้ไม่เกี่ยวกับเพศบรรพชิต หรือเพศคฤหัสถ์. เพศคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติได้ ศึกษาได้ทำได้ ตามความสามารถของตน ตามสมรรถภาพ หรือตามสิ่งแวดล้อมอำนวย; บรรพชิตก็ปฏิบัติได้ คฤหัสถ์ก็ปฏิบัติได้, เพราะฉะนั้นจึงมีพระสงฆ์สาวกทั้งบรรพชิต และทั้งคฤหัสถ์. ทีนี้มาบวชเป็นพระเป็นภิกษุแล้วไปทำเรื่องอื่นเสีย, มันก็ไม่ได้ศึกษา ไม่ได้ปฏิบัติ ตรงตามหลักนี้, เช่นไปเป็นผู้ปกครองคณะ ชำระอธิกรณ์ไปทำนวรรรมก่อสร้าง ทำอะไรต่าง ๆ เสีย, ก็ปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่ได้ปฏิบัติส่วนเหล่านี้ไปได้. ขรราวาสบางคน เขาอาจจะปฏิบัติได้มากกว่าบรรพชิตบางรูปก็ได้; แต่โดยเนื้อแท้แล้ว พระสงฆ์มีโอกาสที่จะปฏิบัติได้มากกว่า ดีกว่าขรราวาส. แต่ตามที่เป็นอยู่จริงแล้ว บางทีมันก็กลับกันอยู่, และเรื่องนี้ก็มีได้ระบุดไว้ว่า สำหรับขรราวาส หรือสำหรับพระสงฆ์; บรรพชิต หรือใคร ๆ ก็ตาม เมื่อสนใจก็ศึกษา ศึกษาแล้วก็ปฏิบัติ; เมื่อมีความทุกข์ ก็ทำความดับทุกข์ก็แล้วกัน.

เรื่องราวทั้งหมดทั้งสิ้น ที่แท้มาลงอยู่ที่คำนี้คำเดียว คือสุตตันตะ. เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ามีพระชนม์อยู่ วินัยก็อยู่ในส่วน สุตตันตะ นี้. อภิธรรมเพิ่งเกิด เป็นคำอธิบายเรื่องนี้ ซึ่งละเอียดออกไป. ถ้าพูดอย่างสมัยพระพุทธเจ้าจริง ๆ อภิธรรมอาจจะมีเป็นอย่างอื่น มีรูปโครงเป็นอย่างอื่น ก็จะเป็นอย่างนี้:— วินัย + อภิวินัย, ธรรม + อภิธรรม, สมัยพระพุทธเจ้าจะมีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือธรรมกับวินัย เท่านั้น.

คำอธิบายวินัย ที่เรียกว่า ส่วนละเอียดเกินในส่วนวินัย ก็เรียกว่า อภิวินัย. คำอธิบายพระธรรม ส่วนที่ละเอียดเกินเรียกว่า อภิธรรม. มันก็รวมอยู่ในคำว่า “วินัย” รวมอยู่ในคำว่า “ธรรม”. แต่ว่าในรูปปัจจุบัน ที่เป็นตัวพระคัมภีร์ของเรา – พระไตรปิฎกนั้น เขาแบ่งใหม่จัดหมวดกันใหม่ ในลักษณะ เป็นวินัยอันหนึ่ง, เป็นสุตตันตะ เป็นข้อความธรรมะสำหรับปฏิบัติอันหนึ่ง, เป็นอภิธรรมอันหนึ่ง.

คำอธิบายเกี่ยวกับคำบัญญัติในสุตตันตะนี้ คำไหนยาก เอาคำนั้นมาอธิบายกันยกใหญ่ อย่างละเอียด ในรูปของปรัชญา ของจิตวิทยา ของตรรกวิทยา เป็นต้น, กระทั่งทางอักษรศาสตร์. นี้เราถือว่าเป็นส่วนเกิน พระพุทธเจ้าท่านไม่มามัวอธิบายอย่างนี้อยู่ ท่านพูดแต่เรื่องแนวปฏิบัติโดยตรง ว่ากับทุกข้ออย่างไร ? แล้วคำอธิบายคำบัญญัติเฉพาะในสมัยนั้นมันไม่จำเป็น พอพูดถึงก็รู้เรื่อง. พอตกมาหลายร้อยปี คำบางคำมันต้องการคำอธิบาย จึงเกิดมีคำอธิบายธรรมส่วนละเอียดขึ้น; ต่อมาก็ยังมีมากขึ้น ๆ สูงไปทางวรรณคดี. สิ่งที่เราเรียกว่า “อภิธรรม” ในทุกวันนี้ปัจจุบันนี้ จึงมีมากกว่าสองอย่างข้างต้น. ถ้าสมัยก่อนคำว่า “ธรรม” นั้นมีมากที่สุด อภิธรรม มีเพียงเล็กน้อย อธิบายเฉพาะคำบางคำ. พระพุทธเจ้าไม่ได้เคยตรัสในรูปนั้น, แต่พระสาวกบางองค์ที่แตกฉานในเรื่องนิรุกติศาสตร์ ในสมัยพระพุทธเจ้านั้นเอง มักจะอธิบายคำสำคัญที่พระพุทธเจ้าตรัส. อภิธรรมจึงเป็นส่วนที่สูง ละเอียด เกินความจำเป็น, แต่วาก็ดีเหมือนกัน ที่ทำให้เกิดความไพเราะหรือฉลาด เป็นเรื่องของนักปราชญ์; แต่สมัยโน้นอภิธรรมก็มีส่วนน้อย ไม่เหมือนยุคปัจจุบันนี้.

ส่วนวินัย ตัวปฏิโมกข์นั้น เป็นตัววินัยโดยตรง, ที่ร้อยกรองอธิบายละเอียด อธิบายวินัยปฏิโมกข์อย่างละเอียด คล้าย ๆ กับตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาก็มี, เช่นตัวอย่าง ที่เคยมีการทูลถามพระพุทธเจ้าไว้ในสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งทำให้มีอภิวินัยขึ้นมา. ถ้าเราจะให้เหลือเพียงสิ่งเดียว วินัยเอามาสใส่ในคำว่าธรรมเสีย; เป็นธรรมส่วนที่เป็น

ระเบียบวินัยบัญญัติ, แล้วก็ธรรมส่วนที่นำมาปฏิบัติเพื่อค้ำทุกข์. วินัยก็คือระเบียบการปกครอง, ส่วนธรรม ก็คือระเบียบพัฒนาจิตใจให้เดินไปถึงนิพพาน. วินัยคือการปกครองหมู่คณะ ไม่จำเป็นจะต้องพูดถึงภิกษุองค์หนึ่ง ๆ เพราะว่าหมู่คณะก็ย่อมประกอบด้วยภิกษุองค์หนึ่ง ๆ; เพราะฉะนั้นภิกษุองค์หนึ่ง ๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติถูกต้องในเรื่องของหมู่คณะ. สิ่งที่มีอยู่ในวินัยทั้งหมดก็คือ เรื่องที่เกี่ยวกับการเป็นอยู่อย่างถูกต้องของภิกษุแต่ละองค์ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคณะสงฆ์, นี่คือเรื่องของวินัย.

เรื่องธรรม นั่นก็คือ จะปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา อย่างไรให้ค้ำทุกข์ได้ตามลำดับ ๆ จนบรรลุมรรคผล นิพพาน, นี่เป็นจุดมุ่งหมาย.

สรุปอีกทีหนึ่ง เป็นการสรุปทั้งหมด ก็คือรูปโครงของศาสนาทั้งหมดในแผนภูมินี้ก็คือ:- ปรียติ - เหมือนแผนที่, ปฏิบัติ - เหมือนกับการเดินทางไปตามแผนที่, ปฏิเวธ - เหมือนกับการถึงจุดที่เป็นวัตถุประสงค์. มันก็หลับตาเห็นขึ้นมาว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “พุทธศาสนา” โดยแท้จริงมันมีส่วนที่เป็นแนว เป็นแผนที่, มีส่วนที่เป็นการเดินทางเป็นการปฏิบัติ, และมีส่วนที่ได้รับผลของการปฏิบัติคือ “ถึง”. นี่เราเข้าใจคำว่า “ศาสนา - ศาสนา” กันให้ถูกต้องว่า มีอยู่อย่างนี้คือ ปรียติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ. นี่คือตัวศาสนาแท้ ๆ.

คำว่า “ศาสนา” ในภาษาไทยนี้ เกิดปฏิรูปอะไรขึ้นมาเอง ไปตามกาลเทศะ ไปตามการศึกษาที่พอหรือไม่พอ, ความหมายของคำว่า “ศาสนา” จึงเปลี่ยนไปเป็นเรื่องทางวัตถุด้วย เช่น วัตถุอาหาราม โบสถ์ วิหาร ผ้าเหลือง ประเพณีทางศาสนาอะไรทำนองนี้ ก็พลอยถูกผนวกเข้ามาในคำว่า “ศาสนา” ด้วย. แล้วก็มีคำพูดที่ซ้ำ ๆ ช้น ๆ เช่นว่า คนไปที่ประเทศหนึ่ง เห็นว่ามีเจดีย์มาก ก็พูดว่าศาสนาเจริณู; อย่างเป็นทางการมา เจดีย์เต็มไปหมดก็ว่า ศาสนาเจริณู; มาที่ประเทศไทย วัตถุอาหารามสวยงามมากกว่า ศาสนาเจริณู. แท้จริงมันไม่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เลย เพราะมันเป็นสิ่งที่

นำหัว, เอาศาสนาไปไว้ที่วัตถุ ที่โบสถ์ วิหาร เจดีย์ จำนวนภิกษุหรือพระเพณีพิธีของทางศาสนา นี้ยังไม่ถูก เป็นศาสนาเปลือก. ศาสนาเนื้อใน อันนี้คือ ปรีชา ปฏิบัติ ปฏิเวธ; เนื้อในก็ยังมีอยู่เป็นชั้น ๆ เป็นเนื้อในชั้นแรก ชั้นถัดไป เนื้อในชั้นจริงที่สุด.

ยกตัวอย่าง กุมะพร้าวลูกหนึ่ง; มีเปลือกหลายชั้น ลอกออกได้เป็นชั้น ๆ กาบมะพร้าวข้างนอก กะลาแข็ง ๆ แล้วเนื้อ ยังมีขาว มีน้ำอีก หลาย ๆ ชั้น. เราถือเอาชั้นที่มันเป็นเรื่องเป็นราวหน่อยก็แล้วกัน ซึ่งชั้นในอยู่ที่นี้ ชั้นในสุดก็อยู่ที่นิพพาน หรือโลกุตระธรรม นี้ชั้นในสุด, อื่น ๆ หุ้มเนื้อไว้อีกทีหนึ่ง, โบสถ์ วิหาร วัตถุ พิธีอะไรต่าง ๆ ก็หุ้มไว้อีกทีหนึ่ง.

ส่วนที่มีตัวอาคารสำหรับที่จะนอน จะเรียนปรีชา ก็เลยต้องมีโรงเรียนปรีชาธรรม, ต้องมีเครื่องใช้สอย มีหอไตรอะไรต่าง ๆ กระทั่งมีพระเจดีย์ให้ไหว้ให้บูชาให้อยู่กันอย่างเรียกว่า ไกลชิดพระรัตนตรัย อะไรทำนองนี้; สิ่งเหล่านี้ครั้งพุทธกาลไม่มี, เพิ่งจะมีขึ้น. ถ้ารู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ มันก็มีประโยชน์ ถ้าใช้ในทางเพื่อ มันก็เพื่อไม่มีประโยชน์ก็ได้; เพราะฉะนั้นระวังให้ดี.

นี่เรียกว่า เราผูกกันถึงเรื่องทศศาสนาในรูปโครงที่แบ่งออกได้เป็น ๓ อย่าง :- ปรีชาศาสนา หมายถึงการศึกษาในรูปวรรณคดี อักษรศาสตร์ อะไรก็ตาม, ปฏิบัติศาสนา หมายถึงการปฏิบัติที่เป็นเนื้อหาของเรื่อง, ปฏิเวธศาสนา หมายถึงผลของการปฏิบัติ.

เดี๋ยวนี้ คำว่า “ศาสนา” อย่างที่ที่สุดมักจะผูกกันแต่เพียงว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งนั่นหมายถึงเพียงปรีชาข้อเดียว แต่คำว่า ศาสนาที่เขานิยมกันในวงการศาสนา จะต้องเป็นศาสนาหมดทั้ง ๓ ส่วนคือ ศาสนาในชั้น ปรีชา ปฏิบัติ ปฏิเวธ. ถ้ามี

ศาสนาเจริญจริง จะต้องถึงขั้นปฏิเวธ ต้องมีมรรค ผล นิพพานอยู่ จึงจะเรียกว่าศาสนาเจริญจริง. ถ้ามีการปฏิบัติค่อยยังชั่ว แม้มีปริยัติเย່หน่อย ก็ยังดี; ถ้าปริยัติก็ไม่มี มีแต่โบสถ์ วิหาร มีแต่ที่ไหว้ ที่กราบ พิธีท่อง มันก็ยังไม่แย่, เป็นเรื่องที่ไม่ไกลออกไป. แต่ว่าถ้าเราทำให้มันสัมพันธ์กันอย่าให้มันขาดตอนเสีย โดยมีวัตถุประสงค์ทางศาสนาเจริญ มีการศึกษาเล่าเรียนดี มีการปฏิบัติดี มีผลแห่งการปฏิบัติดี อย่างนี้ศาสนาจริงก็มีอยู่ มีผู้ที่บรรลुकุศลธรรมอยู่ และสอนผู้อื่นต่อไป ก็ยังมีมาก.

เป็นอันว่า ลองทบทวนตนเอง : วัตถุประสงค์ สำคัญ ในศาสนานี้ก็มี ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เรื่องที่สำคัญที่สุดคือเรื่อง พระธรรม. พระธรรมทำคนให้เป็นพระพุทธเจ้า พระธรรมทำคนให้เป็นพระสงฆ์, ถ้าไม่มีพระธรรม พระพุทธ พระสงฆ์ก็ไม่มี. เพราะว่าการมีธรรมให้คน พระพุทธเจ้าจึงเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา เพราะมีพระธรรมจึงมีพระสงฆ์; เราจึงถือว่า พระธรรมเป็นเรื่องใหญ่. พระธรรมแจกเป็น ๓ กลุ่ม; กลุ่มปริยัติ กลุ่มปฏิบัติ กลุ่มปฏิเวธ มีรายละเอียดออกไปตามนี้.

นี้เรื่องแรก มีแนวอย่างนี้ สำหรับทุกๆ องค์จะได้มองดูอย่างทิวทัศน์ Bird's eye view สำหรับสิ่งที่เรียกว่า พุทธศาสนา ว่ามีอยู่อย่างไร. มองดูแผนภูมิ (chart) จะเท่ากับมองดูที่เดียวหมด.

เวลา ๑ ชั่วโมงก็หมดลง

เรื่อง เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

พิเศษ

— ๒ —

๑๐ เมษายน ๒๕๑๒

วันนี้จะได้อ่านเรื่อง เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า.

ข้อแรกที่สุดจะพูดถึงคำว่า “พุทธ” ก่อน. คำว่า พุทธ ไม่ได้หมายความว่า พระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ แต่ก็ เป็นคำ ๆ เดียวกัน, ซึ่งในภาษาบาลีใช้แก่ พระพุทธเจ้าก็ได้.

เพราะฉะนั้นจึงมีการจำแนกประเภทเป็น :- สัมมาสัมพุทธ บัณฑิตพุทธ อนุพุทธ สุตพุทธ, จากทั้ง ๔ ประเภทนี้ จะเห็นได้ว่า “พุทธ” ในความหมายทั่วไป ไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่สัมมาสัมพุทธเจ้า.

(๑๔)

- สัมมาสัมพุทธ ประเภทแรกนี้ รู้พร้อมโดยชอบ รู้เองโดยชอบ.
(สํ = เองก็ได้ พร้อมก็ได้).
- ปัจเจกพุทธ รู้เฉพาะตนผู้เดียว, (ปัจ + เอก = รู้เฉพาะตนผู้เดียว).
- อนุพุทธ อนุ = รู้ตามผู้อื่น.
- สุตพุทธ รู้เพราะได้ฟัง ได้ศึกษา. สุตะ แปลว่าฟัง เพราะสมัยก่อน การศึกษาคือการฟัง.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า รู้เองโดยชอบ ก็ถูกต้องและสมบูรณ์ สามารถทำให้ผู้อื่นรู้ได้ด้วย ปลุกผู้อื่นได้ด้วย. ส่วนพระปัจเจกพุทธ รู้เพียงพอเท่าที่ตนจะตื่น ไม่คำนึงถึงการปลุกผู้อื่น, หรือไม่สนใจด้วยซ้ำไป. อนุพุทธ นั้น คือคนที่ถูกปลุกมาก ๆ ก็ตื่นเหมือนกัน ตื่นตามผู้ปลุก. สุตพุทธ นี้คือผู้ศึกษาเล่าเรียนทั่ว ๆ ไป, เป็นพุทธ เพราะการศึกษาเล่าเรียน ก็ตื่นได้, รู้ เป็นพุทธะ, เพราะการศึกษาเล่าเรียนก็รู้ได้, จึงแยกเป็น พุทธะสมบูรณ์ พุทธะเฉพาะตน พุทธะเพราะรู้ตาม พุทธะเพราะได้ศึกษา. พระพุทธเจ้าท่านอยู่ในพวกสัมมาสัมพุทธะ, พระพุทธเจ้าใน ๓ วัตถุประสงค์คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั้น เราหมายถึงพระสัมมาสัมพุทธะ.

ที่นี้ เราจะได้รู้เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเท่าที่จำเป็น หรือเท่าที่เหมาะสมแก่นักศึกษาอย่างท่านทั้งหลายนี้.

การเกิดของพระพุทธเจ้า เมื่อพูดถึงการเกิด ถ้าเกิดทางร่างกายก็หมายถึงอย่างคนเราเกิด, ถ้าเกิดโดยคุณธรรม ก็หมายถึงการตรัสรู้จนเป็นพระพุทธเจ้า. ถ้าพูดถึงการเกิดทางร่างกาย, พระองค์ก็ทรงบังเกิดจากราชตระกูลในราชวงศ์เล็ก ๆ ประเทศเล็ก ๆ ชื่อเสียง รวยละเอียด ไปศึกษาเอาจากหนังสือมีถมไป ไม่ต้องการพูดในที่นี้; การพูดในที่นี้จะเน้นแต่ใจความสำคัญ คือต้องการจะเน้นว่า ท่านเกิดในตระกูลกษัตริย์ ราชวงศ์เล็ก ๆ แห่งประเทศเล็ก ๆ. นี้ น่าจะนึกถึงข้อที่ว่า “เล็ก ๆ” นี้มีความสำคัญ และมีความเหมาะสม. ถ้าราชวงศ์ใหญ่ ตระกูลใหญ่ ก็จะเคลือบเปิดเบี่ยงไปแต่ในเรื่องการเป็น

มหาอำนาจ เหมือนกับที่เห็น ๆ กันอยู่ ที่ประเทศใหญ่มุ่งจะเป็นอย่างนั้นมากที่สุด. ประเทศเล็กไม่มีอำนาจมาก ย่อมมีคนที่จะนึกถึงเรื่องที่ไม่ไกลกว่านั้น; และประเทศเล็กนั้นมักจะอยู่ได้เพราะมีคุณสมบัติมากเกินตัวเสมอ มิฉะนั้นจะอยู่ไม่ได้ จะต้องเป็นนักคิด จะต้องเป็นผู้เฉลียวฉลาด โดยหลักทั่วไปก็ต้องเป็นอย่างนี้.

ในคัมภีร์ที่เขียนถึงประเทศนั้น เพื่อเทิดทูนพระพุทธเจ้า ก็ต้องยกย่องขึ้นไป ในลักษณะพิเศษอีกเหมือนกัน. เล็ก ก็ต้องเล็กอย่างประเสริฐไปเสียหมดเลย. ส่วนเรา ถือว่าเล็กนั้นเล็กอย่างพริกชี้หู. ประเทศเล็กมันไม่มีเรื่องที่จะต้องทำสงครามกับใคร แล้วก็มีโอกาสที่จะเป็นอย่างนี้ไต่มา; เราจึงเห็นได้จากการศึกษาของคัมภีร์อื่นก็เกิดจาก ตระกูลกษัตริย์ราชวงศ์เล็กๆ ทั้งนั้น เช่นนิคันถนาฏบุตร มหาวีระ ก็เกิดจากกษัตริย์ลิจฉวี ซึ่งเป็นประเทศเล็กๆ ราชวงศ์เล็กๆ อย่างเดียวกับประเทศสาเกยะ. ศาสดาอื่น ๆ ก็เป็น ทำนองคล้าย ๆ กัน. เพราะฉะนั้นเราจึงอ่านพบข้อความในอรรถกถา เป็นต้นว่าอรรถกถา สุตตันตปิฎก ว่าบรรดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายมักเกิดในวรรณะกษัตริย์มากที่สุด นาน ๆ จึงจะมีเกิดในวรรณะพราหมณ์สักองค์หนึ่ง. บุคคลประเภทศาสดาชั้นพระพุทธเจ้านี้ โดยมากเกิดในวรรณะกษัตริย์ และกษัตริย์เล็กๆ นั้นมันเหมาะสม. เพราะฉะนั้นเราไม่ต้อง ตีกันในเรื่องที่ว่า กษัตริย์ใหญ่ กษัตริย์เล็กอะไร ขอแต่ให้ออกาสที่จะเป็นพระพุทธเจ้า มีก็แล้วกัน.

ในการเกิด ที่มีการพูดถึงปาฏิหาริย์. เกี่ยวกับการเกิดเขาเขียนไว้ว่ามีปาฏิหาริย์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเองก็มีบ้าง, แต่ที่มีกล่าวไว้อย่างเลิศลอยนั้นมักเป็นคำอธิบายอยู่ใน อรรถกถา. ฉะนั้นในที่นี้จะพูดเรื่องปาฏิหาริย์กันก่อน.

คำว่า “ปาฏิหาริย์” ไม่ใช่เรื่องเหลวไหลที่ตือกันว่า “ว่าเขาเอง” หรืออะไร ทำนองนั้น. สิ่งที่เราเรียกว่าปาฏิหาริย์นั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดในหมู่มนุษย์ หรือในสมัยที่นิยม

บุชาปาฏิหาริย์. การเขียนเรื่องปาฏิหาริย์ เขาเขียนในสมัย และในหมู่ชนถิ่นที่นิยมปาฏิหาริย์ ย่อมเป็นการง่ายที่จะโฆษณาบุคคลผู้นั้น หรือว่าเพื่อจะทำให้ประชาชนเขารับเอาสิ่งเหล่านั้นได้. แต่ก็มีอะไร ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ก็ว่าปาฏิหาริย์นั้นต้องแปลความ, ต้องตีความ ว่าหมายความว่าอะไร. ถ้าไม่แปล ถือเอาตามตัวหนังสือล้วน ๆ ก็สำหรับคนที่ไม่มีปัญญาซึ่งมีมาก. ในโลกนี้ คนโง่มีมาก จึงไม่แปลปาฏิหาริย์; การถือเอาตามตัวหนังสือก็เพื่อคนเหล่านั้น. ถ้าแปลปาฏิหาริย์ก็เพื่อคนที่มีความปัญญา. เพราะฉะนั้น การที่มีปาฏิหาริย์นี้ทำให้รักษาเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ได้ไม่สูญไป เพราะเขาจำปาฏิหาริย์นี้ไว้แม่นยำ ถ้าพูดแต่ธรรมดา ๆ ก็ไม่มีคนจำ.

ปาฏิหาริย์ใหญ่ ที่พูดไว้เกี่ยวกับการเกิดของพระพุทธเจ้านี้ มีมากมายหลายอย่างและคล้าย ๆ กับเรื่องของพระเยซูเหมือนกัน; ก็ว่าพอเกิดก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหญ่หลวง เช่น คนตาบอดมองเห็นได้ คนหูหนวกได้ยินได้ คนใบ้พูดได้ คนง่อยลุกขึ้นเดินได้ ทำนองนี้ก็พวกหนึ่ง; หรือว่าสัตว์เช่นเสือหรือราชสีห์ เล่นกับลูกแกะได้ ก็พวกหนึ่ง เป็นพวกเรื่องไม่เบียดเบียน พวกแรกนั้นพูดถึงเรื่องคนทุพพลภาพ อย่างใดอย่างหนึ่ง กลับเป็นคนปรกติแข็งแรง ส่วนพวกที่ ๒ ไม่เบียดเบียน, พวกที่ ๓ มีแสงสว่างเกิดขึ้นทั่วไปหมด ยืนอยู่ข้างนั้นมองเห็นรอบด้านถึงสุดจักรวาลอะไรทำนองนี้. ในฐานะที่คุณเป็นนักศึกษา คุณน่าจะตีความได้ว่าเขาหมายความว่าอะไร ว่าอย่างไร ถ้าหากจะต้องตีความ.

การที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นนั้น ทำให้คนโง่กลายเป็นคนฉลาด ก็ตีความได้ว่าเท่ากับ ทำให้คนตาบอดมองเห็นได้. คนที่ไม่เคยฟังอะไร, คือหูไม่เคยได้ยินก็ได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า, คนใบ้พูดอะไรไม่ได้ ก็เริ่มพูดได้ ก็เริ่มเข้าใจ; นี่ตีความอย่างนี้ทุกอย่างไปเลย. รวมความแล้วกันว่า ความเป็นทุพพลภาพทางสติปัญญาต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงกลับตรงกันข้ามไปหมด.

พวกที่ไม่เบียดเบียน, เช่นเสือเล่นกับลูกแกะ ราชสีห์เล่นกับลูกแกะ แมวเล่นกับหนู งูเล่นกับเขียด ฯลฯ อะไรทำนองนี้ มีมากมาย จะไม่พูดถึงโดยรายละเอียด แต่ได้ความว่า ผลแห่งการเกิดของพระพุทธเจ้านั้น ได้ทำให้สัตว์ที่ชั่วร้ายมีกำลังเหล่านั้น มันกลับตีกันได้ ไม่เบียดเบียนกัน แม้แก่สัตว์ผู้เล็ก ผู้ไม่มีกำลัง. นี้เขาถึงถึงการสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้คนละการเบียดเบียน.

พวกแสงสว่าง, ที่ว่ายขึ้นตรงนี้มองรอบคาน เห็นได้หมด. ข้างบนก็เห็นสวรรค์ จดพรหมโลก, ข้างล่างก็เห็นนรก เห็นอะไรต่างๆ, ครอบข้างก็เห็นทั่วจักรวาล; นี้คือหมายถึง สติปัญญา ที่ได้รับนั้น เปรียบได้กับแสงสว่างที่ได้รับจากพระพุทธเจ้า ทำให้คนเห็น. พระพุทธเจ้าในรูปปฎิหาริย์มันเป็นอย่างนี้.

เหล่านี้เรียกว่า **ปฎิหาริย์ใหญ่**. คุณจะเห็นได้ว่า ถ้ามันเป็นการเกิดทางร่างกายเดี๋ยวนี้ จะเป็นปฎิหาริย์ใหญ่ไม่ได้, ต้องรอจนมีคุณธรรม จนเป็นพระพุทธเจ้า ตรัสรู้แล้ว สอนคนแล้ว จึงจะเป็นปฎิหาริย์อย่างนี้ได้. ถ้าฟังการเกิดทางร่างกายจะเป็นปฎิหาริย์ได้อย่างไร. แต่ที่เขาเอาไปใส่ไว้ที่ร่างกาย ประหนึ่งว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมาในโลก ปฎิหาริย์เหล่านี้ก็มีทันที ไม่ต้องรอถึงตรัสรู้. อย่างนี้แล้ว มันเป็นการพูดชนิดที่ต้องตีความเป็นปฎิหาริย์. แท้จริงข้อความที่เป็นเช่นนั้น คลุมไปถึง การที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา ปฎิหาริย์อย่างนี้จึงมีขึ้น ทั้งนี้แล้วมันจึงต้องกินเวลาบ้าง ไม่ใช่ทันทีในพริบตาเดียว. แต่ว่าถ้าพูดอย่างปฎิหาริย์ จะต้องให้เป็นไปอย่างอัศจรรย์ในทันที ที่พระพุทธเจ้ากลอดออกมา ดังนั้นจึงต้องมีปฎิหาริย์อย่างนี้. ยิ่งกว่านั้น ปฎิหาริย์ตามรายละเอียดต่างๆ นี้ เขายังเอาไปกล่าวไว้ที่อื่นอีก คือ เมื่อตรัสรู้จริงเมื่อปรินิพพาน ก็มีอีก.

ปฎิหาริย์ชนิดเบ็ดเตล็ด ก็ยังมี เช่น **พระพุทธเจ้าประสูติเมื่อพระพุทธมารดาขึ้น**, พระพุทธเจ้าเองก็เดินออกมา, ไม่ใช่กลอดอย่างคนธรรมดากลอด. เดินออกมา

เหมือนกับว่า พระธรรมกถึกเดินลงจากธรรมาสน์, ตัวหนังสือเขียนไว้อย่างนี้, พระมารดา ก็ยื่นเหนียวกึ่งตันสาละ เช่นนี้เป็นต้น คุณก็ต้องตีความได้อีก. ข้อนี้ก็ถือว่าพระพุทธเจ้า จะต้องมีส่วนสัมปชัญญะ จะต้องมีความรู้ มีปัญญา ไม่เหมือนกับเด็กอื่น ๆ คลอดออกมา; หมายความว่าพระพุทธเจ้าเกิด คือลืมตาขึ้นมาในโลกนั้น ในลักษณะที่เป็นผู้รู้ ผู้มีสติ มีอะไรสมบูรณ์; แต่ถ้าพูดอย่างนั้นก็ไม่มีอะไรน่าอัศจรรย์ สำหรับในหมู่ชนที่เขานิยม ปาฏิหาริย์.

เรื่อง “เทวดารับพระกุมารที่คลอดออกมา” นี้เทวดาก็คือผู้สูงสุด บุคคล ในสังคมที่สูงสุดรับ ก็คือยอมรับ; หมายความว่าพวกกลุ่มชนในสังคมชั้นสูงสุดของโลก ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า. แต่รูปเขียนในหินสลักจะเขียนอย่างนั้นได้อย่างไร ก็น่า เห็นใจ. รูปเขียนในหินสลักเขาจะเขียนอย่างไร เทวดา ก็เทวดาตามที่เขานิยมเขียนกันอยู่ พระอินทร์ พระพรหมอะไรก็ตาม ก็มารับ, ภาพเหล่านั้นมันจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ไป, ความหมายของสัญลักษณ์มันมีอยู่ต่างหาก จะต้องตีความหมาย. เรื่องปาฏิหาริย์นี้ จะเป็นพระพุทธเจ้าตรัส หรือใครพูดก็ตาม เมื่อพูดอย่างนี้ ก็ต้องตีความหมายอย่างนี้ : อย่างที่ว่า เทวดารับนั้นหมายความว่าผู้ยอมรับตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงระดับสูงสุดของสังคม.

ยังมีอะไรอีกมาก เช่นอีกอย่างหนึ่ง ที่ว่า “พูดได้ทันที” พอคลอดออกมา ก็พูดได้ทันที. มันมีอะไรจะติดกันยุ่งไปหมด. ถ้าสมมุติว่า เกิดมาพูดได้ทันที เก่งถึงขนาดนี้ เรื่องอะไรต่าง ๆ ก็ต้องไม่มีปัญหา, แต่ก็ปรากฏว่ายังมีปัญหาเหลืออยู่อีก. เช่นมีผู้คัดค้านต้านทาน มีผู้ไม่เชื่ออะไรอีกมาก. ที่พูดได้ทันทีนั้นก็หมายความว่า การ ตรัสรู้มันทำให้พูดได้ทันที ไม่มีติดขัดในการพูดเรื่องที่จะต้องพูด. แต่เขาก็เขียนไป อย่างที่ว่า พระพุทธเจ้าพูดนั้น ตั้งแต่เด็ก. พอเกิดมาก็เดินได้ ๗ ก้าว พูดได้. พระพุทธเจ้าพูดว่า “เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุด เราเป็นผู้เลิศที่สุดในโลก, การเกิดครั้งนี้ เป็นการเกิดครั้งสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีกต่อไป” พูดว่าดังนี้เป็นต้น. นี้เป็นคำพูด ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเลย : เราเลิศกว่าใครในโลก เราเกิดครั้งสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีกต่อไป.

“การเกิดครั้งสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีกต่อไป” นี้มีความหมายสำคัญมาก สำหรับสมัยนั้น. เพราะคนสมัยนั้นเขาต้องการความไม่เกิดกันอยู่ทั้งนั้น. การสั่งสอน เรื่องความไม่ต้องการเกิดมีสอนกันอยู่แล้วในสมัยนั้น. ฉะนั้นการปฏิบัติอย่างนี้ก็เท่ากับ เป็นการปฏิบัติสูงสุดแก่หมู่ชนเหล่านั้น. เขาเรียกว่า “วาจายิ่งใหญ่” ของพระพุทธเจ้า คือกล่าวประกาศออกมาว่า สิ่งที่เราเห็นสูงสุด และทำที่สุดแห่งการเกิดให้ปรากฏ คือทำการหยุดการเกิดเสียได้; ซึ่งก็ล้วนแต่ว่า หมายถึงการเกิดแห่งคุณธรรม แต่แล้วเอาไปใส่ไว้ในขณะแห่งการเกิดทางร่างกาย.

อีกข้อหนึ่ง ก็คือเรื่องมหาปุริสลักษณะ อยู่ในลักษณะของปาฏิหาริย์ด้วย เหมือนกัน, มีตั้ง ๓๒ อย่างในร่างกายนี้ ล้วนแต่ไม่เหมือนใคร. หน้าอย่างนั้น ปาก อย่างนั้น จมูกอย่างนั้น ฟันอย่างนั้น ฯลฯ ซึ่งน้อยคนที่สุดจะเป็นไปได้, แล้วลักษณะ เหล่านั้น ก็ตรงกับที่เขาเขียนไว้แต่โบราณกาลว่า คนลักษณะอย่างนั้นจะต้องเป็นมหาบุรุษ หนึ่ง; แต่แล้วมันก็น่าขำที่ว่า ถ้ามีบุคคลสักคนหนึ่ง มีลักษณะตรงตามมหาปุริสลักษณะ แล้ว อาจจะลำบากมาก, ก็จะต้องมีคนมุงดูเหมือนกับตัวประหลาดอะไรอย่างหนึ่ง. เช่นหน้านั้นกลมเหมือนกับวงกลม อย่างนี้ก็แย่มาก, นิ้วมือเสมอกัน นิ้วเท้าเสมอกัน, ชันยาว จนเป็นทางชันหนึ่งส่วน ทางหลังเท้าสองส่วน ฯลฯ ทุกอย่างล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่า ตกใจ น่าประหลาดสำหรับการเกิดที่มีลักษณะเป็นมหาปุริสลักษณะ ซึ่งแสดงว่าจะ เป็นพระพุทธเจ้ามาแล้ว. พุทธอย่างนี้ก็น่าจะมีคนยอมรับทันที. นี้เรียกว่าเกิดด้วยปาฏิหาริย์.

ที่นี้ก็มาถึงเหตุแห่งการเสด็จออกบรรพชา: เรื่องนี้จะสรุปความได้ว่า **ทำนถึงจุดอิมัตว์ของความสุขอย่างโลก ๆ** คือกามารมณ์. เหตุแห่งการออกบวชโดย แท้จริง พุทธสัน ๆ แล้ว หมายถึงจุดอิมัตว์ของกามารมณ์. เพราะว่าเขาปรนเปรอบุคคลนี้ ด้วยความสุขทางกามคุณ ทุกอย่างทุกประการอย่างมากมาย, ทำให้ถึงจุดอิมัตว์เร็ว เหมือน

กับที่เราคำนวณกันดูเมื่อก่อนว่า พระพุทธเจ้าเป็นพรหมจารี ๑๖ ปี เป็นคฤหัสถ์ ๑๓ ปี เป็นนพปรัสถ์ ๖ ปี เป็นสันยาสี ๔๕ ปี ระยะจุดอ้อมตัวทางกามารมณ์ คือเป็นฆราวาส นั้นถึง ๑๓ ปี นับว่าพอกันที่ทางกามารมณ์. แต่เมื่อไปค้นดูด้วยคำที่ออกมาจากปาก พระพุทธเจ้าเอง เหตุที่ทำให้ออกบวช ก็คือความสังเวชใจเกี่ยวกับที่คนทั้งหลายไม่รู้จัก ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย จึงไปหลงอยู่ในสิ่งที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มีความเศร้าหมองพร้อมเป็นธรรมดา. สิ่งนั้นคืออะไรเล่า? ก็คือ บุตร ภรรยา ทรัพย์สมบัติ เงิน ทอง ปศุสัตว์ ทาส ฯลฯ.

ตรงนี้น่านึกคิดอยู่หน่อยตรงที่ว่า ท่านระบุไปยัง “บุตร ภรรยา” ก่อนสิ่งอื่น ว่าเป็นสิ่งที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา แล้วคนทั้งหลายก็ยังหลงในเรื่องบุตร ภรรยา ฯลฯ; แล้วถัดไปตามลำดับจนระบุถึงทาส ว่าทาสเป็นสิ่งที่น่าหลง นี้ก็เพราะทาส สมัยนั้น คือผู้รับใช้ทั้งหมดเลย รวมทั้งบริวารนับตั้งแต่ใกล้ชิดข้างเตียงนอน หมายถึง คนปรนนิบัติรับใช้ที่ดี. แล้วก็ปศุสัตว์ที่ดี เช่นวัวเป็นต้นนั้น คุณต้องหลับตามองเห็นภาพ สมัยสองพันกว่าปีมาแล้วว่า มนุษย์เป็นอยู่ได้ด้วยปศุสัตว์ที่ดี. ส่วนบรรดาทรัพย์ เขาก็ระบุ วัวกับข้าวเปลือก. วัวนี้จำเป็นที่สุด คนจึงหลงไหลในปศุสัตว์ประเภทนี้ขนาดบูชากันทีเดียว ถึงเดี๋ยวนี้ ในอินเดีย วัวก็ยังเป็นชีวิตของประชาชน. วัวคือชีวิตของชาวบ้านทั่วไป เพราะ ไม่มีอื่นที่จะประทังชีวิตดีกว่านมวัว ประเทศมันแห้งแล้งเหลือประมาณ มีแต่นมวัวกิน วัวใช้ไถนา ใช้ลากเกวียน ใช้ค้ำน้ำขึ้นมารดนา กระทั่งวัวก็ใช้เป็นพื้น ไม่มีอะไรของวัว ที่จะไม่เป็นประโยชน์; นี้มีอยู่กระทั่งสมัยปัจจุบันนี้. เพราะฉะนั้นไม่ต้องพูดถึงสมัยโน้น ประชาชนจะรักสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งประเสริฐสุด จึงระบุทอง หรือเงินที่คลัง ที่เรียกกันว่า ทรัพย์แห่ง ซึ่งเก็บเป็นทอง เป็นเงิน.

ในพุทธภาษิตระบุดังนี้ สิ่งเหล่านี้ก็มีความเกิดขึ้นมา มีความเปลี่ยนแปลงไป เปลี่ยนไป เป็นธรรมดา. คนทั้งหมดก็ยังหลงไหลในสิ่งเหล่านี้ อย่างนี้ล้วนแต่นำมา

ซึ่งความเศร้าหมองรอบค้ำเป็นธรรมดา. สำนักบาลีว่า “ความเศร้าหมองรอบค้ำ”. ใช้คำว่า “เศร้าหมอง” นี้เป็นคำที่ตีมาก ภาษาตีมาก. สิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความเศร้าหมองรอบค้ำเป็นธรรมดา. คุณไปกิดดู เกี่ยวกับภาษาหรือตัวหนังสือนี้. มันนำมาซึ่งความเศร้าหมองรอบค้ำแก่เรา คือว่า มันไม่น่าดู มันลำบาก มันเป็นทุกข์ มันเบียดเบียน อะไรทุกอย่าง, มันเศร้าหมองรอบค้ำ. เมื่อมองเห็นความเศร้าหมองรอบค้ำเป็นธรรมดาจากสิ่งเหล่านี้ จึงมีความคิดออกไปในทางที่จะบวช. นี้ความรู้สึกจริง ๆ บรรยายเป็นตัวหนังสือได้อย่างนี้.

ที่^{นี้} ที่เขาพูดว่า เห็นเทวดา คนแก่ คนเจ็บ คนตาย เห็นสมณะ^{นี้} ก็เป็นบุคคลาธิฐานของความคิดที่ทำให้บวช เขาจะเขียนความคิด^{นี้} ออกเป็นรูปภาพ มันก็ต้องเขียนอย่างนั้น : เขียนภาพการเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย เห็นสมณะ ซึ่งเป็นที่สุดแห่งความเศร้าหมองรอบค้ำ ; เห็นสิ่งเหล่านี้แล้วจึงไปบวช. ดังนั้นเหตุผล^{นี้} ให้นำไปบวชก็คือ การมองเห็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเศร้าหมองรอบค้ำ ในขณะที่มีการอัมต^{นี้} ทางกามารมณ์. ^{นี้}พูดอย่างจำกัดความ (definition) ว่า “เห็นความเศร้าหมองรอบค้ำรอบตัวของสัตว์ทั้งหลาย ในเวลาที่ถึงจุดอัมต^{นี้} ทางกามารมณ์ ^{นี้} เป็นเหตุให้บวช”. พูดอย่าง^{นี้} เราพูดอย่างนักศึกษ^{นี้} ไม่ต้องพูดอย่างปาฏิหาริย์ ว่าเทวดาต้องแปลงเป็นคนแก่ มานอนขวางทาง แปลงเป็นคนเจ็บ มานอนขวางทาง แปลงเป็นคนตายมานอนขวางทาง เมื่อพระสิทธัตถะประพาสนคร^{นี้}. นั่นมันเป็นเรื่องเขียนตามแบบบุคคลาธิฐานทำนองปาฏิหาริย์ มีเทวดามาช่วยจัด ช่วยทำ. พูดอย่างเรา ๆ ธรรมดา^{นี้} ก็ต้องพูดอย่าง^{นี้}ว่า เมื่อท่านมาถึงจุดอัมต^{นี้} ทางกามารมณ์ มีความรู้สึกเลยไป^{นี้} ก็เห็นความเศร้าหมองรอบค้ำของสิ่งที่แวดล้อมอยู่ในชีวิตประจำวัน ก็คิดจะออกไปให้พ้นไปหาสิ่งที่ดีกว่า.

เรื่องเกี่ยวกับการออกบวช ^{นี้} เราจะเห็นภาพฝาผนังเป็นภาพขีมือออกไปหนีไปในเวลากลางคืน เทวดาพาไป ^{นี้} ก็เป็นเรื่องพูดอย่างบุคคลาธิฐานทั้งนั้น เพราะว่า

คำพูดชนิดนี้ไม่มีในตัวของใครสักคน ไปมีในหนังสือที่แต่งขึ้นหลัง ; ในอรรถกถาก็ไม่ค่อยมี. ในพระไตรปิฎกที่เป็นรูปพุทธภาษิตเองก็มีว่า “เมื่อมองเห็นความเศร้าหมองรอบด้านเป็นธรรมดาแล้ว ก็มีความรู้สึกว่า ถ้าอย่างใดเราจะออกไปแสวงหาสิ่งที่ดีกว่า ; ครั้นถึงโอกาสหนึ่ง เมื่อบิดามารดาร้องให้อยู่ ตลกตกก็ปลงผม และหนวด ออกจากเรือนไปสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน”. ที่พูดว่า “เมื่อบิดามารดาร้องให้อยู่” นั้นย่อมแสดงว่าเขาอยู่กับอยู่ เขาเห็นกันอยู่ ; แต่เขาไม่ออกไปขว้างหน้ากันหน้าเพราะเขารู้ว่ากันไว้ไม่ไหว. เพราะฉะนั้นในเวลาคืนวันหนึ่งอาจจะลอบหนีออกไปอย่างนั้นจริงก็ได้ เพื่อไม่ให้เกิดเรื่องอะไรมากมายนัก. หนีไปกลางคืนเงียบ ๆ แต่ทุกคนเขาร้องให้อยู่ลวงหน้า เพราะเขาก็รู้ว่า ต้องไปแน่ ๆ.

การพูดว่า ออกบวชต่อหน้า, หรือออกบวชลับหลัง, นี้ก็ถูกทั้งสองทาง ; ต่อหน้า ก็เพราะว่าเป็นเรื่องที่รู้กันอยู่ก่อน ลับหลัง ก็คือว่าแอบไปเสียในเวลาใดเวลาหนึ่งที่เหมาะที่จะไม่เกิดเรื่องมากนัก ; มันก็มีเท่านั้นเอง. แต่ถ้าจะเขียนเป็นวรรณคดี มันก็มีเรื่องยืดยาวสนุกกันใหญ่ในตอนนี้ ไปหาอ่านเอง.

เรื่องการศึกษา มีปัญหาว่า คนมักจะพูดว่าพระพุทธเจ้ารู้เองหมด ไปกิดตุเถอะ พระพุทธเจ้ารู้เองโดยไม่มีใครสอน นี่มันจะไม่น่าท้ออย่างไร. พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เอง เล่าไว้เอง ดังที่ผมรวบรวมไว้ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์นั้น มีอยู่ไปสำรวจดูให้หมด ว่าไปเที่ยวศึกษาอย่างนั้น ๆ ที่นั้น ๆ, ทดลองอย่างนั้น ๆ จากคนนั้น ๆ แล้วไปสู่คนนั้น ๆ นี้ควรจะศึกษากัน กันกว่ากันใน ๒ แง่ คือจากใคร ? และเรื่องอะไร ?

ที่ว่าศึกษาจากใคร ? นี้คงจะหลายคน ที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้เอง มีเพียง ๒ คน ระบุชื่อ อาฬารดาบส กับ อุทกดาบส ซึ่งสอนให้ได้มากที่สุดเพียงแค่ทำจิตให้สงบอย่างลึกซึ้ง ถึงขั้นที่เรียกว่า ตายก็ไม่ไช้ มีชีวิตก็ไม่ไช้ ; จากครูคนสุดท้ายชื่ออุทกดาบส ได้สอนให้รู้ถึงวิธีที่ว่า เราจะหยุดจิตใจให้ละเอียด สุขุม ลึก, ถึงขนาดที่เรียกว่า

ตายก็ไม่ไข้ เพราะยังไม่ตาย, เป็นอยู่ก็ไม่ไข้ เพราะไม่มีความรู้สึกอะไรเลย เขาเรียกว่า
 เนวส์ัญญานาสัญญายตนะ. ที่ท่านไปเรียนจากผู้อื่นนั้น คือ เรียนหมดเท่าที่จะมีสอนกันได้
 ในสมัยนั้น หมายถึงเรียนในคัมภีร์ คำนวณวิญญาณ คำนมโนธรรมนี้, เรียนจนหมดครุบา
 อาจารย์ที่จะสอนให้กันในสมัยนั้น แล้วยังแถมพวก ไปเรียนเรื่องทรมานตนตามแบบของ
 นิกรันถ์. เรื่องนี้ในพระกัมภีร์ไตรปิฎกของเรา ไม่บอกชื่อว่าเรียนจากใคร; แต่มีราย
 ละเอียดเห็นได้ชัดว่าเรียนจากนิกรันถ์, เรียนอย่างนิกรันถ์ นี้ผมเอาเองนะ ผมเป็น
 คนไม่ค่อยเคารพตัวหนังสือ หรือเคารพพระอรธกถาจารย์ หรือแม้แต่ผู้เขียนพระไตรปิฎก.

เขาไม่ระบุนี่ว่าพระองค์บำเพ็ญวัตรอย่างเคียรถีย์ ว่าเรียนจากใคร ก็เพราะ
 กลัวขายหน้า, ไม่ระบุนี่ว่าเป็นลูกศิษย์เคียรถีย์ก็เพราะกลัวขายหน้า. แต่พระพุทธเจ้าท่านเล่า
 เองว่า ท่านได้บำเพ็ญอย่างนั้น ๆ เป็นการประพฤติวัตรเอาอย่างเคียรถีย์หมดทุกอย่าง,
 ข้อนี้ทำให้เราเชื่อได้ตามความรู้ทางประวัติศาสตร์เท่าที่เราจะกันได้. เราจะพบว่า ในสมัยที่
 พระพุทธเจ้าออกบวชนั้น ทางฝ่ายวิชาความรู้เรื่องสมาธิ เรื่องฌาน นั้นก็มีอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว;
 และอีกทางหนึ่ง เรื่องที่ชาวบ้านนิยมกันมากก็คือ เรื่องบำเพ็ญตบะ ควบคุมร่างกาย
 บังคับร่างกาย ทรมานร่างกายในลักษณะพิเศษ ที่จะไม่ให้มันเป็นที่ตั้งของกามารมณ์อีก
 ต่อไป. ที่เรารู้ว่าสมัยพระพุทธเจ้าออกบวชนั้น มันพ้อง ๆ สมัยกันกับศาสนาฝ่ายเคียรถีย์
 คือฝ่ายพวกอื่น ที่ชื่อว่า *ปารุศวนารถ* คือพวกเปลือยกาย, ศาสนานิกายเปลือย ที่เขา
 บำเพ็ญกันมากมายในการทรมานร่างกาย.

จะเล่าให้ฟังนิดหน่อย เช่นว่า ไม้หุงผ้า. กิถคุเถอะว่ามันเท่าไร มันหนาว
 เหลือหนาว ร้อนเหลือร้อน เหลือบยุ่งต่าง ๆ เขาจะต้องทนเท่าไร. พุดถึงโกนผมเขาใช้
 ถอนเอา, เคียรถีย์ยังมีอยู่ นั่งเปลือยกาย ถอนผม เขาไม่โกนหัว เขาถอนเอาหมดทุก ๆ
 เส้น, แล้วทุกเส้นก็เป็นวัตุคักคัสสิทธ์ ทายก ทายิกาแย่งไปหมด. อาหารก็เกรงถึงขนาดว่า
 แม้แต่ผักถ้าทำไม่ถูกวิธีก็ไม่ยอมรับ. เนื้อสัตว์เป็นไมยอมรับแน่, ผักถ้าเก็บมาเพื่อให้

ฉันโดยเฉพาะก็ไม่ยอมรับ เพราะถือว่าฆ่าพืชมาให้กิน เขาไม่ยอมรับ; ต้องเป็นพืชผักที่เขาทำกันอยู่ตามปกติ แล้วเขาแบ่งมาให้โดยไม่ทำเจาะจง พระพวกนั้นจึงจะยอมรับ. ยังมีอีกมาก ในสูตรที่พระพุทธเจ้าเล่าเอง กระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังปฏิบัติกันอยู่ เช่นเอาอาหารมาใส่บาตร; เมื่อมีการถวาย เขาจะรับด้วยมือ ไม่มีบาตร, เขาเคร่งมากจนไม่มีบาตร, เรายังมีบาตร, เขารับด้วยมือก้มหน้าลงฉันจากมือ. ถ้าแมลงวันมาขอส่วนแบ่ง คือมาตอมอยู่ด้วย เขาจะเลิกไม่ฉัน เพราะเป็นการแย่งแมลงวัน ทำความคับแค้นให้แก่แมลงวัน, หรือหญิงอุ้มลูกมาใส่บาตร ก็ทำความคับแค้นให้แก่ทารก ก็ไม่ยอมรับ หนิแต่ไกลเลย. ทำอย่างนี้มีมากมายที่สุด, พระพุทธเจ้าก็ทรงทำอย่างนั้น.

ฉะนั้นพูดได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ไปเรียนกับเตียรตีย์ เป็นศิษย์ของศิษย์เตียรตีย์, เป็นศิษย์ของศิษย์ที่สืบต่อมาจาก ปารุศวนารต ผู้เกิดมา ๒๐๐ ปี ก่อนพระพุทธเจ้า. ลูกศิษย์ก็สอนกันมาอย่างนี้ แล้วลูกศิษย์ของนิกายนี้ที่สอนกันมาอย่างนี้ ก็คือมหาวิระ ผู้เป็นคู่แข่งขันธวาทกับพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนา, ซึ่งลัทธินี้ก็ยังคงอยู่ ยังรุ่งเรืองอยู่; ส่วนพุทธศาสนาสูญไปจากอินเดีย. คู่แข่งขันธวาทกับพุทธศาสนาก็คือนิกรนถ์. ครั้งแรกพระพุทธเจ้าต้องเป็นศิษย์นิกรนถ์มาก่อน แต่คัมภีร์ของเราไม่ยอมเขียน คงจะรู้สึกลำเอียงว่าจะเสียเกียรติ. ผมพูดตรง ๆ ที่เป็นลูกศิษย์สาวกของพระพุทธเจ้า, ผมว่าผู้เขียนต่างหากที่ไม่เขียน.

ดังนั้นเมื่อถามว่า เคยเรียน จากใคร? ตอบว่าจากอาจารย์ประเภทที่มหาชนนิยมยกย่องนับถือมาก มีการบำเพ็ญ ทบะ ทรมานกาย อย่างพวกเตียรตีย์. อีกทางหนึ่งก็จากนักบำเพ็ญทางจิตใจ ไม่ทรมานกาย แต่อบรมจิตใจอย่างลึกซึ้ง.

ถ้าถามว่า เรื่องอะไร? ก็ตอบว่าเรื่องทรมานกายให้ถึงที่สุด แล้วมีผลอะไรเกิดขึ้นก็รู้. และอีกทางหนึ่งก็คือ เรื่องทำจิตให้ว่างบริสุทธิ์ จนถึงขนาดว่าตายก็ไม่ไช้ เป็นอยู่ก็ไม่ไช้; แต่เป็นการค้นคว้าศึกษาคนละกราว. ถ้าถือตามเรื่อง ในพระไตรปิฎก ก็จะมีการล่องอย่างนี้ คือ ล่องเรื่อง สมธิภาวนา ถึงแนวสัมมุตตนาสัมมุตตนาณะ ก็ยัง

ไม่พอใจ. ที่นี้เฉลียวใจได้ว่า บางทีฝ่ายของพวกที่ทรมาณกายนั้นอาจจะมีการถูก หรือ ถูกบ้าง จึงไปลองดูจนถึงที่สุด. แต่ในที่สุดทำแล้วก็เห็นว่าไม่ไหวทั้งนั้น จึงไปค้นหา ของพระองค์เอง. นี้เรียกว่าพระพุทธเจ้าก็มีการศึกษาจากผู้อื่น ; และการศึกษาจากผู้อื่น นั้นก็มีประโยชน์ตรงที่ทำให้รู้ว่า อะไรผิด อะไรถูก.

เรื่องการตรัสรู้ เรื่องนี้อธิบายได้มากหลายชั่วโมง จะสรุปเพียงหัวข้อได้ ดังนี้คือ :- การตรัสรู้ก็คือการค้นคว้าเรื่องอริยสัจจ์ จนรู้ข้อเท็จจริงเหล่านั้น. การค้นคว้าเรื่องอริยสัจจ์ของพระพุทธเจ้านั้น ค้นคว้าในรูปแบบที่ละเอียด คือรูปแบบของ ปฏิจสุมุปาบท. ท่านไม่ได้ค้นเพียงว่า ทุกข์เกิดจากตัณหา คับตัณหาเสียได้เป็นการ คับทุกข์ อะไรอย่างนั้น, มันสั้น. เป็นเรื่องอริยสัจจ์ เป็นเรื่องที่เขาสรุปกันทีหลัง เมื่อ พุคกันเร็ว ๆ. เราดูในบาลีแล้วจะพบว่า พระพุทธเจ้าตั้งจุดการค้นคว้าในรูปแบบของ ปฏิจสุมุปาบท แจกออกถึง ๑๒ ชั้นโดยละเอียด แล้วก็ป็นรูปอริยสัจจ์สี่.

ชั้นที่ ๑ คือความทุกข์, ความทุกข์เป็นอย่างไรเล่า ? ก็คือความเกิดเป็นทุกข์ ความชราเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ โสภปริเวหะ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความแค้นใจ เป็นทุกข์ ประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ พลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์, ปรรตนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นก็ทุกข์, โดยย่อแล้วชั้นที่ ๕ ที่ยังมีความยึดถือ เป็นทุกข์.

ข้อที่ ๒ ทุกข์มาจากอะไร ? ทุกข์ก็มาจากชาติ - ชาติ มาจากภพ - ภพ มา จากอุปาทาน, - อุปาทาน มาจาก ตัณหา, - ตัณหา มาจาก เวทนา, - เวทนา มาจาก ผัสสะ, - ผัสสะ มาจาก สฬายตนะ, - สฬายตนะ มาจาก นามรูป, - นามรูป มาจาก วิญญาณ, - วิญญาณ มาจาก สังขาร, - สังขาร มาจาก อวิชชา : พบเหตุในขั้นสุดว่าทุกข์มาจาก อวิชชา. ทุกข์ มาจาก ความเกิดพร้อมของความรู้สึก ที่เป็นตัวกู - ของกู. เมื่อมัน พร้อมกันนั้นก็เหมือนกับตั้งครรรค์เต็มที ตรงนี้เรียกว่า ภพ. **มีการเริ่มจุดแรก**ที่

ค้นหา, แล้วมีระยะเป็นอุปาทาน มีความยึดมั่นถือมั่น มีตัวกู - ของกูเต็มที, ตัวกู - ของกูก็เบิกบานเต็มทีตรงนี้ แล้วเอาความเกิดขึ้นของกู ความแก่เป็นของกู ความตายเป็นของกู อะไร ๆ เป็นของกู มันจึงมีความทุกข์.

ทีนี้ต้นหามันมาจากเวทนา, มีความรู้สึก สุข ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง, แล้วอยาก อย่างนี้ อย่างนี้; “อยาก” นี้เป็นค้นหา. ทีนี้เวทนาจากผัสสะคือการที่มีการกระทบ ระหว่างสองฝ่าย คือฝ่ายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ฝ่ายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์. การกระทบนี้ มีได้เพราะมันมีอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ข้างนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์; และมันมีได้เพราะ นามรูปทำหน้าที่อย่าง นามรูป. ร่างกาย กับใจ นี้ เวลาที่มันไม่ทำหน้าที่ของมัน เราก็ไม่ถือว่า มันมีอยู่; ต่อเมื่อใด กาย ทำหน้าที่กาย ใจ ทำหน้าที่ใจ, เมื่อนั้น มันจะ ทำหน้าที่ให้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำหน้าที่ของมันขึ้นมาได้. วิญญาณ คือจิต เมื่อมันยังไม่ทำหน้าที่โดยตรงสมบูรณ์ ยังไม่ใช้วิญญาณชนกัน, มีจิตเพียงจิตพินฐาน. ต่อเมื่อทำหน้าที่จึงจะเรียกว่า วิญญาณ, ซึ่งมาจากการปรุงแต่งของเรื่องทาง นามธรรม ทีนี้มาจากอวิชชาคือ ความไม่รู้ หรือ ความหลงสติ.

ถ้าเราจะพูดย้อนกลับขึ้นไปว่า ขณะใดมี อวิชชา คือ ความหลงสติ เมื่อ ตาเห็นรูป ฯลฯ อะไรก็ดี จะต้องเอา ผัสสะ เป็นหลักเสมอ เป็นตัวเรื่อง หรือเป็น พื้นฐานเสมอ; ถ้าไม่เช่นนั้น ไม่มีเรื่อง. “เรื่อง” มีอยู่ว่าตาได้เห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ฯลฯ อย่างนี้ เสมอ. สมมุติว่า ตาเห็นรูป และคนนั้นไม่ใช่ คนมีสติ; ขณะนั้นมันไม่มีความรู้ มันหลง ไม่มีความรู้อะไร; อานาจความ ปรุงแต่ง (สังขาร) ชนิดหนึ่งก็เกิดขึ้นในจิตใจ ทำให้จิตนี้ เป็นจิตที่พร้อมที่จะทำหน้าที่ ไปกับร่างกาย จึงมีคุณสมบัติที่จะเป็น นามรูปขึ้นมา ทำงานคู่กัน. ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็พลอยเป็นของที่ active ขึ้นมาทันทีในการกระทบ แล้วเกิดเวทนา แล้วเกิด

ความอยาก แล้วเกิดยึดมั่นถือมั่นตามความอยาก, แล้วก็มี ความปรองดองเป็นตัณหา - ของกู คือกรรมเก่า เกิดเป็นตัณหา เป็นชาติ ออกมาว่า “กูอย่างนั้น กูอย่างนั้น,” แล้วก็มี ความทุกข์ด้วยเรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง, เกิดเรื่องอย่างนั้น ถือว่าทุกสิ่งเป็นของตน. มีเรื่องที่จะต้องเป็นทุกข์, เอาเรื่องที่เป็น ความเกิด ความแก่ ความตาย ความพลัดพรากจากของรัก ความได้ของไม่รักมา, อะไรทุกอย่างนี้เป็นทุกข์ เพราะมันมีตัณหาเป็นเจ้าของสิ่งนั้น มันจึงเป็นทุกข์.

ข้อที่ ๓ ดับอะไรจึงจะดับทุกข์? มันต้องดับอวิชชาเสีย, ดับมาโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นคือ เพราะอวิชชาดับ สังขารก็ดับ, - เพราะสังขารดับ วิญญาณก็ดับ, - เพราะวิญญาณดับ นามรูปก็ดับ, - เพราะนามรูปดับ สฬายตนะก็ดับ, - เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะก็ดับ, - เพราะผัสสะดับ เวทนาก็ดับ, - เพราะเวทนาดับ ตัณหาที่ดับ, - เพราะตัณหาที่ดับ อุปาทานก็ดับ, - เพราะอุปาทานดับ ภพก็ดับ, - เพราะภพดับ ชาติก็ดับ, - มาถึงชาติดับ ทุกข์ก็ดับ, นี่คือการดับแห่งทุกข์, คือพอตากระทบรูป หูฟังเสียง ฯลฯ ก็มีสติอยู่ อย่าให้อวิชชา เกิดขึ้น, ให้สติปัญญา มีอยู่เรื่อย. หากอวิชชาไม่เกิด หรือดับ ก็ตาม สังขารก็ไม่มี วิญญาณก็ไม่มี ฯลฯ ทุกข์ก็ไม่มี อะไรก็ไม่มี. พอผลเมื่อไร อวิชชาก็มีเมื่อนั้น. ดับทุกข์ที่แท้จริง คือดับอวิชชา, อย่าให้อวิชชาเกิดได้, อย่าปล่อยสติ เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น.

ข้อที่ ๔ ทำอย่างไร? ที่จะเป็นทางดับทุกข์ ก็คือทำความถูกต้อง ๘ ประการ, หรือมรรคมีองค์แปด ซึ่งผูกกันมาแล้ว. เมื่ออยู่ด้วยความถูกต้อง ๘ ประการ อวิชชาก็ไม่มีโอกาสเกิด, ไม่อาจจะเกิดความทุกข์ได้; หากเข้าความเคยชินแห่งการเกิด ของอวิชชาจะสูญสิ้นไป, คือไม่เกิดเลย. นี่คือการปฏิบัติที่สมบูรณ์ : นี่คือการปฏิบัติที่ถูกต้องให้เกิดทุกข์ นี่คือการดับทุกข์ นี่คือการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ในบาลี พระพุทธภาษิต พระพุทธเจ้าท่านค้นคว้าอย่างนี้เป็นเวลายาวนาน จนในที่สุด “รู้” เรียบอกันว่าค้นคว้าเรื่องอริยสัจจ์ แต่ที่แท้ อยู่ในรูปของปฏิจจนุปบาท.

ทั้งเรื่องอื่น ๆ พอผสมเข้ามาได้ เช่น ยกเอาเรื่องของเบญจขันธ์มาในแง่ที่ว่ามันเป็นทุกข์เพราะว่ามันมาจากความอยาก ความยึดถืออะไรในเบญจขันธ์. ตับความอยาก ความยึดถืออะไรในเบญจขันธ์เสีย ปฏิบัติตามมรรค. เพราะฉะนั้นเรื่องขันธ์ เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ อะไรต่างๆ เป็นคำเกี่ยวกับความทุกข์นั้น ก็เหมือนกัน เป็นเรื่องความทุกข์นั่นเอง. ไม่ว่าอะไร ขันธ์ ธาตุ อายตนะ ถ้าไปยึดถือก็เป็นความทุกข์. ขันธ์ ๕ อย่างที่เขียนรูปเป็นปลา ๕ ตัว นก ๕ ตัว คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นทุกข์มากที่สุดในฐานะเป็นตัวทุกข์ เพราะมีความยึดมั่นถือมั่น. ถ้ามันขึ้นมาถึงขนาดที่เป็นอุปาทานแล้ว ไม่มีทางจะถอยกลับต้องเป็นทุกข์แน่นอน.

หัวใจของการตรัสรู้คือ ความทุกข์ เป็นตัวแกนกลาง คือเรื่องสำคัญ ส่วนเรื่องประกอบเป็น *decorative* ต่างๆ มีมาก มีญาณอย่างนั้น มีญาณอย่างนี้ อย่างโน้น, มีญาณเห็นชาติก่อน ญาณเห็นชาติที่แล้ว, มีญาณเห็นนรกสวรรค์ มีตาทิพย์ หูทิพย์ เห็นอะไร เป็นเรื่องพิเศษทั้งนั้น, ไม่เป็นใจกลางหรือแกนของการตรัสรู้ แต่ก็มีพูดถึง ผนวกอยู่ในการตรัสรู้ทั้งนั้น เช่นว่าตอนปฐมยาม คินวันนั้นรู้เรื่องปุพเพนิวาสานุสสติ- ญาณว่า แแต่หนหลัง เคยเกิดตัวกู้อย่างไร ก็ร้อยก็พันครั้ง ก็แสนสองไซยกัปปี้. ถึงยามที่ ๒ ญาณตาทิพย์ก็คือเห็นความที่สัตว์ทั้งหลาย วิ่งว่อนอยู่ด้วยการเกิด - การดับ การเกิด - การดับทำนองเดียวกัน. ยามสุดท้ายตอนหัวรุ่งใกล้สว่าง นาทที่มีอรุณขึ้นก็ ตรัสรู้ขึ้น ก็คือจิตลูอาสวชยญาณ อันนี้คือเรื่องอริยสัจจ์นี้แหละ ตรัสเองว่า “ลูกไก่ตัวพีที่สุด”. นี้คุณจะฟังในแง่ไหน? พระพุทธเจ้าตรัสเองว่า **ตถาคตเป็นลูกไก่ตัวพีที่สุดในโลก;** ก็คือถือว่าเมื่อก่อนนั้นมันเหมือน ๆ กันหมด สัตว์ตัวไหนมนุษย์คนไหน ก็นอนอยู่ในฟองไข่ของ อวิชชา - ความโง่. ลูกไก่เหล่านั้นก็ตายอยู่ในฟองไข่ทั้งนั้น. ตถาคตเป็นลูกไก่ตัวแรกที่ฉีกทำลายเปลือกฟองออกมาได้, เป็นลูกไก่เป็นตัวออกมาจาก ฟองได้คือเปลือก ซึ่งหมายถึง อวิชชา เพราะการตรัสรู้ขึ้น. เราเรียกพระพุทธเจ้าว่า “ลูกไก่ตัวแรก” คนที่เขาไม่เข้าใจเขาว่าเราดูถูกพระพุทธเจ้า; แต่ที่จริงเป็นเกียรติยศ

สูงสุดที่เป็นลูกไก่ตัวแรก. พระพุทธเจ้าทรงยืนยันอย่างนั้น และทรงพอพระทัยที่จะทรงกล่าวคำนี้ว่า เป็นลูกไก่ตัวแรก.

เรื่องการโปรดสัตว์ การสอนสัตว์ : เราต้องนึกถึงเหตุการณ์อย่างหนึ่งที่ว่า พอพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ทรงคิดว่าสอนไม่ไหว เพราะคนเหล่านั้นมันดื้อด้นด้นอยู่แต่ “ในเรื่องเสรีภาพมองรอบด้านอยู่เป็นธรรมดา, แล้วก็ยังหลงไหลในสิ่งที่มีความเสรีภาพมองรอบด้านเป็นธรรมดา ฯลฯ” เมื่อมองเห็นทั่วไปว่าสัตว์เป็นอย่างไรแล้ว ก็ทรงแน่พระทัยว่า เขาคงจะฟังไม่รู้เรื่อง ฟังไม่ดู เข้าใจไม่ได้. ในขั้นแรก ก็ทรงดำริไปในทางที่จะอยู่หนึ่งๆ ไม่สอน คล้ายๆ กับพระปัจเจกพุทธะนั้น, รับผิดชอบต่อตัวเอง. เราก็พอจะเข้าใจได้และเห็นน้ำพระทัยของท่านว่ามันไกลกันจริง สำหรับสัตว์ทั้งหลาย; แต่แล้วในที่สุดยังมองเห็นส่วนหนึ่งว่า อาจจะต้องมีบางคนที่ไม่หลงไหลมากเกินไป. เขาใช้คำว่า “มีผ้า มีตุลิต ในดวงตาแต่เล็กน้อย”, คนพวกนั้นก็ยังมี คนที่มีผองเข้าตาแต่เล็กน้อยนี้ อาจมีอยู่ในโลกนี้จำนวนหนึ่งเหมือนกัน แม้เป็นจำนวนน้อย; ฉะนั้นเราเห็นแก่พวกนี้เถิด. เมื่อพระพุทธเจ้าทรงดำริอยู่อย่างนี้ เขาเขียนไว้ว่า พระพรหมลงมาจากข้างบน ลงมาอาราธนา มาอ้อนวอน ว่าขอให้แสดงธรรมเถิด ว่าโลกกำลังเป็นอย่างนั้นๆ กำลังมีคมนที่สุก จึงทำแสงสว่าง จงตีกลองอมตะ; นี้ในคัมภีร์เขาพูดไพเราะตามสำนวนวรรณคดี ว่า พระพรหม มาอาราธนา.

คำว่า “พรหม” นี้ ความหมายอันแท้จริง หมายถึงความเมตตา กรุณานั้นเอง, ความเมตตา กรุณา ที่เป็นนิสัยในจิตใจของมหาบุรุษนั่นเอง; ทรงคิดเขยิบเข้ามาว่า คนที่มีผองเข้าตาเพียงเล็กน้อยก็มีอยู่นะ. ขณะนั้นประจวบกับความเมตตากรุณาต่อคนเหล่านั้นบังเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงตกลงว่า ถ้าอย่างนั้นสอน. แม้ว่าจะลำบากสักเท่าไร, จะยุ่งยากลำบากสักเท่าไร ก็ตัดสินพระทัยเปลี่ยนเป็นว่า สอน. นี่การสอนสัตว์จึงมีขึ้น; มันหุกหวิดจะไม่มี แล้วมันก็มีขึ้น. นี้เรียกว่า พรหมเชื้อเชิญ คือความเมตตาเข้ามา

ผสมกันเข้ากับเหตุผลที่ว่าคนมีดวงเข้าตาเล็กน้อยก็มีอยู่. พระองค์ก็สอนคนไม่ให้หลงอยู่ใน “สิ่งเศร้าหมองรอบด้านเป็นธรรมดา” นั่นเอง คือไม่ให้หลงอยู่ในความทุกข์ ไม่ไปหลงอยู่ในบุตถรรรยา ทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง ฯลฯ, สมัยนี้ผมเรียกว่า กาม กิณ เกียรติ น้อย่าไปหลงมันในเรื่องเหล่านี้. เมื่อสอนอย่างนี้ก็สอนเรื่อง อริยสัจจ์นั่นเอง ว่า ทุกข์เป็นอย่างไร? เกิดมาจากเรื่องอย่างนี้ ที่มีอยู่เป็นประจำวัน ๆ แล้วเป็นอยู่ให้ถูกต้องด้วย มรรคมีองค์ ๘, หรือที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ตามใจ; มันก็จริงอย่างว่า คือคนที่มีดวงเข้าตาแต่เล็กน้อย ก็เข้าใจ ก็ออกบวชตามพระพุทธเจ้า การสอนสัตว์ก็สำเร็จ.

เมื่อการสอนสำเร็จ พร้อมกันนั้นก็มียุสพรรค มีการอิจจาริขยาจากคนนิกายอื่น ศาสนาอื่น มีคู่แข่งชั้นที่อิจจาริขยา แม้แต่ชาวบ้านที่เป็นวัตถุนิยมจัด. อย่าลืมว่าวัตถุนิยมจัดก็มีสมัยนี้ อิจจาริขยา ก็ตำพระพุทธเจ้าว่า ไอ้คนหัวโล้น ตีแต่ทำให้คนเป็นหม้าย; คุณฟังคุณเถอะ ว่าสมณะหัวโล้น ตีแต่ทำให้คนเป็นหม้าย หมายความว่า ผู้ไปบวช เมียเป็นหม้าย. สมณะหัวโล้นเป็นคำตำพระพุทธเจ้าในแคว้นมคธ คือแคว้นแรกที่ออกประกาศศาสนา. การสอนสัตว์กว่าจะมีความสำเร็จ และก็ต้องมียุสพรรคจากการต่อต้าน ของพวกวัตถุนิยม.

การสอนครั้งแรกเรื่องอริยสัจจ์เรียกว่า ปฐมเทศนา ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แก่คนเพียง ๕ คนเท่านั้น คือปัญจวัคคีย์ แล้วสอนคนอื่น ๆ. พอได้สัก ๖๐ คนก็ส่งไปประกาศเรื่องเดียวกัน, แล้วก็เหมือนโรกระบาด คือแพร่หลายไปจนเป็นปีกแผ่น ในระยะ ๔๕ ปี.

การสอนสัตว์นั้น พระพุทธเจ้าท่านสอนแต่เรื่องนี้, ท่านไม่สอนเพื่อเจ้าเรื่องตายแล้วเกิด อะไรไปเกิด ดังที่คนสมัยนี้กำลังสนใจ. มีคนไปเผ่า อยากรู้ว่าตายแล้วเกิด

เกิดเป็นอะไร พระพุทธเจ้าท่านไม่สอน ท่านว่า มันไม่จำเป็น ; ที่จำเป็นก็คือ ที่เกิด อยู่เดี๋ยวนี้ทำอะไรจึงจะไม่มีความทุกข์. ถ้าปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ จนไม่มีความทุกข์ แล้ว ก็จะต้องรู้ว่าเราไม่ได้เกิด, ไม่มีตัวกู ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา, ไม่มีอะไรเกิด ไม่มีอะไรตาย. เพราะฉะนั้นปัญหาที่ถามว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่ จึงเป็นคำถามที่โง่งที่สุด. อธิบายเป็นคั้งเป็นแควว่าวิญญาณไปเกิด อะไรไปเกิด ยิ่งกลายเป็นศาสนาอื่น. ไปดูในเรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร เมื่อฟังแล้วก็เห็นพระอรหันต์ไปได้ โดยไม่ต้องพูดถึงว่า ตายแล้วไปเกิด หรือไม่เกิด อะไรไปเกิด.

ที่ท่านตรัสว่า “ใบไม้กำมือเดียว” คือใบไม้หมดทั้งป่า แต่ว่าทรงนำมาสอน เท่ากับใบไม้กำมือเดียว ก็คือเรื่องนี้ คือเรื่อง ทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์, ความดับทุกข์, ทางถึงความดับทุกข์. ในที่อื่นพระพุทธเจ้าท่านสรุปเหลือเพียงสองว่า : “เมื่อก่อนก็ดี เวลานี้ก็ดี ตถาคตพูดแต่เรื่องทุกข์ กับความดับทุกข์” มีสองเรื่องเท่านั้น. ในเวลาอื่นอีก เมื่อมีผู้ถามว่า เรื่องทั้งหมดคนสรุปให้เหลือประโยคเดียวที่ ก็ทรงสรุปว่า : “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”. เมื่อธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นแล้ว ควรจะเห็นอยู่ว่า ไปยึดมั่นถือมั่นนี้ใช้ไม่ได้ มันไม่ไหว, มันจะทำให้เกิดความโง่ คือ อวิชชา ชันมาได้. ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น มันจะไม่เกิดปฏิจาสมุปบาท คือเป็นทุกข์ชันมาได้. ตัวการของความทุกข์มันอยู่ที่มอุปาทานนั้น ; ไม่มี อวิชชา ก็ไม่มีอุปาทาน : “ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีทุกข์. เพราะฉะนั้นคำสอนประโยคที่สั้นที่สุดก็คือ “ทุกสิ่ง ไม่ควร ยึดมั่น ถือมั่น” เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า. ถ้าขยายเป็น ๒ ก็มีเรื่องทุกข์ กับเรื่องความดับทุกข์. ถ้าขยายเป็น ๔ ก็คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางให้เกิดความดับทุกข์.

ที่นี้ เราจะดูกันในแง่อีกแง่หนึ่ง เรื่องการสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นเรื่องพิเศษ : ท่านว่า “อย่า เชื่อ ฉัน”, “ถึงแม้ว่าไม่ได้อาศัยฉัน สัตว์ก็พ้นทุกข์ได้”. อย่าเชื่อฉัน คือว่า แม้พระพุทธเจ้าตรัสก็อย่าเพื่อเชื่อ ให้ไปคิดดูจนเห็นจริง เชื่อตัวเองได้ แล้วจึงเชื่อ. เรื่องเหล่านี้ให้ไปอ่านดูจากเรื่องกาลามสูตร. ที่ว่า อย่าเชื่อฉัน แม้ไม่ได้อาศัยฉัน เขาก็ดับทุกข์ได้, นี้แสดงถึงความใจกว้างที่สุด ไม่ทำให้ผู้อื่นมาขึ้นอยู่กับพระองค์. หมายความว่า ถ้าเขามีปัญญาพอสมควร อาศัยความเจนจัดพอสมควร เขาก็อาจจะรู้ได้ในฐานะเหมือนกับบัจเจกพุทธะนี้. ความเข็ดหลาบจากความเจ็บปวดมันเกิดขึ้นได้ เมื่อกระทบกับความทุกข์ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ขอแต่เป็นผู้อยู่ด้วยปัญญา, มีปกติอยู่ด้วยสติปัญญาไม่เท่าไรก็จะเข้าใจได้ แม้ไม่ถึงขนาดที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, ขนาดที่จะเป็นผู้รู้เฉพาะตน แต่กับทุกข์เฉพาะตน เท่านั้น.

การที่ผมเอาข้อนี้มาพูด เพราะว่าคนเขายืนยันกันนักกว่า ถ้าไม่มีพระพุทธเจ้าแล้วก็ไม่มีทางที่สัตว์จะทำอะไรเลย แต่พระพุทธเจ้ากลับตรัสว่า:— ถ้าเขาเป็นคนเอาจริง มีสติปัญญา มีการศึกษาที่ถูกต้อง มีความเป็นอยู่ถูกต้อง เขาก็จะเป็นพระอรหันต์ได้. นี้เป็นหลักอันหนึ่ง ซึ่งคนอื่นอาจจะไม่ถือว่าเป็นหลักสำคัญ แต่ผมถือว่า เป็นหลักสำคัญที่พระพุทธเจ้าไม่ให้เชื่อผู้อื่น ไม่ให้เชื่อแม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ถ้าเชื่ออย่างหลับหูหลับตา เชื่อมวงาย แล้วไปฝากไว้กับ พระพุทธเจ้าหมด ไม่มีพระพุทธเจ้าอย่างเดียว อะไรก็ไม่มี ล้มเหลวหมด, อย่างนี้ชื่อว่าไม่ช่วยตัวเอง. พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เชื่อตัวเอง ให้พยายามช่วยตนเอง.

ต่อไปอีกนิตหนึ่งก็คือคำว่า “ให้เปล่า”, ธรรมคำสอน เรื่องดับทุกข์นี้ ให้เปล่า ไม่ต้องการอะไรตอบแทน. นิพพานเป็นที่สุด นี้ให้เปล่า ไม่ต้องการอะไรตอบแทน, นิพพานให้เปล่า ไม่เรียกสตางค์ ไม่เรียกสิ่งตอบแทน. การสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่รับการตอบแทน ไม่หวังการตอบแทน เพราะฉะนั้นจึงบริสุทธิ์.

(๓๔)

บรมธรรม

ครูบาอาจารย์ในโลกนี้ทำหน้าที่เพื่อเงิน เพื่อตัวกู-ของกู หวังการตอบแทน การสั่งสอนนั้นจึงไม่บริสุทธิ์ มันต้องอิงนั่นอิงนี่ เจนนั่นเจนนี้อีก, ทำอย่างไม่บริสุทธิ์ เพราะหวังตอบแทน เมื่อเป็นการสอนอย่างให้เปล่า การสั่งสอนก็บริสุทธิ์ เพราะไม่มีอะไรเป็นเครื่องหวังที่จะได้ตอบแทน, ไม่ต้องการอะไรตอบแทน, ให้เปล่า ให้ฟรี ให้ด้วยความรัก ให้ด้วยความเมตตา กรุณา.

เวลาหนึ่งชั่วโมงหมดไปแล้ว ขอยุติเพียงนี้.

เรื่องเกี่ยวกับการบวช

— ๑ —

๕ เมษายน ๒๕๑๒

วันนี้เป็นวันเริ่มแรกแห่งการบรรยายของพวกเรา. สำหรับครั้งแรกนี้อยากจะพูดเรื่องเกี่ยวกับการบวชก่อน เพราะว่าถ้าเราไม่รู้จัก *ตัวการบวช* นี้ โดยความประสงค์ หรือโดยการปฏิบัติ หรือโดยผลของการปฏิบัติก็ตาม ผู้บวชก็จะไม่สามารถถือเอาประโยชน์อะไรได้ ดังนั้นจึงอยากจะพูดถึงคำว่า “บวช” หรือ *การบวช* เป็นเรื่องแรก และจะกล่าวจำกัดอยู่ในขอบเขตเท่าที่เวลาจะอำนวย ก็จะแสดงให้เห็นเฉพาะความหมายของคำว่า “บวช” ตามทรรศนะของพวกที่นิยมความรู้สึกทางนามธรรม หรือที่เรียกกันว่า มโนนิยม.

พวกมโนนิยม หรือ *spiritualist* เขามองสิ่งต่างๆ ในแง่ลึกในแง่นามธรรม; ส่วนพวกวัตถุนิยม (*materialist*) นั้น จะไม่รู้สึกรู้สีกุณค่าของการบวช แล้วจะไม่รู้จักความ

มุ่งหมายอะไรของการบวช. ฉะนั้น เมื่อเราพูดถึงการบวชในที่นี้ เราหมายถึงบุคคลประเภทที่รู้จักคุณค่าของเรื่องทางจิตใจ จำกัดอยู่แต่ในวงของพวกที่มีความรู้สึกคุณค่าทางจิตใจ พวกที่นิยมวัดด้อย่อมไม่ต้องการ เพราะเขาต้องการให้ชีวิตนี้เป็นไปแต่ในทางเนื้อหนังอย่างเดียว.

คำว่า “เนื้อหนัง” นี้ ขอให้จำไว้เป็นพิเศษ เป็นภาษาทางศาสนาใช้ โดยเฉพาะศาสนาคริสต์นิกาย เขาพูดคำว่า เนื้อหนัง คำเดียว ก็หมายความว่าหมายถึงความสุขทางวัตถุ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งล้วนแต่เป็นไปในทางเพศหรือกามารมณ์. ส่วนพวกที่นิยมในทางนามธรรม ซึ่งในที่นี้เราจะเรียกว่า “มโนนิยม” นั้นมุ่งหมายจะถือเอาอะไรบางอย่าง ที่ลึกลงกว่าเรื่องทางเนื้อหนัง. ถ้าว่าถึงความสุข ก็ต้องหมายถึงความสุขชนิดที่ไม่เกี่ยวกับเนื้อหนัง แต่เกี่ยวกับความรู้สึกทางจิตใจ และไม่ไปไปในทางกามารมณ์. เพราะฉะนั้นพวกหลังนี้เท่านั้น ที่จะต้องการหรือสนใจ หรือรู้จักสิ่งที่เรียกว่า “การบวช” และความมุ่งหมายของการบวชโดยถูกต้อง ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ดังนั้น เราจึงได้พูดกันแต่ความหมายของการบวชเท่าที่จะรู้สึกได้ ภายในวงของมนุษย์ผู้นิยมนามธรรม หรือมโนนิยม.

ในที่นี้ อยากจะพูดด้วยวิธีพูดอย่างธรรมดาๆ ไม่ใช่พูดตามวิธีศาสนาหรือเทศน์อะไรทำนองนั้น. เรื่องแรกที่จะบอก ก็คือว่า เรา ที่บวชกันมาแล้วนี้ ควรจะทำความรู้สึกเกี่ยวกับตนเอง ว่าเราบวชอย่างไร ในลักษณะที่บวชแต่หนุ่มๆ อย่างนี้ และกับบวชชั่วนิเวศจำกัดอย่างนี้ มันเป็นอย่างไบบ้าง ?

ที่จริง เรื่องของการบวชนั้น เป็นที่เชื่อได้ว่า เป็นเรื่องของผู้ที่เบื่อเรื่องโลกหรือเบื่อเรื่องเนื้อหนังมาแล้ว จึงแสวงหาความสุขจากการบวช เป็นอย่างนั้นมาตั้งแต่โบราณกาล ; แม้พระพุทธเจ้าเอง ก็เป็นผู้ที่ผ่านโลกมาแล้ว จึงได้บวชเหมือนกัน.

พระสาวก พระอรหันต์องค์อื่นๆ ก็เหมือนกัน เป็นผู้มีอายุมาก ผ่านโลกมาแล้ว จึงได้บวช. ส่วนผู้ที่บวชตั้งแต่เป็นหนุ่ม ก่อนการผ่านโลก ในประวัติของพุทธศาสนานั้นมีน้อย จนไม่อาจจะถือเอาเป็นหลักเกณฑ์อะไรได้ ก็มีคนพิเศษเพียง ๒-๓ คน ในหลายๆ พันคน จึงถือประมาณไม่ได้. ฉะนั้นจึงถือว่า การบวชเป็นเรื่องของผู้ที่ผ่านโลกมาแล้ว เบื่อ หรือเอือมระอาต่อความซ้ำซากชนิดนั้นมาแล้ว จึงได้ออกไปหาเรื่องอื่น เรื่องใหม่ เรื่องเล็ก เรื่องสูงขึ้นไป.

ในเรื่องนี้ มันอาจจะมึนงงขึ้นว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเราที่บวชกันบัดนี้ก็เป็นเรื่องผิดหลักผิดเกณฑ์ หรือทำกันอย่างละเมอๆ ตามๆ กันไปเท่านั้น คือถือตามธรรมเนียมไทยที่มีอยู่ว่า คนหนุ่มจะต้องบวชกระนั้นหรือ. ข้อนี้เราไม่ต้องคิดอย่างนั้น ไม่ต้องกลัวอย่างนั้น เพราะว่าการศึกษาที่เป็นธรรมเนียมแล้ว กระทั่งเป็นวัฒนธรรมที่ว่าคนไทยจะบวชก่อนการครองเรือนนี้ กลับเป็นของดี ไม่ใช่เป็นของเสีย และไม่ใช่เป็นเรื่องทำกันอย่างละเมอๆ; ขอแต่ให้บวชจริง อย่าให้เป็นการบวชพอสักว่าบวช คือให้ศึกษาให้เข้าใจเรื่องการบวชนั้นจริงๆ แล้วระหว่างบวช ก็ขอให้บวชจริง. จำคำว่า “จริง-จริง-จริง” นี้ไว้บ้างว่า **บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง** แนะนำผู้อื่นเท่าที่จะแนะนำได้จริง, สอนผู้อื่นสืบไปจริงๆ. เราได้อานิสงส์จากการบวชคือตัวเราเองก็ได้ ญาติ, มีบิดามารดาเป็นต้นก็พลอยได้; สัตว์โลกทั่วไป เพื่อนมนุษย์ทั่วโลกพลอยได้ ก็เพราะเหตุนี้; ถ้าบวชจริง และเป็นการบวชเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาด้วย แม้จะบวชเพียงไม่กี่วัน.

ในระหว่างที่เราบวชนี้ จะกี่วันก็ตามใจ ถือว่าเป็นช่วงที่เราได้บวช แล้วก็สืบอายุพระพุทธศาสนาไปช่วงหนึ่ง จะเป็น ๒ เดือน ๓ เดือน ๔ เดือน แล้วมอบให้คนอื่นต่อไป อย่างนี้เรียกว่า **เราบวชเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา** ก็ยังได้ผลมากอยู่แล้ว. แต่บัดนี้

ที่ตีไปกว่านั้น ที่จริงไปกว่านั้น ก็คือว่าคนหนุ่มควรจะบวช เพราะว่าการบวชนั้น ทำให้รู้เรื่องของชีวิตจิตใจในด้านลึก ซึ่งถ้าไม่บวชแล้ว จะไม่เข้าถึง หรือรู้จักสิ่งนี้.

ที่ใช้คำว่า **ชีวิตจิตใจในด้านลึก** นี้ หมายถึงความรู้เกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ ในด้านที่มันลึกกว่าธรรมดา ชนิดที่คนไม่บวช มองไม่เห็น เพราะว่าการบวชนั้นมีทางที่จะทำให้รู้ได้อีกหลายอย่าง ทั้งโดยการเรียนรู้, และโดยการปฏิบัติแล้วรู้, แล้วได้รับผลของการปฏิบัติแล้วรู้. อย่างน้อยที่สุด ถ้าบวชจริงมันก็มีการบังคับตัวเองมาก เพราะสิกขาวิสัยของภิกษุนี้ เต็มไปด้วยการบังคับตัวเอง เป็นระบบใหญ่หลวงระบบหนึ่งแห่งการใช้ชีวิต ที่มีการบังคับตัวเอง ถ้าเราได้ผ่านไป ก็นับว่ามี การบังคับตัวเองมาก. เพียงเท่านั้นเราก็เป็นคนสามารถ คือเป็นคนเก่งในการบังคับตัวเอง. เพราะว่าคนเรายามหนุ่มๆ นั้นกำลังผลุนผลัน กำลังจุนเจียว หรือพูดเป็นส่วนวน ก็ว่าชีพจรเต้นแรงเกินไป มันจึงต้องการการการบังคับตัวเอง หรือวิธีบังคับตัวเอง.

โดยเฉพาะการบวชนี้ เราได้มาอยู่ในกรอบของการบังคับตัวเอง อย่างมีระเบียบอย่างมีเทคนิค มีอะไรทำนองนี้ มันก็ได้ผลเหลือหลาย เพียงเท่านั้นก็ได้ผลเหลือหลาย กลับออกไปก็สามารถจะบังคับตัวเอง. และที่ยิ่งกว่านั้น ก็คือว่าได้ศึกษาโดยตรงเกี่ยวกับชีวิตจิตใจของมนุษย์เรา ที่จะไปได้ไกลเพียงไร. ถ้ามีการไปไกล เราก็ต้องเรียกว่ามีหนทาง : ระเบียบปฏิบัติ การปฏิบัตินั้นแหละ คือ **ตัวหนทาง**. เป็นอันว่าเรารู้จักหนทางที่ชีวิตของมนุษย์นี้ มันจะไปได้ไกลเท่าไร ก็เลยเป็นผู้ที่ไม่หลงทาง แม้ว่ายังไม่ถึงปลายทาง หรือยังไม่ถึงกลางทางก็ตาม มันก็ได้ศึกษาเรื่องหนทางจนรู้จักทาง แล้วก็หลงทาง. แม้จะบวชสักเดือนหนึ่งหรือทำไรก็ตาม **ถ้าบวชจริงแล้วก็มีประโยชน์มหาศาล** ในข้อที่เป็นผู้รู้จักหนทาง และไม่หลงทางอีกต่อไป. เพราะฉะนั้นต้องถือว่าวัฒนธรรมไทย ที่ทำให้เกิดมีการบวชชั่วคราวนี้ เขามีส่วนพิเศษ ไม่ใช่เป็นส่วนผิด ขอแต่ให้คนบวชนั้น บวชจริงก็แล้วกัน.

คนเรานั้น การรู้จักหนทาง^{นี้} สำคัญมาก คุณไปคิดดูเอง ว่าการรู้จักหนทาง^{นี้}มีความสำคัญสักเท่าไร แล้วสิ่งที่เรียกว่า ทาง^{นี้} มันสำคัญสักเท่าไร. พระธรรมในพระพุทธศาสนา^{นี้} เขามีไวพจน์หรือ synonym อีกคำหนึ่ง คือคำว่า “ทาง” หรือหนทาง เช่นคำว่า มรรคมืองค์แปด^{นี้} นั่นคือ หนทาง^{นี้} นั่นคือ ศาสตร์^{นี้} นั่นคือ ศาสตร์^{นี้} นั่นคือ ศาสตร์^{นี้}. คำว่า “เท่า” ของพวกเหล่าจื้อ คำ^{นี้}นั้นก็แปลว่า “ทาง” คำว่า “ทาง” ในศาสนาโซโรอัสเตอร์ คำ^{นี้}นั้นก็แปลว่าทาง คือศาสตร์^{นี้}นั่นแหละ มีคำเรียกว่าทาง. ศาสนาคริสต์นพระเยซูก็ชอบอ้างพระองค์เองว่า เราแต่ละคือทาง ทางที่จะไปสู่พระเจ้าสู่ความดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น คำว่า “ทาง”^{นี้} สำคัญมาก ก็มันเป็นศาสตร์ ถูกยกขึ้นเป็นศาสตร์ โดยยืมเอาคำธรรมคาๆ ว่า “ทาง”^{นี้} ไปใช้เป็นศาสตร์ ในเมื่อศาสตร์ได้ค้นพบอะไร ก็ระบบอะไรขึ้นมาได้พิเศษที่สุด ก็ไม่รู้จักเรียกว่าอะไรดี ก็เลยเรียกว่า “ทาง” เอาคำว่า “ทาง” ไปใช้.

คนหนุ่มทุกคน ก่อนที่จะก้าวเข้าไปสู่วัยสมบูรณ์ คือความเป็นคนผู้ดีต้องรู้จักทาง ตั้งแต่ต้นจนปลายของมนุษย์ แล้วจะได้รู้ว่าเรากำลังอยู่ที่ตรงไหน ที่จุดไหนของทาง แล้วจะเดินไปอย่างไร เพราะฉะนั้นขอให้ทำจริงๆ เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องทางในขณะที่ยังเด็ก. การที่ไม่รู้จักทาง^{นี้}นั่นแหละ มันทำให้วุ่นจนออกไปนอกทาง แล้วก็โดยไม่รู้สีก้าว. ความคิดที่อุตรวิถิดารแยกออกไปจากทาง^{นี้} ก็มาจากความไม่รู้จักทาง^{นี้}นั่นแหละ ครึ่งโบราณก็เคยมี เคียง^{นี้}ก็ยังดี. ยกตัวอย่างปัญหาตๆ ร้อนๆ อย่างพวกชิปบี ก็มีมูลมาจากการที่ไม่รู้จักทาง ว่าชีวิต^{นี้}มันมีทางอย่างไร จะต้องไปกันอย่างไรถึงที่สุดกันอย่างไร. ยิ่งมาเดี๋ยวนี้ด้วยแล้ว การศึกษาของโลก สอนคนให้มีอิสระมีเสรีภาพในการเลือก แล้วคนก็เลือกโดยผิดทาง มันก็เกิดปัญหาตๆ ขึ้น ; แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช่เป็นของแปลก ลักษณะอย่าง^{นี้}แม้ในครั้งพุทธกาลก็มี คนที่ไม่รู้จักทาง เขาก็บัญญัติอะไรแปลกๆ ออกไป จนเรียกว่ายุ่งไปหมด หรือน่าว่าคาญอะไรอย่าง^{นี้}ก็มี. ฉะนั้น

เป็นอันว่าเดี๋ยวนี้ก็ดี แต่กาลก่อนก็ดี **ความที่ไม่รู้จักหนทางนั้น**แหละเป็นปัญหา ทำให้เกิดเป็นปัญหา หรือเป็นผลร้ายขึ้น แม้ในวงการของการศึกษา ไม่ใช่ว่าไม่มีการศึกษา; แต่ว่ามีการศึกษาชนิดที่ทำให้ไม่รู้จักหนทาง โลกมันก็ยุ่ง. เพราะฉะนั้นการบวชของเราพุทธบริษัท คนหนุ่มในกลุ่มพุทธบริษัท มีประเพณีบวชธรรมเนียมนหรือกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมให้บวชเสียคราวหนึ่ง ระยะเวลาหนึ่ง ก็เป็นการถูกต้องและดีที่สุด.

นี่เป็นข้อแรก ที่เอามาพูดให้รู้สึกพอใจในสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ หรือเป็นอยู่ อย่าได้มีความสงสัย อย่าได้มีความรู้สึกที่เลื่อนลอย สักว่าบวชๆ อย่างไม่รู้จักจะทำอะไรที่ปีศาจนี้ ก็บวชเสียที เพราะไม่รู้จักจะทำอะไรดี อย่างนั้นมันใช้ไม่ได้. มันต้องมองเห็นสิ่งอย่างชัดเจนดี ใสแจ๋ว แล้วก็พอใจในการกระทำ อย่างนั้นจึงจะเรียกว่าเป็นบุคคลที่เคารพนับถือตัวเอง แล้วก็ใช้ได้; ถ้าไม่อย่างนั้น ก็เป็นคนที่ใช้ไม่ได้ เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรากำลังกระทำ ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นความดี เราก็พอใจได้ เคารพตัวเองได้; นี่เป็นการดี. นี่ คือข้อที่จะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า “การบวช” เพื่อจะทำให้รู้จักหนทาง หรือสิ่งที่เรียกว่า “หนทาง”. เราจะรู้จักหนทาง เดินทางอะไรได้ โดยไม่ต้องมีใครมาคอยกระซิบข้างหูเรา เพราะว่าทำอย่างนั้นแหละคือความโง่เขลา ที่ต้องมีคนมาคอยบอกทาง; กระทั่งจะตาย ดับจิตลง ยังต้องมีคนมาบอกทาง อย่างนี้เป็นสิ่งที่น่าสมเพช.

ทุกคนจะต้องรู้จักทาง ว่าเกิดมาทำไม แล้วจะเดินไปอย่างไร แล้วจะไปสุดไปจบลงที่ไหน. เรื่องเหล่านี้ไม่มีสอนในมหาวิทยาลัยในโลก แต่มันมีในที่ที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัย” ก็ได้ คือทางฝ่ายนามธรรม ฝ่ายมโนนิยม ของทางฝ่ายศาสนา. หมายความว่าทางฝ่ายศาสนานี้ ก็จะมีปัญหานี้ เป็นปัญหาใหญ่ เป็นปัญหาแรก เป็นปัญหาสำคัญที่สุด เกิดมาจากไหน? จะไปอย่างไร? แล้วจะไปสุดลงที่ไหน? นี่เป็นปัญหาเบื้องต้นของ

ทุกๆ ศาสนา ในรูปของศาสนาก็ตาม ในรูปของปรัชญาก็ตาม. เพราะฉะนั้นทุกคนควรจะสนใจปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไม? เมื่อสรุปสั้นๆ ก็ได้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วขยายไปว่าเกิดมาจากไหน? แล้วกำลังทำอะไรอยู่? แล้วจะไปข้างไหนในที่สุด? เพื่อผลอะไร? แต่แล้วก็มีมาอยู่ที่ปัญหาเพียงข้อเดียวว่า เกิดมาทำไม?

ถ้าถามว่า เกิดมาทำไม? ตอบอย่างกำปั้นทุบดินก็ว่า เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ตอบอย่างนี้ ก็ยังไม่รู้ ว่าคืออะไร ฉะนั้นจึงต้องศึกษาเล่าเรียน ต้องประพฤติปฏิบัติ อย่างน้อยก็ให้พอมองเห็นว่า สิ่งนั้นคืออะไร. นี่ข้อแรกที่เราจะต้องรู้ว่าเราบวชนี้ บวชในวัยหนุ่ม แม้ชั่วคราวขณะนี้ ก็เป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง.

ที่นี่ยากจะให้โตไปตามลำดับ ในการที่จะรู้จักสิ่งๆ นั้นๆ ก็จะต้องไปตั้งปัญหาขึ้นว่า เรากำลังเป็นคนของใคร? ก็จะถามกันเดี๋ยวนี้ว่า เรากำลังเป็นคนของใคร เมื่อเราบวชมาอยู่ในผ้าเหลืองในลักษณะอย่างนี้ เวลาเรากำลังเป็นคนของใคร? ถ้าตอบได้ถูกต้อง ก็จะเข้าใจอะไรได้มากทีเดียว.

ก่อนหน้านี้ เราเป็นคนของบิฑามารดา หรือว่าเป็นพลเมืองของประเทศไทย หรือว่าเป็นคนอยู่ในอาณัติอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นเป็นนิสิตมหาวิทยาลัย หรือเป็นอะไรก็ตามมากมายหลายอย่าง; แต่โดยเฉพาะในบัดนี้เราเป็นคนของใคร? น่าจะยังไม่เคยคิดถึงนั้นให้รู้เสียว่า เราเป็นคนของใครกันแน่?

ตามหลักหรือตามอุคคมคติ ผู้ที่บวชนี้ จะต้องสลัดออกไปหมด แม้กระทั่งบิฑามารดา ก็เป็นคำบัญญัติของพระพุทธเจ้าว่า ละจากเรือน สละบิฑามารดา ละญาติ ละทรัพย์สินสมบัติ. (คำว่า “ญาติ” คำเดียว นับตั้งแต่บิฑามารดาลงไปถึงญาติทุกๆ คน. คำว่า “ทรัพย์สินสมบัติ” คือสิ่งของต่างๆ ที่เรามีอะไรก็ตาม) ออกจากเรือน คือจากความเป็น

ฆราวาส เป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ เป็นผู้ไม่มีบิดามารดา เป็นผู้ไม่อยู่ในอาณัติอะไร. ถ้าถามว่าเป็นคนของใคร จะมีปัญญาตอบไหม? นั่นมันก็ตอบยาก. ว่าที่จริง; ถ้าจะให้ตอบออกไป บางทีจะฟังไม่ค่อยถูก เช่นจะต้องพูดไปทำนองว่าเป็น “คนของธรรม” อย่างนี้. ถ้าจะตอบว่า เคียว^๕เราเป็นคนของพระพุทธเจ้าไปแล้ว ไม่เป็นของบิดามารดา หรือของคนไทย ^๕ก็ถูก ถูกอย่างยิ่ง; แต่ยังไม่ถูก เท่ากับว่าเป็นคนของธรรม.

การเป็นคนของธรรม หรือว่า เป็นคนของพระพุทธเจ้า ^๕ ก็พอๆกัน ถ้ารู้ความหมายของคำได้ก็ ก็จะเป็นสิ่งเดียวกันได้. แต่อย่าลืมว่าพระพุทธเจ้า “เป็นคนของธรรม” ทรงเคารพธรรม แยก “ธรรม” ออกจากพระพุทธเจ้าได้อย่างนี้. พระพุทธเจ้า ก็เป็นคนของธรรม เราก็เป็นคนของธรรม แล้วไปคำนวณดูเอง ว่าเป็นคนของธรรม^๕ เป็นอย่างไร? คำว่า “คนของธรรม” ^๕ เป็นการกล่าวอย่างถึงที่สุดทีเดียว : จะพูดในแง่ที่อิสรภาพ ก็เป็นอิสรภาพอย่างยิ่ง. คำว่า “คนของธรรม” ^๕ ไม่มีใครจะทำอะไรได้ ถึงที่สุดของอิสรภาพ; แม้จะพูดถึงในแง่ที่ แจ่มประเสริฐ แจ่มที่มีคุณสมบัติ ฯลฯ มันก็สูงสุด. นี่ *คนของธรรม* ต้องเป็นอย่างนี้. เพราะฉะนั้น เขาจึงมีธรรมเนียมหลายอย่างหลายประการ ที่ให้เปลี่ยนรูปของการพูดจา หรือความประพฤติ อะไรต่างๆ.

เช่นว่า เมื่อคุณบวชเสร็จแล้ว ก็เลิกเรียกว่า พ่อ-แม่ แต่มาเรียกว่าโยมพ่อ โยมแม่ ซึ่งมีความหมายเป็นพ่อหรือเป็นแม่. ที่เรียกว่า “โยม” ก็หมายถึง *ผู้ช่วยเหลือ* เท่านั้น. ถ้าจะเรียกบิดามารดาอย่างถูกต้อง ก็ว่า “อุบาสกโยม” หรือ “สกโยม” คือโยมที่เป็นอุบาสกเท่านั้น ไม่ใช่เรียก “พ่อ”. แล้วก็โยมที่เป็นอุบาสิกา นั้นก็ไม่ใช่แม่ เป็นเพียงหญิงทั่วไป ชายทั่วไป. เราหมดความเป็นบิดามารดา หมดความรู้สึกที่เรียกว่าบิดามารดาหรือลูกโดยสันเชิง จึงมีคำพูดอันใหม่ขึ้นมาแทน เพื่อไม่แสดงความ เป็นพ่อแม่หรือลูกอีกต่อไป.

ยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือเลิกใช้คำพูด ชนิดที่เป็นเรื่องส่วนตัวบุคคลอะไรไปเลย เช่น ใช้คำแทนชื่อตัวเองนี้ว่า “รูป” รูปหมายถึงร่างกาย; ไม่ใช่คำว่า “ฉัน” หรือ ไม่ใช่คำชื่อนั้นชื่อนี้ แต่ใช้คำว่า “รูป”. มันกลายเป็นสิ่งถึงธรรมชาติในลักษณะที่เป็น วิทยาศาสตร์ เรียกรวมๆว่า “รูป”; สิ่งที่เป็นรูป สิ่งที่มีรูป หรือรูปธรรม ไม่ใช่ตัวฉัน. หมายความว่า จะหลีกเลี่ยงจากคำว่าตัวฉัน. นี่ก็หมายความว่า ไม่มีตัวฉัน. ก็เลยเป็นคนของใครไม่ได้ หมดความเป็นคนของใคร ไม่เป็นคนของผู้ใด. ถ้าจะพูด ก็ต้องเป็นคนของธรรมชาติ หรือคนของธรรมไป เท่านั้นเอง (ธรรมหรือธรรมชาติ คำนี้ใช้แทนกันได้) เรากลายเป็นคนของธรรมชาติ หรือกลายเป็นคนของธรรมไป. นี่คงจะเคยคิด หรือไม่เคยคิดก็ตามใจ แต่บอกให้ทราบเพื่อให้รู้จักสิ่งนี้อย่างสมบูรณ์ และ รู้จักทำให้ถูกต้อง แล้วจะได้ประโยชน์มาก ได้กำไรมากมหาศาลเลย ดีกว่าจะทำอะไร อย่างงมงายโง่ๆ ตามประเพณี ตามประสาที่ทำอะไรตามๆ กันมา; บวชก็บวชเล่นๆ บวชเพื่อพักผ่อน บวชเพื่อสนุกสนาน มีการเล่นหัวเหมือนกับที่ยังไม่บวช ซึ่งก็เห็นๆ กันอยู่ อย่าต้องออกชื่อว่าที่ไหน คนไหนดีกว่า; บวชอย่างนั้น มันไม่เป็นการบวช และบวชอย่างนั้นยังเป็นคนของชาวบ้าน ยังเป็นลูกเป็นหลาน ของคนใดคนหนึ่งอยู่ อยู่ในอาณาเขตของคนใดคนหนึ่ง ในที่สุดก็ตกอยู่ใต้อำนาจของความสุข สนุกสนาน ที่เรียกว่า เนื้อหนัง; ยังเป็นคนของเนื้อหนังอยู่ นี้แย่มาก เสียผ้าเหลือง. ฉะนั้นต้องรู้เอาเอง ในความหมายที่ถูกต้องนี้ว่า เรากำลังเป็นคนของใคร ให้ถูกต้อง.

ถ้าตอบอย่างที่เราว่าถูกต้องที่สุด ไม่ผิด logic ไม่ผิดอะไรต่างๆ ต้องพูด ไปโพล่งๆว่า “คนของธรรม” ขยายความเป็น คนของธรรมชาติ คนของพระพุทธเจ้า หรือคนของอะไรไป ซึ่งไม่ใช่ของมนุษย์ ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ธรรมคานี้ และไม่ใช่ของเราด้วย. เพราะฉะนั้น ถ้าความรู้สีกยังมีเหลืออยู่ ว่าเป็นคนของพ่อแม่ เป็นคนของ มหาวิทยาลัย เป็นคนของอะไรทำนองนี้ สลัดทิ้งไปเสียดีกว่า ชั่วระยะที่บวช แม้สัก

๑ เดือน หรืออะไรทำนองนี้ เพื่อว่าเมื่อบวชก็บวชจริง ไม่บวชก็ไม่บวช ถ้าบวชก็
ต้องบวชจริง.

นี่เรากำลังเป็นคนของธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจยาก ฉะนั้นเราจะต้องพูดกัน
ต่อไปในคราวหลังๆ ว่าสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” นั้น คืออะไร. เคียงนั้นก็เข้าใจพอกลงๆ
ก็ยังดี แล้วก็มีความรู้สึกที่พุ่งตรงไปยังสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” เราเป็นคนของธรรม ไม่ใช่
ของอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่ใช่ของชาวบ้าน ไม่ใช่ของใครคนไหนหมด และไม่ใช่ของ
ประเทศไทย หรือไม่ใช่ของพวกไหน กลุ่มไหนหมด เป็นของธรรม ที่กว้างเหลือ
ประมาณ ไม่จำกัด ไม่มีขอบเขต. นี่ อิศรภาพของการได้เป็นภิกษุ คือ เป็นคน
ของธรรม.

ที่นี้ก็จะต้องพูดโดยรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกันต่อไปอีก เช่นคำว่า เราเป็นภิกษุ
เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า อยู่ในเพศอนาคาริก เป็นบรรพชิต ฯลฯ คำเหล่านี้
ก็ต้องเข้าใจตามสมควร มันขึ้นอยู่กับหน้าที่การงาน หรือสิ่งที่ต้องกระทำส่วนหนึ่งๆ
นั่นแหละเป็นหลัก.

ถ้าเรายืนยันว่าเราเป็น ภิกษุ ก็หมายความว่า เราเป็นผู้เป็นอยู่ด้วยการช่วย
เหลือของผู้อื่น เหมือนคนขอทาน แต่ว่าเป็นขอทานพิเศษ คือขอทานที่เป็นเจ้าหนี้.
นี่ ฟังดูก็สับสน เป็นคนขอทาน แต่ว่าเป็นเจ้าหนี้. หมายความว่า เรามีความดีความงาม
ความอะไรที่เราประพฤติปฏิบัติอยู่ ในฐานะเป็นนักบวช เราประพฤติศีล สมาธิ ปัญญา
หรือศึกษาปฏิบัติอะไรอยู่ก็ตาม นั่นทำให้เกิดสิทธิสูงสุด ที่ควรจะได้รับการช่วยเหลือ
จากผู้อื่น เพราะว่า การกระทำของเราเป็นประโยชน์แก่โลก เป็นการประพฤติให้มี
บุคคลชนิดนี้อยู่ในโลก สืบอายุของธรรมะของศาสนา ไว้ในโลก เพื่อประโยชน์แก่โลก.
เมื่อบวชจริง เรียงจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง สอนจริง ก็เป็นการประพฤติ
ประโยชน์แก่โลก เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงมีสิทธิที่จะให้ผู้อื่นช่วยเหลือ หรือ

เรียกร้องการช่วยเหลือจากผู้อื่น. แต่เราไม่ได้เรียกร้องโดยการอ้างสิทธิในทำนองนั้น
 ใดๆ ที่มีสิทธิ; เราแสดงการเป็นอยู่ให้เห็น ว่าต้องการความช่วยเหลือแต่เพียงส่วนนั้น ๆ
 คนที่เขารู้จักคุณค่าของนักบวช เขาก็ช่วยเหลือ เขาก็ได้บุญ เพราะว่ามีส่วนร่วมกับเรา
 ในการทำประโยชน์แก่โลก.

แต่เดี๋ยวนี หากเราจะพูดกันอย่างนักการเมือง นักเศรษฐกิจ บ้า ๆ บอ ๆ
 อะไรทำนองนี้ ว่าเรามีสิทธิอะไรที่จะกินข้าวของผู้อื่น ก็ตอบได้ง่าย ๆ ว่า เรากำลัง
 ทำสิ่งที่^๕เป็นประโยชน์แก่โลก แล้วก็มีสิทธิที่จะเป็นอยู่โดยการช่วยเหลือของผู้อื่น; เพราะ
 จะนั้นพรุ่งนี้พวกคุณไปบิดบาบาค ก็ต้องมีความรู้สึกข้อนั้นอยู่ในใจ ว่าเราไม่ใช่คนขอทาน
 อย่างขอทานกลางถนน เราได้เป็นคนขอทานในตระกูลของพระพุทธเจ้า เป็นขอทาน
 ที่เป็นเจ้าหนี้ เป็นบุคคลหมู่หนึ่ง กลุ่มหนึ่ง คณะหนึ่ง เรียกว่าคณะสงฆ์ กำลังทำสิ่งที่^๕เป็น
 ประโยชน์ที่สุดแก่โลก เพื่อความอยู่รอดของโลก. เพราะฉะนั้นสมาชิกแต่ละคน ๆ ก็มี
 สิทธิอันชอบธรรมอยู่ในตัว ที่จะบริโภคร่างของผู้อื่น และเมื่อผู้อื่นนำมาให้บริโภค ก็
 กลายเป็นได้กำไร คือได้ผล ได้บุญ ได้กุศล; แต่แล้วก็ยังจะต้องเคารพในสิทธิของกัน
 และกัน. เพราะฉะนั้นเราก็ถือตัวว่า เป็นขอทาน ดีกว่า และเมื่อชาวบ้านเขามาช่วยเหลือ
 เรา เลี้ยงดูเรา ให้เรามีชีวิตรอดอยู่ได้ เพื่อทำหน้าที่ของเรา เราก็ขอบใจเขา. นี้ เป็น
 ขอทานที่ประหลาด; ภิกษุ แปลว่า ผู้ขอ.

ที่^๕นี้ ถ้าคำว่า ภิกษุ จะไม่แปลว่าผู้ขอก็ได้ แปลว่า ผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร
 คือผู้เห็นทุกข์ เห็นภัยในชีวิต. คำว่าภิกษุ แปลอย่างนี้ก็^๕ได้ นี้ ก็ยังแสดงว่า ผู้^๕นั้น
 เป็นผู้ที่มีปัญญา มีคุณธรรมสูง มีปัญญาสูง เห็นความจริงของชีวิตของโลกทั้งหมด
 แล้วกำลังปฏิบัติเพื่อจะแก้ปัญหานั้นให้สิ้นไป อย่าง^๕นี้ก็มีความหมายมากขึ้นไปอีก
 มีสิทธิอันชอบธรรมมากขึ้นไปอีก ที่จะ^๕เป็นอยู่ด้วยอาหารของผู้อื่น.

สรุปความว่า เรามีสิทธิอันเหลือ ที่จะเรียกร้องเอาการช่วยเหลือจากผู้อื่น หรือว่าในฐานะเป็นเจ้าของ เพราะเราเป็นผู้ประพฤติมาก่อนแล้ว ในสิ่งที่ประโยชน์ สูงสุดแก่มนุษย์ทั้งโลก นับว่าอยู่ในฐานะเป็นเจ้าของ. แต่ถึงอย่างนั้นพระพุทธเจ้าหรือ สาวกของพระพุทธเจ้า รวมกันทั้งหมด ยังขนานนามพวกเรานี้ว่าเป็น *ประรทศตูปะชีวี* ซึ่งคำๆ นี้ เป็นชื่อของพวกเปรตชนิดหนึ่ง คือเปรตชนิดที่ต้องอาศัยสิ่งที่ผู้อื่น ให้ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต. หมายความว่า เปรตชนิดนี้ไม่มีปัญญา ไม่มีความสามารถ ไม่มีอะไรที่จะเลี้ยงชีวิตของตัว ต้องอาศัยส่วนบุญส่วนกุศลที่ผู้อื่นเขาให้ เขาแผ่ไปให้ จึงมีชีวิตอยู่ เรียกว่า *ประรทศตูปะชีวี* (ประระ แปลว่าผู้อื่น, ทศตะ แปลว่าให้, อุปชีวี แปลว่า มีชีวิตอยู่) มีชีวิตอยู่เพราะของที่ผู้อื่นให้ นี้ ก็เพื่อให้เราเจียมตัว ออ่ายกหูชูหาง อย่ากระต้างค้ายมานะทิฎฐิ อย่าอวดดี.

ขอให้เราเป็นเหมือนเปรตชนิดหนึ่ง ที่อาศัยการเป็นอยู่โดยผู้อื่นเขาให้ เขา ช่วยเหลือ เพื่อจะป้องกันมิให้อวดดี มีมานะทิฎฐิ ยกหูชูหาง ว่ากูเป็นผู้ทำประโยชน์ สูงสุดแก่โลก กูจะต้องเรียกร้องอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างนี้ไม่มี; กลับถ่อมตัว ถึงขนาด ที่ว่าเป็นเปรตชนิดหนึ่ง เหมือนกับเปรตที่เป็นอยู่ด้วยส่วนบุญของผู้อื่น. ถึงแม้ว่าเรา ไม่ใช่เปรต เราไม่เป็นเปรต ไม่ได้เป็นเปรต ก็ยินดีที่จะถ่อมตัวเหมือนกับเป็นเปรตชนิดนี้. คำว่า *ประรทศตูปะชีวี* มีความหมายอย่างนี้ ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคำว่า "ภิกษุ" คือผู้ขอ ผู้ขอทาน; แล้วก็เนื่องกับคำที่ว่า เราเป็นผู้ที่เห็นความจริงในชีวิต แล้วก็เป็นผู้มีคุณสมบัติพอ ที่จะขอทาน ให้ผู้อื่นช่วยเหลือเลี้ยงดูเรา โดยที่เราไม่ต้องไปทำไร่นา ทำมาหากินด้วยตนเอง.

นี่แหละ เมื่อไม่กี่วันมานี้ เราเป็นลูกของพ่อแม่ หรือว่าเป็นนิสัยของมหา- วิทยาลัย หรือเป็นอะไรก็ตามใจ เต็มวันบ่ตั้งไปหมด มาอยู่ในลักษณะที่เป็นภิกษุ ผู้มีความหมายอย่างนี้ ฉะนั้นเราจงรู้จักภาวะของเรา ส่วนที่เป็นภิกษุอย่างนี้.

ภาวะของเราในรูปอื่น ก็ยังมีอีก เช่นว่าเดี๋ยวนี้เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า การบวชของเราในวันนี้ อุทิศพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เรียกว่าบวชมาเพื่อเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า. เราเป็นภิกษุขึ้นมาได้ด้วยการบวช ที่อุทิศพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือพระพุทธเจ้า ไม่ใช่อุปัชฌาย์เสกให้เป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมา ด้วยการเสกเป่าเหมือนที่เขาพูด ๆ กัน นั่นคนไม่รู้พูด. ถ้าคนรู้พูด จะพูดว่าบวช จากบ้านเรือนอุทิศพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นสาวกของท่าน ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่าจะทำตามท่าน.

คำว่า “สาวก” ทั่วหนังสือแปลว่าผู้ฟัง หรือขยายออกไปเป็น ผู้เชื่อฟัง แล้วขยายออกไปอีกกว่าเป็นผู้กระทำตาม ถ้าเชื่อฟังก็ต้องกระทำตาม. คำว่า สาวกเลยแปลว่าผู้กระทำตาม คือกระทำตามอย่างพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านทำอะไร หรือว่าท่านต้องการให้เราทำอะไร เราก็ต้องทำอย่างนั้น. นี่เราในฐานะที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นอย่างนี้ เราก็ต้องสันทัด ที่เป็นนั่นเป็นนี่ ซ้อนขึ้นซ้อน ลูกคนนั้นหลานคนนั้น ต้องสันทัด เรียกว่า เป็นผู้เชื่อฟังพระพุทธเจ้าด้วยชีวิตจิตใจทั้งหมด.

ทีนี้เรากลับไปถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นทาส สัมครเป็นทาส เป็นทาสโดยความหมายของคำว่าทาสโดยสมบุรณ์ แก่พระพุทธเจ้า อย่างในบททำวัตรสวดมนต์ตอนเย็นว่า : พุทธัสสาทสฺมิ ทาโสวะ; ธัมมัสสาทสฺมิ ทาโสวะ; สังฆัสสาทสฺมิ ทาโสวะฯลฯ ไปดูบททำวัตรสวดมนต์ เราปลงชีวิตมอภายถวายชีวิต ถวายพระพุทธเจ้า เพื่อความเป็นทาสของพระพุทธเจ้า นั่นแหละคือความหมายของคำว่า สาวก ที่ถูกต้อง ก็เป็นผู้ฟังและเป็นผู้เชื่อฟัง และเป็นผู้กระทำตาม ด้วยการเสียสละอุทิศทุกอย่างเหมือนกับว่าทาสที่ภักดีต่อนาย. เมื่อผู้ใดอ้างตัวเองเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้นั้นก็ต้องทำอย่างนั้นอันเป็นความหมายของคำว่าสาวก ขอให้จำไว้อีกคำหนึ่ง.

คำอื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่นคำว่า อนาคตริก หรือบรรพชิต. เคี้ยว^{นี้} คุณ เป็นอนาคตริก บวชแล้ว^{นี้} เป็นอนาคตริก. อนาคตริก ก็คือไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับบ้านเรือน. อากरिक แปลว่าเกี่ยวข้องกับบ้านเรือน, อน คือ น แปลว่าไม่ เข้ามาสนธิ ในรูป^{นี้} ทำให้เป็น อน + อากरिक = อนาคตริก แปลว่าผู้ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับบ้านเรือน ไม่มีหน้าที่การงาน ไม่มีควมรับผิดชอบ ไม่มีผลประโยชน์ ไม่มีอะไร ๆ ต่าง ๆ ทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับบ้านเรือน จึงจะเรียกว่า “อนาคตริก” เพราะฉะนั้น เราต้องทำตนเป็นผู้ ไม่มีบ้านเรือน ไม่มีญาติ ไม่มีบิดามารดา ไม่มีอะไรที่จะไปเรียกร้องจากคนเหล่านั้น, จากบ้านเรือนเหล่านั้น; เป็นคนลอยไปในอากาศเหมือนนก มีสมบัติแต่เพียงปีกที่จะโบกบินไปเท่านั้นเอง สมบัตินอกนั้นก็ไม่มี; อย่างนี้เรียกว่า “อนาคตริก”. เราลองนึกดู ให้ดี ๆ ย้อนดูตัวในภายในให้ดี ๆ ว่าเรากำลังเป็นอนาคตริกหรือเปล่า ถ้าเรายังไปหวังนั้น – หวังนี้จากบ้านจากเรือน จากอย่างนั้นอย่างนี้ เราก็ยังไม่เป็นอนาคตริก; รีบตัดใจให้เด็ดขาดลงไปว่า ในระหว่างที่^{นี้}นั่งห่มผ้าเหลืองอยู่^{นี้} ต้องเป็นอนาคตริก ไม่มีความหวังอะไร จากบ้าน จากเรือน แม้จากบิดามารดา จึงจะเป็นอนาคตริก.

อีกคำหนึ่ง มีความหมายคล้ายกัน คือคำว่า “บรรพชิต” บรรพชิต แปลว่า ผู้มีบรรพชา บรรพชาแปลว่าเว้นหมด ไปหมด คือเว้นหมด ไปหมด จากบ้านเรือน จากความเป็นฆราวาส. เราเป็นบรรพชิต ก็แปลว่าผู้มีบรรพชา คือผู้มีความเว้นหมดไปหมด จากความเป็นฆราวาสหรือบ้านเรือน เพราะฉะนั้นเราจงเตรียมจิตใจให้ดี ๆ ระหว่างที่อยู่^{นี้}ในผ้าเหลือง^{นี้} จะต้องเว้นหมด ไปหมด จากความเป็นฆราวาสจริง ๆ; อย่าได้กินอยู่ อย่าได้^{นี้}นั่งห่ม อย่าได้^{นี้}พูดจาอะไรอย่างฆราวาส. *อย่ากินอยู่อย่างฆราวาส* ก็คือ กินอยู่ด้วยความอยาก อย่างเอร็ดอร่อย กินอย่างฆราวาสกิน *นี้*ไม่ได้. *อย่า^{นี้}นั่งห่มอย่างฆราวาส* *นี้*ก็เป็นอยู่^{นี้}แล้ว เพราะเราเปลี่ยนเป็นผ้าเหลืองแล้ว. *อย่าพูดจาด้วยโวหารสำหรับพูดจาอย่างฆราวาส* *นี้*ให้ระวังให้ดี เผลอเมื่อไร เพื่อนฝูงที่เป็นฆราวาสมาก็จะพูดหยอก พูดเล่น ด้วยสำนวนอย่างฆราวาส. อย่ามีการกระทำอย่างฆราวาส *นี้* คุณก็

พอจะรู้ว่า หมายความว่าอะไร. แล้วก็อย่าคิดนึก หรือ ใฝ่ฝันอย่างฆราวาส. คุณก็เคยเป็นฆราวาสมาแล้ว ว่าใฝ่ฝันอย่างฆราวาสนั้นอย่างไร เคี้ยวนี้เราต้องหยุดเคี้ยวขาด ตลอดเวลาที่ยังอยู่ในผ้าเหลือง. กระทั่งว่าแม้แต่ก่อนฝันก็อย่าฝันอย่างฆราวาส นี่คงจะรู้สึกว่าควบคุมยากเต็มที เพราะนอนหลับไปแล้ว มันฝันเอง แต่มันทำได้ ควบคุมได้ โดยที่เวลาเมื่อเรายังไม่ทันหลับ กำลังมีความรู้สึก *conscious* เต็มที่นั่น ก็ดู ก็คิด พิจารณา ดู ถึงคำว่าภิกษุ ถึงคำว่าสาวก คำว่าอนาคาริก ฯลฯ เหล่านี้ให้จริงๆ ขึ้นไป เคี้ยวมันก็จะเกิดความละเอียดขึ้นมาเอง ถ้าว่าเราไม่ได้เป็นอย่างนั้นจริงๆ มันเกิดความละเอียดขึ้นมาเอง มันก็จะกลัวความหลอกลวงอันนี้ หลอกลวงตัวเอง หรือหลอกลวงผู้อื่นนั้น แล้วมันก็จะซึมลึกเข้าไปในจิตใจ ใน *sub-conscious* แล้วก็ไม่มีทางที่จะฝันอย่างฆราวาส ขอให้ทำจริงๆ. ถ้าทำเล่นๆ พอหลับไป มันก็ไม่รู้ว่าเป็นฆราวาสหรือบรรพชิต มันก็ฝันและเหวอย่างฆราวาสได้ นี่แน่นอนที่สุด; ฉะนั้นควรจะละเอียดให้มาก กลัวให้มาก มันก็จะซาไป.

ให้รู้จักความหมายของคำว่า บรรพชิต ให้ดีๆ ว่าเป็นผู้มีบรรพชา. บรรพชา คือเว้นหมัด ไปหมัด จากความเป็นฆราวาสโดยสิ้นเชิง ไม่คิด ไม่ฝันอย่างฆราวาสอีก ต่อไป นี่ก็จะถึงความเป็นภิกษุที่ถูกต้อง ที่บริสุทธ์ผุดผ่อง ทั้งเนื้อทั้งตัว ตลอดเวลาที่บวชอยู่นี้ จนกว่าจะปฏิญาณตน ขอเปลี่ยนเพศไปเป็นฆราวาสอีก ซึ่งอย่าเพิ่งไปพูดถึงมัน เพราะว่าบัดนี้เรากำลังต้องการจะเป็นภิกษุ ตลอดระยะเวลาหนึ่ง.

ต่อไป ยังมีอีกหลายคำ ในที่นี้จะเอามาพูดให้ฟังเฉพาะคำที่เกี่ยวข้องโดยตรง และมีความหมายรุนแรง เหมาะสมแก่คุณในที่นี้เท่านั้น.

มีคำๆ หนึ่ง คือ **วนปรสธ**. วน แปลว่า บ่า, ปรสธ แปลว่า ผู้อยู่. ในที่นี้ตามตัวหนังสือก็ว่าอยู่บ่า แต่ความหมายของมันนั้นกว้างกว่านั้น คืออยู่ในบ่าโดยตรงก็ได้

หรืออยู่ในที่ที่มีลักษณะอย่างป่า สำเร็จประโยชน์อย่างป่าก็ได้ หรือแม้ที่สุดแต่ว่า คนอยู่ที่บ้าน เป็นฆราวาสอยู่ที่บ้าน แล้วก็อยากอยู่ป่า เขาก็ทำความสงบที่บ้าน ที่ริมรั้วบ้าน ที่กอกกล้วย กอไผ่ริมบ้าน ริมรั้ว ไม่สู้สู้กับใคร ก็ยังมีความหมายอย่างเดียวกับป่าเหมือนกัน. ที่นี้ เราเป็นภิกษุ บวชอย่างนั้นแล้ว มีโอกาสที่จะเข้าไปอยู่ในป่า อยู่ตามภูเขาคตามถ้ำอะไรก็ได้ แต่เขาก็ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้นโดยเฉพาะ คือหมายความว่าอยู่ในที่ใดก็ได้ แต่มีความสงบสงัดเพียงพอ เพราะว่าความประสงค์ที่แท้จริงนั้นอยู่ที่วิเวก คือความสงบสงัด. วิเวก หรือความสงบสงัดนี้ จำเป็นมาก สำหรับความเป็นภิกษุ มีระบุงค์อยู่ในโอวาทปาฏิโมกข์ ว่าภิกษุจะต้องมีชีวิตอยู่อย่างสงบสงัด หรือวิเวก กินอยู่ นั่งนอน ประกอบกิจกรรมต่างๆ อยู่ในสถานที่อันสงบสงัด อย่างนี้เขาเรียกว่า อยู่ป่า.

ที่นี้สำหรับผู้ที่มีความสะดวก พร้อมที่จะทิ้งบ้านเรือนออกไปอยู่ป่าอยู่ถ้ำเลยก็ทำได้. ความหมายแต่แรกมันเป็นอย่างนั้น แล้วต่อมานั้นขยายออกมาได้ถึงกับว่า ถ้าใครทำให้มีความหมายเป็นอย่างเดียวกันได้ สำเร็จประโยชน์อย่างเดียวกันได้ ก็เรียกว่า อยู่ป่า เช่นในสวนโมกข์นี้ ก็ยังไม่ใช่ป่าโดยสมบูรณ์ เราทำให้มีความสงบสงัด โดยไม่มีอะไรบกวน มันก็เป็นป่าโดยสมบูรณ์ได้เหมือนกัน. เขียบเข้าไปที่กรุงเทพฯ ถ้ามุมน้อยมุมหนึ่งที่ริมบ้านริมคลองอะไรก็ตาม มันช่วยให้เกิดความรู้สึกสงบสงัดได้ ก็เรียกว่า อยู่ป่าได้เหมือนกัน. คำว่า “อยู่ป่า” นี้ มุ่งผลทางจิตใจ มุ่งหมายทางจิตใจ คือว่า อยู่ในที่ที่ไม่มีอะไรบกวนใจก็แล้วกัน. เพราะฉะนั้น สมมุติว่าฆราวาสคนใดคนหนึ่ง มีอิสระ มีอำนาจ มีอิทธิพลอะไรพอที่จะจัดห้องพิเศษส่วนตัว ไม่มีใครรบกวนได้ เมื่อเขาอยู่ในห้องพิเศษส่วนตัวนั้นแล้ว มันก็มีผลเหมือนกะอยู่ป่า ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า ความหมายโดยเฉพาะนั้น คือเรากำตั้งเป็นอิสระในวิเวก ไม่มีใครรบกวน.

การที่ कुछทั้งหลาย มาอยู่ที่นี้ ในที่อย่างนี้ มันง่ายขึ้น เราไม่ต้องจัดต้องทำอะไรมาก ไม่ต้องลงทุนจัดห้องพิเศษ ก็สามารถที่จะเป็นบ๊า เป็นที่วิวกันได้ เรารู้จักทำตัวเองก็แล้วกัน อย่าแสร้งเข้าไปหาตรงที่มันระคน หรือคลุกคลี อย่าเล่น อย่าหว่าอะไรกัน มันก็เป็นบ๊าขึ้นมาเต็มที่ได้ เหมือนกับไปอยู่ในตงในภูเขาในอะไรก็ได้ มันอยู่ที่ความเอจจริงต่างหาก. *เว้นการคลุกคลีเสีย มันก็เป็นบ๊าขึ้นมาทันที* นี้มีประโยชน์มาก เพราะว่าชีวิตในแบบอย่างนี้ มันคิดนึกอะไรได้ลึกซึ้งกว่าที่ต้องระคนหรือคลุกคลี. การที่จะศึกษาธรรมะส่วนลึก อันเป็นเรื่องของจิตใจโดยเฉพาะ ต้องการความสงบสงัด คือความวิวเอจอย่างนี้ เราพยายามรักษาเวลาอันนี้ไว้ให้ดี อย่าให้เสียเวลาไปเปล่าๆ ถือเป็นโอกาสที่ได้มาอยู่ในที่สงบอย่างนี้ สถานที่อย่างนี้ ทำประโยชน์ให้มันเต็มๆ ตามความมุ่งหมายนั้น. เคียงวันทุกคนกำลังเป็นนวนปรสต์ แม้ลาบวชชั้ว ๑ เดือนก็ตาม เรียกว่า “ผู้อยู่บ๊า”.

คำสุดท้ายที่จะยกมาเป็นตัวอย่างก็คือคำว่า “*สันยาสี*” สำหรับผู้อยู่บ๊านั้น เขามุ่งหมายประโยชน์ส่วนตัว ความสงบส่วนตัว ความรู้ส่วนตัว ความสุขส่วนตัว แต่พอมาถึง *สันยาสี - ผู้ต้องเที่ยวไป* นี้ก็คือว่าเที่ยวส่องตะเกียง เที่ยวแจกของ. พึงคุณให้ดี เมื่อประโยชน์ของเราถึงที่สุดแล้ว แล้วเราก็ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว มันก็เหลือแต่ประโยชน์ของผู้อื่น ใช้คำพูดเป็นโวหารหน่อย ก็ว่า *เที่ยวส่องตะเกียง เที่ยวแจกของให้โลก ให้คนทั้งโลก. ส่องตะเกียง* ก็หมายความว่าให้ความรู้ที่เป็นแสงสว่างจริงๆ ไม่ใช่ความรู้ชนิดที่เป็นแสงสว่างมืด.

นี่ต้องขอพูดกันตรงๆ ว่า *การศึกษาที่มนุษย์จัดอยู่ในโลกเวลานี้ชนิดหนึ่งนั้น เป็นแสงสว่างมืด ยิ่งรู้ยิ่งมืด ยิ่งรู้ยิ่งโง่ ยิ่งรู้ยิ่งหลงไหล ยิ่งจมลงไป* ในเนื้อหนัง. ขอให้จำคำนี้ไว้ให้ดี ว่า *ยิ่งเรียนยิ่งรู้ยิ่งจมลงไป* ในเนื้อหนัง ตามแบบของวัฏถุนิยม. ความรู้ทั่วทั้งโลกในเวลานี้ กำลังเป็นอยู่อย่างนี้. เพราะฉะนั้นยิ่งรู้ ยิ่งไม่เป็นแสงสว่าง

ยังรู้ยังเป็นแสงสว่างที่มีความมืด เราเรียกว่า แสงสว่างสีขาว. แสงสว่างที่ขาว จนตาผ้าไปหมด ก็มองไม่เห็นอะไร นี่ แสงสว่างสีขาวเป็นอันตรายมากกว่าความมืดสีดำ เพราะเป็นความมืดชนิดที่หลอกลวง บิดบังไม่ให้รู้. ถ้าเป็นความมืดสีดำ เราก็มองไม่เห็นอะไร เราก็อะไรไม่ได้ แต่ว่าถ้ามันเป็นแสงสว่างสีขาว หมายความว่ามันเป็นแสงสว่างที่หลอกลวง พาไปสู่ความผิดโดยไม่รู้สึก จมอยู่ในเนื้อหนังคือความทุกข์ ความหลงใหล. ดังนั้นผู้ส่องตะเกียงในที่นี้ หมายถึงผู้ที่ส่องแสงสว่างที่ถูกต้องให้แก่มนุษย์.

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาตามวิถีทางของศาสนาเท่านั้น ที่จะเป็นแสงสว่างที่แท้จริง ไม่ใช่แสงสว่างชนิดที่เป็นความมืดสีขาว. ฉะนั้นการที่เราได้มาบวช เพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องแสงสว่างที่แท้จริงนี้ นับว่าวิเศษ เพราะมันจะเป็นเครื่องราง เป็นเครื่องป้องกันภัย จากความมืดสีขาว คือความรู้หรือการศึกษาที่ชาวโลกธรรมดา กำลังมี กำลังก้าวหน้า กำลังเอากันใหญ่ มันยังเป็นความมืดสีขาวมากขึ้นทุกที. โลกกำลังจะเป็นนรกที่ทนทุกข์ทรมานอย่างใหญ่หลวง ก็เพราะการศึกษาที่เป็นความมืดสีขาว. ยิ่งเรียนยิ่งก้าวหน้า ก็ยิ่งเห็นแก่ตัว; ยิ่งเห็นแก่ตัว ก็ยิ่งทำการเบียนเบียดตัวเองและผู้อื่น โลกจึงอยู่ในภาวะสงคราม หรือวิกฤตีกาลตลอดเวลา จนกว่าจะทิ้งความมืดสีขาวนั้นเสียที มหาแสงสว่างที่ถูกต้องตามทางของศาสนาโดยเฉพาะ หรือตามทางของพระธรรมก็ได้ (หรือสมมุติอีกก็ว่า ตามทางของพระเจ้า) อันเป็นแสงสว่างที่ถูกต้อง

พวกสันยาสี ก็คือพวกนักบวชที่จบ สิ้นสุดเรื่องของตัวเองแล้ว แล้วก็เที่ยวไปในสังคมของมนุษย์เพื่อส่องแสงสว่าง หรือเพื่อแจกของ. นี่หมายความว่าแสงสว่างนี้ ให้เปล่า ความรู้ให้เปล่า ไม่คิดค่า ไม่คิดมูลค่าตอบแทน ให้เปล่าเรื่อย. “แจกของ” เขาหมายความว่าอย่างนี้ “ของ” นั่นก็คือแสงสว่าง.

การกระทำนี้ เป็นการส่องแสงสว่างลงไปในโลก ให้แก่โลก เราเลยกลายเป็นคนของโลก ฉะนั้นถ้าถามว่าคุณเป็นคนของใคร? ตอบอย่างภาษาชาวบ้านก็ว่า

เป็นคนของโลก ไม่เป็นคนของใคร แต่เป็นคนของสากลโลก. นี่เรากล้าพูดว่าเราเป็นคนของสากลโลก เพราะสิ่งที่เราทำอยู่นี้ มันเกี่ยวข้องกับถึงสากลโลก. อย่าเข้าใจผิด ว่าเราไม่ได้ไปทำอะไรที่ประเทศอื่น มุมโลกส่วนอื่น ขอให้มองให้ดีๆ ว่าสิ่งที่เราทำอยู่นี้ มันมีความเกี่ยวเนื่อง หรือว่ามีอิทธิพลเกี่ยวเนื่องไปถึงสากลโลก. ศาสนา เป็นเครื่องคุ้มครองโลก เป็นสิ่งคุ้มครองโลก เราเข้าไปทำ กระทำในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ในลักษณะที่เราปฏิบัติศาสนาเอง สืบศาสนาให้ยังมีอยู่ในโลก ไม่สูญหายไปเสีย ด้วยความเสียสละ สุดชีวิตจิตใจ ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา แม้น้ำตาตกก็ยินดีทำหน้าที่ด้วยความเหนื่อยยากลำบาก อย่างนี้เรียกว่าอุทิศเพื่อโลก เพื่อโลกทั้งมวล เราก็เลยกลายเป็นคนของโลก.

นี่แหละ เมื่อถามว่าเป็นคนของใคร เราจะบอกว่าเป็นคนของโลกก็ได้ ในความหมายดังว่านี้ หรือจะบอกให้มันลึกเลยไปกว่านั้น ไม่เป็นคนของใคร คือเป็นคนของธรรมชาติ เป็นคนของธรรม อย่างนี้ก็ได้อีก หรือจะตอบอย่างสมมุติว่าเป็นคนของพระพุทธเจ้าก็ได้เหมือนกัน เพราะว่าถ้าทำตามอย่างพระพุทธเจ้า ก็กลายเป็นคนของโลกไปทันที เพราะพระพุทธเจ้าเป็นคนของโลก เป็นคนของธรรม.

เราเป็นผู้บวชเข้ามาแล้ว มันแปรสภาพอย่างนี้ แปรสภาพไปเป็นคนของโลก หรือเป็นคนของธรรม ซึ่งว่าง หรือเป็นอิสระมากไปกว่านั้นอีก เราอย่าคิดแต่เพียงว่าเราจะทำประโยชน์เพื่อแก่ตัวเรา หรือแก่บิดามารดาของเรา หรือแก่ประเทศชาติของเรา อย่างนั้นมันแคบ อย่างนั้นมันไม่ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าท่านต้องการ เมื่อเราบวชอุทิศแก่พระพุทธเจ้าทั้งชีวิตจิตใจ ก็ต้องทำให้ตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านต้องการ ดังนั้น ต้องตั้งปณิธานในการที่จะเป็นคนของโลก ให้มีความรู้สึกอย่างเป็นคนของโลก คือเป็นของผู้อื่นหมด ไม่มีตัวเรา ที่นั่นก็เป็นคนของธรรมอยู่ดี; เพราะว่าการกระทำอย่างนั้น เป็นการกระทำที่เป็นธรรม เพื่อธรรม มีลักษณะเป็นธรรม เป็นความถูกต้องอย่างสากล.

ถ้าเราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นคนของพระพุทธเจ้า เราก็ต้องทำอย่างนี้ คือทำตัวให้เป็นคนของโลก ทำตัวให้เป็นคนของธรรม ที่ไม่ใช่ตัวเรา นี่คือนสิ่งที่ผม อยากจะปรารถนาเป็นข้อแรก เป็นจุดเริ่มแรก เป็นชนวนเริ่มแรก สำหรับเข้าใจสิ่งต่างๆ ต่อไป ดังนั้นหวังว่าทุกคนที่ได้ฟังนี้ จะเอาไปคิดไปนึกคิดไว้ ในใจในฐานะที่เป็นความรู้ (หรือเป็นความรู้รอบตัวก็ได้ ถ้าไม่ต้องการอะไรมากกว่านั้น) แต่ผมไม่ต้องการอย่างนั้น **ต้องการให้เป็นที่เอาไปปฏิบัติตลอดทุกลมหายใจเข้าออกเลย.** ไปนึกทบทวน เสียให้ดี ก่อนแต่ที่จะหลับลงไป ว่าเรามีลักษณะอย่างนี้ อยู่ในสภาพอย่างนี้ เคี้ยวนี้ เรากำลังเป็นอย่างนี้. เมื่อไม่กัวันนั้นเราเป็นอย่างอื่น เคี้ยวนี้โดยเฉพาะวันนั้น มันเป็นอย่างนี้ไม่ควรคิดหลีกเลี่ยงเบี่ยงบ้ายอะไร อย่างใดอีก ยินดีที่จะเผชิญกับความเป็นอย่างนี้ ให้ถึงที่สุด ด้วยความมีสติอย่างยิ่ง ฉะนั้นอย่าไปมัวหัวเราะเสีย อย่าไปมัวหลุกหลิกเสีย อย่าปล่อยให้จิตใจพุ่งชานเลือนลอยเสีย ให้มีสติควบคุมความเป็นอย่างนี้ของเราไว้ ทุกลมหายใจเข้าออก. เมื่อไฟยังมีแสงสว่างอยู่ ก็เห็นว่านุ่นผ้าเหลืองอยู่ ก็พอจะนึกได้ แต่พอดับไฟนอนแล้ว ให้คุณลูบคลำศีรษะก็แล้วกัน จะรู้สึกว่ามีศีรษะโกนอยู่ หัวโล้นอยู่ มันก็จะรู้สึกอยู่ได้เหมือนกัน ว่าได้บวชแล้ว. ถ้าไม่ทำอย่างนี้ พอดับไฟมีคแล้ว จิตใจไหลไปเป็นฆราวาสโดยไม่ทันรู้ตัว คิดนึกอย่างฆราวาส ผันอย่างฆราวาส อย่างนี้ ก็ขาดทุนใหญ่.

ฉะนั้นก่อนแต่จะนอน ต้องนึกทบทวนให้ดี ว่าเราไม่มีความเป็นฆราวาส พอไฟดับมีคแล้ว ก็คลำศีรษะดูบ่อยๆ ว่าหัวโล้นอยู่ มันก็ไหลไม่ได้ แล้วเราก็อยู่ในสภาพเป็นบรรพชิต เป็นนักบวช เป็นภิกษุ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นทุกอย่างอย่างที่ว่ามา เป็นอนาคาริก เป็นบรรพชิต กระทั่งเป็นวนปรัสต์ผู้อยู่ป่า และก็มี ความมุ่งหมายที่จะเป็นสันยาสี หรือเป็นบ้างตามที่จะเป็นได้ ในการที่จะทำตัวเป็นแสงสว่าง แก่ผู้อื่น แม้แก่เพื่อนฝูงที่จะอยู่ใกล้ๆ นั่งคุยด้วยกัน เราช่วยกันให้เป็นผู้มีแสงสว่างได้.

สรุปว่า นี่แหละ เป็นสิ่งที่ผมรู้สึกว่าเป็นที่สุด เหมาะสมที่สุด ที่จะเอามาพูด ให้ฟัง แก่คุณทุกๆ คน ที่อุตสาหมาถึงที่นี่ เพื่อจะรับโอวาท หรือคำสั่งสอน หรือการ อบรมอะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก ผมทำได้แต่เพียงสิ่งที่ผมรู้สึกว่าถูกต้อง และดีที่สุด. ทั้งนี้ จะถูกความประสงค์ของคุณหรือไม่ ผมไม่รับรอง ไม่อาจจะรับผิดชอบ ไม่อาจจะรับรองว่าจะถูกใจ หรือเป็นที่พอใจหรือไม่ รับรองแต่เพียงว่าผมพยายามเลือกเฟ้น ในส่วนที่เห็นว่าดีที่สุด เหมาะสมที่สุด ควรจะให้ที่สุด มาพูด แล้วก็พูดกันเรื่อยๆ ไป ตามโอกาส ตามเวลา จนกว่าจะสิ้นสุดเวลาของเรา.

สำหรับวันนี้ ขอยุติ ตามเวลาที่กำหนดไว้.

เรื่องความหมายของการบวช

— ๒ —

๖ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาของเราล่วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว อยากรู้จักต่อไป
ถึง **เรื่องความหมายของการบวช** ตามทัศนะของบุคคลพวก
มโนนิยม ซึ่งยังไม่จบ

อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า เราจะต้องเข้าถึงอุดมคติของการบวช จึงจะเกิดปีติ
ปราโมทย์ ซึ่งเป็นอันานิสงส์ของการบวช. ดังนั้นเราต้องทำความเข้าใจ เกี่ยวกับการ
บวชให้เพียงพอและถูกต้อง คือทั้งถูกต้อง และทั้งเพียงพอ. เรามักจะเข้าใจอะไรไม่
ถูกต้อง แม้จะเข้าใจถูกต้อง ยังไม่ถึงขนาดที่เพียงพอ เป็นเสียเช่นนี้โดยมาก แทนจะ
ทุกเรื่อง ขอให้ไปสังเกตดู. ยิ่งเรื่องการบวช เป็นเรื่องที่เข้าใจยาก หรือลึก สำหรับ
คนที่ยังหนุ่ม และเหมือนกับที่กล่าวมาแล้วว่า เราสมัครเข้ามาบวชตั้งแต่ยังหนุ่ม ถ้าทำ
ไม่ดี ก็ไปเข้าในบทที่กล่าวว่า “ชิงสุกก่อนห่าม” ถ้าอย่างนั้นละก็ น่าสังเวช. ฉะนั้น
ต้องไม่เป็นเรื่องที่ผิดพลาดถึงขนาดนั้น หมายความว่าเราบวชนี้ เพื่อศึกษาชีวิตในค้ำนลึก
ให้เข้าใจไว้แต่เนิ่น ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงอยากรู้จักถึงหลักเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ
คือเรื่อง อาศรม ๔.

อาศรม ๔ หมายถึงระดับชีวิตของมนุษย์เรา ที่เขารู้จักแบ่งกันมาตั้งแต่ครั้ง พุทธกาลหรือก่อนพุทธกาล ตามความคิดของชาวอินเดีย. เราไม่รังเกียจวัฒนธรรม อินเดีย เพราะเป็นที่ประจักษ์อยู่โต้งๆแล้วว่า การบวชครองผ้าเหลืองเข้ามานี้ ก็เป็น วัฒนธรรมของอินเดีย โดยเหตุที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นชาวอินเดีย แต่ว่าเราไม่ได้มีความคิด ชนิดที่มงาย ฉะนั้นเราจึงพิจารณาว่าวัฒนธรรมอินเดียนี้ ใช้ได้แก่ทุกคน เพราะว่า เกิดขึ้นมาจากหมู่คนที่เขานักปราชญ์ที่มีความเฉลียวฉลาด ศึกษาค้นคว้าในเรื่องเกี่ยวกับ ชีวิต จนกระทั่งเกิดจอมนักปราชญ์ เช่นพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นวิชาความรู้ของท่าน ที่ค้นออกมาจากธรรมชาตินั้น จึงไม่เป็นอินเดียโดยเฉพาะ แต่เป็นสากล ดังนั้นจึงเป็น ที่รับได้แก่ทุกคน หรือทั่วทั้งโลก. แม้ว่าความรู้ ความคิดบางแขนง ที่ไม่เกี่ยวกับ พระพุทธเจ้าโดยตรงที่เป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของอินเดียมาก่อน กระทั่งพระพุทธเจ้าก็ทรง ยอมรับ อย่างนี้ก็เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจ. อุดมคติ หรือความคิดทำนองที่เกี่ยวกับการ บวชนั้น มีอยู่อย่างน่าสนใจ คือเรื่องที่เราเรียกว่า “อาศรม ๔”.

คำว่า “อาศรม” นี้ ไม่ได้แปลว่ากุฏิเล็กๆ เป็นที่อยู่ของฤๅษี อย่างที่เรา มัก จะเข้าใจกันอย่างนั้น เด็กๆ มักจะได้ฟังคำสั่งสอนเล่าเรียนมาอย่างนั้น ว่าอาศรมคือกุฏิ เล็กๆ สำหรับพวกฤๅษีอยู่. แท้จริงคำว่า “อาศรม” เขาแปลว่า การที่อยู่กันเป็นหมู่ คณะใหญ่ๆ ในวัตถุประสงค์อันเดียวกัน ในระดับหนึ่ง อย่างหนึ่งของชีวิตของมนุษย์นี้ เขาเรียกว่า “อาศรม”. ทำความเข้าใจกันอีกทีหนึ่งก็ว่า คนจำนวนมากออกไปอยู่ใน ที่แห่งเดียวกันด้วยอุดมคติ และประพฤติกะทำอย่างเดียวกัน เช่นพวกฤๅษีก็ได้ ไปอยู่กัน มากๆ ณ ที่แห่งหนึ่ง ด้วยความเข้าใจอย่างเดียวกัน มุ่งหมายอย่างเดียวกัน ประพฤติ อย่างเดียวกัน นี้เรียกว่า “อาศรม”.

แต่ที่นี้ คำว่า “อาศรมในชีวิต” นี้ ยังมีความหมายลึกกว่านั้น คือเขามองดู คนทั้งหมด มนุษย์ทั้งหมด แล้วมาจัดเป็นพวกๆ. ในพวกที่อยู่ในระดับเดียวกัน มีอะไร

ที่จะต้องคิด ต้องทำ อย่างเดียวกัน ก็เรียกว่า “อาศรม” หนึ่ง ๆ ในโลกนี้. คือแบ่งเป็น ๔ อาศรม ดังนี้ :

อาศรมที่หนึ่ง ได้แก่พวกเด็ก ๆ ขึ้นมาถึงหนุ่มสาว กำลังต้องศึกษา เล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดในระเบียบวินัย นี้เรียกว่า “*อาศรมพรหมจารี*”.

อาศรมที่สอง ดัดไป คือพวกที่กำลังทำงาน ในฐานะเป็นผู้ที่เป็นพ่อบ้าน แม่เรือน หรือเป็นกำลังสำคัญของสังคม ของประเทศชาติ เรียกว่า “*อาศรมคฤหัสถ์*” ผู้ครองเรือน.

อาศรมที่สาม เป็นพวกที่ผ่านความเป็นคฤหัสถ์ไปแล้ว ต้องการชีวิตแบบอื่น ที่สูงขึ้นไป คือความสงบ จึงหลีกออกไปจากสังคมธรรมดาสามัญ ออกไปอยู่ในที่สงัด เหมือนที่ไต่กล่าวให้ฟังแล้ว คืออยู่ป่า. นี้เรียกว่า “*อาศรมวนปรสถ์*”.

อาศรมที่สี่ คือพวกที่ได้ผ่านการศึกษ ผ่านการค้นคว้า ประสบความสำเร็จในส่วนตัวแล้ว ก็ไปมีการประพฤติกระทำอีกอย่างหนึ่ง คือที่เรียกว่า “*แจกของ - ส่องตะเกียง*” ให้แก่ผู้อื่น นี้ เรียกว่า “*อาศรมสันยาสี*”.

ความสำคัญข้อหนึ่งมันอยู่ตรงที่ว่า ความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์. พวกคุณทั้งหลาย แม้จะยังมีวัยหนุ่ม เรียกว่าอยู่ในวัยอาศรมพรหมจารี ยังมีการศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรม เป็นเบื้องหน้านี้ ก็ควรจะรู้ ควรจะนึก ควรจะทำความเข้าใจ ว่ามันเกี่ยวข้องกับอะไรกันกับเรา ใน ๔ อาศรมนั้น.

ในเรื่องนี้ คุณจะมองเห็นได้ทันทีว่า เรื่องนี้ก็คือสิ่งที่ตกอยู่ข้างหน้าเรา : เมื่อความเป็นพรหมจารีผ่านไปโดยสมบูรณ์แล้ว ก็เข้าไปสู่ความเป็นคฤหัสถ์ คือผู้ครองเรือน

มีเหย้ามีเรือน จนกระทั่งมีลูกมีหลาน ตามหน้าที่ของบุคคลผู้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ตามแบบฆราวาส. ส่วนบั้นปลายของชีวิต ต้องการความสงบ หรือว่าเมื่อได้ความสงบแล้วเที่ยวแจกความรู้เรื่องนี้ แก่ผู้อื่น ทั้ง ๔ ด้านนี้ล้วนตั้งอยู่ข้างหน้าเรา ไปไหนไม่พ้น ซึ่งมีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์อยู่ที่นั่น ; ถ้าไม่ถึงนั้น ก็เรียกว่าไม่ถึงความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ถึงแม้หลักจริยธรรมสากลเขาก็เอาความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์นี้มาเป็น *Summum Bonum* ข้อหนึ่งด้วยเหมือนกัน ฉะนั้นเรามากจะไม่เข้าใจว่า ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์นั้นมันเป็นอย่างไร ถ้าอาศัยความรู้เรื่องอาศรม ๔ นี้ จะเข้าใจได้ทันที.

แล้วก็มาคำนึงดูตัวเราเอง ซึ่งเพียงแต่อยู่ในอาศรมพรหมจารีเท่านั้น, ขอให้เราหลับตานึก มองให้กว้างๆ ไปทั่วโลก จะมีมนุษย์อยู่ที่พื้นดินก็ตามใจ ก็มีอยู่พวกหนึ่งคือเด็ก ๆ หรือคนหนุ่ม ๆ อย่างพวกเรานี้ มีอยู่หลายร้อยล้าน นี้ เป็นอาศรมหนึ่งซึ่งจะต้องประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของอาศรมนี้ให้ดี ให้ผ่านไปด้วยดี คือบริสุทธิ์ผุดผ่อง. เต็มวันมันมีความวิปัสสนา เปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ ซึ่งทำให้มนุษย์ไม่มีหวังหรือมีหวังยาก ที่จะก้าวหน้าไปตามลำดับของอาศรม, นี่คือผลของวัตถุนิยม. โลกกำลังเป็นทาสของวัตถุนิยม มัวเมาในวัตถุนิยมมากขึ้น ๆ เพราะว่าการรู้ หรือการศึกษา มันก้าวหน้าไป แต่ในทางนั้นทางเดียว ละทิ้งเหินห่างจากมโนนิยม เด็ก ๆ ก็ถูกทำให้มัวเมาในเรื่องวัตถุนิยม เลยมีการกระทำชนิดที่ก้าวก่าย พุงดง่าย ๆ ก็คือว่า เด็กสมัยนี้ มัวเมากามารมณ์พร้อมกันไปกับการศึกษา.

ถ้าถือตามหลักอาศรม ๔ โบราณแล้ว กามารมณ์จะมี หรือมีสิทธิที่จะมี ก็เมื่อสำเร็จการศึกษาโดยสมบูรณ์แล้ว อย่างขั้นสู่อาศรมของความเป็นพ่อบ้านแม่เรือน เพราะฉะนั้นในวัยพรหมจารีนี้ จะไม่มีวิเวกของเรื่องเพศเรื่องกามารมณ์ เขามีหลักเกณฑ์ที่ประพฤติปฏิบัติเป็นระเบียบเคร่งครัด คนเดียวกันเห็นว่าบ๊อบบอ ที่ให้คนหนุ่มคนสาวมีระเบียบ

วินัยเคร่งครัดเกี่ยวกับเรื่องเพศ. แต่คนโบราณเขาเห็นว่าเป็นเรื่องถูกต้อง และสำคัญ ไม่เอามาปนกันให้ก้าวก่าย เพราะว่าการศึกษามันจะไม่ดี การศึกษามันจะกวัดแกว่ง ความเป็นระเบียบเรียบร้อย การบังคับตัวเองจะไม่มี. ดังนั้นเขาจึงต้องการให้เด็ก ๆ ตั้งหน้าตั้งตา ก้มหน้าก้มตาสำรวมระวัง ถึงขนาดสุขุขชีวิตจิตใจ จึงได้เรียกว่า “พรหมจารี”.

คำว่า “พรหมจารี” ประพฤติอย่างพรหม คือประเสริฐที่สุด ฉะนั้น เด็ก ๆ จึงถูกส่งสอนให้เคร่งครัดมัธยัสถ์ ให้อุบายอุทิศตนนี้ ไม่ซ้อ้งแวงเรื่องเพศเรื่องกามารมณ์ ในเมื่อยังไม่ถึงเวลา เวลานั้นมีแต่เพียงศึกษาเล่าเรียน ประพฤติและปฏิบัติในระเบียบวินัย ตามที่วางไว้สำหรับคนหนุ่มอย่างเคร่งครัด. อย่างนั้นก็น่าเลื่อมใส น่าบูชา และยังสำคัญ อยู่ที่ว่า ถ้าทำขั้นที่ ๑ เสร็จครัด ขั้นที่ ๒ มันก็จะงตงาม เสร็จครัดไปตามลำดับด้วย. แต่ถ้าเป็นเรื่องซิงสุกก่อนห่าม ก็เป็นเรื่องสกปรกเศร้าหมองไปตั้งแต่ทีแรก. นี่ โลกสมัยนี้จึงเป็นโลกที่วิปลาส ไม่เป็นระเบียบ; โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องอาศรม ๔ นี้แล้ว ก็เสียหายหมด. เมื่อเด็ก ๆ มัวเมาในเรื่องวัตถุ เรื่องกามารมณ์ เรื่องเพศ ก็ดูเถอะว่าเป็นอย่างไรบ้าง. แล้วความเป็นพ่อบ้านแม่เรือนในอาศรมคฤหัสถ์ มันก็กวัดแกว่ง คนบุชากามารมณ์ หรือบุชานือหนังเป็นพระเจ้า เรื่องกิจการงาน เขาก็ทำพอเพื่อจะได้สิ่งเหล่านั้น การหย่าร้างเป็นของธรรมดา คือการเปลี่ยนกามารมณ์. เมื่อเป็นดังนี้ ก็ไม่ต้องพูดถึงอาศรมขัณวนปรัสด์ เพราะคนที่มัวเมาวัตถุนิยมอย่างสมัยใหม่ ศึกษาตามแผนใหม่นี้ จะไม่มีความรู้สึกในขัณวนปรัสด์ คือไม่มีชีวิตขั้นที่เพียงพอสำหรับความเป็นคฤหัสถ์ และก็ไม่เป็นคฤหัสถ์ที่ดี เพราะเป็นคนที่บ้ากามารมณ์จนกระทั่งตาย แต่งงานอีกเมื่ออายุ ๕๐ ปีก็มี ในหมู่คนชนิกนั้น. ฉะนั้น เทียนนี้จึงไม่มีระเบียบอาศรมขัณวนปรัสด์ มีแต่ความเห็นแก่ตัวตลอดเวลาอย่างนี้, และไม่มีระเบียบอาศรมสันยาสิ คือ เทียวแจกของ - ส่องตะเกียง. คุณทั้งหลายลองคำนวณดูให้ที ๆ ว่าโลกนี้กำลังเดินไปทางไหน ในเมื่อเปรียบกับความคืด หรืออุคตมคคิของคนโบราณ ที่มีหลักเรื่องอาศรม ๔; แล้วเราเองกำลังจะเป็นอย่างไร.

เราจะดูกันอีกที ในเรื่องอาศรม ๔ ว่าเราเกิดมาตั้งแต่เกิดจนถึงอายุประมาณ ๒๐ - ๒๕ ปี เป็นพรหมจารี ผู้ประพฤติอย่างเคร่งครัดในการศึกษาและระเบียบวินัย ไม่เอาอะไรมาแทรกแซงให้เสียหายให้หม่นหมอง. สมมุติว่าอายุ ๒๕ ปี แต่งงาน ก็เริ่มอาศรมกฤหัสถ์ ไปจนถึงอายุ ๖๐ ปี เรียกว่าครบเกษียณอายุของู้ทำงาน. ๒๕ ปี ถึง ๖๐ ปี คិតคูชิ ว่ามันสักเท่าไร คือ นานถึง ๓๕ ปี. ถึง อายุ ๖๐ ปี เริ่มพอกันที สำหรับชีวิตที่โลกโหม โลกเต้น ต้องการความสงบสงัด. ระยะ ๖๐ ปี ถึง ๗๐ ปี หรือ อาจะถึง ๘๐ ปี ที่จะต้องหันไปศึกษา เสพคบก้นกับชีวิตแบบวนปรัสต์ หรือความสงบ สักลึกลับซึ้ง. อายุ ๗๐ - ๘๐ ปีนี้ ถ้ายังมีชีวิตอยู่ จะประสบความสำเร็จในส่วนตัวแล้ว ก็พอจะเที่ยวแจกของ - ส่งตะเกียง. อย่างน้อยก็เป็นที่ปรึกษาที่ถูกต้อง ที่ดีที่สุด ของครอบครัว ของสังคมใกล้เคียง ของเพื่อนฝูง อย่างนี้ก็ยังดี แม้ว่าจะไม่ถือไม้เท้าเดิน ท่องเที่ยวไปทั่วประเทศ หรือทั่วโลก.

นี่ คุณลองคำนวณดูให้ที ๑ - ๒๕ ปี เป็นพรหมจารี, ๒๕ - ๖๐ ปี เป็นกฤหัสถ์, ๖๐ - ๗๐ ปี เป็นวนปรัสต์, ๗๐ - ๘๐ ปี เป็นสันยาสี ถ้าได้อย่างนี้ มันก็เป็นมนุษย์ที่เต็มหรือเปล่า? เรากำลังมีความรู้สึกอย่างไร? สัมผัสลึกลับ ประสีประสาต่อชีวิต ในลักษณะอย่างไร? แล้วจะได้ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ในลักษณะอย่างไรกัน.

เราดูวิชาความรู้ ที่เราเรียนกันในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะพวกคุณทั้งหลาย มันก็เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นกฤหัสถ์ อยู่ในวัยพรหมจารี ศึกษาหาความรู้ ส่วนใหญ่ก็เพื่ออาชีพ หรือเพื่อความเป็นกฤหัสถ์ ฉะนั้น เราก็จะต้องทำให้มันถูกต้อง ถ้าต้องการความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์. เราจะเปรียบเทียบดูก็ได้ อย่างพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้ที่เราบูชา อุทิศชีวิต เคารพบูชานับถือ เดินตามรอยท่าน. ถ้าเคยศึกษาพุทธประวัติ ก็จะทราบได้ว่า พระพุทธเจ้าเป็นพรหมจารี ๑๖ ปี ตามที่เราทราบ คือท่านเป็นเด็ก

รู้จักเมื่อ. ถ้าเมื่อ ก็มีเวลาเหลืออีกเที่ยว สำหรับ ๒๐ ปี ซึ่งจะต้องเป็นทั้งวันปรกติ และทั้งสันยาสี; ให้เหลือเวลาเที่ยวแจกของ – ส่องตะเกียง ในวงแคบๆ เพียงไม่กี่ปี มันผัดกันไกลอย่างนี้.

เราควรจะนึกถึงพระพุทธเจ้าให้มาก เพื่อจะได้มาปรับปรุงเวลาในชีวิต คือ อาศรมต่าง ๆ ของเรา ให้มันเป็นไปในลักษณะที่น่าดูกว่านี้. ถ้าปล่อยไปตามธรรมดา ก็อย่างว่า ๒๕ ปีสนุกสนานไปอย่างคนหนุ่มคนสาว, ๒๕ - ๖๐ ปี ซึ่งเป็นเหมือน กล้วยวัว ลากแอกอย่างหนัก แต่แล้วก็ไม่เอาไหน เป็นเรื่องสำรวยเสียมากกว่า มัวเมา ในเกียรติยศเสียมากกว่า ไม่บากบั่นในเรื่องภาระที่แท้จริง คือคนสมัยนี้ ผักชีโรยหน้า ทั้งนั้น นี้ ไม่ใช่คำตำ แต่เป็นการพูดไปตรงๆ ว่าที่เป็นคฤหัสถ์ บากบั่นในการงาน ในหน้าที่ทำราชการหรือทำงานอะไรก็ตาม นี้มักจะเป็นเรื่องผักชีโรยหน้า อยากรับอยู่ อย่างเทวดา ไม่ได้รับภาระอย่างเคร่งครัดหนักแน่นให้สุดความสามารถ ถึงชีวิตเป็น การงาน การงานเป็นชีวิต กันจริงๆ ก็ทนไปได้ถึง ๖๐ ปี เวลาที่เหลือน้อยสำหรับ ศึกษาตำนิจตำนวิญญาณ ไม่รู้จะถึงความเต็มของความเป็นมนุษย์ได้หรือไม่.

สรุปเอาสติดีอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ ว่าคนในโลกเวลานี้ ไม่เคยนึกที่จะเป็น วนปรกติ หรือสันยาสี คือไม่ต้องการชีวิตแบบเงียบ แล้วหลังจากนั้นเที่ยวแจกของ – ส่องตะเกียงกันเลย; ต้องการจะมีอะไร เป็นตัวกู เป็นของกู แบบไม่รู้จักอ้อมจักพอ จนกระทั่งเข้าโลง. ที่ผมพูดนี้ ไม่ใช่ว่าจะโฆษณาอะไรให้คนโบราณ แต่พูดให้ฟัง เพื่อจะได้เลือกเอาเองตามพอใจ อยากจะเอาอย่างไร ก็ได้ อย่างนั้น.

ในบัดนี้ เรามาพูดกันถึงเรื่องบวช เรื่องอุดมคติของการบวช ความหมาย ของการบวช จะมีที่บังกระมัง หากว่าเราจะไม่พลาดในตอนปลายของชีวิต เพราะเดี๋ยวนี้ อย่างน้อยเราก็ได้ชิมอาศรมวนปรกติสักเดือน สองเดือน เหมือนที่ कुछ ทั้งหลายตั้งใจจะบวช

กันนี้ จะหนึ่งจริงขอร้องอย่างย่ำแล้วย่ำอีก ว่าระหว่างที่บวชนี้ขอให้เป็นการบวชจริงๆ อย่ามีใจออกแวก อาลัยอาวรณ์ ลังเลท้วงหน้าท้วงหลังอะไร. อย่างมาเอาเปรียบศาสนา หรือบวชเพื่อพักผ่อน สบายไปอีกแบบหนึ่ง เหมือนที่เขาพูดๆ กัน หรือชอบทำกัน. พวกข้าราชการลาบวช มักเป็นการคดโกงหรือเอาเปรียบศาสนากันแทบทั้งนั้น บวชหาความพักผ่อน โดยไม่ต้องทำงานอะไร เงินเดือนก็ได้ แต่ก็ไม่ได้เข้าถึงศาสนาอะไร ฉะนั้น คุณทั้งหลาย พวกกันเสียสละมา ก็อย่าให้เป็นอย่างนั้น ศีลภาวนาเกี่ยวกับวนปรีชาต์ เก็บตัวอยู่ในที่สงบสงัด มองชีวิตในด้านใน ด้านลึก เท่าที่มีเวลาบวชอยู่นี้.

ที่นี้ คุณลองมองดูต่อไปอีกว่า โลกสมัยนี้ ซึ่งเป็นวัตถุนิยมนี้ จะยอมรับ อาศรม ๔ นี้หรือไม่? ผมมองดูแล้ว น่าจะไม่น่าเป็นไปได้ ไม่เห็นทาง ที่จะเป็นไปได้. เคี้ยวนี้ ใครๆ ก็บูชาฝรั่ง คนหนุ่มคนไทยส่วนมาก ก็บูชาฝรั่ง ความรู้ ความคิด แบบชีวิต การกระทำ ก็เอาอย่างฝรั่ง และเมื่อเราดูระบบการศึกษาหรือการงานแบบฝรั่งแล้ว ดูจะไม่มีเรื่องที่จะเป็นไปได้ตามแบบของอาศรม ๔ นี้ มันเป็นเรื่องเนื้อหนังไปจนหน้า เข้าโลงไป. แม้จะพูดถึงศาสนา พูดถึงพระเจ้าก็เป็นเรื่องพิธีรีตอง หลอกๆ กัน เท่านั้นเอง. เรื่องพระเจ้า เรื่องศาสนา เอาไว้ในความฝัน ตามธรรมเนียมตามพิธีมากกว่า ส่วนการกระทำ หรือความรู้สึกรู้สึกที่แท้จริงนั้นเป็นเรื่องเนื้อหนัง เรื่องวัตถุ จนหน้าเข้าโลง ไปทีเดียว.

ขอให้คุณทั้งหลายเข้าใจจนสรุปความได้ว่า อาศรม ๔ นี้ เป็นอุดมคติที่ไม่อาจรับเอาได้สำหรับพวกวัตถุนิยม พวก *materialist* ไม่อาจรับอุดมคติอาศรม ๔ ได้ เหลืออยู่แต่พวกที่เป็น *spiritualist* มีความคิดลึกในด้านจิต ด้านวิญญาณ ในทางสูง ทางลึก จึงจะรับได้และก็ได้รับมาแล้ว และก็ได้เกิดขึ้นเพราะคนพวกนี้. เพราะคนที่ผ่านโลกมาโดยสมบูรณ์แล้ว โดยถูกต้องแล้ว มันก็เริ่มมองเห็นว่ายังไม่ใช้ที่สุด หรือจุดสูงสุด หรือความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์; ต้องการความเต็มเปี่ยม (*perfection*)

ของความเป็นมนุษย์ ฉะนั้นจึงคิดต่อไปว่า อะไร, อะไร คือ อะไร มันจึงกระโดดออกไปถึงเรื่องของวนปรัสต์ หรือสันยาสี นี่เป็นเรื่องวัฒนธรรมอินเดียโบราณกาลมา จนพระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับ จนเราก็มองเห็นได้โดยเหตุผลอย่างอิสระ ว่ามันเป็นสิ่งที่ยอมรับได้.

ทีนี้มองดูทัศนะของฝ่ายสุตตะวันออก ของพวกจีน ก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน เขามีความคิดอย่างเดียวกันนี้ อย่างที่เคยแนะนำให้ดูภาพเขียนที่เอามาเขียนไว้ที่บนตึกชั้นบนสุดทิศเหนือ ภาพจับวันนั้น อย่ามองเห็นเป็นเพียงภาพศิลปะหรืออะไรทำนองนั้น ต้องมองภาพ chart ของชีวิต ว่ามันมาอย่างไร ไปอย่างไร จากความไม่ประสีประสาอะไร จนมาถึงความสมบูรณ์ที่สุด ได้อย่างไร :

ภาพที่ ๑ มันเป็นเรื่องเด็ก ๆ ยืนเหลียวหน้าเหลียวหลัง ไม่รู้จะทำอะไร ไม่รู้จะไปทางไหน คล้าย ๆ ว่า แรกทีเดียวเกิดมาจากท้องแม่ในระยะแรก มันก็ไม่ว่าเลย ว่าเกิดมาทำไม.

尋牛

見跡

ภาพที่ ๒ เริ่มเห็นรอยวัวที่พื้นดิน นี้ เท่ากับว่าการศึกษาในเบื้องต้นพอจะทำให้รู้ได้ว่า เราจะทำอะไรบ้าง จะต้องทำอะไรในการเกิดมานี้. เด็ก นั้นเดินตามรอยวัวไป ๆ.

見牛

ภาพที่ ๓ ก็เห็นก้นวัว นี้ มันก็เริ่มประสบความสำเร็จในการศึกษาที่มีระบบที่วางไว้ชัดแล้วว่าเพื่ออะไร เป็นลู่ทางที่คนหนุ่มนั้นจะได้ถือเอาเป็นหลัก.

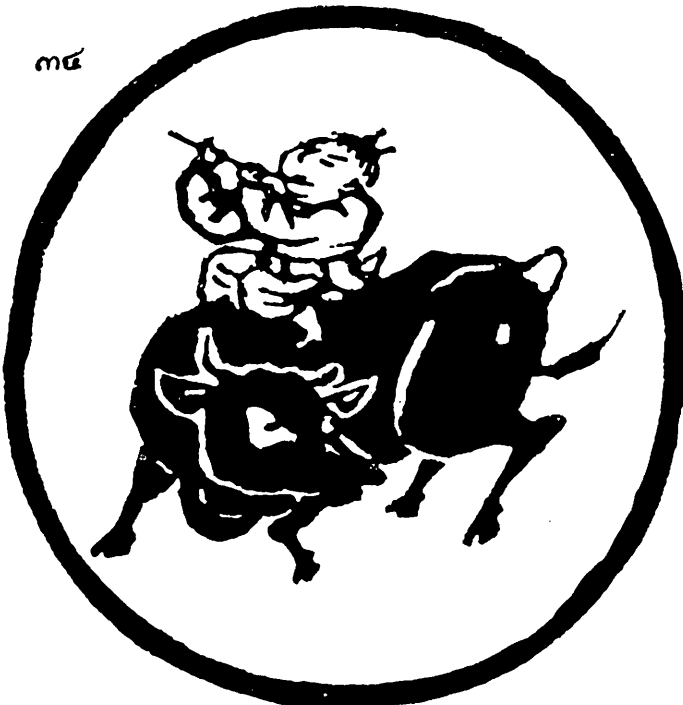
得^四
牛

ภาพที่ ๔ ก็เห็น
ตัววัว เหยียดหน้าก้นกับวัว
ก็เลยได้ต่อสู้กับวัว เอา
เชือกคล้อง แล้วก็ต่อสู้
กันอย่างน่ากลัวอันตราย
เปลืองเข้า วัวก็จะขวิดตาย.

牧^五
牛

ภาพที่ ๕ ประสบ
ความสำเร็จ ในการคล้อง
วัว จับวัว ฝึกได้สำเร็จ
จึงวัวไปตามความต้องการ.
นี่ คืออาศรมของคฤหัสถ์
ที่มันตั้งต้นและเป็นไปอย่าง
ถูกต้อง เหมือนกับต่อสู้วัว
ที่ครุร้าย แล้วก็ชนะ.

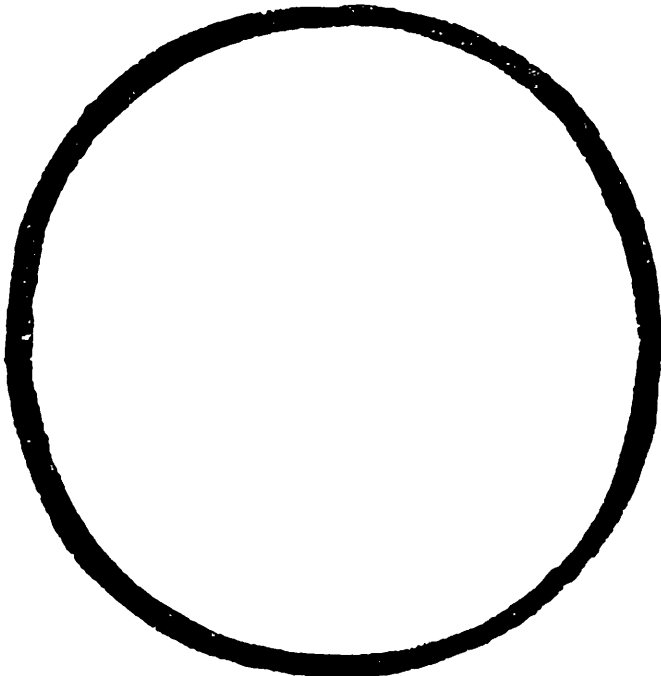
歸騎六
家牛

ภาพที่ ๖ ก็เป่าปี่
ชีว่ว (หรือชีควาย) อยู่บน
หลังวัว นี่ คือจุดสูงสุด
ของความเป็นกฤหัสถ์ครอง
บ้านครองเรือน บริโภค
กามารมณ์อย่างถูกต้อง
อย่างไม่หลงไหล มีความ
สุขสบาย ไม่เดือดร้อนเป็น
ไฟ ในอุปมาเหมือนเป่าปี่
ชีว่วไปพลาง.

存忘七
人牛

ภาพที่ ๗ วัวไม่มีแล้ว
เหลือแต่คนนั่งเหงงหน้า
หลังตา หมายความว่าเหงง
หน้าจะเง้อมองไปยังสิ่งอัน
ที่สูงกว่า ไกลกว่า ดีกว่า
เรื่องวัวนี้เป็นเรื่องไม่สนใจ
แล้ว ไม่อยากจะเป่าปี่ชีว่ว
หรือทำอะไรต่อไปอีกแล้ว
มีแต่มองไกลออกไปๆ ใน
ที่สุด ก็....

得人^八
忘牛

ภาพที่ ๘ มันว้างเป็นวงกลม
ว่างเฉยๆ ตัวเองก็หายไป คือทั้งวั
ทั้งคน มันหายไป. เรื่องความเห็น
แก่ตัว ไม่มีเหลืออยู่เลย ของที่เอริค
อร้อยที่เคยพอใจ เคยหลงใหลนั้น
ก็หายไป ไม่มีเหลืออยู่เลย ตัวผู้
เอริคอร้อยนั้นก็หายไป ไม่มีเหลือ
อยู่เลย เขาจึงเขียนเป็นรูปวงกลม
คือความว่าง. ชีวิตในระดับนั้นมัน
perfect ถึงขนาด เราจะไม่อยมรับ
ก็จะสลัดออกไปหมด สลัดความ
คิดเกี่ยวกับตัวกู เกี่ยวกับของกู
ออกไปหมด.

還返^九
源本

ภาพที่ ๙ เป็นภาพธรรมชาติ
ยังไม่สิ้นสุด มีการผลิตดอกออกผล
ใหม่ ออกไปในอันค้ำที่สูงๆ ขึ้นไป.

昭
和
辛
卯
夏
密
吉
郎
畫
並
刻
賢

十
入
手
彫

ภาพที่ ๑๐ สุกท้าย
กลายเป็นบุคลิกคนหนึ่ง
แจกของ - ส่องตะเกียงไป
ทั่วโลก. นี้ จะเห็นได้ว่า
เหมือนกันอีก คือสันยาสิ
ที่เที่ยว แจกของ - ส่อง
ตะเกียง ไปทั่วโลก.

ในภาพที่ ๗ ระยะเวลาที่นั่งคนเดียว แหงนแต่ขึ้นไปเบื้องบนนั้น เป็นระยะ
วนปรวัสต์ ตา หู วรลว บิดหมด ไม่ได้เห็นอะไร ไม่ได้ยินอะไรในโลก คือมุ่งไปถึงโลกอื่น
แบบอื่น ระดับอื่น มันจึงพบความว่าง อันเป็นผลของวนปรวัสต์. ต่อจากนั้นก็เป็นที่
สันยาสิ เที่ยวแจกของ - ส่องตะเกียง. พวกจีนเขาไม่เรียกอย่างนั้น ตามแบบพวกอินเดีย.
คำว่า พรหมจารี กฤหัสถ์ วนปรวัสต์ สันยาสิ เหล่านี้เป็นภาษาอินเดีย วัฒนธรรมอินเดีย
แบบอินเดีย แบ่งเป็น ๔ ตอน; พวกจีนเขาก็มีภาษาเป็นตามแบบจีน และกล่าวไว้
ในรูปอุปมา เป็นการจับว่ว แล้วแบ่งออกเป็น ๑๐ ตอน ๑๐ ภาพ ภาพชุดนี้ ไม่ใช่ภาพ
ศิลปะ ในที่นี้ขอร้องให้ศึกษาในแง่เป็นภาพชีวิต ถ้าเป็นศิลปะก็ต้องเป็นศิลปะทาง
ความคิด ไม่ใช่ศิลปะทางเส้น ทางสี ทางอะไรอย่างนั้น; แต่คุณทั้งหลายก็เอาเถิด
ภาพนั้นๆ ถ้าจะดูกันทางศิลปะ ทางเส้น ทางสี ภาพเหล่านี้ก็ยิ่งถึงขนาดเป็นศิลปะอยู่

ไม่น้อยเหมือนกัน. แต่ศิลปะทางเส้น ทางสี อะไรนั้น ยังไม่วิเศษเท่าใด ศิลปะทางกรรมมองชีวิตในค่านิยม เห็นแล้วถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกอันนั้น ออกมาเป็นภาพ นั่นแหละคือศิลปะ เป็นศิลปะแท้ ซึ่งเขานับรวมไว้เป็นศิลปะด้วยเหมือนกัน และศิลปะแง่นี้มีประโยชน์แก่เรา ซึ่งกำลังจะศึกษาชีวิต. คนหนุ่มในอันดับนี้ กำลังมีงานอันสำคัญ คือจะศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคนให้ถูกต้อง เพราะฉะนั้นอย่าทำเล่น และโอกาสที่เหมาะสมที่สุด ก็คือเมื่อบวช ที่ปลื้มตัวออกมาบวช เดือนหนึ่ง ๒ เดือนอะไรก็ตาม นี่เป็นโอกาสที่เหมาะสมที่สุด คือมาอยู่อย่างวนปรัสต์ และเป็นโอกาสที่เหมาะสมที่สุดที่จะปิดหูปิดตาต่อโลกทั้งปวง แล้วมองชีวิตในค่านิยม ค่านิยม; แล้วก็รู้จักมันให้ดีกว่านี้ เราจะได้เดิน. เมื่อจุดของเราอยู่ที่พรหมจารี บั้นปลาย ก็ไปตั้งต้นตรงตอนปลายให้ดี เป็นศฤงคารให้ดี เป็นวนปรัสต์แท้จริง ที่สมบูรณ์เรื่อยไป จนถึงเป็นสันยาสี ได้ในที่สุด ความเป็นมนุษย์ของคุณทุกๆ คน ก็จะสมบูรณ์.

ที่เรามานั่งพูดกันที่นี่ ที่พื้นดิน กลางคืน ตามธรรมชาตินี้ เราได้พูดถึงเรื่องที่สูงที่สุด ฉะนั้นขอให้ทำอย่างที่เราเรียกว่าสุกฝีมือลายมือของเรา แล้วคุณก็จะได้รับความรู้ ได้รับผลของการปฏิบัติ มีการปฏิบัติ ได้รับผลของการปฏิบัติเกี่ยวกับการบวชอย่างสูงสุด เป็นแสงสว่างแก่ชีวิตของเราเอง ที่จะเดินไปให้ถึงที่สุดได้ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วลองถามตัวเองดูเถิดว่า บวชทำไม? หรือว่าบวชเพื่ออะไรละเมอไปอย่างนั้นเอง เขาว่าบวชก็บวชอย่างเพื่ออะไรละเมอเข้ามา ในระหว่างปีศาจนี้ มันก็น่าสงสาร.

แต่ถ้าจะต้องทำอะไรให้ถูกต้อง และจริง สำเร็จประโยชน์ ก็ต้องทำอย่างที่เขาวางไว้เป็นหลัก เป็นกฎเป็นเกณฑ์ ซึ่งในที่นี้ได้พยายามคิดนึก หรือเลือกเฟ้นเอามาพูดให้ฟัง ให้ดีที่สุด เท่าที่จะทำได้ ฉะนั้นช่วงเวลาเล็กน้อยนี้ ขอให้อดทนรับเอาไปคิดไปนึก ให้ดีที่สุด เพราะว่าไหนๆ ก็ได้ตั้งใจแล้ว ได้อุทิศ ได้กระทำลงไปแล้ว ขอให้ได้ถึงที่สุด อย่าโลเล หรือว่าอย่าย่อหย่อน เหมือนอย่างที่คุณสมัยนี้เป็นกันโดยมาก

ไปจริงจังกันแต่ในเรื่องความเอ็ดอ่อยทางเนื้อหนัง แต่ย่อหย่อนในหน้าที่การงาน การศึกษาเล่าเรียน ก็เพียงเพื่อให้สอบไล่ได้ ไม่ใช่ให้รู้จริง. คนสมัยนี้ไม่ได้เล่าเรียนเพื่อให้รู้จริง แต่ว่าเล่าเรียนเพื่อให้สอบไล่ได้ และเอาการสอบไล่ได้เป็นเครื่องมือไปหาประโยชน์เพื่อความสุขทางเนื้อหนัง เป็นเสียอย่างนี้โดยมาก. ดังนั้นความรู้จึงเป็นไปในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์. เมื่อความรู้ไม่สมบูรณ์ มันก็ต้องหาวิธีคดโกงมาช่วย นี่แหละเป็นทางมาของความเหลวไหล ทางทุจริต คอรัปชั่น อะไรต่างๆ ทำงานกันอย่างที่คนโบราณเรียกว่า “สุกเอาเผากิน” ด้วย “ผักชีโรยหน้า” ด้วย. เพราะฉะนั้นเราอย่าเอาอย่างนั้นเลย; ต้องมีแผนการของชีวิตที่ชัดเจน แม้จะยืดยาวอย่างไร ก็ชัดเจน แล้วก็เดินไปที่ละนิดๆ ด้วยความมั่นคงสม่ำเสมอ มันก็จะถึงได้. และให้การบวชของเราเป็นการบวชตามแบบของพระพุทธเจ้า คือเป็นผู้ศึกษาชีวิตในขั้นต้น. อย่าเพียงเพื่อเป็นเกร็ดคิดอะไรบางอย่าง เหมือนที่เขาใช้กัน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสงสารไปเสียทั้งนั้น. อย่างที่เขาพูดว่าบวชเพียงเพื่อให้หาเมียง่าย นี่เป็นคำคนโบราณพูด เพราะเขาถือว่าคนที่บวชแล้วเป็นที่ไว้วางใจของคนที่จะให้ลูกสาว อย่างนี้เป็นต้น; อย่างนี้ไม่ไหว เป็นเกร็ดคิดอย่างเต็กอมมือ. เราไม่ใช่เต็กอมมือ. เราต้องมีความรู้ มีความสามารถ มีสมรรถภาพ มีอะไรสมบูรณ์ เพื่อความสำเร็จในชีวิต แล้วส่งอันเหล่านั้น มันก็เป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เป็นส่วนประกอบเพิ่มเข้ามาเท่านั้นเอง.

สาระอันแท้จริงของชีวิตอยู่ที่ไหน? ไปคิดดู ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์นั่นแหละ เป็นสาระของชีวิต. เพราะฉะนั้นอย่าเอาไปแลก อย่าเอาไปทำลายเสีย ด้วยความสุขทางเนื้อหนัง อย่างเต็กเล่น เต็กๆ น้อยๆ. ของชนิดนี้ถ้าเราไปโง่ไปหลงไหล ไปมัวเมาขึ้นมา มันก็เป็นเรื่องใหญ่โต เป็นเรื่องทั้งหมดเหมือนกับที่คนในโลกเดี๋ยวนี้ บูชาเนื้อหนังยิ่งกว่าพระเจ้า เป็นคำคำ ที่เจ็บปวดเหลือที่จะเจ็บปวดไม่มีอะไรเหลือเลย; คนสมัยนี้บูชาความสุขทางเนื้อหนังยิ่งกว่าพระเจ้า. นี่ พูดอย่างภาษาสากลก็คือพระเจ้า; หรือทางฝ่ายพุทธศาสนาเรา ก็เรียกว่า บูชาเนื้อหนัง ยิ่งกว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เสียอีก. ขอให้ไปดูเถอะ ไม่ใช่เรื่องคุณกุกูหมิ่น ตีเตียน

นินทา คำว่าอะไร คนหนุ่มคนสาวส่วนมาก กำลังบูชาเนื้อหนัง ยิ่งกว่าบูชาพระเจ้า บูชาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์. เด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษา อะไรก็ตาม ยังไม่รู้จักพระเจ้า, ไม่รู้จักพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เพียงพอ แล้วยังไม่อุทิศ เพื่อความดี ความจริง ความงาม ความยุติธรรม; มัวแต่มุ่งหมายวัตถุ ความสุขทางเนื้อหนังที่ตนมุ่งหวังอยู่ในอนาคตเท่านั้น จึงพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้สิ่งเหล่านั้น. การศึกษาเล่าเรียนก็เลยเป็นไปอย่างนั้นไปหมด, หรือตั้ง ๕๐ เปอร์เซ็นต์; มีคนที่เป็นตัวเอง มีผู้ที่เป็นตัวเอง เป็นอิสระ มีธรรมะเป็นหลักนี้ สัก ๑๐ เปอร์เซ็นต์ก็ยังไม่หายาก.

การที่บวชเข้ามาในนี้ ควรจะมีหวังในการที่จะเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ในการที่จะดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของชีวิตนี้ ให้ถึงที่สุดได้ อย่าไปรวมอยู่ในพวกบูชาเนื้อหนังยิ่งกว่าพระเจ้า; นั่นไม่มีประโยชน์อะไร. มันก็เหมือนสัตว์ทั่วไป หรือบางทีก็จะเป็นสัตว์เครื่องจรรณด้วยซ้ำไป ที่จะบูชาความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ทางเนื้อหนังยิ่งกว่าสิ่งใดหมด. ถ้าหากว่าเราเคยเป็นอย่างนั้นมาตั้งแต่เด็ก เพราะเราไม่ได้รับการศึกษา เพียงพอที่ปรับเปลี่ยนเสียได้ ไม่มีปัญหาอะไร คือเลื่อนชั้น ๆ ๆ ให้มองเห็นอุดมคติที่ถูกต้องแท้จริง แล้วก็ปรับเปลี่ยนเสียได้ อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุดหรือสูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ฉะนั้นให้เตรียมตัว ที่จะไต่สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ในโอกาสข้างหน้า. ขอให้เรียน ศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัย อะไรก็ตาม เพื่อความเจริญงอกงามของสติปัญญา เพื่อความเป็นภคหัตถ์ตามลำดับขั้นที่สมบูรณ์และถูกต้อง แล้วจะย่นเวลาได้มาก แล้วจะมีโอกาสที่จะเป็น วนปรัสต์ และสันยาสี แม้ในเพศฆราวาส; ไม่ได้หมายความว่าต้องบวชในผ้าเหลือง แล้วอยู่ป่าอยู่ดง.

เมื่อผ่านชีวิตโศกโชนมาแล้ว ก็เก็บตัวอยู่ในความสงบสงัดอยู่ในความเงียบ เพื่อมองชีวิตในด้านใน เหลือจากนั้น ก่อนแต่จะตาย ก็ทำตัวเป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์ แม้ในเพศฆราวาสนั้น แต่ใจไม่เป็นฆราวาส ใจเป็นอย่าง

วนปรสัถ์ เป็นอย่างสันยาสิไปแล้ว แม้อยู่บ้านอยู่เรือน. นี้ อย่างน้อยก็ขอให้หวังอย่างนี้ ไม่ต้องหวังถึงว่าจะบวชในผ้าเหลืองอีกก็ได้ ไม่ต้องหวังถึงขนาดนั้นก็ได้; แต่ให้ได้ความหมายครบ ของอาศรมทั้ง ๔ ซึ่งเป็นอุคมกคิอย่างของพระพุทธเจ้า พวกกันอย่างน้อยนี้ดีกว่า; แล้วก็ไปใส่คู่ ว่าเวลาที่พระพุทธเจ้าท่าน “วิ่ง” ของท่านได้อย่างไร จึงมีโอกาสเที่ยวแจกของ – ส่องตะเกียงถึง ๔๕ ปี ก่อนแต่จะปรินิพพาน; นี้ เราก็ก็นำให้มาก ๆ เข้าไว้ เหมือนท่าน เท่าที่จะทำได้.

สุดท้ายนี้ ก็อยากจะสรุปในข้อที่ว่า เรากำลังเป็นอะไร? ตามตัวเองว่า เรากำลังเป็นอะไร? เรากำลังเป็นคนของใคร? ถ้าเราสามารถจะไปจนถึงระดับสุดท้าย เป็นผู้แจกของ – ส่องตะเกียง เราก็เป็นคนของโลก. เคียงวันเราออกบวชในพุทธศาสนา มันก็เป็นคนของโลก เป็นคนที่อิสระ ไม่ถูกผูกพันด้วยสิ่งใด ไม่ตกอยู่ในความผูกมัดของอะไร เป็นอิสระตลอดเวลาที่บวชอยู่นี้ เป็นคนของพระพุทธเจ้า ก็เป็นคนของโลก ก็คือเป็นคนที่อิสระ.

ทั้งหมดนี้ขอให้เข้าใจไว้ สำหรับจิตใจจะได้เดินไปในทางสูงโดยง่าย มิเช่นนั้น ในชีวิตมันจะมีการต่อสู้มากเกินไป แล้วก็ล้มละลายด้วย แล้วก็พ่ายแพ้ด้วย ฉะนั้นจึงเตรียมสำหรับเป็นผู้มีความชนะ ในตัวชีวิตที่แสนจะลึกลับซับซ้อนเข้าใจยาก.

นี่ เราทุกคนในเรื่องความหมายของการบวช ในทัศนะของพวกที่นิยมทางจิตทางใจ แล้วไม่เป็นที่นิยมของผู้ที่นิยมทางวัตถุ เพราะฉะนั้นอย่าไปกลัวว่าเราจะสูญเสียความเอรีคอร้อยทางวัตถุ *เรายังคงบริโภคมันได้ ด้วยสติสัมปชัญญะอย่างถูกต้อง.* แล้วไม่เท่าไร มันจะสอนเรา มันจะทำให้เราเบื่อเพราะความซ้ำซาก เพราะไม่มีอะไรดีกว่านั้น แล้วเราจะไต่ก้าวไปหาอันที่สูง อันที่ยิ่งขึ้นไป. นี้แหละ คือความมุ่งหมายของการค้นหาความหมายของการบวช ของทัศนะที่ลึกซึ้งในเรื่องเกี่ยวกับการบวชเป็นอย่างนี้.

เวลาพูดจาของเราก็หมดพอดี สำหรับเช้าวันนี้.

เรื่อง วัตุนิยม กับ มโนนิยม

— ๓ —

๑ เมษายน ๒๕๑๒

บัดนี้ล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. เป็นเวลาอบรม
ตอนเช้า. สำหรับวันนี้ จะได้พูดถึงคำว่า วัตุนิยม และ
มโนนิยม โดยเฉพาะ.

มีสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่สิ่งหนึ่ง คือข้อเท็จจริงที่ว่า ธรรมะเป็นของเข้าใจยาก
สำหรับพวกเราสมัยนี้ แม้ที่เป็นนักศึกษา ทั้งนี้ก็เพราะเหตุผล คือคำพูดที่ใช้พูดกันอยู่นั้น
ไม่พอ น้อย่างหนึ่ง, และการบัญญัติความหมายของคำพูดนั้นๆ ไม่ตรงกันก็อีกอย่างหนึ่ง.
นี่ ขอให้นักศึกษาทั้งหลายสังเกตดูให้ดี ก็พอจะเข้าใจได้ด้วยตนเองว่า คำพูดในภาษาไทย
ธรรมดานั้น มีไม่มากพอ ที่จะใช้กับเรื่องทางศาสนา และยิ่งพุทธศาสนา เกิดใน
ประเทศอื่น และใช้ภาษาอื่น ภาษาไทยเราก็มีจำกัดอยู่เท่าที่ภาษาไทยจะมี ฉะนั้นมันจึง
ไม่พอ จึงต้องยืมภาษาอื่นมาใช้.

ยิ่งกว่านั้น ในโลกทั้งโลกนี้ เขาก็มีภาษาแต่เรื่องของโลก ของชาวบ้าน
เฉพาะพวก เฉพาะถิ่นของตัว ภาษาจึงมีไม่พอ ที่จะใช้แก่ศาสนา เพราะว่าเรื่องทาง

ศาสนานั้น เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ซึ่งคนทั่วไปไม่เคยรู้ ไม่เคยพูดอยู่ก่อน มันจึงไม่มีอยู่ในระบบคำพูด (vocabulary) ของมนุษย์เหล่านั้น จึงทำให้เราเอาเรื่องทางจิตใจ มาพูด ด้วยคำพูดทางธรรมดา หรือทางวัตถุ^๕ไม่ได้ เพราะภาษามีไม่พอ ไม่มีคำจะพูด^๕นอย่างหนึ่ง.

ที่^๕นี้ แม้ว่ามีคำที่บัญญัติขึ้นใช้พูดแล้ว เป็นคำบัญญัติเฉพาะ แม้ในทางศาสนา ก็ตาม มันก็ยังไม่ตรงกัน ไม่ต้องพูดถึงระหว่างศาสนา หรือต่างศาสนา แม้ในศาสนาเดียวกัน เมื่อเวลาล่วงเลยมา หรือเมื่อได้แตกแยกแขนงเป็นสาขา เป็นนิกายออกไป คำพูดคำเดียวกันนั้น ก็เปลี่ยนแปลงจนมีความหมายแตกต่างกันออกไป กว้างแคบกว่ากันบ้าง สูงต่ำกว่ากันบ้าง ลึกซึ้งกว่ากันบ้าง นี้ เป็นเหตุให้พุทธธรรมะกันรู้เรื่องยาก.

ที่^๕นี้เอาแต่ในวงของเราแคบๆ อย่างนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอย่าง^๕นี้ ก็เห็นได้ชัดอยู่แล้วว่า คำพูดต่างๆ ที่ใช้อยู่ในวงการศึกษา แม้ในมหาวิทยาลัยนั้น ไม่ได้รวมคำพูดทางศาสนา ซึ่งยังมีเหลืออยู่อีกมากเข้าไว้ด้วยเลย น้อยอย่างหนึ่ง; และแม้คำที่เราใช้ร่วมกัน เช่นคำว่า “ทิฏฐิ” เช่นคำว่า “หนทาง” หรืออะไรก็ตาม ในภาษาทางชาวบ้านนั้น มันแคบกว่า หรือหายไปเสียทางอื่น เช่นพูดว่า “มีกรรม” พูดตามภาษาชาวบ้าน ก็หมายความว่า มีกรรมที่เป็นบาป กำลังรับความทุกข์; แต่ถ้าในทางศาสนา พูดว่า “มีกรรม” มันยังเป็นกลางๆ อยู่ ไม่รู้ว่าเป็นกรรมดี หรือ กรรมชั่ว อย่างนี้เป็นต้น.

และยังมีคำ ที่ใช้ผิด คือผิดไปจากความหมายเดิม เนื่องจากความไม่แน่นอนทางภาษานั้นเองบ้าง หรือว่าทางศาสนาบ้าง. นี้ เรียกว่าคำพูดไม่พออย่างหนึ่ง; คำพูดมีการบัญญัติความหมายเฉพาะไม่ตรงกันอีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้นเราจึงต้องมีคำพูดขึ้นเป็น ๒ แบบ เป็นภาษาคนธรรมดาพูด เรียกว่า “ภาษาคน” ^๕นี้ก็มี, ภาษาที่ใช้ทางศาสนา โดยเฉพาะ เรียกว่า “ภาษาธรรม” ^๕ก็มี; ^๕นี้เป็นเรื่องใหญ่ เอาไว้พูดกันคราวอื่น. ขอให้ทราบในเบื้องต้นว่า นักศึกษาโดยเฉพาะนักเรียน มีความยากลำบากในการที่จะ

เข้าใจพุทธศาสนา ก็เพราะคำพูดไม่พอ หรือคำพูดมีความหมายต่างกัน ประสบความ
ยุ่งยากลำบากมาก จนทำให้ท้อถอย ไม่อยากจะเรียนเสียก็มี. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ
แล้วทำความเข้าใจเสียใหม่ ให้ดูกับจุดของมัน แล้วจะแก้ปัญหานี้ได้.

สำหรับวันนี้ จะได้พูดถึงคำ ๒ คำ คือคำที่เคยออกชื่อมาบ่อย ๆ ว่า “วัตถุนิยม”
และ “มโนนิยม”. ถ้าเราเข้าใจคำ ๒ คำนี้ถูกต้อง ก็จะช่วยให้มากในการที่จะเข้าใจ
พุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น เพราะฉะนั้นขอให้สนใจเป็นพิเศษ. แล้วอีกอย่างหนึ่ง ยังมี
ผลพลอยได้ กว้างออกไปถึงว่า เราจะเข้าใจลัทธิต่างๆ ทางปรัชญาเป็นต้น ของสากล
ได้โดยง่าย เพราะว่าเขาก็ใช้คำนี้อยู่ เป็นหลักทั่วไป. นี่แหละ เราจะมาว่าไม่ประสี
ประสาต่อคำชนิดนี้อยู่ มันก็น่าสังเวช ก็เหมือนกับล้าสมัยไม่ทันสมัย หรือยิ่งกว่านั้น
ก็คือ ไม่ได้รับประโยชน์อะไร จากความคิดที่ฉลาดๆ ของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน.
และยิ่งกว่านั้นอีก คำ ๒ คำนี้ หรือเรื่อง ๒ เรื่องนี้ เป็นเรื่องที่เป็นปัญหาหนักอยู่ในโลก
เวลานี้. อย่างที่ได้เคยพูดมาแล้วว่า ลัทธิวัตถุนิยมเป็นมูลเหตุของสงคราม ของ
ความระส่ำระสาย หรือวิกฤติกาลทั้งหมดของโลก เพราะว่ามันมนุษย์ทั้งหมดกำลังเป็น
วัตถุนิยมจัดยิ่งขึ้นทุกที.

ทีนี้สำหรับพวกเราโดยเฉพาะ ที่เข้ามาบวชนี้ มันเป็นเรื่องที่เรียกว่าเป็นฝ่าย
มโนนิยม ที่เดินห่างออกมาจากวัตถุนิยม เดินถอยห่างออกไป ๆ จากวัตถุนิยม ไปสู่
มโนนิยม เราจึงบวช. ถ้าจะย้อนระลึกนึกถึงความเป็นมาของการบวชก็มีเรื่องแสดง
อยู่ชัด ในประวัติของวัฒนธรรมสายนี้ คือเมื่อหลาย ๆ พันปีมาแล้ว เมื่อมนุษย์มีความ
เจริญ มีวัฒนธรรมทางวัตถุ ถึงจุดๆ หนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เป็นจุดที่ได้รับความพอใจสูงสุด
ทางวัตถุ ก็มีมนุษย์จำพวกหนึ่ง โดยเฉพาะในประเทศอินเดียพากันมองเห็นว่าเท่านั้นยัง
ไม่พอ หรือก็ได้รับความรำคาญ ระส่ำระสาย เอือมระอา เพราะความซ้ำซากของวัตถุ
จึงได้หลีกออกไปอยู่ในป่า หากความสงบ ค้นคว้าหาเรื่องที่สูงไปกว่าหรือดีไปกว่าที่แล้วมา

จึงได้พบเรื่องทางจิตทางวิญญาณ สูงขึ้นไป ๆ ตามลำดับ จนกระทั่งมีสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ หรือฌาน หรือสมาบัติ อยู่ยุคหนึ่ง; แล้วก็เดินต่อไปอีกยุคหนึ่งก็ถึงเรื่องที่เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน.

เรื่องสมาธิ เรื่องฌาน เรื่องสมาบัตินั้น เป็นเพียงเรื่องทำจิตใจให้สงบ; หยุด หรือสงบ ในลักษณะที่ลึกซึ้ง แล้วเกิดความสุขในทางจิตใจอีกแบบหนึ่งขึ้นมา เรียกว่าได้ตื่นชนิดตื่นตุม เหมือนกันขึ้นมา ในเรื่องที่ว่าทำจิตใจให้ได้รับผลอันใหม่ ยิ่งไปกว่าเรื่องเงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สินสมบัติ ลูกเมียที่บ้าน. นี้เขาก็ทำกันจริงจัง เป็นล่ำ เป็นสัน ทำกันไปจนถึงที่สุดของแนวนี้ แต่ว่ายังไม่เป็นความสิ้นไปแห่งกิเลส มันเป็นเพียงการควบคุม หรือบีบบังคับกิเลสไว้เท่านั้น เรียกว่า กดหรือทับกิเลสไว้ไม่ให้ หือขึ้นมา ฉะนั้นมันจึงยังไม่สูงสุด. จนกระทั่งเกิดพวกสุดท้าย หัววิธีที่จะขุดรากเหง้า ของกิเลสให้สูญสิ้นไป คือวิธีที่เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน ซึ่งก็อาศัยฌาน สมาธินั้น เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ไปในทางหาความสุขชนิดนั้น; ใช้ไปในทางสร้างกำลังใจ กำลัง บัญญา ทำให้รู้จักเรื่องอวิชาหรือความโง่ที่เป็นต้นตอของกิเลส แล้วทำให้อวิชานั้น สิ้นไป เกิดความรู้แจ้ง เป็นเรื่องญาณ.

คำว่า ญาณ นี้ ไม่ใช่ ฌาน คำมันใกล้ ๆ ปน ๆ กันอยู่ : ฌาน หมายถึงเพ่ง หรือสงบ บีบบังคับกิเลสกดทับไว้, ส่วน ญาณ นี้ เป็นความรู้สำหรับตัดหรือทำลาย กิเลส ขุดรากเหง้าของกิเลส มีผลเป็นสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน”. ที่ว่า “มรรค” นั้น คือ การทำลายกิเลส, “ผล” ก็คือผลจากการที่ไม่มีกิเลส, “นิพพาน” คือความเย็นที่ เกิดมาจากความไม่มีกิเลส; นี้เป็นเรื่องสูงสุดค้ำหน้าวัฒนธรรม ทางจิตใจ ทางวิญญาณ.

เพราะฉะนั้นการบวชนั้น จึงเป็นการเดินออกมาจากวัฏฏ์นิยมที่บ้านเรือน ออกมาสู่ความสงบสงัดในป่า เพื่อผลอันสูงขึ้นไปทางจิตใจ. ในขั้นแรกก็เพื่อความ

สงบใจ ภัยอำนาจของฉานสมาบัตินั้นก่อน แล้วต่อมาก็มีผลเป็นความสงบสูงสุด เพราะความสิ้นไปแห่งกิเลส. นี้ เรารู้จักกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่าการบวชกัน ในลักษณะอย่างนี้ว่า เคนออกจากวัตุนิยม มาสู่มโนนิยม ก็แปลว่ามนุษย์ได้เริ่มรู้จักทั้ง ๒ สิ่งนี้เป็นอย่างดี.

ทีนี้ก็น่าจะนึกถึงกันอีกแง่หนึ่งคือว่า พวกมโนนิยมนี้ จะทิ้งวัตถุโดยเด็ดขาด หรือไม่ต้องอาศัยวัตถุเสียเลย อย่างนั้นหรือเปล่า? หรือแม้แต่ว่าพวกวัตุนิยม จะไม่ต้องอาศัยเรื่องทางจิตใจเสียเลยหรือเปล่า? เอกันอย่างแรก ก็ว่า แม้แต่ พวกที่เป็นวัตุนิยมจัต ก็ยังเป็นมนุษย์ มีจิตใจ รู้จักใช้จิตใจเป็นสื่ออะไรต่าง ๆ; นี้ก็ยังเกี่ยวข้องกับจิตใจ; ที่ไปถูกเรียกว่าวัตุนิยม ก็เพราะเหตุว่าเขามุ่งแต่วัตถุ. ทีนี้พวกที่เรียกว่าเป็นมโนนิยม นิยมเรื่องทางจิตใจ ก็ยังต้องกินอาหาร ยังต้องนุ่งห่ม ยังต้องมีที่อยู่อาศัย ฉะนั้นก็ยังต้องเนื่องด้วยวัตถุอยู่นั่นเอง แต่เพราะเหตุที่ไม่มุ่งวัตถุเป็นผล มุ่งให้วัตถุเป็นเพียงอุปกรณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อชีวิตเป็นอยู่ได้ แล้วใช้ชีวิตทั้งหมดแสวงหาเรื่องทางจิตใจ ในฐานะที่เป็นเรื่องลึกกว่า สูงกว่า ดีกว่า บูชาเรื่องทางจิตใจ นี้ก็เป็นพวกมโนนิยม.

ถ้าจะกล่าวให้ถี่ไปกว่าที่กล่าวมาแล้ว ก็น่าจะมีคำอีกคำหนึ่ง ผุขนั้นมาคือ คำว่า “ธรรมนิยม” แต่เป็นคำที่ไม่มีการใช้ในยุคปัจจุบัน ฉะนั้นจึงเอามาพูดยาก แต่เราอาจจะมองเห็นได้ ว่ามันมีอยู่อีกส่วนหนึ่งที่น่าจะเรียกว่าธรรมนิยม คือสามารถประสาน วัตุนิยม และมโนนิยม ให้กลมกลืนไปด้วยกัน. ผู้ที่มีความเจริญทางจิตใจก็สามารถควบคุมวัตถุ ใช้สอยวัตถุให้เป็นประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น โดยใช้วัตถุเป็นเครื่องมือ เหมือนกับร่างกาย ใช้จิตใจเป็นตัวการสำคัญ ให้มีความถูกต้องอย่างดีที่สุด ระหว่างร่างกายกับจิตใจ อย่างนี้เรียกว่าเป็นเรื่องตรงกลาง หรือเป็นสายกลาง หรือเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ก็ได้; เราจะเรียกส่วนนี้ว่าเป็น ธรรมนิยม ก็จะถูกต้อง. แต่ที่นี้

เนื่องจากว่า *ธรรมนิยาม* นี้ ก็เสด็จถึงจิตใจอยู่ มีความหมายเป็นเรื่องของจิตใจอยู่เต็มที จึงเลยถูกสงเคราะห์ในคำว่า “มโนนิยาม” ไป เพราะมันมีอยู่ ๒ คำเท่านั้น ที่ใช้กันอยู่ในโลก ซึ่งเป็นหลักสำหรับพุทธจากทางศาสนา ทางปรัชญา. *ธรรมนิยาม* นั้นเอง จึงเป็นแขนงส่วนหนึ่งของคำว่า *มโนนิยาม* ฉะนั้นจึงพูดกันแต่เพียง ๒ คำ หรือพูดกลับกันอีกทีหนึ่ง ก็คือคำว่า “มโนนิยาม” นั้นแยกแขนงออกมา เป็นความรู้ทางจิตใจที่สามารถครอบงำสิ่งทั้งปวง คือร่างกายและจิตใจได้อีกทีหนึ่ง.

การออกบวชของเราในพุทธศาสนา แสวงหา*มัชฌิมาปฏิปทา* ตามหลักพระพุทธานุศาสน์ ก็คือแสวงหาวิชาความรู้ ที่สามารถจะใช้ทั้งร่างกายและทั้งจิตใจทั้งคน ให้ถูกต้อง และมีประโยชน์มากที่สุด. นั่นแหละเป็นเรื่องที่คุ้นทั้งหลาย จะต้องการ หรือไม่ต้องการ หรือเกี่ยวต้องการเพียงจะรู้เท่านั้น ไม่ต้องการจะปฏิบัติ หรือว่าต้องการจะปฏิบัติด้วย จนตลอดชีวิต เพื่อผลอันดี เพื่อจะได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ ควรจะได้ ก็ต้องสนใจเรื่องนี้อยู่ดี. แม้จะเป็นนักศึกษาล้วน ๆ หากินด้วยการสอนการเป็นครูล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติก็ควรต้องเข้าใจคำ ๒ คำนี้อยู่ดี; ถ้าจะเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเอาชนะทุกข์แล้ว ก็ต้องรู้จักสิ่งทั้ง ๒ นี้ ในฐานะเป็นเหมือนกับรากฐานเป็นความรู้รากฐาน พื้นฐาน ให้ถูกต้อง แล้วเรื่องต่าง ๆ มันก็จะเดินไปไต่่างง่าย; แล้วก็จะมีข้อปัญหาที่ว่าคำพูดไม่พอ หรือคำพูดมีความหมายที่บัญญัติไว้ต่าง ๆ กันด้วย ซึ่งเราจะได้ดูกันต่อไป.

สำหรับคำ ๒ คำ คือ “*วัตถุนิยาม*” กับ “*มโนนิยาม*” นี้ ถ้าถือตามตัวหนังสือ *วัตถุนิยาม* ก็แปลว่านิยามวัตถุเป็นหลัก, *มโนนิยาม* ก็คือนิยามทางจิตใจเป็นหลัก. ความหมายของมัน ซึ่งถ้าถือเอาตามตัวหนังสือแล้วก็ ใช้เป็นความหมายสากล ได้แก่ปรัชญาหรือศาสนาทุกแขนง ก็มีอยู่อย่างนี้. *วัตถุนิยาม* ก็คือเพ่งเล็งแต่วัตถุ ไม่เอาเรื่องจิตใจเข้ามาเกี่ยว, ส่วน*มโนนิยาม*นั้น เอาคุณธรรมหรือเอาคุณสมบัติเกี่ยวกับทางจิตเป็นหลัก

และก็อย่าลืมว่าจิตนั้น มันอยู่ไม่ได้โดยไม่มีทางร่างกาย เพราะฉะนั้นมันก็รวมร่างกาย หรือวัตถุ เข้าไว้เป็นส่วนหนึ่ง แต่เราไม่เล็งเอาเรื่องร่างกายเป็นหลัก เราเล็งเอาคุณธรรม หรือคุณสมบัติทางจิตใจนั้นเป็นหลัก ที่จะพูดว่าอะไรเป็นอะไร.

อย่างความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ยืดยาว ที่นิยมศึกษากันเป็นรากฐานของวิชา อื่นๆ ข้างนั้น มันก็เป็นเรื่องวัตถุนิยม เสียส่วนใหญ่; เพราะว่าถือเอาวัตถุเป็นหลัก ถือเอาปรากฏการณ์ทางภายนอกเป็นหลัก ว่าสมัยนั้น ๆ สภาพของโลกมนุษย์เป็นอย่างไร ก็เอาอันนี้เป็นหลักบันทึกลงไป ฉะนั้นประวัติศาสตร์ที่นักศึกษาเรียนกันในโรงเรียน ใน มหาวิทยาลัยนั้น มันเป็นเรื่องวัตถุเป็นส่วนใหญ่. แต่ถ้าเราไปเรียนเรื่องทางวัฒนธรรม ทางปรัชญา ทางศาสนาแล้ว เรื่องประวัติศาสตร์ก็เลยกลายเป็นเรื่องการบันทึกความ เปลี่ยนแปลงทางจิตใจของมนุษย์; นั่นเป็นมโนนิยม.

พวกวัตถุนิยม จะถือเอาแต่วัตถุ ที่ปรากฏเป็นหลักฐานพยานต่างๆ มาเขียน ประวัติศาสตร์ โดยถือเสียว่าเรื่องทางจิตใจนั้น เป็นเรื่องไม่มีเนื้อไม้ตัว ไม่แน่นอน และเป็นเรื่องสันนิษฐาน ก็เลยไม่เอา; พวกนี้เป็นวัตถุนิยมจัดเต็มที่. นักประวัติศาสตร์ มีน้อยคน ที่จะเขียนประวัติศาสตร์เป็นไปในฝ่ายจิตใจ เพราะไม่มีวัตถุพยานตั้งกล่าวแล้ว ยิ่งสมัยนี้ก็ยิ่งเป็นไปในทางวัตถุ เอาวัตถุเป็นหลักมากขึ้น.

ฉะนั้น เราควรจับใจความสำคัญให้ได้ว่า วัตถุนิยม เอาปรากฏการณ์ทางวัตถุ เป็นหลัก ส่วนมโนนิยม เอาคุณสมบัติ คุณธรรมทางจิตใจ ซึ่งไม่มีปรากฏการณ์ทาง วัตถุนั้น เป็นหลัก. แล้วมนุษย์สมัยนี้ก็ยังไม่มีความมุ่งหมายไปในทางมโนนิยม จะมีพูด ถึงบ้าง ก็พูดถึงเป็นส่วนน้อย เพราะไม่มีการค้นคว้ามากเหมือนทางวัตถุ และถ้าพูดถึง เรื่องจิตใจบ้าง ก็เป็นเรื่องจิตใจชั้นต่ำ ชั้นต้น เป็นเรื่องจิตใจส่วนที่ยังต่ำ ยังเนื่องกันอยู่ กับร่างกายหรือวัตถุ เป็นเสียอย่างนั้น. เรื่องจิตใจที่สูงขึ้นไป เป็นอิสระจากวัตถุนั้น

เขาไม่สนใจ ; ดังนั้นจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของวัตถุอยู่ตลอดเวลา. มันก็กลายเป็นโลกของวัตถุ มีปัญหาทางวัตถุ ก็เลยเกิดผลเป็นปฏิกริยาขึ้นมา ในลักษณะคั่งที่เห็น ๆ กันอยู่ คือความวุ่นวายทางวัตถุนั่นเอง มนุษย์จึงไม่มีจิตใจสงบอยู่ได้ เพราะไม่มีปัญญา ไม่มีความรู้เรื่องนี้.

ที่นี้ เราจะดูความหมายของคำ ๒ คำนี้ตามหลักของพระพุทธศาสนา คือขอให้ระวังอย่าเอาไปปนกันให้ยุ่ง. เมื่อเราพูดถึงวัตถุนิยม มโนนิยม ตามความหมายสากลทั่วไป เป็นปรัชญาสากล เป็นวัฒนธรรมสากลอะไรก็ตาม มันมีการจำกัดความ หรือคำนิยาม หรือการประพฤติปฏิบัติไปอีกทางหนึ่ง ; ถ้ามองดูตามหลักของพุทธศาสนา หรือตามหลักของพุทธบริษัทโดยแท้จริงแล้ว มันกลับจะไปอีกอย่างหนึ่ง ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี :

เมื่อพูดว่าตามหลักสากลทั่วไป เราก็พอที่จะถือเอาพวกฝรั่งเป็นมาตรฐาน หรือถือเอาผู้ที่มีการศึกษาอย่างฝรั่ง ; พวกที่มีการศึกษาสูงสุดของสมัยนี้ พวกนี้จะถืออย่างเดรตรง คือเอาตามตัวหนังสือเป็นหลัก. ยกตัวอย่างเช่น การปฏิบัติทางศาสนา เพื่อไปสวรรค์ ตามความรู้สึกทั่วไปของสากล หรือของศาสนาบางศาสนาด้วยซ้ำไป เขาก็จะถือว่าเรื่องสวรรค์นั้นมันเป็นเรื่องจิตใจ เพราะฉะนั้นการปฏิบัติทางศาสนาเพื่อไปสวรรค์ มันก็เป็นเรื่องมโนนิยม เป็น *spiritualism*. ในฐานะที่เขาถือว่าเป็นเรื่องของศาสนา แล้วก็ถือว่าเป็น *spiritualism* ไปหมด. ที่นี้พอพูดถึงสวรรค์ ในพุทธศาสนาเราถือเป็นเรื่องวัตถุ เพราะคำว่าสวรรค์นั้น คือภาวะที่สมบูรณ์ไปด้วยกามารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย จนกระทั่งทางใจด้วย ที่มีรสประณีตสูงสุด เป็นของทิพย์ คือว่า ใค้อย่างใจ ในเรื่องรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ; ถ้าสวรรค์ในลักษณะอย่างนี้แล้ว เราเรียกว่าเป็นวัตถุนิยม.

ขอให้เข้าใจให้ดี : เมื่อพวกอื่นเขาถือว่าเป็นเรื่องทางศาสนา เป็นเรื่องทางจิตใจ เป็นเรื่องที่อยู่ในโลกอื่น เขาถือว่าเป็นไม่ใช่วัตถุนิยม เป็นเรื่องมโนนิยม ; แต่พวก

พุทธบริษัทถือว่า นั่นแหละคือตัววัตถุนิยมจัด หรือสูงสุด เพราะมันพุ่งแสงความเอรีค อร่อยทางเนื้อหนัง แม้เนื้อหนังที่เป็นของทิพย์ กามารมณ์ก็เป็นของทิพย์. เนื้อหนัง แม้ที่เป็นของทิพย์ อย่างนี้เราถือเป็นวัตถุนิยม. นี่ ขอให้เข้าใจ สังเกตดูให้ดีๆ ที่พวกโน้นเขาถือเป็นมโนนิยม เรากลับจัดเป็นวัตถุนิยม.

อะไรเป็น *มโนนิยม* ของพุทธบริษัทเล่า? มโนนิยมของพุทธบริษัท ก็คือ ความสงบทางจิตใจ ที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ จึงจะเริ่มถือว่าเป็นมโนนิยม. ความสงบเย็นแห่งจิตใจ ไม่เกี่ยวกับการช่วยขุของกามารมณ์ ไม่เกี่ยวกับความปรนเปรอของกามารมณ์. เรื่องกามารมณ์ถือว่าเป็นเรื่องร้อน หมายความว่าเรื่องกามารมณ์นี้เป็นเรื่อง เบียดแฉะ แตร้อน และเผาผลาญ. ไปคิดเอาเองก็แล้วกัน พอจะเข้าใจได้ ว่าเบียดแฉะ ก็คือเลอะเทอะ สกปรกไปหมด แต่แล้วก็เผาให้ร้อน นั่นคือความหมายของกามารมณ์. เราต้องการความสงบทางจิตใจ ที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ ไม่เบียดแฉะและไม่ร้อน เป็นสงบเย็นที่แท้จริง; ถ้าอันใดนำมาซึ่งผลอย่างนี้ ก็ให้ถือว่าเป็นมโนนิยม. ความสุข ความสงบเย็น ชนิดนี้ จะมาจากฌาน สมาบัติ คือการบังคับจิตใจก็ได้, หรือว่าจะมาจากสติปัญญาสูงสุด เป็นญาณทัศนะต่างๆ ทำลายกิเลสหมดไป ไม่ต้องบังคับจิตใจอีกต่อไป เพราะไม่มีกิเลส อย่างนี้ก็ได้; เป็นความสงบเย็นทั้งนั้น แม้ว่าจะต่างกันเป็นชั้น ๆ. เราถือมโนนิยม เป็นอย่างนี้ ในเมื่อผู้อื่นถือว่า ถ้าได้กินดี—อยู่ดี ในภาวะที่พุ่มเพี้ย ถูกอกถูกใจไปทุกอย่างแล้ว ก็เอาจิตใจที่สบายนั้นแหละเป็นมโนนิยม; อย่างนี้ผิดกันลิบ. กูโลกสมัยนี้บูชาผลของวัตถุนั้นแหละว่าเป็นมโนนิยม จนถึงกับพวก *dialectic materialist* ถือว่า เมื่อร่างกายหรือวัตถุดีแล้วใจก็ดีเอง. กูเถอะ ฟังดูซิ อุดมคติของพวก *dialectic materialist*. ถือว่าปรับปรุงวัตถุให้ดี ร่างกายก็ดี เมื่อร่างกายดี ไม่ต้องทำอะไรจิตใจมันก็ดีเอง. เขาเอาจิตใจเป็นของเล็กน้อยอยู่ใต้อำนาจของวัตถุ เรื่องมันจึงไปกันใหญ่ ไปกันตามเรื่องทางวัตถุ เรียกว่าควบห้อ วิ่งไปเลย ตามกระแสของวัตถุ ตามแนวของวัตถุ เจริญด้วยวัตถุ; ทั่วโลกเวลานี้เขาคิดว่าอย่างนั้น.

ที่ไปจัดเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการเมือง การทหารอะไร ให้มีการอยู่ที่-กินที่ ทางวัตถุสูงสุด แล้วจิตใจก็จะดีเอง ตัดเรื่องศาสนา เรื่องวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องจิตใจล้วน ๆ ออก. ถ้าเขาพูดถึงวัฒนธรรม พูดถึงศาสนาบ้าง เขากลับเอามาเป็นบริวารของวัตถุ. วัฒนธรรมของเขาก็คือเรื่องทางวัตถุ ความก้าวหน้าทางวัตถุ; ทางศาสนาก็เป็นเพียงขนบธรรมเนียม พิธีรีตอง มาช่วยเหลือพวกปฏิบัติงานทางวัตถุ ให้สบายใจ ให้อุ่นใจอะไรบ้าง. นี่แหละมาลดค่าของพระเจ้า ลดค่าของศาสนา ลงไปมากมาย เกือบหมดสิ้นอย่างนี้ เอามาเป็นบริวารของวัตถุ. นี่ เรียกว่าพวกที่มีศาสนา มีพระเจ้า ก็ยังเป็นเสียดังนั้น; แล้วพวกวัตถุนิยมจัดสุดโต่ง ก็ยังไม่มีศาสนา ไม่มีพระเจ้า. เขาถือว่า คำว่าศาสนา คำว่าพระเจ้า ก็คือวัตถุนั้นเอง คือกฎทางวัตถุนั้นเอง; นี่ เรียกว่า *dialectic materialism* ไปสุดโต่งอย่างนี้ ในบรรดาวัตถุนิยม.

พวกวัตถุนิยม ที่อ้างตัวว่าดีมาก ยังถือเอาสวรรค์เป็นมโนนิยาม อย่างนี้ก็น่าสงสาร ในเมื่อเราถือว่าสวรรค์ก็เป็นวัตถุนิยม. พวกนั้นเมื่อไปบูชาวัตถุหนักเข้า ๆ. เลยถือว่า สวรรค์ก็เป็นเรื่องหลอก ๆ เป็นเรื่องในความฝัน เป็นเรื่องไม่น่าเชื่อ พลอยไม่เชื่อพระเจ้า แล้วพลอยไม่เชื่ออะไรเลย, โดยใจจริงก็ไม่เชื่อ แต่ว่าเป็นธรรมเนียมประเพณี มีมากี่ทำ ๆ ไปอย่างนั้นเอง. นี่ก็ต้องถือเป็นพวกวัตถุนิยมโดยเนื้อแท้ก็เหมือนกัน.

นี่แหละ โลกกำลังเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นเรื่องที่จะเป็นสวรรค์กันจริง ๆ ตามความหมายของศาสนาที่สูงที่สุดเพียงแค่วรรค หรือว่าเป็นมรรค ผล นิพพาน ทางศาสนา ของพวกที่ไปจนถึงมรรคผลนิพพานนั้นยังไม่มี, มันยังไม่มีหนักขึ้น ๆ แล้วก็พากันตีความหมายของคำว่าสวรรค์ผิด. ในคัมภีร์กล่าวไว้อย่างหนึ่ง ก็มาตีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะว่าตัวเองนั้น ต้องการปรารถนามัวเมาแต่ในเรื่องกามารมณ์.

ในศาสนาพุทธเราเอง ก็มีการตีความหมายด้วยสำคัญเอาเองผิดอย่างนี้ คือพวกทายกทายิกาทั้งหลาย ยกมือท่วมหัว ปรารถนานิพพาน. นิพพานไม่ใช่สวรรค์

แต่นิพพานของเขามีความหมายเป็นนครแห่งหนึ่ง ซึ่งสมบูรณ์ไปด้วยความสุขตามที่ตนปรารถนา มันก็ยังไม่พ้นจากกามารมณ์ เพราะเขาไม่รู้จักอะไรมากไปกว่านั้น. นี่ คือสภาพที่น่าสังเวชที่สุด ในหมู่พุทธบริษัท หรือพุทธศาสนา ที่ทวยหาญกาส่วนใหญ่ ถูกกระทำให้เข้าใจผิดไป ว่านิพพานคือเมืองแก้ว ล้วนแล้วไปด้วยความสุขตามที่ปรารถนา แล้วก็ผันหวานเหมือนกับเรื่องพระศรีอารีย์ เหมือนกับแดนสุขาวดีอะไรทำนองนั้นไป; ซึ่งมีใช้นิพพานที่ถูกต้อง ที่แท้นั้นมันก็เป็นสวรรค์อีกนั่นเอง; นิพพานของคนชนิดนี้ ที่กลายเป็นสวรรค์นั้น ก็กลายเป็นวัตถุนิยมไปอีกเพราะเหตุนี้.

นิพพานจริงๆ นั้น คือความสงบเย็นแห่งกิเลส มีที่นี้และเดี๋ยวนี้ก็ไต่ ในโลกนี้ก็ไต่ ไม่ต้องหลังจากตายแล้ว, คือความที่จิตใจสงบเย็น ไม่มีความร้อนเพราะอะไรหมด ทางวัตถุก็ไม่ร้อน ทางจิตใจก็ไม่ร้อน. แม้ทางวัตถุจะเป็นไปในลักษณะที่เรียกกันว่าร้อน จิตใจมันก็ไม่ยอมร้อน แต่เป็นความเย็น; นิพพานอย่างนี้จึงจะเป็นมโนนิยม.

ถึงแม้พวกคริสเตียน เราลองอ่านดูให้ศึจากคัมภีร์ของเขาทั้งหมด คำว่า “โลกแห่งพระเจ้า” โลกของพระเจ้านั้นเขาก็เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสวรรค์. โลกของพระเจ้านั้น พวกคริสเตียนก็หวังว่ามีอะไรตามที่มนุษย์ต้องการ. สิ่งที่มีมนุษย์ต้องการก็ไม่พ้นไปจากความอยู่ดีกินดี ตามความรู้สึกลงทางอายตนะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย; แล้วยังมีคัมภีร์เบ็ดเตล็ดบางคัมภีร์ เขียนไปในลักษณะอย่างนั้น ให้เขาเข้าใจอย่างนั้น. แต่ถ้าเราดูให้หมดทั้งคัมภีร์ และจับใจความสำคัญให้ได้ แม้ศาสนาคริสเตียนก็มุ่งหมายไปยังความไม่มีตัวตนเหมือนกัน. ความไม่มีตัวตนของศาสนาประเภทนั้นก็หมายความว่าเอาตัวตนนี้ไปให้พระเจ้าเสีย อย่างมีตัวกู - ของกู มอบให้พระเจ้าเสีย. นี่เป็นอุบายอย่างหนึ่งที่จะไม่มีตัวตน. เมื่อไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู - ของกูแล้ว มันก็ไม่มีกิเลส มีความสงบระงับแห่งกิเลสเป็นที่มุ่งหมาย คือมีความเย็นเป็นที่มุ่งหมาย

เหมือนกัน. ยอดสุดของคำสอนในคริสเตียน ก็คือคำสอนที่ว่า “มีอะไรก็ให้เหมือนกับไม่มี” เขาระบุไว้ชัดว่า :

มีภรรยา ก็ให้เหมือนกับไม่มีภรรยา, คือในจิตใจเป็นเหมือนกับไม่มีภรรยา,
มีทรัพย์สมบัติ ก็ให้มีจิตใจเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ,
มีความทุกข์ ก็เหมือนกับไม่มีความทุกข์,
มีความสุข ก็เหมือนกับไม่มีความสุข,
ไปซื้อของที่ตลาด อย่าเอาอะไรมา.

นี่ ถ้าแปลกหูสำหรับพวกคุณ ก็ให้ไปคิดดู ในคำภีร์ของเขาก็มีสอนอย่างนี้ คือ *โครินเธียนส์* ตอนท้าย ๆ ของไบเบิล. ที่ว่าเราซื้อของมาจากตลาด ซื้อแล้วหว่าม ในใจก็ไม่สำคัญมันหมายความว่าของกู ยังเป็นของพระเจ้า ยังเป็นของธรรมชาติ; นี่ ก็เรียกได้ว่า ไปซื้อของที่ตลาด ไม่เอาอะไรมา. มีลูกมีเมียก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นว่าของกู; มีทรัพย์สมบัติ กระทั่งมีสุข มีทุกข์ ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าของกู เพราะฉะนั้นมันก็เย็นทำนองเดียวกัน; นั่นแหละ เป็นมโนนิมสูงสุดที่สุดในศาสนาคริสต์. แต่แล้วพวกทายก ทายิกา ก็เหมือน ๆ กับพวกเรา ไปวาดภาพสวรรค์ หรือโลกของพระเจ้า ผ่านดินของพระเจ้าไว้ ในลักษณะที่สมบูรณ์ด้วยกามารมณ์ มันก็ผิดหมด มันเป็นวัตถุนิยมไปในตัว อย่างเต็มที่. นี่ เชื้อแห่งวัตถุนิยมได้พุกตัว หรือก่อหวอด เป็นเชื้อโรครัชนมา แล้วก็แผ่เป็นโรคระบาดเข้าไปในศาสนาทุกศาสนา. สวรรค์ในศาสนาที่มีพระเจ้า ก็เป็นสวรรค์ตามที่มนุษย์ต้องการ; นิพพานในศาสนาพุทธ ก็ถูกเพ่งเล็งไปเป็นนครที่สวยงามและสมบูรณ์ เต็มไปด้วยสิ่งที่มนุษย์ต้องการ. นี่ เป็นวัตถุนิยมกันไปหมดอย่างนี้ เราก็บวชในผ้ากาสาวพัสตร์เหลือง ๆ เข้ามาอย่างนี้ก็ระวังให้ดี ในฐานะที่เป็นนักศึกษา ควรจะมีความเข้าใจให้ถูกต้อง ว่าจุดมุ่งหมายอันแท้จริงนั้นมันเป็นอย่างไร. อะไรเรียกว่าวัตถุนิยม อะไรเรียกว่ามโนนิม. เราจะไม่เสียที่ที่ได้เป็นมนุษย์ และไม่เสียที่ ที่ได้พบพระพุทธรศาสนา.

ในที่นี้ ขอร้องให้ทุกๆ องค์ อย่าเข้าใจว่าเป็นคำพูดพล่อยๆ ไม่มีสาระ ไม่มีน้ำหนักอะไร. ขอให้ถือว่าเป็นคำที่มีสาระ มีน้ำหนักรุนแรงที่สุด คือที่ว่า “อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วพบพระพุทธศาสนาด้วย”.

ตามธรรมดาที่เกิดมาเป็นมนุษย์กันทุกคน ยอมรับว่าเป็นมนุษย์กันทุกคน ไม่ว่าชนชาติไหน ภาษาไหน. อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้ คือเป็นเรื่องมโนนิยม. อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา คล้ายๆกับว่าจะอวดดี หรือยกตัวสักหน่อย ว่าเรามีโชคดี มีลาภ ในการที่ได้พบพระพุทธศาสนา. ในฐานะที่เป็นผู้มีโชคดี มีลาภ ก็ควรจะได้สิ่งที่ดี ที่เป็นลาภนั้น ให้ได้จริงๆ มันก็เป็นมโนนิยม คือได้ถึงมโนนิยมที่สูงที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

เดี๋ยวนี้ เราก็บวชในผ้าเหลือง เห็นอยู่โต้งๆ แล้ว ว่ายอมรับพุทธศาสนา มีพุทธศาสนา แต่แล้วถ้าไม่เข้าใจอะไรเลย ไม่ได้อะไรเลย นั้นแหละคือสิ่งที่น่าสงสาร น่าสังเวช น่าเศร้าที่สุด กว่าเรื่องใดๆ. เพราะฉะนั้นเมื่อได้บวชอย่างนี้แล้ว ก็เท่ากับได้กระโจนลงในพุทธศาสนาเต็มที่แล้ว ควรจะได้ผลของพุทธศาสนาให้ถูกต้อง อย่าให้เป็นเรื่องของตาแก่ยายแก่ ที่ว่านิพพานเป็นเรื่องของเมืองแก้ว สมบูรณ์ไปด้วยสิ่งที่มนุษย์ต้องการปรารถนา. พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัสอย่างนั้น ไม่เคยสอนอย่างนั้น สอนแต่เรื่องนิพพาน คือ ความดับเย็น.

ไหนๆ พุคถึงเย็นแล้ว ก็อยากจะเปรียบเทียบโดยความหมาย ๒ อย่างนี้ คือ ถ้าเย็นทางวัตถุ คุณก็เคยเรียนฟิสิกส์ เคมีมาแล้ว ที่เย็นก็คือเย็นเพราะมันมีอุณหภูมิมีน้อยๆ ๑ ลงไป วัตถุนั้นมีอุณหภูมิมีน้อย ๑ ลงไปจนเรารู้สึกเย็น เพราะว่าอุณหภูมิมีน้อยกว่าในร่างกายของเรา นี้ เป็นความเย็นทางวัตถุ ทางฟิสิกส์; ที่นี้ความเย็นทางจิตใจ ทางมโน ทางวิญญาณ ทางศาสนานี้ หมายถึงเย็นชนิดที่เป็นคุณธรรมทางจิตใจ. พุคเสียเลยก็ได้ว่า

คำว่านิพพาน^{นี้} แปลว่าเย็นมาแต่เดิม ภาษาชาวบ้านพูดแปลว่าเย็น. ถ้าพูดกับวัตถุ เช่น ถ่านไฟร้อน ๆ มันเย็น, อาหารเย็น กินได้ ^{นี้}ก็เรียกว่าวัตถุเย็น. ^{นี้}ที่ขึ้นมาถึงระดับ กลางระหว่างวัตถุกับจิตใจ เล็งถึงสัตว์เทวเจตนา ถ้าสัตว์เทวเจตนาตัวนั้นฝึกดีแล้ว ไม่มีอันตราย ไม่มีโทษจากสัตว์ตัวนี้อีกต่อไป ก็เรียกว่า สัตว์ตัว^{นี้}เย็น คือเป็นนิพพาน เหมือนกัน. ^{นี้}ที่พอมมาถึงคน ถ้าเขาเย็นใจมีใจ สบายใจ ก็เรียกว่านิพพาน. พวกแรก สมบูรณ์ไปด้วยกามารมณ์ จนหยุดความใคร่ไปได้ ^{นี้}ก็เป็นเย็นชนิดหนึ่ง; แล้วต่อมา เขาก็รู้จักทำจิตใจให้เป็น สมภา เป็นฉาน เป็นสมาบัติ แล้วเขาก็เย็น เพราะกิเลสถูก กดทับไว้ ^{นี้}ก็เย็น; ต่อมาในอันดับสุดท้าย ก็คือทำลายรากเหง้าของกิเลสหมด แล้วก็ เย็นตลอดกาล เย็นแท้จริง ^{นี้}ก็คือเย็น. ที่ว่าเย็นเพราะสมบูรณ์ทางกามารมณ์นั้น ชั่วคราว มาก คือยังมีร้อนอยู่ในตัว โดยไม่รู้สึกร เป็นเพียงปรากฏการณ์หลอก ๆ; เราจัดไปไว้ ฝ่ายวัตถุ. ส่วนเย็นเพราะบังคับจิตใจได้ หรือว่าเย็นเพราะทำลายกิเลสหมดแล้ว นั่นเป็นเรื่อง เย็นจริง เย็นตามความหมายของคำว่านิพพาน.

ได้บอกแล้วข้างต้นว่า คำพูดในภาษาของชาวบ้านไม่มี สำหรับใช้พูดทาง ศาสนา เพราะว่าศาสนาไปค้นพบเรื่องใหม่ เช่นเรื่องเย็นทางจิตใจ ก็อนิพพานทางใจ ^{นี้}ขึ้นมา แต่แล้วไม่มีคำพูดจะเรียกมันว่าอะไร ก็ต้องไปยืมคำพูดชาวบ้านที่เด็ก ๆ พูดว่าเย็น อย่างถ่านไฟเย็น ข้าวต้มเย็น ^{นี้}มาใช้เป็นชื่อของสิ่ง^{นี้}อีก เรียกว่านิพพาน อีกเหมือนกัน โนนก็นิพพาน ^{นี้}ก็นิพพาน แต่ว่านิพพานอย่างของเด็ก ๆ นั้นเป็นคำธรรมดา ส่วนคำว่า นิพพาน เย็นอย่างนิพพานของพระพุทธเจ้า^{นี้} เป็นคำบัญญัติเฉพาะเป็น *technical term* พูดว่า นิพพานทางฝ่ายพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า^{นี้} หมายถึงเย็นเพราะไม่มี กิเลส. ถ้าพูดอย่างฝ่ายฮินดู พวกพราหมณ์สมัยก่อนพระพุทธเจ้า เย็นของเขา หมายถึงเพียงฉาน สมาบัติ. ^{นี้}ที่เย็นของชาวบ้านจำพวกหนึ่ง ใช้แก่สัตว์เทวเจตนา หมายถึงสัตว์ ที่หมกอันตราย ไม่เป็นอันตรายแก่มนุษย์อีกต่อไป. พูดถึงเย็นทางวัตถุแท้ ๆ ก็หมายถึง วัตถุร้อน ๆ มันเย็นลงไป เช่นถ่านไฟเย็น ข้าวต้มเย็น อาหารเย็น กินได้ อย่าง^{นี้}.

คำว่า “นิพพาน” คำเดียว ใช้ได้ตลอดสาย ตั้งแต่ที่เป็นวัตถุที่สุด จนถึงวัตถุที่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ จนถึงที่เป็นจิตใจสูงสุด ฉะนั้นคำว่า “นิพพาน” ในความหมายหนึ่งก็เป็น *วัตถุนิยม* นิพพานอีกความหมายหนึ่ง ก็เป็นเรื่อง *มโนนิยม* ตามลำดับชั้น เรียงไปจนถึงสูงสุด. นี่แหละ คำเพียงคำเดียว มีอย่างนี้ แล้วก็เป็นอย่างนี้กันมากคำ หรือแทบทุกคำที่มีความสำคัญในทางพุทธศาสนา ฉะนั้นเราต้องระวังให้ดี.

ที่นี้เรามาพูดกันถึงความผิด – ความถูก เกี่ยวกับคำ ๒ คำ คือเกี่ยวกับวัตถุ และจิตใจ. ถ้าเราจะพูดให้ถูกตามข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ ว่าเราจะเป็นวัตถุนิยมล้วน ๆ มันก็แย่มาก จะเลวร้ายไปยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน จะมีความทุกข์มาก ยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน ; แต่จะเป็นมโนนิยมล้วน ๆ โดยไม่มีร่างกาย มันก็เป็นไปไม่ได้ มันก็ตายเท่านั้นเอง. เราจะตัดร่างกายทิ้งออกไป เหลือแต่จิตใจล้วน ๆ มันก็เป็นไปไม่ได้ มันก็คือตาย ฉะนั้น *มโนนิยม* ก็หมายความว่าเอาจิตใจเป็นใหญ่.

เรื่องที่จะว่าให้ฟังนี้ เป็นเรื่องในคัมภีร์ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่มีใครเคยเห็น : เคยมีคนเข้าใจผิดกันในสมัยพุทธกาลนั้น คือเกิดมีลัทธินั้นมาว่า ร่างกายนี้เอง เป็นตัวรองรับเรื่องราวต่าง ๆ ที่ทำให้เรามีความทุกข์ ฉะนั้น เขาต้องการจะไม่มีร่างกาย เขาก็บำเพ็ญความเพียรตามวิธีของเขา จนได้เกิดเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง เรียกว่า “*อรุปรพรม*” คือไม่ต้องมีร่างกาย มีแต่จิตใจล้วน ๆ อย่างนี้ก็มิ ; เป็นเรื่องบ๊อบ เข้าใจผิด หรืออธิบายผิดในตอนหลังก็ได้ แต่เขาเขียนไว้อย่างนั้น. ที่นี้ มีอีกทางหนึ่งก็กลับตรงกันข้าม ว่าเราไม่ต้องการมีจิตใจเลย มีแต่ร่างกายล้วน ๆ เรียกว่าเป็นอสัญญีสัตว์ ชาวบ้านเรียกว่า “*พรหมลูปัก*” พวกนี้เกลียดจิตใจมาก ว่าไปคิด ไปนึก ได้นั้น มีปัญหายุ่งยากมาก เพราะจิตใจนั่นเอง ถ้าอย่ามีจิตใจเสีย ก็คิดนึกอะไรไม่ได้ เราก็จะต้องสบายเป็นแน่ ฉะนั้นตัดจิตใจออกไปเสียเลย ไม่อยากไม่ต้องการ บำเพ็ญความเพียรตามวิธีของเขาให้เหลืออยู่แต่ร่างกายล้วน ๆ ไม่มีจิตใจ อย่างนี้ก็มิ. นี่ คือพวกวัตถุนิยมที่เคียดจืด กล้าจืด กลังจืด เขามุ่งหมายให้เหลือแต่ร่างกาย. สัตว์พวกนี้เขาเรียกว่า “*สัตว์มีขันธ์ ๕*” คือมีแต่

ร่างกายคือรูปขันธ์. อีกพวกหนึ่ง ว่าไม่เอาร่างกาย จะเอาแต่จิตใจอย่างเดียว นี่ก็เป็น “สัตว์ที่มีขันธ์ ๔ ขันธ์” คือมีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวม ๔ ขันธ์. ส่วนคณธรรมตาสามัญของเรา มี ๕ ขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. นี่ก็แปลว่า บัญหานั้นเคยเกิดขึ้น อย่างขนาดหนัก ตึกันยุ่งไปหมด เคยมีความเข้าใจผิด—เข้าใจถูก อะไรไปต่างๆ.

ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านบังเกิดขึ้นในโลก ท่านรู้ความพอดี ท่านจึงบัญญัติเอาแต่ความคิด ที่วางอยู่ตรงกลาง ในระดับกลาง เราต้องเกี่ยวข้องกับทั้งร่างกายและเกี่ยวข้องกับทั้งจิตใจ แล้วเอามาสัมพันธ์กัน ผสมกัน แล้วพัฒนามันให้ถูกพร้อมๆ กันไป โดยถือเรื่องของจิตใจเป็นหลัก ไม่ได้เอาความต้องการของร่างกายเป็นหลัก เพราะถ้าปล่อยไปตามเรื่องของร่างกาย มันก็เอียงไปทางกามารมณ์ ถ้าเอาเรื่องของจิตล้วนๆ เป็นหลัก มันก็เกลียดกามารมณ์ เดียวก็เป็นเรื่องทำลายร่างกาย. เราพูดได้ว่า ถ้ามีการกระทำที่ผิดทางวัตถุ มันก็เกิดเป็นลัทธิที่เรียกว่า “กามสุขัลลิกานุโยค” ขึ้นมาทันที; เคยได้ยินไหม ที่พระสวตธัมมจักกั คือประกาศหลักพระพุทธศาสนาว่า กามสุขัลลิกานุโยค นั่นเป็นความเข้าใจผิดทางร่างกาย.

ถ้าไปทำความเข้าใจผิด ทางจิตใจ มันก็เกิด “อัตตกิลมถานุโยค” ขึ้นมาทันที คือพยายามทำลายร่างกาย พยายามลดคุณภาพของร่างกาย ลดกำลัง impulse อะไรต่างๆ ของร่างกาย เพื่อมิให้ร่างกายทำอะไรแก่จิตใจได้ ถือไปอย่างนั้น นี่มันสุดโต่งไปในทางไม่บำรุงบำเรอร่างกาย; แต่ที่สุดโต่งไปในทางบำรุงร่างกาย จึงได้เรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งเป็นกันมาก ในโลกสมัยนี้. คุณไปดูให้ดีโลกสมัยนี้กำลังเป็น กามสุขัลลิกานุโยค หวังแต่ความสุขทางเนื้อหนัง กระทั่งนั่งกินข้าว ก็ต้องเอียงคอหิว้มแต่งหน้า นี่ก็เป็นเครื่องวัด คุณไปวัดเอาเอง. เด็กวัยรุ่น กินข้าวก็ยกต้องนั่งเอียงคอส่องกระจกหิว้มแต่งหน้า นั่นมันลุ่มหลงเท่าไร ไปวัดเอาเอง แล้วคำนวณดูซิ ว่าจิตใจ

ของเขาตกไปในกระแสแห่งกามสุขัลลิกานุโยคสักเท่าไร ใช้ชีวิตทั้งชีวิตนี้ เพื่อผลทางกามารมณ์. ผู้หญิงก็เพื่อล่อผู้ชาย ผู้ชายก็เพื่อล่อผู้หญิง ฉะนั้นจึงมีการตกเบ็ดซึ่งกันและกัน. การแต่งงานเนื้อแต่งงาน ของผู้หญิงสมัยนี้ ที่แต่งงานไปตามสมัยนิยมนั้น เป็นบาปอยู่ในตัว โดยไม่ต้องทำอะไรมากไปกว่านั้น. เข้าใจไหม? การที่ผู้หญิงสมัยนี้เขาแต่งงานตามแบบสมัยนิยมของเขา นั้นแหละ คือการทำบาปอย่างยิ่งอยู่ในตัวแล้วเพียงเท่านั้น. ถ้าคิดไม่ได้ ก็แย่มาก ไปกินเบ็ดเข้าแล้วก็ดี คือว่าเพื่อตกเบ็ดคนที่คู่ และจะแต่งงาน แต่งผม แต่งเล็บ หกกระโปรงอะไรก็ตาม เพื่อจะตกเบ็ดคนที่เห็น.

การคิดตกเบ็ดผู้อื่นนั้น จะเป็นเรื่องถูกต้องได้อย่างไร มันก็เป็นเรื่องบาป ฉะนั้นทางศาสนาจึงถือเป็นบาปทันทีเลย. นี่ก็แปลว่าเดี๋ยวนี้เป็นบาป ปรับให้เป็นบาปกันทั้งโลก เพราะผู้หญิงหกกระโปรงเข้ามาเรื่อย แต่งอะไรให้เป็นไปในทางยั่ววนมากขึ้นเรื่อย ๆ แล้วก็ด้วยจิตใจที่รู้สึกเป็นอย่างนั้นจริงๆ ไม่ใช่ทำไปเพียงร่างกาย แต่ทำไปด้วยจิตใจที่ต้องการจะตกเบ็ดจิตใจของผู้คู่ ให้มาอยู่ในอำนาจของตน. หญิงสาวก็ต้องการจะตกเบ็ดชายหนุ่ม จึงมีเจตนาที่จะแต่งตัวด้วยแฟชั่นอันนั้น เพราะฉะนั้นผู้ที่แต่งกายอย่างนั้นจึงชื่อว่า ทำบาปทันที. โลกสมัยนี้จึงเต็มไปด้วยคนบาป แล้วมันยุ่งเท่าไร คุณดูเถิด ถ้าผู้หญิงก็มักตกเบ็ดผู้ชาย ผู้ชายก็มักลื่นเบ็ดของผู้หญิง โลกในอนาคตจะเป็นอย่างไร.

นี่โลกวัตุนิยมที่กำลังเจริญขึ้น ๆ จะเป็นอย่างไร. จะได้เห็นกันเสียที่ว่าคำๆ นี้ ไม่ใช่เล่น คำๆ นี้แหละเป็น *ตัวการอันร้ายกาจ เป็นพญามาร เป็นซาตานร้ายกาจ* คือคำว่า *วัตุนิยม* นี้. สมัยบู๊ตายายของเรา ไม่ใช่มนานอะไร ไม่กี่สิบปีมานี้ อุตสาหักปิดเนื้อหนังร่างกาย เพื่อไม่ให้เกิดความยุ่งยากลำบากแก่ผู้เห็น แล้วตัวเองก็ไม่เป็นผู้หลงกลวงตกเบ็ดเขา. แต่เดี๋ยวนี้ผู้หญิงนั่งเปิดขาขึ้นมา จะนั่งเก้าอี้ไม่ได้ แม้ นั่งกับพื้น

ต้องเอาผ้าปิด. เรื่องอย่างนี้ คุณทั้งหลายย่อมเห็นกันมาแล้ว ขึ้นรถจับก็ไม่ได้ สำหรับผู้หญิงที่แต่งตัวด้วยกระโปรงสั้น ๆ อย่างนั้น แล้วมันลำบากตัวเองเท่าไร แล้วมันมีประโยชน์ที่ตรงไหน แล้วทำกันไปทำไม; ก็เพื่อตกเบ็ดผู้ชายเท่านั้นเอง. นี้จะโดยไม่รู้สักตัวก็ได้ เช่นว่าหญิงไทย ไปนิยมตามหญิงฝรั่ง เมื่อผู้หญิงฝรั่งมีความโง่มาก ปลอ่ยให้ผู้ชายเขาหลอกให้ทำอย่างนั้นได้ โดยเฉพาะพวกออกแบบเครื่องแต่งตัว ออกแบบเสื้อกระโปรง นั้นเป็นผู้ชาย เขาก็มีความสะดวกอะไรอยู่มาก ในการที่จะจับจุด ในการที่จะเอาผู้หญิงเป็นเหยื่อ แล้วก็ออกแบบแฟชั่นชนิดที่ตกเบ็ดคนได้ดี ผู้หญิงเองก็ชอบ เพราะจะหาประโยชน์ได้ดี เพราะต้องการวัตถุ ต้องการเงิน ต้องการประโยชน์ทางวัตถุ แต่แล้วมันก็มีความหลอกลวงซ่อนขึ้นมา ว่าเป็นแฟชั่น นี่เป็นความนิยม นี่ไม่ใช่ลามกอนาจาร นี่เป็นศิลปะ.

นี่แหละคือผลอันลึกลับซับซ้อนของวัตถุนิยม. ถ้าเรียกอย่างโวหารสมมติก็ว่า ซาตานของพระเจ้า กำลังมาเล่นงานในมนุษย์อย่างขนาดหนัก มาหลอกให้โง่ มาหลอกให้หลง มาหลอกให้บ้า มาหลอกให้เห็นผิดเป็นถูก เห็นกงจักรเป็นดอกบัว. ผู้ชายเองยังไม่ออกแบบให้เบ็ดอะไรกันมากมาย ส่วนผู้หญิงเขาออกแบบให้เบ็ดมากขึ้น ๆ แบบยั่ววนอะไรมากขึ้น นี้ก็เพราะจะใช้ผู้หญิงเป็นเหยื่อ หรือเป็นอาหารทางเนื้อหนัง ทางกิเลสหนักขึ้น. ก็แปลว่าวัตถุนิยมนี้ เป็นภัยร้ายกาจทุกด้าน ทำให้เสื่อมเสียศีลธรรม ทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากเกี่ยวกับทางเพศ ทางกามารมณ์ จนพลอยระส่ำระสายกันไปหมด; อย่างที่เห็นได้ แม้ในสถานการศึกษา เด็ก ๆ มีวิญญานเป็นกามารมณ์ไปตั้งแต่กำลังเรียนวิชาอยู่. สมัยก่อนโน้น เขาเรียนวิชาเพื่อวิชา เคี้ยวหนังสือเรียนวิชาเพื่อเป็นเครื่องมือไว้แสวงหากามารมณ์. หนักเข้า ๆ ก็เลยนั้นกันเสียตั้งแต่บัดนี้เลย. เมื่อยังเป็นนักเรียน เมื่อยังเป็นวัยที่เป็นอาศรมพรหมจารีอยู่นี้ ก็บูชาเรื่องกามารมณ์เสียแล้ว รอคอยไม่ได้ จนกว่าจะเรียนสำเร็จเสียก่อน. นี้ก็นับว่าเลวลงทุกที ๆ แล้วใครจะช่วยได้ พระเจ้าก็ช่วยไม่ได้ เพราะว่าวัตถุนิยมมันมาแทนพระเจ้า วัตถุนิยมมากลายเป็นพระเจ้า

เสียเอง ฉะนั้นเราจึงพูดกันไม่รู้เรื่อง พุทธธรรมแม้กับนิสิตนักศึกษา คนขนาดความรู้
ชั้นมหาวิทยาลัย ไม่รู้เรื่อง นี่ก็เพราะเขากำลังบ้าคลั่งวัตถุนิยม แม้จะตั้งเป็นกลุ่มพุทธ-
ศาสตร์ชั้นในมหาวิทยาลัยไหนก็ตาม; เมืองไทยก็ตาม เมืองนอกก็ตาม มันเป็นเรื่อง
ละเมอ ๆ ingsing.

นี่อย่าหาว่าเป็นการดูถูกดูหมิ่นเลย การที่คุณกระเด็นออกมาบวชได้ชุดหนึ่ง
ในปีนี้อย่างเท่านี้ ผมจะเรียกว่าละเมอน้อยหน่อยเท่านี้ เพราะคุณมีความภาคคะเน
มีความหวังที่ดี ที่ถูกต้องอยู่มาก มีความละเมอน้อยหน่อย. แต่ว่าส่วนใหญ่ที่เป็นสมาชิก
กลุ่มพุทธศาสตร์แต่เพียงสักว่าทะเบียน สักว่าเกียรติ สักว่าทรูหรา สักว่าเป็นดีกว่าไม่เป็น
นั้นมามาก. พวกนี้ผมเรียกว่าพวกที่กำลังละเมอ คือเป็นสมาชิกกลุ่มพุทธศาสตร์ในมหา
วิทยาลัยก็เป็นอย่างละเมอ. เมื่อผู้ที่ยังอยู่ในลักษณะที่เป็นนักศึกษาแท้ ๆ ก็มาเป็นผู้ละเมอ
เสียอย่างนี้แล้ว ก็น่าเศร้า. ยิ่งเมืองนอก ก็ยิ่งร้ายกว่า เพราะส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิก
กลุ่มพุทธศาสตร์ เพียงจะได้ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะเป็นวิชาประกอบ วิชารอบตัว วิชา
ที่จะช่วยให้เครดิตกขึ้น ไม่ใช่เพื่อจะปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส หรือเอาผลทางศาสนาอย่างไร.
นี่เป็นข้อเท็จจริงที่ผมสังเกตเห็น แต่จะจริงหรือไม่จริง ขอให้ไปดูเอาเองอีกที ฉะนั้น
ผมจึงยินดี ที่ว่าไม่ก้องกัมที่บวชชุดนี้ แม้ว่าจะมีความละเมอน้อย ก็ยังยินดี; ยินดี ที่ว่าบางที
จะเป็นโอกาสดี เป็นโชคดี ที่จะมาทำความเข้าใจเรื่องพุทธศาสนาที่แท้จริงกันได้สำเร็จ
ในคราวนี้; สำเร็จไม่ใช่สำเร็จอะไรมาก สำเร็จเพียงว่ารับประกันความปลอดภัย
ว่าจะไม่เข้าใจผิดต่อไปข้างหน้า แล้วจะได้เดินต่อไป; ไม่ใช่ว่าสำเร็จถึงกับเดินถึง
จุดหมายปลายทางแล้ว เพียงรับประกันในเบื้องต้น ขั้นต้นว่าจะไม่มีความเข้าใจผิด
เกี่ยวกับพุทธศาสนา แล้วควรจะมีแสงสว่างในการที่จะเดินต่อไป จนถึงจุดหมายปลายทาง
ในอนาคต.

การที่จะมาคิดว่าศึกษาพุทธศาสนาเผื่อ ๆ ไว้บ้าง เพื่อเป็นเครดิตที่ดี เป็น
ความรู้รอบตัวที่ดี อย่างนี้ยังไม่พอ ยังจะเลื่อนลอย ยังไม่มีจุด แล้วก็มีที่จะเลื่อนลอย

ไม่เท่าไรก็จะพรวาและเลื่อนและไปหมด สัมไปได้ในที่สุด. ถ้าไม่ต้องการให้สัมให้เลื่อนแล้ว ต้องเข้าถึงจุด จนกระทั่งเกิดใจรัก เกิดใจสมัคร เกิดใจอุทิศบูชา รักดีขึ้นมา จึงจะได้.

ทั้งหมดนี้ เราก็อุทิศให้เห็นถึงข้อที่ว่า อุปสรรคอันร้ายกาจ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าวัตถุนิยม; แล้วมันก็คู่กับมโนนิยม เราจึงเอาเรื่องนี้มาพูดให้เข้าใจ ในฐานะเป็นพื้นฐานของความรู้ทุกอย่างอื่น ๆ ทั่วไป ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ให้จำไว้ว่า มีวัตถุนิยมกับมโนนิยม นี้คู่กันอยู่ อย่างตรงกันข้าม. ถ้าจะให้ดี ให้มีอยู่ตรงกลาง ก็คือธรรมเนียม กล่าวคือมโนนิยมที่สามารถประสานระหว่าง ๒ ฝ่าย คือวัตถุและจิตใจนี้ ให้ได้ผลดีที่สุด. ถ้าเขายอมให้ตั้งคำใหม่ ผมก็จะตั้งคำว่า “ธรรมเนียม” แต่ไม่รู้จะใช้คำภาษาอังกฤษว่าอย่างไร เขามีกันอยู่แต่เพียง *materialism* กับ *spiritualism* ถ้าเราจะใช้คำว่า “ธรรม” คำว่าธรรมในภาษาอังกฤษไม่มี จีนแปลก็มีแต่จะเขว จะใช้ *Dhammicism* อย่างนี้คงไม่มีใครฟังถูก เพราะฉะนั้นจึงใช้คำว่า มีวัตถุนิยม มโนนิยม แล้วเราจะต้องทำการประสานสิ่งทั้ง ๒ นี้ให้ดี โดยให้มีวัตถุนิยมเป็นบ่าวของมโนนิยม รับใช้มโนนิยม ให้มโนนิยมนำหน้า ออกหน้า ลากวัตถุไปในทางที่ถูกต้อง ให้โลกนี้มีความผาสุก รวมทั้งตัวเราเองด้วย

เวลาชั่วโมงนี้ของเราก็น่าสนสุดลงพอดี

สิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม”

— ๔ —

๘ เมษายน ๒๕๑๒

วันนี้ ได้ล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่
พูดคุยกันสักเรื่องหนึ่ง ตามเคย.

สำหรับวันนี้ได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” คำว่า “บรมธรรม” อาจ
จะไม่มีในปทานุกรมในสมัยนี้ ซึ่งอาจจะพูดได้ว่า เพราะไม่สนใจกันมากจนถึงกับมีคำๆ นี้
ใช้ เลยไม่มีคำบัญญัติเฉพาะขึ้นใช้; แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว สิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” นี้
ก็เป็นสมบัติของธรรมชาติ ซึ่งสูงสุด ที่มนุษย์ควรจะรู้จักและควรจะมี.

คำว่า “บรมธรรม” มีใช้ในพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นคำบัญญัติเฉพาะใน
พุทธศาสนา แต่ว่าในภาษาไทยธรรมคา ยังไม่เคยเห็น อาจจะมีในสมัยหนึ่งก็ได้ หรือ
อย่างน้อยก็จะมีในอนาคต. สำหรับคำว่า “บรมธรรม” แปลว่า ธรรมอันเป็นบรม
คือสูงสุด หรืออย่างยิ่ง ไม่มีอะไรจะดีไปกว่านั้น นั่นเอง. สิ่งนี้ อาจจะเรียกชื่อใน
ภาษาอื่น เป็นอย่างอื่น และเราก็ไม่ได้พิจารณาคุให้ดี จึงไม่ได้สะกุกตาสะกุกใจ เพราะเขา

อาจจะเรียกไว้ในชื่ออื่น เช่นคำว่า “พระเจ้า” เป็นต้น. แต่เมื่อกล่าวโดยหลักทั่วๆ ไป แก่ทุกคน หรือตามธรรมชาติแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “บรมธรรม” ก็คือสิ่งที่มนุษย์จะต้องได้ จะต้องถึงในที่สุด. สิ่งนี้เป็นคำตอบของปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์จะถามกันอยู่ด้วยความวิตกกังวลอย่างยิ่ง เช่นจะถามว่าเกิดมาทำไม? เกิดมาเพื่อจะได้อะไร? อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในของมนุษย์? หรือแม้ที่สุดแล้วอะไรเป็นความมุ่งหมายของการบวช ทั้งที่คฤหัสถ์หลายกำลังบวชอยู่นั้น?

นี่ จะเห็นได้ว่า ถ้าคนไหนไม่ได้สนใจกับสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” แล้ว ก็แปลว่าเป็นคนที่ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม นั่นเอง; เป็นคนที่เกิดมาอย่างเคลิ้ม ๆ อย่างสะเมอ ๆ โดยไม่รู้ว่าจะไปทางไหน; อันนี้เอง เป็นต้นเหตุที่ทำให้มนุษย์ไม่รู้ว่าจะทำอะไรอย่าง เป็นหลักเป็นเกณฑ์ อย่างมีความมุ่งหมายที่แน่นอน เพราะฉะนั้นจึงได้ปล่อยไปตามความ สะดวก ปล่อยไปตามอารมณ์ ในที่สุดโลกนี้ก็ประสบความยุ่งเหยิง ความไม่เป็นระเบียบ และความไม่มีสันติภาพ. เพราะมนุษย์ไม่สนใจสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” สนใจแต่เรื่อง ปากเรื่องท้อง เรื่องเนื้อหนัง อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว และมนุษย์ก็เลยรู้สึกเอาเองตาม สัญชาตญาณอย่างสัจที่ว่า ความสุขทางเนื้อหนังนั้นแหละ เป็นบรมธรรม นี่แหละไป คำานวดูเองก็แล้วกัน ว่าอะไรมันจะเกิดขึ้น.

ถ้ามนุษย์คิดว่า ความสุขทางเนื้อหนังเป็นบรมธรรม มันก็ไม่ดีไปกว่าสัตว์ แม้สิ่งที่เรียกว่าความสุขทางเนื้อหนัง จะมีรูปร่างต่างกันอย่าง แต่มันก็มีความหมายเหมือนกันแท้เลย ฉะนั้นเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความเป็นสัตว์ หรือความโกลาหลวุ่นวายที่เกิดขึ้น ในโลก โดยไม่มีสันติภาพ เราก็จะต้องค้นหาให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม”.

ถ้าพูดที่เป็นกลางๆ ว่า สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์จะพึงได้รับ นั้นแหละเป็นคำ นิยามที่ถูกต้อง สำหรับคำว่า “บรมธรรม”; แล้วควรจะแถมท้ายลงไปอีกว่าได้กันในชาตินี้ ที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่ต่อตายแล้ว หลังจากตายแล้ว หรือชาติอื่น ๆ อีกมากชาติ.

สำหรับการบวชของพวกเรา ก็เพื่อจะรู้ จะเข้าใจ จะได้ บรมธรรม เร็วเข้ากว่าคนที่ไม่ได้บวช ทั้งนี้จึงเป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายของคนทุกคน ทั้งที่บวชและไม่บวช; และยังคงกล่าวออกไปได้ อย่างที่บางคนจะไม่ยอมรับ คือกล่าวได้ว่าเป็นที่ตองประสงค์ทั่วไป ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ ไม่เพียงแต่มนุษย์พวกเดียว.

ขอบอกกล่าวไว้เป็นการล่วงหน้าว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสอยู่เสมอว่า “ตถาคตเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์”; “ระเบียบธรรมวินัยของตถาคตยังมีอยู่ในโลกเพียงใด นั่นแหละคือความสุขของสัตว์ ทั้งเทวดาและมนุษย์”; “เธอทั้งหลายจงจาริกเที่ยวไปประกาศพระธรรมจรรย เพื่อประโยชน์และความสุข ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์” ดังนี้. คำว่า “ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์” เป็นคำธรรมดาไปเลย สำหรับพระพุทธเจ้า. ทั้งนี้ สิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” ซึ่งเป็นของขวัญจากพระพุทธเจ้า ก็พลอยเป็นของที่ต้องการทั้งเทวดาและมนุษย์ไปด้วย.

ตรงนี้ จะขอถือโอกาสพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “เทวดา” กันเสียสักหน่อย; เมื่อพูดถึงมนุษย์ ก็มีความหมายถึงการงาน คือหมายถึงไปถึงความที่เหน็ดเหนื่อย ไกลไกลย้อย หรืออย่างน้อยก็หนักอกหนักใจ ปวดหัวเป็นโรคเส้นประสาท. นี่หมายความว่ามนุษย์ คือสัตว์ที่ต้องทำการงานอย่างหนัก. ทั้งนี้ เทวดา ก็คือพวกที่ไม่ต้องทำการงานอย่างหนัก และก็มิอะไรเป็นที่พอใจ แต่การกล่าวเช่นนี้ หมายถึงเทวดาในศาสนาพุทธ หรือเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพุทธ เช่นศาสนาพราหมณ์เป็นต้น คือได้รับความเอิบอิ่มทางกามารมณ์อย่างสมบูรณ์ โดยไม่ต้องเหน็ดเหนื่อย ไกลไกลย้อย. แต่คำว่า “เทวดา” ในศาสนาคริสต์เป็นต้นนั้น หมายถึงเป็นอย่างอื่น; ที่เรียกว่า *angel* นั้นหมายถึงเป็นบริวารของพระเจ้า รับใช้พระเจ้า ทำหน้าที่ต่าง ๆ ไม่ค่อยได้พูดถึงการเสวยสุขทางกามารมณ์. นี่แหละ ความหมายของคำว่าเทวดาอาจจะผิดกันอยู่บ้าง แต่ตรงเป็นอันเดียวกันก็คือว่า *ผู้ไม่มีทุกข์ร้อน ผู้สวยงาม ผู้อยู่อย่างสบาย ผู้รุ่งเรือง.* คำว่า “เทวดา” นี้ แปลว่าผู้รุ่งเรือง และอีกคำ

ที่มาจากรากศัพท์ทางหนึ่ง ก็แปลว่า ผู้เล่น. ผู้รุ่งเรือง ก็คือมีความสวยงามรุ่งเรือง; ผู้เล่น ก็คือไม่มีภาระเกี่ยวกับกิจการงาน มีความสนุกสนานในสิ่งที่ต้องการได้ โดยไม่ต้องทำการงาน. เทวดากับมนุษย์ ต่างกันเพียงเท่านี้. มนุษย์ต้องลากแอก ลากไถ แบกภาระการงาน เทวดาไม่ต้อง. เพราะฉะนั้นถ้าหากในโลกมนุษย์นี้ มีมนุษย์บางคน ไม่ต้องมีการงาน ไม่ต้องเป็นห่วงวิตกกังวล ไม่มีภาระหนัก แล้วไปพักผ่อน เล่นหัวอะไรตามสบายใจเรื่อย อย่างนั้นก็เรียกว่าเป็นเทวดาที่เต็มตามความหมายเลย. ถ้าเขามีได้เป็นบางชั่วโมง ก็เป็นเทวดาบางชั่วโมง นอกนั้นก็เป็นผู้มนุษย์ หรือลดต่ำยิ่งกว่านั้นก็เป็นผู้สัตว์นรก คือมีความร้อนนกร้อนใจ เฝ้าไฟอยู่ข้างในบางชั่วโมง อย่างนี้เป็นสัตว์นรก; เวลาที่ทำงานในหน้าที่อย่างเห็นคเห็น้อย ก็เป็นผู้มนุษย์; เวลาอ้อมเอิบอยู่ด้วยคามารมณชั่วโมงนั้นก็เป็นผู้เทวดา อย่างนี้ก็ใช้ได้.

เพราะฉะนั้น ความหมายของเราในที่นี้ ก็หมายความว่า บรมธรรมนี่จะเป็นของสูงสุดทั้งแก่ผู้ที่กำลังเห็นคเห็น้อยด้วยการงาน และทั้งแก่ผู้ที่กำลังสนุกสนานเพลิดเพลิน สบายที่อยู่ โดยไม่ต้องทำการงาน ที่เรียกว่าเทวดา. จะเป็นเทวดาในสวรรค์อย่างในที่สอน ๆ กันอยู่ หรือเทวดาในมนุษย์โลกนี้ ก็ตามใจ บรมธรรมนี่จำเป็นแก่ทุกคน และแม้แต่แก่สัตว์นรก ซึ่งหวังยาก แม้มันไม่มีโอกาส มันก็เป็นสิ่งที่จำเป็น หรือเป็นวัตถุที่ประสงค์สำหรับสัตว์นรกอยู่นั่นเอง คือว่าจะหลุดจากนรกจะมาสู่บรมธรรม. ดังนั้นเราพูดว่า ทั้งมนุษย์และอมมนุษย์จะดีกว่า มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับบรมธรรมเป็นสิ่งสูงสุด หรืออันดับสุดท้าย. เพราะฉะนั้นควรจะรู้จักบรมธรรม ถ้าไม่รู้จัก ก็ดูจะเป็นมนุษย์ได้ยาก อย่าว่าแต่จะเป็นเทวดาเลย.

ทีนี้จะพูดถึงคำว่า “บรมธรรม”. คำว่า บรมธรรม โดยบทนิยามก็แปลว่า สิ่งสูงสุด เทียบกันในภาษาทางปรัชญาหรือจริยธรรมสากล เขาใช้คำนี้ว่า *Summum Bonum* คือในรูปภาษาละติน ก็แปลอย่างเดียวกันว่า *สิ่งที่ดีที่สุดความดีที่สูงที่สุด* คือ *The utmost*

goodness ; แล้วขยายความออกไปว่า : ที่มนุษย์ควรจะได้รับ that man can get ;
แล้วก็ขยายความออกไปว่า : ในชีวิตนี้ in this very life คือในชีวิตนี้จริงๆ จึงใช้ทั้ง this
ทั้ง very. Summum Bonum ; The utmost goodness that man can get in this very life
นี่มันเป็นบทนิยามกลางๆ ที่กว้างไปหมด แล้วมันก็ไปมีปัญหายุ่งยากที่ สิ่งนั้นคืออะไร ?

สิ่งที่สูงสุด นั้น ได้อะไร ? นี้เราก็คือเอาโดยหลักพื้นฐานทั่วไป คือ
เอาหลักจริยธรรมสากลก็แล้วกัน. หลักจริยธรรมสากลก็คือหลักที่พวกนักจริยธรรม
กล่าวคือคนประเภทที่เรียกว่า ethicist นั้น เขาไปศึกษาค้นคว้ากันมานานนานเต็มทีแล้ว
แล้วก็มากผู้มาราย จนในที่สุดยุคนี้ไว้เป็นที่รับรองต้องกันว่า Summum Bonum นั้น
พอที่จะจำแนกออกเป็น ๔ อย่าง : อย่างแรกคือ ความสุข Happiness. อย่างที่สอง
คือความเต็ม Perfectness. อย่างที่สามคือ หน้าที่บริสุทธิ Duty for duty's sake.
อย่างที่สุดคือ ความรักที่เป็นสากล Universal love. นี้แหละ คือหลักจริยธรรมสากล
อันเกี่ยวกับความหมายของสิ่งที่ดีที่สุด Summum Bonum ของทางฝ่ายจริยธรรมสากล
ยังไม่ใช้เรื่องทางศาสนา ซึ่งยังจะหมายพิเศษยิ่งไปอีก. ในที่นี้ คุณก็ต้องจำไว้ให้ดีๆ
มันเป็นสิ่งที่น่าสนใจเพียงไร.

ข้อหนึ่ง ที่ว่า ความสุข ก็ต้องจำกัดความลงไปว่า ความสุขที่ถูกต้องและ
แท้จริง ไม่ใช่เพียงแต่ความสนุกสนาน เอรีคอรอย เพลิดเพลินทางเนื้อหนัง. (คำว่า
“เนื้อหนัง” คำนี้ เป็นคำต่ำ คือคำคนที่ตะกละตะกลามกามารมณ์อย่างหลับหูหลับตา).
happiness ความสุขที่แท้จริงนี้ มันต้องไม่เกี่ยวกับสิ่งนั้น. สุขอย่างเนื้อหนังเป็นเรื่อง
pleasure มากกว่า ถึงแม้คำว่าความสุข หรือ happiness นี้ ก็ยังจะทำไป คืออาจจะเข้าใจ
ไขว้เขวกันอยู่นิดหน่อย หรือไม่มีค่าใช้ เลยใช้คำว่า happiness ที่หมายถึงความสุข
ทุกๆ ไปในหมู่มนุษย์ ตามบ้านตามเรือนตามปกติสุขของมนุษย์ในสังคม. ที่จริงมันควร

จะใช้คำว่า *blissfulness* มากกว่า ก็เป็นเรื่องที่เย็นอกเย็นใจ ทางจิตใจจริง ๆ ในชั้นลึกจริง ๆ : *blissfulness* สำหรับปัจเจกชน, *peacefulness* สำหรับสังคม, อย่างนี้มีความหมายที่ลึกและดีกว่า *happiness*; แต่ว่าเขาอาจจะใช้คำว่า *happiness*; นี้ ให้กินความทั่วไปก็ได้เหมือนกัน คือเอาแค่ความหมายที่ถูกต้อง ว่ามันเป็นความสุขสะอาด อันแท้จริงก็แล้วกัน อย่าเป็นเรื่อง *pleasure* ทางเนื้อหนัง. ฉะนั้นมันก็ต้องเป็นเรื่องที่ไม่มีความสกปรก ไม่มีความมีคมัว ไม่มีความเร่าร้อน จึงจะเป็นความสุขอันแท้จริง ผมชอบเรียกว่าสะอาด สว่าง สงบ จึงจะเรียกว่า *ความสุขอันแท้จริง* ซึ่งเกี่ยวนี้ยังหาได้ยากในหมู่มนุษย์ แม้จะใช้คำว่า *happiness* นี้ ก็ยังหาได้ยากในหมู่มนุษย์ อาจจะไปเข้าใจผิดเอาเสีย เป็นเรื่องความสุขทางเนื้อหนัง กำลังเป็นป่าวเป็นทาสาของกิเลสอยู่โดยไม่รู้สีกตัว.

นี่ พวกนักจริยธรรมสากลนั่นเอง ระวังให้ดี บางคนอาจจะต่ำลงไปถึงขนาดที่เรียกว่า เรื่องกินดี - อยู่ดีนั้นแหละ เป็นความสุข แต่จิตใจก็ยังกระหาย ชะเง้ออยู่ด้วยความหิว อย่างนี้ทางพุทธศาสนาไม่ถือ ไม่ยอมรับ ว่าเป็นความสุข. มันต้องเป็นความสุขชนิดหยุดความหิวทางวิญญาณได้. *ความหิวทางวิญญาณนั้น* หยุดได้ จึงจะเป็นความสุข. ที่ยิ่งกิน ยิ่งหิว, ยิ่งดื่ม ยิ่งหิว, ยิ่งเสพ ยิ่งหิวนั้น มันก็ไม่ใช่ความสุข แต่โดยมากก็ไปบูชากันอย่างนั้น โดยเฉพาะเด็กหนุ่มเด็กสาว ระวังให้ดี เข้าใจคำว่า "ความสุข" ผิดเอาอย่างมา ๆ, เป็นเรื่อง *pleasure* ไปเสียหมด. เอาละ เรายุติกันที่ว่าความสุข ก็คือความสงบสุขที่ถูกต้อง. นี้ เป็นข้อแรก ของบรมธรรมอย่างจริยธรรมสากล.

ข้อที่สอง ความเต็ม *Perfectness* นี้มันเต็มทางจิตทางวิญญาณ ไม่ใช่เต็มทางวัตถุ แต่ที่ผนวกเอาความเต็มทางวัตถุเข้าไปด้วย. วันก่อน เราได้พูดกันแล้วถึงเรื่องวัตถุนิยม มนุษย์เพื่อกระหายเรื่องวัตถุนิยม ต้องการความเต็มของมัน แต่ที่นี้

วัตถุนิยมนั้น มันเต็มไม่ได้ เพราะมันเอากิเลสเป็นมาตรฐาน. ที่นี้กิเลสเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักเต็ม ข้อนี้อำคัญมาก จงฟังให้ดี : และจำไว้ให้ได้ว่ากิเลสนี้เป็นสิ่งที่เต็มไม่ได้และไม่รู้จักเต็ม ฉะนั้นจะเอาความเต็มของวัตถุ ซึ่งเป็นเหยื่อของกิเลส เป็นที่ตั้งของกิเลส มันก็เต็มไม่ได้; มันต้องเป็นเรื่องทางจิตใจหรือทางมโนธรรม จึงจะมีความเต็มได้. ที่นี้เราเอาตามความรู้สึก *common sense* ก็ได้ว่า เต็มก็คือใส่ไม่ลงอีกต่อไป คือมันอึด. เรื่องทางจิตนี้ ถ้าประพฤติปฏิบัติหรืออบรมมันอย่างถูกต้องแล้ว มันถึงจุดที่อึดได้ไม่กลับทิวอีก ไม่เหมือนทางกายหรือทางวัตถุ อึดแล้วก็ทิวอีก อึดแล้วก็ทิวอีก; ส่วนทางจิตนั้น ถ้าเข้าถึงจุดสูงสุดของความรู้และการปฏิบัติแล้ว มันอึดได้ตลอดเวลา ฉะนั้นมันจึงเต็มได้. เพราะฉะนั้น *ความเต็มของความเป็นมนุษย์* ก็คือความสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมอย่างมนุษย์ มีจิตใจสูงอย่างมนุษย์ มีสิ่งที่ควรจะได้มัน ได้เต็ม ไม่มีความกระหาย ทะเยอทะยาน หรือทิวทางวิญญาณอีกต่อไป. นี่แหละ *ความเต็มของความเป็นมนุษย์*.

ที่นี้ เราควรจงจิต จวงวิญญาณของมนุษย์สมัยนี้ มันไม่เคยเต็ม มันไม่เต็มได้ และยิ่งกว่านั้น มันพร่องอยู่มากทีเดียว เกินระดับธรรมดา. เหมือนกับนักจิตวิทยาบางคน บอกว่า มนุษย์นี้ ที่เรียกว่าปกติ สามัญปกตินั้น ยังเป็นบ้ำอยู่ ๑๕ เปอร์เซ็นต์ คือมีความเข้าใจผิด ยึดถือเอาผิด มีความไม่สมประกอบในตํานวิญญาณอยู่ ๑๕ เปอร์เซ็นต์ ถือเอาระดับนี้เป็นระดับยังพร่อง ยังไม่เต็มก็ได้. คนทั่วไปนี้ยังพร่องอยู่ อย่างดีที่สุดก็ยังพร่อง ๑๕ เปอร์เซ็นต์ ยังไม่เต็มของความเป็นมนุษย์. ถ้าสนใจเรื่องนี้นักให้ตีๆแล้ว จะเกิดความไม่ประมาท. ความไม่ประมาทเป็นธรรมะสูงสุด ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เป็นพินัยกรรม คือคำสั่งคำสุดท้าย ที่ท่านตรัสแล้วนิพพานไป มีว่า “ท่านทั้งหลายจงเต็มไปด้วยความไม่ประมาท” แล้วท่านก็นิพพานไป ถือว่าเป็นพินัยกรรมแก่พวกเรา และเป็นคำสั่งสุดท้าย. ฉะนั้นถ้าเรารู้ว่าเรายังไม่เต็ม นี้เราก็จะไม่ประมาทและมีสติสัมปชัญญะและความขยันขันแข็ง รวมกันไปเลย.

อุปมาท = ความไม่ประมาท คำนี้แปลเป็นภาษาไทยยาก อย่าเข้าใจเพียงว่า ความไม่เอาคต หรืออะไรทำนองนั้น นั้นมันเป็นภาษาไทยสั้น ๆ นึกเดียว. **ความไม่ประมาท ตามหลักธรรม** หมายถึง**สมบุรณ์อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะและบัญญัติ และขันธ์นั้น** ขอบให้เรารู้ความที่เรายังไม่เต็ม แล้วเราก็ไม่ประมาท และหวังที่จะได้มาซึ่งความเต็มของความเป็นมนุษย์ นี้ข้อที่สอง ความเต็มเป็นอย่างไร.

ข้อที่สาม หน้าที่บริสุทธิ์ *Duty for duty's sake* หน้าที่เพื่อประโยชน์ แก่หน้าที่ นี้เราพูดเป็นไทย ๆ ก็พูดกันอยู่แล้วก็ได้ว่า **งานเพื่องาน**. ถ้างานเพื่อเงิน เพื่อวัตถุหรือเพื่อประโยชน์อะไรที่เป็นตัวกู - ของกูแล้ว ก็ไม่ใช่ *Summum Bonum* ไม่เป็น *Summum Bonum* ที่พูดกันเกร่อว่า “งานเพื่อเงิน” นั้นแหละ คือถอยห่างไปจาก *Summum Bonum*; ทำงานเพื่องาน หรืออะไรทำนองนี้แหละ ก็ เป็น *Summum Bonum* เราต้องทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ **อย่าทำหน้าที่เพื่อเงิน หรือเพื่อประโยชน์อะไรที่เป็นเรื่องตัวกู - ของกู** ทางเนื้อหนัง. เกี่ยวกับความยุ่งยากลำบากอย่างใหญ่หลวงอันหนึ่งในประเทศไทยเรา ที่เรียกว่าคอร์ปชั่นนั้น มีมูลมาจาก “งานเพื่อเงิน” ทั้งนั้น. ถ้าเปลี่ยนเป็น **งานเพื่องาน** เสียเมื่อไร คอร์ปชั่นนี้ จะหายวับไปกับตาเลย; นี้ พูดอย่างนี้.

พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ท่านทำงานมากกว่าคนสามัญ แต่ท่านทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ความบริสุทธิ์ของความเป็นพระอรหันต์นั้นแหละ เชื่อเชิญท่านให้ทำงาน, แล้วก็ทำเพื่อหน้าที่ เพื่องานนั่นเอง หน้าที่ของท่าน ก็คือช่วยสัตว์โลก ท่านก็ต้องทำหน้าที่ช่วยสัตว์โลกไปตามหน้าที่ของท่าน โดยไม่หวังเอาอะไรตอบแทน แม้แต่นึกเดียว หรืออณูเดียว. เรื่องมันจึงเป็นเรื่องสูงสุด ประเสริฐที่สุด สะอาดที่สุด มีค่ามากที่สุดอย่างนี้. ส่วนมนุษย์นั้น มนุษย์ทำงานเพื่อประโยชน์แห่งตัวกู - ของกูต่างหาก ไม่ได้ทำงานเพื่องานหรือทำงานเพื่อหน้าที่ มันเปลี่ยนไกลออกไปทุกที ๆ.

คนอาจจะแย้งว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วกินอะไร เอาอะไรมากิน ? นั่นคือคนโง่ที่สุดในโลก ไปคิดดูเถิด ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่แล้ว เกิดสงสัยว่าจะเอาอะไรกิน มันก็เป็นเรื่องที่ว่าร่างกายมันทำ ผลคือปฏิกิริยาที่เกิดแก่ร่างกาย มันก็มีกินมีใช้ ส่วนของร่างกาย, ส่วนของจิตใจนั้น อย่าหมายมันขึ้นมือ สำคัญมันหมายความว่า ตัวกู-ว่าของกู, ทุกอย่างเป็นของธรรมชาติ ตัวเราแท้ๆ ตัวชีวิตแท้ๆ เป็นของธรรมชาติ เพราะฉะนั้นการทำงานหรือผลงานที่ทำ มันก็เป็นของธรรมชาติ; จิตใจอย่ากล้าไปสำคัญ มันหมายความว่าของกู มันจะกลายเป็นโจรปล้นธรรมชาติ. ที่นี้ก็ปล่อยไปตามความรู้สึก ที่ถูกต้อง แล้วก็ทำไป ผลที่เกิดขึ้น คน^{นี้}กิน คน^{นี้}ใช้ ตามระเบียบที่กฎหมายคุ้มครอง ประเพณีคุ้มครอง มันก็มีกินและเกินกว่าที่จะกินเสียอีก แล้วก็กินอย่างบริสุทธิ์สะอาด ไม่ตะกตะเหมือนคนที่ทำงานเพื่อตัวกู-เพื่อของกู. นี้พูดกันอย่างสั้น ๆ หน้าที่เพื่อหน้าที่ เป็นอย่างนี้.

ข้อที่สี่ อันสุดท้ายที่เรียกว่า ความรักสากล *Universal love* ก็คือมีใจกว้าง, ใจกว้างถึงขนาดไม่มีตัวเอง เห็นแก่ผู้อื่น; หรือว่าอย่างน้อยที่สุดเราเป็นจุดน้อย จุดหนึ่งในทั้งหมดเป็นสากล, ก็มีความรักผู้อื่นยิ่งกว่ารักตัว. ไปคิดดูให้ดี สมมติว่ามีคนอยู่ห้าพันล้าน เราก็เพียง ๑ ในห้าพันล้านนั้น มันเล็กเกินไป; ไปนึกถึงห้าพันล้าน ยกเสีย ๑ คน นั่นดีกว่า. นี่เป็นเรื่องความรักที่กว้างขวางที่เป็น *universal*. คำว่า *universal* นี้ จะต้องขยายออกไป เลยมนุษย์ไปถึงสัตว์ต่ำๆ ในเบื้องล่าง ไปถึงเทวดา ในเบื้องบนด้วย จึงจะเป็น *universal* หรือสากลตามแบบของพุทธบริษัท เพราะฉะนั้น เราต้องมีความรักสากลที่ลิ้มตัวเอง รักทั่วไปจนลิ้มตัวเอง จนไม่มีตัวเองเหลืออยู่ นี่เป็นข้อสุดท้าย.

ต้องดูให้ตึกอีกทีหนึ่งว่า ทั้ง ๔ ข้อนี้สัมพันธ์กันอย่างไรที่แยกกันไม่ได้ ต้องมาช่วยกันครบทั้งสี่ คุณดูให้ดี : คนที่รักตัว ก็ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ไม่ได้; คนที่เห็นแก่ตัว ก็เป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมไม่ได้; แล้วก็มีความสุขไม่ได้. เพราะเราาร้อนอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว

จึงมีความสุขไม่ได้ ; แล้วก็มีเพิ่มเติมแห่งความเป็นมนุษย์ทางจิตทางวิญญาณ ไม่ได้ มีแต่ความเร่าร้อนอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว แล้วก็ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ที่บริสุทธิ์ไม่ได้ คือทำเพื่อตัวเองเสียเรื่อย.

ถ้าเราทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มันก็เป็นความรักสากลอยู่ในตัว ; มีความสุข มีความเต็มอยู่ในตัวแล้ว. ถ้าเรามีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์จริง ก็มีความสุข ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มีความรักสากลอยู่ในตัว. ฉะนั้นทั้ง ๔ ข้อเป็นสิ่งที่เดียวกัน แต่เราแยกให้เห็นเป็นมุม ๆ ไปเท่านั้น. นี่คือบรมธรรม *Summum Bonum* ตามหลัก จริยธรรมสากล. เราควรจะรู้ไว้เป็นพื้นฐาน เป็นรากฐาน มิเช่นนั้นจะไม่รู้อะไร.

บรมธรรมอีกคำหนึ่ง ก็คือบรมธรรมตามหลักของศาสนา. ตามหลักของ ศาสนานี้ ไม่ใช่จริยธรรมสากล เป็นของเฉพาะพวก เฉพาะหมู่ และไปไกล ไปลึก ในทางจิตทางวิญญาณ ไม่เนื่องด้วยสังคม คือไม่ผูกพันกันเป็นสังคม ใครไปได้ไกล เท่าไรก็ไป, นี้ ทางศาสนาก็มุ่งหมายอย่างนี้. แต่แล้วเมื่อทุก ๆ คนก็ สังคมก็ตัวเอง ; แล้วก็มีส่วนหนึ่งเหมือนกันที่ว่า ให้เห็นแก่ผู้อื่น ให้ช่วยผู้อื่นด้วย ตัวเองไปได้แล้ว ช่วยผู้อื่นด้วย. บรมธรรมทางศาสนานี้เนื้อแท้เหมือนกัน เอาจริยธรรมสากลนั้นมาเป็น ใจความก็ได้ ประเดี๋ยวจะชี้ให้เห็น ; แต่ที่ระบุไว้ชัดในเรื่องทางศาสนานี้ มีชื่อ ต่าง ๆ กัน แล้วแต่ว่าในศาสนานั้นจะอยู่ในรูปไหน : ถ้าเป็นศาสนาประเภทที่มีพระเจ้า ที่เรียกว่า *Theism*. ศาสนาประเภทนี้มีพระเจ้าเป็นหลัก ก็มี “แผ่นดินของพระเจ้า” เป็น *Summum Bonum* เป็นคำบัญญัติเฉพาะว่า “แผ่นดินของพระเจ้า” หรือ “โลก ของพระเจ้า” ที่คนจะเข้าไปถึง เข้าไปอยู่ด้วย นั่นแหละเป็น *Summum Bonum*. ฉะนั้นพวกที่ถือศาสนาพระเจ้า โดยเฉพาะพวกคริสเตียน เขาก็ภาวนาแต่ที่จะได้เข้าไปสู่ แผ่นดินของพระเจ้า. แผ่นดินของพระเจ้าในที่นี้ มีความหมายเป็น *Summum Bonum*.

ถ้าเป็นศาสนาประเภทที่ไม่ได้พูดถึงพระเจ้า หรือ GOD ในลักษณะอย่างนั้น ก็มันเป็นพวก *Atheism*; เราก็มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน อย่างพุทธศาสนาเราก็เรียกว่า นิพพาน คือความสิ้นสุดแห่งความทุกข์. เอาคำกลาง ๆ ที่ใช้ได้แก่ทุกศาสนา ที่ไม่มีพระเจ้าดีกว่า คือความสิ้นสุดลงแห่งความทุกข์โดยสิ้นเชิง นี่เป็น *Summum Bonum* ถ้าอย่างพุทธศาสนาก็เรียกว่า “นิพพาน”; อย่างศาสนาฮินดู ชนิกเวทานตะนั้น ก็มี *ปรมาตมัน* เป็นชื่อของ *Summum Bonum*; หรือศาสนาไชนะ ที่เป็นคู่แข่งขันกันกับศาสนาพุทธ ก็มี *ไกววัลย์* เป็น *Summum Bonum*. *ปรมาตมัน* หมายความว่าอัตตาตัวตนที่อยู่ถาวรและใหญ่ยิ่งทั้งหมด, *ไกววัลย์* แปลว่า *ความเป็นทั้งหมด, มีสภาพที่เป็นไกววัลย์ คือว่าเป็นทั้งหมดและเป็นอนันตกาล* เข้าถึงสิ่งนั้น ก็เรียกว่าเข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ในศาสนาไชนะอย่างนี้เป็นต้น. แม้ศาสนาอื่นก็เหมือนกัน เขามีคำบัญญัติเฉพาะคำหนึ่ง ซึ่งหมายถึงสิ่งสูงสุด และเป็นทั้งหมด เรียกว่า *Summum Bonum* ทางศาสนา.

เราพิจารณาดู ก็จะเห็นได้ว่าในที่สุด มันไปช่วยกันได้ แม้ทางจริยธรรมสากล. พูดถึงสำหรับพุทธศาสนา ก่อน มีสิ่งสูงสุดคือนิพพาน เป็นบรมธรรม, มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า “ผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม” เป็นบาลีที่ว่า “*นิพพานัง ปรมัง วทนฺติ พุทฺธา*” - พระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม. คำว่า “นิพพาน” นี้ ให้ถือเอาความหมายที่ถูกต้อง. โดยหลักทั่วไป ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือศาสนาไหน โดยหลักทางภาษาพูดในประเทศอินเดียตั้งแต่เดิมมา กระทั่งสมัยพุทธกาล กระทั่งถึงบัดนี้ มีคำว่า “*อหิงสา เป็นชื่อของบรมธรรม*” คือมีคำเก่ามาแต่โบราณ อยู่คำหนึ่งว่า “*อหิงสา ปรมโธ มโหม*” - อหิงสาเป็นบรมธรรม. อหิงสา แปลว่า ไม่กระทบกระทั่ง คือไม่เบียดเบียน, ความไม่เบียดเบียนเป็นบรมธรรม. ที่นี้ “*ความไม่เบียดเบียน*” คำนี้มันหมายไต่กว้างไปถึงไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือตนเองก็ไม่เคียดแค้น และผู้อื่นก็ไม่เคียดแค้น นั่นคือ บรมธรรม.

ถ้าตนเองเดือดร้อนอยู่เพราะอะไรก็ตาม กระทั่งเพราะกิเลส เพราะความทุกข์ เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ก็เรียกว่า “เบียดเบียน” แล้ว. ต้องไม่มีความเบียดเบียน อันนี้ด้วย ในส่วนตนเอง และผู้อื่นก็ไม่ถูกเบียดเบียนด้วย นี่เป็นบรมธรรม อยู่กันอย่างเป็นสุข ทั้งในส่วนตัวและโดยสังคม. ความไม่มีความทุกข์โดยสันเชิง นั้นแหละ เป็นอหิงสา แล้วก็บรมธรรม.

ทีนี้ในวงพุทธศาสนา วงจำกัดนี้ ใช้คำว่า นิพพาน เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อกี้. นิพพาน แปลว่าเย็น. เย็นอย่างถูกต้องก็คือไม่มีกิเลส. กิเลสนั้น สรุปลอยที่ความเห็นแก่ตัว คือตัวกู - ของกู; ความเห็นแก่ตัว หรือตัวกู - ของกูนี้ อยู่ในรูปต่าง ๆ กัน คือ เป็นความโลภ ความอยากได้ นักร้อน, เป็นความโกรธ ความไม่ชอบใจ นักร้อน, เป็นความโง่ ความหลง เป็นโมหะ นักร้อน.

นี่คือความร้อน ไม่เย็น ถ้าหมดกิเลสเหล่านี้เสีย ก็เป็นความเย็นที่ถูกต้อง. นี่คือคำว่า “นิพพาน” ที่เป็นคำจำกัดความที่บัญญัติไว้เฉพาะในหลักพระพุทธศาสนา.

แต่ถ้าเล็งถึงคำว่า “นิพพาน - นิพพาน” ทั่วไป ในภาษาพูดของชาวบ้านแล้ว มันไปอีกเรื่องหนึ่ง หมายถึงความเย็นทั้งหมด ไม่ว่าจะอะไร. ไฟดับลง ก็เรียกว่าไฟ นิพพาน ถ่านไฟแดง ๆ เย็นลง ก็เรียกว่าถ่านไฟนิพพาน. ข้าวต้ม ข้าวสวยในหม้อ เย็นลงกินได้ อย่างนี้ก็เรียกว่ามันนิพพาน เพราะฉะนั้นคำว่านิพพานใช้กันตามบ้านเรือน ในครัว ในอะไร มันหมายถึงเย็นของวัตถุ. ถ้ามาใช้กับสัตว์ไตรัจฉานที่เย็นสนิท ก็ไม่มีอันตรายเกิดขึ้นจากสัตว์ไตรัจฉานตัวนั้นต่อไปแล้ว ก็เรียกว่ามันนิพพาน.

คนบางพวก ก่อนพุทธกาล เห็นว่าการมรณนั้นทำให้เย็นออกเย็นใจ หยุต ความกระหายได้ ก็เรียกการมรณว่านิพพาน. ความอึดทางกามารมณ์ถูกเรียกว่านิพพาน

เสียพักหนึ่งก็มี. ต่อมาถูกพิสูจน์ว่ามันยังไม่จริง ได้พบว่าเรื่องสมาธิ สมาบัติ ของพวก
ฤๅษีมุนี ตามที่สงบสงัดนั้นเป็นนิพพาน ก็เข้าใจสิ่งนั้นว่าเป็นนิพพานไปพักหนึ่ง.
แต่แล้วก็ถูกพิสูจน์ว่ายังไม่ถึงที่สุด จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงพิสูจน์ความเย็นของความ
หมดกิเลสว่าเป็นนิพพาน ก็ยังไม่เคยมีใครก้าน แล้วก็อยู่ที่อยู่ในรูปของพุทธศาสนา.
เราถือว่านี่เป็นบรมธรรม เป็น *Summum Bonum* ของพุทธศาสนา.

เราจะต้องรู้จักสิ่งที่เราเรียกว่า จุดหมายปลายทางของพุทธบริษัท ในฐานะ
ที่เป็นพุทธบริษัท. ทบทวนดูว่า : จริยธรรมสากล หลีกทั่วไปของมนุษย์ ผู้มีสติปัญญา
ในโลก บัญญัติบรมธรรมไว้ในฐานะเป็นความสุข, ความเต็ม, หน้าที่บริสุทธิ์, ความรัก
สากล. ที่นี้ทางค่านศาสนา ก็เอาพระเจ้า เอาการได้อยู่กับพระเจ้า หรือความสิ้นสุดแห่ง
ความทุกข์ทางวิญญาณทางจิตใจ นี่เป็นบรมธรรม. คนที่เรียนแต่หนังสือ รู้จักแต่ตัวหนังสือ
อาจจะเห็นว่าเป็นคนละเรื่อง หรือเห็นว่ามันต่างกัน เช่นจะก้านเอาคือ ๆ ว่า ไม่เห็นมีคำว่า
พระเจ้า ไม่เห็นมีคำว่านิพพาน ในระบบจริยธรรมสากล อย่างนั้นก็แยเลย คือคนประเภทนั้น
คิดแต่ตัวหนังสือ รู้จักแต่ตัวหนังสือ ไม่รู้จักของจริง ที่เป็นความหมายของตัวหนังสือ
ก็เป็นคนรู้แต่หนังสือ ไม่รู้ธรรมะ ซึ่งมีอยู่โดยมากในโลก แล้วก็กำลังจะเป็นกันอย่าง
มากขึ้นทุกที. ถ้ารู้แต่ตัวหนังสือ ถือเอาแต่ตัวหนังสือ อย่างนั้นก็ต้องเถียงกัน ทะเลาะกัน
ไม่มีที่สิ้นสุด เต็มไปทั่วโลก.

คำว่า “พระเจ้า” ก็มีความหมายพิเศษ ก็มีคุณค่าตรงที่ว่า สามารถ
อำนาจสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ต้องการ นั่นก็คือความสุข ความบริสุทธิ์ ความสะอาด
ความอะไรต่างๆ ที่เป็นเรื่องสันติทั้งนั้นเลย. พระเจ้าเป็นสากล พระเจ้าเป็นความรัก
สากล เป็นที่เกิดแห่งความรักสากล เป็นที่ตั้งแห่งความรักสากล. ที่นี้ถ้าคนทำอะไร
ตามคำสั่งพระเจ้า นั่นคือทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ เพราะว่าพระเจ้าจะไม่สั่งให้มนุษย์ทำอะไร
เพื่อตัวเองเป็นอันขาด ; พระเจ้าจะสั่งให้มนุษย์ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่คนทุกคน ให้

เห็นแก่คนทุกคน ให้รักคนทุกคนเหมือนกัน. นี่พระเจ้าที่ถูกต้อง. พระเจ้าจะต้องเป็นแหล่งแห่งความสงบสุข เป็นต้นกำเนิดแห่งความสงบสุข เป็นตัวเต็ม ของสิ่งทั้งปวง. นี่คือพระเจ้าที่แท้จริง ไม่ใช่พระเจ้าอย่างที่เด็ก ๆ รู้จัก; พระเจ้าที่เป็นบุคคล รักก็ได้ โกรธก็ได้ เกลียดใครก็ได้ ลงโทษใครก็ได้; นี้พวคอย่างบุคคล เป็น *Personal God* มีอารมณ์คล้ายเหมือนบุคคล เพราะว่าเขาไม่มีทางที่จะพวคให้เด็กรู้จักสิ่งที่เป็นนามธรรม เป็น *subjective* คือรู้ได้ด้วยทางจิตใจของตนเองอย่างเดียว เขาไม่สามารถจะพวค เขาจึงพวคไว้ที่ก่อนแก่เด็ก ๆ ว่าพระเจ้ามีลักษณะอย่างบุคคล ให้น่ากลัว เมื่อโกรธขึ้นมากก็จะลงโทษให้; ถ้ารักขึ้นมากก็ให้รางวัล นั่นคือพระเจ้าสำหรับเด็ก ๆ เป็น *Personal God* เบื้องต้นสำหรับคนศึกษา. พระเจ้าที่แท้จริงไม่ใช่บุคคล แต่ก็ไม่รู้ว่าจะเรียกอะไร เรียกว่า *Impersonal God* ก็แล้วกัน คือไม่ใช่บุคคล. พระเจ้าชนิดนี้เองที่เราพวคถึง เป็นต้นกำเนิดแห่งความดี เป็นความเต็มของทั้งหมด ต้องการให้มนุษย์ไม่มีความเห็นแก่ตัว, ทำหน้าที่บริสุทธิ์, มีความรักสากล ก็คือธรรมชาติดั้งเดิมอันหนึ่ง. พระเจ้าคือธรรมชาติ มีรายละเอียดมากมาย ต้องไว้พวคกันวันอื่นจะดีกว่า. พระเจ้าก็คือสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง ที่เป็นเจตนารมณ์ของจริยธรรมสากลนั้นเหมือนกัน.

นี่ถ้าจะถามว่า ทำไมในจริยธรรมสากลไม่มีคำว่านิพพาน? คำนี้บัญญัติเฉพาะพวกเฉพาะหมู่ เฉพาะถิ่นที่เขาใช้พวคกันอยู่ คือภาษาบาลี. ถ้าจะพวคให้ถูกแล้ว *happiness* ที่ถูกต้องนั้นแหละ คือนิพพาน. นี้ก็มีหลักที่ตรงกันกับ พุทธศาสนา ที่สอนให้มีความเต็มเปี่ยม คือหยุดอยาก สิ้นสุดแห่งความอยากแล้วทำอะไร หรือเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ โดยไม่เห็นแก่ตัว ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วมีเมตตาสากล รักทุกสิ่งที่มีชีวิตเสมอทั้งหมด. ฉะนั้นเราพวคได้ว่า ในจริยธรรมสากล ก็มีพระเจ้า ก็มีนิพพานซ่อนอยู่ลึก ไม่ปรากฏเป็นคำพวค แต่มีอยู่เต็มเปี่ยม มีอยู่เต็มที, แต่แล้วอาจจะนำหัวตรงที่ว่า แม้แต่ในจริยธรรมสากลที่บัญญัติกฎเกณฑ์เหล่านี้ อาจจะไม่รู้จักนิพพาน หรืออาจจะไม่รู้จักพระเจ้ายกก็เป็นได้ เพราะเป็นการบัญญัติไปตามหลักของเหตุผล ทางตรรก ทางปรัชญา ทางคำนึงคำนวณ

อะไรต่าง ๆ ก็เป็นได้. แต่ว่าการบัญญัติ^๕ เามาใช้ได้ ก็มันมีความถูกต้องหรือ มีขอบเขตของความหมายกว้างพอ ที่จะเามาเข้ากันได้ ในเมื่อเราอยากจะให้มัน เข้ากันหรือด้วยความหวังดี แต่ถ้าเราเกิดตั้งข้อรังเกียจ เกียจกันไม่ยอมให้มาเหมือนกับศาสนาของเรา มีอะไรดีกว่าของเรา ก็มีแง่ที่เราจะยกขึ้นมาแย้งไม่ให้เข้ากันได้ ก็ได้.

ข้อนี้ขอให้อ่าไว้เป็นพิเศษ ซึ่งจะได้พูดกันวันหลังอีกที เพราะว่าหลักนั้น หลักนี้ เช่นหลักศาสนา หลักวิทยาศาสตร์ หลักจริยธรรม หลักปรัชญาต่างๆ ในโลกนี้ ถ้าเรามีเจตนาที่จะ “ญาติดี” ต่อกัน ก็สามารถจะทำให้เข้ากันได้. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์นั้น ถ้าเราไม่อยากจะให้เข้ากันได้ เราก็มีแง่ มีปม ที่จะ พุกยืนยันให้เข้ากันไม่ได้, มันเป็นเรื่องของการพุก หรือวิธีพุกเท่านั้น. และยิ่งเมื่อ พุกไปตามกิเลส ตามอารมณ์แล้วมันก็พุกได้มาก พุกให้เข้ากันได้ ก็ได้. พุกจนเข้ากัน ไม่ได้ ก็ได้; แต่ว่าโดยเนื้อแท้จริงๆ แล้ว มันเป็นเรื่องเดียวกัน คือมันเป็นเรื่องของ ธรรมชาติ มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ. เรื่องศาสนานี้ ก็เป็นไปตาม กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เรื่องวิทยาศาสตร์ก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จะผิด กันบ้างก็ตรงที่ว่าเรื่องทางวิทยาศาสตร์นั้น พุกเฉพาะที่มีปรากฏการณ์ที่เห็นง่าย ๆ ส่วน เรื่องทางศาสนานั้นพุกถึงเรื่องราวของธรรมชาติที่ลึกซึ้งเกินไป พุกกันทางเรื่องจิตทาง ญาณที่ลึกซึ้งเกินไปจนพุกกัน ไม่รู้เรื่อง จนต้องหมุ่นมาพุกกันเป็นเรื่องคน เรื่องวัตถุ จนต้องพุกอย่างที่เราเรียกว่าปุกกลาธิษฐานอะไรขึ้นมา มันมีเท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้นเราอาจ จะรวมหมด คือลากมารวมกันหมดได้ในคำว่า “บรมธรรม”. เอาสิ่งที่น่าปรารถนา ทุกอย่างทั้งหมดของมนุษย์มารวมอยู่ใต้ภายใต้คำว่า “บรมธรรม” โดยไม่ต้องมีอะไร ชัดแย้งกันเลย.

ที่นี้ขอให้พิจารณาเป็นการรวบรวม หรือสรุปความ : บรมธรรมนี้ ไม่ใช่ เรื่องวัตถุ ไม่ใช่วัตถุนิยม เป็นเรื่องที่ต้องจัดไว้ในฝ่ายมโนธรรม หรือมโนนิยม และ

ไปในชั้นลึก เกินกว่าจะเป็นเรื่องความรู้สึกเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือเป็นเรื่องผี เรื่องสาร
เรื่องอะไรที่มองไม่เห็นตัว; มันเป็นเรื่องที่เหนือเวทคา เหนืออะไรไปหมด จะเรียกว่า
อะไรก็ตามใจ จะเรียกว่าพระเจ้าก็ได้ จะเรียกว่านิพพานก็ได้ เรียกว่าอะไรก็ได้ มันเป็น
เรื่องทางมโนธรรม เพราะฉะนั้น มันจึงไม่ใช่วิสัยของมนุษย์โลก ที่กำลังหลงอยู่ใน
วัตถุนิยม เพราะวัตถุนิยมนั่นเอง เป็นสิ่งกีดขวาง กีดกัน ขวางทางต่อบรมธรรม.
ถ้ามนุษย์ไม่ลุดิงบรมธรรมในสมันนี้ ก็เพราะว่า มีวัตถุนิยมเป็นเครื่องกีดกัน
เพราะฉะนั้นเราต้องมองดูให้ดี มองดูให้ยุติธรรม อย่าเข้าข้างตัว เพราะว่าเราอาจจะเป็น
ผู้หลงใหลในวัตถุนิยมอยู่ ลองคิดดูว่า โลกทุกวันนี้ เอากันทั้งโลกเท่าที่เรารู้จักโลกทุก
วันนี้ มีอะไรเป็นบรมธรรม. ผมเกือบจะไม่ต้องบอก โลกทุกวันนี้ก็เอาวัตถุนิยมเป็น
บรมธรรม. เอาความสุขทางเนื้อหนังเป็น บรมธรรม.

คำสอนของนักจริยธรรมสากล ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ ในคัมภีร์ตำราทาง
จริยธรรม หรือแม้ในปทานุกรมชั้นดี ก็ไม่มีใครสนใจ. คำพูด หรือความเห็นของนัก
จริยธรรม ก็เป็นหมันไปได้. ในปทานุกรมขนาดใหญ่ เช่น เอนไซโคลบีเดียบริเทนนิกา
ลองไปเปิดดูเถอะ มันมีคำอย่างนี้ มันมีเรื่องจริยธรรม เรื่องอะไรสมบูรณ์อย่างนี้
แต่ไม่มีใครเปิดดู หรือเปิดดูก็ดูในฐานะเป็นความรู้สำหรับพูดที่โปรเฟสเซอร์จะเอามาพูด
สำหรับนักศึกษาจดหรือจำ เป็นความรู้ที่ไม่ต้องใช้ปฏิบัติ เป็นความรู้สำหรับตอบปัญหา
หรือแสดงภูมิของวิชาความรู้ อย่างนี้เสียมากกว่า. อย่างนี้ลองคิดดูในมหาวิทยาลัยของคุณ
นั่นแหละ มีคำว่าบรมธรรมพูดถึงกันที่ตรงไหน อย่างไร. ครูบาอาจารย์คณะไหน
แขนงไหน ที่สอนสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับนี้ ผมไม่เคยได้ยิน. คณะวิทยา-
ศาสตร์ ก็สอนโค้งไปทางวิทยาศาสตร์ คณะวิศวกรรม ก็สอนโค้งไปทางวิศวกรรม;
บรมธรรมของมนุษย์ไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหน โดยที่ถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ไปหาเอาเอง อย่างนี้
เสียมาก. เพราะฉะนั้น ในมหาวิทยาลัย แม้ในแขนงศาสนา แขนงทางศีลธรรม ถ้ามี
ก็ไม่พูดถึงสิ่งนี้เป็นชั้นเป็นอันอะไร พูดอย่างเป็นหลักวิชา เป็นทฤษฎี ตามหลักเกณฑ์

ปัจจุบันไปเสียหมด. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ โตขึ้นมา เป็นหนุ่มสาวขึ้นมา จนได้ปริญญา ก็ไม่เคยวิเวาเรื่องบรมธรรมที่จำเป็นแก่ชีวิต ที่ต้องการรีบด่วนที่สุด เหมือนเราอยากน้ำ จะได้กินน้ำกันเร็ว ๆ อย่างนี้ ไม่มีพูดถึงกันเลย.

พวกนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ก็ไม่ประสีประสาต่อสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” แล้วก็ไม่ใช่เฉพาะในประเทศไทยเรา นี้ ประเทศอื่นก็เหมือนกัน ประเทศอื่นยิ่งจะร้ายไปกว่านี้ ; ปลอ่ยให้เด็ก ๆ นิสิตนักศึกษาเหล่านั้นสนุกสนานเพลิดเพลินในเรื่องเนื้อหนังพร้อมกันไปในตัว จนมีสภาพที่น่าสังเวชเกิดขึ้น ๆ ตามหลักที่ได้พูดกันวันก่อนแล้ว เรื่องพรหมจารี เรื่องกฤหัสถ์ที่แบ่งออกเป็นอาศรม ๆ. เมื่อเป็นพรหมจารี ก็ต้องเป็นนักเรียนที่ดี บูชาการศึกษาและระเบียบวินัย การประพฤติการปกครองต่าง ๆ ; ตั้งหน้าตั้งตาบูชาแต่เรื่องสิ่งเหล่านี้ ไม่นึกถึงเรื่องเพศ เรื่องแฟน นี่เป็นพรหมจารีที่ดี. ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว จะออกไปเป็นกฤหัสถ์ จึงจะนึกถึงเรื่องเพศเรื่องแฟนเรื่องอะไร เมื่อมันถึงเวลา เมื่อมันถึงขั้น ไม่เอามาปนกันยุ่ง. เคี้ยวนี้ให้นิสิตมีเมียได้ คนมีลูกมีเมียแล้วก็เรียนนิสิตในมหาวิทยาลัยได้ นี้จะจัดพวกนี้ว่าเป็นอะไร เป็นพรหมจารีก็ไม่ใช่ เป็นกฤหัสถ์ก็ไม่เชิง มันก็เป็นอสุรกายชนิดหนึ่ง เป็นผีชนิดหนึ่ง ซึ่งต้องคอยหลบคอยซ่อน ไม่กล้าแสดงตัวเปิดเผยว่าเป็นอะไร ถ้ามีเมียก็ต้องซ่อนไว้, ถ้ามีผัวก็ต้องซ่อนไว้ มีความลับที่ต้องปกปิด นี้แหละคืออสุรกาย. ระเบียบเรื่องเป็นพรหมจารีบริสุทธิ์ เป็นกฤหัสถ์บริสุทธิ์ ก็ไม่มี เลยเป็นไม่ได้ทั้ง ๒ อย่าง.

ที่นี้เลื่อนลงมาถึงเด็ก ๆ เล็ก ๆ ; ที่อินเดีย ที่พุทธคยา ในโฮเทลใกล้สถานนั้น เห็นเด็ก ๆ ฝรั่งที่มีเครื่องสพายบนหลังอันหนัก ทั้งหญิงทั้งชาย มันวิ่งจุกกันบนโรงแรมที่พักอยู่ โดยคิดว่าไม่มีใครเห็น. นี้ คุณมันจะบูชาเรื่องเช่นนี้ยิ่งกว่าเรื่องการศึกษา และเรื่องหน้าที่การงานที่เขามอบหมายให้ทำ ; จะเป็นเด็กฝรั่งชาติไหนก็ไม่ทราบ ผมเห็นนี้เรียกว่ามันปลอ่ยปละละเลย จนกระทั่งเด็ก ๆ มีอะไรที่ไม่อยู่ในทำนองคลองธรรมมาก

ถึงอย่างนี้. ถ้าอย่างนี้ จะมีบรมธรรมอะไรได้ มันก็หมายถึงเรื่องเนื้อหาหนึ่งเท่านั้นเป็นบรมธรรม.

สำหรับเราทั้งหลาย อยากจะขอพูดถึงข้อที่ว่า เป็นพุทธบริษัทในประเทศไทย โดยเฉพาะ หรือในมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาสูงสุด เราควรจะมีความรู้ อย่างน้อยสำหรับคำ สักคำหนึ่ง ที่เรียกว่า “บรมธรรม” หรือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ ควรจะได้รับ แล้วพยายามจะให้ได้ และพยายามที่จะไม่ก้าวก่าย เมื่อเป็นพรหมจรรย์ ก็เป็นพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ กว่าที่จะถึงยุคถึงสมัยที่เป็นกฤหัสถ์ ก็ให้เป็นกฤหัสถ์ที่บริสุทธิ์ อย่าเป็นบิณฑา หรืออสุรกาย ที่จะมီးอะไรปกปิดซ่อนเร้น เป็นความลับ หรืออะไรมีมากมาย จนท่วมท้นการศึกษา ท่วมท้นจริยธรรม ท่วมท้นศีลธรรมเสียอีก. นี่ ผมคิดว่าการรู้จัก บรมธรรมไว้เสียแต่เนิ่น ๆ และตลอดไปนี้ เป็นการปลดปล่อยที่สุด เป็นการคุ้มครองคน ให้หลุดรอดผิงไปได้. และให้มีความแน่ใจ บึกใจ อธิษฐานใจตั้งลงไปว่า บรมธรรม นี้ เป็นสิ่งเดียว ที่ควรพูดถึง ควรบ่นถึง ควรพราหา ควรพยายามตะเกียกตะกายค้นรณ ควรจะนึกถึงอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก; ภาษาไทยเรามีอย่างนี้ คือที่ว่า “ทุกลมหายใจ เข้าออก”.

สิ่งที่มีความหมายสูงสุด ที่จะพรำบ่น พรำนึกถึง อยู่ทุกลมหายใจ เข้าออก ก็คือบรมธรรมสิ่งเดียว. นอกนั้นก็เป็นการทำไปๆ พยายามทำไป กำลังศึกษาก็ศึกษาไป กำลังทำหน้าที่การงานก็ทำไปตามเรื่อง เพื่อว่าในที่สุดจะได้ถึงบรมธรรมที่แท้จริง. ฉะนั้นในระหว่างนี้ เราก็เป็นบรมธรรมชิมลองไปก่อนก็ได้ ตามที่จะมีได้ มากน้อยเท่าไร ชิมลองไปๆเป็นการอธิษฐานจิต สมาทานเป็นพรหมจรรย์ที่ดี มันก็จะมี ผลสูงสุดที่จะทำให้เราได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; จะเป็นผลดีแก่ประเทศชาติ. อย่างน้อยที่สุด ผลของมัน ผมก็จะพูดว่าไม่ต้องเอาเด็ก ๆ ไปกุมการเลือกตั้งของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าอับอายอดสู น่าบัดสีที่สุด ไม่ควรแก่ความเป็นพุทธบริษัทเลย.

นี่แหละ เราย่าห่างเหินต่อบรมธรรม มีชีวิตที่อุทิศต่อบรมธรรม แล้วสิ่งต่าง ๆ ก็จะเป็นไปด้วยดี ไม่เสียที่ที่คุ้นทั้งหลายกำลังเป็นนิสัยของสถาบันการศึกษาที่จะเป็นความหวังในอนาคตของประเทศชาติได้หมดเลย – เป็นพระเจ้านั่นเอง ที่จะโปรดปรานมนุษย์. ถ้าคนอื่นเขาไม่เอา ก็คือพวกเรานี้แหละจะเอา; เป็นบรมธรรม ก็คือเป็นพระเจ้า, พระเจ้าก็คือบรมธรรม, บรมธรรมก็คือพระเจ้า; แล้วแต่เราจะพูดพูดภาษากัน หรือพูดภาษาธรรม. พูดอย่างชาวบ้านพูด *conventional mode of speaking* ก็พูดว่าพระเจ้านี่อะไร มีพระเจ้าที่เป็นคน; ถ้าพูดอย่างปรมัตถ์ พูดอย่างความจริงที่สุด ก็คือไม่พูดถึงคน แต่พูดถึงอำนาจสูงสุดของธรรมชาติ. นี่คือนี่คือ **สิ่งเดียวกัน** ที่ **คุ้มครองมนุษย์ให้ได้ผลดีที่สุด** ในข้อที่ว่าเกิดมาทำไม?

เกิดมาทำไม? เกิดมาทำไม? แม้ที่สุดแต่ว่า บวชนี้ บวชทำไม? หรือว่า มนุษย์ยังต้องสืบพันธุ์มีลูกหลานต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุดคนนั้น จะสืบพันธุ์ไปทำไม? ข้อนี้ก็ควรจะต้องสืบพันธุ์ไว้ เพื่อให้ถึงบรมธรรม. คือถ้าพ่อแม่คนชั้นพ่อชั้นแม่ ไม่อาจจะได้ ก็ขอให้ชั้นลูกหลานเหลน ถึงได้ในวันหนึ่งข้างหน้า. นี่แหละ ที่มนุษย์สืบพันธุ์ก็เพื่ออย่างนี้ ไม่ใช่สืบพันธุ์เพื่อความสุขทางเนื้อหนังของพวกวัตถุนิยม ที่ตะกละกามารมณ์ซึ่งเด็ก ๆ ของเรากำลังหมกมุ่นไปตามความหลงผิดอันนี้. ช่วยกันระวังให้ดี ช่วยบอกเขาเรื่อง *บรมธรรม* ช่วยแวดล้อมเขาให้สนใจใน *บรมธรรม*.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเรา ก็หมดลงพอดี.

สิ่งที่เรียกว่า “หนทาง”

— ๕ —

๑๐ เมษายน ๒๕๑๒

วันนี้ สำหรับพวกเราได้ล่วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว จะได้
พุกกันถึงสิ่งที่เรียกว่า “หนทาง” คือทางแห่งบรมธรรมโดยเฉพาะ.
เรื่องตัวบรมธรรม เราได้พุกกันแล้วแต่วันก่อน วันนี้จะพุกเฉพาะ
ส่วนที่เรียกว่า ทาง เป็นข้อสำคัญ; แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะพุกถึง
สิ่งนั้นอีกด้วย.

สำหรับคำว่า “หนทาง” นี้ มีความสำคัญ ที่คนโบราณได้สนใจกันมาก.
ถ้าเราสำรวจเรื่องประวัติศาสตร์ศาสนา ของลัทธิศาสนาหรือของวัฒนธรรม แม้แต่ทาง
ปรัชญา ก็พอจะจับเค้าได้ว่าสนใจเรื่อง “ทาง” กันมาไม่น้อยกว่า ๔-๕ พันปี มีคำว่า
“ทาง” ใช้ ในรูปของปรัชญา หรือของศาสนามานานแล้ว. หรือแม้จะใช้คำอย่างอื่น
ก็มีความหมายว่าเป็นหนทางอยู่นั่นเอง.

เราควรระนึกถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ภาษาของมนุษย์นั้นเป็นภาษาที่ใช้พูดเรื่องทางวัตถุกันมาก่อน เช่นจะย่นระลึกไปถึงสมัยหิน ที่มนุษย์รู้จักแต่เรื่องทำมาหากินหรือเรื่องทางวัตถุ มันก็มีคำเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว และใช้กันอยู่แล้ว เช่นคำว่าหนทางหรือทางเดิน และคำอื่นๆ อีกมากมาย จนครบถ้วนที่จำเป็นจะต้องพูดจา จะต้องทำความเข้าใจกัน ในหมู่คนเหล่านั้น. พอมนุษย์เจริญต่อมาหลายพันปี เรื่องจิตใจส่วนลึกก็มีการค้นพบปัญหาเกี่ยวกับชีวิต แล้วรู้จักวิธีการที่จะทำให้สำเร็จตามนั้น. เขาก็ไม่ได้คิดคำใหม่ให้แปลกออกไป ที่จะใช้เรียกสิ่งที่ค้นพบได้ใหม่นี้ ก็เอาคำธรรมดาๆ นี้ไปใช้ เช่นคำว่าหนทาง หรือทางเดิน มาเป็นชื่อของวิธีการที่จะประพฤติ หรือจะกระทำให้ชีวิตได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ฉะนั้นคำว่าหนทางนี้จึงใช้เป็นชื่อของศาสนามาแล้วหลายศาสนาด้วยกัน. คำว่า “หนทาง” กลายเป็นชื่อของสิ่งที่เราเรียกกันโดยรวมว่า “ศาสนา” กล่าวคือระบอบปฏิบัติทั้งหมด เพื่อให้มนุษย์หลุดรอดไปได้ หรือได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้ก็ตาม ถูกเรียกว่า “หนทาง” ไปสิ้น.

พวกเราสมัยนี้เสียอีก กลับเป็นคนโง่ ไม่ได้รู้ข้อเท็จจริงโดยประจักษ์ที่ว่า มันเล็ดถึงหนทางที่เราเดินด้วยเท้า แต่ที่นั่นมันเปลี่ยนกันหน่อย เพียงว่ามันเดินด้วยใจเท่านั้นเอง เมื่อได้ยินคำว่า “มรรค” ว่า “แต่” ฯลฯ ของคนโบราณหลายพันปีมาแล้ว ความเข้าใจก็เข้าไปในทางว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องพิเศษ เป็นเรื่องใหม่ที่สุด ลึกลับที่สุด อะไรทำนองนั้น; ไม่มีความเข้าใจอย่างกระจ่างว่า ก็หมายถึงหนทาง ถนนหนทาง แต่สำหรับใจเดิน. ถ้าเข้าใจกันอย่างนี้เพียงเท่านี้ ก็จะสนใจกับสิ่งนั้นกันมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่. ที่ไปมองเห็นเป็นสิ่งที่ลึกลับมืดมัว เข้าใจยาก เข้าใจไม่ได้ ผากไว้ก่อนเถิด ต่อจะตายหรือเมื่อไรก็ไม่รู้ จึงจะสนใจ; นี่เป็นผลของการที่ไม่รู้จักคำว่า “ทาง” ในทางวิญญาณ รู้จักแต่เรื่องทาง ทางวัตถุ. เมื่อพูดว่า “ทาง” ในลักษณะอย่างนี้ ก็ให้หมายความถึงทางวิญญาณ คือทาง *spiritual*.

อยากจะเล่าให้เกิดความรู้สักอะไรบางอย่าง เกี่ยวกับความโง่ของพวกเราดีกว่า, ขอบภัย ใช้คำหยาบ ๆ ตรงไปตรงมา, ว่าพวกอียิปต์สมัยสร้างสฟิงซ์ นั้นก็ตกสัก ๔ - ๕ พันปีแล้ว คนโบราณสมัยทั้ง ๔ - ๕ พันปีมาแล้วโน้น เขาสร้างสฟิงซ์ สร้างทำไมกัน ? เป็นปัญหาซึ่งนักโบราณคดีก็ขบคิดกันมาก ว่าอันนี้คืออะไร. สฟิงซ์ในลักษณะที่สร้างไว้ ก็ไม่ใช่ลักษณะทวารบาล เฝ้าสองข้างประตู; หรือแม้ว่าจะสร้างเพื่อเป็นทวารบาลเฝ้าสองข้างประตู ความหมายมันก็ยังคงเดิมนั่นแหละ ถ้ารู้ว่าสฟิงซ์นั้นคืออะไร. ต่อเมื่อเราไปค้นทาง *mythology* เราจึงได้เค้าเงื่อนว่า สฟิงซ์นั้นเป็นสัตว์ที่มีความหมายพิเศษมาก มันเป็นสัตว์ที่ชั่วร้ายที่สุด ใหญ่โตที่สุด มีอำนาจที่สุด แล้วก็เป็นที่สยองที่สุด ก็ยุดิธรรมที่สุด เป็นสัตว์ที่จะออกมาสะกดหน้าถามคนเดินทางทุกคน ว่า *จะไปไหน ?* ถ้าคนนั้นตอบถูก สฟิงซ์ก็บ๊ักหัวตาย. ถ้าคนนั้นตอบไม่ถูก สฟิงซ์ก็กินคนนั้น. คิดดูเถิดว่าการที่จะถามว่า *จะไปไหน ?* นี้ มันไม่ได้ถามว่าจะไปธุระอะไร ที่ไหน; แต่ถามเป็นความหมายว่า *เกิดมาทำไม* ที่เกิดมานี้ เกิดมาทำไม ? *เพื่อจะได้อะไรที่ไหนในที่สุด ?* นั่นแหละคือมันถามว่า “*จะไปไหน ?*” มันถามปัญหาทางวิญญาณ คำพูดทางวิญญาณ ภาษาทางวิญญาณไปทั้งนั้น ฉะนั้นมันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสัตว์เดียดระาน มันเป็นสัตว์อะไร ชนิดหนึ่ง เหมือนกับยักษ์ เหมือนกับมาร แต่มันไม่มีความเป็นอัมฤตภาพ มันมีความยุดิธรรม มันมีความอะไร ๆ อย่างที่สัตว์เดียดระานไม่มี มันจึงรู้ว่า *เกิดมาทำไม* ในลักษณะที่ถูกต้อง.

ถ้าคนไหนรู้ ตอบถูก มันก็สลายตัวไปทันที ถ้าตอบไม่ถูก มันก็ทำอันตรายผู้นั้น. นี้เรียกว่าพูดอย่างอุปมา เป็นเรื่องอุปมาไปหมด. ที่นี้ถ้าพูดอย่างไม่อุปมาพูดภาษาตรง ๆ ก็หมายความว่าชีวิตนั่นเอง มันมีปัญหา ตัวชีวิตนั่นเองมันมีความลึกลับ มันมีปัญหา ถ้าเราไม่รู้ว่า *เกิดมาทำไม* มันก็กัดเรา; ชีวิตนั้นแหละมันจะกัดเรา ตายแล้วตายอีก ตายแล้วตายอีก ตายทางวิญญาณ หมายถึงว่ามีความฉิบหายทางวิญญาณปราศจากคุณงามความดี มีความทุกข์ทรมาน มันจึงกัดเอา. แต่ถ้าเรามีปัญญา มีวิชา

มีความรู้ถูกต้อง มันก็แก้ไขปัญหาชีวิตได้หมด ก็เปรียบเหมือนกะว้ายักษ์ในชีวิตนั้น มันสลายตัวไป คือมันตายเอง.

คนสมัยนี้ แม้พวกฝรั่งที่เป็นเจ้าแห่งการศึกษา ก็ไม่รู้; คิดว่ามีไว้สำหรับเอาหินขว้างเล่น ว่ายน้ำถ่ายรูปลเล่น โดยไม่รู้ว่าสฟิงซ์คืออะไร และแม้แต่ชาวอียิปต์เองก็น่าจะไม่รู้เรื่องนี้เสียเป็นส่วนมาก เลยถือเป็นที่มันศักดิ์สิทธิ์มีมนำประหลาด เป็นของอวดกันทางศิลปะทางอะไรก็ไม่รู้. ก็คิดให้คิดเถอะ ว่าเขาลงทุนสร้างสฟิงซ์ด้วยหินทั้งแท่ง ใหญ่โตมโหฬาร ยิ่งกว่าการก่อสร้างหรือปฏิมากรรมใดๆ มันเพื่ออะไร ทำไมจึงลงทุนมากขนาดนั้น. แม้ว่าจะสร้างเพื่อเป็นทวารบาล ฝ้าสองข้างประตูที่จะไปสู่อะไรสักแห่งหนึ่ง มันก็เพื่อถามคนที่ผ่านประตูนั้นแหละ ว่าจะไปไหน? ในความหมายอย่างเดียวกัน ในพิธีการอย่างเดียวกัน. เพราะฉะนั้นเรื่องจะเป็นทวารบาลหรืออะไรไม่สำคัญ มันสำคัญตรงที่ว่าสำหรับถามมนุษย์ ว่าจะไปไหน? ถ้าพูดอย่างเราพูดเดียวกันก็ว่า มนุษย์รู้จักทางหรือไม่? รู้จักหนทางหรือไม่? ไปไหน? ก็ไปสู่สิ่งสูงสุด ที่มนุษย์จะต้องได้. เกิดมาทำไม? เกิดมาก็เพื่อสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้. นี่แหละ แก่รู้จักหนทางหรือไม่? ถ้าไม่รู้จักหนทาง ก็แปลว่า ไม่มีค่า ไม่มีราคา ไม่มี ความหมาย ของความเป็นมนุษย์ ฉะนั้นแกก็เหมือนกับคนตายแล้ว หรือตายอยู่ และจะตายต่อไป. นี่คนโบราณสนใจสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” กันอย่างไร ทางของชีวิตคืออะไร?

ที่ในมหาวิทยาลัยสมัยนี้ พูดถึงเรื่องเกิดมาทำไม กันหรือเปล่า? มันไม่มีหลักสูตร ไม่มีวิชาแขนงไหน ที่จะมาถามกันว่าเกิดมาทำไม? แยกวิชาเป็นแขนงๆ กัน แต่เรื่องที่จำเป็นทางวัตถุแห่งสมัยปัจจุบันไปทั้งนั้น แม้จะมีสาขาปรัชญา ก็เป็นปรัชญาเพื่อออกไปเป็นผลทางวัตถุ แม้จะมีเรื่องศาสนามันก็เป็นเพียงวิชาที่พ่อเจ้อ เพื่อเรียน ๆ ๆ อย่างวิชา ไม่ใช่เรียนเพื่อปฏิบัติ เพื่อรู้แจ้งทางจิตใจจนตอบปัญหาสฟิงซ์ได้. ในกลุ่มพุทธศาสตร์ในมหาวิทยาลัยไหนก็ตาม ก็เรียนเพียงเป็นความรู้รอบตัว แล้วก็อย่าประมาท

ว่าแม้ในประเทศไทยก็จะเป็นเสียอย่างนั้น. ถ้าเป็นอย่างนั้นในประเทศฝรั่ง มันก็ตีไป เพราะว่าเป็นฝรั่ง; ถ้าเป็นในเมืองไทย ที่มีเลือกเนื้อเชื้อไขพุทธศาสนาแล้ว จะน่า ละอายมาก เพราะฉะนั้นช่วยกันไปคิดดูให้ดี ปรับปรุงเรื่องนี้ให้ดี ดูแลเรื่องนี้ให้ดี.

กลุ่มพุทธศาสตร์ในมหาวิทยาลัยนั้น อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีขึ้นเพื่อให้คนรู้จัก ทางแห่งชีวิต คือตัวศาสนา. อย่าถูกสฟิงซ์, คือความโง่ของตัวเอง, กัดเอาจนตายแล้ว ตายอีก ตายแล้วตายอีก. ในรั้วมหาวิทยาลัยเห็นพวกนิสิตสาว ๆ นั่งเคี้ยวอาหารพลางหวิว้ม ส่องกระจกไปพลาง นี่จะรู้จักทางใดอย่างไร มีนิสิตหนุ่ม ๆ ไปออ ไปแวกสล่อม ไปเคลีย แล้วจะรู้จักหนทางใดอย่างไร. นั่นแหละคืออาการ หรือเวลาที่ถูกสฟิงซ์เคี้ยวกินอยู่ กัดกินอยู่ ตายแล้วตายอีก ไม่มีความรู้เรื่องทาง ไม่มีการเดินทาง แล้วก็ไม่ใช่ว่าบูชา การศึกษากันมากเท่ากับบูชาการสนุกสนานทางเนื้อหนังกันทั่วโลก; เพราะฉะนั้น มามองดูกันเสียให้ดี จะเกิดความสลกสังเวชในการที่ไม่รู้จักทาง แล้วก็ตายอยู่ ตายอยู่, ตายอยู่ ๆ ๆ แม้ในชั้นเรียน แม้นอกห้องเรียน แม้ในสนามกีฬา นี่คือโทษของการที่ไม่รู้จักทาง.

ที่นี้ดูให้กว้างออกไปถึงพวกนักการเมือง นักเศรษฐกิจ นักอะไรก็ตามเถอะ ในโลกนี้ ไม่มีใครพูดถึง ทาง ไม่มีใครพยายามที่จะทำหน้าที่ของตนเพื่อบรรลุผล คือการ เดินทางไปถึงจุดหมายปลายทางของมนุษย์. นักการเมืองก็เพื่อจะครองเมืองหรือเพื่อจะ ครองโลก อย่างบ้าที่สุดก็คือครองโลก แล้วก็มุ่งหมายจะครองเมือง มุ่งหมายจะมีอำนาจ ในเรื่องการเมือง. นี่มันก็ดีกว่าเด็ก ๆ นิดเดียว ที่เด็ก ๆ มันเกิดมาเพื่อกินเพื่อเล่น; นักการเมืองก็เกิดมาเพื่อจะมีอำนาจในเรื่องการเมือง แล้วในที่สุดก็เพื่อผล คือกิน คือเล่น ตามแบบของผู้ใหญ่ หรือคนโต ๆ. นักเศรษฐกิจหรือนักการทหาร นักอะไรก็ตาม ก็เพื่อผลที่เป็นทางวัตถุทั้งนั้น แม้ที่สุดแต่ักปรัชญาในโลกเวลานี้ ก็พูดเรื่องอื่น พูด เรื่องปัญหาไม่รู้จบ; ปัญหาใหญ่ที่จะพูดกันเรื่องอะไรจริง อะไรไม่จริง อย่างนี้มันก็

เพื่อเจ้า เป็นวิชาที่ไม่รู้จักจบ. พวกศิลปะก็เหมือนกัน มันเหมือนกับคนเมาเหล้า มีความงาม ความประคิษฐ์ประคอยเกี่ยวกับความลึกซึ้งของความงามไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็วนเวียนอยู่ที่นั่น ที่ตรงนั้น ไม่ลืมหูลืมตา หรือว่าเมาไม่สร้าง แล้วจะรู้จักการเดินทาง ได้อย่างไร ที่ชีวิตจิตใจจะไปถึงที่สุดปลายทาง. ถ้าเขามีการเดินทาง ก็เป็นการเดินทาง ที่วกวนอยู่ที่ตรงนั้นเอง วนไปวนมาอยู่ที่ตรงนั้นเอง ประคิษฐ์แบบของศิลปะชิ้นใหม่ๆ ไม่รู้จักก็แบบ ๆ; อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นการเดินทางที่พุ่งตรงไปสู่จุดปลายทางได้เลย มันมีแต่วกวน หรือทำให้ยากมากเข้า เข้าใจยากได้ยากเข้า หลงได้ยากเข้า คล้าย ๆ กับท่าเหล่า ที่มีรสดีกว่าก่อน กินเรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด มันก็ไม่มีการเดินทาง.

ที่นี้ เรามองดูกันจนถึงขนาดว่า แม้แต่ศาสนา นักศาสนาที่เป็นกันตาม ทะเบียน ไม่ว่าศาสนาไหนที่เป็นกันตามประเพณี tradition ตามทะเบียนนี้; อย่างนี้ก็ไม่มีการเดินทาง ทั้งที่ตัวศาสนานี้เป็นตัวทาง. มันมัวแต่วนเวียนอยู่ด้วยอะไรที่เป็น ผลทางวัตถุไปเสียอีก มีพระเจ้า มีสวรรค์ มีอะไรก็เพื่อวัตถุไปเสียอีก แล้วมันก็วนเวียน ไม่เดินทางไปสู่บรมธรรมคือนิพพานเหมือนกัน; กลับจะเอานิพพานเป็นเมืองแก้ว สมบูรณ์ไปด้วยสิ่งที่ตัวปรารถนาไปเสียอีก. อย่างนี้ไม่มีการเดินทาง ไม่เป็นการเดินทาง จึงไม่ไปถึงนิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางได้โดยแท้จริง. นี่จึงเป็นสิ่งที่เรียกว่าน่าสงเวช ไม่มีการเดินทางที่แท้จริง ทุกชนิด ทุกประเภท มีการวิ่งว่อนวนไปวนมา สะกดหน้า สะกดกันหน้ากันเอง ไม่มีการพุ่งตรงไปยังปลายทางเลย. นี่หมายถึงในโลกนี้ นักการเมือง นักการทหาร นักการเศรษฐกิจ นักการค้า นักปรัชญา นักศาสนา ศิลปินอะไร ก็ตามใจเถิด มีก็ร้อยก็พันพวก มันมีอาการเหมือนกับจะประกวดประชันประชันแย่งชิงกัน แข่งขันออกหน้า สะกดหน้ากัน วิ่งวนอยู่ในโลก – วิ่งวนอยู่ในโลก ไม่ออกไปจากโลก ไม่เหนือโลก คือมีความรู้สึกที่ตกต่ำอยู่ในเรื่องอย่างโลก ๆ ไม่มีจิตที่สูงขึ้นไปเหนือระดับ ชาวโลกตามธรรมดา ที่รู้แต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ๓ คำนี้เป็นเครื่องวัด.

เรื่อง ๓ ก. คือเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ มันวณอยู่แต่ที่นี้ หรือว่า พุคให้ถูกก็คือเอาเรื่องเหล่านี้แหละ เป็นยอกศุจจุทหมายปลายทาง. เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, -เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, แล้วก็เลยไม่ต้องไปที่ไหนจากที่นี้ แล้วก็สะกັกกันเอง แข่งขันแย่งชิงกันเอง ชกต่อยกันเอง ค้ำยันการทำสงครามกันเอง ไม่มีการเดินทาง.

นี่ ขอให้หลับตามองโลกดูบ้าง ว่าที่พูคอย่างนี้จริงหรือเปล่า? ถ้ามองเห็น ถูกต้องจริง นั้นจะเริ่มพบความสำคัญของการเดินทาง.

ในหมู่พุทธบริษัทแบบที่เหลือแต่ *tradition* นี้ ก็มีอาการนำหวัเกี่ยวกับ “ทาง” นี้ จะเล่าให้ฟังไว้เผื่อว่าเด็ก ๆ รุ่นหลังอาจจะไม่ได้เห็น เด็ก ๆ รุ่นผมได้เห็นเป็น ธรรมดาเลย. พอคนจะตาย เข้าในระดับโคมา เขามีการบอกทางให้แก่คนที่หลับตา กำลังจะตายนั้น ตะโกนใส่หูคนที่จะตาย ว่าอย่าลืม นิพพานอย่าลืม อย่าลืม นิพพาน อย่าลืม หรือว่าพระอรหันต์อย่าลืม, หรือบางทีก็ใช้ทำอย่างอื่น เช่น เอาหมากพลูใส่มีอนี้ ดอกไม้นี้ เอาไป เอาไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ บนดาวดึงส์. นี่ล้วนแต่เรื่อง การบอกทางทั้งนั้น บอกทางตะโกนเป็นเสียง ใส่หูคนที่ไม่มีความรู้สึกอะไรแล้ว เหลือ แต่จะดับจิตครั้งสุดท้ายแล้วยังบอกว่านิพพานอย่าลืม. แต่เมื่อยังเป็น ๆ อยู่เขาก็ไม่รู้จัก นิพพาน แล้วมันจะ “นิพพานอย่าลืม” ได้อย่างไร และมันก็จะตายอยู่รอมร่อ. นี่มัน เหลือแต่ *tradition* ของสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งสมัยหนึ่งเขาเคยสนใจเรื่องนิพพาน กระทั่งมีบท กล่อมลูก เรื่องมะพร้าวนาฬิกา อย่างที่เขียนไว้ที่สระของเรา. เขาสนใจเรื่องนิพพานกัน ก็เป็นการถูกต้องที่เขาจะกระซิบใส่หูคนเป็นครั้งสุดท้าย ว่านิพพานอย่าลืม ขณะที่ใกล้ตาย. แต่ขณะไม่มีใครรู้ว่านิพพานคืออะไร มันก็เลยกลายเป็นเรื่องนำหวั มันก็เป็นทีสะกุดตา สะกุดใจผม เมื่อยังเด็ก ๆ เพราะเคยเห็นแต่อย่างนี้ เพราะเคยกระทำกันแก่ญาติแก่โยม ของเราอย่างนี้. นี่แหละ เรื่องสูงสุดนั้น มันเหลืออยู่แต่พิธี.

สรุปความเสียที่ได้ว่า คนโบราณ สนใจเรื่องหนทาง สนใจเรื่องการเดินทาง สนใจเรื่องปลายทาง จุดหมายปลายทาง ว่าเกิดมาทำไมกัน มากทีเดียว เขาจึงทำอย่างนี้ได้ ก็พันปีมาแล้วก็ล้วนแต่สนใจ. ถือกันว่ามนุษย์เริ่มมีความรู้ทางวิญญาณ ทางปรัชญา ทางศาสนา ทางอะไรที่เป็นพิเศษสัก ๘๐๐๐ ปี มาแล้ว ; ในอียิปต์ ก็ ๔-๕ พันปี นั้นก็นับว่าไปไกลเหมือนกัน ในเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ; ในอินเดียอย่างน้อยก็ ๓ พันปี. ที่นี้พอมาถึงปัจจุบันนี้ กลับไม่มีใครสนใจเรื่องทาง ไม่มีการสนใจที่จะเดินทาง ; เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เข้ามาครอบคลุมหมด ผลทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง มาครอบคลุมหมด. ที่นี้เรามานึกกันเรื่องทาง ใครจะว่าบ้าบอ ! หรือถอยหลังเข้าคลอง ก็ตามใจ แต่มันไม่มีเรื่องอื่นที่จะนึก ถ้าจะนึกกันเรื่องพุทธศาสนา เพราะว่าพุทธศาสนานั้นแหละ คือตัวทาง. พุทธศาสนาตัวจริง คือตัวทาง ตัวหนทาง เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด” รายละเอียดของเรื่องมรรคมืองค์แปดนี้ ไปหาอ่านได้จากหนังสือมากมาย แต่บางที่จะจับใจความไม่ได้.

มรรคมืองค์แปด คือ ความถูกต้อง ๘ ประการ รวมกันเข้าเป็นความประพฤติหรือกระทำอันหนึ่ง ซึ่งเป็นการเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางคือนิพพาน เรียกว่า ความถูกต้อง ๘ ประการ ซึ่งมีคำว่า สัมมาฯๆที่แปลว่า ความถูกต้อง อยู่ข้างหน้า :

๑. สัมมาทิฏฐิ มาก่อนเพื่อน คือความคิดเห็น หรือความเข้าใจที่ถูกต้อง,
๒. สัมมาสังกัปปิ ความหมายมั่น หรือความใฝ่ฝัน หรือความปรารถนาถูกต้อง,
๓. สัมมาวาจา การพูดจาถูกต้อง ระบบของการพูดจาที่ถูกต้อง,
๔. สัมมากัมมันโต การกระทำทางกายถูกต้อง,
๕. สัมมาอาชีโว ดำรงชีวิต เลี้ยงชีวิตอยู่ อย่างถูกต้อง,
๖. สัมมาวาจาโม พากเพียร พยายามอยู่ อย่างถูกต้อง,
๗. สัมมาสติ ระลึก ความรู้สึก ระลึกประจําใจ เผลอไม่ได้ ไม่เผลออย่างถูกต้อง,
๘. สัมมาสมาธิ มีจิตใจที่เป็นสมาธิ คือมั่นคงอย่างถูกต้อง.

ที่เขาแปลกันเป็นภาษาปัจจุบัน มีดังนี้ :

สัมมาทิฏฐิ	คือ	<i>Right view; right understanding.</i>
สัมมาสังกัปปะ	คือ	<i>.. aim, right ambition.</i>
สัมมาวาจา	คือ	<i>.. speech</i>
สัมมากัมมันตะ	คือ	<i>.. conduct</i>
สัมมาอาชีวะ	คือ	<i>.. livelyhood</i>
สัมมาวายามะ	คือ	<i>.. effort</i>
สัมมาสติ	คือ	<i>.. attentiveness, right mindfulness.</i>
สัมมาสมาธิ	คือ	<i>.. concentration</i>

๘ อันนี้ รวมกันเข้าเป็น ๘ ความถูกต้อง เป็นตัวหนทาง เรียกว่า **หนทางที่ประเสริฐ** นั้นแหละคือตัวทาง **ทางเดียว** สำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมายเพียงอันเดียว เรียกว่า “**เอกายนมรรค**” **หนทางเส้นเดียว** เท่านั้น ไม่มีหลายเส้นสำหรับคน ๆ เดียวเท่านั้นเดินไป ก็มันเดินแทนกันไม่ได้ และไปสู่จุดหมายอันเดียวเท่านั้น คือนิพพาน **สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์** หรือ *Summum Bonum*.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องศึกษาเรื่องความถูกต้อง ๘ ประการนี้กันให้มาก แล้วยังจะต้องเอามาทำเป็นอันเดียวกันอีก นี่หมายความว่าต้องครบทั้งแปด มิเช่นนั้นจะมาพื้นเป็นเชือกเกลียวเส้นเดียวไม่ได้ ถ้ายังมีบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ มันก็ใช้ไม่ได้ เป็นหนทางขึ้นมาไม่ได้ แม้จะเรียกว่าทางเส้นเดียวก็จริง แต่มันประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบหรือองค์ประกอบทั้ง ๘ อย่าง. อย่างเช่นเราจะเดินทาง สมัยก่อนเดินทางด้วยเท้าก่อนอื่นเราจะต้องเข้าใจว่า เราจะต้องเดินไปไหน มีแผนในใจว่าจะเดินไปไหน, และต้องมีความปรารถนาที่จะเดิน, แล้วก็ต้องมีการประพฤติกการกระทำที่ดี ที่ไม่ทำให้

ใครเขาเกลียดชังในระหว่างทาง เพราะเขาจะฆ่าตายเสียก่อน. ต้องรู้จักหลบหลีกโจรผู้ร้าย บางทีจะต้องมีเสบียงอาหารติดตัวไปให้พอตลอดเวลา แล้วจะต้องมีเรือมีแพ สำหรับข้ามน้ำข้ามคลอง; แล้วก็ต้องมีความพยายามไม่ทอดทิ้ง เหน็ดเหนื่อยอย่างไรก็อดทน ต้องมีความพยายามเดินไปเรื่อย รู้จักระมัดระวังตัวดี; ต้องมีกำลังใจที่เพียงพออยู่เสมอ ในที่สุดก็ถึงจุดหมายปลายทางได้; แม้จะเดินทางไปอย่างวิบากแต่ ๆ ก็ยังประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลายๆ อย่าง อย่างนี้.

การเดินทาง ทางจิตทางวิญญาณ ก็ต้องมีองค์ประกอบหลายๆ อย่าง อย่างนี้ เพราะฉะนั้นเราจะต้องศึกษาเรื่องมรรคมีองค์แปดเป็นพิเศษ เรียกเต็มชื่อว่า “อัฐมรรค-มรรค” คือมรรคประกอบไปด้วยองค์แปด; เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อริยมรรค” คือหนทางอันเป็นอริยะ หรือหนทางที่ประเสริฐ หรือหนทางที่ไปสู่ความประเสริฐ หรือของบุคคลที่ประเสริฐ หรือไปสู่คุณธรรมที่ประเสริฐ. คำว่า “อริยะ” นี้แปลได้ว่า ประเสริฐ. คำสมาสนี้ มันแปลได้เป็นหลายๆ รูป ไม่ว่าภาษาไทย คำสมาสย่อมแปลได้หลายรูป แล้วแต่ความมันจะแวดล้อม ที่ต้องการ หรือในที่นั้น ๆ จะควรให้แปลว่าอย่างไร. คำว่า อริยมรรค ก็แปลว่าหนทางที่จะไปสู่จุดหมายปลายทางที่ประเสริฐที่สุด คือ บรมธรรม.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นี่แหละคือตัวศาสนา หรือตัวพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ คืออริยมรรคมีองค์แปด พรหมจรรย์คือศาสนา.

ที่ว่า พรหมจรรย์คือศาสนานั้น ให้รู้ไว้ว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าท่านเรียกตัวศาสนาของท่านว่า “พรหมจรรย์” ท่านตรัสว่า “มา – มา มาประพาศิตพรหมจรรย์” อย่างนี้ก็ต่อพระพุทธรองค์บวชคน พระองค์บวชคนในยุคที่แรก ๆ เพียงพูดว่า “มา – มา ประพาศิตพรหมจรรย์” เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ ก็เพื่อไถ่หนีพพาน; ตรัสเท่านั้นก็เป็น การบวชเสร็จแล้ว สำหรับคนนั้น.

ที่ว่า “มา-มาประพาศพรหมจรรย์” นี้ ก็คือมาประพาศศาสนา มาอยู่ในศาสนา. หรือว่าเมื่อท่านจะส่งสาวกชุดแรกไปประกาศศาสนา ท่านก็พูดว่า “ไปประกาศพรหมจรรย์” ไม่ได้ใช้คำว่าศาสนา. คำว่า “ศาสนา” คำนี้ เป็นคำที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน คำว่า “พรหมจรรย์” คือคำที่พระพุทธเจ้าท่านใช้อยู่ในสมัยนั้น หมายถึงตัวสิ่งที่เราเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่าศาสนา, สมัยนั้นไปประกาศศาสนา ก็ว่าไปประกาศพรหมจรรย์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ความปลอดภัยของสัตว์ทั้งเทวดาและมนุษย์. คำว่า “พรหมจรรย์” เดี่ยวนี้ลดความหมายลง เหลือแต่ว่าการประพาศอะไรเคร่งครัด ในแง่ใดแง่หนึ่ง มุมใดมุมหนึ่ง เช่นรักษาพรหมจรรย์ไว้ได้ของหญิงสาว ของชายหนุ่ม อะไรก็ตาม ความหมายมันแคบ. **พรหมจรรย์ ในครั้งพุทธกาล คือตัวศาสนาทั้งหมด ; แล้วกระตุกโดยเฉพาะถึงมรรคมีองค์แปดนี้ ว่าเป็นพรหมจรรย์.** ฉะนั้น การประพาศพรหมจรรย์นั้นแหละ คือการเดินทาง ไม่ใช่ต้องเดินด้วยเท้าไปไหนมาไหน นั่งอยู่ที่เดียวก็เป็นการเดินทาง ซึ่งเป็นการอบรม หรือพัฒนาจิตใจ ให้มีความพัฒนาไปเรื่อย พัฒนาไปเรื่อย การพัฒนาไปเรื่อย นั้นแหละคือการเดินทาง. จงพยายาม develop มัน ให้มัน develop เรื่อย นั้นแหละคือการเดินทาง. เพราะฉะนั้น เราต้องรู้เรื่องจิตใจดี รู้เรื่องอะไรเกี่ยวกับจิตใจที่จนพัฒนามันได้ มันก็เป็นการเดินทาง. อะไรเดินทาง? มันก็คือชีวิต ทางเดินของชีวิต ชีวิตก็ต้องเดิน ชีวิตก็ต้องพัฒนา เพราะฉะนั้น การกระทำที่พัฒนาให้แก่ชีวิตได้ นี้คือการเดินทาง ในที่นี้ ในทางฝ่าย spiritual ; เป็นการเดินทางฝ่าย spiritual ไปสู่ **บรมธรรม** ที่เราได้พูดถึงกันแล้ว.

ที่นี้ ก็จะต้องนึกต่อไปถึงข้อที่ว่า คำพูดนี้มีความหมายเฉพาะเรื่อง. คำพูดคำเดียวกัน มีความหมายเฉพาะเรื่องๆ เป็นเรื่องๆ ไป เราจะต้องรู้จัก “ทาง” ในความหมายที่ว่าชีวิตนี้เดินไป ไปสู่จุดหมายตามแบบนั้น ดังนั้นเราจะต้องเรียน จะต้องศึกษาภาษาเฉพาะนี้ ความหมายเฉพาะนี้ให้เพียงพอ. เราจะมีการศึกษาพุทธศาสนาแม้ในมหาวิทยาลัย หรืออะไรก็ตามเถิด แต่เพียงโดยความหมาย หรือคำบัญญัติ ที่เป็นเรื่อง

ธรรมดาเพียงอย่างเดียว เป็นไปไม่ได้; เราจะต้องอุตสาหกรรมกำหนดจงความหมายของคำเฉพาะนั้นๆ เป็นคำๆ ไป : เช่นคำว่า “ศึกษา” เช่นเป็นนักศึกษา เป็นนิสิตตามมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาสูงสุด คำว่า “ศึกษา” นี้ คำนุหุเรามากที่สุด เต็กผู้ใหญ่ก็ตาม แต่คำว่า “ศึกษา” ที่ถูกที่แท้ ตามความหมายเดิมภาษาบาลีนั้น มันหมายถึง การกระทำฝึกฝนตัวเอง ก็หมายถึง training โดยเฉพาะ. เคียวนี้การศึกษาเราหมายถึง education ทั่วโลกก็หมายเอา education เรียกว่าการศึกษา. แต่ในพุทธศาสนา คำว่า ศึกษา หรือ สึกษา นี้ หมายถึง training ก็ต้องกระทำอยู่ ต้องปฏิบัติอยู่ ตัวการปฏิบัติ นั้นแหละ เป็นตัวการศึกษา. ศึกษาด้วยชีวิตที่เป็นการศึกษาอยู่นั้นแหละจึงจะเป็นการศึกษา. ถ้าศึกษาพุทธศาสนา ก็ต้องศึกษาอย่างนี้.

เคียวนี้เราจะตั้งกลุ่มพุทธศาสตร์ขึ้น เพียงแต่มีห้องสมุด แล้วอภิปรายกันเรื่อย อย่างนี้ไม่เป็นการศึกษาพุทธศาสนา มันเป็นการศึกษาตามแบบของโลกๆ ในสาขาวิชาความรู้แขนงหนึ่ง ในฐานะที่มันเป็นวิชาความรู้แขนงหนึ่ง ไม่ใช่เป็นตัวธรรมะหรือตัวพุทธศาสนา. อย่าลืมข้อนี้ อย่ามองข้ามข้อนี้ ต้องสนใจให้ที่ว่าพุทธศาสนานี้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นวิชารอบตัวแขนงหนึ่งในโลกก็ได้ และกลุ่มพุทธศาสตร์ตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในเมืองไทยก็ดี เมืองนอกก็ดี ก็ศึกษากันแต่ในรูปนี้ เป็นวิชาความรู้แขนงหนึ่งเท่านั้น.

พุทธศาสนายังแยกแขนงออกไปได้อีก จะมองดูในแง่ศีลธรรมก็ได้ จริยธรรมก็ได้ ปรัชญาก็ได้ แม้แต่จิตวิทยาก็ได้ วรรณคดีก็ได้. ในคัมภีร์พุทธศาสนาอื่นก็ตาม มีลักษณะวรรณคดีเต็มไปหมด ตลอดจนจนปลาย. เขาศึกษาพระคัมภีร์นั้นในลักษณะวรรณคดีก็ได้ จะศึกษาในแง่จิตวิทยาก็ได้ ก็มีมาก จะศึกษาในแง่มนุษยวิทยาก็ดีที่สุด; จะศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ก็มีชนิดที่ไม่มีเขียนไว้ที่อื่น แต่มีมากในคัมภีร์ศาสนานั้น; เพราะฉะนั้นเขาจึงเรียนศาสนากันอย่างไม่รู้จักจบ แล้วก็ไม่ถึงจุดหมายปลายทางของศาสนา. จะเรียนในรูปปรัชญา ก็ยังไม่จบ ตรรกวิทยาก็มีมาก โดยเฉพาะในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก

ของพุทธศาสนานี้ เติมไปค้ำยตรรกวิทยา ฉะนั้น ถ้าเอาพระไตรปิฎกมาเรียน ๆ
ยังเรียนก็ยังไม่รู้พุทธศาสนา.

ผมเคยพูดคราวหนึ่งที่หอประชุมคุรุสภา ยืนยันว่า “ยังเรียนพุทธศาสนา
นั้นแหละ จะยังไม่รู้พุทธศาสนา” มีผู้อภิปรายท่านหนึ่งเขาฟังไม่ถูกเลย เขาคัดค้านเต็มที่
ผมว่ายังเรียนพุทธศาสนา ก็ยังไม่รู้พุทธศาสนา; ต้องเรียนชีวิตโดยตรง
จึงจะรู้พุทธศาสนา. ว่าอย่างนี้เขาจะฟังถูกหรือไม่ถูกก็ไม่ทราบ ในตอนหลังนี้.
ถึงเดี๋ยวนี้ ผมก็ยังพูดอย่างนี้ ยังเรียนพุทธศาสนาตามวิธีที่เรียน ๆ กันอยู่ในโลกเวลานี้
จะยังไม่รู้พุทธศาสนา ต้องเรียนด้วยการเดินทาง คุณต้องเดินทาง ต้องลงมือเดินทาง
ให้ถูกต้องอย่างที่ว่านี้.

ขอให้ฟังให้ดี ยังเรียนพุทธศาสนา ยังไม่รู้พุทธศาสนา เพราะว่าเรียนด้วย
อุปาทาน ด้วยหมายมั่นปั้นมือที่จะเอาความรู้, ที่จะเอาความรู้ ไม่ใช่เอานิพพาน. มัน
ต้องมีเจตนาที่ถูกต้อง ตามแบบของอริยมรรคมีองค์แปด เพื่อจะดับทุกข์ หรือถึงที่สุด
แห่งทุกข์นี้ จึงจะรู้พุทธศาสนา. คือรู้นิพพาน หรือ *Summum Bonum* ที่ได้แล้ว ที่มีแล้ว
คือ บรมธรรม ที่ได้แล้ว ที่มีแล้ว อย่างนี้จึงเรียกว่ารู้พุทธศาสนาตามแบบ หรือตาม
ความหมายที่พระพุทธองค์ต้องการ.

ทีนี้ คุณก็เอาไปเปรียบเทียบดูว่า การกระทำที่กระทำกันอยู่ในมหาวิทยาลัย
ทุกหนทุกแห่ง ในสโมสรทางศาสนาที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยทุกหนทุกแห่ง แล้วเรียนกัน
อย่างไร. ถ้าเรียนกันถูกต้อง ก็ย่อมวิเศษเหลือจะวิเศษ เพราะความรู้ทางศาสนานั้น
อย่างหนึ่ง ศาสตร์สาขาแท้ ๆ ก็อย่างหนึ่ง. ถ้าเราเรียนอย่างเดินทาง เดินทาง—เดินทาง
กันจริงๆ ก็ต้องทำด้วยกาย วาจา ใจ จริงๆ แล้ว จิตใจจะเปลี่ยนหมด เปลี่ยนเป็นมนุษย์
ที่มีความถูกต้องของความเป็นมนุษย์ มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ไม่มีชิบิ

ที่แฝงอยู่ในมหาวิทยาลัย. นี่ ผมจะพูดหยาบคายรุนแรงไป ก็สุดแต่แต่ละจะมองกัน ผมกำลังพูดว่า มีชิปปี้แฝงอยู่ในมหาวิทยาลัย ในเครื่องแบบของนิสิตของมหาวิทยาลัยเต็มไปหมดทั่วโลก เป็นชิปปี้ที่ยังไม่เปิดเผย.

ชิปปี้ที่น่าเกลียด แต่งตัวรุงรังนั้นมันเปิดเผย นั้นมันก็ไม่น่ากลัว มันเปิดเผยแล้ว; แต่ที่มันกำลังมีอยู่ในจิตใจของนิสิตที่ยังเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัย ที่ยังไม่เปิดเผยนี้ ระวังให้ดี! นี่คือการเข้าใจผิด เรื่องการเดินทาง ไม่รู้ว่าจะเดินทางไปที่ไหน ไม่รู้ว่าอะไรไปไหน ในที่สุดมันก็ไปหาทางออกตรงที่เอริคอร้อยทางวัตถุทางเนื้อหนัง; และประชาธิปไตยก็ให้โอกาส ไม่ต้องเคารพระเบียบแบบแผนครูบาอาจารย์, ในมหาวิทยาลัยนั่นเอง ชิปปี้ที่อยู่ในเครื่องแบบนิสิตของมหาวิทยาลัยกำลังพักตัวอยู่เรื่อย ๆ สักวันหนึ่งก็จะระเบิดออกมา นั่นแหละคือไม่มีการเดินทางที่ถูกต้องอยู่ในนั้น แล้วก็ยิ่งเกลียดออกไป ๆ เพราะการอำนาจของระบอบประชาธิปไตย หรือความเป็นอิสระตามลำพังก็ได้ เพราะขาดการเดินทางที่ถูกต้อง.

นี่ ไม่ได้พูดเพื่อจะกระทบกระเทียบ กระแนะกระเหน หรือว่าเจตนาร้ายต่อใคร แต่พูดเพื่อความยุติธรรมของสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” หรือ การเดินทาง และก็เพื่อทุกคน ที่สนใจที่จะศึกษาพุทธศาสนา ให้ถูกต้องว่าพุทธศาสนา ก็ต้องพูดอย่างนี้ ต้องชี้ตัวอย่างอย่างนี้ ต้องชี้ข้อเท็จจริงลงไปตรง ๆ อย่างนี้ จึงจะทันกับเวลาที่เรามีน้อย.

ต่อไปนี้ จะสรุปสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” ที่มีองค์แปดนั้น ให้น้อยเข้าเหลือสัก ๓ ความถูกต้อง คือจำนวน ๘ อย่างนั้น ถ้าเราขอลงให้น้อยลงเหลือ ๓ ก็เหลือสิ่งที่เรียกว่า คีล สมาธิ ปัญญา. พอผมพูดว่า คีล สมาธิ ปัญญา นิสิตหนุ่มสาวก็จะเริ่มง่วงนอน เพราะเคยชินหูแต่เรื่อง คีล สมาธิ ปัญญา ตามวัดตามธรรมาสน์ ตามหนังสือที่ขวางกั้น. คำว่า คีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นที่น่าเบื่อหน่ายแก่คนหนุ่มสาวสมัยนี้

เป็นที่สุด ซึ่งที่แท้มันก็คือเรื่อง ทวง นั่นเอง เรื่องทางมืองค์แปด อย่างที่ว่านั่นเอง. แต่ถ้าเรียกว่าความถูกต้อง ๘ ประการ ใช้ศัพท์แสงเป็นฝรั่งบางที่จะสนใจ คำสืมนั้นมาก็ได้ หุ่่งง ทาโตขึ้นมาก็ได้ แต่แล้วมันก็เรื่องเดียวกัน. ถ้าพูดว่าใครศึกษา ศิล สมาธิ บัญญา ก็เป็นเรื่องให้ถูกต้อง ๘ ประการนั้นแหละ แต่ต้องเอาบัญญัติมาไว้ข้างหน้า.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสบัญญัติมาไว้ข้างหน้า ว่าความเข้าใจถูกต้อง ความไม่ฝืนถูกต้อง ๒ ข้อแรกนี้เป็น บัญญา ; พุทธาถูกต้อง ทำการงานถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง ; ๓ ข้อนี้เป็น ศิล ; พากเพียรถูกต้อง สติถูกต้อง สมาธิถูกต้อง ; ๓ ข้อนี้เป็น สมาธิ ; นี้ก็คือ ศิล สมาธิ บัญญา นั่นเอง. แต่มันมีความสำคัญอยู่ตรงที่เอาบัญญัติมาไว้ข้างหน้า ก่อนอีก ๒ กลุ่ม ก็พูดว่า บัญญา แล้ว ศิล แล้ว สมาธิ นี้คือความลับที่ซ่อนอยู่ที่กำลังเข้าใจผิดกันทั่ว ๆ เมืองไทย ที่ไปยึดถือหลัก ศิล สมาธิ บัญญา ไม่เอาบัญญัติมาไว้ก่อน เป็นบัญญัติ แล้ว ศิล แล้วสมาธิ เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านวางไว้.

ถ้าเป็นการศึกษาล้วน ๆ เราพูดว่า ศิล สมาธิ บัญญา นี้ก็ถูก แต่ว่าถ้าเป็นการปฏิบัติโดยตรงแล้ว ต้อง บัญญา แล้ว ศิล แล้ว สมาธิ คือตัวบัญญัติมาก่อน. ถ้าไม่เช่นนั้น ศิลมันจะเป็นอย่างหลบลับหลบลับตา ไม่รู้ไปทางไหน ไม่รู้อิโหน่อิเหน่ว่าจะไปทางไหน ศิลมันก็หลบลับหลบลับตา สมาธิมันก็หลบลับหลบลับตาแล้วละเมอ. ถ้าเอาบัญญัติมาก่อน บัญญาเป็นผู้รู้ เป็นผู้ชักเข้ามาหาหนทาง แล้วก็เดินทาง เพราะฉะนั้นศิลมันก็ไปถูกต้องตามทาง สมาธิก็ไปถูกต้องตามทาง เพราะบัญญัตินำหน้าเรื่อย.

พูดถึงบัญญัติอีก ก็ให้นึกถึงข้อที่ว่า คำพูดคำเดียว มีความหมายค้นได้หลายอย่าง คำว่า บัญญา ที่แท้ในพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องจริงจัง รู้จากภายใน และจริงจัง เป็นบัญญัติที่บริสุทธิ์. ขอให้จำคำว่า “บัญญัติบริสุทธิ์” เพราะบัญญัตินี้ ที่ไม่บริสุทธิ์ก็มี คือบัญญัติชาวบ้าน บัญญาที่ทำให้เป็นทาสของกิเลสอย่างฉลาด ภาษาบาลีเขาเรียกว่าเจโก บัญญาชนิดนั้น เป็นบัญญัติสำหรับชาวบ้าน ของคนทั่วไป ในการ

ทำกรงานทั่วไป, ในการทำมาหากิน ในการเอาเปรียบผู้อื่น อย่างนี้เขาเรียกว่าเจโก. คำนี้ก็แปลว่าปัญญาเหมือนกัน เป็นปัญญาอย่าง *cunning* ไม่บริสุทธิ์ เป็นปัญญา อย่าง สุนัขจิ้งจอก อย่างนี้ไม่ใช่ปัญญาที่พูดถึงอยู่นี้. ปัญญาที่พูดถึง ต้องบริสุทธิ์ มีเจตนา ถูกต้องบริสุทธิ์ เพื่อจะจับทุกซ์; ไม่ใช่เพื่อทำมาหากินหรือเอาเปรียบผู้อื่น แข่งขัน แย่งชิง; อย่างนี้เรียกว่าปัญญาแท้ จะต้องใช้คำว่า *wisdom* หรืออะไรทำนองนั้น คือ ปัญญาที่เป็นความรู้จริง และบริสุทธิ์ และยังจำกัดชัดเจนไปว่า เป็นภายใน เกิดจากภายใน เห็นอยู่ในภายในด้วยตนเอง ตรงกับคำว่า *intuition* เป็นคุณศัพท์ประกอบ ก็เป็น *intuitive wisdom* เพื่อรับประกันไม่ให้มันเหลวไ้.

เรื่องความรู้ หรือปัญญา มีหลายชั้น รู้ไว้กว้าง ๆ ที่หนึ่งก่อนก็ได้ เรายังไม่อาจจะพูดกันโดยละเอียด ว่าความรู้นั้น รู้โดยสัญชาตญาณก็มี มันรู้ไปเอง ตามสัญชาตญาณ มันก็ฉลาดไข้อยู่เหมือนกัน เรียกว่า *instinct*. นี้ อย่าทำเล่นกับมัน มันฉลาดไข้อยู่ โดยเฉพาะสัตว์ มันรู้จักทำรัง รู้จักหลีกเลี่ยง รู้จักทำอะไรอย่างฉลาดที่สุด เราก็คงใช้ปัญญาอย่างนี้กันอยู่มาก มันเป็น *instinct*.

ที่นี้สำหรับมนุษย์ มีการศึกษา มีการเล่าเรียนอบรมพัฒนา มันก็เกิดปัญญา ประเภท *intellect* ขึ้นมา มันดีกว่า *instinct*. แต่แล้วก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์. *intellect* นี้มันเป็นทาสของเหตุผล เป็นทาสของสิ่งแวดล้อม; ต้องมี *intuition* หรือ *intuitive wisdom* อีกที่หนึ่ง คือ *experience* ทางวิญญาณมากพอ ผ่านไปแล้วอย่างเรียบร้อย. *intuition* เกิดขึ้นในทางฝ่ายวิญญาณ ลึกซึ้งถึงที่สุด นี้ จึงจะไม่ทำอะไรผิด จะไม่เป็น ทาสของสิ่งแวดล้อม จะไม่เป็นทาสของกิเลส. มีปัญญาอย่าง *intellect* นี้ ถ้าเป็นทาส ของกิเลสแล้ว เป็นอันตรายมาก คือคนเฉลียวฉลาดในโลกนี้ ซึ่งกำลังทำโลกให้ปั่นป่วน วุ่นวาย หากความสงบสุขไม่ได้นี้ มันฉลาดในทางเป็นทาสของกิเลส ฉะนั้น *intellect* นี้ ก็ยังพึ่งพามันไม่ได้ เอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ เพราะยังไม่รู้จริง ยังเป็นไปตามอารมณ์ ไปตาม

กิลเลส. ฉะนั้นคุณลองจำ ๓ - in นี้ไว้ให้ดีๆ อาจจะมีคำพูดอย่างอื่นดีกว่านี้ ถูกต้องกว่านี้ ที่ผมไม่ทราบ แต่เพื่อจำกันไว้ง่ายๆ ที่หนึ่งก่อน ก็ให้จำ ๓ in นี้ไว้ก่อนว่า :

Instinct นี้เป็นไปตามธรรมชาติ พื้นฐาน

Intellect นี้เราเพาะปลูกมันขึ้นมา ระวังให้ดี มันยังไม่รู้อิโหนอิเหน่เหมือนกัน ในทางเบื้องสูงมันยังไม่รู้ ว่าเกิดมาทำไมเป็นต้น.

intuition, หรือ *intuitive wisdom* นี้ดีกว่า มันรับรู้หมด ผ่านหมด ว่าชีวิตคืออะไร มาจากไหน กำลังจะไปไหน จะไปสู่จุดหมายปลายทางที่ไหน มันรู้หมด.

เรียกก่ายๆ ว่า ๓ in. คือความรู้ ๓ ระดับสำหรับมนุษย์เกี่ยวกับการเดินทาง : โดย *instinct* เราก็เดินทาง คือ กิน นอน บริหารร่างกาย ฯลฯ เป็นการเดินทางทางวัตถุ รู้จักวิ่งหนี รู้จักขลาด รู้จักสืบพันธุ์ รู้จักอะไรๆ ก็ตาม มันก็เป็นการเดินทางตามแบบของวัตถุ มันไม่พอ. การศึกษาเล่าเรียนสูงสุดกันใหม่มหาวิทยาลัย ถ้าทำกันอยู่ในแบบนี้ก็จะได้มาแต่ *intellect* เป็นมนุษย์ที่มี *intellect* มันก็ยังไม่ว่า ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม มันจึงสร้างชิบิขึ้นมาใหม่มหาวิทยาลัย แล้วออกมาแฟนฟ่านหลังจากนั้น. ต้องมี *intuitive wisdom* เรียกปัญญาดีสั้นๆ เฉพาะของฝ่ายเราว่า *intuition* ก็ได้ เพราะศึกษามาด้วยติดตลอด เวลาจนมี *experience* ทางฝ่ายวิญญาณนี้พอ จนเรารู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร โดยแท้จริง. ^๕นออยากจะบอรับรองให้กลุ่มชุมชนพุทธศาสตร์ทั้งหมดนี้ ^๕ระวังเรื่องน ^๕เข้าใจเรื่องน เป็นขั้นๆ อย่างนี้ ^๕แล้วควบคุมมันให้ถูกต้อง มันจึงจะเหมาะสม มิฉะนั้นแล้วเชื่อชิบิจะเกิดขึ้นในกลุ่มชุมชนพุทธศาสตร์นั่นเอง ผมงล้ายินยัน. กลุ่มที่เชื่อว่าจะไม่ปลดกภัยที่สุดในทางจิตใจแล้ว มันก็ยังไม่ว่าปลดกภัย โปรดอย่าถือว่าเป็นเรื่องทำเล่นๆ พุดเล่นไปตามความสะดวก ไปตามสบาย; มีกลุ่มนี้เพื่อความโก้ทรูทรากว่ากลุ่มอื่น หรือว่าสูงกว่ากลุ่มอื่น อย่าได้ไปคิดอย่างนั้น. ชินคิดอย่างนั้น มันก็คือว่าฆ่าตัวตายเสร็จแล้ว

ยังถูกสฟิงซ์กัดกินเหล็กกล้า ไม่มีเหลืออยู่แล้ว ตายแล้วตายเล่าอยู่เป็นประจำแล้ว. ^๕คือการเดินทาง เป็นอย่างนี้ มันจะต้องปลอดภัยจากอันตรายเหล่านั้น คืออันตรายทางวิญญาณ อย่าให้ถูกหนอนทางวิญญาณบ่อนแะอยู่ เหมือนอย่างที่เป็นอยู่ประจำวันในเวลา^๕.

ที่^๕เราเป็นนิสิต เป็นนักศึกษาที่มีสติปัญญา จะเรียนรู้วิชาอะไรก็เรียนรู้ได้ แต่^๕ว่าวิชา^๕ขาด^๕ไม่ได้ ถ้าวิชา^๕ขาด^๕เสียแล้ว วิชาอื่นก็เป็นหมันหมด แล้วมีไว้สำหรับฆ่าตัวเองทั้งนั้น. ถ้า^๕รู้วิชา^๕ที่^๕เกิด^๕มา^๕ทำไม ^๕นี้จะช่วยคุ้มครองได้หมด ไม่มีการทำอันตรายตัวเองหรือทำอันตรายผู้อื่น เพราะฉะนั้น ขอให้ถือว่าความรู้เรื่องการเดินทางไปสู่บรมธรรม^๕ เป็นเรื่องสำคัญ รายละเอียดจะต้องหามาศึกษาเพิ่มเติมเรื่อยไป.

วัน^๕เวลา ๑ ชั่วโมงของเรา ก็หมดลงพอดี

ระดับของบรรณธรรม

— ๖ —

๑๑ เมษายน ๒๕๑๒

เข้านั่งลงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่เราจะได้สนทนากัน
ด้วยเรื่องบางเรื่องอีกต่อไป วันนี้จะได้พูดถึง ระดับของบรรณธรรม.
ระดับหรือลำดับของบรรณธรรม หมายความว่าคน ๆ หนึ่ง หรือ
พวกหนึ่ง หรือสมัยหนึ่ง ย่อมมุ่งหมายในสิ่งที่เราเรียกกันว่า
“บรรณธรรม” นั้น ในระดับที่ต่างกันหลาย ๆ ระดับ. ดังนั้นเราจึง
กล่าวได้ว่า มีลำดับแห่งบรรณธรรมอยู่เป็นลำดับ ๆ.

แม้ว่าเราจะได้กำหนด บรรณธรรมระดับที่ถูกต้องและสูงสุด ไว้อย่างไรแล้ว
ก็ตาม กระทั่งเดี๋ยวนี้ ก็ยังมีคนที่ต้องการบรรณธรรมสำหรับเขาโดยเฉพาะ ในลักษณะ
ที่เป็นอย่างอื่น เพราะว่าคำว่าบรรณธรรมนั้น มันเป็นเรื่องเฉพาะตัว ทางจิตใจของใคร
ใคร่รู้ และรู้ไปตามความรู้สึก หรือตามที่ตนพอใจ หรือแม้ที่สุดแต่ตามที่ตนเห็นว่า
เป็นความจริง; ซึ่งแต่ละราย ไม่มีทางจะเหมือนกันเลย.

ทรง^๕นี้ อาจจะขอซ้อมความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า “ความจริง” สักนิดหน่อย. ที่เราเรียกกันว่าความจริงนั้น มันค้นได้ มันกำกวม ถ้าเอาตามที่บัญญัติรับรองกัน มันก็เป็นความจริงอย่างหนึ่ง และมักจะจริงแต่ปากว่า คือตามที่เขาบัญญัติไว้อย่างไร รับรองกันไว้อย่างไรแล้วก็ต้องจำไว้ ว่าความจริงอย่างนั้น ๆ. แต่สำหรับความจริงที่แท้จริงนั้น มันอยู่ที่ความรู้สึกของคน ๆ นั้น เขาเห็นว่ามันจริงอย่างไร เขาเข้าใจว่ามันจริงอย่างไร รู้สึกได้เพียงเท่าไรนั้นแหละมันเป็นความจริงที่แท้จริงของบุคคลคนนั้น โดยเฉพาะ. เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นเรื่องเฉพาะคน ค่ายเหมือนกัน. ต่อเมื่อเขาได้มีการศึกษา หรือว่ามีสิ่งแวดล้อมอย่างอื่นทำให้จิตใจเปลี่ยนเขยิบระดับขึ้นไป ความคิดเปลี่ยนระดับไป ความจริงของเขามันก็ค่อยเลื่อนไป ๆ เลื่อนไป ๆ จนกว่าจะถึงความจริงแท้ในระดับสูงสุด.

ในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ ทุกคนต่างก็มีความจริง ตามระดับแห่งจิตใจของตน ๆ เฉพาะคน ค่ายกันทั้งนั้น ขอให้ไปลองสังเกตดู มิเช่นนั้นแล้ว คนเราจะเถียงกันเรื่องความจริงไม่ได้. เดี่ยวนี้มีแต่การเถียงการแย้งกันเรื่องความจริง อย่างนั้น อย่างนี้ อยู่ทั้งนั้น เพราะว่ามันแล้วแต่คนนั้นจะกำลังรู้สึกอยู่อย่างไร. นี่ ขอบเขตของปรัชญา จึงกำกวมค้นได้ หรือเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ในลักษณะที่ไม่แน่นอนอย่างนี้.

ที่^๕เราจะไม่เอาปรัชญาเป็นหลัก เราเอาเรื่องความรู้สึกในใจจริง ๆ เป็นหลัก สำหรับบรมธรรม ว่าเรารู้สึกกันอยู่โดยแท้จริงอย่างไร. เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็ลองย้อนระลึกไปถึงสมัยที่มนุษย์แรกมีขึ้นในโลก ยังเป็นครึ่งสัตว์ครึ่งคน เช่น apeman เป็นต้นมาเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งเป็นมนุษย์ทุกวันนี้ แล้วก็มองดูในใจของเขาแต่ละระดับ ว่าเขาต้องการอะไรเป็นสิ่งสูงสุดในชีวิตของเขา.

สำหรับระดับสัตว์เดรัจฉานทั่วไป ก็ไม่มีอะไร นอกไปจากเรื่องกิน ที่เป็นสิ่งที่ปรารถนาสูงสุด; แล้วก็ไม่มีอะไร ยิ่งกว่าการพักผ่อน เป็นข้อถัดไป; ส่วนเรื่อง

กามารมณ์นั้น แทบจะไม่มี. ข้อนี้อย่าลืมว่าสัตว์เดรัจฉานทำการสืบพันธุ์ระหว่างเพศ โดยไม่ต้องมีความหมายทางกามารมณ์ มันเป็นเรื่องสัญชาตญาณล้วน ๆ ทางร่างกาย. ความสุกงอมของต่อมเกลนด์ต่าง ๆ บังคับให้เป็นไปเหมือนกับเครื่องจักร มันจึงทำอย่างเครื่องจักร และเพียงชั่วประเดี๋ยวประด๋าว บីหนึ่งมีฤดูสืบพันธุ์เพียงไม่กี่วัน อย่างนี้ไม่ควรจะเรียกว่ากามารมณ์. กามารมณ์ควรมุ่งถึงเรื่องของสติปัญญา และความกตัญญูอย่างของมนุษย์. ฉะนั้นสำหรับสัตว์ ก็มีแต่เรื่องกิน เป็นเรื่องใหญ่. จนมีสุภษัทรบรมโบราณว่าไว้ว่า *การที่จะผูกมัดสัตว์ จะต้องใช้อาหาร* อย่างนี้เป็นต้น.

ทีนี้พอมาถึงคนในอันดับแรก พวก ape มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเรื่องกิน. สำหรับความปลอดภัยนั้น ไม่ต้องพูดถึง นั้นมันเป็นเรื่องที่จะต้องกลัว มันกลัวตาย มันก็ต้องอยู่ด้วยความกลัว. แต่เมื่อไม่กลัว เมื่อเป็นปกติ สบายดีอยู่นั้น มันต้องการอะไรเป็นสิ่งสูงสุด; ถัดจากเรื่องกินแล้ว ต่อมาจึงค่อยขยายเป็นเรื่องนั้นนั้นขึ้นมาเป็นลำดับ ๆ. เมื่อความคิดวิวัฒนาการ มันก็ขยายความรู้สึกเอรีคอรอย หรือเป็นสุขที่สูงขึ้นมา จึงมีเรื่องกามารมณ์ตามมาสำหรับมนุษย์. เอมามาบวกกันเข้ากับความกลัวตาย กลัวจะไม่ได้อยู่เพื่อเสวยกามารมณ์ มันก็เป็นสิ่งสูงสุดขึ้นมา สำหรับคนระดับนี้ และมันต้องการสิ่งนี้.

พอมาถึงระดับมนุษย์สมัยนี้ ปัญหาเรื่องกลัวตายทำนองนั้นไม่มี ก็เหลือแต่กามารมณ์หนักขึ้น. คำว่า *กามารมณ์* นี้ หมายถึงเรื่องทางเพศ ถ้ายังไม่เกี่ยวกับเพศ มันเป็นเรื่องวัตถุล้วน ๆ ก็จะไม่เรียกว่ากามารมณ์ เช่นคนเราหิวอาหาร หิวตามธรรมชาติ ไม่เรียกว่ากามารมณ์ ถึงจะกินอร่อย ก็ยังไม่ถึงขนาดที่จะเป็นกามารมณ์ กามารมณ์นั้นมันเพ่งอร่อยโดยตรง แสวงหา ประคิษฐ์ประคอย กินให้อร่อยโดยไม่ต้องหิว อย่างนี้เรียกว่า กินเหยื่อ ไม่ใช่กินอาหาร. *กินเหยื่อ* คือกินให้อร่อย ส่วนกินอาหารนั้นกินเท่าที่จำเป็น. ขอบเขตของกามารมณ์ มันจึงอยู่ที่เรื่องระหว่างอร่อย แล้วก็เอียงไป

ในทางเพศ เอาเรื่องเพศเข้ามาผนวก; เรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่องสัมผัส เหล่านี้จะเอียงไปในทางเพศ.

ทีนี้สำหรับคนที่ยังไม่มีความรู้สึกทางเพศ เช่นยังเป็นเด็ก ๆ อยู่ มันก็มีสิ่งสูงสุดในความต้องการนั้นเหมือนกัน อยากรู้อยากเห็นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นถ้าเราไปตามเด็กเล็ก ๆ ว่าต้องการอะไรมากที่สุด ก็เป็นเรื่องกินเรื่องเล่นดังที่กล่าวแล้ว. เรื่องกินเรื่องเล่นนี้ ให้ความเอร็ดอร่อยทางกายทางจิตใจ ฉะนั้นบรมธรรมของเด็ก ๆ ก็ไม่หนีเรื่องกินเรื่องเล่น. มีคำพูดว่า “ต้องการเพียงว่า ให้ได้กิน ให้ได้เล่น ก็สบายใจแล้ว” ให้ได้กินเนื้อสะอาดสะอาดแล้วไปซื้อประทูที่แวงไปแวงมาได้ เล่นสนุก ๆ นี้จะเป็นความรู้สึกสูงสุดในทางเอร็ดอร่อย. นี้ ถ้าเด็กโตขึ้นมา ๆ มันก็เปลี่ยนไป ๆ แต่ก็อยู่ในรูปได้กิน—ได้เล่นอยู่นั่นแหละ.

ครั้นพอมาถึงคนระดับวัยหนุ่มสาว ก็เปลี่ยนเป็นเรื่องกามารมณ์มากขึ้นทุกที ความรู้สึกทางเพศมีมากขึ้น. ฉะนั้น ความรู้สึกทางเพศนั่นแหละ มันเป็นเรื่องสูงสุดของคนหนุ่มสาว แม้ว่าจะกำลังศึกษาเล่าเรียน ก็มีน้อยคน จนกล่าวไม่ได้ว่ามันเป็นหลักที่จะบูชาการศึกษาเล่าเรียน. เพราะว่ามันศึกษาเล่าเรียน ก็เพื่อผลดีเกี่ยวกับความแสวงหารสจากเพศตรงกันข้าม. เรียนดีนี้ ก็เพื่อได้แต่งงานดี; นี้พูดกันตรง ๆ อย่างนี้ดีกว่าสำหรับคนหนุ่มคนสาว. ทีนี้ ที่มันมากไป มันก็เอาเรื่องกามารมณ์เข้ามาแทรกเสียตั้งแต่ในระหว่างเรียน ไม่เป็นพรหมจารีที่ถูกต้อง บังคับไม่อยู่ เพราะฉะนั้นเรื่องของเขาก็คือเรื่องความรู้สึกระหว่างเพศ ที่ตรงตามความต้องการ จึงได้พูดว่า เรียนหนังสืออยู่ ก็ส่องกระจกหิวหัว, ก็ยั่วอาหารอยู่ ก็ส่องกระจกหิวหัว. ยกตัวอย่างในการแต่งเนื้อแต่งตัว แล้วก็พยายามที่จะมีการกระทำชนิดที่เป็นการยั่ว เป็นการดึง หรือเป็นการตกเบ็ดระหว่างเพศ เป็นการแต่งตัวที่ยั่ววน การพูดจาที่ยั่ววน จริตกริยาที่ยั่ววนอะไรทำนองนี้ เป็นเรื่องตกเบ็ดในระหว่างเพศ วัตถุประสงค์ทำด้วยความลำบาก

ในเรื่องการเสริมสวยอะไรนี้ ไม่ใช่เรื่องสนุก แต่มันเห็นเป็นเรื่องสนุก จนทนทำได้ เพราะมันเห็นเป็นสิ่งสูงสุด. เพราะฉะนั้น บรมธรรมของเขาในเวลานั้น มันอยู่ที่นั่น เพียงเท่านั้น ไม่ได้อยู่ที่การศึกษาเลย. จะพอมีสักคน – สองคน หรือไม่กี่คนเท่านั้น ที่เฝ้าการศึกษายิ่งกว่าความรู้สึกทางเพศ. ส่วนมากก็จำต้องบังคับความรู้สึกทางเพศ ให้การศึกษาลุล่วงไปด้วยดีกว่า. นี้ก็ยังนับว่าน่าชม; แต่ในจิตใจแท้จริง ความรู้สึกแท้จริง มันก็ยังเป็นเรื่องทางเพศ ยิ่งในสมัยนี้แล้ว ยากที่ใครจะรอดตัวไปได้จากสิ่งนี้ เพราะความเจริญทางนี้มันมากเกินไป.

พอมาดังคนขนาดเป็นบิดา – มารดา คนที่ไม่เคยเป็นบิดามารดาก็คงจะเข้าใจได้ยาก ถึงผมเองก็ไม่เคยเป็นบิดามารดา แต่ว่าทางจิตใจพอจะรู้สึกหรือเข้าใจได้ จากการสังเกตเป็นเวลานานมาน เห็นอยู่ พอจะมีความรู้สึกอะไรที่พอเทียบเคียงกันได้. อย่างเป็นพระ เป็นหัวหน้า กระทบเป็นเจ้าอาวาส เป็นสมภาร อะไรทำนองนี้ ถ้ามีการทำหน้าที่ที่ถูกต้อง มันก็มีอะไรที่คล้ายกับความที่เป็นบิดามารดาอยู่มาก ก็จะต้องเอาจิตใจไปใส่ไว้ที่ภิกษุสามเณร เด็กเล็ก คนในวัด เป็นต้น มันก็คือภาระที่หนัก ในการที่จะปฏิบัติต่อคนที่อยู่ในความรับผิดชอบ เพราะฉะนั้นสิ่งที่พิเศษสุด สำหรับคนในระคับเป็นพ่อเป็นแม่เขามันก็ต้องได้แก่สิ่งที่ขึ้นไปตรงข้าม คือเรื่องต่างๆ มันเป็นไปได้ด้วยดี เป็นที่เบาใจ มีเงินใช้ มีอำนาจวาสนา มีอะไรที่จะบันดาลสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปได้ เรียกว่าการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานนั่นเอง เป็นสิ่งสูงสุดของพ่อบ้านแม่เรือน. ในทางส่วนตัว ก็ยังมีเรื่องกามารมณ์ มีอะไรไปตามเรื่องนั้น มันก็ซ้ากันกับที่แล้วมา แต่ว่าสิ่งที่อยากจะได้มาปลดเปลื้องภาระหนักนี้ มันก็อยู่ที่ความสำเร็จในหน้าที่การงาน ในชีวิต ในอาชีพ ในอะไรก็สุดแท้.

ที่นี้ พอมันล่องไปๆ ถึงความเป็นคนแก่ สิ่งเหล่านี้มันก็เลื่อนลงไป; คงจะเหลือเป็นเรื่องของความหวัง; หวังจะได้อะไร แล้วได้สิ่งนั้นแหละ มันก็เป็นบรมธรรม

เป็นสิ่งสูงสุดของเขา ซึ่งคงจะไม่เหมือนกันนัก มันแล้วแต่วัฒนธรรม หรืออะไรที่ได้แวดล้อมอยู่. ถ้ามีวัฒนธรรมทางศาสนาแวดล้อมอยู่ เช่นถือศาสนาว่าตายแล้วเกิดอีก เราจะได้อะไรในการเกิดใหม่ ก็หวังอันนั้นเป็นบรรพธรรม. หรือว่าสอนกันโดยตรงว่าจะได้ไปอยู่กับพระเจ้า ก็หวังพระเจ้าเป็นบรรพธรรม. ถ้าไม่ถือศาสนาอะไรเลย ก็ยังเหมือนกะว่าเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ที่อยากจะหลับตาตายให้ดีที่สุดเท่านั้นเอง บรรพธรรมจึงสั้น ๆ อยู่เพียงเท่านั้น.

ที่ว่ามานี้ ลองเทียบระดับดู ว่าระดับเด็ก ซึ่งกินความไปถึงมนุษย์สมัยแรกๆ แม้เป็นคนโตๆ แล้ว ก็มีความรู้สึกในระดับเด็ก ๆ, แล้วก็ระดับหนุ่มสาว, แล้วก็ระดับพ่อบ้านแม่เรือน, แล้วก็ระดับคนแก่คนชรา คนที่จะต้องตายไป. นี้ว่าตามปกติตามธรรมชาติสามัญ ไม่มีอะไรแทรกแซง มันก็ต่างกันอยู่เป็นระดับ ๆ อย่างนี้. ที่นี้ ถ้าคนสูงอายุเหล่านั้นมีวัฒนธรรม แยกแขนงออกไปถึงกับว่ามีการออกไปบวชอยู่บ้างถ้าอยู่เขามันก็เป็นเรื่องรวม ๆ กันอยู่ในเทือกเดียวกันนั้นแหละ แม้แต่การออกบวชนั้น บางทีก็หวังเพียงกามารมณ์ก็มี ในอินเดียโบราณหรือถึงสมัยนี้ มีเขียนไว้ชัดในคัมภีร์ ว่าออกบวชเป็นชฎิล เป็นโยคี เป็นอะไร ก็เพื่อหวังจะได้เกิดในสวรรค์ที่มีกามารมณ์อย่างยิ่งก็มี. เช่นคราวหนึ่งมีผู้ทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า สตรีเป็นที่มุ่งหมายแห่งการบูชาบุญ คือทำพิธีบูชาบุญกันใหญ่โต เพื่อผลคือกามารมณ์.

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องชั่วคราวเป็นมา ซึ่งเราจะมองเห็นทิวทัศน์ในความเป็นไปของมนุษย์เป็นยุค ๆ มา แล้วก็ระดับ ๆ ขึ้นมาตามปกติ อย่างนี้.

ที่นี้เราศึกษาจากถ้อยคำบัญญัติทางธรรม หรือทางศาสนากันดู ว่าเขาได้แบ่งระดับความสูงของจิตใจไว้อย่างไร แล้วมันเข้ากันได้กับเรื่องที่ว่ามานี้หรือไม่. คือเขาได้มีการแบ่งภูมิชั้น state หรือสถานะของจิตใจไว้เป็นชั้น ๆ ชั้นนี้ไม่ใช่พุทธภษิต แม้บางคน

เขาจะถือว่าเป็นพุทธภานิกิ ผมพิจารณาในพระคัมภีร์แล้วเห็นว่าไม่ใช่ แต่ว่ามันก็เป็นเรื่องที่ไม่ขัดกันกับหลักธรรมทั่วไป แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงเอออวยด้วย ว่าการแบ่งอย่างนี้ก็นับว่าถูก คือเขาแบ่งเป็น ๔ ชั้น ดังนี้ - *กามาวจรภูมิ* ชั้นที่ลุ่มหลงอยู่ในกาม, - *รูปาวจรภูมิ* ชั้นที่ลุ่มหลงอยู่ในรูป, - *อรุปาวจรภูมิ* ชั้นที่ลุ่มหลงอยู่ในสิ่งที่ไม่มีรูป - *โลกุตตรภูมิ* ชั้นเหนือโลก.

กามาวจรภูมิ ชั้นที่ลุ่มหลงอยู่ในกาม ก็คือสัตว์ที่บูชาการมารมณเป็นสรณะ มีกามารมณเป็นสิ่งสูงสุดของชีวิตจิตใจ. หมายถึงคนทั้งนั้น แต่ว่าแม้สัตว์นรกที่ทนทุกข์อยู่ในนรก ก็อยู่ในพวกนี้ ถึงแม้ว่าสัตว์นรกจะยังไม่มีกามารมณ มันก็หวังกามารมณ มีจิตใจในระดับที่หวังในกามารมณ; ถัดมาก็เป็นมนุษย์ธรรมดาที่หวังกามารมณ, แล้วก็สัตว์ในสวรรค์คือเทวดา ก็ลุ่มหลงบูชาการมารมณ. คำว่าสวรรค์นี้ มีสวรรค์ชั้นกามารมณ ไม่ใช่สวรรค์ชั้นพรหม จึงพูดว่า มนุษย์และเทวดา รวมทั้งสัตว์ในนรกลุ่มหลงในกามารมณ พวกนี้จิตใจอยู่ในระดับกามาวจรภูมิ.

รูปาวจรภูมิ พวกที่สูงขึ้นไป เขาไม่ได้บูชาการมารมณ เขาบูชาสิ่งที่ไม่เป็นกามารมณ หลีกห่างจากกามารมณ แต่ไปบูชาสิ่งที่มึรูป เป็นรูปธรรมหรือว่าความสุขที่จะได้มาจากสิ่งที่มึรูป แต่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ นี่เป็นชั้นพรหมชนมาชั้นแรก คือพวก รูปพรหม.

ถัดไปอีก *อรุปาวจรภูมิ* มันก็ทำนองเดียวกัน แต่เปลี่ยนไปนึกหนึ่งไปบูชาความสุขที่เกิดจากสิ่งที่ไม่มีรูป หมายถึงความรู้สึทางจิตใจที่ไม่มีรูป ไม่ใช่วัตถุ เขาหาความสุขจากสิ่งเหล่านั้น แล้วก็ไม่ได้เกี่ยวกับกามารมณยิ่งขึ้นไปอีก; มันแห้ง มันจิตจากกามารมณ แต่ก็ยังต้องการความสุข.

นี่ ๓ ชั้นแล้ว ในพวกที่เป็น *อวจร* คือลุ่มหลงในกาม ลุ่มหลงในรูป ลุ่มหลงในอรุป.

ที่สัมมุติสุดท้าย ก็คือภูมิที่ไม่ลุ่มหลง เรียกว่าอยู่เหนือโลก โลกุตตระภูมิ.

โดยทั่วไป ที่พูดสอนกันอยู่ กามาวจรภูมิ เขาก็หมายเอาว่าเป็นมนุษย์นี้ หรือว่าตายไปเป็นสัตว์นรก หรือว่าตายไปเกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ เพราะฉะนั้นคนพวกนี้ก็อยู่ในนรก ในสวรรค์ หรือในมนุษย์โลกต่อตายแล้ว คือเขาพูดไปในทางต่อตายแล้ว; ตายไปเกิดเป็นรูปพรหม ตายไปเกิดเป็นอรุปรหมต่อตายแล้วทั้งนั้น; แล้วก็อยู่ที่ภพอื่น โลกอื่น ที่ไหนก็ไม่รู้ เขาพูดกันอย่างนั้นทั่วๆ ไป. ที่นี้ผมเห็นว่าพูดอย่างนั้นมันยังไกล และไม่มีประโยชน์อะไรแก่มนุษย์ จึงพูดให้มันมีอยู่ที่นี้ และเดี๋ยวนี้ แล้วเขาก็หาว่าพูดเอาเอง พูดผิดๆ เป็นมิจฉาทิฎฐิ ผมก็บอกว่า เรื่องต่อตายแล้วนั้น เป็นเรื่องยังทำอะไรไม่ได้ ก็อย่าเพื่อพูดก็ได้; จะมีก็ไปตามความพอใจของใครก็ได้ แต่ว่าเดี๋ยวนี้มันมีปัญหาเฉพาะหน้า ที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ที่เราก็คงจะจัดการกับมันได้ ฉะนั้นกามาวจรภูมิ จึงหมายถึงจิตใจในบางขณะ หรือในบางคน บางโอกาส ที่มันลุ่มหลงอยู่ในกาม เมื่อนั้นเรียกว่าจิตใจของเรา มันตกลงไปในเรื่องกาม ทางเพศ. ที่นี้บางขณะ บางเวลา บางบุคคลในโลกนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ จิตใจของเขาไม่ตกไปในทางกาม แต่ไปลุ่มหลงในเรื่องวัตถุล้วนๆ หากความสุขจากวัตถุล้วนๆ เช่นสะสมแสตมป์ สะสมรูปชิก้าเร็ต เลียงปลา เลียงหมา เลียงต้นไม้ ฯลฯ หรือเล่นของเล่นอะไรก็ได้; ถ้าจิตใจไม่เอียงไปทางกาม เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องรูปล้วนๆ ซึ่งลุ่มหลงมากมายได้เหมือนกันในสำหรับบางคน หรือคนๆ เดียวกัน ในบางเวลา. ชั่วโมงหนึ่งก็ไปลุ่มหลงอยู่ในเรื่องกามารมณ์ อีกหลายๆ ชั่วโมง ก็มาบ๊วยอยู่กับเรื่องเหล่านี้ ส่วนกามารมณ์เป็นเรื่องเล็กสำหรับคนนั้น อย่างนี้มันก็มี. นี่ จะจัดเป็นภูมิเดียวกันไม่ได้.

ที่นี้บางคน บางเวลา ลุ่มหลงกับสิ่งที่มันไม่มีรูป เช่นลุ่มหลงไปในทางเกียรติยศ ลุ่มหลงไปในบุญกุศล ลุ่มหลงอะไรก็ตาม ที่มัน ไม่มีรูป เป็นความลุ่มหลงอย่างแรงยิ่งไปกว่า ๒ อย่างแรกเสียอีก. หรือว่าในคนๆ เดียวกันนั้น สักครึ่งชั่วโมง

ไปยังเรื่องทางเพศ อีก ๒-๓ ชั่วโมง ไปยุ่งกับเรื่องวัตถุสมบัติสิ่งของ แต่แล้วเวลาแทบทั้งหมด หรือจิตใจของเขาเท่านั้น ไปหลงอยู่กับเรื่องนามธรรม เรื่องเกียรติ เรื่องความดี เรื่องบุญกุศล ไปหลงอยู่แต่ในสิ่งเหล่านั้นเป็นสภาวะ เป็นชีวิตจิตใจ; อย่างนี้จะถือว่าเขามีภูมิจิตใจเหมือนสองพวกแรกนั้น ก็ไม่ได้ มันมีอีกชั้นหนึ่งต่างหาก อีกภูมิหนึ่งต่างหาก. เราเอาส่วนใหญ่เป็นหลัก.

เพราะฉะนั้นในคน ๆ เดียว เราเองนี่แหละ บางเวลาก็เป็นกามาวจรภูมิ บางเวลาก็เป็นรูปาวจรภูมิบ้าง และบางเวลาก็งงขุ่นเป็นอรูปร่างาวจรภูมิบ้าง มันเป็นอย่างไหนมาก ก็จัดไว้ในภูมิอย่างนั้น; หรือว่าเวลาไหนเป็นอย่างไร ก็จัดไว้เป็นอย่างนั้นก็แล้วกัน. เราคนเดียว จิตนี้ บางขณะจิต ไปเป็นกามาวจรภูมิลุ่มหลงบูชา กามารมณ์ แม้จะไปตกกระกำลำบาก จะยากจนเป็นคนขอทาน จะเป็นคนเจ็บป่วยอะไรก็ตาม จิตมันยังฝันอยากกามารมณ์; หรือว่าทำมาหาได้ กินสบายไป มันก็บูชา กามารมณ์ หรือว่ามีโชคดี เหมือนบางคนรับมรดก ถูกลอตเตอรี่ ก็แสวงหากามารมณ์เต็มที่ เหล่านี้ก็เป็นแค่กามารมณ์ แค่กามาวจรภูมิไป.

ถ้าว่าสูงขึ้นมา หรือบางขณะๆ มันมีอะไรสะกิด หรือมันเอือมระอา มันก็แวดล้อมไปในทางที่ไม่ใช่กามารมณ์ เช่นไปพักผ่อน บางเวลาต้องการไปเล่นสิ่งของ แก่เอือมกามารมณ์. หรือบางเวลาก็ต้องการอยู่หนึ่ง ๆ ใครอย่างมาทวน ไปนั่งริมทะเลเงียบ ๆ ให้ลมพัดอยู่คนเดียว. นี่แหละ จิตใจก็เปลี่ยนแปลงอยู่อย่างนี้ เป็นภูมิเป็นชั้นก็มีมากชนิด หลายสิบ หลายร้อย หลายพันชนิด แต่ว่าเราจัดให้เป็นชั้นๆ ก็ได้ ๓ ชั้น เรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรูปร่าง พูดย่างภาษาวัดก็คือ ชั้นกาม ชั้นรูป ชั้นอรูปร่าง.

เมื่อไรถ้าสมมติว่ามันเบื่อไปหมด เบื่อในสิ่งเหล่านี้ อยากจะหยุดอยากจะสงบ โดยสิ้นเชิง ไม่ต้องมีอะไรมาแวดล้อมช่วย เมื่อนั้นจึงจะเป็น โลกุตระภูมิ. ฉะนั้น

มันอาจจะมิได้สักเว็บหนึ่ง วันละเว็บ—สองเว็บ เคือนละเว็บ—สองเว็บ บีละเว็บ—สองเว็บ ในบุคลิกธรรมคาสามัญในโลกนี้ ที่จิตใจไปไกลถึงขนาดว่า อย่ามีอะไรมาควน อย่ามีอะไรมาแตะต้อง อย่ามีอะไรมาทำแก่จิตใจ; แต่เป็นเรื่องที่ไม่ได้สังเกต และน้อยเกินไปกว่าที่จะหยิบเอามาพูดเป็นเรื่องเป็นราวได้. นี่หมายความว่าคนหนึ่งๆ ในขณะหนึ่งๆ ในปีหนึ่งๆ ยังมีเปลี่ยนได้เช่นนั้น.

ที่นี้เราไม่เอา เรามองดูให้กว้างกว่านั้น เช่นว่าคนๆ หนึ่ง เกิดมาเมื่ออายุ ๕๐ ปี เมื่อเขาเป็นเด็กๆ กระทั่งเป็นหนุ่มเป็นสาว ตอนนั้นไม่ต้องสงสัย ก็เป็นเรื่องอร่อย ก็เป็นเรื่องกามาวจรภูมิไปหมด; ส่วนใหญ่เป็นกามาวจรภูมิ ต้องถือว่าเป็นกามาวจรภูมิแม่เด็กๆ จะต้องการนอนพัก จะต้องการเล่นของเล่น ต้องการอะไร มันก็เป็นเรื่องรักด้วยจิตใจประเภทชั้นกามาวจรทั้งนั้น มันไม่สูงไปกว่านั้นได้.

ครั้นโตเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นปู่ เป็นตาขึ้นมา เรื่องกามารมณ์มันเลื่อนไปจางไปตามธรรมชาติก็ได้; อวัยวะร่างกายภายในเปลี่ยนไปตามวัยตามธรรมชาติ มันก็อยากจะพักผ่อน หรือเปลี่ยนเรื่อง คนแก่ๆ จึงไปอยู่กับต้นไม้ อยู่กับสัตว์ อยู่กับของ สะสมอะไรต่างๆ เรื่องกามารมณ์นั้น เป็นเรื่องมองแล้วสิ้นหัว; ถ้าจะเหลือ มันก็เหลืออยู่ตามธรรมชาติ สัจจะธาตุขนาดเล็กๆ น้อยๆ ไม่เอามาเป็นประมาณ ไม่เอามาเป็นหลัก. หลักสำคัญมันเอียงไปทางการพักผ่อนมากขึ้น มันก็ไปพักผ่อนด้วยวัตถุที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ ถ้าเกี่ยวกับกามารมณ์ มันไม่เป็นการพักผ่อน.

สำหรับคนหนุ่มคนสาว หลงหรือโง่ไปว่าอร่อยอยู่ในกามารมณ์นั้น เป็นการพักผ่อน; ไปดูหนังหรือว่าไปทำอะไรกันสกปรกลามกอนาจารอะไรกัน ว่าเป็นการพักผ่อน; นี่ลองคิดดูเถอะ ว่ามันเป็นอย่างไร. เมื่อคืนนี้อ่านหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง เขาออกมา ๒ - ๓ วันแล้วว่า มีนิสัยเป็นอันมากในอเมริกา นัดไปเปลือยกายกันที่ฟลอริดา หกหมื่นคน. คุณคิดดูเถิด ว่าลงทุนเท่าไร ทำความเดือดร้อนให้แก่คนอื่นเท่าไร หกหมื่น

คนนั้นนั้กันไปเปลือยกาย แล้วก็ไปเปลือยกันจริงๆ แล้วก็เป็นที่นิสิตมหาวิทยาลัยหญิงชาย ทั้งนั้น. นี่แหละ ที่ผมเคยพูดว่าฮิปปี ที่แฝงอยู่ในร่วมมหาวิทยาลัย ยังไม่แสดงตัว เคียวนี้ ก็แสดงตัวแล้ว ไปสูบบุหรี่คล้ายเหมือนกัน ตามที่หนังสือพิมพ์ลง. ถ้าข่าวนี้เป็นเรื่องจริง ตามที่หนังสือพิมพ์ลง, แล้วก็เชื่อได้ ว่าเป็นเรื่องจริง, ก็แสดงอยู่แล้วว่า บรมธรรม ของเด็ก ๆ เหล่านี้คืออะไร. มันก็คือบัคล้างในทางกามาวจรภูมิ ถึงจุดเดือด. นี้แสดงว่า มนุษย์เรามีการศึกษา มีอะไรที่แปลกประหลาดยิ่งขึ้นทุกที จนทำให้บุช่าสิ่งเหล่านี้ จนกล้ายอมเห็นทีเหยื่อย ยอมให้ตำรวจจับไปเป็นร้อย ๆ เพราะไม่ยอมสละความคิดเห็น หรือการกระทำ. นี่เรื่องมีมาเมื่อไม่กี่วันนี่เอง. นี่ก็เป็นเรื่องกามาวจรภูมิเดือดจัด หรือชนสมอง หรืออะไรทำนองนั้น; มันเห็นว่าอายุนั้นแหละ คือการพักผ่อน; ถือว่าการไปยุ่งทางจิตทางกามารมณ์มากขึ้น นี้เป็นการพักผ่อน. แต่คนแก่ ที่เป็นไป อย่างถูกต้องตามธรรมชาติ จะให้รู้สึกลักษณะนี้ไม่ได้ มันต้องการที่จะไม่มีอะไรยุ่งยากขึ้น จึงไปวัด ไปหาศาสนา ไปบ่่าไปเขา ไปนั่งอยู่หนึ่ง ๆ คนเดียวก็ได้. คำว่า "พักผ่อน" นี้ มันหลอกถึงขนาดนี้ ช่วยกันระวังให้ดีๆ.

ทุกคนต้องการพักผ่อน แต่ไปดูหนัง หนังสือนั้นมันกระตุ้นจิตใจให้เราร้อน มันจะเป็นพักผ่อนได้อย่างไร. แล้วยิ่งหนังเคียวนี้ด้วยแล้ว ยิ่งร้ายกาจมาก. ที่ว่าไป ดูหนังนั้น โททกทั้งนั้น ที่แท้พาแฟนไปนั่งทำอะไรกันมึต ๆ ในโรงหนังมากกว่า มัน ก็ยังเป็นเรื่องละอะอะไรกันมากขึ้น ไม่ใช่การพักผ่อน. เพราะฉะนั้นอย่าเลิกเรียน หนังสือ แล้วไปดูหนังเพื่อการพักผ่อน นี่เป็นการโททกตัวเองอย่างร้ายที่สุด. หนังสือนี้ ผมพูดว่าไม่ดูเสียได้ยิ่งดี ผมไม่เคยไปดูเลย แต่รู้ว่ามันมีอะไร ตามที่เขามาแล้วให้ฟัง หรือโปสเตอร์หน้าโรงหนัง. ทั้งหมดนั้นมันแสดงว่าจิตใจอยู่ในระดับต่ำ จะเรียกว่า ระดับสวรรค์ ระดับอะไรก็ได้ แต่มันเป็นอย่างภูตผีปีศาจ สวรรค์อย่างภูตผีปีศาจ เป็น อมนุษย์ชนิดนั้น แต่เขาก็ยังถือว่าเป็นกามาวจรภูมิอยู่นั่นเอง เป็นอะไรไปไกลกว่านั้น ไม่ได้.

คนแก่ที่จะพักผ่อนด้วยการเล่นบอน เล่นโกศล ก็ไม่ถูกนัก เพราะเป็นเรื่องปลุกเร้าความรู้สึกให้เกะจิดใจอยู่เรื่อยเหมือนกัน แต่ว่ายังดีกว่าเรื่องกามารมณ์ พักผ่อนกว่ากามารมณ์. ทำให้หลงรักเหมือนกัน แต่ยังดีกว่ากามารมณ์.

ที่สูงขึ้นไปอีก ไม่ใช่เรื่องเล่นบอน เล่นโกศล เป็นเรื่องไปนั่งหวังอะไร อยู่ในจิตใจ ในเรื่องความดี เรื่องบุญเรื่องกุศล มันก็ไม่ใช่พักผ่อน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ แต่มันยังดีกว่าชั้นภูมิที่สองนั้นอีก มันพักผ่อนกว่า. เห็นไหม? มันต้องมีความหวัง ต้องมี ambition ต้องมีอะไรที่เราใจอยู่เสมอ. เรื่อง hope หรือความหวังนี้ ต้องมีอยู่เสมอ. ที่จริง ความหวังก็คือความหิวนั่นเอง มองให้ถี่เถอะ ความหวังชนิดไหนก็ตาม คือความหิว จะเป็นการพักผ่อนได้อย่างไร. นี่แหละ มันมาสูงสุดอยู่ที่นี้ สำหรับภูมิที่ลุ่มหลงนี้ ภูมิ ๓ ภูมิที่ลุ่มหลงเรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรุรูป ไม่ใช่การพักผ่อนเลย แต่เราก็มองว่าเป็นการพักผ่อนมาตามลำดับ ๆ ๆ.

การพักผ่อนที่แท้จริง อันสุดท้าย คือโลกุตตรภูมิ มีจิตใจอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้หมด เหนือโลก เหนือวิสัยโลก เหนือกระแสโลก โลกแค่นี้ต้องไม่ได้ ไม่มีอะไรเป็นความหวัง ไม่มีที่หวังอะไร ไม่หวังอะไร อยู่เหนือสิ่งที่จะต้องหวัง นี่เขาเรียกว่า “โลกุตตรภูมิ” นี่เป็นการพักผ่อน ๑๐๐ เปอร์เซนต์. ระดับของจิตใจที่สูงขึ้นมาถึงขนาดนี้ เรียกว่าโลกุตตรภูมิ. ถ้าจะพูดถึงการพักผ่อน ก็เป็นการพักผ่อนโดยสมบูรณ์. เพราะฉะนั้นเวลาไหนที่จิตใจของเราไม่ต้องการอะไร ไม่หวังอะไร สักแว็บหนึ่ง นั่นแหละสงเคราะห์เข้าไว้ในฝ่ายโลกุตตรภูมิ. เรากระโดดขึ้นไปได้แว็บหนึ่ง แล้วพลัดตกลงมาก็ก็ตามใจ มันก็ยังดี เพราะฉะนั้น. พยายามศึกษาทำความเข้าใจ รู้จักทำจิตใจ ให้ไม่ต้องการอะไร ให้อ่าง ให้อ่างพักผ่อนกันเสียบ้างเป็นระยะ ๆ สักเล็กน้อย ในวันหนึ่ง ๆ ก็ยังดี มันเป็นการพักผ่อนที่แท้จริง. จิตที่ว่างจากตัวกูแม้สัก ๕ นาที มันก็ยังเป็นการพักผ่อนที่แท้จริง.

เดี๋ยวนี้ เรายังได้อาศัยว่างจากตัวกู้นี้ เป็นการพักผ่อนโดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติอยู่มาก แม้ไม่ใช่ฝีมือลายมือของเรา เช่นเรากำลังนอนหลับไม่ฝัน อย่างนั้นก็เป็นการพักผ่อน ; หรือบางทีสิ่งต่างๆ แวดล้อมเหมาะสมดี จิตของเราไม่ต้องการอะไรเลย สงบอยู่เฉยๆ อย่างนี้ก็เป็นการพักผ่อน. คือว่าเมื่อไปลุ่มหลงหนักเข้า มันเห็นคเห็น้อย มันก็หยุดพักผ่อนโดยธรรมชาติ ไม่ใช่ฝีมือลายมือของเราแท้ๆ ; ถึงอย่างนั้นก็ยังดี แล้วเราก็อรอดตายมาได้ ก็เพราะอันนี้แท้ๆ เลย ไม่เป็นบ้า ไม่เป็นโรคเส้นประสาท ก็เพราะอันนี้แท้ๆ เลย. ที่นี้ถ้าว่าคนเป็นโรคเส้นประสาทหรือเป็นโรคจิต ก็เพราะไม่รู้จักพักผ่อน ไม่มีการพักผ่อนแม้โดยธรรมชาติ นอนก็นอนไม่หลับสนิท นอนก็นอนสะดุ้ง.

ทั้งหมดนี้ เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า ภูมิทั้ง ๔ นี้ มันมีได้ทั้งนี้ และเดี๋ยวนี้ในบุคคลคนหนึ่งๆ เมื่อเราแบ่งเป็นระยะๆ แล้ว ; อย่าเอาไปเป็นเรื่องต่อตายแล้ว มันทำอะไรไม่ได้ มันทำได้อย่างมงงๆ อย่างละเมอเพื่อฝัน. เราทำให้เสร็จที่นี้ต่อตายแล้ว ก็เป็นอันว่าทำคล้ายเหมือนกัน. เรื่องต่อตายแล้วนั้นต้องทำที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ต้องทำกับเรื่องที่มีอยู่ที่นี้ และเดี๋ยวนี้. กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ ต้องรู้จักมันที่นี้และเดี๋ยวนี้ ที่กำลังมีอยู่ในจิตใจของเรา ให้รู้ว่ามันเป็นพิษเป็นสง รู้ว่ามันเป็นเครื่องทำให้เดือดร้อนอย่างไร ก็แก้ไขมัน ให้จิตใจมันเปลี่ยนระดับ เปลี่ยนระดับจนอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ ก็มีโลกุตตรภูมิที่นี้ในโลกนี้ เดี่ยวนี้ ; ต่อตายแล้วไม่มีปัญหา ถ้ามันอยู่เหนือความต้องการใดๆ หมกแล้ว ตายแล้วมันก็ไม่เกิดอีก มันไม่มีปัญหาอะไรอีก.

ที่นี้ถ้าเราอยากได้สวรรค์ ก็สร้างกันเดี๋ยวนี้ มันก็ได้ แม้แต่ว่าสร้างเอาในความรู้สึก บุชากามาวจรภูมิเป็นสรณะยิ่งกว่าพระเจ้า ตายแล้วถ้าเกิดอีก ก็ไปเกิดในสวรรค์แน่. เพราะฉะนั้นอย่าเพิ่งไปคิดถึงมันดีกว่า ถ้าต้องการอะไรให้ทำที่นี้ และ

เตี้ยวนให้ได้ แล้วมันก็จะได้. อยากรกนรก ก็ทำสิ่งที่ทำให้เกิดความร้อนใจให้มากเข้า มากเข้า ร้อนเหมือนกะไฟเผาอยู่ในใจ ก็เป็นนรกที่นี่และเตี้ยวนี่ ให้สำเร็จเสียก่อนเกิด ตายแล้วไม่ต้องกลัว ถ้ามีการเกิดอีก ก็ต้องไปเกิดในนรก. ถ้าอยากไปเกิดเป็นสัตว์ เสร็จฉาน ก็โง่ให้มากเข้า โง่ให้มากเข้า โง่จนไม่รู้จะโง่อย่างไร ที่นี่ และเตี้ยวนี่ ก็ได้เป็นสัตว์เสร็จฉาน ตายแล้วก็เกิดเป็นสัตว์เสร็จฉานแน่. หรือว่าอยากเป็นเปรต ก็ได้ ทิวกระหายทิวสร้างวิมานทางอากาศ ทิวให้มาก ๆ เข้า จนนอนไม่หลับ จนคอยแห้ง ก็จะเป็นเปรตที่นี่ และเตี้ยวนี่ ตายแล้วก็ได้เป็นเปรตแน่. ที่นี้อาจเป็นอสุรกาย ที่หมายถึงความซ้ชลาต ซลาตอย่างไม่มีเหตุผล ซลาตจนไม่มีที่อยู่ที่อาศัย ต้องมีอะไร ปกปิดซ่อนเร้นอยู่ นี่เป็นอสุรกายที่นี่ ทำให้ได้เถอะ ตายแล้วก็เป็นอสุรกายแน่. นี่กล่าว ในพวกฝ่ายชั่วฝ่ายที่เหมือนกับถูกลงโทษ แต่แล้วก็ไม่พ้นจากกามาวจรภูมิ เป็นสัตว์ที่ยัง บุษากามารมณอยู่.

ด้วยอาการอย่างนี้ จึงว่าจัดการที่นี่ และเตี้ยวนี่ดีกว่า คือมันเป็นสิ่งที่ทำได้ หรือ practical และทำได้จริงกว่า ส่วนเอาไปฝากไว้ชาติหน้า ต่อตายแล้วนั้น เป็นเรื่อง ละเมอ; แล้วที่นี้ก็ไม่ทำ มันก็เป็นเรื่องสับสนไปหมด นั่นก็คือความโง่. ฉะนั้น ขอให้ทุกคนสังเกตดู ว่าภูมิ ๔ ภูมินี้ กามาวจรภูมินี้ มันต่ำสุด เขาเอาไว้ต่ำสุด จมอยู่ในกาม; รูปาวจรภูมิ มันสูงขึ้นมา ไม่เบียดแฉะอยู่ด้วยกาม มันแห้งสนิท แต่มันก็ยังมียก-ของกู จะไปเอากับสิ่งที่เป็นรูป มีรูปบริสุทธิ์เฉย ๆ นี่ก็ยิ่งสูงกว่ากามาวจรภูมิ; ที่นี้ถัดไปคือรูปาวจรภูมิ ละเอียดประณีตขึ้นไปกว่า รูปาวจรภูมินั้นมันหยาบ ยังเปลี่ยนแปลง เอาที่ไม่มีรูปดีกว่า ละเอียดกว่า ประณีตกว่า ได้ยิ่งไปกว่า มันก็ยังดีกว่า สูงกว่าอันที่สอง; แต่แล้วทั้ง ๓ ภูมินี้ ก็เป็นพวกลุ่มหลง จึงมีอันที่สี่ เข้ามาเป็นพวก ไม่ลุ่มหลง อยู่เหนือความลุ่มหลง ที่ว่าเหนือโลก. นี่สำหรับเปรียบเทียบสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” มันเป็นลำดับ ๆ กันอยู่อย่างนี้. ถ้าคนมีจิตใจต่ำ มันก็บุษากามารมณ เป็นบรมธรรม ถ้าสูงขึ้น ก็บุษากามารมณที่เกิดจากสิ่งที่มีรูปเป็นบรมธรรม สูงขึ้นไปอีก

ก็บูชาความสุขที่เกิดจากสิ่งที่ไม่มีรูปเป็นบรมธรรม. ที่นี้ ถ้าสูงขึ้นไปอีก ไม่บูชาอะไร ไม่ลุ่มหลงอะไร อยู่เหนือสิ่งทั้งปวง ก็เป็นโลกุตตระ เป็นบุคคลที่อยู่เหนือโลกไป.

บรมธรรม ได้มีระดับอยู่อย่างนี้ มีลำดับอยู่อย่างนี้ ตอนแรกๆ คนก็ลุ่มหลง กามารมณ์กันไป จะหมายเอาคนในยุคโน้นก็ได้ แล้วคนต่อๆ มากันพบเรื่องทางรูปฌาน ก็ลุ่มหลงรูปฌานกันพักหนึ่ง ต่อมากันพบเรื่องอรุฌาน ก็ลุ่มหลงอรุฌานกันอีกพักหนึ่ง จนกว่าจะเกิดบุคคลประเภทพระพุทธเจ้า รู้เรื่องโลกุตตระเหนือโลก มันก็สิ้นสุด เป็นบรมธรรมในระดับสูงสุด.

ที่นี้ สำหรับคน ๆ หนึ่ง ถ้าเขามีสิ่งแวดล้อมดี ๆ อะไรดี ถูกต้องตาม ธรรมชาติ; คน ๆ นั้น ชีวิตตอนแรกๆ ของเขา เป็นกามาวจรภูมิ ชีวิตถัดมาเป็น รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ ชีวิตบั้นปลายสุดของเขา เป็นโลกุตตรภูมิ เป็นพระอรหันต์.

นี่ ไปหลับตาคำนึงคำนวณดูให้ดีๆ ว่าบรมธรรมมันมีระดับอยู่อย่างไร ถ้าจะให้คิดก็ลองคำนวณดูให้ดี ว่าเราขณะนี้อยู่ในระดับไหน ส่วนใหญ่จะต้องจัดไว้ในระดับไหน. ที่นี้เวลาปลุกย่อย จิตใจของเราเปลี่ยนไปในทางภูมิไหน ได้สักก็มาน้อย ในวันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่ง เรากำลังอยู่ในการศึกษา เมื่อการศึกษาของเราผ่านไปแล้ว ประสบความสำเร็จแล้ว จิตใจของเราเปลี่ยนไปอย่างไร ก็เป็นสิ่งที่น่าจะนึกดู. นี้เรียกว่าเรารู้ เรื่องภูมิ หรือชั้นของบรมธรรม พร้อมกันไปกับการศึกษาให้รู้ว่ามันอยู่ที่ไหนแหละ เคียงข้าง ชาตินี้ ที่นี้ และเคียงนี้ อย่าไปเอาเป็นเรื่องตายแล้ว หรือเป็นเรื่องวาทเป็นโลกไว้ใน ที่อื่น วาทสวรรค์ก็เป็นโลกอยู่ที่อื่น พรหมโลกก็เป็นโลกอยู่ที่อื่น โลกุตตรภูมิ นิพพาน ก็เป็นเมือง อยู่ที่อื่น อย่างนั้น มันเป็นเรื่องน่าทึ่ง เป็นเรื่องสำหรับเด็ก. สวรรค์อยู่ ในอก นรกก็อยู่ในใจ นี้ก็หมายความว่ากามาวจรภูมิก็อยู่ในใจ พรหมโลก ทั้งรูปพรหม

และอรุปรพหม ก็อยู่ในใจ คือเมื่อใจมีความสุขตามแบบนั้น. แล้วโลกุตตรภูมิ เมืองนิพพาน เมืองอะไรก็ตาม แล้วแต่จะเรียกกันอย่างไร ในภาษาไทย มันก็อยู่ในใจ. คือเมื่อใดมีตัวกู—ของกูเดือดจัดขึ้นมา ก็เป็นวัฏฏสงสาร เป็นความทุกข์; เมื่อใดว่างจากสิ่งเหล่านี้เหมือนนกเป็นนิพพานอยู่ในใจ. ขณะที่เรามีจิตใจเย็นเป็นอิสระสงบ ก็เป็นนิพพานชนิดเต็กเล่นไปก่อน ก็ยังดี เป็นนิพพานชิมลองเป็นนิพพานชั่วคราว เป็นนิพพานประจวบเหมาะ ก็ยังดี. สิ่งแวดล้อม มันล้อมเข้ามาทุกทิศทุกทางโดยบังเอิญ ให้จิตของเราหยุด หรือว่างได้ก็เป็นนิพพานตัวอย่าง นิพพานชิมลอง เพราะฉะนั้นนิพพานก็อยู่ในใจ อะไร ๆ ก็อยู่ในใจสำเร็จอยู่ที่ใจ ฉะนั้นให้ระวังเรื่องใจ เรื่องทางจิตใจ จักการให้ดี ๆ.

ที่ว่ามานี้ คือระดับ หรือลำดับ; ถ้ามีระดับ มันก็ต้องมีลำดับของบรมธรรม เท่าที่เราจะรู้ไว้เป็นหลักคร่าว ๆ เป็นแนว ๆ สำหรับนักศึกษาอย่างทุก ๆ องค์ที่กำลังอยู่ในสภาพเช่นนั้น.

ที่นี้ อยากจะพูดโดยอุปมาบ้าง เพราะเรื่องอุปมานี้ดี มันเป็นเรื่องยึดหรือตรึงความจำ ให้จำได้แม่นยำหรือแน่นแฟ้นขึ้น. คุณต้องทราบเสียก่อนว่าสมัยโบราณเขาไม่มีกระดาษจะเขียนหนังสือ ไม่มีเทปจะบันทึกเสียง ไม่มีอะไรทุกอย่าง เขาต้องจารึกลงไปในใจ ในสมอง ฉะนั้นต้องมีวิธีที่ฉลาด ที่จะให้จารึกอยู่แน่นแฟ้น สឹมยาก นั่นคืออุปมานั่นเอง เพราะเรื่องมันเป็น *subjective* มากไป เป็น *abstract* ไม่มีตัวไม่มีตน เป็นนามธรรม เขาต้องเอามาพูดให้เป็นเรื่องวัตถุที่มีตัวมีตนขึ้นมา โดยอุปมา. ที่นี้เรื่องวัตถุนี้ มันเห็นชัด จำง่าย ดังนั้นเราจึงจำได้ง่าย ไม่สឹม ไม่มีสมุคบันทึก ไม่มีการบันทึกเสียง ไม่มีอะไรที่จะใช้กันอย่างสมัยนี้ เขาก็จำได้ โดยฝากไว้ใน “สมุคอุปมา” เปรียบเทียบให้เป็นวัตถุธรรมขึ้นมา.

ในที่นี้ ก็พูดอุปมาชีวิตทั้งหมดนี้ ด้วยเรื่องการตกน้ำ, ตกน้ำตกทะเล การจมน้ำ; เปรียบพวกคนธรรมตาสามัญ พวกมนุษย์ปุถุชนนี้ เหมือนคนตกน้ำ ตกลงไปในทะเล ตกแล้วตกอีก ตกแล้วตกเล่า วายอยู่ในทะเล, กามารมณ์นั้นแหละ เป็นเหมือนทะเล รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่เอร็ดอร่อยแก่อายตนะ แก่ความรู้สึก นั้นคือเหมือนทะเล. ไปกิดู ก็จะได้เห็น คือมันอ่อน จนเกาะอะไรไม่ได้ แต่มันก็ให้ความ อร่อย. คนก็ไม่อยากขึ้นจากน้ำ อยากตกทะเล จมอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เหมือนกับคนตกน้ำ น้ำเข้าหู เข้าตา เข้าจมูก หายใจก็ลำบากไปหมด เรื่องกามาวจรภูมิ ก็เป็นเรื่องตกน้ำ อย่างยิ่ง.

ที่นี้สูงขึ้นไป ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ เรื่องรูป เรื่องอรูป ก็เป็นเรื่องตกน้ำ ชนิดหนึ่ง คือว่ามันไม่หลอกมาก มันเป็นน้ำชนิดที่ไม่เป็นอันตรายมาก. คนที่เบื่อ การตกน้ำ จมแล้วจมอีก ตายแล้วตายอีก ตายแล้วเกิดอีก อยู่ในกามารมณ์นี้ก็อยากจะ ขึ้นจากทะเล ขึ้นจากน้ำ ก็ชะเง้อคอขึ้น เหลียวดูทิศทางรอบค้ำัน ดูเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ ดูว่าจะมีบกหรือฝั่ง หรือเกาะอยู่ที่ไหน เหลียวมองอยู่เรื่อย คั่นหาอยู่เรื่อย ไม่อยากจะ จมน้ำ ไม่ไปมั่วยุงที่จะเปลือกเปลือกอยู่ในน้ำ มันก็มองเห็นอะไรเป็นที่สังเกต ว่าทาง นั้นแหละเป็นฝั่งแน่ หรืออย่างน้อยก็เป็นเกาะ ก็พยายามตะเกียกตะกาย วายน้ำ ๆ ๆ ๆ วายนุงไปทางนั้น นั้นแหละคือความพยายามที่จะไปสู่บรมธรรมอันใหม่ บรมธรรมที่ถูกต้อง ที่ดีกว่า บรมธรรมชนิดลุ่มหลงอยู่ในกามารมณ์ คือตกทะเลหรือตกน้ำ อันไม่รู้จักสิ้นสุด ซึ่งเขาเรียกว่า วัฏฏะ.

วัฏฏะ มีอยู่ ๓ factors คือความอยาก แล้วทำตามความอยาก แล้วได้ผลตาม ความอยาก แล้วก็อยากใหม่อีก แล้วก็ทำอีก ได้ผลอีก แล้วก็อยากอีก ทำอีก ได้ผลอีก วนทำอยู่อย่างนี้ เขาเรียกว่าวัฏฏะนาวน. น้ำที่วนนั้น คนตกแล้วขึ้นมาอยากออกมาจาก จากนาวน.

ที่นี้ อยากรอกจากนี้วัน ก็ต้องตัดกระแสน มุ่งไปหาฝั่ง เปลี่ยนบรกรรม เพราะที่ที่เคยคิดว่าเป็นบรกรรมนั้น ที่แท้ก็ หลอก ปลอม ไปหาใหม่ที่ดีกว่า ฉะนั้น จึงออกแรงเหนื่อยยากลำบากเท่าไรก็ยอม ว่ายมุ่งไปยังทางฝั่งนั้น ก็ไปจนถึงเขตที่เห็นซัด ไกลฝั่งแน่นอน เป็นอันผิดไม่ได้อีกต่อไป นี้พวกหนึ่ง เข้ามาถึงเขตนี้แล้วมองเห็นฝั่ง อยู่ในสายตาอย่างแน่นอน ผิดไม่ได้ หลงไม่ได้ อย่างนี้เขาเรียกว่า โสคามัน์ เปรียบได้ เหมือนการบรรลุมรรคผลชั้นพระโสคาบัน.

ต่อจากนี้ ว่ายเข้าไปอีก ว่ายเข้าไปอีก จนถึงเขตที่แน่นอนเหมือนกับอยู่ จ่อหน้า ไกลเกาะไกลฝั่งอย่างนี้ ก็เป็น พระสัททาคามี เป็นมรรคผลชั้นพระสัททาคามี.

ที่นี้ว่ายเข้าไปอีก จนถึงว่ายไม่ได้ ก็เข้าถึงฝั่งแล้ว นั้นแน่นอนเหลือเกิน เพราะเข้าถึงฝั่งแล้วอย่างนี้ ก็เป็นมรรคผลชั้น พระอนาคามี.

ที่นี้ไม่ต้องว่าย ก็เดิน เดิน เดินขึ้นไปอยู่บนบก เขยิบบก นั่งอยู่บนบก ปลอดภัยสบาย แห่งสนิท นี้ก็เป็น พระอรหันต์. บรกรรมก็เปลี่ยนมา ๆ จนถึงระดับ สูงสุด ก็เป็นพระอรหันต์.

ที่ว่ามานี้ เขาเรียกว่าอุปมาของการบรรลุมรรคผล หรือบรกรรม เป็น โลกุตตรภูมิแท้ นับตั้งแต่พระโสคาบัน สัททาคามี อนาคามี อรหันต์ เป็นโลกุตตรภูมิแท้ มีรายละเอียดซึ่งจะพูดกันวันอื่น.

นี้ ขอให้เข้าใจโดยอุปมา การอุปมากับเรื่องที่มีมันรู้อยู่ที่ ว่าคนตกทะเลแล้ว ก็ว่ายเข้าไปหาฝั่ง หาเกาะ แล้วก็ใกล้ แล้วก็ถึง แล้วก็ขึ้นบก นี้อุปมาเป็นวัตถุ เป็น บุคคลขึ้นมา เพื่อประคับกันไว้กับความรู้ทางจิตใจ ที่ว่ากามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ มีระดับอย่างไร ๆ จิตใจเป็นมาอย่างไร ลำดับอย่างไร

ไปจนกระทั่งบรรลุ โสคาบัตติมรรค โสคาบัตติผล จนกระทั่งอรหัตต์ ซึ่งล้วนแต่เป็นนามธรรมไปหมด กระทั่งนิพพาน. นิพพาน เปรียบเหมือนเกาะ ในภาษาบาลี นิพพานเรียกว่า *ทีปะ* ซึ่งแปลว่าเกาะ หรือทีปะ คือแสงสว่าง.

ในสมัยที่เขาไม่มีกระดาษเขียนหนังสือ ไม่มีเทปบันทึกเสียง ไม่มีอะไรจะทำอย่างไร เขาก็บันทึกไว้ในใจ ลงไปในอุปมา อุปมาก็อยู่เหมือนกระดาษ เราก็จำได้ เข้าใจได้ นึกเมื่อไรก็นึกออก. ที่บันทึกภาพบรมธรรม ไว้ในภาพคนตกทะเล แล้วขึ้นฝั่งได้ในที่สุด คิดเอาที่แล้วก็กันว่า เป็นบรมธรรมจริงหรือไม่. ตกทะเล หมายถึง ตายแล้วตายอีก ตายแล้วตายอีก ตายแล้วตายอีก ทางนามธรรม เรามีความทุกข์เรื่องนี้ แล้วมีความทุกข์เรื่องอื่นอีก อย่างไม่รู้จักเซ็ดทลอบ ที่นี้เราจะก้าวพ้นความทุกข์เหล่านั้นไปได้ ก็โดยวิถีทางของการเลื่อนบรมธรรมไปตามลำดับ.

ก่อนนี้เราสมัครตกทะเล เอาทะเลเป็นบรมธรรม เอกามารมณฺ์เป็นบรมธรรม บุษากามารมณฺ์ เกี่ยวโลกทั้งโลก กล้าพูดว่าทั้งโลก กำลังบุษาทะเล บุษากามารมณฺ์ บุษากามารมณฺ์ ไร้อารมณฺ์ทางเนื้อหนัง รุกเข้าไปจนกระทั่งในขอบรั้วของมหาวิทยาลัย ไม่มีเนื้อที่เหลือ. นี้เรียกว่าเข้าไปในอนาคตอันไกลนั้น ยุวชนของโลกนี้จะตกทะเลกันหมด หรือมากยิ่งขึ้น เป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง มีกามารมณฺ์เป็นบรมธรรม.

นี่เราจะเอาที่เขา หรือไม่ก็ได้ มีประชาธิปไตย มีสิทธิ เสรีภาพ แต่แล้วก็อยากจะให้นึกดูว่าควรเอาหรือไม่. เรามาบวช ตอนปีดภาคเรียน เราได้มาศึกษาอะไร มาศึกษาข้อเท็จจริงเรื่องนี้ แล้วจะเอาอย่างไร ก็ไปเลือกดูเอง. ถ้าการศึกษาความรู้ความเข้าใจมีพอ ก็จรรู้จักเลือก, รู้จักเลือก, รู้จักเลือก, เลือกโดยถูกต้อง. นี้ขอให้การที่ปลื้มตัวมาบวชชั่วขณะหนึ่งนี้ ให้ได้ประโยชน์ให้มากที่สุด เกี่ยวกับเรื่องบรมธรรม ที่มีอยู่เป็นระดับ ๆ หรือเป็นลำดับอย่างนี้ ซึ่งจะหาคำอธิบายโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเรา ก็หมดลงอีกครั้งหนึ่ง.

บรรณธรรม กับการศึกษาของโลกปัจจุบัน

— ๗ —

๑๒ เมษายน ๒๕๑๒

วันนี้ สำหรับพวกเราได้ล่วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว จะได้พูดกันถึงเรื่องบรรณธรรมต่อไป ก็จะได้พูดถึง “บรรณธรรมกับการศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบัน”. ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องนั้นก็อยากจะพูดเป็นพิเศษ ในข้อที่ให้สังเกตเห็นสิ่งที่เรียกว่าอุปสรรคต่อการลู่ถึงบรรณธรรม ว่าถ้ามันจะมีขึ้นในโลกสมัยนี้ ก็เพราะอะไร ๆ ในโลกสมัยนี้ มีการจัดการทำอย่างไม่ตรงกับความมุ่งหมายของบรรณธรรมนั่นเอง.

อาทิเช่น การศึกษา การเมือง การเศรษฐกิจ หรืออะไรก็ตาม ตกมาถึงสมัยนี้มันทำไปในลักษณะที่ไม่ถูกต้องตามความมุ่งหมายของบรรณธรรม และที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะเหตุที่ว่า คนในโลกไม่สนใจต่อบรรณธรรม จึงจัดทำสิ่งต่าง ๆ ไปในลักษณะที่ไม่ตรงต่อความมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่า บรรณธรรม อันเป็นของจำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์นั่นเอง.

มนุษย์ไม่สนใจต่อบรมธรรม ถึงกับไม่รู้จัก เพราะฉะนั้นการจัดการศึกษาเป็นต้น มันจึงไปกันคนละทาง คงนั้นสิ่งเหล่านั้นเอง จึงกลายเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุบรมธรรม และก็มีอยู่หลายเรื่อง. สำหรับวันนี้เราจะพูดถึงเรื่อง*การศึกษา* ซึ่งจะได้พิจารณากันดูโดยละเอียด ในฐานะเป็นสิ่งที่ถือกันว่าสำคัญที่สุด เป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวง.

การศึกษาชั้นพื้นฐานของโลกในสมัยนี้ หรือแผนการศึกษาทั้งหมดของโลกสมัยนี้ ไม่ได้รวมสิ่งที่เรียกว่า *บรมธรรม* เข้าไว้ด้วย ขอให้สังเกตดู. เหมือนกับที่เราพูดถึงกันบ่อย ๆ ว่า ไม่มีการทำให้เด็ก ๆ รู้ว่า *เกิดมาทำไม*; ไม่มีหลักสูตรอะไรสอนให้เด็ก ๆ รู้ว่า *เกิดมาทำไม*; นั่นแหละ คือการที่ไม่รวมเอาเรื่องของบรมธรรม เข้ามาไว้ในหลักสูตรของการศึกษา. เมื่อคนเราลงไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ก็ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน จะไปได้อะไรเป็นสิ่งสูงสุด. แผนการศึกษาสมัยนี้ไม่รวมเอาบรมธรรมไว้ แม้ที่เป็นจริยธรรมสากล หรือตามหลักจริยธรรมสากล ที่เราพูดถึงกัน ๔ อย่างว่า ความสุข, ความเต็มของความเป็นมนุษย์, หน้าที่เพื่อหน้าที่, ความรักสากล; ก็ไม่ได้เอาสิ่งเหล่านั้นมาพูดถึงในฐานะเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาเลย.

เขาเอาอะไรเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษา? ได้ยินเขาพูดกัน หรือถึงกับยึดถือเป็นหลักว่า *Education for survival การศึกษาเพื่อการอยู่รอด*. การศึกษานี้เพื่อการมีชีวิตอยู่รอดต่อไปได้; ฟังดูให้คิดว่ามันเป็นอย่างไร? มันมีกลิ่นไอของคนซีซาลากของคนที่กลัวตาย หรือของคนอะไรทำนองนั้น. คำว่า "อยู่รอดได้" นี้ ไม่ได้หมายความว่า ได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้ เพราะฉะนั้นอุดมคติของการศึกษาที่ว่าเพื่ออยู่รอดคนนั้นเป็นเรื่องของคนซีซาลาก; แล้วยังไม่รู้วิธีไหนอีก เหน่ว่าจะไปเอาอะไรกันที่ไหนในที่สุด. ผมไม่บูชาอุดมคติเพียงแต่ว่า เอาตัวรอดเป็นยอดดีทำนองนี้

อุดมคติอันนี้ ก็ยังสู้อุดมคติทางชีววิทยาไม่ได้เสียอีก. ชีววิทยา ถือว่า *The fittest is the survival* ที่เหมาะสมนั้นแหละ ที่จะอยู่รอด คือสิ่งที่จะอยู่รอด. มันยัง ชี้ระบุชัดลงไปว่า ต้องประพฤติกระทำทุกอย่าง ให้มีความเหมาะสมที่จะอยู่ในโลก มันจึง จะอยู่รอด. ดังนั้นถ้าถือตามหลักชีววิทยา การศึกษาก็คือการทำให้เหมาะสมที่จะอยู่ ในโลก การประพฤติกระทำทุกอย่างให้เหมาะสม ที่จะอยู่ในโลก; นี้ยังชัดเจนกว่า. แต่แล้วมันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าการมีชีวิตอยู่รอดตามทางของวัตถุ เพราะชีววิทยาเขา หมายถึงเรื่องทางวัตถุ เรื่องทางรูปธรรม. เพราะฉะนั้น การที่ให้การศึกษา มีความ มุ่งหมายแต่เพียงมีชีวิตอยู่รอดนี้ ผมว่ามันน่าหัว เป็นเรื่องของเด็ก ๆ หรือเรื่องของ คนชลาศ.

ความอยู่รอดที่พูดถึงนั้น หมายถึงทางวัตถุทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่มี บรรพธรรม ซึ่งเป็นการอยู่รอดทางวิญญาณ ทาง *spiritual*; ไม่มีการอยู่รอดทางวิญญาณ คือที่วิญญาณจะรอดไป; ไม่มีสิ่งซึ่งทำให้วิญญาณจะรอดไปจากสิ่งซึ่งเป็นมาร เป็นซาตาน อะไรทำนองนี้. ที่ว่าไม่ตาย มีชีวิตอยู่รอดได้นั้น มันเป็นเรื่องอยู่รอดทางวัตถุ ไม่ได้ อยู่รอดทางวิญญาณ. ขอให้จำคำ ๒ คำนี้ไว้ให้ติดตลอดไป และให้นึกถึงมันอยู่เสมอ ว่าทางวัตถุ กับทางวิญญาณ นี้ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน.

ผมอยากจะพูดว่า การศึกษานี้ เพื่อการประหารเสี้ยซึ่งสัญชาตญาณ อย่างสัตว์ ; *Education for subduing the animal - instinct.* ถ้าไปพูดกะเขาบ้าง ก็จะพูดอย่างนี้ หรือถ้ามีใครพูดอยู่แล้วอย่างนี้ ก็เห็นด้วยเต็มที. การศึกษาเพื่อจะปราบปรามเสี้ยซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ คือ *animal - instinct.* เพราะว่าสัญชาตญาณ อย่างสัตว์นี้แหละ คืออันตราย; มันไม่ตาย มันรอดชีวิตอยู่ได้ แต่มันมีสัญชาตญาณ อย่างสัตว์ ทำไปตามความรู้สึกอย่างสัตว์ เหมือนสัตว์เคราะห์จนทั่วไป ซึ่งมันรอดอยู่ได้ มีการสืบพันธุ์ไม่ให้สูญ แล้วก็ป้องกันอันตรายได้ มีอาหารกิน ไม่ตาย เพียงแค่นั้น.

ลองคิดดูเถอะว่า เด็ก ๆ เพิ่งคลอดออกมาจากท้องแม่^{นี้} ยังเต็มไปด้วยสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วก็โตขึ้นมาในลักษณะอย่างนั้น ก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว^{นี้} ที่^{นี้}สติปัญญาอย่างมนุษย์ มันงอกงามขึ้นมา^{นี้} มันก็เพิ่มสมรรถภาพให้แก่ความเห็นแก่ตัว เพราะฉะนั้นความเห็นแก่ตัวของมนุษย์จึงร้ายกาจมาก เป็นผลของ *animal instinct* ; ไม่มี *human - conduct* โดยกำเนิดหรือโดยธรรมชาติได้ คือว่าไม่มีการกระทำที่เป็นผลของการศึกษาอย่างมนุษย์ ที่มีใจสูงได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาของเรา^{นี้}ก็ควรมุ่งที่จะประหัตประหารสัญชาตญาณอย่างสัตว์นั้นให้สิ้นไป ให้มีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงเกิดขึ้นแทน.

ตรง^{นี้}อย่าลืมความหมายของคำว่า “มนุษย์” ซึ่งสรุปสั้น ๆ ว่า “ใจสูง” คำว่ามนุษย์ แปลว่าใจสูง คือหมายความว่ามันสูงไปกว่าที่จะปล่อยไปตามสัญชาตญาณของสัตว์. แม้ว่าปทานุกรมในอินเดีย จะมีว่ามนุษย์คือลูกหลานของพระมนู อย่าง^{นี้}ก็ตาม คำว่าพระมนู ก็หมายถึงคนที่มีใจสูงที่สุดของมนุษย์ ฉะนั้นต้องมีความเป็นมนุษย์ตรงที่มีจิตใจสูงแล้วการศึกษาก็ต้องเพื่อสิ่ง^{นี้}.

ที่^{นี้}การที่จะให้มีจิตใจสูง เพราะทำลายสัญชาตญาณอย่างสัตว์เสียได้^{นี้} เรามีวิธีปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงแค่เล่าเรียน เหมือนกะที่^{นี้}ได้กล่าวแล้วหลายครั้งหลายหนว่า การศึกษาในพุทธศาสนา^{นี้} หมายถึง *training* เป็นอย่างน้อย คือการกระทำลงไปจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่ศึกษาเล่าเรียน. แล้วก็ยังแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือ *training* ^{นี้} แยกออกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่จะต้องละมัน หมายถึงการข่มขี้เกิเลส หรือข่มขี้ความรู้สึกของสัญชาตญาณอย่างสัตว์ คือส่วนที่เป็นความรู้สึกฝ่ายต่ำ ข่มขี้มัน; แล้วก็พัฒนามันในส่วนที่มันเป็นความดี ความงาม ความถูกต้อง ที่จะเป็นบรมธรรมต่อไปข้างหน้า พร้อมกันไป^{นี้}ในขณะเดียวกัน.

นี่ เมื่อรวมกันเข้า ทั้งการกระทำเพื่อปราบปรามส่วนที่ควรปราบปราม และ พอกพูนส่วนที่ควรพอกพูน พร้อมกันไปด้วยการกระทำจริง ๆ นี่เราจึงเรียกว่า *การศึกษา*. แล้วการศึกษาก็เพื่อกระทำให้หมดสิ้นซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์. ผมเห็นว่าการ ศึกษาควรจะมีอุคมคติอย่างนี้.

ทีนี้ถ้าจะพูดอย่างผลของมัน *การศึกษาคงเพิ่มมนุษย์ได้สิ่งที่ดีสุด ที่มนุษย์ควรจะได้*. การทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ จะทำให้มนุษย์ได้รับผล คือการได้สิ่งที่ดีที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือบรมธรรมนั่นเอง; ไม่ใช่ได้แต่เพียงความรอด อยู่ได้ รอดชีวิตอยู่ได้ อย่างนั้นมันคนฉลาด หรือเป็นเรื่องของเด็ก ๆ.

เราควรจะยุติกันว่า *การศึกษานี้เพิ่มมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีสุด ที่มนุษย์ควรจะได้ โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วมีการ ประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ ไม่ใช่เพียงเพื่อรอดอยู่ได้ ซึ่งเป็น บัญหาของคนสมัยนี้ ชี้ฉลาดและกลัวกันมาก กลัวจนทำอะไรไม่ถูก.*

การศึกษาแผนปัจจุบันของโลก, ในที่นี้ก็อยากจะระบุว่าของพวกฝรั่ง, เพราะ การศึกษาส่วนใหญ่ของโลกนั้น เติงตามแผนของพวกฝรั่ง พูดว่าการศึกษาของพวก ฝรั่งจะถูกกว่า. พวกนี้เอาเรื่องศีลธรรม เอาเรื่องศาสนาออกไปจากปทานุกรมยิ่งขึ้น ทุกที เอนไซโคลปีเดียชุดใหญ่ ชุดละ ๑๒ เล่มใหญ่ ๆ สำหรับเด็ก ของบริษัทที่มีชื่อเสียงที่สุดของอังกฤษ ในการที่เขาทำเอนไซโคลปีเดีย คุณไปค้นดูเถอะ ไม่มีคำว่า *Moral, Morality, Religion* ในปทานุกรมชุดนั้น. นี่ก็เป็นสิ่งที่ควรจะต้องสังเกตดู สังเกตเห็น ว่ามันเป็นอย่างไรกัน. มองดูด้วยเจตนาที่ดีที่สุดแล้ว ก็มองเห็นว่าเขากำลังแยกออกจากกัน ถ้าใครจะสนใจเรื่องศาสนา เรื่องศีลธรรม ก็ให้ไปค้นคว้าเอาเอง เป็นส่วนหนึ่งต่างหาก จากส่วนพื้นฐานหรือส่วนใหญ่. แต่ที่เขาเขียนั้นเป็นเรื่องวัตถุทั้งนั้น แล้วแถมยังมี

คำว่า *communism* อะไร อย่างละเอียดหลาย ๆ หน้า นี่ก็เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่เขากลัว แต่ส่วนที่มันจะเป็นที่ฟังได้ คือเรื่องศาสนา เรื่องพระเจ้า เรื่องศีลธรรมกลับไม่มีใน ปทานุกรม. นี่ก็แปลว่าเด็ก ๆ ไม่ต้องรู้จักสิ่งเหล่านั้นกัน หรือยุวชนนั้นไม่มีโอกาสที่จะรู้จักสิ่งเหล่านี้ รู้จักแต่สิ่งที่เป็นวัตถุ ยั่วชวนให้หลงใหลในวัตถุ นี่มันก็จะละเอียดลอมากมายเต็มไปทั้งนั้น ; พร้อมทั้งสิ่งที่เขากลัว คือคอมมิวนิสต์ ซึ่งก็เป็นเรื่องทางวัตถุ เป็นเรื่องแย่งชิงวัตถุ ต่อสู้กันทางวัตถุ.

นั่นแหละ ชีขลาคจนทำอะไรไม่ถูกเห็นไหม ? ความขลาดความกลัวมีมาก จนทำอะไรไม่ถูก จนทำไปในทางที่จะช่วยตัวไม่ได้. การศึกษาแผนปัจจุบันของโลกเลยกลายเป็นเรื่องของวัตถุไปหมด แล้วก็วัตถุที่เกี่ยวข้องกับการเป็นอยู่ของคนที่ยากจะกินดี - อยู่ดี หรือว่าวัตถุที่จะเป็นปัจจัยของสงคราม เป็นเรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องอะไรต่างๆ ก็หมุ่นไปแต่ในเรื่องทางวัตถุ ให้ได้มาซึ่งวัตถุ เพื่อเป็นปัจจัยของสงคราม เพื่อจะแย่งชิงวัตถุของกันและกัน. นี่มันเป็นสิ่งที่มากมาย มหา เป็นภูเขาเตาอากาศก็แต่เรื่องวัตถุทั้งนั้น ล้วนแต่เป็นเรื่องวัตถุทั้งนั้น การศึกษาถูกกระทำให้เป็นไปเพื่อเป็นทาสของวัตถุ แต่ในลักษณะอย่างนี้. นี่คือการศึกษารูปแบบใหม่ มีความมุ่งหมายอย่างนี้มีรากฐานอย่างนี้ มีการกระทำอย่างนี้.

การศึกษาของพวกพุทธบริษัทแต่กาลก่อนไม่เป็นอย่างนี้ ต้องขอใช้คำว่า "ของพวกพุทธบริษัทแต่กาลก่อน" ในประเทศของพวกที่เป็นพุทธบริษัทแต่กาลก่อน ไม่มีอุดมคติอย่างนี้. ที่นี้พวกพุทธบริษัทได้สูญเสียความเป็นพุทธบริษัท ไปเป็นทาส ความเจริญสมัยใหม่ มันจึงหมุ่นการศึกษาไปตามพวกฝรั่ง เรื่องทางจิตทางวิญญาณก็ค่อย ๆ ละหายไป เลื่อนไป จางไป จนไม่มีอยู่ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน แยกเอาไปไว้เป็นแขนงนิตๆ เรียกว่าปรัชญา. แขนงปรัชญา ก็ยังเป็นเรื่องทางปรัชญาไปทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องการปฏิบัติ เป็นความรู้สำหรับคอยอดความเป็นนักปราชญ์ ไม่ใช่สำหรับบริการ

ปฏิบัติ คือเป็นแขนงน้อย ๆ ของทั้งหมด แล้วในที่สุดก็ลากเอาปรัชญานั้นแหละ วกกลับมาเป็นบริวารเป็นทาสทางวัตถุอีก ของการแสวงหาวัตถุอีก.

นี้แหละ การศึกษาคงอยู่ในลักษณะที่น่าสมเพชอย่างนี้. เราพุทธบริษัท ก็พลอยเป็นคนซ้ซลาค ซักลัว กลัวจนทำอะไรไม่ถูก เหมือนพวกฝรั่งไปตัวย. แล้วมี อากาที่นำสังเวชเกิดขึ้น เด็ก ๆ ของเรา แม้แต่เด็กตัวเล็ก ๆ ก็ต้องท่องรายการเกี่ยวกับ เมืองฝรั่ง รู้เรื่องสถิติต่าง ๆ ของเมืองฝรั่งดีกว่าในเมืองไทย ไปดูเอาเองก็แล้วกัน เรียน วิชาประวัติศาสตร์ เรียนวิชาภูมิศาสตร์ ท่องเรื่องของประเทศฝรั่งหรือทั่วโลก จนกระทั่งไม่รู้ ว่าพระพุทธเจ้าเกิดที่ส่วนไหนของโลก. เด็ก ๆ ต้องท่องวิชาภูมิศาสตร์เรื่องเกี่ยวกับโลก มากกว่าที่จะรู้ว่าพระพุทธเจ้าเกิดในส่วนไหนของโลก. เด็ก ๆ ของเราลืมตาขึ้นมาในโลก ในลักษณะอย่างนี้ ลืมตาขึ้นมาในห้องซึ่งแขวนไว้แต่วัฒนธรรมของฝรั่ง เด็ก ๆ ก็มัวเมาใน วัฒนธรรมฝรั่ง ยกหูชูหางในเมื่อได้มีอะไรที่แสดงว่าเป็นฝรั่ง แม้กระทั่งการร้องเพลงฝรั่ง ก็เป็นที่นิยมในหมู่เด็ก ๆ ยิ่งกว่าการร้องเพลงไทย เต้นรำอย่างฝรั่ง ทำท่าทางอย่างฝรั่ง นุ่งหม้ออย่างฝรั่ง นี่จะโทษใครก็ไม่ได้ ต้องเป็นการโทษกรรม การกระทำที่หลงผิดไป ทีละนิต ๆ ๆ.

เด็กนักเรียนหญิง นิยมเพลงฝรั่ง ถึงกับร้องได้เหมือนฝรั่ง มีโปรแกรมวิทยุ กราวพิเศษ ครึ่งหนึ่งผมนั่งฟังอยู่ จนทีหนึ่ง ทีสอง ทีสาม มันก็ยังร้องกันอยู่ได้ เพื่อจะอวดว่าเด็กหญิงคนนั้นร้องเพลงฝรั่งเหมือนฝรั่ง ทั้งน้ำเสียงทั้งอะไรทุกอย่างทั้งทำนอง ทั้งอะไรหมด. นี่ เขาออกอากาศที่สถานีวิทยุแห่งหนึ่ง แล้วก็มีพวกเพื่อนทั้งหญิงทั้งชาย คอยเชียร์ว่าการร้องทำได้ดีเหมือนฝรั่ง. นี่แหละ เขาบูชาการร้องเพลงได้เหมือนฝรั่งนี้ ยิ่งกว่าการศึกษา ยิ่งกว่าพระเจ้า ยิ่งกว่าอะไรหมด ซึ่งก่อนนี้ไม่เคยมีในหมู่เด็กไทยของเรา อย่างนี้. แล้วคุณก็ลองสังเกตดูให้ดี ในรั้วมหาวิทยาลัยของคุณนั้นแหละ จะมีเด็กชนิดนี้ อยู่มากน้อยเท่าไร คือบูชาความเป็นอย่างฝรั่งมากน้อยเท่าไร. เด็กผู้ชายก็เถอะ ระวังให้ดี

ถ้ามันผลออกไป ๆ ๆ ไปจนถึงกับนิยมวัดตุแล้ว มันก็จะต้องผสมโรงเข้าไปในฝูงเดียวกัน คือฝูงของผู้ที่นิยมวัดตุ นิยมเนื้อหนัง นิยมอะไร ๆ อย่างที่พวกฝรั่งเขาเป็นกันอยู่มา ; ซึ่งพุทธบริษัทชาวไทยไม่เคยเป็น แล้วก็สูญเสียสภาพเดิมของตน แล้วก็ค่อยเป็น ๆ ๆ ไปตามตัวอย่างนั้น.

เด็กฝรั่งนั้น เท่าที่ผมทราบ ที่ว่าได้รับการศึกษาตามแบบที่วัดที่สุดของเขานั้น คือ ไม่มีครูบาอาจารย์ เป็นประชาธิปไตยจนไม่มีครูบาอาจารย์. คำว่าครูบาอาจารย์ ตามแบบไทย โดยเฉพาะแบบของพุทธบริษัทนี้ ครู คือ ผู้กวีญาณของสัตว์โลก. คำว่า “ครู” น้อย่างน้อยก็เป็น *spiritual - guide* คือเป็นมรรคทูตทางวิญาณ. ครูที่เป็นครูอย่างเต็มที่ อย่างถูกต้อง ก็คือผู้กวดวงวิญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้นมา ๆ โดยวิธีต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนปลาย. นี้เราเรียกว่าครูบาอาจารย์ มีพระคุณเหนือเกล้าเหนือเศียร มีพระคุณยิ่งกว่าบิดามารดา. เพราะว่าบิดายังไม่ได้ยกสถานะทางวิญาณ บิดาเพียงเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตมา และยกสถานะทางวิญาณก็เป็นส่วนน้อย เพียงแต่เป็นพื้นฐานให้ครูบาอาจารย์ ที่สำนักศึกษานั้นยกต่อไป จนดวงวิญาณของเด็ก ของเยาวชน ของคนนั้นสูงสุดเท่าที่มันจะสูงได้; นี้คือครูบาอาจารย์ ไม่ใช่เพื่อน ไม่ใช่คนรับจ้างสอนหนังสือ. เด็กสมัยใหม่ ในโรงเรียนสมัยใหม่ของโลกนั้น เขาให้เป็นประชาธิปไตย ฉะนั้น ครูกับศิษย์เป็นเพื่อน หรือบางทีก็ยิ่งกว่าเพื่อน ล้อครูเล่นก็ได้ สไตรค์ครูเล่นก็ได้ ขนาด จุดประทัดโยนใส่ครูเล่นสนุก ๆ ก็ได้ เขาให้ครูยอม เพื่อให้เด็กฟรี เพื่อให้เด็กเป็นอิสระ แล้วเป็นเพื่อนกันกับเด็ก อย่างนี้เรียกว่าไม่มีครูบาอาจารย์ มีแต่เพื่อน มีแต่ประชาธิปไตยชนิดที่เพื่อ ประชาธิปไตยเพื่อ. นี้ ขอภาวนาอย่าได้มีขึ้นในเมืองไทย ประเทศพุทธบริษัท ครูบาอาจารย์ขอให้เป็นครูบาอาจารย์ มีพระคุณ อยู่เหนือเกล้าเหนือเศียร.

ที่สมัยนั้นจะยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือว่า จะไม่มีบิดามารดา. ในโรงเรียนไม่ได้สอนพระเดชพระคุณของบิดามารดา ไม่ได้ย้ำเรื่องนี้ เช่นเดียวกับไม่ได้ย้ำเรื่องพระคุณของครูบาอาจารย์. เด็กมีบิดามารดา เฉพาะที่ว่าจำเป็นจะต้องขออาหารกิน จะต้องให้อาหารกิน จะต้องได้เงินใช้; ไม่ใช่ขอความช่วยเหลือเข้าไป เด็กสมัยนั้นจะไม่ก้มหัวลงกราบตี้นพ่อแม่ เพื่อขอเงินใช้ ขออาหารกิน เพราะเขาถูกอบรมให้เข้าใจไปว่า บิดามารดาต่างหากมีหน้าที่ที่จะต้องให้เงินเขาใช้ ให้อาหารเขากิน ที่คุณนี้จะเกินความจริงไปหรือไม่ ขอให้สังเกตดูให้ละเอียด ในระบบการศึกษาแผนใหม่ที่เขาใช้ เขากระทำแก่เด็ก จนเด็กเกิดความรู้สึกอย่างนี้; จนเด็กเกิดความรู้สึกว่า ถ้าบิดามารดาไม่ให้อาหารกิน ไม่ให้เงินใช้ ไม่ให้การศึกษา นั้นเป็นบิดามารดาที่บกพร่อง หรือใช้ไม่ได้ ไม่ใช่บิดามารดา. บิดามารดามีหน้าที่ที่จะต้องตามใจลูกอย่างนั้น และก็ไม่มีพระคุณอะไร เพราะลูกเกิดออกมาโดยความสนุกสนานของบิดามารดาทางกามารมณ์ เด็ก ๆ จะคิดเสียอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นเขาเลยกลายเป็นเจ้าหนี้ เด็ก ๆ กลายเป็นเจ้าหนี้ แก่บิดามารดา ฉะนั้นความรู้สึกที่จะยอมแก่บิดามารดา จะเคารพบูชาบิดามารดา อย่างเทพเจ้า อย่างพระพรหม นั้นมันไม่มี. แต่ในวัฒนธรรมตะวันออกของเรา โดยเฉพาะพุทธศาสนานั้น ถือว่า “**พुरुหมาคี มาตา-ปิตโร - บิดามารดา คือพระพรหมของลูก**” นี้เป็นพุทธภาษิต คือบิดามารดาเป็นพระพรหมของลูก เป็นทุกอย่าง. ที่นี้การศึกษาอย่างใหม่ ไม่ทำให้เป็นอย่างนั้น แต่ทำให้บิดามารดาเป็นลูกหนี้ ต้องใช้หนี้แก่ลูก ต้องให้เงินใช้ ให้การศึกษา กระทั่งตามใจในการที่จะแต่งงาน นี่คือนวัตกรรมใหม่ๆ ซึ่งผมเรียกชื่อเอาเองว่า นวัตกรรมฝรั่ง.

คำว่า บิดามารดา ครูอาจารย์ ตามความหมายของพุทธบริษัทไทยโดยเฉพาะนี้มันไม่เหมือนกับความหมายอย่างพวกฝรั่ง หรือการศึกษาอย่างพวกฝรั่ง. นวัตกรรมฝรั่งนั้น ถือความเป็นญาติเพียงชั่วคราว - สองคนเท่านั้น ไม่นับข้างหน้า ๗ ข้างหลัง ๗ อย่างวัฒนธรรมของพุทธบริษัท. คุณเข้าใจไหม? ว่าพุทธบริษัทต้องนับความเป็นญาติเอาตัวเองเป็นจุดกลาง ถอยสูงไปถึงพ่อแม่, พ่อแม่ของพ่อแม่, พ่อแม่ของพ่อแม่ของ

พ่อแม่ ถอยไปข้างหลัง ๗ ชั้น แล้วไปข้างหน้าอีก ๗ ชั้น รวมเป็น ๑๔ ชั้น. ฝรั่งเศสจะนับกันแต่เพียงชั้นหนึ่งหรือสองชั้นเท่านั้น. นี่คือความที่มันแตกต่างกันมากโดยทางวัฒนธรรม ฉะนั้นเด็ก ๆ ตามแบบฝรั่ง แบบฟรีอย่างไม่มีครูอาจารย์ ไม่มีบิดามารคามันจึงไม่มีขอบเขต. นึกถึงเรื่องในหนังสือพิมพ์ที่อ่านเมื่อวานขึ้นอีกว่า มันหดไปแก้ผ้ากันที่ฟลอริดา ที่หาดทรายตั้งหกหมื่นคน จำจะต้องใช้เฮลิคอปเตอร์มากมายในการปราบปราม ในการจับเอาไปหลาย ๆ ร้อยคน ก็ยังหยุดมันไม่ได้.

นี่แหละ เด็กที่ฟรีตามแบบฝรั่ง และผลของการศึกษาในปัจจุบัน ทำให้เด็ก ๆ เหล่านี้มันสมัครจะทำอย่างนั้น แล้วสรุปด้วย หมายความว่าพอใจในสิ่งมีนเมาของเสพติดด้วย. นี่การศึกษาชนิดนี้จะนำไปสู่บรมธรรมได้อย่างไร. ถ้าการศึกษาในโลกกำลังเป็นเสียอย่างนี้มากขึ้น ๆ ก็ไม่มีหวังที่จะเจอกันกับบรมธรรม. เพราะฉะนั้นเรียกว่าเด็กในมหาวิทยาลัย อย่าเรียกว่านิสิต นักศึกษาอะไรเลย เรียกว่าเด็ก ๆ อดมีโอในมหาวิทยาลัย จะถูกกว่า. เรียกด้วยคำว่า “เด็ก” นี้ถูกกว่า, ถูกกว่าที่จะไปเรียกเป็นนิสิต นักศึกษาอะไรทำนองนั้น. แล้วสิ่งที่เราเรียกกันว่าชิปปี้ หรือลัทธิของชิปปี้ นั่นก็คือผลของการศึกษาสมัยนี้. เราจะพูดกันโดยละเอียดว่าลัทธิชิปปี้มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ในวันที่จะพูดแต่เพียงว่ามันเป็นผลของการศึกษาแบบสมัยปัจจุบัน ผลลัทธิชิปปี้ออกมา.

สรุปสั้น ๆ ก็คือว่า ทางด้านหนึ่งก็คือการเกลียดระเบียบกฎข้อบังคับทางศีลธรรม ความกดดันทางศีลธรรมที่มีอยู่อย่างแบบเก่า ก็ต้องเคร่งครัดในศีลธรรมนี้ กดดัน เด็กพวกนี้ไม่ชอบ; แล้วอีกทางหนึ่ง คือขาดความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องปรมาตธรรมของชีวิต ขาดความรู้ทางปรมาตธรรมของชีวิต ที่ผมเรียกว่าบรมธรรมนี้. เรื่องบรมธรรมนี้ คือปรมาตธรรมของชีวิต เพราะเขาขาดความรู้เรื่องนี้. ดูเอาเถิด อย่างแรกนี่คือความถูกบังคับกดดันของศีลธรรม ของระเบียบของอะไรต่าง ๆ ที่คนสมัยโบราณ

เขายืนรับ แต่เด็ก ๆ สมัยนี้ไม่ยืนรับ. เมื่อทั้ง ๒ อย่างนี้รวมกันเข้า ก็เกิดลัทธิชิปปี คือตามใจตัว ตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย ที่มีอิสรภาพ เสรีภาพ; แล้วมันก็เกิดเอง ไม่ต้องมีใครไปทำให้เกิด มันก็เกิดเอง สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ หรือตามกฎของพระเจ้า. เมื่อหนการควบคุมของศีลธรรมไม่ได้ ก็หาทางออก เป็นเสรีภาพ เมากัน ยิ่งกว่าเมาเหล้า มันก็ต้องไปตามใจของกิเลส แล้วพวกนี้ก็จะมึนหน้ามาเผยแพร่ ว่าเป็นเรื่องทางวิญญาณ หาดิสรภาพทางวิญญาณ. แต่ว่ามันคนละความหมาย เพราะว่าวิญญาณของมนุษย์หรือของอารยชน ของพระอรียเจ้า ก็อย่างหนึ่ง วิญญาณของภูตผีปีศาจ ก็อีกอย่างหนึ่ง. ถ้าพูดว่า “ทางวิญญาณ” ก็ต้องวิญญาณของอารยชนของพระอรียเจ้า จึงจะได้ ไม่ใช่วิญญาณของภูตผีปีศาจ ที่เมาในกามารมณ์ แล้วใช้ประชาธิปไตย เป็นเครื่องมือสำหรับอ้าง เพราะฉะนั้นผลก็เกิดขึ้น คือลัทธิชิปปี. การตามใจตัว ไม่อยู่ในขอบเขตของอะไร ไม่ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมสากลหรืออะไรทำนองนั้น มีอะไรเป็นของทั้งหมด สิ่งนี้เป็นผลของการศึกษาที่จัดไปไม่ถูกตามความต้องการของพระเจ้า. การศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบันนี้ ที่จัดไปไม่ถูกตามความต้องการของพระเจ้า ซึ่งผมเรียกสั้น ๆ ว่า ธรรม หรือพระธรรม.

ลองคิดดูให้ดี ว่าสิ่งที่ไม่ควรจะเกิด มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เกิดขึ้นมาแล้ว เป็นปัญหาหนักที่สุด. พุทธบริษัทแท้จริงที่ยังเหลืออยู่บ้าง ก็กำลังหนาว ๆ ร้อน ๆ ว่าลัทธิอย่างนี้จะครอบงำเรา คือครอบงำหมดทั้งโลก. การศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบัน นำไปสู่ลัทธิชิปปีนี้ ยิ่งขึ้นทุกที ยิ่งขึ้นทุกที. นี้เพียงตอนก่อนหวอด ต่อไปในอนาคต จะยิ่งขึ้นทุกที คือการบูชาความสุขทางเนื้อหนัง หรือถือเอาความสุขทางเนื้อหนังเป็นพระเจ้า อย่างที่เขาพูดกันไว้แต่กาลก่อนนั้นแหละ ไม่แปลกอะไร.

อย่าเข้าใจว่าลัทธิชิปปีนี้ เพิ่งเกิดเมื่อไม่กี่ปี ในพวกฝรั่ง มันเกิดมาแล้ว ครึ่งพุทธกาลหรือก่อนพุทธกาล แต่ว่าอยู่ในรูปร่างอื่น แต่ความหมายเดียวกัน คือฟรี

อย่างกฏผีปีศาจ เป็นอิสรภาพอย่างกฏผีปีศาจ อย่างนี้มีมาแล้วก่อนพุทธกาล. มนุษย์ที่มีจิตใจหลงอิสรภาพ เสรีภาพ แล้วก็ฟุ้งตามความต้องการของกิเลสนั้น คือลัทธิขีปนียอย่างที่มีอยู่เดี๋ยวนี้ ไม่ใช่ของแปลก. แล้วมันมีเป็นชั้นเป็นอันอยู่ไม่ได้ เพราะระบบศีลธรรม จริยธรรม ระบบศาสนายังมีอยู่ ระบบที่มีความเคารพพิทามารดา ครูบาอาจารย์ ยังมีอยู่ มันไหลออกมาไม่ได้. ที่นี้พอมาถึงสมัยที่โลกนี้ก้มหัวลงเป็นทาสของวัตถุ บุชชาความเอรีตอรรอยทางเนื้อหนังเป็นสรณะ เป็นพระเจ้า มันก็ไหลออกมาได้ มันเป็นรูโหว่ใหญ่เลยก็ไหลออกมา เป็นช่องโหว่สำหรับความรู้สึกที่เป็น *animal-instinct* มันดันออกมา. การศึกษาไม่ได้จัดเพื่อจะปราบปรามเสียซึ่ง *animal - instinct* เสียแล้ว มันก็ไหลออกมาๆ จนมาในรูปเป็นอย่างที่ว่า นักศึกษานักกันหกหมื่นคนไปแก้ผ้ากันที่หาดทราย ในที่สาธารณะ ต่อหน้าธารกำนัล แล้วต่อไปมันก็จะมึะไรมากไปกว่านี้ คือเลยการเปลือยกายไปอีก.

เพราะฉะนั้นขอให้สังเกตดู ระบบการศึกษาอยู่ในสภาพอย่างไร อยู่ในสภาพเป็นทาสของวัตถุนิยมหนักขึ้น ๆ หนักขึ้น ๆ เป็นฝีมือของนักปราชญ์สมองใส. เป็นศาสตราจารย์สมองใสทั้งนั้น ที่วางแผนการศึกษา แล้วผลก็เป็นอย่างนี้ แยกดูเป็นอย่างๆ ก็ได้ :

พุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา อย่างที่เขาว่าๆ กันนั้น ก็ดูการที่แบ่งกฎเกณฑ์อย่างที่เขาว่า นี้ก็ถูก แต่ที่นี้เราดูพุทธศึกษาก่อน. พุทธศึกษา มันแปลว่าสติปัญญาสูงสุด นั่นมันเป็นทาสของวัตถุนิยม. พุทธศึกษาตกไปเป็นทาสของวัตถุนิยมหมดเนื้อประดาตัว. ตามหลักพุทธศาสนาเรา ถือว่าสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญา” นั้นต้องเป็นเจ้า – เป็นนาย ไม่ใช่เป็นทาส. ถ้าสิ่งที่เรียกว่าปัญญาความรู้ ตกไปเป็นทาสแล้ว ไม่เรียกว่าปัญญา. เดียวนี้คำว่า “พุทธิ” หรือปัญญานั้น ตกไปเป็นทาสของความสุขทางเนื้อหนัง พุทธศึกษาของโลก ตกไปเป็นทาสของวัตถุ ทางเนื้อหนัง.

จริยศึกษา ก็เป็นเพียงบทท่องจำ หากดูก็ยุ่งยาก จริยศึกษากลายเป็นเพียงบทท่องจำ บทอาชยานทำนองนั้นไป ไม่ใช่จริยะ คือการประพฤติ ปฏิบัติอยู่ ที่กาย วาจา ใจ อยู่ที่เนื้อที่ตัว มันเป็นเพียงบทท่องจำในสมุด แล้วก็ยังหาดูยาก ยังมีเป็นส่วนน้อย; ไม่มีโรงเรียนไหน ที่มีระเบียบวางไว้ ให้คะแนนผู้ที่บังคับตัวเองได้ ผู้ที่ทำอะไรลงไปจริงๆ ตามหลักศีลธรรมและศาสนา มันกลายเป็นบทท่องจำในสมุด หรือบทท่องบทสวด อย่างสวคมนต์ ร้องเพลงไปเสีย. เพียงสวด “องค์โคตมพระสัมพุทธ ฯลฯ” เท่านั้น ก็ว่าเป็นจริยศึกษาเต็มที่แล้ว เป็นเรื่องนกแก้ว นกขุนทองมากกว่า. พิธีรีตองเหล่านี้ ทำโดยไม่รู้ความหมาย ให้นักเรียนมีแต่ความเป็นนกแก้วนกขุนทอง เกี่ยวกับจริยธรรม หรือศาสนา.

กิจการลูกเสือ ที่ว่าจะมีหวัง ที่แรกผมนึกหวังมาก แต่แล้วมันก็กลายเป็นพิธีรีตอง เด็กเดินไปอย่างละเมอๆ เหมือนกัน ยังไม่จริงจังถึงขนาดที่มันจะเป็นจริยศึกษา โดยสมบูรณ์ได้ มันเป็นเรื่องพิธีรีตอง เรื่องสนุกสนานไปเสีย กลบเกลื่อนเนื้อแท้ของมันไปเสีย. นี่ จริยศึกษาเป็นเพียงบทท่องอาชยาน แล้วก็ยังหาดูยาก หรืออยู่ในสมุดอีกด้วย.

ส่วนพลศึกษา นั้น กำลังโกตี ขอบกัที่พูดคำโสโกโตก คือว่า มันโกตี แล้วก็บูชากันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นการกีฬา มีระหว่างชาติ ระหว่างประเทศ ระหว่างบุคคล แต่แล้วสนามกีฬา กลายเป็นที่ฝึกฝนความเห็นแก่ตัว ขอให้คุณได้ดูในส่วนนี้ด้วย. ที่ว่า “โกตี” นั้น สนามกีฬานั้นเอง เป็นสนามสำหรับฝึกหรือเพิ่มความเห็นแก่ตัว. กองเชียร์นั้น คือสปิริตแห่งความเห็นแก่ตัว อย่าไปเข้าใจว่า อ้ายนี้มันดีพิเศษ ที่แท้มันคือกุตผีปีศาจแห่งความเห็นแก่ตัว แล้วมาอยู่ในรูปของกองเชียร์ ฉะนั้นมันจึงมีการชกต่อยวิวาทกัน ตรงในสนามกีฬานั้นเอง. เมื่อลูกบอลล์อยู่ในมือมันเอง ก็มีการทะเลาะวิวาท มีการทำอันตรายกันอย่างกุตผีปีศาจในสนามกีฬา. การ

เตรียมกีฬา ก็คือการเตรียมที่จะไปชนะเขา เอาเกียรติให้แก่เรา ผิดจากความมุ่งหมาย หรือเจตนาารมณ์ แต่โบราณกาลของการมีกีฬา คือเพื่อให้มีการเล่นออกกำลังกาย เพื่อเสียสละในเมื่อถูกผู้อื่นล่วงเกินพลั้งพลาด เคี้ยวในสนามกีฬานั้นแหละ ก็คือลัทธิ “ฟันต่อฟัน – ตาต่อตา” และจะมากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ จนกระทั่งกองเชียร์ใช้ระเบิดขวด กุณดูเถิด คำว่า “โก้” พลศึกษาคำลั้งโก้ มันโก้อย่างไร. โก้ก็คือ ที่มีเนื้อหนัง เป็นพลังขึ้นมากสำหรับรักษา หรือแสดงออกซึ่งความเห็นแก่ตัว. โรงเรียนไหนก็เห็นแก่ โรงเรียนของตน ประเทศไหนก็เห็นแก่ประเทศของตน กีฬาระหว่างชาติก็มีชกต่อยกัน จนฟันหัก หัวแตก. นี่แหละสูงสุดอยู่ที่นี้ สำหรับพลศึกษา.

ที่นี้ หัตถศึกษา หัตถศึกษาในที่สุดคือคว่ำดวงจันทร์ได้เลย มียาวไปคว่ำ เอาดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ มาไว้ได้ในอำนาจ ไม่ใช่เพียงแค่सानตะกร้ากระบุงเท่านั้น ยอมให้ว่าในอนาคต มันจะถึงขนาดเที่ยวไปคว่ำดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวมาถือไว้ได้ แต่แล้วมันก็เพื่อประโยชน์อะไร ? ศีที่ตรงไหน ? ไปลองคิดดู มันก็มีแต่ว่าอวตโธว์ผู้อื่น ว่าของกูดี ของกูดีกว่าใคร ของกูพิเศษกว่าของใคร อวตชูหุหุหุว่าอยู่อย่างนี้ มันก็ไม่ ไม่รอก ในการที่จะมีบรมธรรม. หัตถศึกษาเป็นเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องอำนาจวาสนา หรืออะไรที่จะไปเป็นเรื่องปากเรื่องท้อง. ไปเอาดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์มาเคี้ยวกินได้ มันก็ยังไม่มื่ออะไรขึ้นเลย.

นี่ ผมพูดอย่างนี้ ก็คงมีคนจำนวนมาก ทว่าผมเป็น *pessimistic* อะไรไป ในทำนองนั้น ก็ตามใจ. ผมพูดตามความรู้สึกเสมอ พูดตามความรู้สึกที่มองเห็นสิ่งที่เห็น อันตราย และยังไม่เห็นในแง่ดี คือในแง่ *optimist* ในแง่ที่ว่ามันจะรอกไปได้อย่างไร เพราะมันถลาลึกเข้าไปอย่างนั้นมากขึ้น ๆ การศึกษาของโลกถลาลึกลงไปในบ่อในหลุม ของชาตาน ของพญามาร ทางเนื้อหนังมากขึ้นทุกที จึงไม่มีวิแวที่ว่าจะไปสู่บรมธรรม.

การศึกษาของมนุษย์ มันต้องผูกอย่างกำปั้นทุบดินว่า ต้องเพื่อให้มนุษย์ได้ **สิ่งที่ดีที่สุด** ที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้นเขาก็คงไม่ปฏิเสธอุดมคตินี้แม้ในเวลาไหน แต่เขาไปตีความสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับนั้น ไปเสียอย่างอื่น คือไปทางวัตถุ ไปทางเนื้อหนัง โดยถือเสียว่า ถ้าเนื้อหนังมันดีแล้ว ใจมันก็ใช้อย่าง *dialectic-materialism* ซึ่งเป็นกันทั้งโลก. ถ้าวร่างกายดี ใจใจก็ดี; ปัญหาทางวัตถุหมด ปัญหาทางจิตใจก็หมด; มันถือเป็นเรื่องเดียวกันเสียอย่างนี้ นำเอาเรื่องทางวิญญาณไปเป็นบริวารเป็นทาสของเรื่องทางเนื้อหนังไป. ส่วนเราต้องการแยกออกจากกัน ให้เรื่องทางวิญญาณเป็นนายเป็นเจ้าควบคุมวัตถุ ควบคุมเนื้อหนัง นั่นแหละจึงจะถือว่าได้**สิ่งที่ดีที่สุด**ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ต้องการแยกออกจากกัน ให้เรื่องทางวิญญาณเป็นนายเป็นเจ้าควบคุมวัตถุ ควบคุมเนื้อหนัง นั่นแหละจึงจะถือว่าได้**สิ่งที่ดีที่สุด** ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ที่นี้ เขาตีความ**สิ่งที่ดีที่สุด**ที่มนุษย์ควรจะได้รับ เป็นเรื่องเอรีตอรร้อยทางคาทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ที่เรียกว่ากินดี - อยู่ดี นั่นแหละ ยกเป็นสรณะสูงสุด เป็นพระเจ้า. ส่วนเราให้ถือตามหลักพระพุทธเจ้า ที่ตรัสว่า **กินอยู่แต่พอดี** อย่ากินส่วนเกิน อย่ามีส่วนเกิน อย่าใช้ส่วนเกิน กินอยู่แต่พอดี เท่าที่จำเป็น เพื่อให้ไปได้อะไรอีกอันหนึ่งซึ่งสูงสุด ที่เรียกว่า "บรมธรรม". เพราะฉะนั้นการกิน - การอยู่นี้ เป็นเพียงอุปกรณ์ เป็นปัจจัยอุปกรณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อมีชีวิตอยู่; แล้วให้ประพาศิกระทำให้ได้มาซึ่งบรมธรรม. เคียงนี้เขายกเอาการกินดี - อยู่ดี เป็นสิ่งสูงสุด เป็นบรมธรรมเสียเอง ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือให้ได้บรมธรรม เพราะฉะนั้นเรื่องจึงกลับกัน. การศึกษาในมหาวิทยาลัยระดับสูงสุดอย่างไรก็ตาม มันกลายเป็นเพื่อ กินดี - อยู่ดี มีความกินดี - อยู่ดี เป็นบรมธรรมไปเสีย ไม่ใช่เป็นเครื่องมือเพียงเพื่ออยู่ได้ มีชีวิตอยู่ในลักษณะที่เหมาะสม แล้วตะเกียกตะกายต่อไป ๆ จนถึงจนได้บรมธรรม. คำว่าบรมธรรมเพียงขนาดจริยธรรมสากลนี้ มันก็ไม่ได้; บรมธรรมเพียงขนาดจริยธรรมสากล

ที่เราพูดกันมาแล้วก็คือ มีความสุขที่แท้จริง, มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์, มีการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, มีความรักสากล.

ความสุขของคนสมัยนี้ ก็คือเนื้อหนัง คือสิ่งที่ทางคริสเตียนเขาเรียกว่าเนื้อหนัง ได้แก่ความเอร็ดอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนี้เรียกว่าเนื้อหนัง; นี้คือความสุขในความหมายของจริยธรรมสากล เขาไปเปลี่ยนความหมายให้เป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ความสุขที่สะอาด ที่ถูกต้อง.

ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ของเขานี้ ก็คือว่า วัตถุเต็มเปี่ยม ร่างกายสมบูรณ์ไปด้วยเหยื่อ เขาเรียกว่าเต็มเปี่ยม นี้คือความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ของระบบเนื้อหนังนี้.

หน้าที่เพื่อหน้าที่ ที่เขาว่าๆ นั้น ก็คือเพื่อคิม เพื่อกิน ที่วันนี้และเดี๋ยวนี้ เพราะว่าพรุ่งนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้ *Eat drink and be merry; for to-morrow we may die.* ท่องกันแต่บทอย่างนี้. ฉะนั้นหน้าที่ ก็เพื่อกิน เพื่อคิม, ได้กินได้คิม เสียเร็วๆ นี้คือหน้าที่. หน้าที่เพื่อหน้าที่ เขาหมายเสียอย่างนี้ ก็คุดูกุเด็ก. ทางเราว่า หน้าที่เพื่อหน้าที่หมายความว่าหน้าที่เพื่อหน้าที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่งาน เพื่อเงิน เพื่อกินเพื่อคิม เพื่อเนื้อหนัง.

อันสุดท้าย ความรักสากลของเขาก็คือ เอาใครต่อใครมาเป็นพวกของตัว เพื่อไปปล้นคนอื่น. ความรักสากลมันคืออย่างนั้นไปเสีย ลงทุนลงแรงหวานล้อมมาเป็นพวกเราให้มากที่สุด เพื่อไปปล้นคนอื่น; นั่นคือความรักสากล ของวัตถุนิยม มันเป็นอย่างนั้น. ถ้าความรักสากลตามมโนนิยม ไม่มีเขาไม่มีเรา ไม่มีตัวตนของเขา ของเรา; ความเป็นอันเดียวกันทั้งหมด มันก็เกิดขึ้นมาทันที. มนุษย์มีเพียงคนเดียวในสากลจักรวาล ไม่มีเป็นคน ๆ แล้วมีเขามีเรา คือมันเหมือนกันหมด เป็นคน ๆ เดียวกันแท้. นี้ คือความ

รักสากลตามแบบมโนนิยม. ความรักสากลตามแบบเนื้อหนัง หรือวัตถุนิยม คือหาพรรคพวกให้มาก ๆ แล้วปล้นคนอื่น เอามาให้เป็นของเราให้หมด. นี่ความรักเพื่อนของวัตถุนิยมเป็นอย่างนี้. แล้วก็ไม่ใช่ผลของอะไรอื่น นอกจากผลของการศึกษา ที่เกินไปผิดทาง จึงเปิดช่องโหว่ให้มนุษย์เกิดความคิดอย่างนี้ แล้วตกไปสู่กระแสแห่งความคิดอย่างมากมาย ๆ.

ทั้งหมดนี้ ไม่ใช่เราจะมานั่งตั้งกองตำนุษย์กัน ในเวลาหัวรุ่งเช่นนี้ แต่เรา มาหลักตาทินิจพิจารณาด้วยจิตใจ ที่ดีว่ามันละเอียดลออที่สุด ในเวลาอย่างนี้ คือตอน หัวรุ่ง; มองดูโลกตามที่เป็นจริง ตามแบบที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า *ปัญญาปราสาท-มารุยก*; ให้หาโอกาสสงบสงัด แล้วขึ้นไปปราสาทแห่งปัญญา คือยอดภูเขาแห่งปัญญา แล้วมองดูมนุษย์ทั้งหลาย ที่กำลังเป็นอยู่อย่างไร ที่กำลังถูกความทุกข์—ความโศกบีบคั้น อยู่อะไร. ท่านสอนให้ขึ้นไปสู่ออกเขาสูงสุดของปัญญา แล้วก็ดูมนุษย์ทั้งหลาย ที่เคลื่อนกล่น อยู่ในกองทุกข์นั้นอย่างไร เช่นเดียวกับบุคคลขึ้นสู่ออกเขา แล้วมองเห็นพื้นดินเบื้องล่าง ฉะนั้น. นี่แหละ เราหาโอกาสขึ้นไปปราสาทของปัญญา แล้วก็มองดูโลกตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็นอยู่อย่างไร. แล้วเราจะขึ้นไปปราสาทของปัญญาได้ก็ต้องอาศัยการศึกษา การศึกษาทำให้เกิดปัญญา และปัญญาที่ถูกต้อง ไม่ใช่ปัญญาที่ตลบตะแลง. การศึกษา ทำให้เกิดปราสาทแห่งปัญญา ขึ้นไปได้แล้วมองดูโลก มองดูชีวิตตามที่เป็นจริง แล้วก็รู้สึกอย่างไร เห็นอย่างไร มีอะไรอย่างไรรู้จักได้ทำ แก้ไขไปให้ถูกต้อง เพราะฉะนั้นการที่เราพูดถึงการศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบันนี้ ที่เกี่ยวข้องกับบรรณธรรม ในลักษณะอย่างไร หรือไม่เกี่ยวข้องกันเลย เราจึงพูดกันอย่างอิสระ เพราะว่าเราก็ชอบ อิศรภาพ เสรีภาพ ชอบประชาธิปไตยเหมือนกัน แต่ว่าตามแบบของมโนนิยม หรือ ทางวิญญาณ.

เรายืนยันว่า การศึกษานั้น เพื่อกำจัดเสียซึ่งสัญชาติญาณอย่างสัตว์ มิใช่เพียงเพื่อมีชีวิตรอด. มีชีวิตรอดอยู่ แล้วจะต้องกำจัดเสียซึ่งสัญชาติญาณอย่างสัตว์

เพื่อให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้. เพราะฉะนั้นการศึกษานี้ มันต้องเพื่อ
บรมธรรม.

สรุปความสั้น ๆ ว่า การศึกษาทั้งหมดของมนุษย์นี้ ต้องเพื่อบรมธรรม อื่น ๆ
เป็นบริวาร เป็นปัจจัยแวดล้อมของบรมธรรม. การศึกษาต้องเพื่อบรมธรรม ไม่ใช่
เพื่อความรอด. การศึกษาไม่ใช่เพื่ออาชีพ ถ้าพูดว่าการศึกษาเพื่ออาชีพ มันเป็นเด็ก
อมมือเกินไป ในโรงเรียนไหน ในมหาวิทยาลัยไหน จะสอนว่าการศึกษาเป็นไปเพื่อมี
อาชีพ ผมว่านั่นพูดอย่างเด็กอมมือ.

อนึ่ง การศึกษานี้ ไม่ใช่เพื่อประชาธิปไตย. เขามักจะสอนกันว่า การ
ศึกษานี้ เพื่อประชาธิปไตย บุชาประชาธิปไตย. ผมพูดแล้วว่าประชาธิปไตยนั้น
ถ้ามันเป็นของมนุษย์ ก็คืออยู่ แต่ถ้าเป็นของวัตถุนิยมแล้ว มันก็ทำโลกนี้ให้เป็นนรก.
ถ้าทุกคนเป็นวัตถุนิยมจัด แล้วก็ไปประชาธิปไตยไปเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน
โดยประชาชน ก็เป็นการช่วยกันหมุนโลกให้เป็นนรก คือความเดือดร้อนนานาประการ
ที่เกิดจากการลุ่มหลงวัตถุ. การศึกษานี้ไม่ใช่เพื่อประชาธิปไตย แต่เพื่อ
ความถูกต้อง เพื่อธรรมาธิปไตย อย่าเพื่อประชาธิปไตยเลย.

การศึกษา ต้องเพื่อธรรมาธิปไตย เมื่อเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว เป็นเผด็จการ
ก็ได้ เป็นประชาธิปไตยก็ได้ เป็นอะไรก็ได้. การศึกษานี้ เพื่อธรรม เพื่อบรมธรรม
เพื่อธรรมาธิปไตย ให้ธรรมะครองโลก. ฉะนั้นการศึกษานี้ ไม่ใช่เพื่อความรอด
หรือความเอาตัวรอดเป็นยอคติ. ซึ่งนั่นเด็ก ๆ หรือคนฉลาดจะพูดว่าเอาตัวรอดเป็นยอคติ.
การศึกษาไม่ใช่เรื่องของคนฉลาด เป็นเรื่องของคนมีปัญญา ต้องมีปัญญาแท้จริงและสูงสุด.
ฉะนั้นการศึกษา ต้องเพื่อธรรมเพื่อธรรมาธิปไตย ไม่ใช่เพื่ออาชีพ ไม่ใช่เพื่อความรอด
ไม่ใช่เพื่อประชาธิปไตย ไปตามแบบสมัยวัตถุนิยม.

ทีนี้คุณก็ไปพิจารณา ดูการศึกษาของโลกสมัยปัจจุบันนี้ มันกระทำแก้บรมธรรมอย่างไร มันมีผลแก้บรมธรรมอย่างไร แล้วคุณก็จะพบได้เองว่า อะไรเป็นอุปสรรคแห่งการบรรลุถึงบรมธรรม ในปัจจุบันนี้ ในเวลานี้ ในโลกนี้; อะไรเป็นอุปสรรคแห่งการถึงบรมธรรม; และรู้ได้เลย ว่าเมื่อบรมธรรมที่แท้จริง ที่ถูกต้อง ของพระเจ้า หรือของธรรม นั้น มันเป็นที่เข้าถึงไม่ได้ สำหรับมนุษย์สมัยนี้ แล้วเขาก็ตั้งบรมธรรมอย่างอื่น ขึ้นมาแทน ก็บรมธรรมทางเนื้อหนัง ความเอร็ดอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่มีที่สิ้นสุด ที่กำลังผูกถึงกันอยู่ จนทำโลกนี้ให้ปราศจากบิดามารดา ครูบาอาจารย์ เรื่องมันมีอย่างนี้.

นี่ วันนี้เราพูดถึงบรมธรรม เท่าที่เกี่ยวข้องกับโลกทางการศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบัน หรือโลกในสมัยปัจจุบัน ที่มีการศึกษาอย่างนี้. คุณเบาขมาในผ้าเหลือง ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีบรมธรรม บุชาบรมธรรม ก็ต้องสนใจให้ถูกต้อง แล้วก็อย่าเสียเวลาที่บวช แม้ในชั่วระยะอันสั้นนี้.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเรา ก็หมดลงสำหรับวันนี้

บรมธรรม กับชีวิตนักศึกษา

— ๘ —

๑๓ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเรา ได้ล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ววันนี้จะได้พูดถึงเรื่อง **บรมธรรมกับชีวิตนักศึกษา** โดยมีความสัมพันธ์กันกับเรื่องที่แล้วมา. วันก่อนได้พูดถึง**บรมธรรมกับการศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบัน** ว่าอยู่ในสภาพที่หันหลังให้บรมธรรม. ที่นี้เราควรจะได้พูดถึงกันบ้าง ว่าถ้าจะไม่หันหลังให้กัน ควรจะเป็นอย่างไร; เดียวจะหาว่าเป็นการมองกันแต่ในค้ำนร้ายค้ำนเดียว หรือเล็งผลทรมแต่ค้ำนเดียว.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ขอให้ถือเป็นหลักว่า พุทธศาสนาไม่มองอะไรในค้ำนดีหรือค้ำนทรม แต่จะมองในแง่ที่จะแก้ไขค้ำนทรมให้กลายเป็นค้ำนดี ทำค้ำนร้ายให้กลายเป็นค้ำนดีเสมอไป. พวกฝรั่งเข้าใจผิดพุทธศาสนา ทว่าพุทธศาสนาเป็น *pessimistic* เต็มตัว. ที่จริงไม่ใช่เป็นอย่างนั้น พุทธศาสนาพูดเรื่องทุกข์มากที่สุด ก็เพื่อจะรู้จักมัน แล้วแก้ไขหรือดับมัน. อย่างนี้จะเรียกว่าเป็น *optimism* ก็ไม่ใช่ *pessimism* ก็ไม่ได้ คือมันเป็น

การเชื่อมโยงกัน เพื่อจะแก้ที่ร้ายให้กลายเป็นดี แก้ทุกข์ให้กลายเป็นไม่ทุกข์ต่างหาก. เราไม่ได้มองสิ่งใดโดยความเป็นของเสีย - ของร้าย - ของเลว โดยส่วนเดียว แต่ว่าพร้อมกันนั้น ต้องมีทางออกที่จะแก้ไขมัน.

สรุปความในข้อนี้ก็ถือว่า ขอให้นักศึกษาที่เป็นพุทธบริษัท อย่ามองอะไรในตำนเดียว หรือโดยส่วนเดียว เช่นยืนยันชีวิตนี้เป็นทุกข้ออย่างนี้เป็นต้น หรือเป็นสุขสนุกสนานก็ตาม ขอให้มองในแง่ที่ว่า *ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ปรับปรุงได้ แก้ไขได้ เปลี่ยนแปลงได้ ตามเหตุตามปัจจัย* เพราะสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยแก้ไขได้. เรามองดูสิ่งทั้งหลายในฐานะเป็นสิ่งที่แก้ไขได้ ปรับปรุงได้ให้ตรงตามที่เราประสงค์ หรือใครๆ ควรที่จะประสงค์ได้. แม้ว่าการศึกษาของโลกในปัจจุบัน หรือทั่วโลกในปัจจุบันหันหลังให้บรมธรรม มันก็เป็นสิ่งที่แก้ไขได้; เมื่อคนอื่นเขาไม่แก้ เราก็แก้ของเรา ก็ยังได้.

หัวข้อวันนี้ว่า บรมธรรมกับชีวิตนักศึกษา คำว่า “*ชีวิตนักศึกษา*” เมื่อเราพูดถึงคำว่านักศึกษา ในที่เช่นนี้ ก็ควรจะเป็นนักศึกษาที่แท้จริง หรือเต็มตัว แล้วก็กำลังศึกษาอยู่. มันเป็นการถูกแล้ว ที่จะเรียกบุคคลที่ศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ว่า “*นักศึกษา*” แต่ที่จะไปเรียกว่า “*อุดมศึกษา*” นี้ ผมรู้สึกว่ามันน่าหัวเราะ นิสิตในมหาวิทยาลัยเป็นเพียงนักศึกษา นั้นถูกแล้ว แต่การศึกษานั้นจะจัดเป็นอุดมศึกษา นั้นน่าหัวเราะ. เราจะเข้าใจผิดกันไปตั้งแต่ต้นเสียแล้วก็ด้วยข้อนี้เอง. คำว่า “*อุดม*” แปลว่า สูงสุดในระดับ *supreme* เราเรียกว่า “*อุดม*” ก็ต้องระดับสูงสุด. แต่ความรู้สึกของผมรู้สึกว่าระดับมหาวิทยาลัยนี้เป็นเพียงนักศึกษา ในระดับที่ย่างเข้ามาสู่ความเป็นนักศึกษา. ประถมศึกษา มัธยมศึกษา นั้น เป็นเพียงเตรียมเพื่อการศึกษาเท่านั้น ยังไม่เป็นตัวการศึกษาด้วยซ้ำไป เป็นเพียงเตรียมสิ่งต่างๆ เตรียมรู้หนังสือ เตรียมรู้จักคิด รู้จักนึก เตรียมอะไรสำหรับเป็นกุญแจสำหรับจะทำการศึกษา. ที่นี้พอมาเป็นนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ก็คือเป็นนักศึกษาเท่านั้น ไม่น่าจะคุยโตถึงว่าเป็นอุดมศึกษา. เพราะคำว่า

อุดม หรืออุดมมะนี้ มันแปลว่าสูงสุด ก็สุดแล้ว ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านั้นอีกแล้ว. เพราะฉะนั้นคุณก็ ๆ ของเราจะลืมตัวไป ทะนงตัวไป ว่าเป็นอุดมศึกษาในชั้นนี้ จึงมีลักษณะยกหูชูหางเห็นผู้อื่นต่ำไปหมด เห็นครูบาอาจารย์เสมอกัน ในมหาวิทยาลัย ทั่ว ๆ ไปในโลก. ถ้าพื้นฐานมันผิดแล้ว เนื้อตัวของมันก็ต้องผิด หมายความว่ามัน ผิดระคับ ผิดจังหวะ ผิดอะไร ๆ อยู่หลาย ๆ อย่าง.

ที่แท้ มันยังไม่ใช่อุดมศึกษา ก็ตรงที่ว่ามัน ไม่มี *บรมธรรม* อยู่ใน การศึกษานั้น เหมือนที่เรากำลังพูดกันมาแล้ว จนเข้าใจได้ว่าในมหาวิทยาลัยในโลกทุกแห่ง ไม่มีพูดถึง *บรมธรรม*. เด็ก ๆ เหล่านั้นยังไม่รู้จัก สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ ผมเรียกว่า “เด็ก ๆ” ก็โดยเหตุผลทั้งที่กล่าวมาแล้ว ว่ายังเป็นเด็ก ๆ เพราะยังไม่รู้ว่า *เกิดมาทำไม*. เพราะฉะนั้น หลักสูตรในอุดมศึกษามันต้องให้รู้ ว่า *เกิดมาทำไม* แล้วทำสิ่งนั้นอยู่นั้นแหละ จึงจะเป็น อุดมศึกษา. ที่นี้ในมหาวิทยาลัยไหนก็ไม่พูดถึงเรื่องที่ว่า *เกิดมาทำไม* อะไรเป็นจุดสูงสุด เป็นภาวะสูงสุด เป็นผลได้ที่สูงสุดของการเกิดมา.

เขาจะถือไปว่า นี่มันเป็นเรื่องทางวิญญาณเกินไปเสียแล้ว นั่นก็แปลว่าเป็น การประจานตัวเอง ว่าเป็นโลก หรือเป็นวัตถุนิยมจัด ไม่รู้เรื่องทางมโนนิยม, หรือทาง วิญญาณแม้แต่สักนึกหนึ่ง แล้วจะเรียกนักศึกษาว่าชั้นอุดมศึกษา มันก็น่าขันอย่างที่ว่า น่าหัวเราะอย่างที่ว่า. เพราะฉะนั้นผู้ที่ยังไม่รู้ว่าจะ *เกิดมาทำไม* นั่นก็เป็นเด็กอมมือด้วยซ้ำไป. แม้จะมีการศึกษาอะไรกันมาก แต่ไม่ศึกษาในข้อที่ว่า *เกิดมาทำไม* ความเป็นเด็กอมมือ มันก็ไม่สิ้นสุดลงได้ แม้จบการศึกษา มีปริญญายาวเป็นทางหลาย ๆ อย่าง ก็ไม่พ้นความเป็นเด็กอมมือไปได้ เพราะคนเหล่านั้นไม่รู้ว่าจะ *เกิดมาทำไม*. นี่เรากำลังพูดถึงชีวิตนักศึกษา เรากำลังศึกษาอยู่อย่างจริงจัง อย่างขะมักเขม้น ก็ควรจะมีการศึกษาเรื่องที่ดีที่สุด คือที่สูงที่สุด คือชั้นอุดม เรื่องที่เป็นชั้นอุดมชั้นสูงสุด จึงจะเรียกว่าอุดมศึกษาได้; ฉะนั้น มันก็หลักเรื่อง *บรมธรรม* ไปไม่พ้น หรือแม้แต่ที่จริยธรรมสากลเขาบัญญัติไว้แล้ว

ว่าคือความสุขที่ถูกต้อง ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ หน้าที่เพื่อนหน้าที่ และความรัก
สากลเหล่านี้ คุณเอามาผูกกัน ในการผูกจาประจำวันหรือเปล่า? ในรั้วมหาวิทยาลัยนั้น
เอามาผูกกันเป็นประจำหรือเปล่า? หรือว่ามันอยู่ในหลักสูตรหรือเปล่า? หรือว่า
มันอยู่ในหลักสูตรโดยอ้อม โดยไม่ใช่ชื่ออย่างนี้ก็ตาม หรือเปล่า? คุงๆ แล้ว มันยังไม่มี
แล้วก็น่าหัวเราะที่จะไปเรียกว่าอุดมศึกษา. เอาคำสูงสุดมาใช้ แต่แล้วก็กลายเป็นเด็กอมมือ
ไปทันที จะไม่ให้พูดว่าน่าขันหรือน่าหัวเราะได้อย่างไร.

ทีนี้เรามาคุยกันเลยว่าชีวิตนักศึกษาที่แท้จริง จะต้องเป็นไปในลักษณะ
ที่ใกล้ชิดบรมธรรมถึงขั้นไปทุกที่ ถึงขั้นไปทุกที่อย่างไร. ข้อนี้ผมขอร้องให้ทุก
ท่านเป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่เป็นตัวของความละเมอเพื่อฝัน ไปตามความนิยมของชาวโลก
หรือของแผนการศึกษาของชาวโลกที่หลับตาเดิน เดินไปไหนก็ไม่รู้ ไม่ไปสู่จุดบรมธรรม
แล้วคุณก็ไม่ใช่เป็นตัวของตัวเอง หลับตาเดินละเมอให้เขาจริงไปตามแผนนั้น นี่ผมเรียกว่า
ไม่ใช่เป็นตัวของตัวเอง. เราต้องเป็นตัวของตัวเองโดยธรรม ไม่ใช่เป็นตัวของตัวเองโดยกิเลส
โดยมานะทิฏฐิ นั้นมันอย่างหนึ่ง. ทีนี้เป็นตัวของตัวเองโดยธรรม คือมันเป็นไปตามที่
เป็นจริง ตามที่ถูกต้อง มีความเป็นตัวของตัวเองโดยธรรม แล้วเราจึงมาเลือกดูระบบ
การศึกษา ว่ามีความหมายอย่างไร แม้เขาจะไต่วางระบบไว้แล้ว แต่ว่าความหมาย
ยังไม่ถูกต้อง เราก็จะทำให้มันมีความหมายถูกต้องโดยความเป็นตัวของตัวเอง. แต่ข้อนี้
ไม่ได้หมายความว่าให้สไตรค์ ให้แอนตี้ ให้เรียกร้องอะไร ให้ไกลาหล่นวายไปหมด
อย่างนั้นมันก็ไม่ถูก มันเป็นความเป็นตัวของตัวเอง ของมานะทิฏฐิ ของกิเลสตัณหา. คำว่า
มีความเป็นตัวของตัวเองก็คือ เราทำโดยไม่มีใครรู้ก็ได้ ทำอยู่เงียบๆ ให้ทุกสิ่งเข้ารูปเข้ารอย
ให้เป็นไปตามร่องรอยของบรมธรรม; ต่อไปเราก็ไปถึงแผนการศึกษา ๔ อย่าง อย่าง
ที่ว่ามันคือ พุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา.

การศึกษาทั้ง ๔ อย่างนี้ เราอาจมีความหมายที่ถูกต้องของเราเอง อย่าลืมว่า
“มีความหมายที่ถูกต้องของเราเอง” ถ้าเราไม่เห็นด้วย เราก็มีสิทธิที่จะตีความหมายเอาใหม่

หาความหมายเอาใหม่ ตามที่มันมีเหตุผลที่จะเป็นไปเพื่อ *บรมธรรม* ซึ่งเราจะมากู้กัน ในพุทธศึกษาเป็นเริ่มแรก.

พุทธศึกษา ของการศึกษาสมัยนี้เป็นอย่างไร? ตามที่ผมได้ยิน ได้เห็น ได้ฟังนี้ เขาถือว่าพุทธศึกษาเป็นภาควิชาการ เรียนหนังสือ เรียนส่วนที่เป็นหนังสือ เรียนส่วนที่เป็นการอบรมสติปัญญากันมากมาย เช่นในมหาวิทยาลัย มีการจัดการศึกษา เป็นคณะต่างๆ วิศวกรรม แพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ จะเป็นพุทธศึกษาไปหมด. พุทธ ซึ่งแปลว่า ปัญญา, แล้วจัดจรรยาศึกษาเป็นการปฏิบัติที่เหนือที่ตัว, พลศึกษา ทำให้เกิดกำลัง, หัตถศึกษา ให้มีฝีมือลายมือ เป็นต้น มีกันอยู่อย่างนี้. แต่ผมเห็นว่า ไม่เข้ารูป : **พุทธศึกษามันควรจะมียะไรมากกว่านั้น** คือมากกว่าเพียงแค่ให้รู้หนังสือ หรืออบรมสติปัญญาเป็นเครื่องมือ. พุทธศึกษาที่แปลว่าปัญญานี้ ควรต้องเป็นปัญญากันจริงๆ ก็ต้องมีความรู้เรื่องที่สำคัญที่สุดของชีวิต ตลอดชีวิต ก็คือว่า *เกิดมาทำไม* นั้นแหละ; ผมก็มีแต่ยิ้มแต่เข้าเรื่องความรู้เรื่องเกิดมาทำไมนี้. *เกิดมาทำไม* ? *เกิดมาเพื่ออะไร* ? ได้โดยวิธีใด? แล้วก็ให้ถูกต้อง อย่างถูกต้องในรูปของปรัชญา ในศีลธรรมหรือศาสนาที่ใดทั้งนั้น แต่ว่าสมัยนี้เขาเมาปรัชญากัน ก็เอาในรูปปรัชญา ก็แล้วกัน ว่า*เกิดมาทำไม*.

นี่ ตามความคิดของผมว่า เด็กๆ ชั้นประถมศึกษา หรือชั้นอนุบาลด้วยซ้ำไป จะต้องเริ่มการศึกษาด้วยวิธีใดที่เหมาะสม ที่ให้เขาค่อยๆ รู้สึกหรือสัมผัสขึ้นมา ว่า*เกิดมาทำไม*. เด็กตัวเล็กๆ นี้แหละ ต้องให้เริ่มมีความเข้าใจอย่างถูกต้องว่า*เกิดมาทำไม*. ไม่ใช่เพียงแค่เรียนหนังสือ ก ขอ, ก กา, รู้หนังสือ รู้อะไรเรื่อยไป รู้คณิตศาสตร์ รู้เลข อะไรก็ตาม แล้วยังไม่มีความรู้เลย ว่า*เกิดมาทำไม*; จนถึงมัธยมศึกษา จนอุดมศึกษา ชนิดที่ว่า ก็ไม่รู้ว่าจะ*เกิดมาทำไม*. นี่คือไม่มีพุทธศึกษา ตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนชั้นมหาวิทยาลัย ก็ยังไม่มีพุทธศึกษา ส่วนรู้หนังสือ หรืออบรม ลับสมอง ลับสติปัญญา

ให้คนนั้น มันเป็นเรื่องผีไม่ลายมือ เอาไปไว้พวกเครื่องมือพวกหัตถศึกษาดีกว่า มีผีไม่ลายมือที่จะทำงานในชีวิต. พุทธศึกษานี้ ควรจะต้องเป็นความรู้เรื่องของชีวิตว่าเกิดมาทำไมโดยตรง. ถ้าถือว่าเป็นการเรียนหนังสือ ก็ต้องเรียนเพื่อให้รู้ว่า เกิดมาทำไม ไม่ใช่เรียนแต่หนังสือล้วน ๆ. ในทุกแขนง มันต้องให้มีความรู้ว่า เกิดมาทำไม เจืออยู่ด้วย นั่นแหละมันจึงจะเป็นพุทธศึกษาได้.

นี่ผมก็พูดอย่างละเมอเพื่อฝันเหมือนกัน คล้าย ๆ กับอ้างตัวจะเป็นผู้มีอำนาจจัดการศึกษาเสียใหม่ทำนองนั้น นั่นมันเป็นไปได้ แต่ว่ามันเป็นการแสดงความคิดเห็นได้ว่าพุทธศึกษานี้ ยังไม่ถูกต้อง ควรต้องทำให้มีความกระหายที่จะรู้ว่าเกิดมาทำไม อยู่ทุกลมหายใจเข้าออก นี่เป็นรูปปรัชญา เด็กอนุบาลก็ต้องมีปรัชญา. มีความกระหายอยากรู้ชั้นนี้ เขาเรียกว่า *philosophy* ฉะนั้นต้องมีความกระหายอยากรู้ว่าเกิดมาทำไม ตั้งแต่เริ่มการศึกษา ตั้งแต่เด็กพูดได้. มันควรจะมีข้อข้องใจอยู่ในตัวว่า เรามีอยู่ เราเกิดมาเกิดมาเพื่อทำอะไร. เรื่องนี้ มันก็เป็นปัญหาเดียวกับเรื่องที่ว่า สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ นั่นคืออะไร อยู่ที่ตรงไหน. เด็ก ๆ ก็ควรจะคิดเป็น ไปตามประสาทเด็ก ๆ ว่า อะไรดีที่สุดในชีวิต, เกิดมาทำไม อยู่ที่นี่. เช่นที่อยากจะกินเนื้อสะเต๊ะให้หมดจาน แล้วไปขี่ประตู่ที่แหว่งได้ แหว่งไปมาอีกแฉีก เล่นสนุกนี้ เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้ หรือว่าเราเด็ก ๆ ควรจะได้หรือยัง. เพราะว่าถ้าไม่มีความรู้สึกเรื่องนี้ ตามประสาทเด็กพอสมควรแล้ว ก็จะเพาะเชื้อวัตถุนิยมอย่างร้ายกาจลงไปในชีวิตใจของเด็ก แล้วก็เป็นอย่างวัตถุนิยมจัด. นักศึกษาหนุ่มสาว แพรวพราวไปด้วยการศึกษานั้น เป็นผู้บูชาปากบูชาท้อง บูชาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังทั้งนั้น ในชั้นที่เรียกว่าอุดมศึกษา มีเพียงเท่านั้น. เพราะฉะนั้นผลของการที่ไม่รู้ ว่าเกิดมาทำไม ก็คือไม่มีพุทธศึกษาที่ถูกต้อง.

เป็นอันว่าพุทธศึกษา จำกัลดความลงไปว่าให้รู้เรื่องสำคัญที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ว่าเกิดมาทำไม จะเรียนหนังสือ หรือทำอะไรก็ตาม ก็เพื่อรู้ชั้นนี้. ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว

จัดให้เป็นเครื่องมือทำมาหากินเป็นวิชาอาชีพไปหมด จะเป็นวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ ฯลฯ อะไรก็ตาม เป็นวิชาอาชีพไปหมด ไปอยู่ในประเภทหัตถศึกษา^{๕๕} หงสน.

อันที่สอง คือ **จริยศึกษา** จริยศึกษาที่เป็นจริยศึกษาของนักศึกษาจริงๆ นั้น ต้องเป็นพรหมจรรย์ที่ถูกต้อง. อย่าลืมว่าเราได้พูดเรื่องอาศรม ๔ กันมาแล้ว ตั้งแต่การบรรยายครั้งแรกๆ : เรื่องพรหมจรรย์; กฤหัสถ์, วนปรัสถ์, สันยาสี, สี่อย่างนี้เป็นแนวของชีวิตที่สมบูรณ์. ที่นี้เรามาเริ่มต้นที่พรหมจรรย์ คือจริยศึกษาของนักศึกษาทุกระดับ ต้องเป็นพรหมจรรย์ที่ถูกต้อง จึงจะเรียกว่าจริยศึกษาของนักศึกษา. หมายความว่ากำลังอยู่ในสภาพที่ต้องบังคับตัวเอง ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ถูกต้อง ดึงงาม ทุกกระเบียดนิ้ว. ผมพูดธรรมดาๆ พูดภาษาไพเราะไม่ค่อยจะเป็น. ฉะนั้นต้องเป็นผู้ที่บังคับตัวเองอยู่ในระเบียบวินัยอย่างถูกต้อง เป็นระเบียบเรียบร้อย ดึงงาม อยู่ทุกกระเบียดนิ้ว นี้จึงจะเป็นจริยศึกษา ไม่ใช่เป็นลูกสิงหะโมน. คุณรู้สึกอย่างไร ก็ตามใจ ผมรู้สึกว่า ในรั้วมหาวิทยาลัยนี้ เต็มไปด้วยสิงหะโมน ที่กระโดดโลดเต้นอยู่อย่างไม่รู้ความหมายว่าเกิดมาทำไม. ผมไม่รู้สึกว่าเป็นจริยศึกษาที่ตรงไหน หากความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตามแผนของจริยศึกษา หรือพรหมจรรย์ยาก ไม่บูชาการศึกษา บูชาการเล่นมากกว่าการศึกษา ทั้งที่การเล่นนั้น เขาให้เป็นเพียงเรื่องเล็กๆ น้อยๆ สัก ๕ หรือ ๑๐ เปอร์เซ็นต์สำหรับอนามัย เพื่อความผาสุกความปกติของร่างกาย ไม่ใช่เรื่องต้องบูชา. นี่แหละเขาสอนให้บูชากีฬา บูชาอะไรอย่างชีวิตจิตใจ หรืออยากจะเป็นกองเชียร์มากกว่าอยากที่จะเรียนหนังสือ. เรื่องเป็นกองเชียร์นี่ก็คือเรื่องเพาะนิสัย พอกพูนนิสัยแห่งความเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกของตัว; อย่างนี้ยังไม่ใช่จริยศึกษา.

จริยศึกษาต้องรับทำลายความเห็นแก่ตัว หรือความเห็นแก่พวกของตัว. อันนี้มันเป็นเมฆหมอกที่เข้ามากลบเกลื่อน หรือปิดบังตัวจริยศึกษา. ฉะนั้นต้องเติม

ไปด้วยความสำรวม ความมัธยัสต์ มากขึ้นทุกที ตามวัยของความเป็นหนุ่มสาว. เมื่อเป็นเด็ก ๆ ก็เล่นหัว หัวเราะร่วน ไร้เรงกันบ้าง. เมื่อมาเป็นหนุ่มสาว ต้องมัธยัสต์ บึกบึนสำรวมเสี่ยมเจียมตัว. โดยเฉพาะยังเป็นสาว สำหรับเด็กหญิง ยิ่งต้องมัธยัสต์ สำรวม. เต็มวันยังเป็นสิงหะโมน ยังเป็นสาว ยังไม่สำรวม ไม่สำรวมยิ่งไปกว่าเด็ก ๆ ด้วยซ้ำไป. นี้เรียกได้ว่าไม่มีความเป็นจริยศึกษา หรือเป็นพรหมจารี เป็นอะไร อยู่ในนั้น; ในที่สุดก็ไม่มีบิตามารดา ครูบาอาจารย์ ไม่มีพระรัตนตรัย ในชีวิต นักศึกษาที่โลดโผนอย่างเพริชวลม ในสมัยนี้; ไม่มีความเป็นบิตามารดา ความเป็นครูบาอาจารย์ หรือความเป็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในจิตใจของเขา. เขาก็ือบิตามารดา เป็นผู้ที่ต้องคอยอำนวยความสะดวกที่เขาต้องการ ต้องให้เงินใช้ ต้องให้อาหารกิน ต้องให้เล่าเรียนตี ต้องให้ได้แต่งงานตี บิตามารดามีหน้าที่อย่างนั้น เพราะบิตามารดาทำให้เขาเกิดมา ด้วยความสนุกของบิตามารดาเอง.

มีเรื่องจริงที่น่าเล่าต่อพวกคุณโดยเฉพาะ ที่ผมก็เคยเล่าแก่บางคนมาแล้วว่าที่กรุงเทพฯ มีนักศึกษาหญิง กลับมาจากเมืองนอก หุหุหุมาด้วยปริญญาอย่างกะว่า เทพี หยาดฟ้า อะโรมา แล้วก็มาในรูปที่เห็นบิตามารดาเป็นลูกหนี้ บิตามารดากลายเป็นลูกหนี้. เขาเรียกร้องเอาจากบิตามารดา กระทั่งใช้บิตามารดา ถ้าเขาต้องการอะไร เช่นอย่างคนใช้ หีบน้ำ หีบอะไรให้ บิตามารดาต้องจัดต้องทำให้เขา ถ้าคนใช้ไม่ได้ทำไว้. หนักเข้า แม่ที่แสนจะอดทนแล้ว ทนไม่ไหว เอ่ยปากออกมาว่า ลูกช่างไม่รู้จักบุญคุณของแม่เสียเลย. แม่ - ทั้งที่สุภาพที่สุด ก็ยังออกปากมาได้อย่างนั้นว่า ลูกช่างไม่รู้จักบุญคุณของแม่เสียเลย. นักศึกษาสาวคนนั้น ก็ทวาดเอากับแม่ว่า แม่ไม่รู้จักบุญคุณของฉันเลย ฉันไปเรียนสำเร็จมา ทำให้แม่มีหน้ามีตา ทำให้สกุลของเรามีหน้ามีตา แม่ช่างไม่รู้จักบุญคุณของฉันเสียเลย. เขาอ้างสิทธิอย่างนี้. นี่เป็นเรื่องจริง ไม่ต้องออกชื่อ คนที่มาเล่าให้ฟัง เขากระซิบชื่อให้ฟังด้วย เขาไม่กล้าพูดคัง ๆ แต่ยืนยันว่าเป็นเรื่องจริง ในกรุงเทพฯ เมื่อไม่นานนัก. นี่เลยกลายเป็นว่า ลูกทวงบุญคุณพ่อแม่

ไม่ใช่แม่ทวงบุญคุณลูก. ลูกทวงบุญคุณว่า เขาทำให้แม่มีหน้ามีตา ทำให้สกุลมีหน้ามีตาเด่นในสังคม. นั่นแหละ ผลของการศึกษามันไปได้ไกลถึงอย่างนี้. นี่ผมเรียกคนชนิดนี้ว่าเป็นคนที่ไม่มีความรัก เขามีลูกหนี้ คือบิดามารดาต้องใช้หนี้เขา. บิดามารดาอาศัยความสนุกทางการมรดกทำให้เขาเกิดมา ฉะนั้นเขาไม่ถือว่าเป็นบุญคุณ แล้วบังคับเขาได้ทำให้บิดามารดามีหน้ามีตา บิดามารดาจึงเป็นหนี้เขา. อย่างนี้จะป็นนักศึกษาที่มีจริยศึกษาได้อย่างไร.

สำหรับข้อที่ถือว่าเขาไม่มีครูบาอาจารย์นั้น เขาถือว่าครู เป็นผู้รับจ้างเอาเงินเดือนแพงๆ ทำหน้าที่สอนหนังสือต่างหาก จะมีบุญคุณอะไรกัน. แล้วคนชนิดนี้ ก็ไม่มีพระรัตนตรัย เพราะเขาไม่รู้จักพระรัตนตรัย. เขารู้จักพระรัตนตรัยในฐานะที่เป็นอุปสรรคศัตรู เขาไม่รู้จักในแง่อื่นเลย เขารู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ในฐานะเป็นอุปสรรคศัตรูขัดขวางหนทางแห่งความสนุกสนาน ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังของเขา. มองเห็นคล้ายๆ กับเป็นความจำมีดอะไรสักอย่าง ที่มาสะกิดกัน ไม่ให้เขาได้ทำตามใจตัวเอง เขามองพระรัตนตรัยในแง่เพสสิมิสต์. ฉะนั้นนักศึกษาชนิดนี้จัดว่าไม่มีจริยศึกษา.

เพราะฉะนั้นจริยศึกษาที่ถูกต้องของนิสิตชั้นมหาวิทยาลัยนี้ ต้องเป็นพรหมจรรย์ ต้องมีความเป็นพรหมจรรย์บริสุทธิ์ผุดผ่อง บูชาการศึกษาพร้อมกันไปกับความ เป็นอยู่ในระเบียบวินัยของนักเรียน ของมนุษย์ ของความเป็นหญิง ของความเป็นชาย ของศีลธรรม ทุกอย่างทั้งกลม อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยที่สุด มัธยัสถ์สำรวมที่สุด มีหิริโอตตปปะมากที่สุด กลัวที่สุดที่จะสูญเสียความเป็นอย่างนี้; เป็นคนมีความรัก มีความรักครูบาอาจารย์ หรือมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; ถ้าครบบริบูรณ์อย่างนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้มีจริยศึกษา แม้ในมหาวิทยาลัยอย่างของคุณ. เทียวนี้ความเคารพครูบาอาจารย์ ก็ยังหายากเสียแล้ว ความเคารพพ่อแม่ นั้น ก็ไม่ถูกอบรมสั่งสอน ถึงขนาดโตๆ แล้ว

ก็ยั้งกราบคืนแม่ได้, แต่กลับไปสอนให้เหนือบิฑามารดา ให้เกิดความพะงงโดยไม่รู้สีกตัว
ไม่รู้จักบิฑามารดา เหนือบิฑามารดา เพราะการศึกษาที่ไม่มีจริยศึกษา มีแต่ปากพูด มีแต่
หลักมีแต่ระเบียบอยู่ในกระดาษ. ฉะนั้นจริยศึกษาเรียกว่ายังไม่มี ยังขาดอยู่ ยังบกพร่อง
อยู่ อย่างน่าเศร้าใจในวงการการศึกษา.

ที่นี้มาถึง **ผลศึกษา**. ผลศึกษาแปลว่ากำลัง ถูกแล้วต้องมีกำลัง แต่คำว่า
“กำลัง” นี้ มีอยู่ ๒ ประเภท กำลังทางวัตถุ และทางวิญญาณ. เกี่ยวกับพวกวัตถุนิยม
รู้แต่กำลังทางวัตถุ ทางกาย สร้างสมกำลังกายให้มันแข็งแรง มีอนามยคติ มีกำลัง.
แล้วมีกำลังอย่างนี้ ก็คิดดูเถิดว่ามันมีกำลังของอะไร ที่แท้มีกำลังที่นำอันตราย เพราะขาด
กำลังทางวิญญาณทางจิตใจ ที่จะควบคุมกำลังอันนี้ เพราะฉะนั้นกำลังกายอันนั้น มันก็
เดินไปตามทางของภูตผีปีศาจคือเห็นแก่กิเลส เห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง เห็นแก่
ตัวกู – ของกู จึงไปเล่นกีฬาชนิดที่เป็นไปเพื่อตัวกู – เพื่อของกู มันจึงมีการชกต่อยกัน
มีการขว้างระเบิดขวดในสนามกีฬาของผู้มีกำลังแต่เพียงฝ่ายทางกายอย่างเดียว มีกำลังฝ่าย
วัตถุนิยมอย่างเดียว ไม่มีกำลังทางมโนนิยม. เพราะฉะนั้นตามหลักของพุทธศาสนา
สิ่งที่เขาเรียกว่ากำลัง หรือพลังนั้นเขาหมายถึงธรรมะคือสติ ปัญญา วิริยะ สมาธิ ฯลฯ
มีคุณธรรมเหล่านั้น

ที่ว่าสติ มีความรู้ มีความเพียร มีสมาธิ นั้น เขาเรียกว่ากำลัง มีกำลัง
ทางฝ่ายมโนธรรม, หรือทางฝ่ายวิญญาณ เกี่ยวกับนักศึกษาไม่มีกำลังฝ่ายนี้ มีแต่กำลัง
ฝ่ายกาย มันก็เป็นยักษ์เป็นมารไปได้ง่าย เพราะฉะนั้นอย่าลืมเสียว่า เราต้องมีกำลัง
ทั้ง ๒ ฝ่าย มีกำลังทางกาย และมีกำลังฝ่ายจิต. เราจะต้องมีกำลังจิตที่เพียงพอ
เพื่อจะบังคับกำลังกายให้เดินไปถูกทาง กำลังจิตนั้นพูดตรงๆ ในพุทธศาสนาก็คือสมาธิ.
แต่ว่าคำว่าสมาธิในภาษาไทยใช้อย่างแคบๆ มีความหมายอย่างแคบๆ ดังนั้นผมบอก
ให้เสียเลยว่ ให้จำไว้ว่าคำว่าความเป็นสมาธิ จิตเป็นสมาธิในพุทธศาสนาต้องประกอบ
ด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่าง หรือ ๓ แฟกเตอร์ คือ :

๑. จิตบริสุทธิ์สะอาดที่ *pure* หรือ *clean* คือไม่มีอะไรเจือ สะอาดบริสุทธิ์,
 ๒. จิตมั่นคงที่สุด หรือตั้งมั่นที่ *steady* หรือ *firm*,
 ๓. จิตว่องไวในหน้าที่ของมันอย่างที่สุด, *activeness* คือ *active* ที่สุด
 ต้องครบทั้ง ๓ อย่างนี้ ถ้าขาดไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่ใช่สมาธิ คือต้องประกอบไป
 ด้วยกำลังจิตที่ถูกต้องตามคำว่าสมาธิ. สะอาดที่ ตั้งมั่น ว่องไวในหน้าที่ *pure, firm* และ
active ๓ คำนี้ จำไว้ เราต้องมีจิตชนิดนี้ จึงจะเรียกว่ามีกำลัง. พลศึกษา การศึกษา
 เพื่อให้มีกำลัง ต้องมีกำลังชนิดนี้ด้วย อย่ามีแต่กำลังกล้ามเนื้อ สำหรับชกต่อยหรือสำหรับ
 แสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง.

ถ้าคุณจะแย้งว่า มีกำลังไว้เพื่อการเรียน ผมก็จะยิ่งบอกว่าต้องเป็นกำลังจิต
 กำลังทางใจ กำลังสมาธิ อย่างนั้นมันจึงจะเป็นกำลังเพื่อการเรียน. ถ้าคุณจะแย้งว่า
 มีกำลังเพื่อการงาน เพื่อทำการงาน ผมก็ว่าจิตที่เป็น ๓ อย่างนี้ คือสะอาด ตั้งมั่น ว่องไว
 ในหน้าที่ นี้จึงจะทำการงานได้ ถ้ามีแต่กำลังกายแล้ว มันก็เขวออกนอกทาง เมื่อไร
 ก็ไม่รู้. กำลังกายมันก็เหมือนเครื่องจักร ถ้าไม่มีสติปัญญาความรู้ที่ถูกต้องคอยควบคุม
 มันก็เป็นอันตราย หรือเป็นหมันเปล่าก็ได้. เพราะฉะนั้นคำว่า พลศึกษา มันควรจะ
 กำลังจิตที่ถูกต้อง แล้วจึงจะไปตามทางที่ถูกต้องร่วมกัน. ที่จริงเราไม่มี
 กำลังจิต เพราะว่าจริยศึกษามันผิดทาง, พุทธิศึกษามันผิดทาง พลศึกษา มันก็พลอย
 ผิดทางตามไปด้วย ฉะนั้นในสนามกีฬาจึงมีแต่ความเห็นแก่ตัว มีแต่เห็นแก่ตัว ๆ ทั่ว ๆ
 ของ ๆ ของ ๆ มีพวก ๆ มหาวิทยาลัยของ ๆ จึงมีการทำร้ายกัน การเบียดเบียนกัน
 ในสนามกีฬา ในนามของกีฬา กีฬาเลยกลายเป็นที่เพาะฟักความเห็นแก่ตัว. ถ้าอย่างนี้
 แล้ว หยุคเล่นกีฬาเสียที่จะดีกว่า จะไม่มีโอกาสฝึกความเห็นแก่ตัว คือเราอยู่ที่ห้องเรียน
 เราไม่มีโอกาสที่จะฝึกความเห็นแก่ตัว พอเราลงไปในวงการกีฬา ก็กลายเป็นการฝึก
 ความเห็นแก่ตัว พวกของตัว สีของตัว เกียรติของตัว ของคณะของตัว ของมหา
 วิทยาลัยของตัว ตามที่พวกกองเชียร์เขาไปเชียร์. เพราะฉะนั้นเลิกกีฬาแบบนี้เสียที

จะเป็นการศึกษาที่ซึ้นมา คือหยุดความเห็นแก่ตัวกันเสียที เพราะว่ากีฬาที่เขาต้องการทำลายความเห็นแก่ตัว จำไว้ว่ามันมีระเบียบอย่างนั้น แล้วอะไรที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัว อันนั้นเป็นกีฬา เพราะฉะนั้นจริยศึกษา พลศึกษา ต้องเป็นไปให้ถูกต้อง.

ที่นี้ก็มาถึง **หัตถศึกษา**. หัตถศึกษา แปลว่าการใช้มือ มันก็คือฝีมือลายมือ หัตถศึกษาก็คือวิชาอาชีพนั่นเอง หมายความว่าวิชาเทคนิคทุกแขนง เพื่ออาชีพ นั้นจัดเป็นหัตถศึกษา. ดังนั้นเราเอาวิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ แพทยศาสตร์ อะไรศาสตร์ ๆ ทั้งหมด ที่เป็นวิชาเทคนิคทั้งหมดนี้ ไปเป็นหัตถศึกษาเสียดีกว่า คือการมีฝีมือลายมือเพื่อมีชีวิตอยู่รอดด้วยการมีอาชีพ ทั้งภาควิชาการ ทั้งภาคปฏิบัติของวิชาชนิดนั้นทั้งหมด คือทั้งภาคตัวหนังสือและภาคทำจริง เหล่านี้ไปไว้ให้เป็นหัตถศึกษาเสียให้หมด เพราะว่าเพื่ออาชีพเท่านั้น; ไม่ควรจะถือว่าเป็นพุทธิศึกษา. เรียนวิทยาศาสตร์ เรียนประวัติศาสตร์ เรียนปรัชญา เพื่ออาชีพนั้น มันเป็นหัตถศึกษาคามแบบภาษาธรรม คือไม่ใช่ว่ากันทางภาษาวัด. หัตถศึกษา แปลว่าฝีมือลายมือ คือ *craftsmanship* อะไรทำนองนั้น มันเป็นไปเพื่อผลทางวัตถุ เพื่ออาชีพในที่สุด. **เดี๋ยวนี้อย่าลืม ว่าเราไม่ใช่เกิดมาเพื่ออาชีพ เราเกิดมาเพื่อสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ. อาชีพเป็นเพียงอุปกรณ์เล็กน้อย ให้เรามีชีวิตรอดอยู่ได้ เพื่อเราจะได้ทำไป ๆ เพื่อสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าอาชีพนั้น ไม่ใช่สิ่งทั้งหมดทุกอย่างของคนเรา.**

เดี๋ยวนี้กำลังเข้าใจผิดกัน กำลังบูชาอาชีพว่าเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องเดียวทั้งหมดของเรา เราต้องทำอาชีพของเรา เพื่อเราจะได้เงิน แล้วเราจะมีกิน - มีใช้ - มีกาม - มีเกียรติ. อาชีพมีผลเป็น กิน กาม เกียรติ เลยบูชากันใหญ่; เลยเป็นทั้งหมดของชีวิตไปเสีย ไม่เหลือเนื้อที่ไว้ให้สิ่งที่ดีที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ ว่าคืออะไร และจะเข้ามาที่ตรงไหน. คุณลองไปสังเกตดู คนที่เป็นนักธุรกิจเป็นอะไรก็ตาม ที่สำเร็จการศึกษา

มาแล้ว ประกอบอาชีพอยู่ เขาบูชาอาชีพเป็นสรณะ ไม่ผันถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ผันถึงพระเจ้า ไม่ผันถึงบรมธรรมอย่างไร. ขอให้คุณพยายามไปดูเรื่องนี้ให้มาก โดยเฉพาะในกรุง แล้วคุณจะเข้าใจเรื่องนี้ได้เอง.

ในเรื่องหัตถศึกษา ให้มีฝีมือลายมือเพื่ออาชีพ แม้จะเป็นชั้นเทคนิคชั้นอะไรก็ตาม มันไม่ใช่ทั้งหมดของชีวิต. ผมเลยสรุปเอาง่ายๆว่า วิชาเทคนิคทั้งหมด ทั้งภาควิชาและภาคปฏิบัติ คือทั้ง *technics & technique*. ล้วนเป็นหัตถศึกษา. เขากงไม่จัดกันแบบนี้ ในระบบการศึกษา ๔ อย่าง เขาจัดกันเป็นอย่างอื่น คือไปไขว้กัน แล้วเอาสิ่งที่ไม่ใช่หัวใจ ไปเป็นหัวใจ เอาสิ่งที่เป็นหัวใจมาเป็นของไม่สำคัญ เลยเสียหายไปหมด.

นี่ ชีวิตนักศึกษาที่เต็มไปด้วยพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา มันควรจะมีความหมายอย่างนี้ มีหลักอย่างนี้ แล้วปฏิบัติกันให้ถูกต้อง. อ้อ!เอาฝีมือ วิชาอาชีพไปเป็นพุทธศึกษาเลย; ให้พุทธศึกษาเป็นแสงสว่างของชีวิตตลอดชีวิต; ชีวิตทั้งสาย เป็นแสงสว่างได้อย่างไร อันนั้นเป็นพุทธศึกษา. ส่วนวิชาเทคนิค เช่นวิศวกรรมศาสตร์เป็นต้นนั้น เป็นหัตถศึกษา. นี่ผมไม่พูดชนิดที่ว่า ใครจะต้องเห็นด้วย หรือยอมรับ แต่ผมพูดไปตามความรู้สึกที่ว่า ควรต้องเป็นอย่างนี้ มนุษย์จึงจะรอดได้, มนุษย์จึงจะรอดเป็นมนุษย์ไปได้. ถ้ามิเช่นนั้น มนุษย์ก็จะฆ่าตัวเองตาย เชือดคอตัวเองตาย เพราะวัตถุนิยมให้ผลอย่างที่เราเห็นๆกันอยู่ ว่ามันเป็นมากขึ้นๆทุกที หากความสงบในโลกนี้ไม่ได้ ยิ่งขึ้นทุกที เพราะการศึกษาที่เดินไปผิดทาง. เรานี้แหละ ถ้าเอาชีวิตนักศึกษาของเราเป็นอุคมศึกษาจริง มันต้องเดินถูกทาง.

ผมได้พูดถึงคำว่าชีวิตนักศึกษา ก็อยากจะพูดเลยไปถึงคำว่า ชีวิตประจำวัน ของนักศึกษาเสียด้วย. ชีวิตประจำวันของนักศึกษาต้องให้เต็มอยู่ด้วยการศึกษา ๔ อย่างอย่างที่ว่านี้ ให้ถูกต้อง และถูกต้องเป็นประจำวัน ทั้งพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา; แล้วความถูกต้องนั้น จะอยู่ในรูปของระบบหนึ่งที่เขาเรียกกันว่า *Plain*

living. high thinking. plain living คือกินอยู่อย่างต่ำ. high thinking มุ่งกระทำ
 อย่างสูง; กล่าวคือกินอยู่ให้ต่ำที่สุด แล้วมุ่งกระทำให้สูงที่สุด นั่นแหละความหมายของ
 Plain living high thinking. พวกฝรั่งก็พูดอย่างนี้เป็น และเป็นผู้ให้กำเนิดคำพูดอย่างนี้
 ด้วยซ้ำไป. Plain living high thinking มันเป็นภาษาฝรั่งอยู่แล้ว แต่ฝรั่งนั้นแหละ
 เข้าใจคำว่า ต่ำ เข้าใจคำว่า สูง นั้นผิดไปเสีย. มันเป็นสูงทางวัตถุไปเสีย. มุ่ง
 กระทำอย่างสูง มันสูงทางวัตถุไปเสีย เพื่อกิน เพื่อเอรีตอรร้อยทางเนื้อทางหนังไปเสีย.
 เป็นอยู่อย่างต่ำก็ถูก ก็เป็นอยู่อย่างง่าย ๆ; แต่พอว่า มุ่งกระทำอย่างสูง มันสูงทางวัตถุ
 นิยมไปเสีย. นั่นแหละคือต่ำ มันก็กลายเป็น มุ่งกระทำอย่างต่ำไปเสีย. ถ้าเข้าใจคำว่า
 “สูง” ถูก เป็นเรื่องมโนนิยม สูงทางจิตทางวิญญาณ มันก็ถูก ฝรั่งพูดก็ถูก ไทยพูดก็ถูก
 โครพูดก็ถูก. เพราะฉะนั้นเราต้องเข้าใจคำว่า “สูง” ให้ถูก; คำว่า “ต่ำ” ก็ต้อง
 เข้าใจให้ถูก. คำว่า ต่ำ นี้ ไม่ใช่หมายความว่าให้ต่ำทราม หรือผิด หรือเลว.
 plain นี้ก็เป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่ใช่ต่ำทราม แต่ก็เรียกว่าต่ำ เพราะมันต่ำไปข้างล่าง มันก็
 ต้องต่ำ เรากินอยู่หลับนอนต่ำ แต่ใจของเราใฝ่สูง; ไม่ใช่ต่ำสกปรก แต่เราต่ำเพื่อ
 ไม่ให้โอกาสแก่กิเลส. กินอยู่อย่างต่ำ – อย่างง่ายนี้ เพื่อไม่ให้โอกาสแก่กิเลสเท่านั้น
 เอง ถ้าคุณไปกินอยู่สูง ก็หมายความว่าให้โอกาสแก่กิเลส เพราะว่ากิเลสเท่านั้น มัน
 ต้องการกินอยู่สูง.

ได้พูดกันแล้ว เรื่องการบวชนี้ จะไม่กินส่วนเกิน คือส่วนที่ไม่จำเป็น
 เรียกว่าส่วนเกิน เราจะไม่กิน เช่นไม่กินอาหารเย็น ไม่นั่งนอนบนที่นอนสวยงาม ๆ ล ฯ
 อะไรต่าง ๆ นี้เรียกว่าไม่กิน – ไม่ใช่ส่วนเกิน นั้นมันคือต่ำ ง่าย ๆ ราคาถูกที่สุด; ไม่มี
 ปัญหาว่าจะไม่มีอะไรกิน ถ้าเรากินอย่างต่ำ. ถ้าเราไปมุ่งกินอย่างสูง อาหารในโลกนี้
 จะไม่พอให้กิน เป็นปัญหาที่นักเศรษฐกิจ นักอนามัยเขากลัวกันนัก ว่าโลกนี้จะไม่มีย
 อะไรกิน. ถ้ามุ่งกินอย่างต่ำ มันยังมีอะไรกินไปอีกนาน ถ้ามุ่งกินอย่างสูง มันก็ขาด
 แล้วตั้งแต่เดี๋ยวนี้. พวกนายทุนกลัวมาก พวกคอมมิวนิสต์ก็อยากจะได้ สิ่งนี้เรียกว่า

“กินดี—อยู่ดี” เพราะฉะนั้นอย่าลืม ที่พูดมาแล้ว เรื่องกินดี—อยู่ดี กับกินอยู่แต่พอดี นั้นมันคนละเรื่องกัน. เราต้องกินอยู่พอดีเสมอตามที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า มตฺตญฺญตฺตา จ ภตฺตสฺมีฯ ไม่ใช่ให้กินดี—อยู่ดี กินดี—อยู่ดี ขยายขึ้นไปจนไม่มีขอบเขต. กินดี อยู่ดี นี้แหละทำลายโลก ให้โลกไม่พอกิน. ถ้ากินอยู่พอดีแล้ว จะช่วยให้โลกนี้มี ความผาสุกไปอีกนาน เพราะฉะนั้น *plain living* หมายถึงกินอยู่พอดี เรียกว่าต่ำ หรือ *plain*. ถ้ากินดี—อยู่ดี กะเถิบสูงขึ้นไปเรื่อยๆ จนไม่รู้ว่าจะอย่างไร จน *luxury* แล้ว ก็ยังว่า ไม่พอ อยู่แน่แหละ; จนเพื่อ เหลือเพื่อ ก็ยังว่าไม่พอยุ่แน่แหละ. นี่ กินดี—อยู่ดี มันขยายออกไปอย่างนี้เรื่อย เป็นเทวคามันก็ยังไม่พอ. เพราะฉะนั้น *plain living* ต้องกินข้าวจานแมว อาบน้ำในคูลู เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว อย่างที่ผมขอร้องให้ทุกคนที่อยู่ ที่นี้เป็น. กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคูลู เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว นั่นคือ motto ของฉัน.

คำว่า “กินข้าวจานแมว” หมายความว่ากินเท่าที่จำเป็น ง่ายๆ อย่างแบบฉัน ในบาตร อะไรอย่างนี้. “อาบน้ำในคูลู” หมายความว่าไม่ต้องอยู่อย่างหรูหรา ไม่ต้อง มีห้องน้ำ ไม่ต้องมีห้องนอน ไม่ต้องมีห้องหฺรฺุหฺรฺุอะไรต่างๆ. อาบน้ำในคูลู คือสภาพ ของคนที่อาบน้ำในคูลู. “เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว” คืออย่ามีตัวกู—ของกู อย่าปล่อย ตัวกู—ของกู ยกหูชูหางขึ้นมา พยายามทำทุกสิ่งทุกอย่าง แม้งานชั้นต่ำต้อย เช่นเรานิยมทำงานอย่างกุลฺี ที่สวนโมกข์นี้ พระเถรนิยมทำงานอย่างกุลฺี เพื่อกดไว้ซึ่งความมี ตัวกู—ของกู; แล้วทำงานอย่างไม่ต้องมีใครชอบใจ ผมไม่ชอบใจ ไม่ให้รางวัล เพราะ เขาทำงานชนิดนี้ มันเป็นเรื่องฝึกฝนตัวเขา เพื่อผลแก่ศาสนา แก่พระพุทธเจ้า ผมไม่มี หน้าที่จะไปชอบใจเขา. เขาทำอะไรเหน้อยเกือบตาย ผมก็ไม่มีหน้าที่ที่จะไปชอบใจเขา ให้เขาเป็นอยู่เหมือนกับตายแล้ว ก็หมายความว่าไม่มีตัวกู—ของกู ที่จะเรียกร้องสิทธิ ทวงสิทธิอย่างนั้นอย่างนี้ ที่พวกนักศึกษาในมหาวิทยาลัยชอบใช้กันนัก ในการทวงสิทธิ

อย่างนั้นอย่างนี้. ที่นี้เราเป็นอยู่เหมือนกับตายแล้ว ไม่มีตัวกูที่จะทวงสิทธิ์กับใคร. บทว่า *plain living* สรุปไว้อย่างนี้.

สำหรับ *high thinking* นั้นมุ่งหมายสูง มุ่งถึงอุดมธรรม บรมธรรมสิ่งสูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ คือหมดตัวกู ไม่มีตัวกู; หมดตัวกู แล้วก็ทำอะไรได้ทุกอย่าง ที่เป็นบรมธรรม มีความสุขเต็มที่ มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ทำหน้าที่เพียง เพื่อหน้าที่ แล้วมีความรักสากลได้จริง. เมื่อหลักเกณฑ์ส่วนใจความมันไปคนละรูปอย่างนี้ อะไร ๆ มันจึงเป็นคนละรูปไปหมด กับที่เป็นวัตถุนิยม เพราะเรานิยมนามธรรม หรือ มโนนิยม มันก็ตรงกันข้ามไปหมด กับวัตถุนิยม ฉะนั้น แม้แต่สิทธิ์ หรือหน้าที่ ก็ตรงกันข้าม.

บรมธรรม ทางมโนนิยม ว่าหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน ไม่ใช่ทำงาน เพื่อเงิน. ได้ผูกกันบ้างแล้ว คงเข้าใจแล้ว ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นี้ระวังให้ดีให้มัน บริสุทธิ์เดชะ เตียวมันถูกสอนให้เด็ก ๆ ทำหน้าที่เพื่อเรียกร้องสิทธิ์. ผมว่าเป็นลัทธิ ภูตผีปีศาจ. การที่สอนให้ทำหน้าที่เพื่อเรียกร้องสิทธิ์ เป็นลัทธิของภูตผีปีศาจ แต่เขาก็ถือว่าเป็นวิชาที่ถูกต้อง สอนอยู่ในปรัชญา ในมหาวิทยาลัย ทำหน้าที่เพื่อเรียกร้องสิทธิ์ อย่างนั้นอย่างนี้; แต่เราว่าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ไม่ใช่เพื่อเรียกร้อง สิทธิ์. เรามีหน้าที่อย่างไร เราก็ทำอย่างนั้น. ที่นี้ ถ้าเรามีสิทธิ์ ก็คือเรามีสิทธิ์ ที่จะทำหน้าที่ ผมอยากจะพูดอย่างนี้. เรามีสิทธิ์ที่จะทำหน้าที่ ไม่ใช่ทำหน้าที่เพื่อ จะเรียกร้องสิทธิ์. เพราะฉะนั้นการทวงสิทธิ์ เรียกร้องสิทธิ์ สะไตรค์ในมหาวิทยาลัยนั้น มันมีไม่ได้ เพราะเรามีสิทธิ์เพียงที่จะทำหน้าที่ แล้วก็ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ เพราะเราเป็น มนุษย์. ถ้าเราไม่ทำหน้าที่ของมนุษย์ เราก็ไม่ใช่มนุษย์.

ที่นี้เมื่อเราทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ คือทำงานเพื่องาน โลกก็หมดปัญหา ไม่มี การแย่งชิง ไม่มีการลุ่มหลงในเรื่องเนื้อหนัง มันก็มีผลเคลื่อนไปหมด ทุกคนมี ความสุขได้ เพราะว่าผลที่แสดงออกมา มันเหลือส่วนที่มนุษย์ต้องการ. เตียวนี้ใคร ๆ

ก็ทำหน้าที่ เพื่อทวงสิทธิ เรียกร้องสิทธิ เอามาเป็นของกู มันก็มารวมอยู่ที่คนใดคนหนึ่ง มากเกินไป คนอื่นก็ขาดแคลน โลกก็ขาดแคลน เพราะว่าทุกคนทำหน้าที่เพื่อสิทธิ เรียกร้องและเอามาเป็นของกู. จริยธรรมสากลจึงไม่มีหลักอย่างนี้ จึงปฏิเสธอย่างนี้ ไม่ทำงานเพื่อเงิน แต่ว่าทำงานเพื่องาน เหมือนพระพุทธเจ้าที่เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของบุคคล ผู้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน ท่านไม่ได้ทำเพื่อเอาผลอะไรจากใคร. เราคนธรรมดาสามีบุญ ปุณฺณ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ที่นั่นผลงานที่กลับมากล่อมเลี้ยงชีวิตเรานั้น ก็ให้มันเป็นเรื่องของหน้าที่ หรือของชนบทรรมนิยมประเพณี ที่มันเป็นไปตามนั้น แต่ใจของเราอย่าไปบูชา อย่าไปเรียกร้อง. เช่นข้าราชการทำงานเพื่อหน้าที่ ส่วนเงินเดือนนั้นเป็นเครื่องบูชา มันเหมือนดอกไม้ธูปเทียนที่เขาเอามอบบูชาที่ผ้าเท้าของเรา. เราเป็นคนที่ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่เรื่อยไปก็แล้วกัน เงินเดือนจะกลายเป็นเหมือนฝุ่นละอองที่ผ้าเท้า. แต่ถ้าเราทำงานเพื่อเงิน เงินเดือนจะมาสมอยู่บนหัว จะมาสมอยู่บนหัวของเรา เพราะเราบูชาเงิน บูชาเงินเดือน แล้วมันก็มีปัญหา มีความทุกข์ เพราะบูชาเงินนั้น. ถ้าเงินมาอยู่เสียที่ผ้าเท้า เป็นฝุ่นละอองใต้ผ้าเท้า มันก็ไม่เป็นไร เราจะใช้มันอย่างไรก็ได้ จะใช้บริโภค ใช้สอยไปอย่างไรก็ได้ มันเป็นฝุ่นละอองที่อยู่ใต้ผ้าเท้า ไม่ใช่มาเป็นงจกรอยู่บนหัว.

ผู้ที่ทำงานเพื่องานนั้น เงินเดือนจะมาเป็นฝุ่นละอองอยู่ใต้ผ้าเท้า.

ผู้ที่ทำงานเพื่อเงิน เงินเดือนจะมาเป็นงจกรอยู่บนหัว พัดฝุ่นให้เลือดไหลอยู่ตลอดเวลา.

คำว่า “สิทธิ” กับ “หน้าที่” มีการเข้าใจแตกต่างกันอย่างนี้ เขาทำหน้าที่เพื่อมีสิทธิ และเรียกร้องทวงสิทธิ อย่างที่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยทวงกันเรื่อยตลอดโลก ไม่มีเวลาว่าง ทวงสิทธิ์อย่างนั้นอย่างนี้. พวกเราเป็นพุทธบริษัทเป็นพวกธรรมนิยม มโนนิยม เราทำหน้าที่เพื่อหน้าที่. ถ้าจะพูดถึงสิทธิ เรามีสิทธิที่จะทำหน้าที่ แล้วทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน อย่างที่ว่า; เราจะไม่ทำหน้าที่เพื่อทวงสิทธิ เหมือนคนวัตถุนิยมทั่วไปในโลก.

ขอให้ชีวิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เป็นผู้ที่ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ถ้าทวงสิทธิก็ทวงสิทธิเพื่อจะทำหน้าที่ ไม่ใช่ทวงสิทธิเพื่อเรียกร้องเอานั่น - เอานี่. แล้วหน้าที่นั้นก็ต้องเป็นความถูกต้อง บริสุทธิ์ถูกต้อง ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว เพราะฉะนั้นต้องเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง ให้มีพุทธศึกษาถูกต้อง, จริยศึกษาถูกต้อง, พลศึกษาถูกต้อง, หัตถศึกษาถูกต้อง, นั่นคือหน้าที่. เราจึงมีหน้าที่แต่เพียงทำหน้าที่ให้ถูกต้อง แล้วสิ่งต่างๆ เป็นไปเอง ชีวิตนี้จะมีอะไรหล่อเลี้ยงไม่ต้องตาย แล้วก็ทำต่อไปเพื่อได้สิ่งสูงสุด; ไม่ใช่ทำทุกอย่างเพื่อเงิน เอามาหาความสุขทางเนื้อทางหนัง เหมือนความใฝ่ฝันของคนหนุ่มคนสาวสมัยนี้ ทั้งที่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัย หรือไม่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยก็ตาม. เขาถูกการศึกษาของโลกที่ผิดๆ สมัยนี้ จูงไปผิดๆ ให้บูชาวัตถุ เป็นเรื่องวัตถุนิยม โลกยุ่งเหยิงไม่มีที่สิ้นสุด. เพราะฉะนั้นเราเป็นตัวเองกันเสียบ้าง เลือกลงให้ถูกให้ตรง ว่ามันควรจะเป็นอย่างไร แล้วทำไปอย่างนั้น; แต่ก็ไม่ต้องไปทะเลาะวิวาทกับใคร. นี่แหละ อาศัย *Plain living high thinking* เป็นอยู่ให้ง่ายๆ เหมือนอย่างที่เราเป็นอยู่ ตามพระพุทธเจ้าท่านสอน. พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ตื่นแต่เช้า ให้หนุนหมอนไม้ ให้รบกับกิเลสทันที.

ท่านตรัสเปรียบให้ภิกษุณีถึงพวกลิจฉวี กษัตริย์พวกหนึ่งในอินเดียสมัยพุทธกาล รัฐเล็กๆ แต่เก่งกาจมาก ถึงขนาดรบพุ่งกับมหาประเทศ เช่นแคว้นมคธ แคว้นโกศลได้ เพราะว่าตระกูลกษัตริย์ลิจฉวีนี้ พวกกันหนุนหมอนไม้ ตื่นแต่เช้า อย่งตีสื่ออย่างนี้ ฝึกวิชาอาวุธในกลางดึก มีการเคารพสตรี ในฐานะไม่ใช่ของเล่น. คำว่า *เคารพสตรี*นี้ ก็ยกสตรีไว้เหนือฐานะของความเป็นของเล่นสนุกของเพศชาย. โลกสมัยนี้ตรงกันข้าม เอาสตรีเป็นของเล่นของเพศชาย หลอกให้กระโปรงสั้นเข้าไปทุกทีๆ อย่างนี้เป็นของเล่นของผู้ชายมากขึ้นไปทุกที; อย่างนี้เรียกว่าเหยียดสตรี. กษัตริย์วงศ์ลิจฉวียกย่องสตรีไว้เหนือฐานะของเล่น ฉะนั้นจึงเป็นรัฐเล็กๆ ที่เก่งกล้า สามารถรบชนะรัฐใหญ่ เช่นมคธรัฐได้. ที่นี้ต่อมาเลิกหนุนหมอนไม้ นอนบนฟูก หนุนหมอน

ข้างแคง นอนจนตะวันสาย สายแล้วก็ยังไม่นอน เขียบย่ำตริลงไปเป็นของเล่น ไม่เท่าไร
รัฐฉฉวิก็สูญเสียความเป็นรัฐอิสระ.

ฉะนั้นทรงขอร้องให้ภิกษุหนุ่มหมอนไม้ ตื่นแต่ตีตึก ฝึกวิชาอาวุธคือต่อสู้กับ
กิเลส ค่ายสติปัญญาฐาน ไม่เห็นอะไรเป็นของเล่นของควรรบร่า แบบกามารมณ ก็คือเป็น
ภิกษุโดยแท้จริง เป็นอนาคาริกโดยแท้จริงอย่างนั้นเถอะ แล้วก็พ้นจากมาร; จึงทรง
ขอร้องว่า “กลิ้งครุฑธาโน ภิกษุเว วิหโร ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย เธอจงเป็นผู้ที่อยู่โดย
มีท่อนไม้เป็นหมอนเถิด; เมื่อเธออยู่อย่างนี้ มารจักไม่ได้โอกาส” เมื่อหนุ่ม
หมอนไม้อยู่ มารจักไม่ได้โอกาส; ล่องเป็นอยู่ในมหาวิทยาลัยอย่างนั้นคู้บั้ง ในหอ
พักนักศึกษาในวิทยาลัย ล่องหนุ่มหมอนไม้ ตื่นแต่ตีตึก ฝึกวิชาอาวุธ คือฝึกเรื่อง
ที่มันเป็นหน้าที่ แล้วก็ไม่เห็นเพศตรงข้ามเป็นของเล่น เป็นเพื่อนนั้นแหละ ผมว่าจะ
เป็นมหาวิทยาลัยที่แท้จริงขึ้นมา เป็นอุดมศึกษาที่แท้จริงขึ้นมา แล้วคิดดูเถิด มีแต่ได้
ไม่มีใครตาย. หอพักนักเรียนไหน ตื่นแต่ตีตี ฝึกวิชาอาวุธ หนุ่มหมอนไม้ ไม่มี
ใครตาย ไม่มีใครเสียอะไร มีแต่ได้ที่ดี ที่งาม ที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม.
เดี๋ยวนี้มีแต่อนสาย นอนบนเตียงนอนสบาย นอนไม่ยากตื่น ไม่อยากลุก ตามใจ
กิเลส ตามใจเนื้อหนัง.

นี่ ก็คือทั้งหมดที่ผมอยากจะขอให้พิจารณา ให้เห็นว่าบรมธรรมในชีวิต
นักศึกษานั้น จะมีได้อย่างไรเกี่ยวข้องกับอยู่อย่างไร จะมีได้อย่างไร เอาไปคิดดูให้ดีๆ;
มาอยู่ที่นี้ ฝึกอย่างภิกษุอย่างนี้ ก็เป็นมหาวิทยาลัยทางวิญญาณอยู่แล้ว. มหาวิทยาลัย
ทางวัตถุ ทางเนื้อหนังของพวกคุณ ควรจะเหลือบคุดมหาวิทยาลัยทางวิญญาณของ
พระพุทธเจ้ากันเสียบ้าง แล้วก็เข้าใจชีวิตนักศึกษาที่จะเป็นอิสระ ที่จะเอา
ตัวรอดได้ โดยแน่นอน.

เวลา ๑ ชั่วโมง ของเราก็อหมด สำหรับวันนี้.

บรมธรรม กับระบบการเมือง

— ๙ —

๑๔ เมษายน ๒๕๑๒

บัดนี้ ล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ว วันนี้จะได้พูดถึงถึงเรื่อง บรมธรรม กับระบบการเมืองในโลกปัจจุบัน ซึ่งบางคนอาจจะคิดว่า บรมธรรม กับระบบการเมืองนั้นมันจะเกี่ยวข้องกันอย่างไร มันเป็นคนละเรื่อง. เมื่อกล่าวโดยที่แท้แล้วไม่ใช่อย่างนั้น มันเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กันอย่างยิ่ง. ถ้าระบบการเมืองในโลกไม่ดี โลกนี้ก็ไม่มีหวังที่จะได้รับบรมธรรม แม้ที่เป็นอย่างจริยธรรมสากล

ขอให้ระลึกไว้เสมอว่า บรมธรรมอย่างจริยธรรมสากล เขาถึงถึงปรากฏการณ์ ลักษณะ และมูลเหตุ จึงแจกเป็นว่า : อยู่เป็นสุข, มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์, หน้าที่เพื่อหน้าที่, และความรักสากล. ส่วนคำว่า บรมธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา หรือวัฒนธรรมอินเดียทั้งหมด ถึงถึงความไม่เบียดเบียนกันแต่อย่างเดียว คำเดียว

คือไม่เบียดเบียนตนเอง มีความสุขอย่างที่เรียกว่า มินิพพานเป็นสิ่งสูงสุด หรืออย่างน้อย ก็เป็นนิพพานชั่วคราว; สำหรับผู้อื่นนั้น ก็คือไม่มีการกระทบกระทั่งกันเลย. บรมธรรม ตามหลักจริยธรรมสากลใหม่ ๆ หยก ๆ นี้ก็คือ บรมธรรมตามความหมายดั้งเดิมในประเทศ อินเดียก็คือ ไม่มีแก่โลก ที่มีระบบการเมืองอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน.

สำหรับระบบการเมืองในโลก เวลานี้ เป็นอย่างไร ก็เห็น ๆ กันอยู่ แต่ดูจะไม่มีการสนใจว่า โดยส่วนลึก หรือทั้งหมด ตามที่ธรรมชาติต้องการนั้น ระบบการเมืองของโลกเราสมัยนี้เป็นอยู่ในลักษณะเช่นไร. ข้อนี้ขี้ยาก เพราะว่า **สิ่งที่เรียกว่าความจริงนั้นมันมีเท่าที่บุคคลนั้นจะรู้สึกได้เท่านั้น** ที่เหนือหรือลึกไปกว่านั้นมันรู้ไม่ได้. ฉะนั้น เรากำลังบูชาระบบการเมืองในระบบไหนกัน ก็รู้แต่แค่นั้นเท่านั้น นี่อาจจะมีลักษณะเหมือนกับบ ในหนองเล็ก ๆ หรือในรอยเท้าควายก็ได้ คือมันรู้เท่านั้น เพราะไม่ได้ศึกษาเรื่องมนุษย์กันในเรื่องอื่นให้ทุกด้านทุกมุม แม้แต่ศึกษากันสำหรับแสวงหาประโยชน์อย่างเดียว เอาการเมืองเป็นเครื่องมือหาประโยชน์อย่างเดียว ไม่ใช่การเมืองเพื่ออะไร ที่สูงไปถึงเรื่องจิตใจของมนุษย์ที่อยู่เป็นศตวรรษ ซึ่งเป็นประโยชน์อันสูงสุด. แปลว่าไม่รู้จักประโยชน์สูงสุด รู้จักหาประโยชน์ทางวัตถุทางเนื้อหนังกันไปเท่านั้น เพราะฉะนั้น การเมืองของโลกสมัยนี้ มันจึงเป็นแต่เรื่องอย่างนี้ คือ เพื่อประโยชน์สุขทางวัตถุ หรือทางเนื้อหนัง.

ทีนี้เมื่อพูดถึงการเมือง - การเมือง ก็อยากจะพูดถึง **เรื่องอธิปไตยในทางธรรม** ให้เป็นที่เข้าใจกันสักหน่อย เพราะว่าเดี๋ยวนี้เราก็มักใช้คำว่า **อธิปไตย** เช่น ประชาธิปไตย ราชาธิปไตย อุตตาริปไตย กณาริปไตย อะไรก็ตาม มีคำว่า อธิปไตย มาใช้. ทีนี้ควรจะรู้ว่า คำว่า "อธิปไตย" ในทางหลักธรรมที่เก่าแก่ บรมโบราณ เป็นพัน ๆ ปีนั้น มีอะไรบ้าง. อธิปไตยตามหลักธรรมมีอยู่ ๓ อย่าง ;

อัคราธิปไตย เอาประโยชน์หรือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่,

โลกาธิปไตย เอาประโยชน์หรือความคิดเห็นของสังคมรวม ๆ กันเป็นใหญ่
คือเอาโลกเป็นใหญ่,

ธรรมาธิปไตย เอาความถูกต้องของธรรมชาติเป็นใหญ่.

คุณลองเปรียบเทียบกันดูว่า มันอยู่กันอย่างไร และมันต่างกันอย่างไร.
การเอาความคิดเห็นหรือประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ กับการเอาความคิดเห็นหรือประโยชน์ของ
สังคมทั้งหมด เช่น โลกเป็นต้นนี้เป็นใหญ่ กับการเอาความถูกต้องของธรรมชาติเป็นใหญ่
นี้เรียกว่าอธิปไตย มีอยู่ ๓ อย่าง ตามหลักธรรม.

เดี๋ยวนี้ระบบการปกครอง เรามีอธิปไตยอะไรกันบ้าง แต่ก่อนก็มีราชาธิปไตย
แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. เดิวนั้นก็มีราชาธิปไตยแบบจำกัดอำนาจ ที่เขาเคยเรียกกัน
ว่า ปรมิตาญาสิทธิราชย์ แล้วเราก็มารวมเรียกกันเสียใหม่ว่า ประชาธิปไตยแบบมีพระราชา
หรือแบบมีกษัตริย์. แล้วก็มีแบบประชาธิปไตยล้วน ๆ ที่ไม่มีกษัตริย์. แต่แล้วใน
อธิปไตยทั้งหมดนี้ มันมีลักษณะเป็นอะไร เป็นอัคราธิปไตยจริงๆ หรือเป็นโลกาธิปไตย
จริงๆ เป็นประชาธิปไตยจริงๆ หรือกระทั่งว่าเป็นธรรมาธิปไตยจริงๆ กันหรือไม่
ที่ตรงไหน; เขาถือหลักที่จะใช้ระบบการปกครองการเมืองนี้กันอย่างไร; คุณก็แตกต่างกัน
ไปมากในโลกนี้. เพราะฉะนั้น ชื่อที่ใช้เรียกนั้น จะเป็นแต่เพียงชื่อเสียมากกว่า
เพราะว่าจุดที่เขาพุ่งแสงนั้น มันอยู่ที่ประโยชน์ เขาจะใช้ระบบการปกครองระบบไหนกัน
ในสมัยนั้นก็พุ่งแสงอยู่ที่ประโยชน์ ประเทศไหนใช้อธิปไตยแบบไหน ก็พุ่งแสงอยู่ที่ประโยชน์
อย่างเดียวกันหมดเลย. โดยเนื้อแท้มันเป็นประโยชน์อธิปไตย หรือ ปโยชนา-
ธิปไตย แล้วก็ยกไปเรียกเสียว่า ประชาธิปไตย แล้วก็ให้คำจำกัดความ หรือคำขวัญว่า
ของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน. แต่แล้วมันก็มีปัญหาตรงที่ว่า ประชาชน
นั้นเป็นอย่างไร ถ้าประชาชนเป็นวัตถุนิยม ประโยชน์นั้นก็เป็นวัตถุนิยม ถ้าประชาชน

เป็นธรรมเนียม เป็นมโนธรรม หรือเป็นอย่างที่เรียกว่า วิญญาณนิยม อะไรก็แล้วแต่
ประโยชน์นั้นมันก็เป็นเรื่องธรรมเนียม.

แต่เดี๋ยวนี้ ในโลกนี้ ไปดูเถอะ วัตถุนิยมเข้าตา ที่เรียกว่าเลือกเข้าตา
เป็นเลือกของวัตถุนิยมเข้าตา เพราะฉะนั้น การเมืองแม้จะเรียกว่า ประชาธิปไตยมันก็เพื่อ
วัตถุนิยม เพราะคนทุกคนมันเป็นวัตถุนิยม โลกนี้มันกำลังตกอยู่ในอำนาจของวัตถุนิยม
ของปีศาจแห่งวัตถุนิยม เพราะฉะนั้น ที่ว่าของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน
นั้น มันก็ของวัตถุนิยมเป็นแน่นอน ไม่เกี่ยวกับเลยกับธรรมเนียมหรือธรรมาธิปไตย ;
มันไม่เกี่ยวกับเลย เพราะนั่นมันเป็นเรื่องทางมโนธรรม.

ทีนี้ นักศึกษา หรือคนสมัยนี้ เขาเอาวัตถุนิยมมาเป็นมโนธรรม ที่ว่าเลือก
เข้าตา นั้นมันหมายความว่า คือมองไม่เห็นอะไร จนเอาวัตถุนิยมเหนือหน้เป็นมโนธรรม.
มันก็พูดถึงมโนธรรม ถึงธรรมะ ถึงอะไรกันอยู่มาก แต่มันไม่ใช่ มันไม่ตรงกับคำว่า
ธรรมาธิปไตย ความถูกต้องของธรรมชาติเป็นหลัก. ดังนั้นมันจึงกลายเป็นเพียงโลกา-
ธิปไตย เอาความคิด ความเห็น ความต้องการของประชาชนนั้น เป็นหลัก แล้วใน
ที่สุดมันก็อวดดีไปไม่ได้ คือจะเอาคนดี คนจริง คนยุติธรรมมาจากไหนเป็นฝูง ๆ มันไม่ใช่
วัวควายที่จะหามาได้เป็นฝูง ๆ. มันก็ต้องมอบอำนาจให้คนใดคนหนึ่ง ให้ประธานาธิบดี
หรือให้ใครก็ตาม ในที่สุดมันก็เป็นอัคราธิปไตย หรือเอกราธิปไตยไปโดยไม่รู้สึกรู้ว่า.
ทั้งที่ปีศาจกว่าประชาธิปไตย มันก็คืออัคราธิปไตย ตามความคิดหรือสติปัญญา ของ
บุคคลคนใดคนหนึ่งเป็นหลัก ตามที่เขามอบอำนาจให้ใคร ชั่วเวลาไม่กี่ หรือตลอดกาล
ก็ตาม. เพราะฉะนั้น ระบบการเมืองหรือการปกครองในโลกมันจึงสับสนชนิดที่พูด
ไม่ได้ ว่ามันเป็นอะไรแน่ นอกจากจะพูดได้เป็นอย่างดีที่ว่า มันเป็นกิเลสาธิปไตย
คืออธิปไตยของกิเลสของคนทุกคนในโลกรวมกัน. อย่างนี้เราเรียกว่า ที่แท้จริงนั้น
คือ กิเลสาธิปไตย.

ถ้าพูดถึงกิเลส มันก็คือชาตาน หรือพญามาร ไม่มีอะไรอื่น ฉะนั้นโลก
 ทุกวันนี้ถูกปกครองด้วยชาตาน เป็นชาตานอธิปไตย หรือมาราธิปไตย มันจึงเคียดร้อ
 ไปทุกหย่อมหญ้า ไม่เคียดร้อร่างกาย ก็เคียดร้อทางจิต ไม่เคียดร้อทางจิต ก็เคียด
 ร้อทางวิญญาณ มันมีผลเป็นความนอนไม่หลับ แก่บุคคลธรรมดา ก็บุคคลที่ยัง
 ปล่อยาวไม่ได้; หรือที่เรียกล้อ ๆ กันอยู่เดี๋ยวนี้ว่า ทำจิตว่างไม่ได้ มันก็นอนไม่ค่อย
 หลับกันทุกหย่อมหญ้า. เพราะว่า การปกครองเป็นระบอบมาราธิปไตย ชาตานอธิปไตย
 ในเมื่อพูดโดยบุคคลาธิษฐาน; ถ้าพูดโดยธรรมาธิษฐาน มันก็เป็น กิเลสาธิปไตย—
 อธิปไตยของกิเลส ของทุกคนในโลกรวมกัน. ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมชาติ อย่าง
 นักวิทยาศาสตร์สักหน่อยก็พูดว่า “วัตถุนิยมาธิปไตย” คือมีวัตถุนิยม *materialism* นั้นแหละ
 เป็นอธิปไตย. วัตถุนิยมาธิปไตย หรือวัตถุดูอธิปไตย ก็แล้วแต่จะเรียก.

ลองเปรียบเทียบกันดู จะเห็นได้ว่า มันใกล้เคียงเท่าใด กับ *ธรรมาธิปไตยตาม*
หลักของพุทธศาสนา ซึ่งเอาธรรมหรือพระธรรมเป็นหลัก เอาความจริงความถูกต้องตาม
 ธรรม คือตามกฎเกณฑ์อันลึกซึ้งของธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งเราเรียกได้อย่างหนึ่งว่า
 พระเจ้า. ธรรมนี้ เรียกได้อย่างหนึ่งว่าพระเจ้า; กฎของธรรมชาติ เรียกได้อีกอย่างหนึ่ง
 ว่าพระเจ้า. ถ้ามีพระเจ้าเป็นอธิปไตยกัน โลกนี้ก็ไม่มียุทธหะอะไรกัน เดียวนี้มีพระเจ้ากัน
 แต่ปาก ในกองทัพออกชื่อพระเจ้กันแต่ปาก ที่บ้านก็ออกชื่อพระเจ้กันแต่ปาก ในโบสถ์
 ก็ออกชื่อพระเจ้กันแต่ปาก ไม่รู้ว่าพระเจ้ที่แท้จริงคืออะไร อยู่ในสภาพอย่างไร.

พุทธศาสนาเราก็เรียกว่า ธรรม หรือพระธรรม แต่ส่วนใหญ่พุทธบริษัท
 ก็ออกชื่อกันแต่ปาก ก็พลอยตามกันพวกฝรั่ง ซึ่งเป็นเจ้าตำรับตำราเรื่องประชาธิปไตย
 เรื่องอะไรไปโน่น มันจึงสับสนวุ่นวายกันไปหมด ไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรกันแน่.

สำหรับคำว่า *ธรรมาธิปไตย* นี้ มันถึงถึงความดี ความงาม ความจริง
 ความยุติธรรม เรียกสั้น ๆ ว่าความดี ก็แล้วกัน แล้วคุณจะต้องพิจารณากันในแง่ที่ว่า

เตี้ยนั่นมันขาดคนดี มันขาดความดีในโลก คือขาดคนดี มีแต่คนวัตถุนิยม มีแต่คนต้องการประโยชน์ส่วนตัวและพวกของตัว, ถ้าว่ามีความดีหรือมีคนดีแล้ว ระบบการปกครองชนิดไหนก็เป็นเรื่องถูกต้องไปหมด มันเป็นธรรมชาติไปโดยไปหมด. ถ้าเรามีคนดีจริงเพียงคนเดียวเท่านั้น มันหาง่ายกว่าหาตั้งฝูง แม้ให้เป็นเผด็จการ เขาก็เผด็จการไปอย่างดีที่สุดและรวดเร็วที่สุด ระบอบเผด็จการมันก็ดี เป็นของดี; หากเราหาคนดีมาได้ตั้งฝูง มาเป็นประชาธิปไตย มันก็ดีได้เท่านั้น และดีเท่ากันนั้นแหละ จะดีมากกว่านั้นไม่ได้. ถ้าเรามีคนดีอย่างเดียวกัน มันก็เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นมาทันที แม้จะให้คนดีคนเดียวปกครอง หรือจะให้คนดีตั้งฝูงปกครองก็ตาม.

เรื่องนี้คุณพิจารณาดูเถอะ คนดีหาทำยาก จนเกือบจะเรียกว่าสูญพันธุ์ไปแล้ว มันมีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ปรากฏ หรือมันมีขึ้นมาอย่างมีอำนาจไม่ได้ มันต้องซ่อนตัวอยู่ เพราะฉะนั้นที่มาทำหน้าที่ปกครองคนทั้งโลกอยู่นี้ คือกิเลส กิเลสรวมหมดของคนทั้งโลก ไม่แหวกโอกาส ไม่เบียดโอกาสให้คนดีหรือความดี เพราะฉะนั้นเราต้องถือว่า มันเป็นระบอบเผด็จการทารุณ เป็นประชาธิปไตย ที่อาจจะสร้างโลกนี้ให้เป็นนรกไปได้ในพริบตาเดียว. คนทั้งโลกเป็นวัตถุนิยม เห็นแก่เนื้อหนัง แล้วเอาทั้งหมดนี้มาเป็นรัฐสภา เป็นอะไรก็ตาม เป็นผู้ปกครองโลก มันก็พลิกโลกนี้ให้กลับเป็นนรกได้ทันที คือเป็นโลกแห่งการแข่งขันแย่งชิง เบียดเบียน บุกขูดขูดเป็นพระเจ้า แล้วก็ไม่เห็นแก่หน้าใคร ฉะนั้นจึงทำอะไรได้อย่างที่ไม่น่าทำ อย่างเดียวนี้ปัญหาทางศีลธรรมเกิดขึ้นอย่างที่เราเรียกว่ามันจะเหลือทนอยู่แล้ว; ปัญหาทางความสงบเรียบร้อย มันเกิดขึ้นอย่างที่ว่าเหลือทนอยู่แล้ว; จนจะทำให้หนีไปว่า คนดีสูญพันธุ์ไปแล้วจากโลกหรืออย่างไร. ถ้าคนดีสูญพันธุ์ไป มันก็หมายความว่าธรรมะไม่มีในโลก ธรรมาธิปไตยไม่อาจจะมีได้ในโลก มันก็มีแต่อัคราธิปไตย โลกาธิปไตย ตามแบบของวัตถุนิยมไป สรุปอยู่ที่วัตถุเป็นใหญ่ เป็นเหยื่อของกิเลส ซึ่งเป็นผู้ต้องการวัตถุ มันก็เป็นกิเลสาธิปไตย มาราธิปไตย ซาตานาธิปไตยไป ดังที่กล่าว.

ที่นี้เราลองนึกดูกันใหม่ว่า ครั้งพุทธกาลโบราณจริงนั้น มีระบบการเมืองหรือระบบการปกครองเป็นอย่างไร. เราจะเห็นได้ว่า พ้องๆ สมัยกัน ในโลกเวลานั้น ทางฝ่ายอินเดียชมพูทวีปนี้ก็คือ ทางฝ่ายตะวันตกพวกกรีกอะไรก็ดี เขามีระบบการปกครองอะไรชนิดหนึ่ง ซึ่งน่าสนใจ คือไม่เหมือนสมัยนี้. ในอินเดียมีระบบวรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร แบ่งกันมีวรรณะ ๔ ชั้น แบ่งคนเป็น ๔ วรรณะ. วรรณะกษัตริย์มาหน้า มีความหมายเป็นกษัตริย์อย่างที่เราๆ กันอยู่ เพราะว่ามีหน้าที่ที่จะปกครองหรือคุ้มครอง. ยามปกติมีหน้าที่ปกครอง ยามศึกสงครามมีหน้าที่คุ้มครอง คือมีหน้าที่รบป้องกันประเทศ เพราะฉะนั้นวรรณะกษัตริย์ คือวรรณะที่เป็นใหญ่ในการปกครอง หรือระบบการเมือง มีการปกครองโดยวรรณะกษัตริย์. ส่วนวรรณะพราหมณ์นั้น คือ เจ้าตำรับตำรา เจ้าวินชา ครูบาอาจารย์ ตั้งแต่เบื้องต่ำขึ้นไปจนถึงสูงสุด คือทางจิตทางวิญญาณทางศาสนา. นับตั้งแต่วิชาความรู้ธรรมศาสตร์ไปจนถึงชั้นทางจิตทางวิญญาณ ทางศาสนาเหล่านี้ ตกอยู่ในกำมือของวรรณะพราหมณ์ ที่นี้การทำมาหากินต่างๆ เป็น *artificer* หรือผู้มี *craftsmanship* นี้ ในทุกแขนงของวิชาเทคนิค อย่างที่เรียกกันเดี๋ยวนี้ทุกแขนง รวมกระทั่งการค้า การเศรษฐกิจ อะไรก็ตามมันอยู่ในวรรณะแพศย์ หรือแต่เดิมเขาเรียกกันว่า ไวศยะแปลงมาเป็นไทย เป็นแพศย์คือพลเมืองที่มีฝีมือลายมือ มีศิลปะตามหน้าที่การงานของตนๆ. วรรณะอันที่สี่คือวรรณะศูทร วรรณะสุดท้าย ได้แก่พวกไม่มีสติปัญญาพวกไม่มีฝีมือไม่มีลายมือ จึงเป็นกรรมกรกระทั่งเป็นผู้รับใช้ หรือเป็นบ่าวเป็นทาส ทำงานต่ำๆ โดยไม่ต้องมีสติปัญญา. นี้ เขาแบ่งเป็น ๔ วรรณะอย่างนี้.

ที่เขามีการแบ่งวรรณะทั้งสี่อย่างนี้ เขาก็อยู่กันได้ ในเมื่อมันแบ่งวรรณะกันโดยหน้าที่การงาน. ต่อมามันเหลวไหลลง ไม่แบ่งวรรณะกันโดยหน้าที่การงาน เกิดไปแบ่งวรรณะกันโดยชาติหรือกำเนิด เกิดมาอย่างไรในวรรณะไหน ก็จะเป็นวรรณะนั้นไป แล้วก็ลืมตัวมัวเมา เกิดขึ้นในระหว่างคนวรรณะสูง จนไม่ถือเอาหน้าที่การงานเป็นหลัก

ถือเอาชาติกำเนิดหรือสายเลือดหรืออะไรอย่างนี้เป็นหลักเกินไป จนยกตัวเหนือผู้อื่นเหนือวรรณะอื่น; ผลมันต่างกัน. คุณต้องเข้าใจให้ดี ว่าระบบวรรณะ caste-system นั้น มันมี ๒ ความหมาย อันหนึ่งเลวร้ายที่สุด ก็คือถือเอาชาติกำเนิดเป็นหลัก อีกอันหนึ่งถูกต้องตามธรรมชาติที่สุด คือเอาหน้าที่การงานเป็นหลัก. อย่างหลังนี้ ธรรมชาติจัดสรร เอาหน้าที่การงานเป็นหลัก; ถ้ามนุษย์ผู้มีกิเลสจัดสรร ก็เอาชาติกำเนิดเป็นหลัก. วรรณะที่เอาชาติกำเนิดเป็นหลักนี้ พระพุทธเจ้าท่านติเตียน ท่านสอนให้เลิก แล้วท่านตรัสเรื่องกรรม ว่ากรรมเป็นผู้จำแนกสัตว์ให้เป็นประเภทๆ หรือเป็นพวกๆ ไป.

นี่ก็แปลว่าวรรณะตามหน้าที่การงาน ก็ให้มันยังคงมีอยู่ตามเดิม ใครทำหน้าที่ปกครองและคุ้มครองประเทศชาติ ก็เป็นพวกวรรณะกษัตริย์, ใครเป็นครูบาอาจารย์ในทุกแขนง ก็เป็นวรรณะพราหมณ์, ใครประกอบกรรมอันเป็นกระตุกสันหลังของประเทศชาติ เขาก็เป็นวรรณะแพศย์ คนนอกนั้นไม่มีสติปัญญา เขาก็เป็นวรรณะศูทร. เรื่องนี้พวกกรีกบางพวก บางสมัย เขาก็มีหลักอย่างนี้ คือว่าทำหน้าที่กันเป็นพวกๆ ไป แล้วก็เตรียมๆ เตรียมให้มันได้อย่างนั้น มีการเตรียมให้ได้อย่างนั้น วรรณะไหน พวกไหน ก็มีการเตรียม ให้เขาได้ทำหน้าที่ของเขาโดยสมบูรณ์ ให้พร้อมให้เหมาะ ที่จะทำหน้าที่โดยสมบูรณ์ มันก็มีความสมบูรณ์กันทั้ง ๔ วรรณะ ในหน้าที่การงานของตน. ประเทศชาติมันก็เป็นปีกแผ่น หรือมันคงไม่ก้าว่าย.

นี่ เราจะเห็นได้ทันทีว่า การแบ่งวรรณะก็มีอะไรดี มันไม่ปนกันยุ่ง เหมือนอย่างสมัยนี้ วรรณะกษัตริย์ก็เตรียมไว้สำหรับการปกครองโดยเฉพาะ แล้วเขาก็รักษาหน้าที่ รักษาเครดิตของตัวไว้ ก็มีแต่คนที่เหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครองหรือคุ้มครอง. ยกตัวอย่างเช่นประเทศสาคยะ ที่เป็นประเทศที่พระพุทธเจ้าถือชาติกำเนิด แม้จะเป็นประเทศเล็กๆ เช่นเดียวกับประเทศลิจฉวี ที่ว่าเก่งนักในการรบก็เป็นประเทศเล็กๆ แล้วยังมีประเทศอื่น ๆ อีกมาก ที่เป็นประเทศเล็กอย่างนี้ปกครองกันโดยวรรณะกษัตริย์. วรรณะ

กษัตริย์ก็มีจำนวนมากเหมือนกัน เพราะอยู่ในวาระกษัตริย์ อบรมกันอย่างกษัตริย์ เอกกษัตริย์เท่านั้นมาเป็นสมาชิกแห่งรัฐสภา ไม่มีวาระอื่นเข้ามาเลย. รัฐสภาคือที่ประชุมของวาระกษัตริย์ มีจำนวนร้อย จำนวนพัน แล้วพระราชองค์หนึ่งนั้น ก็แล้วแต่จะสมมุติ เช่นประเทศสากะก็สมมุติให้กษัตริย์คนใดคนหนึ่ง ที่ได้รับเลือกดีแล้ว หรือตามระบบมณฑลเทศาภิบาลหรืออะไรก็ตาม เป็นกษัตริย์จนตลอดชีวิตก็มี อย่างประเทศสากะ; หรือเป็นกษัตริย์เพียงชั่วกำหนดปี อย่างพวกลิจจวีย่างนี้ก็มิ; หรือจะผลัดกันเป็น เพียงเดือน ๆ นี้ก็มีในบางคราว มันก็คล้าย ๆ กับประธานสภา ประธานรัฐสภา. ทุกคนเป็นกษัตริย์ อบรมมาอย่างกษัตริย์ ก็ต้องทำหน้าที่ได้ดี ทั้งในการปกครองและการคุ้มครอง เพราะฝึกฝนแต่หน้าที่นั้นโดยเฉพาะ. อย่างที่ผมเล่าให้ฟังเกี่ยวกับกษัตริย์ลิจจวีย่างนี้ ซึ่งจะต้องขึ้นตั้งแต่ที่ ๓ ที่ ๔ ฝึกเพลงอาวุธ ไม่เห็นแก่นอนเหมือนคนสมัยนี้ แล้วก็ให้ความนับถือแก่สตรี นั่นก็เป็นเรื่องของสุภาพบุรุษที่สุด และเป็นนักรบที่สุภาพที่สุด จึงเก่งขนาดรบกับประเทศใหญ่ ๆ อย่างประเทศมครได้.

นี่ เราดูตรงที่รัฐสภาเป็นกษัตริย์ล้วน ก็ยอมทำหน้าที่ได้ดี ตามลักษณะของบุคคล ที่จัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ มันเป็นกฎของธรรมชาติที่สุดแล้ว. เราต้องการนมที่ดีและมาก เราก็ต้องจัดสรรพันธุ์วัวไว้โดยเฉพาะ เพื่อเป็นวัวนม. ถ้าเราต้องการเนื้อของมัน เราก็ต้องจัดสรรพันธุ์เนื้อโดยเฉพาะ เพื่อจะให้มันมีเนื้อดีและมาก ถ้าเราต้องการวัวใช้งาน เราก็ต้องจัดสรรพันธุ์วัวใช้งาน ไถนาลากเกวียนโดยเฉพาะ มันจึงดีที่สุด. ผมไปเห็นวัวที่อินเดีย มันมีนมโตกว่าบีบน้ำมันก๊าด เท่าโองเล็กเห็นจะได้ แล้วรีดนมได้ทีหนึ่งก็บีบหนึ่งก็มี มันคล้าย ๆ สัตว์ครึ่งวัวครึ่งควายอะไรก็ไม่รู้ วัวชนิดนี้ตัวมันก็โตพอสมควร ไม่ใช่ใหญ่โตอะไรนัก แต่นมของมันใหญ่ จนหาหุบไม่ได้ แล้วเป็นวัวชนิดที่เดินไปไหนมาไหนไม่ค่อยได้ ต้องนอนอยู่เกาะที่เป็นส่วนใหญ่ เพราะมันถูกจัดสรรไว้โดยเฉพาะ จึงได้วัวนมพันธุ์นี้.

ทีนี้คนก็เหมือนกัน ที่จะเป็นวรรณะกษัตริย์หรือพราหมณ์ แพศย์หรือศูทร ก็ต้องเป็นเรื่องจัดไว้เฉพาะ มันจึงจะได้ผลดี. เคียนี่ไปเก็บเอาศาสนาสมาเป็นสมาชิก รัฐสภา มันเป็นเรื่องบ้าหรือเรื่องดี ลองคิดดู แล้วก็ร้องตะโกน ว่าประชาธิปไตย - ประชาธิปไตย ให้ทุกคนมีสิทธิ มีอะไรเสมอกัน แล้วมันเป็นได้หรือ? จะเอาวันมชนิกนไปลากเกวียน มันจะทำได้หรือ? จะเอาวัลลากเกวียนมารีดนม มันจะพอกินหรือ? เพราะฉะนั้นในเรื่องระบบจัดสรรที่ทำอะไรไว้เฉพาะนี้ผมว่าดี ใครจะว่าอย่างอื่นก็ตามใจ. ฉะนั้นผมจึงบูชาระบบวรรณะกษัตริย์ ซึ่งมีไว้เฉพาะเพื่อการคุ้มครองและการปกครองอยู่ในใจ ว่าถ้าได้จัดสรรให้ดีโดยเฉพาะ ให้มีชนกลุ่มหนึ่งไว้สำหรับเป็นนักการเมือง มันก็ดีเท่านั้น. วรรณะกษัตริย์นั่นแหละ คือนักการเมืองของสมัยพุทธกาลอย่างที่ว่านี้ เพราะว่ารัฐสภานั้นมีแต่วรรณะกษัตริย์ล้วน จัดไว้เฉพาะเพื่อการนี้, ก็มีเหมือนกัน ที่เกิดเหลวไหลกันขึ้นในวรรณะกษัตริย์ บ้านแตกสาแหรกขาด อย่างนี้ก็มิ แต่มันเป็นเรื่องทำผิดหลักการ เป็นไปนอกหลักการ. ถ้าไปตามหลักการแล้ว มันก็จะดี. แล้วมันก็ควรจะมีการเข้มงวดจัดสรรกันให้ดี เหมือนพวกสะปาคาร์ เอกันอย่างรุนแรงขนาดนั้น มันก็ยังดี แต่ว่าถ้าจะเกินไปบ้าง ก็ลดลงมาเสีย เรื่องอย่างนี้ พวกกรีก พวกโรมันสมัยหนึ่งจึงเจริญด้วยการรบหรือการปกครองเป็นต้น เพราะเขามีการจัดสรรเฉพาะ.

เคียนี่ศาสนาสาทิไปเป็นสมาชิกรัฐสภา นายทุนก็เป็นสมาชิกรัฐสภา กรรมกรก็เป็นรัฐสภา มันก็ปนกันยุ่งไปหมด มันก็เป็นทีทะเลาะวิวาท. ทีนี้ก็ไปเกิดระบบพรรค ก้าวหน้าไปในระบบพรรค มันก็คือการค้ำกันอย่างที่สุนัขก็ไม่ฟัง เหมือนเมื่อเร็ว ๆ นี้ มีการโฆษณาระหว่างพรรค มีการค้ำอะไรมาค้ำกันอย่างที่ถ้าพูดตามภาษาพุทธบริษัทแล้ว เรียกว่าคำพูดอย่างนั้นแม้สุนัขก็ไม่ฟัง. นี่ก็ความก้าวหน้า ของระบบการเมืองอย่างแบบวัตถุนิยม หรือ ประชาธิปไตย, มาราธิปไตย. แล้วใช้เงิน ใช้อะไรไปเป็นเครื่องมือหาอำนาจทางการเมือง อย่างนี้มันไม่เป็นธรรมาธิปไตยได้ มีใครยากก็สาวเอา ใครดีใครได้ ใช้เงินเพื่อมีอำนาจในการปกครองบ้านเมือง เพื่อจะเป็นสมาชิกรัฐสภา

ด้วยกันทุก ๆ วรรณะ แม้แต่วรรณะศูทรซึ่งมีหน้าที่เทษยะ กวาดถนนก็ต้องการจะเป็นสมาชิกรัฐสภา หรือว่าให้มาออกเสียง. แม้เพียงแต่ว่ามีสิทธิออกเสียงเลือกสมาชิกรัฐสภามันก็เลือกไปตามอารมณ์ ตามใจชอบ ตามประโยชน์อีกนั่นเอง ฉะนั้นมันก็เป็นลัทธิประโยชน์ธิปไตยอยู่เรื่อยไป ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

ย้อนกลับไปดูระบบการเมืองครึ่งพุทธกาลอีกนิตหนึ่งว่า วรรณะกษัตริย์อันมหาศาล คือมีมาก และอบรมมาโดยเฉพาะ ประชุมกันเป็นรัฐสภา แล้วก็มอบอำนาจเผด็จการให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ในขอบเขตจำกัด หรือชั่วเวลาจำกัด เป็นประธานรัฐสภา. คุณมองดูเถอะ ว่าความถูกต้องหรือความสะอาดบริสุทธิ์ มันมีได้ง่าย หรือมีได้ยากเพียงไร ผิดกันอย่างไร; แล้วไม่ปรากฏการทะเลาะวิวาทในรัฐสภา ซึ่งเดี๋ยวนี้มีการต่อกัน มีการขวางกันด้วยขวตหมึก ขว้างกันด้วยรองเท้า ชักปืนยิงกันท่ามกลางรัฐสภา มันก็มารธิปไตย คือเอาอำนาจเป็นใหญ่. ผมจึงกล้าพูดด้วยใจจริงว่า ชอบระบบเผด็จการโดยคนดี เผด็จการโดยธรรม โดยคนดีที่มีธรรม โดยเห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านทำถูกแล้ว คือพระพุทธเจ้าท่านเป็นเผด็จการ. ครึ่งพระองค์ท่านมีชีวิตอยู่ ท่านปกครองคณะสงฆ์โดยวิธีเผด็จการ ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ทั้งทางวินัยและทั้งทางธรรม. ทางระเบียบวินัย พระพุทธเจ้าอยู่เหนือวินัย เป็นเผด็จการ ท่านว่าอะไรเป็นนั่น ตอนก็ได้เพิ่มก็ได้ แล้วอภิตที่ภิกษุต้อง พระองค์ไม่ต้อง คือว่าทรงเป็นเผด็จการทางวินัยอย่างนี้. ส่วนเผด็จการทางธรรม คือบัญญัติหลักธรรมตามความตรัสรู้ ที่ยืนยันความถูกต้อง เรียกพระองค์เองว่าเป็นธรรมราชา.

พระพุทธเจ้าเป็นเผด็จการเต็มเนื้อเต็มตัว ทั้งเนื้อทั้งตัว ผมมองแล้วก็รู้สึกชอบเผด็จการโดยคนดี. ที่นี้เดี๋ยวนี้เขามาแก้ตัวว่า คนดีมันหาไม่ได้; ก็แน่ละซิ จะเอาทั้งฝูงมาเผด็จการ แล้วมันจะดีได้อย่างไร ในเมื่อคนดีคนเดียวก็ยังไม่ได้อีก แล้วจะหาคนดีเป็นฝูง ๆ ใดอย่างไร มันก็เปะปะไปหมด. ฉะนั้นมันจึงควรจะเตรียม มีการ

เตรียมสมาชิกของประเทศไว้เป็นพวก ๆ โดยถือธรรมเป็นหลัก ให้ผู้มีธรรมเป็นผู้ปกครองประเทศ เป็นธรรมาธิปไตยขึ้นมา. เมื่อพระพุทธเจ้าจะนิพพานแล้ว ท่านตรัสว่า “ธรรมวินัยอันใด ที่เรากตาคบัญญัติไว้ แสดงไว้ อันนั้นจะอยู่เป็นศาสนาแก่พวกเรา หลังจากตาคบล่วงลับไปแล้ว” นี่ ลองกิติคุณ พระองค์ให้เอาธรรมวินัยเป็นศาสนา มีธรรมวินัยเป็นพระศาสนา คือดำรงระบบการปกครอง ให้ถือเอาวินัยเป็นหลัก, ดำรงระบบปฏิบัติคัมภีร์ ให้เอาธรรมเป็นหลัก. เอาวินัยเป็นหลัก ก็เป็นไปในรูปคณะสงฆ์ มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยที่เอาวินัยนั้นเป็นหลัก ไม่ใช่เอามติเอาเสียงคนเป็นหลัก. ถึงแม้ว่าจะมอบให้คณะสงฆ์เป็นใหญ่ ยังทรงกำชับว่า ให้ฟังเสียงพระเถระผู้รู้มาก ผู้มีอายุมาก, คือผู้มีอายุมาก ผู้มีราศียาวนาน นั้นหมายความว่าท่านเป็นผู้มี experience มาก ให้เชื่อฟังหรือปรึกษาคณะอย่างนั้น. ให้เอาวินัยเป็นหลัก ให้ถือว่าพระศาสนายังมีชีวิตอยู่ โดยธรรมโดยวินัย. นี่กล่าวให้ถูกต้องที่สุดแล้วก็คือ ธรรมาธิปไตย มีธรรมเป็นหลักอยู่เสมอไป แล้วก็ให้ธรรมวินัยนั้นแหละเผด็จการ. มันมีวิญญานแห่งเผด็จการอยู่เรื่อย ฉะนั้น พุทธบริษัทเราจึงมีการปกครองอย่างเผด็จการโดยธรรมของธรรมอยู่เรื่อยไป เป็นธรรมาธิปไตยทั้งเนื้อทั้งตัว โดยประการทั้งปวงเลย.

เดี๋ยวนี้ ระวางให้ตี แม้พุทธบริษัทนี้ก็กำลังทิ้งพระธรรม กำลังทิ้งพระวินัย มีธรรม มีวินัยกันแต่ปากเสียโดยมาก มันก็รวนเร แล้วก็ผลไปเดินตามกันชาวบ้าน เกิดจะมีรัฐสภาแบบชาวบ้าน จะมีสมาชิกสังฆสภาแบบชาวบ้าน แล้วก็จะมีอะไรตามกันฝรั่ง ก็เลยทำให้น่าสงสารที่สุด. มีอยู่คราวหนึ่ง ซึ่งเกิดมาประชาธิปไตยขึ้นในหมู่คณะสงฆ์ ไปเอาแบบชาวบ้านมาใช้ มันก็ไม่รอด คือมันเป็นธรรมาธิปไตยยากขึ้นทุกที เพราะไปเอาแบบชาวบ้าน ก็เลยเป็นธรรมาธิปไตยยากขึ้นทุกที; มันต้องเป็นตัวเอง ตัวเองเป็นธรรมะ ธรรมะเป็นตัวเอง จึงจะมีธรรมาธิปไตยเหลืออยู่. เพราะฉะนั้นเมื่อเรามีปัญหาเกิดขึ้นในเรื่องนี้ ก็จะต้องนึกถึงประวัติดั้งเดิมของพุทธบริษัท มีธรรมะ มีวินัย นี่แหละเป็นหลัก เป็นเผด็จการ.

เมื่อเป็นไปอย่างว่านี้ การบริหาร จะบริหารไปโดยบุคคลก็ได้ โดยหมู่คณะก็ได้ หากว่ามันเป็นธรรมาธิปไตย คือมีธรรมเป็นหลัก และมีคนดี. บุคคลเผด็จการก็ดี หมู่คณะเผด็จการก็ดี หรือว่าถ้าทำได้ เอาทั้งหมดเผด็จการก็ดี แต่มันเป็นไปไม่ได้ จะเอาคนที่ไหนมาเป็นฝูง ๆ เหมือนที่ว่าแล้ว. แล้วยังมาถึงเดี๋ยวนี้ เป็นประชาธิปไตย ถึงขนาดที่ว่า ไม่ยอมให้ใครมีอะไรเป็นพิเศษตามแบบของตัว มีแต่จะให้มันเหมือนกัน ไปหมด เลยกลายเป็นหลักตาทำ หลักตาคิด หลักตาพูด : วรณะกษัตริย์ก็ไม่ได้รับโอกาสที่จะเป็นวรณะกษัตริย์, วรณะครูบาอาจารย์ก็ไม่มีโอกาสที่จะเป็นครูบาอาจารย์ เต็มเนื้อเต็มตัว, วรณะช่างเทคนิคผู้ประกอบการงาน ก็ไปเป็นนักการเมือง ไม่มีการทำอะไรตามหน้าที่ของตน ๆ, วรณะศูทรก็มีสิทธิที่จะตะโกนคำ ซึ่งเมื่อก่อนเขาเจียมตัว มัธยัสต์ไม่อ้าปาก. เดี่ยวนี้วรณะชนกรรมาชีพอะไรก็ตาม มีสิทธิที่จะตะโกนคำและจับอาวุธขึ้นต่อสู้ ไม่รู้ว่าเป็นระบบการเมืองประเภทไหน ผมจึงเรียกว่า ปิศาจธิปไตย มารธิปไตย ซาตานธิปไตย ถูกหรือไม่ถูก คุณไปคิดกันดู. แล้วก็โฆษณาในนาม ประชาธิปไตยอย่างหุหุรา อย่างไพเราะที่สุดว่าของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน แล้วประชาชนแต่ละคนอยู่ใต้อำนาจของกิเลสหรือซาตาน เลยดูไม่ออก ว่า เป็นอะไรกันแน่.

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ บรมธรรม เข้ามาไม่จุ ไม่มีใครทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่มีใครมีความรักสากล ไม่มี ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ ไม่มี ความสงบสุขตาม ที่มนุษย์ควรจะได้รับ นี่คือผลของระบบการเมืองที่สับสน จนไม่รู้ว่าเป็นอะไร. เพราะฉะนั้น สิ่ง ที่เรียกว่า นิพพาน จึงหายาก แม้แต่ นิพพานชั่วขณะจิตหนึ่ง ชั่วขณะหนึ่ง ๆ. นั่นมัน เลวกว่าธรรมชาติ ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติ มันก็ยังมีนิพพานชั่วคราวมากพอที่จะดู ได้ มีความสงบเย็นไปตามธรรมชาติ ตามความบังเอิญ ตามความประจวบเหมาะ นี้ก็ยังมีให้ดู อยู่มาก. ฉะนั้นควรจะตะโกนกันใหม่ ว่า **ธรรมาธิปไตย - ธรรมาธิปไตย** ใครมีสติ ปัญญา ก็ควรที่จะตะโกนหาธรรมาธิปไตย *อย่าตะโกนหาประชาธิปไตย เพราะว่ามันกำกวม*

ไม่รู้ว่าเป็นประชาชนเป็นประชาของชาตาน หรือว่าประชาชนของธรรมะ ของพระเจ้า. ถ้าเป็นประชาชนของพระเจ้า ก็พิเศษ ถ้าเป็นประชาชนของชาตาน ก็ฉิบหายหมดเลย. ชาตานนั้นเป็นภาวะทดสอบของพระเจ้า มายั่วให้คนแสดงการประพฤติ หรือกระทำ ออกมาฝึกลงโทษให้สำสม ถูกจะได้ให้รางวัล; พระเจ้าส่งชาตานมาทดสอบมนุษย์ อย่างนี้. เคี้ยวนี้มนุษย์ตกหลุมพรางของชาตาน มีประโยชน์เป็นใหญ่ มีเนื้อหนังเป็นใหญ่ พระเจ้าก็หัวเราะอยู่ แล้วก็ลงโทษมนุษย์เรื่อยไป ให้มีวิฤตกาลถาวรนานาชนิด. นี้เรา จะต้องตะโกนกันใหม่ เรียกหาธรรมาธิปไตย เรียกหาพระเจ้าที่ถูกต้อง ให้พ้นอำนาจ ชาตานกันเสียที. เรียกหาธรรมะที่ถูกต้อง แล้วมันก็จะมียุทธธรรมงอกงามขึ้นมา ๆ มีความสงบสุข มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ ทุกคนทำหน้าที่ของมนุษย์ เพื่อหน้าที่ ไม่เรียกร้องสิทธิอะไร เรียกร้องสิทธิเพื่อจะทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างเดียว.

เมื่อเป็นอย่างนี้ ประโยชน์หรืออาหาร หรืออะไรก็ตาม เครื่องอุปโภค บริโภคอะไรก็ตาม มันก็เหลือ คือเหลือกิน เหลือใช้ เพราะไม่มีใครอยากกิน อยากใช้ ที่เกินกว่าจำเป็น มันก็เหลือกิน - เหลือใช้. เคี้ยวนี้เอาไปปล่าเป็นเหยื่อทางกามารมณ์ ยกตัวอย่างสักอย่างหนึ่ง ในหลายร้อยหลายพันอย่าง เช่นน้ำมันรถยนต์ที่เอามาเผาวันหนึ่ง ๆ นั้น มันเพื่ออะไร เพื่อความจำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์นั้นไม่ถึง ๑ เปอร์เซ็นต์ นอกนั้นก็เพื่อกามารมณ์ ความสนุกสนานในการไปเที่ยวกับเพื่อนระหว่างเพศ หรือว่า ไปสนุกสนานอย่างอื่น และที่มากที่สุดก็คือเผาไปในการรบราฆ่าฟัน หรือการทำสงคราม เพื่อล้างผลาญมนุษย์ เพื่อประโยชน์เป็นวัตถุประสงค์ของตนเอง เพื่อกามารมณ์ในที่สุดอีก เหมือนกัน. คุณต้องมองสงครามนี้ให้เห็นว่ามันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและทำไปเพื่อผลสุดท้าย คือกามารมณ์. เขาต้องการได้ชัยชนะเพื่อได้อะไรมามาก ๆ เพื่ออยู่ที่ - กินดีของตัว เลยระดับธรรมชาติ ไปเป็นระดับกามารมณ์ทั้งนั้น ก็เหมือนกับพวกขงจื้อลัทธิขงจื้อ บอกว่าทั้งหมดนี้เพื่อผล คือสตรี. มนุษย์ในโลกคั่นรนนานาชนิด ทุกวันนี้ เพื่อผล คือวัตถุหรือเนื้อหนัง เพราะฉะนั้นน้ำมันเชื้อเพลิงทุกชนิด จึงถูกเผาไปเพื่อชาตาน

เพื่อพญามารตั้ง ๙๙ เปอร์เซ็นต์ เพียง ๑ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ที่ใช้ไปเพื่อความจำเป็นของมนุษย์ที่แท้จริง. แล้วคุณต้องรู้จักคำนวณว่า ที่มันขยายอะไรออกไปให้มากนั้น มันขยายเพื่อกามารมณ์ เพื่อความฟุ้งเพื่อเกินจำเป็นทั้งนั้น ขยายนั้น ขยายนี้ ที่จริงคนก็ไม่ต้องไป ไม่ต้องบินไปไหน - มาไหนในโลกนี้ก็ได้ ก็ยังทำความผาสุกได้. น้ำมันเหมือนกับแกล้ง แกล้งขยายเรื่องให้มันมากออกไป จนต้องบินไปนั้น - มานี้ ต้องวิ่งไปนั้น - มานี้ ต้องใช้น้ำมัน แต่ความจริงไม่ต้องไปก็ได้ คุณไปคิดดูเองที่คุณอยากจะไปเมืองนอกเมืองนา นั้น ไปคิดดูเอง ความจริงไม่ต้องไปก็ได้ ธรรมชาติไม่ได้ต้องการอะไรมากถึงขนาดนั้น อยู่กันได้เป็นสงบสุขตามเดิม โดยไม่ต้องมีอะไรมากถึงขนาดนั้น. เดียวนี้ทำเรื่องให้เป็นเรื่องของเปรต คือหิวไม่มีที่สิ้นสุดเสียแล้ว ฉะนั้นจึงต้องมีอะไรมาก จนไม่พออยู่เรื่อยไป. น้ำมันก็ไม่พอใช้ อะไรก็ไม่พอใช้ กระทั่งข้าวสารก็ไม่พอใช้ นี้เพราะขยายระบบวัตถุนิยมออกไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นการเป็นอยู่ การครองชีพ อะไรๆ มันก็ไม่พออยู่เรื่อยไป เพิ่มเงิน เพิ่มเงินเดือน เพิ่มรายได้ กันอีกสักเท่าไร มันก็จะไม่พออยู่เรื่อยไป เพราะมันเป็นระบบเปรต คือหิวไม่มีที่สิ้นสุด.

ระบบการเมืองนี้ ถ้าตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสแล้ว มันก็เป็นการหิวไม่มีที่สิ้นสุด เรียกว่าพลเมืองเป็นเปรตทั้งนั้น เพราะหิวไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นระบบการปกครองก็คือกิลเดาธิปไตย คือทำให้หิวไม่มีที่สิ้นสุด. จะแก้ได้ก็โดยตะโกนกันเสียใหม่ ตะโกนหาธรรมาธิปไตย หาพระเจ้า หาธรรมะ หาบรมธรรมก็ยิ่งดี. คำเหล่านี้ก็เข้าใจกันแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อน ๆ.

เดี๋ยวนี้ เราถูกกันให้ตี ว่าระบบการเมือง การปกครองที่แท้จริง เป็นอย่างไร. คนรู้จักบางคน เพื่อนฝูงบางคน กำลังเล็งผลเลิศ เขียนเล่ามาถึงผมก็มี ว่าเดี๋ยวนี้ การเมืองกำลังจะเป็นธรรมะ กำลังจะหมุนกลับไปเป็นธรรม แล้วยังคุยอีกว่า ประเทศ

ไทยจะเป็นประเทศแรก และเป็นต้นกำเนิดที่การเมืองจะกลับไปเป็นธรรม ผมก็
 อนุโมทนาสาธุด้วย ยินดีด้วย ภาวนาอย่างยิ่ง ขอให้เป็นอย่างนั้นเถอะ. ให้ระบบ
 การเมืองนี้ กลับไปเป็นธรรม ประกอบไปด้วยธรรม ให้ประเทศไทยนี้เป็นจุดแรก
 ประเทศแรก เป็นที่ก่อกำเนิดของการเมืองระบอบใหม่ที่เป็นธรรม. การเมืองทั้งโลกมัน
 เป็นระบอบกิลเดสทธิปไตย เป็นธรรมอทธิปไตยไปหมดแล้ว ให้ประเทศไทยเป็นจุดกำเนิด
 ของการเมืองที่เป็นธรรม ก็อนุโมทนาสาธุ ขออธิษฐาน ขอภาวนาเป็นอย่างยิ่ง ถ้าคุณ
 เห็นด้วย ก็ให้ช่วยกันภาวนาให้เป็นอย่างนั้น ให้การเมืองเป็นธรรม ให้ธรรมปกครองโลก
 แล้วบรมธรรมอันเป็นอย่างวิเศษนี้ ก็จะเต็มไปหมดทุกหนทุกแห่ง ไม่มีความเคียดแค้น
 ทุกห่อหมัดเหมือนเคียวนี้.

แต่ดูแล้วยังหวังยาก เพราะระบบการเมืองได้ก้าวหน้ามาถึงระบบพรรคที่
 สาวไส้มาถากกันจนสุนัขไม่ฟังแล้ว เหมือนอย่างที่ว่าแล้ว มันจะเป็นไปได้หรือไม่ คุณ
 ก็คอยดูกันต่อไป.

เวลาของเราจะหมดแล้ว ผมก็อยากจะพูดนึกหนึ่งว่า ผมพูดนี้เป็นการพูดอย่าง
emotional หรือเปล่า? มีบางคนมักจะหาว่า ผมค่าคนตามอารมณ์ เป็น *emotional* ;
 ผมยืนยันได้ ว่าผมพูดไปตามความรู้สึก พูดไปตามความจริงที่มองเห็น ไม่ปล่อยจิตให้
 เป็นไปตามอารมณ์ หรือเป็นเจ้าของอารมณ์หรือใช้อารมณ์ชักจูงแล้วค่าใคร. ผมนึกถึง
 พระพุทธเจ้าเป็นสรณะอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก และอยากจะทำอะไร ๆ ให้เหมือนกับ
 พระพุทธเจ้าท่านนะ ท่านต้องการ และท่านทำเป็นตัวอย่าง อยากจะให้ มีธรรมราชา
 ครองโลก ในลักษณะเผด็จการ ให้มันเร็วกว่า ดีกว่า ง่ายกว่า; มีคนตีคนเดียว หาได้
 ง่ายกว่าหากคนตีมาเป็นฝูง ๆ ให้พยายามที่จะมีระบบจักรวรร เหมือนจักรวรรวันมเพื่อกินนม
 จักรวรรวันเนื้อเพื่อกินเนื้อ จักรวรรวันแรงงานเพื่อใช้แรงงาน นั้นแหละดี มันจะได้ผล
 เต็มตามความมุ่งหมาย ให้ระบบการเมืองของเรามีการจัดสรรอย่างนี้ อย่าเอาไปปนกันยุ่ง

จนไม่รู้ว่าเป็นรัฐสภานั้น มีสมาชิกชนิดไหน จะได้เป็นสมาชิกของรัฐสภาที่ถูกต้อง. มีพระพุทธรูปว่า ถ้าไม่มีสัตบุรุษในที่ประชุมแล้ว นั้นไม่ใช่สภา. สัตบุรุษ คือบุคคลที่มีธรรมะ มีความสงบ เขาเรียกว่า “สัตบุรุษ” ถ้าไม่มีในที่ประชุมใดที่ประชุม นั้นไม่เรียกว่าสภา. ในรัฐสภานั้นถ้าไม่มีสัตบุรุษ ก็เป็นรัฐสภาไปไม่ได้ มันเป็น กลุ่มของคนขี้เมา คนเห็นแก่ตัว คนเลื้อยเข้าค้ำค้ำยเอาประโยชน์เป็นใหญ่ไปหมด ไม่มีบรมธรรม. เมื่อไม่มีบรมธรรมในรัฐสภา ไม่มีบรมธรรมในหมู่คนที่มิอำนาจปกครอง และคุ้มครองแล้ว จะมีบรมธรรมในหมู่คนทั้งหลายทั่วประเทศได้อย่างไร ขอให้ไปศึกษา

ถ้าใครสมัครจะเป็นพลเมืองของประเทศ พลเมืองของโลกที่ดี ก็ต้อง นึกถึงระบบการปกครอง หรือระบบการเมืองที่ดี ที่จะเป็นธรรมาธิปไตย อื่น ๆ ลบออกไปหมดได้ ให้เหลือแต่คำว่า ธรรมาธิปไตย รูปเผด็จการก็ได้ รูปอะไรก็ได้ ได้ทั้งนั้น ขอให้เป็นคนดีแล้ว มันก็ใช้ได้ดี. เคียงนี้ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ชาวคนดี เห็นไหม? แผนการหรือหลักการ หรือเทคนิคถูกต้องและดีหมด แต่แล้วปฏิบัติ ไปไม่ได้ เพราะชาวคนดี เราจึงยากลำบากอยู่ในการที่จะสร้างความสะดวกและง่ายที่สุด ที่จะสร้างความไกลาหล่นวาย ไปตามๆ กัน; ทุกชาติ ทุกประเทศ สร้างความเจริญ แบบรกไปด้วยความไกลาหล่นวาย.

คำว่า “เจริญ” นี้ แปลว่า รก คุณเป็นถึงนิสิตมหาวิทยาลัยแล้ว คุณอาจจะ ไม่รู้จักได้ ว่าคำว่า วัชณะะ นี้ แปลว่า รก รกหนาแน่นขึ้นมา. ถ้ารกไปในทางดี มันก็ดี ถ้ารกไปในทางไม่ดี มันก็ไม่ไหว. เผ่าผมรกรุงรังจนต้องตัด นี้ก็ใช้คำว่าวัชณะะ เหมือนกัน ในภาษาบาลี. เส้นผมขึ้นรกรุงรัง จนต้องไปโกนไปตัด นี้เรียกว่าผมมัน วัชณะะ. หนุ่ยนั้นมันรกจนทำให้ลำบาก ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ นั่นก็เรียกว่าวัชณะะ เหมือนกัน. คำว่า วัชณะะ นี้ มันแปลว่า รกมากขึ้น รกหนามากขึ้น; จึงมีคำว่า “อย่าเป็นโลกวัชณะะ” คือ อย่าเป็นคนรกโลก - น สียา โลกวทุณโณ; ไปเปิดดู

ในสมุทพุทธานุชาตินั้น มีคำว่า “อย่าเป็นคนรกโลก” คำนั้นคือ โลกวัชณะ. หนาแน่น รกไปในโลก เป็นคนรกโลก. ถ้าแปลตามตัวหนังสือ ตามความรู้ของคุณแล้ว มันก็จะได้คำว่า อย่าเป็นคนทำโลกให้เจริญ อย่างนี้ก็บ้าเต็มที “อย่าเป็นคนทำโลกให้เจริญ”. ถ้าแปลให้ถูกก็ต้องว่าอย่าเป็นคนรกโลก, วัชณะตัวนี้ แปลว่ารก นั้นถูกแล้ว, อย่าเป็นคนรกโลก คือรกรุงรังไม่มีประโยชน์อะไร. เกี่ยวกับเราใช้คำว่า วัชณะ หรือ พัฒนา เช่น ไปพัฒนานั้น พัฒนานี้ ระวังให้ดี มันจะรกโลก คือรกรไปด้วยความโกลาหลุ่นวาย หากความสงบไม่ได้. ไม่ใช่ที่เราจะมีกินมีใช้ หรุษราฟุ่มเฟือยกันแล้ว มันจะเป็นความสงบสุข ที่แท้จะโกลาหลุ่นวายยิ่งไปกว่าเดิม เพราะฉะนั้น การพัฒนาทางวัตถุที่ล้าหน้า ยิ่งกว่าการพัฒนาทางจิตใจ มันจะต้องนำมาซึ่งผลร้าย นี้ผมกล้าทำอย่างนี้.

ประเทศไหนก็ตาม จะทำการพัฒนาเป็นการใหญ่โตมโหฬาร ถ้ามันพัฒนาไปจนเกิน เกินความพัฒนาทางจิตใจแล้ว จะมีแต่ผลร้ายอย่างเดียว เพราะฉะนั้น ผมไม่นับถือ ไม่บูชาการพัฒนา ที่เขากำลังตื่นตูมกันอยู่ในเวลานี้ นี้ก็เนื่องมาจาก ระบบการเมืองไม่เป็นธรรมาธิปไตยนั่นเอง นักการเมืองจึงอนุญาตให้มีการพัฒนากันไปในทางรกโลก และสร้างความโกลาหลุ่นวายในโลกให้มากขึ้นกว่าเดิม.

เวลาของเรา ก็สิ้นสุดลงแต่เท่านั้น.

บรมธรรม กับการพัฒนา

— ๑๐ —

๑๖ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาของเราล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันนี้จะได้พูดกันถึงเรื่อง **บรมธรรม กับการพัฒนา** ซึ่งหมายถึงการพัฒนาของชาวโลกสมัยนี้โดยเฉพาะ. สิ่งแรกที่สุด ต้องนึกถึงคำว่า “พัฒนา” ว่าคำนี้มีความหมายในภาษาบาลีและสันสกฤตอย่างไรกันเสียก่อน จะช่วยให้ง่ายเข้า ในการที่จะวิจารณ์กันถึงสิ่งๆ นี้.

คำว่า “พัฒนา” หรือ **वृद्धि** ในภาษาบาลีนั้น แปลว่า **รก** คือรกอย่างหนาแน่น เช่นหญ้ารก เช่นผมบนศีรษะรก ก็เรียกว่าพัฒนา หรือวัฒนา หรือวัชมนะ คือความเจริญด้วยเหมือนกัน. และถ้าใครมีความประพฤติกระทำไม่มีประโยชน์อะไรในโลกนี้ ก็เรียกว่า**คนทำโลกให้รก** ใช้คำเดียวกับคำว่า วัชมนะหรือวัชมนา; จึงมีคำห้ามไว้ว่า **น สिया โลกวฑฺฒโน—อย่าเป็นคนรกโลก.** โลกวัชมนโน แปลว่าคนทำโลกให้รก ฉะนั้นจึงห้าม; ไม่ใช่ไปส่งเสริมให้ทำ เพราะมันเป็นการทำโลกให้รกไปด้วยสิ่งของที่ไม่มีประโยชน์ คือการกระทำของบุคคลนั้นไม่มีประโยชน์ เขาเป็นคน

รกโลก ทำโลกให้รัก. รวมความแล้ว คำว่า “พัฒนา” แปลว่าทำให้รัก หรือความรัก. ถ้าจะให้รักไปด้วยคนดีของดี ก็ต้องพัฒนาทางจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย; ถ้าจะให้รักไปด้วยบุญหาญ่งยาก รกไปด้วยความโกลาหลวุ่นวาย ก็จงพัฒนาวัตถุให้ท่วมจิต. นี้ เราอยากจะมีหลักอย่างนี้ จะจริงหรือไม่จริงก็เอาไปคิดดู.

ถ้าอยากให้รักไปด้วยคนดี ของดี ก็จงพัฒนาจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย,
ถ้าอยากให้เต็มไปด้วยสิ่งโกลาหลวุ่นวาย ก็พัฒนาไปทางวัตถุให้มันท่วมจิต.

นี่ ลองสังเกตดูให้ดีๆ การพัฒนาทางกาย กับพัฒนาทางจิต; หรือพัฒนาทางวัตถุ กับพัฒนาทางมโนธรรมนี้ มันต่างกันอย่างไร. ที่จริงมันเป็นไปได้ ที่คนเราจะอยู่โดยมีจิตอย่างเดียว หรือมีวัตถุอย่างเดียว; การพัฒนามันก็มีทั้ง ๒ อย่าง แต่ในบางยุคบางสมัยนั้นมันมุ่งหน้าแต่จะพัฒนาเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง เช่นพัฒนาทางวัตถุจนท่วมทันไปหมด ทางจิตกลับไม่มีการเหลียวแลปล่อยให้ไปตามบุญตามกรรม นี่คือโลกสมัยนี้. ถ้าจะย้อนระลึกนึกไปถึงสมัยศึกคำบรรพ พวกมุนี ฤาษี โยคี ตามป่า โดยเฉพาะ มุ่งพัฒนาทางจิตจนเต็มร่างกาย เพราะเกลียดร่างกาย อย่างนี้ก็มี.

สมมติว่าเป็นไปได้ ถ้าจะมีการพัฒนาไปในทางด้านเดียว ก็ยังมีทางที่จะเปรียบเทียบได้ดีกว่า พัฒนาจิตอย่างเดียว มีผลอย่างไร พัฒนากายอย่างเดียวมีผลอย่างไร. พัฒนาทางจิตอย่างเดียว สมรู้สึกรวยังปลอดคภัย; พัฒนาทางวัตถุอย่างเดียว จิบหายหมด. พัฒนาทางจิตอย่างเดียว ทำให้เป็นจิตดี จิตสูงทางกายทางวัตถุก็พลอยปลอดคภัยไปด้วย เพราะว่าจิตมันมีอำนาจเหนือกายหรือเหนือวัตถุ เมื่อจิตถูกพัฒนาเป็นอย่างดีแล้ว อาจจะสามารถลากกายไปในทางที่ถูก เท่าที่จำเป็น ไม่มีการเพ้อ เพราะฉะนั้น การพัฒนาจิตอย่างเดียว ก็ปลอดคภัยได้ เพราะว่ากายอยู่ใต้อำนาจของจิต, ถ้าจิตดี จิตสูง กายก็ถูกลากไปเป็นบริวาร มันก็พลอยดี พลอยสูงไปด้วย แต่ว่าไม่ต้องพูดถึง.

ที่^๕นั้นสมมุติว่าพัฒนากันแต่ทางกายหรือทางวัตถุอย่างเดียว มันจะเป็นอย่างไร ก็เห็นได้ว่ามันไปลุ่มหลงมัวเมาในเนื้อหนัง คือความสุขทางเนื้อหนังห่อหุ้มจิต ครอบงำจิต หรืออะไรแก่จิต จนจิตนี้หือไม่ขึ้น หรือตกต่ำไป เจียบหายไป มันก็จะมีแต่เรื่องของกิเลส เพราะว่าความสุขทางวัตถุ^๕นั้น เป็นเรื่องส่งเสริมกิเลส. ^๕นี่แหละ ถ้ามีแต่การพัฒนาทางวัตถุ^๕อย่างเดียว ก็มีทางที่จะค่อยเป็น - ค่อยไป ในทางที่จะเสมอ ๆ ๆ เผลอจนจมอยู่ใต้น้ำ. เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดว่าพัฒนากันแต่ด้านเดียวแล้ว พัฒนาทางจิตก็ยังปลอดภัยอยู่นั้นแหละ พัฒนาทางวัตถุก็ยังเต็มไปด้วยอันตรายอยู่นั่นเอง.

เดี๋ยวนี้โลกมุ่งพัฒนากันแต่ทางวัตถุ เพราะความขลาดความกลัวว่าจะไม่ทันเขา จะไม่มีเครื่องไม้เครื่องมือต่อสู้เขา หรือจะไม่ได้กินดี อยู่ดี ต้องมุ่งหน้ามุ่งตาพัฒนาทางวัตถุอย่างเดียว แล้วก็หลอกพระเจ้าว่าพัฒนาทางจิต โลกจึงเป็นอย่างนี้ด้วยกันทั้งโลก คือระส่ำระสายด้วยความวุ่นวาย มีปัญหายุ่งยากไม่มีที่สิ้นสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดมาจากการเสื่อมเสียทางศีลธรรม คือความตกต่ำทางจิตเพราะไปเป็นทาสของวัตถุ เพราะฉะนั้นพัฒนาทางจิต จึงเป็นสิ่งที่จะต้องมาอย่างจริงจัง และต้องมาก่อนเสมอ และเมื่อจิตมีความฉลาดเฉลียวถูกต้องดีแล้ว มันก็พัฒนาทางวัตถุเอง และพอดีไม่เพื่อ. แต่เมื่อถามว่าอันไหนสำคัญกว่า มันก็ต้องเป็นการพัฒนาทางจิต ที่สำคัญและปลอดภัย เป็นแสงสว่าง.

เดี๋ยวนี้เรากำลังไปทำให้มันปนเปกันยุ่งไปหมด จนการพัฒนาวัตถุมันล้น ล้นจนไม่มีโอกาสพัฒนาทางจิต หรือพัฒนาแต่ในข้อปลีกย่อย อย่างเต็กอมมือพัฒนาจิตในระดับปลีกย่อย ต่ำ ๆ อย่างเต็กอมมือ แต่พัฒนาวัตถุอย่างไพศาลมโหฬารจนพุกกันไม่ไหว. ^๕ยิ่งการพัฒนาทางวัตถุมันล้นเหลือกว่าการพัฒนาทางจิตเท่าไร ความทุกข์จะเกิดขึ้นแก่โลก เหมือนกับถูกพระเจ้าลงโทษ หรือถูกษัตริย์ตบหน้าเอาเท่านั้น เพราะฉะนั้นต้องระวังให้ดี อย่าเอาไปปนกันจนทำผิดในเรื่องนี้. พัฒนาทางจิตกับพัฒนาทางวิญญาณ^๕นี้ มันอาจจะปนกันได้กับการพัฒนาในทางวัตถุได้.

ผมยกตัวอย่างดีกว่า ที่สวนโมกข์นี้ เห็นได้ง่าย เพราะเรามีสุนัขหลายตัว เมื่อแม่หมาไปคาบอะไรมาให้ลูกหมากิน อย่างนี้มันเป็นการพัฒนาทางวัตถุ ต่อมาอีกหน่อย แม่หมาไม่ยอมทำอย่างนั้น จะทำโดยวิธีที่พาลูกหมาไปหากินเอง หรือบังคับให้มันต้องหากินเอง. ลูกหมามันหิว และถูกบังคับให้หากินเอง แม่หมาไม่ทำอย่างแต่ก่อนอีกต่อไป นี่มันเป็นการพัฒนาทางจิต ให้ลูกหมามันมีสติปัญญาช่วยตัวเองได้. เดียวนี้ในโลกนี้ก็เหมือนกัน พัฒนาทางวัตถุ เอาเครื่องจักรมาแทนคน กระทั่งคอมพิวเตอร์หรืออะไรต่าง ๆ ที่พูดถึงกันมากในสมัยนี้ ทั้งหมดมันล้วนแต่ทำให้คนโง่ มีจิตทรมานไร้สมรรถภาพลงทุกที เห็นแก่ความสะดวกสบาย เห็นแก่ความสุขส่วนตัว ไม่อยากจะทำงานมากยิ่งขึ้นทุกที นี่เป็นโรคจิตทรมาน; ในด้านลึก ในด้านวิญญาณ มันก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว โดยไม่ต้องสงสัย อยากจะนอนเอกเขนก หากความสุขทางอายตนะเสียมากกว่า.

หรือถ้าจะมองดูในแง่ที่ต่ำ ๆ ที่สุด อย่างเราไปช่วยพัฒนาที่ดิน ให้มีที่ดินทำมาหากิน ช่วยเขาทำมาหากิน นี่มันเป็นการพัฒนาทางวัตถุ ช่วยเขาในทางวัตถุ แต่ถ้าเราไปทำโดยวิธีอื่น ให้เขาเกิดสติปัญญาสามารถทำกินเอง ทำกินเองตามลำพังตนเอง อย่างนี้เป็น การพัฒนาทางจิต. เรื่องทำมาหากินบนผืนแผ่นดิน ในทุ่งในนา ก็เหมือนกัน ยังต้องมีเรื่องพัฒนาทางวัตถุ กับทางจิต. เมื่อไปพัฒนาทางวัตถุมากเกินไป มันก็เป็นเรื่องเพื่อ ทำให้เขาขี้เกียจ ทำให้เขาเห็นแก่ตัว ทำให้เขาอะไรมากขึ้น จนกระทั่งว่าเขาทำอะไรไม่เป็น ต้องไปช่วยเขาทุกอย่าง มันก็เหลือวิสัยของผู้ที่เข้าไปช่วยพัฒนานั่นเอง. แต่ถ้าเราใช้วิธีที่จะให้เขาสามารถพัฒนาช่วยตัวเองอยู่เรื่อยไป ให้ความยากลำบากสอนเขา ให้ความยากลำบากลงโทษเขา ในการที่เป็นคนโง่ คนขี้เกียจ จนในที่สุดเขาก็ช่วยตัวเองได้ อย่างนี้เป็นการพัฒนาทางจิต.

ที่นี้ คำว่า “ทางจิต” นี้ ก็มีอยู่ ๒ ชนิด เพราะคำว่า จิต มันมีอยู่ ๒ ระดับ ระดับหนึ่งเป็นชั้น mentality คือจิตที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย ได้แก่ประสาท

ความรู้สึกลงทางประสาท ที่ก่อให้เกิดความคิดนึกอะไรต่างๆ ขึ้นอยู่กับร่างกาย นั้นมันเป็น จิตชนิดที่เนื่องกันอยู่กับกาย ไม่เป็นอิสระ. อีกระดับหนึ่งเรื่องจิตแท้ ๆ เป็นเรื่องไกล ไปกว่านั้น มันเป็น *spiritual faculty* คือมันเหนือขึ้นไปอีก มันอาจจะเป็นอิสระได้ ไม่ขึ้นแก่ร่างกาย. มันเป็นทาง *spiritual* ที่ผมเรียกว่าทางวิญาณ ; *faculty* อันนั้น ไม่ใช่ *mentality*.

ถ้าพัฒนาทางจิต ก็หมายความว่าทาง *spiritual* : เด็ก ๆ อาจจะเข้าใจผิดไปว่า เมื่อเรามีกินมีใช้ มีที่อยู่สบาย จิตของเราสบาย ใจของเราสบาย ได้เล่นได้หัวสบาย นี้ก็แปลว่าจิตเจริญ. นั้นมันเป็นจิตประเภทที่เนื่องกันอยู่กับทางกาย เป็นพวก *mental sphere* อยู่ส่วนหนึ่งต่างหาก ไม่ใช่ *spiritual* ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ไม่มีภาษาเรียก ที่เขาเรียกกันว่า *spiritual faculty* ก็อย่างนี้. ไปนึกดูที่ผมอุปมาเรื่องโรค ว่ามีโรคทางกาย โรคทางจิต โรคทางวิญาณ ดูก็แล้วกัน ตามที่เคยพูดมาแล้ว.

เด็ก ๆ เข้าใจกันเสียว่า ถ้าเป็นความรู้สึกแล้ว ก็ต้องเป็นจิตไปหมด ที่จริง ความรู้สึกที่เกิดมาจากทางกายนั้น ยังไม่ใช่จิตโดยสมบูรณ์ เป็น *re-action* หรือปฏิกิริยา เท่านั้นเอง เป็นปฏิกิริยาของร่างกาย. ถ้าว่าเป็นเรื่องจิตแท้ ๆ มันต้องเป็นประเภทหนึ่ง ซึ่งแยกออกไปได้ หรือจะผลิตออกไปจาก *mentality* ก็ได้ หรือว่าจะรวมกันทั้งวัตถุ ทั้งกายทั้งจิตชนิดนี้ ออกไปเป็นเรื่องทางวิญาณก็ได้ เช่นกายไม่เป็นโรค จิตไม่เป็นโรค สบายดี แต่วิญาณยังเป็นโรคโง่ โรคโกรธ โรคหลง เป็นโรคตกนรก เป็นฝัน - เป็นไฟ อยู่ในจิตใจ. คนที่เรียกกันว่าตี ตีขนาดเป็นสุภาพบุรุษนั้น ในบางโอกาสยังมีจิตใจร้อน เป็นไฟเหมือนตกนรก นี่เป็นโรคทางวิญาณอยู่. เราต้องบอกเด็ก ๆ ของเรา หรือคน แม้โตแล้วแต่ยังมีอะไรเหมือนเด็ก ๆ นั้น ให้รู้เสียว่า ที่เราพูดว่าทางจิตหรือวิญาณนั้น มันหมายถึง ; จะถือเสียว่าพอร่างกายสบาย แล้วจิตก็สบาย, พอร่างกายปกติดี แล้วจิตก็ปกติดี, อย่างนี้มันเป็นเรื่องเด็กอมมือรู้สึก ไม่ใช่ผู้มีสติปัญญารู้สึก. นี้เรานิยม

กันแต่เรื่องทางวัตถุ แล้วหลงว่ามันเป็นเรื่องทางจิต ว่าวัตถุทำให้ร่างกายสบาย แล้วก็มีจิตใจดี ทำให้จิตใจสบาย. นี่ไปตามพวกวัตถุนิยมดู จะตอบอย่างนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะวัตถุนิยมพวกไหน.

เรื่องทางวัตถุนั้น มันเป็นเรื่องทะลอะความสะควกสบาย ขอบกัยใช้คำหยาบคายโสภโศกไปบ้าง ก็เพื่อประหยัดเวลา. เรื่องทางวัตถุนั้นมันเป็นเรื่องทะลอะ และกำลังจะนำไปสู่ความเป็นอยู่อย่างทะลอะในความสุขสบาย ทางเนื้อหนัง จนไม่ได้คิดไปว่ามันเป็นการกระทำที่โง่เขลา ที่ตอบแทนให้อย่างสาสม. นี่เราพูดกันในแง่ที่ว่า มันเพิ่มความลำบากกันก่อน. ส้วมที่ตรงนั้นใช้น้ำ ๒ กระลาเบน ๆ เท่านั้น ทำให้สะอาดได้. ส้วมชักโครกแบบใหม่ ต้องใช้น้ำ ๓ - ๕ ลิตรก็มี. ๒ กระลาเท่ากับครึ่งลิตร ฉะนั้นมันต้องใช้น้ำมากขึ้นไปอีก ๖ - ๑๐ เท่า. ผมไปที่กรุงเทพฯ ต้องไปใช้ส้วมแบบใหม่ของเขาขึ้น ไปถึงสายชักน้ำทุกที ตกใจทุกที มันใช้น้ำถึง ๑๐ เท่าของที่เราเคยใช้ที่นี่ จนกว่าจะเคยชินก็หลายวัน นี่มันเพิ่มความหมดเปลือง ๖ - ๑๐ เท่า. นี่ในแง่ที่เพิ่มความหมดเปลืองระหว่างความเจริญฝ้ายง่าย ๆ ในทางจิต เอาจิตเป็นใหญ่ กับฝ้ายที่เอาวัตถุเป็นใหญ่.

คนสมัย บู้ย่า ตายาย มีการดำรงอยู่ด้วยการดำรงจิตให้สูงเข้าไว้ ถ่ายอุจจาระแล้ว ล้างแล้ว ล้างอีก ต้องหาน้ำมาล้างจนได้ เหมือนกะพระที่เคร่งวินัย ถ่ายอุจจาระแล้วต้องล้าง. คนสมัยนี้ถ่ายอุจจาระแล้วเช็ด ๆ เอาเท่านั้น คูเถอะ นี่พวกที่เจริญด้วยวัตถุนิยม. ที่โบหน้าผิวหน้าซึ่งไม่ค่อยจะสกปรกอะไรนักนี่ กลับล้างแล้วล้างอีก ดูแล้วดูอีก สะโลมแล้วสะโลมอีก ใส่อะไรเข้าไปอีกก็ไม่รู้ หลายครั้งหลายหน ที่หน้า. แต่พอถ่ายอุจจาระที่กันนี้ เช็ด ๆ เอาเท่านั้นเอง นี่มันเพิ่มมีในสมัยที่เป็นความเจริญทางวัตถุ เอาเวลาไปล้างหน้า เช็ดหน้าเสียหมด จนรู้สึกประหยัดเวลาที่จะมาล้างกัน. ขอพูดคำหยาบคายโสภโศกอย่างนี้เพื่อประหยัดเวลา เพื่อให้เข้าใจคำว่า ความเจริญทางวัตถุ

และทางร่างกาย^{นี้} มันต่างกันอย่างไร แล้วก็ไปเปรียบเทียบตัวเองก็แล้วกัน ว่าอะไรมันจะเกิดขึ้น.

ความเจริญทางวัตถุในสมัยคาเวียม หรือว่าจะเรียกสมัยอะไรดี สมัย^{นี้} เขาเรียกสมัยอวกาศ สมัยคาเวียมแล้ว จะเรียกเป็นสมัยปรมาณู มันก็ล้ำสมัยไปแล้ว เป็นของล้ำสมัยไปแล้ว. สมัยอวกาศที่จะไปเอาโลกอื่นลงมาให้ได้^{นี้} ก็หมายความว่า มันเป็นเรื่องก้าวหน้าทางวัตถุ ไปเอาโลกอื่นมาได้ มันก็ไม่ใช่ว่าทำจิตใจอะไรให้ดีขึ้น นอกจากละโมภโลภลาภ ตะกละตะกลามความสุขทาง^{นี้}เนื้อหนัง ที่แปลกๆออกไป หรือว่า อีกทางหนึ่ง มันเป็นความหลงกลวง ลับลมคมใน หากความรู้ความสามารถในทาง^{นี้} นี้ เพื่อจะเล่นงานคนอื่น ความรู้เรื่องอวกาศ^{นี้} เพื่อจะปราบปรามคู่แข่งผู้มากกว่าอย่างอื่น. แล้วเมื่อไปสละวณแต่เรื่องทางวัตถุอย่าง^{นี้} เพิ่มความโลภ ความโกรธ ความหลง ความมัวเมากันอย่าง^{นี้}มันก็ลืมเรื่องทางจิตใจ เอาเรื่องทางจิตใจไปทิ้งไว้ที่ไหนก็ไม่รู้. ความมัวเมาทางวัตถุ^{นี้} ทำให้เกิดผลเป็นความเสื่อมเสียทางศีลธรรม ทำให้เกิด อนาคตทางวิญญูณ^{นี้}ขึ้นมาในโลก.

“อนาคตทางวิญญูณ” พังถูกหรือไม่? ถ้าพังไม่ถูก ก็พังๆ ไปก่อนก็แล้วกัน คงจะพังถูกเข้าสักวันหนึ่ง คือมีจิตวิปริต ทำอะไรอย่างวิปริต นับตั้งแต่ความเสื่อมเสียทางศีลธรรม มีจิตใจเป็นสัตว์ ก่อคดีลามกอนาจารขึ้นในสังคม สถิติที่เขาประกาศออกไปเมื่อเร็ว^{นี้} ในประเทศที่เจริญรุ่งเรืองด้วยวัตถุ ประเทศหนึ่ง^{นี้} มีคดีทางลามกอนาจารเกี่ยวกับเพศ เกี่ยวกับหญิงชาย^{นี้} นาทີละ ๑๐๐๐ คดี. คดีลามกอนาจารมีนาทີละ ๑๐๐๐ คดี ได้ยินแล้วไม่อยากจะเชื่อ เอาแต่ว่าเพียงวันละ ๑๐๐๐ คดี มันก็มากเกินไปแล้ว. ^{นี้}เขาประกาศว่านาทີละ ๑๐๐๐ คดี. เรื่องลามกอนาจาร ความเสื่อมเสียทางศีลธรรม^{นี้} เพิ่มปัญหา เพิ่มความทุกข์มากถึงอย่าง^{นี้} ก็คือผลเนื่องมาจากการลุ่มหลงทางวัตถุ ความเจริญทางวัตถุเข้าตา ทำให้คนหนุ่มคนสาวเหล่านี้ มีความเป็น^{นี้}อนาคต

ทางวิญญาณ กระทั่งพวกชิปปี้ ๆ ลว ๆ อะไรก็ตามใจนี้ เป็นอันธพาลทางวิญญาณทั้งนั้น เป็นผลของการที่ลุ่มหลงทางวัตถุ. ความกตัญญูมีมาก จนระบบศีลธรรมรังไว้ไม่อยู่ มันก็ทะลุผ้าออกไปตามความต้องการ ตามความประสงค์ เป็นอันธพาลทางวิญญาณ เป็นปัญหาทางสังคมเพิ่มขึ้น. กระทั่งข่าวหนังสือพิมพ์ ๒ - ๓ วันที่เอามาเล่าให้ฟังว่า นิสิตนักศึกษาหญิงชายหกหมื่นคน นัดไปเปลือยกายกันที่หาดฟลอริดา แล้วสูบบุหรี่ด้วย. นี่ยังไม่ทันประกาศตัวเป็นชิปปี้ ยังเป็นนิสิตอยู่ในมหาวิทยาลัย ก็ยังทำอย่างนี้ ถ้ามันจริงอย่างนี้ นี่ก็คืออันธพาลทางวิญญาณ ที่ก้าวหน้าไปไกลมากถึงขนาดนี้.

นี่คือโทษของการที่ละเลยจิต สัมจิต ไม่เอาใจใส่กับจิต ไม่พัฒนาจิต แต่ไปพัฒนาวัตถุอย่างเดียว แล้วคุณก็รู้จักแยกความหมายของคำว่าพัฒนาจิต พัฒนาวิญญาณ เอาเอง. ทั้งที่โดยพฤตินัยแล้ว เรามีทั้งกาย ทั้งจิต มันไม่แยกกันได้ แต่ถ้าพัฒนาจิตอย่างเดียว มันก็ลากเอาความดี ความถูกต้องทางกายไปด้วย; แต่ถ้าพัฒนาทางกายอย่างเดียว มันก็ลืมจิต ละเลยจิต หรือจิตถูกลากไปในทางต่ำทราม ก็จิตตกไปอยู่ใต้อำนาจของกายแล้ว จิตถูกลากไปในทางต่ำทราม. ถ้ากายตกอยู่ใต้อำนาจของจิตแล้ว กายถูกลากไปในทางที่พอจะดูได้เป็นอย่างน้อย; เพราะว่าจิตยังไปพัฒนามันเข้า มันยังเป็นอิสระจากวัตถุ. ความหมายสำคัญมันต่างกันอยู่อย่างนี้.

จิตนี้ ถ้าไปพัฒนามันเข้า มันจะค่อย ๆ สูง ค่อย ๆ อิสระ อยู่เหนือวัตถุ อยู่เหนืออำนาจวัตถุ. ที่นี้กายนี้ถ้าไปพัฒนามันเข้า ไปปรนเปรอมันเข้า มันจะตกต่ำลงไปอยู่ใต้อำนาจของวัตถุ กลายเป็นผู้ที่บูชากิเลสตัณหาไป; มันต่างกันอย่างนี้. สำหรับการพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียว ถ้าพัฒนาจิตเพียงอย่างเดียวก็ปลอดภัย เพราะว่าเมื่อจิตอิสระแล้ว มันลากกายไปในทางที่ถูกต้อง เป็นอิสระเหนือวัตถุ.

ที่นี้เราจะพูดกันถึงบรมธรรม เกี่ยวข้องกับการพัฒนา. บรมธรรมเป็นสิ่งที่เรามุ่งมาคปรารถนา เหมือนกับที่เราได้พูดกันแล้วแต่วันก่อนอย่างละเอียด. การพัฒนานี้

จำเป็นอย่างยิ่งเกี่ยวกับบรมธรรม บรมธรรมจะเหลืออยู่ในโลกนี้ หรือจะมิอยู่ในโลกนี้หรือไม่ ก็เกี่ยวกับการพัฒนาทางจิต. ถ้ามีการพัฒนาทางจิตถูกต้อง บรมธรรมก็จะยังคงมีและเหลืออยู่ในโลกนี้. ถ้าไปลุ่มหลงบูชากายกันแล้ว มันก็คือบูชาของต่ำ ทิณธรรม หรือว่าลามกธรรมอะไรไปทำนองนั้น ไม่ใช่บรมธรรม.

คำว่า *บรมธรรม* ก็หมายถึงความสูงสุด ประเสริฐสุด. ที่นี้เราก็ควรเข้าใจว่าพัฒนาจิตแล้ว จะเกิดบรมธรรมได้อย่างไร ? ก็ไม่มีอะไรมาก ให้ดูที่ตัวบรมธรรมอย่างทีกล่าแล้ว เอาบรมธรรมทางจริยธรรมสากลนี้ แต่มีความหมายอย่างพุทธบริษัท กล่าวคือในตัวบรมธรรมสากลใน ๔ อย่างนั้นแหละ มันเป็นที่การพัฒนาและผลของการพัฒนาในทางจิต. คุณระลึกย้อนไปใหม่ชื่อว่า ความสุขที่ถูกต้อง, ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์, หน้าที่บริสุทธิ์ คือหน้าที่ เพื่อหน้าที่, แล้วก็ความรักสากล ไม่มีเรา - ไม่มีเขา, รวม ๔ อย่างนี้ เป็นบรมธรรม. แล้วมันก็เป็นทั้งการพัฒนา และเป็นทั้งผลของการพัฒนา :-

คนที่ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน ไม่ใช่เพื่อเงินนี้ มันคือพัฒนาทางจิตเพื่อบรมธรรมอันนี้. ฉะนั้นบรมธรรมอันนี้ คือทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นี่จึงเป็นการทำการพัฒนาโดยตรง เป็นการพัฒนาจิตโดยตรง.

ความรักสากล ถ้าเรากำลังพยายามอยู่ มันเป็นตัวการพัฒนา พัฒนาจิตให้สูงถึงกับมีความรักสากล ไม่มีเรา - ไม่มีเขา. แต่ถ้ามันมีผลเกิดขึ้นเป็นความรักสากลจริงๆ แล้ว มันก็เป็นผลของการพัฒนาที่เราเป็นผู้มีจิตใจสูง มีความรักสากล.

ส่วนความสุขที่ถูกต้อง และความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์นั้น มันก็เป็นผลของการพัฒนา. เพราะฉะนั้นในตัวจริยธรรมสากล ที่ระบุบรมธรรมไว้ ๔ อย่างนี้

มันเป็นทั้งการพัฒนา และผลของการพัฒนา. เราพูดถึงผลก่อนก็ได้ คือมีความสุข มีความเต็มของการเป็นมนุษย์ นี่เป็นวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมาย. คนเราจะทำอะไร ต้องมี วัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายอันถูกต้องเสียก่อน แล้วก็ทำ. ที่นี้ก็ทำด้วยการทำงานเพื่อนำ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นี้ก็เรียกว่า หน้าที่บริสุทธ์. มันก็เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต กตโกง ไม่ได้ ไม่โกงไม่เขลา ไม่อะไรไปหมด. ความทุจริตคนโกง จนกระทั่งอันธพาลทาง วิญญาณ นี่มันเกิดขึ้น เพราะไม่ได้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มันทำหน้าที่เพื่อเงิน เพื่อกิเลส ตัณหา เพื่อบำรุงบำเรอ. แล้วในที่สุดเราอยู่อย่างไม่มีเรา – ไม่มีเขา พยายามที่จะอยู่ อย่างนั้น คือรักผู้อื่นเท่ากับตัวเอง รักคนทุกคน เท่ากับตัวเอง โลกนี้กลายเป็นคนเพียง คนเดียว ไม่มีเรา – ไม่มีเขา นี่คือพัฒนาทางจิตแท้เลย แล้วเป็นผลของการพัฒนาทางจิต พร้อมกันไปในตัวด้วย.

ที่นี้ เขากำลังทำอะไรกันหรือเปล่า ? โลกนี้มีความสุขสงบอันถูกต้องแล้ว หรือยัง ? มองดูแล้วก็เศร้า สังเวช. คนในโลก มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็น มนุษย์แล้วหรือยัง ? มองดูแล้วก็เศร้าและสังเวช เพราะเขาไม่รู้ว่าเต็มนั้นคืออะไร ไม่รู้ว่าความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและเต็มนั้น คืออย่างไร. เมื่อยังไม่รู้ แล้วจะรู้ว่าคนไหนเต็ม หรือคนไหนไม่เต็มได้อย่างไร. ทั้งโลกกำลังทำหน้าที่ หรือทำงานนี้เพื่อปากเพื่อท้อง ซึ่งควบคุมไว้ไม่อยู่ ทะเยอทะยานไปในทางอยู่ดี – กินดีทางวัตถุ จนไม่มีขอบเขตเสียแล้ว. การที่ไม่มีขอบเขตนั้นแหละ คือสิ่งที่จะนำไปตกเหว. ในโลกนี้ ไม่มีความรักสากล มีแต่ความเกลียดสากล : เกลียดกันระหว่างชาติ ระหว่างประเทศ ระหว่างลัทธิการเมือง ระหว่างอะไรก็เห็นกันอยู่แล้ว ; และในระหว่างบุคคลก็ต่างเห็นแก่ปากแก่ท้อง เห็นแก่ตัวเอง มันก็เกลียดกัน. กระทั่งนักกีฬา ก็ทำอันตราย ทำร้ายกันในสนามกีฬา กลาง สนามกีฬานั้นเอง. กระทั่งว่าความนับถือบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ก็เลื่อนลงไป จนแทบจะไม่มีเหลือ. เด็ก ๆ ที่เป็นวัตถุนิยมจัด จะเห็นบิดามารดาเป็นลูกหนี้ เพราะว่า เขาเป็นคนทำให้พ่อแม่มีหน้ามีตา อย่างที่เคยเล่าให้ฟังแล้วเมื่อวันก่อน. เพราะฉะนั้น

เราต้องนึกถึงการพัฒนา ว่ามันเกี่ยวข้องกับบรมธรรมอยู่อย่างใกล้ชิด และในตัวบรมธรรมนั่นเอง เป็นทั้งตัวการพัฒนา และผลของการพัฒนา.

เดี๋ยวนี้ปัญหาเรามีแต่เพียงอย่างเดียว คือความยุ่งยากลำบาก ที่แก้ไขกันไม่ตก มีแผนการดี มีกำลังกาย กำลังใจ มีเงินดี ก็ยังทำให้มีความสงบสุขไม่ได้ เพราะมันขาดการพัฒนาทางจิต. เมื่อค่อยพัฒนาทางจิต มันก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว. ประโยคสั้น ๆ เหล่านี้ ไปกิดกูเอง : “เมื่อค่อยพัฒนาทางจิต มันก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว” คือขาดบรมธรรม. เมื่อเห็นแก่ตัว และขาดบรมธรรมอย่างนี้แล้ว มนุษย์คนนั้นไม่เป็นมนุษย์ เป็นแต่เพียงคน เพราะใจมันไม่สูง. มนุษย์ แปลว่ามีใจสูง, คนหรือชน นี้ แปลว่าเกิดมา. เมื่อขาดบรมธรรมแล้ว มันก็ไม่เหมาะ แม้แต่ที่จะเป็นพลเมือง อย่าไปพูดถึงว่าจะป็นเจ้าหน้าที่ที่ดี เป็นรัฐบาลที่ดี.

เมื่อมันขาดบรมธรรม คือค่อยการพัฒนาทางจิตแล้ว มันไม่เหมาะสม แม้แต่ที่จะเป็นพลเมือง ไม่ต้องไปพูดถึงว่าจะป็นเจ้าหน้าที่ที่ดี เป็นรัฐบาลที่ดี หรือเป็นชนชั้นปกครองที่ดี; มันไม่เหมาะแม้แต่ที่จะเป็นพลเมือง จะเป็นเหมือนมดสักตัวหนึ่ง มันก็ไม่เหมาะ. เราจะต้องนึกถึงข้อนี้ ว่ามันขาดบรมธรรม แม้แต่ที่เป็นระดับจริยธรรมสากล แม้จะมีโครงการดี มีความรู้ดี ก็เงินมาได้มาก ๆ ดี ก็เป็นหมันไปหมด สิ่งเหล่านี้เป็นหมันไปหมด. โครงการดี แผนการดี การเงินดี มันก็ยังเป็นหมันไปหมด ในการที่จะทำโลกนี้ให้เจริญ ทำบ้านเมืองให้เจริญ เพราะมันขาดการพัฒนาในทางจิตใจ. มันเป็นหมัน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ หรืออย่างดีที่สุด ที่จะได้ผลก็ไม่ถึง ๒๕ เปอร์เซ็นต์ มันน่าเสียดายอีก ๗๕ เปอร์เซ็นต์. ถ้าทำได้ตามแผนการที่ดี เงินทุนที่มีพอ อย่างนั้นมันจะมีผล ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ แต่แล้วมันทำไม่ได้ เพราะจิตไม่มีบรมธรรม มันขาดการพัฒนาในทางจิต.

ที่นี้เราจะมาถึงปัญหาที่สำคัญ ประเด็นที่สำคัญ คือว่า การพัฒนาทางจิต^๕ ไม่ต้องแยกออกเป็นทางโลก หรือทางธรรม เหมือนที่เขาเข้าใจกันอยู่โดยมาก. พัฒนาทางจิตแล้ว มันเป็นธรรมไปหมด ไม่มีโลก; แล้วก็นำมาใช้ได้แก่เรื่องโลก ๆ. เคียวนี้เขากำลึงแยกกันในการพัฒนาทางจิต ว่าพัฒนาทางจิตนี้ ยังแยกเป็นเรื่องโลก เรื่องธรรม. โพลไปแยกกันว่า เรื่องโลก คือเรื่องทำมาหากิน มีจิตตีในการทำมาหากิน เป็นอยู่คืออย่างฆราวาส, ส่วนพัฒนาจิตในทางธรรมนั้นเอาไปไว้เป็นเรื่องของนักบวช ของศาสนาของฤาษีมีนุตามเขาตามป่าไปเสีย. นี่มันไปเกิดแยกพัฒนาทางจิตเป็น ๒ ชนิดอย่างนี้ มันก็เท่ากับไปแยกบรมธรรมให้เป็น ๒ ชนิด อย่างนี้ไม่จำเป็น ขอ^๕ ให้พัฒนาทางจิตเถอะ มันจะเป็นการดีพร้อมกันไป ทั้งทางโลกและทางธรรม. มันเป็นเรื่องเดียวกัน ไปแนวเดียวกัน มีผิดกันแต่ว่าต้นลึกกว่ากัน หรือกว้างแคบกว่ากัน. เพียงแต่ต้นลึกกว่ากัน หรือกว้างแคบกว่ากัน^๕ อย่าได้ไปตีว่าเป็นคนละเรื่อง หรือคนละอย่าง. พวกที่เป็นเด็ก ๆ อยู่ตามบ้านก็พัฒนาไปในระดับ หรือว่าในปริมาณ ที่เป็นเรื่องเด็ก ๆ หรือเป็นเรื่องชาวบ้าน แต่ต้องเป็นเรื่องเดียวกัน คือให้มีจิตใจสูง มีลักษณะอย่างเดียวกัน คือบรมธรรมนั่นเอง. ถ้าไปแยกจากกัน นั้นแหละคือความสำคัญผิด เข้าใจผิดต่อสิ่ง^๕ แล้วมันจะเปลี่ยนหมุนกลับไปเป็นพัฒนาทางวัตถุ โดยไม่หันรู้ตัว. ไปแยกเรื่องพัฒนาจิต ให้เป็นเรื่องของโลก ๆ อีกส่วนหนึ่งหรืออีก แฉกหนึ่งอย่างนี้ การพัฒนาจิตนั้น มันจะเปลี่ยนวนกลับไปเป็นพัฒนาวัตถุ หรือเนื้อหา^๕ โดยไม่รู้สีกตัว : ไปหลงความอยู่ดีกินดี นั้นแหละเป็นผลของการพัฒนา ซึ่งนั้น เป็นเรื่องทางวัตถุทั้งนั้น. ขอให้จำไว้ด้วยว่า อุตฺติ - กินฺตฺติ^๕ เป็นเรื่องทางวัตถุ หรือพัฒนาทางวัตถุ; กิณฺธฺพตฺติ เป็นเรื่องพัฒนาทางจิต. ระมັถระวังการกินอยู่ ให้พอดี จะเป็นพัฒนาทางจิต แต่ถ้าไปบุชการกินดี - อยู่ดี มันจะตกไปเป็นเรื่อง พัฒนาทางวัตถุ ทางเนื้อหา^๕ โดยไม่รู้สีกตัว แล้วก็เตลิดเปิดเปิง จนเป็นต้นเหตุแห่ง ปัญหา หรือความยุ่งยากขึ้นในโลก,

การทำาการพัฒนาจิตตามทางธรรม หรือพัฒนาจิตตามทางโลกที่ถูกต้อง มันเป็นอันเดียวกัน คือทำาจิตให้สูง – ให้สูง ความสูงของจิตมีสายเดียวเท่านั้น จะแยกเป็น ๒ สายไม่ได้ เพียงแต่ว่ามันจะอยู่ในระดับชั้นๆ หรือระดับปลายเท่านั้น.

การทำาจิตให้สูงขึ้นเราเอาตามหลักพุทธศาสนา ก็มากพอหรือเหลือเฟือ. ทำาจิตให้สูง ก็คือทำาจิตให้เป็นจิตที่ฝึกดีแล้ว. ตามหลักพุทธศาสนามีอยู่ว่าทำาจิตให้เป็นจิตที่ฝึกดีแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือจิตเป็นสมาธิ. ตามหลักพุทธศาสนา จิตนี้ develop มาถึงขั้นนี้แล้ว จะต้องประกอบไปด้วยองค์คุณ ๓ ประการ ดังที่เคยอธิบายย่อๆ มาหลายครั้งหลายหนแล้ว ว่า: -

ต้องเป็นจิตที่บริสุทธิ์สะอาด อย่างหนึ่ง,
 ต้องเป็นจิตที่ต้งมั่น มั่นคง อย่างหนึ่ง,
 ต้องเป็นจิตที่ว่องไวในหน้าที่ อย่างหนึ่ง.

จิตที่บริสุทธิ์สะอาด มีความบริสุทธิ์ที่เรียกว่า pure เป็นจิตสูง, แล้วจิตที่มีกำลังมาก ต้งมั่นเป็น firm เป็น steady ทำานองนี้ก็เป็นจิตสูง, แล้วจิตที่ว่องไวต่อหน้าที่ คือ active ที่สุด ก็เป็นจิตสูง เท่านั้นก็พอแล้ว.

อันแรก เราลองพัฒนาจิตให้เป็นจิตสูง มันก็เป็นจิตที่สะอาด คือ *บริสุทธิ์* ถ้าเป็นจิตสะอาดก็หมายความว่า มีปัญญา มีความบริสุทธิ์ใจ ทำานหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วก็เป็นความสุขที่แท้จริงอยู่ในตัว เป็นความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในตัว; และการที่มีจิตสะอาดก็ย่อมมีเมตตากรุณา รักผู้อื่นยิ่งกว่าตัว. ถ้าจิตบริสุทธิ์สะอาด อย่างพุทธศาสนา สอนอย่างนี้ ความทุกข์ในประเทศ ในโลกนี้ มันก็ไม่มี, ไม่มีคอร์รัปชัน ไม่มีต้นเหตุแห่งความยุ่งยากลำบากใดๆ ถ้าเพียงแต่จิตบริสุทธิ์สะอาดตามหลักพุทธศาสนา.

อันที่สอง มีจิตตั้งมั่น คือเป็น *สมาหิตโต* มันก็เป็นจิตที่มีกำลัง ที่จะคิด จะนึก มันมีกำลังจิตสูง มีปัญญาสูง แล้วก็พลอยให้มีกำลังทั้ง ๒ อย่าง คือกำลังกาย และกำลังจิต แล้วก็บังคับตัวเองได้ ขยันขันแข็ง ทรหอคอกทน พันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ได้ ไม่เป็นคนสำรวยหีบโหยงอยู่ด้วยการกินดี - อยู่ดี บนตึก บนรถยนต์ อะไรทำนองนี้ นั่นคือจิตที่มั่นคง เป็นสมาหิตโต.

อันที่สาม จิตที่เป็นกัมมณีย์ **ว่องไวต่อการทำงาน** เราก็ใช้จิตชนิดนี้ทำงาน ได้หมดทุกชนิด ในทุกกรณี จิตนี้เป็น *active*. เดี๋ยวนี้เรามีจิตงุ่มง่าม เพราะไป ลุ่มหลงในทางวัตถุนิยม มันก็ทำอะไรไม่ได้ดี ต้องเปลืองออกมาเป็นอิสระ.

นี้แหละ คำ ๓ คำนี้ สำคัญในการพัฒนาจิต คือ *ปริสุทโท* จิตสะอาด หรือ *pure*. *สมาหิตโต* จิตตั้งมั่น หรือ *firm*. *กัมมณีย์* จิตไวต่อหน้าที่ของมันเอง คือ *active*; พัฒนาจิตให้ได้ ๓ อย่างนี้ ก็หมดปัญหา. นี่เป็นเรื่องทางธรรมแท้ เป็น หัวใจของพุทธศาสนาแท้.

ทีนี้ เรื่องทางโลก จะว่ากันอย่างไร ที่จะให้มีจิตใจดี จิตสูง ตามทางโลก ? มันจะต้องหันหลังให้ จากที่วามานี้ อย่างนั้นหรือ ? อันนี้แหละ คือความเป็น อัมภพาลทางจิต จิตไม่สะอาด จิตไม่มีกำลัง จิตไม่ว่องไวต่อหน้าที่ ก็คือจิตมีแต่สำรวย อยู่ด้วยวัตถุนิยมนั่นเอง. เพราะฉะนั้นอย่าพัฒนาจิตไปตามทางวัตถุ อย่าให้ตกไปตาม ทางวัตถุ ขอให้พัฒนาจิตไปตามทางของจิต ให้มันเป็นจิตสูง คือสะอาด ตั้งมั่น และไว ต่อหน้าที่ แล้วจิตนี้จะลาภวัตถุ จะลากร่างกาย ลาภอะไรทุกอย่างไปตามอำนาจของจิต เพราะว่าทุกอย่างมันขึ้นอยู่กับจิต ตามหลักพุทธศาสนา. ต่อจากนั้น กาย หรือวัตถุ ในโลกนี้ มันก็ดี เพราะจิตดี คือจิตมีบรมธรรมอยู่ทุกเมื่อ หรือว่าอย่างน้อยก็มีการทำ การพัฒนา เพื่อให้เกิดบรมธรรมอยู่ทุกเมื่อ ก็เป็นอันว่า **ทางโลก เช่น การทำมา**

หากิน การค้าขาย หรือเป็นเรื่องของเด็ก ๆ ก็ตาม จะต้องมียุทธศาสตร์ทำจิตใจให้สะอาด ทำจิตใจให้เย็น ทำจิตใจให้ไวต่อหน้าที่ อย่างเดียวหรือทำนองเดียวกันกับที่ทำความดีให้ไปนิพพาน.

การที่จะบรรลุนิพพาน ก็ต้องทำ ๓ อย่างนี้ การที่ชาวบ้านจะทำมาหากิน ก็ต้องปฏิบัติในหลักทางจิต ๓ อย่างนี้ ชัยนอบรมจิตให้เป็นอย่างนี้ แล้วปัญหาต่าง ๆ จะหมดไป : ปัญหาในครอบครัวจะหมดไป, ปัญหาในหมู่บ้านจะหมดไป, ปัญหาของประเทศก็จะหมดไป, ปัญหาของโลกก็จะหมดไป เพราะการพัฒนาจิตในลักษณะอย่างนี้. เพราะฉะนั้น ผมจึงยืนยันว่า ในการพัฒนาจิตนั้น ไม่ต้องแยกออกเป็น ๒ เรื่อง เป็นเรื่องโลกกับเรื่องธรรม มันเป็นเรื่องเดียวกันนั้น การพัฒนาหรือความสูง มันมีแต่สายเดียว แนวเดียว. ความถูกต้องมีแต่อย่างเดียว แต่ต่างกันเป็นระดับ ๆ หลายๆ ลำดับเท่านั้น.

ที่นี้การพัฒนาทางจิตที่เป็นเรื่องทางธรรม ทางศาสนานั้น เมื่อนำมาใช้ให้เป็นเรื่องของธรรมดา ในบ้านเรือน ในชีวิตประจำวันแล้ว มันคล้ายๆ กับเป็นเรื่องโลกไป เราจึงอาจเข้าใจผิดตอนนั้น. ที่จริงก็เอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาไว้ในบ้าน ในเรือน ในจิตใจ กระทั่งในครัว ในห้องน้ำห้องส้วม ซึ่งก็ต้องมีสภาพของจิต ๓ อย่างนี้ คือมีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบ ตั้งมั่น ว่องไวต่อการจะประกอบกิจการงานเสมอไป แม้ในห้องส้วม ก็มีคุณธรรมสูง ในชีวิตประจำวัน ในโรงงาน ในออฟฟิศ—และที่ทุกแห่งไม่จำกัด.

ที่นี้ถ้าจะยกตัวอย่าง ก็ขอยกตัวอย่าง อย่างประเทศญี่ปุ่น ก็มีอาการอย่างนี้ เอาการพัฒนาทางจิตมาใส่ไว้แทนวัตถุ แล้วการพัฒนาทางวัตถุของญี่ปุ่นก็เลยดี ก้าวหน้าจนพวกฝรั่งกลัว. รกรากของมันอยู่ที่การพัฒนาทางจิต ญี่ปุ่นมีการพัฒนาทางจิตสูง

แต่ไม่รู้สีก้าว และพวกเรามองไม่เห็น มันอยู่ในชีวิตประจำวัน อยู่ในวัฒนธรรมเสียเอง คือพุทธศาสนาอย่างที่เราเรียกว่านิกายเซ็น ซึ่งจัดไว้เฉพาะ ปรับปรุงไว้เฉพาะ สำหรับภาคตะวันออกไกลสุด เช่นประเทศจีน ประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้น. พวกญี่ปุ่นมีจิตมีวิญญาณเป็นเซ็น ตามการฝึกฝนอบรม ซึมซาบอยู่ในตัววัฒนธรรมของญี่ปุ่น ถูกกลายเป็นเรื่องโลก ๆ ไป คือมันไม่อยู่ในรูปของศาสนาอย่างที่ยกขึ้นไว้เสียสูง แต่มาอยู่ในรูปของชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ในบ้านเรือน ในวัฒนธรรม. คนที่มีปัญญา มีความรู้ เป็นที่เคารพสูงสุดในประเทศญี่ปุ่นคนหนึ่ง คือ ดอกเตอร์ ไคเซทส์ เททาโร ชูซุกิ ที่มีชื่อเสียงมากในทางพุทธปรัชญาของญี่ปุ่นนี้ แก่ประกาศออกไปว่า ถ้าเอาเซ็น ออกไปเสียเพียงอย่างเดียว ญี่ปุ่นจะหมดความเป็นญี่ปุ่น. ถ้าเอาเซ็น คือพุทธศาสนาอย่างเซ็น ออกไปเสียเพียงอย่างเดียว ญี่ปุ่นจะหมดความเป็นญี่ปุ่น นับตั้งแต่ความเข้มแข็งของชาмуไร ความทรหดอดทนของญี่ปุ่น ความสุภาพอ่อนโยนของญี่ปุ่น โคงศ์ระขอโทษแก่กันได้ไม่รู้กี่สิบครั้งนี้ วลา เยอะแยะไปหมด ซึ่งเป็นวัฒนธรรมญี่ปุ่น ที่มาจากพุทธศาสนาตามแบบอย่างของเซ็น. ถ้าเอาออกไปเสียแล้วจะหมดความเป็นญี่ปุ่น.

นั่นแหละ คือการพัฒนาทางจิต โดยไม่ต้องแยกเป็นเรื่องทางโลก หรือทางธรรม ให้มันอยู่ในเนื้อในตัวของคนก็แล้วกัน แล้วมันก็ตามระดับ เป็นลำดับ ๆ ไป ตามลำดับ ๆ ตามความมุ่งหมายเป็นแผนก ๆ ไป : จะสร้างความบึกบึนทรหดอดทนก็ได้, จะสร้างความสุภาพอ่อนโยนก็ได้, ความขยันขันแข็งในการทำงานก็ได้, สติปัญญาก็ได้, ความมีจิตว่าง จักคอกไม้ ชนิดที่คนจักคอกไม้ ไม่ใช่คอกไม้จักคน ซึ่งต้องเรียนตั้ง ๓-๔ ปีอย่างนี้ก็ได้. อะไร ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมญี่ปุ่น มันมาจากการที่มีจิตใจสูง พัฒนาทางจิตสูง และโดยไม่รู้สีก้าว แม้นคนญี่ปุ่นเองก็ไม่รู้สีก้าวกันก็คน แต่เรื่องมันมีอยู่จริง เป็นอยู่จริง. พุทธศาสนาอย่างเซ็นได้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจของญี่ปุ่น จนเขาไม่ต้องรู้สีก้าว เขาก็มีอะไร ๆ ที่เป็นญี่ปุ่น ที่เป็นส่วนตัวของญี่ปุ่น ที่จะไม่รู้จักตาย. ถ้าอันนี้ยังอยู่กับญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นจะไม่รู้จักตาย ฆ่าก็ไม่ตาย. ถ้าเอาอันนี้ออกไป ญี่ปุ่นจะหมดความหมาย จะไม่มีความเป็นญี่ปุ่น ทอกเตอร์ชูซุกิ เขาว่าอย่างนี้.

ที่นี้ ไทยเราแต่โบราณก็ไม่ใช้เล่น มีอะไรที่ความหมายคล้ายอย่างนั้น ไทยเราแต่โบราณ ก็บีบีบี นรทศกตท มีขนบธรรมเนียมประเพณีเคร่งครัด มีจิตใจสูงบุชาพระเจ้า. ที่เรียกว่า “พระเจ้า” นี้ไม่ใช่พระเจ้าอย่างของพวกอื่น แต่เป็นพระเจ้าของชนชาวไทยแต่โบราณก็มี ออกชื่อพระเจ้าอยู่เสมอ เห็นแก่พระเจ้า อ่างคุณพระเจ้า อยู่เสมอ. นี้ก็เรียกว่ามันเป็นการพัฒนาจิตโดยไม่รู้สีกตัว เหมือนชาวญี่ปุ่นอยู่เหมือนกัน สำหรับบรรพบุรุษไทยเรา. เสียแต่ว่าเดี๋ยวนี้มาเดินตามกันฝรั่งกันมากไป; ต้องพูดคำหยาบคาย เพื่อให้เข้าใจง่าย, กล่าวคือมาบูชาวัตถุทางเนื้อหนัง ตามพวกที่ก้าวหน้าทางวัตถุมากเกินไป ที่ต้องอ้างฝรั่ง ก็เพราะเป็นตัวอย่างที่ชัดดี ไม่ใช่คิดว่าเขา ไม่ใช่ นิินทาเขา ไม่ใช่แอนตี้เขา แต่มันเป็นคำบัญญัติเฉพาะ ที่พูดทีเดียวก็ฟังเข้าใจหมด. ถ้าไปตามกันฝรั่งมากเกินไป มันก็หมดเลือกไทย หมดเลือกบรรพบุรุษไทย หรืออย่างน้อยมันก็จางไป. เดียวนี้ก็กำลังลุ่มหลงวัตถุนิยมทางเนื้อหนัง จนวัฒนธรรมที่ดีๆ สูญหายไป ศีลธรรมตกต่ำมีความยุ่งยากวุ่นวาย ไม่เท่าไรก็จะมีอาการที่เรียกว่า ใน ๑ นาที มีคดีลามกอนาจารตั้ง ๑๐๐๐ อีกเหมือนกัน ระวังให้ดี.

ในฐานะที่คุณเป็นนักศึกษา เป็นนิสิตมหาวิทยาลัย เป็นความหวังของประเทศชาติในอนาคตนี้ คุณมีภาระหน้าที่ทางจิตทางวิญญาณ ในลักษณะอย่างนี้ ต้องรับผิดชอบอยู่โดยธรรมชาติ; ถ้าบ้คความรับผิดชอบในข้อนี้ออกไป ก็หมดความเป็นมนุษย์. เพราะฉะนั้นเมื่อรู้ว่าจะต้องรับผิดชอบ ก็ต้องสนใจ มีความเข้าใจ ในเรื่องนี้ให้ดี ให้ถูกต้อง เลือดของบรรพบุรุษไทยก็จะกลับเข้มข้มขึ้นมาอีก ด้วยการพัฒนาทางจิต โดยไม่ต้องสงสัยเลย. นี้ สิ่งที่เราเรียกว่าการพัฒนา กับบรมธรรม มันแยกกันไม่ออก จะต้องพัฒนาให้ถูกต้องตามครรลองของบรมธรรม ก็พัฒนาทางจิต.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเรา ก็หมดลงอีกวาระหนึ่ง.

บรมธรรม กับการแก้ไขสถานการณ์ในโลก

— ๑๑ —

๑๗ เมษายน ๒๕๑๒

เวลานี้ ล่วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันนี้จะได้กล่าวถึง
สิ่งที่เรียกว่า บรมธรรม กับการแก้ไขสถานการณ์ในโลก. เรา
ได้พูดถึงบรมธรรมกันมาเรื่อยๆ ในฐานะเป็นทวิปัญหา หรือเป็น
เจ้าปัญหา เพราะว่าโลกกำลังไม่มีสิ่งนี้ ทั้งที่ควรจะมีสิ่งนี้อย่างยิ่ง.
ปัญหาธรรมะต่างๆ หรือทางศาสนาขึ้นอยู่กับสิ่งนี้โดยตรง, ปัญหา
ของโลกทั้งหมด ก็ยังขึ้นอยู่กับสิ่งนี้, สถานการณ์อันไม่น่า
ปรารถนาต่างๆ ในโลกนี้ ขึ้นอยู่กับการที่มันขาดสิ่งนี้เพียงสิ่งเดียว.

สิ่งที่น่าสมเพชเวทนาเป็นที่สุดในเวลานี้ ก็คือการแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ กัน
แต่ทางปลายเหตุ ไม่ได้จัดการที่ต้นเหตุ โลกนี้ตกอยู่ในสภาพเหมือนกับวัตถุที่ไม่มีเจ้าของ
ไม่มีใครรับผิดชอบ. การแก้ไขที่ไม่มีเจ้าของ ไม่มีใครรับผิดชอบนั้น เป็นการละเมอ
เพื่อฝัน เป็นการทำให้ลองผิดลองดี ปล่อยให้ไปตามบุญตามกรรม ในที่สุด “คนใช้”
คือโลก ก็จะต้องทรุดหนัก หรือตาย.

สถานการณ์ที่ยุ่ยากที่สุดในเวลานี้ ในโลกนี้ คือปัญหาหนัก หรือความไข้ของโลก. มีการรักษาเยียวยาแก้ไขกันแต่ปลายเหตุ ในสถานการณ์ที่ยุ่ยากเหล่านั้นซึ่งมันเกิดขึ้นมา เพราะการทำผิดพลาดของผู้แก้ไขนั่นเอง. สถานการณ์ที่ยุ่ยากเหล่านั้นทั้งหมด มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง ด้วยการทำลงบุญชาวดุญญิตอย่างมั่วเมา ทำให้สถานการณ์ที่ยุ่ยากเช่นนั้นเกิดขึ้น แล้วก็ไม่รู้จัก; เตือนครั้นเพราะผลของมันก็แก้กันไป แล้วก็แก้ไขแต่ทางปลายเหตุ ไม่ใช่ต้นเหตุ มันจึงเป็นสิ่งที่น่าเวทนา น่าเศร้า ไม่ใช่ที่น่าขบขัน เพราะว่าเป็นเรื่องทนทุกข์ทรมาณ. เราจะต้องพยายามดูเรื่องนี้ ศึกษาเรื่องนี้ ในลักษณะที่เป็นการศึกษาตัวเอง พิจารณาตัวเอง แล้วแก้ไขตัวเอง หรือใจพ้องตัวเอง ดังนั้นคำที่เรากำลังพูดกันนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องคำชาวบ้าน หรือว่าคำชาวโลก แต่มันเป็นการพิจารณาตัวเอง เราทุกคนก็คือส่วนหนึ่งของทั้งหมด เราก็มีส่วนที่จะต้องรับผิดชอบหรือได้รับผลของความผิดพลาดเหมือนกันไปหมด พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า จงพิจารณาตัวเองด้วยตัวเอง จงใจหรือพ้อง หรือประท้วงตัวเอง ด้วยตัวเอง.

การที่เรามานั่งพิจารณาการกระทำในโลกอยู่อย่างนี้ ไม่ใช่การนิทานว่าร้ายหรือคำโกร แต่มันเป็นเรื่องการพิจารณาตัวเอง ขอให้ทำในใจอย่างนี้ ให้เข้าใจถูกต้องอย่างนี้ มันจึงจะเข้าใจไปได้ตามลำดับ จนกว่าจะถึงตัวธรรมะ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์คือแก้ไขสิ่งต่างๆ ให้ดีได้ หรือดับความทุกข์ในโลกนี้ได้.

สำหรับสิ่งที่ว่ามั่วแก้ไขกันแต่ปลายเหตุ นั้นมีมากและทั่วไป ในทุกสิ่งก็ว่าได้ เราจะต้องดูสิ่งนั้น แล้วดูให้พบต้นเหตุของมัน แล้วก็ดูหนทางออก หรือวิธีจะแก้ไขอย่างถูกต้องของมัน แล้วก็ดูการกระทำที่มนุษย์กำลังกระทำอยู่ว่ามันเป็นอย่างไร. เกี่ยวกับเรื่องนี้ มันก็เป็นเรื่องทางวัตถุ หรือสถานการณ์ทางวัตถุในโลก แต่มันเนื่องมาจากส่วนลึกคือจิตใจ. เมื่อการแก้ไขนั้น มองดูแต่ในแง่ของวัตถุ แก้ไขกันแต่เรื่องฝ่ายวัตถุ มันก็เป็นเรื่องปลายเหตุไปหมด. เรื่องเหล่านี้ก็เป็นเรื่องที่มนุษย์กำลังชวนชวาย

ตัวเป็นเกลียว เหนื่อยยากลำบาก ลงทุนลงแรง ตั้งองค์การนี้้องค์การนี้ ขึ้นมากมาย เพื่อแก้ไขสถานการณ์เหล่านี้ ทุจะเป็นว่าเวลาทั้งหมด เงินทองทั้งหมด ได้เสียไป เพื่อเหตุนี้ แต่แล้วผลมันก็ไม่ไ้ มีแต่เพิ่มปัญหาให้มากกว่าเดิม เราจะพิจารณากันดู เป็นเรื่อง ๆ ไป :

เรื่องที่พูดถึงกันมากก็คือ **ปัญหาความอดอยากในโลก** มีองค์การที่จะแก้ไขความอดอยากในโลกนี้ รวมหัวรวมแรงกันทุกประเทศชาติ แม้ประเทศที่ไม่ได้ทำจริง ก็ยังอุตสาหเป็นสมาชิกทางปากหรือทางการพูดจากับเขาด้วย ถือเป็นเรื่องระหว่างชาติหรือของโลก. แต่เดี๋ยวนี้เรากูเกิดว่า ความอดอยากของมนุษย์ในโลกนี้ มันเกิดขึ้นมาจากอะไร มันเกิดมาจากการที่มนุษย์ กระทำอย่างทารุณต่อธรรมชาติ.

ที่ว่ามนุษย์กระทำอย่างทารุณต่อธรรมชาตินั้น ต้องดูกันให้ละเอียดสักหน่อย. ความชุ่มชื้นในโลก อันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเกษตรกรรมเหล่านี้เป็นต้น มันสูญไป เพราะมนุษย์เป็นผู้ทำทารุณต่อธรรมชาติ ในเมื่อมนุษย์มีมากขึ้นทุกที มีมากขึ้นทุกที ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เอง มันก็มากขึ้นทุกที จึงทำทารุณแก่ธรรมชาติ เป็นการล้างผลาญพันธุ์ไม้พฤษชาติในโลกให้น้อยลงไป ให้น้อยลงไป มันก็มีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ในการเกษตรกรรม แผ่นดินที่เคยเพาะปลูกได้ ก็เพาะปลูกไม่ได้. ความที่มนุษย์ยึดครองส่วนของแผ่นดินมาเป็นของตนนี้ อย่าเข้าใจว่ามันเป็นเรื่องที่พัฒนาให้ดีขึ้น มันเป็นการทำให้ผลิตภาพเดิม ของธรรมชาติหรือของพระเจ้า แล้วก็ทำไปอย่างเห็นแก่ตัว มีเรื่องหลายเรื่องเกี่ยวพันกัน ที่ทำให้ผลิตผลในโลกมันเป็นไปได้โดยยาก. มันมีการเปลี่ยนแปลงส่วนลึกส่วนใหญ่ ที่เราไม่มองกัน แล้วก็มา มองในเมื่อมันมีผลร้ายแล้ว ก็ต้องแก้ไข เรียกว่าแก้ไขสถานการณ์ จนต้องทำเรื่องคืนเรื่องปู้ย เรื่องอะไรกันเป็นการใหญ่ ซดเซยส่วนที่มนุษย์ทำลายของธรรมชาติไป.

ที่นี้มาดูการช่วยเหลือแก้ไข อันเป็นการกระทำเฉพาะหน้า เช่นเรื่องแจกอาหาร ช่วยกันตั้งองค์การแจกอาหาร อย่างนี้ก็เป็นเรื่องน่าหัวเราะเหมือนกัน ถ้ามีพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของโลก ก็จะหัวเราะ มันเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นมา แล้วก็แก้ไขในลักษณะที่หน้าหัวเราะ. การแจกอาหารนั้น เป็นคนละอย่างกันกับการทำให้รู้จักแสงสว่างอาหาร เราไม่ได้แก้ไขด้วยการทำให้เขารู้จักการแสวงหาอาหาร แล้วเราก็มัวแจกอาหาร นี่มันก็เป็นเรื่องขบขันเต็มที่ คือช่วยแต่ในทางวัตถุ ไม่ใช่ช่วยในทางวิญญาณ. มันก็แก้ไขไม่ได้.

เรื่องถัดมา ก็ปัญหาความเจ็บไข้ ความเจ็บป่วยในโลกนี้ หรือความเสื่อมอนามัยในโลกนี้ ซึ่งก็มีการแก้ไขกันเป็นการใหญ่ มีองค์การเฉพาะเรื่องเจ็บไข้ทางกาย แต่แล้วเขาไม่ได้มองถึงต้นเหตุอันแท้จริง คือความเจ็บไข้ทางวิญญาณ. ความเจ็บไข้ทางวิญญาณเป็นต้นเหตุทุกชนิดของการเจ็บไข้ทางร่างกาย หรือทางเนื้อหนัง. คนเรามีจิตใจไม่ดี ไม่สมประกอบ เต็มไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นวิตกกังวล เพราะขาดบรมธรรม จึงมีความทรุดโทรมทางวิญญาณ แล้วออกมาถึงทางจิตทางประสาท แล้วออกมาถึงทางกาย การเป็นโรคประสาทเนื่องมาจากไม่มีการพักผ่อนที่ถูกต้องทางวิญญาณ แล้วก็มาเป็นโรคทางกาย เป็นความตันโลหิตสูง โรคกะเพาะอาหารที่เป็นนิ่วในนคร คือเป็นตลอดชีวิต เพราะการพักผ่อนทางวิญญาณไม่พอ; ทุกอย่างมันก็เสียไปหมด โลหิตก็เสื่อมสมรรถภาพ ไม่มีโอกาสที่จะทำหน้าที่ของมันโดยสมบูรณ์ มันก็เป็นโรคกะเพาะอาหาร มีโรคลายไข้เจ็บประเภทนี้มากมายหลายชนิด นี้มาจากความเจ็บไข้ทางวิญญาณ.

ถ้าว่าความเจ็บไข้ในทางวิญญาณ หมายถึงความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือความโง่. ความโง่นี้ เป็นเหตุให้มนุษย์เจ็บไข้ ทำผิดในทางอนามัย ในทางเยี่ยงยารักษา แม้ที่สุดแต่จะทำมีตบาตมือ เดินตกกล่อง นี่มันก็เป็นเรื่องที่เกิดมาจากความเจ็บป่วย

ทางวิญญาณ คือความโง่ ความสะเพร่า. มันไม่มีอะไร ไม่มีโรภภัยไข้เจ็บชนิดไหนที่จะไม่เนื่องมาจากความเจ็บไข้ทางวิญญาณ. องค์การโลก หรือองค์การแก้ไขความเจ็บไข้ของโลก ก็ไม่เคยคิดเลย ในเรื่องความเจ็บป่วยทางวิญญาณ ซึ่งเป็นต้นเหตุของทั้งหมด ก็มีแต่ระคมทุ้มเทแก้ไขกันทางวัตถุ เป็นของ เป็นเงิน เป็นทอง เป็นอะไรไปมันก็แก้ไขไม่ได้ คือมันไม่ทันกัน. ต้นเหตุของความเจ็บป่วยทางวิญญาณไม่ได้แก้ไขมันก็มีความเจ็บป่วยทางจิตทางกายออกมาเรื่อย แล้วแปลกออกไปเรื่อย. มนุษย์จะต้องมีความเจ็บไข้ที่แปลกประหลาดออกไปทุกที ซึ่งไม่มีในคัมภีร์ตำราแต่ก่อน เพราะความเปลี่ยนแปลงในทางวิญญาณ.

สถานการณ์ในโลกมันเปลี่ยนแปลงไม่ซ้ำซาก การทำลายธรรมชาติ การแก้ไขธรรมชาติ การรบกวนธรรมชาติ นี่มันแปลกออกไป มันมากออกไป โรภภัยไข้เจ็บมันก็แปลกออกไป จนเป็นปัญหาอยู่เรื่อย ต้องค้นคว้าวิธีใหม่ๆ อยู่เรื่อย เพราะฉะนั้นให้ถือว่าความเจ็บไข้นี้ มันเป็นเพราะว่ามีกรรมทรุดโทรมในทางวิญญาณ มีการเจ็บป่วยในทางจิตทางวิญญาณมากขึ้นทุกที; มั่วแก้ไขแต่ในเรื่องทางกาย มันก็เป็นการแก้ไขปลายเหตุ. เรื่องนี้มันลึกซึ้งมาก ก็น่าเห็นใจ สำหรับโลกที่ไม่สนใจกับบรมธรรม มีความกลัวตายจนทำอะไรไม่ถูก แก้ไขไม่ถูก. คนสมัยก่อนมีความสมบูรณ์ทางวิญญาณ เป็นโรภภัยไข้เจ็บน้อย แล้วก็กลัวความตาย เป็นของไม่แปลกประหลาด หัวเราะเยาะความตาย ถือว่ามันเป็นเพียงอย่างหนึ่ง ในธรรมคาหลายๆ อย่าง ฉะนั้นเขาไม่ได้กลัวมากจนทำอะไรไม่ถูกเหมือนคนสมัยนี้.

ปัญหาเรื่องการไม่รู้หนังสือ. เขาสมไปว่า การรู้หนังสือ ไม่ใช่เรื่องสำคัญ คนรู้หนังสือยังเป็นมหาโจรได้ดีกว่าคนที่ไม่รู้หนังสือ ก็เป็นคนทำลายสังคมหรือเป็นอันตรายแก่สังคม ยิ่งกว่าคนไม่รู้หนังสือ แต่เขากลับพูดตรงกันข้าม ว่าคนไม่รู้หนังสือเป็นอันตรายแก่สังคม. คนรู้หนังสือในที่นี้ หมายถึงว่ารู้แต่ตัวหนังสือ แล้วก็

ฉลาดไปแต่ในทางวิชาความรู้ มันไม่มีธรรมะ ไม่มีบรมธรรม. คนรู้หนังสือที่ไม่รู้บรมธรรมนี้ เป็นอันตรายแก่สังคมยิ่งกว่าคนที่ไม่รู้หนังสือ เพราะฉะนั้นการที่ไม่รู้หนังสือ แต่มีธรรม หรือมีบรมธรรมอย่างสมัยโบราณนั้นเสีย ยังจะเป็นการดีกว่า. การที่ทำให้มีวิชาความรู้เฉลียวฉลาด แล้วควบคุมไว้ไม่ได้ ความรู้นั้นก็กลับเป็นภัยแก่สังคมนั่นเอง. เตี่ยวันเราเร่งมือกันแต่ทางนี้ ทางให้รู้หนังสือ แต่ไม่เร่งมือในทางให้มีบรมธรรม. คุณครูเอาเองก็แล้วกัน ว่ามหาวิทยาลัยเป็นบ่อเกิดแห่งสิ่งสามกอนาจารย์น่าบัดสี เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว แม้แต่ความเห็นแก่ตัว ก็ที่นั่น กลับมีมาก เพราะว่ามันมีสติปัญญา มาก มันก็ทำอะไรได้มาก.

ปัญหาเรื่องพลเมืองมากเกินไป จนต้องคุมกำเนิด นี้ก็เพราะว่าขาดความรู้ทางธรรม ขาดความรู้ทางศีลธรรม มันเป็นเรื่องที่ซ่อนเร้นอยู่มาก. ถ้ามนุษย์มีธรรม ประกอบไปด้วยธรรม ตามหลักของทางศาสนาแล้ว ก็รู้จักควบคุมการกำเนิดได้อีกแบบหนึ่ง คือบังคับจิตใจไม่ให้มีการกระทำ แล้วก็มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะจิตมันสูง. การคุมกำเนิดทางวัตถุ ทางฟิสิกส์นั้น มันทำให้มนุษย์เลวลง รู้จักวิธีป้องกันอย่างนี้ ก็เอาไปใช้ในการที่จะทำสิ่งที่ผิดศีลธรรม คุมกำเนิดเพื่อความสนุกสนานทางกามารมณ์ มากกว่าเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ มนุษย์ก็มีความเป็นผู้ไร้ศีลธรรมมากขึ้น. มันก็ไม่ใช่เป็นการแก้ไข มันเป็นการผลัดกันจากทางหนึ่ง ไปสู่อีกทางหนึ่ง ทำให้มีปัญหามากขึ้น. ถ้ามนุษย์เป็นมนุษย์ที่ดี มีศีลธรรม มีความเอื้อเฟื้ออารีเมตตาปราณี การที่จะมีมนุษย์มากก็ไม่เป็นไร. เตี่ยวันมีมนุษย์มาก แต่มากไปด้วยมนุษย์ที่มีความเห็นแก่ตัว การที่มีมาก ก็เป็นอันตราย เป็นเรื่องเสียหาย เป็นปัญหายุ่งยาก.

คนไทยโบราณเราพูดว่า “รกคนดีกว่ารกหญ้า แต่ถ้ารกคนบ้า แล้วก็รกหญ้าดีกว่ารกคน” บัญญัติอายุของเราเคยพูดมาอย่างนี้ ถูกหรือไม่ถูกฟังไว้พิจารณาตุ๊กกันต่อไป.

ถ้ามีคนตีมันต้องแก้ไขปัญหาได้ ไม่ต้องกลัวว่าจะไม่มีอะไรกิน เคียงนี้มีแต่คนเห็นแก่ตัว แล้วไปมองดูกันแต่ในแง่นี้ มันก็กลัวจนทำอะไรไม่ถูก จนต้องมีการคุมกำเนิดชนิดที่ทำลายศีลธรรม. พวกคริสเตียนเขาคัดค้านกันในรูปที่ว่าเคร่งต่อศาสนา ว่าพระเจ้าไม่ต้องการให้ควบคุมกำเนิด. นั่นก็ถูกของเขา มันทำผิดธรรมชาติ แล้วมันจะทำให้เสื่อมเสียศีลธรรมในรูปนี้ แต่เขายึดมั่นในทวิบทบัญญัติทางศาสนา ว่าพระเจ้าไม่ต้องการ มันก็ถูกเหมือนกัน เพราะมองเห็นความเสื่อมเสียทางศีลธรรมที่จะตามมา จึงถือว่าพระเจ้าไม่ต้องการ พระเจ้าไม่เห็นด้วยในการที่จะให้คุมกำเนิดแบบฟิสิกส์นี้. ถ้าคนเรามีบรมธรรมคนมีในโลกมากก็ไม่เป็นไร จะมีแต่คนดี ดีกว่ารกหญ้า

ปัญหาเรื่องอาชญากรรมมีมาก อาชญากรรมมีมากทุก ๆ ประเภท หรือทุก ๆ แบบ นี่มันมาจากการขาดศีลธรรม ขาดบรมธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือมาจากวัตถุนิยม จากการที่มนุษย์แต่ละคน ๆ บูชาเนื้อหนัง บูชาความสุขทางเนื้อหนังของตัวเอง นั่นแหละเป็นมูลเหตุของอาชญากรรม; เขาไม่มองกันในด้านนี้ แต่ไปมองกันในด้านที่ว่าคนไม่รู้หนังสือ มันไม่มีอาหารกิน มันไม่มีอะไร อย่างนี้ไปเสียหมด ไม่มองกันในด้านที่ว่าไปบูชาวัตถุนิยม คือบูชาเนื้อหนังซึ่งมันไม่จำเป็นเลย. ถ้าอยู่ในระบอบของศีลธรรม อยู่ในศาสนา อาชญากรรมก็มีไม่ได้ มันก็ต้องหาข้าวกินกันได้ ต้องรู้หนังสือจนได้. นี่ไปแก้ไขที่ปลายเหตุ ไม่ได้แก้ไขความมีอาชญากรรมมาก ที่ต้นเหตุ.

ที่เขาพูดกันมากในเวลานี้ คือ**ปัญหาวัตถุนิยม** **วัตถุนิยม** **กำลังจะขาดแคลน** ไม่เฉพาะแต่อาหาร วัตถุปัจจัยต่าง ๆ เช่น ไม้สำหรับปลูกบ้านสร้างเรือน น้ำมันที่จะใช้ในเรือยานพาหนะ อะไรต่าง ๆ ทั้งหมดเหล่านี้ กำลังขาดแคลนร่อยหรอไปทุกที ไม่เท่าไรจะหมด มีปัญหาหนัก. นี่ก็ไม่ดูความโง่ของตัวเอง ที่เอาสิ่งเหล่านี้มาทำลายเสียโดยไม่จำเป็น ยกตัวอย่างเช่นน้ำมันในโลกนี้ ขุดขึ้นมาเพื่ออะไร ? ก็เพื่อเผาไฟ, เผาในการทำอะไร ก็ในการทำสงครามเสียมากกว่าอย่างอื่นในเวลานี้

และยังใช้ไปในการบำรุงบำเรอเนื้อหนังของตัวเอง เช่น ซีรียนซ์ ซีเรอบิน. นี่มันเป็นเรื่องเข้าใจผิด มันเป็นเรื่องไปเที่ยวสำร่วยเสียมากกว่า; หรือว่าจะใช้ไปทำธุระที่วิ่งว่อนอยู่ในถนน นั้นแหละสำหรับนักธุรกิจ วิ่งว่อนไปด้วยธุรกิจ หัวใจร้อนเหมือนรถยนต์ที่กำลังเผาไหม้อยู่ข้างในนั้น ธุรกิจของเขาก็เพื่อเนื้อหนังของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็พวกนายทุน มีธุรกิจมาก แต่เขาก็เพื่อเนื้อหนังของเขาเองในที่สุด คือส่วนที่เกินจำเป็นทั้งนั้น เพราะเขาต้องการไม่มีขอบเขตจำกัด ขยายออกไปไม่มีขอบเขตจำกัด ก็เพื่อหากำลังหาอิทธิพลผูกขาดเสียแต่ผู้เดียว มันก็ปั่นป่วนไปหมด.

ระบบที่ว่าสัมพันธ์กันกว้างออกไป กว้างออกไป^{นี้} มันทำให้ขยายความเห็นแก่ตัวกว้างออกไป กว้างออกไป ขยายความผูกขาดกว้างออกไป กว้างออกไป ซ้อนผมเห็นด้วยกับท่านมหาตมะคานธีที่ว่า อยู่กันอย่าง village เล็ก ๆ อยู่อย่าง town อย่างนครใหญ่ จะแก้ปัญหาได้มาก. ที่ยวนี่เรากำลังจะทำโลกทั้งโลกให้กลายเป็นหมู่บ้านเดียว ตำบลเดียว การคมนาคมมันทำให้เป็นอย่างนี้ จึงเกิดภาวะอย่างนี้. อย่างนี้ทุกอย่างมันจะขยายตัวออกไปพรดพราด ไปในทางที่ว่ามือใครยาวก็สาวเอา กอบโกยเอา รวบรวมเอา แล้วก็มีความที่จะทำได้ เพราะว่าอยู่กันอย่างรวมกัน มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

แต่ถ้าอยู่กันเจียบ ๆ ง่าย ๆ อย่างหมู่บ้านเล็ก ๆ มีการติดต่อกันเท่าที่จำเป็นที่สุด ไม่ติดต่อกันเพื่อจะกอบโกย รวบรวมเอาเปรียบกัน แข่งขันแย่งชิงกัน อย่างในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ ซึ่งอยู่อย่าง town. ที่นี้ถ้าจะอยู่กันอย่างหมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่กี่หมู่บ้าน ห่าง ๆ กัน และติดต่อกันเฉพาะที่จำเป็น อย่างไหนมันจะมีความสงบ. ฉะนั้น ความหมดเปลืองมันเกิดขึ้น เพราะว่า การที่ต้องอยู่กันอย่างทำให้หมดเปลือง มันก็ทำรุนแรงต่อธรรมชาติซุกเอาทรัพยากรของธรรมชาติ มาดลึงไปในทางที่จะให้เกิดความยุ่งยาก เกิดปัญหายุ่งยาก ไม่ใช่เพื่อความสงบ; ถ้าเพื่อความสงบแล้ว มันต้องการนิตเดียว; ดังนั้นมันจึงขาดแคลน. วัตถุในโลกขาดแคลนเพราะความอยากของมนุษย์ขยายออกไป

ไม่มีที่สิ้นสุด คือไม่นิยมธรรมะ แต่ไปนิยมวัตถุ ไปบูชาเนื้อหนัง. ยิ่งเป็นวัตถุ นิยมมากเท่าไร โลกยิ่งขาดแคลนวัตถุมากเข้าเท่านั้น; ยิ่งบูชาธรรมะ บูชามโนธรรม มากเท่าไร วัตถุในโลกจะเหลือเพื่อ เพราะมีความต้องการแต่น้อย. นี้ เราก็ไม่ได้แก้ ที่ต้นเหตุ ความเห็นแก่ตัว ความละโมภโลกลาภ ทำให้ไปแก้กันที่ปลายเหตุ แล้วมองกัน แแต่ที่ปลายเหตุ.

ที่นี้มาถึงปัญหาเรื่องสงคราม หมายถึงทั้งสงครามร้อนและสงครามเย็น. สงครามเย็น คือว่าใช้การเมือง ใช้อะไร ประหัตประหารกันแบบใต้ดิน. สงครามร้อน ก็คือเอาอาวุธเข้าใส่กันโดยตรง. สงครามมีทั้งร้อนและเย็น เมื่อมองดูสงครามใน ๒ ประเภท ก็แปลว่าโลกนี้มีสงครามตลอดกาล ตลอดทุกนาที ทุกชั่วโมง. ต้องมองดู ให้เห็นข้อนี้กันเสียก่อน ว่าโลกมันมีสงครามทุกนาที ทุกชั่วโมง ติดต่อกันไม่ขาดสาย, ที่นี้ก็พยายามจะแก้ จะระงับสงคราม จะหยุดสงคราม; จะทำได้อย่างไร ก็เห็น ๆ กันอยู่; มันน่าหัวเราะ.

เรื่องสงครามนี้มันมาจากความเขลาของมนุษย์ ความลุ่มหลงวัตถุนิยม มนุษย์ บูชาเนื้อหนังยิ่งกว่าพระเจ้า ฉะนั้นพระเจ้าจึงลงโทษ ให้มนุษย์ไม่รู้จักอะไร รู้จักแต่ทำ สงคราม แย่งชิงกัน แย่งชิงเนื้อหนังกัน ระหว่างนายทุนกับกรรมกร หรือระหว่าง คู่สงคราม เพื่อปัญหาอะไรทางดินแดนก็ตาม มันก็เป็นเรื่องแย่งชิงเนื้อหนังกันทั้งนั้น. นี้ พระเจ้าลงโทษมนุษย์ในรูปของซาตาน บางเวลาพระเจ้าแบ่งภาคส่วนน้อยลงมาในรูป ของซาตาน เพื่อแก้มีมนุษย์ ลองตีมนุษย์ที่ลบหลู่พระเจ้า ที่ไม่เชื่อฟังพระเจ้า. พระเจ้า ส่งมานิคเดียวในรูปของซาตานเท่านั้น มนุษย์ก็หลงกลตาย อย่างที่มีสงครามนิรันดร. พระเจ้านั้นเป็นทั้งหมดของทุกสิ่ง แล้วก็ส่งส่วนน้อยมานิคเดียว ในรูปของซาตาน ลงโทษมนุษย์ให้เคียดแค้นอยู่ด้วยสงคราม. มันต้องแก้ไขในส่วนลึก คืออย่าดูหมิ่น พระเจ้า อย่ากล้าสบประมาทพระเจ้า อย่าทำสงครามกับพระเจ้า มันจึงจะหยุดสงคราม

ในระหว่างมนุษย์กันเองได้. นิมมนุษย์ใจบาปหยาบขำ ถึงขนาดกล้าทำสงครามกับพระเจ้า ทำสงครามกับพระธรรม. คือ ไปบูชาเนื้อหนังยิ่งกว่าบูชาพระเจ้า หรือบูชาพระธรรม นี่เรียกว่าทำสงครามกับพระเจ้า หรือกับพระธรรม พระเจ้าก็สนองมาด้วยการกระทำชนิดที่เรียกว่า ถ้าสำหรับพระเจ้าละก็ เป็นเรื่องนิตเดียว ขนาดหยอกล้อเล่นเท่านั้น ในรูปของชาตาน ที่ทำให้มนุษย์เป็นอย่างไรบ้าง ก็ให้ดูผลของการสงครามก็แล้วกัน คุณไปหลับตาตัวเองให้ดีๆ แล้วคุณก็มีความรู้ ว่าเรื่องสถานการณ์ในโลกเป็นอย่างไร ที่เป็นปฏิกริยาจากสงคราม.

ที่ซึ่งมีวิกฤตกาลต่าง ๆ ที่สืบเนื่องมาจากสงครามนั้นอีกมากมาย ก่อนหน้าสงครามก็มี กำลังทำสงครามอยู่ก็มี ทำสงครามแล้วก็มี คุณเข้าใจไหม? ก่อนจะทำสงครามตัวเข้าไป ก็มีผลร้ายที่เกิดจากสงคราม ก็ต้องมีการตระเตรียมเพื่อสงคราม. กำลังทำสงครามอยู่ มันก็วินาศฉิบหายไป, เสร็จสงครามแล้ว ก็มีผลสะท้อนไปอีกมากมายหลายอย่าง ไม่สิ้นซากไปได้ง่ายๆ ก่อนหน้านั้น ที่เป็นวิกฤตกาลถาวร ก็คือความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ที่บีบคั้นมนุษย์ ที่ทรمانจิตใจของมนุษย์ ในที่สุดต้องทำสงคราม. แปลว่าก่อนหน้าสงครามมากมาย ก็มีผลจากสงคราม กำลังทำสงครามก็มีผลจากสงคราม ทำสงครามเสร็จแล้ว ก็มีผลจากสงครามยึดเยื่อไปได้เป็นสิบๆ ปี วิกฤตกาลเหล่านี้เขาแก้ไขกันอย่างน่าหว่ว ต้องการเฉพาะหน้าเฉพาะเรื่อง มันเป็นเหมือนกับเด็กๆ ที่รู้จักดูซีไคลแต่ที่ฟุงเท่านั้น. คุณลองหลับตานึกถึงเด็ก ๆ ที่เขาใช้ให้อาบน้ำดูซีไคลให้ดูสะบู่ น้มนวดแต่ที่ฟุง รู้จักแต่ที่ฟุงเท่านั้น ไม่รู้จักที่ในซอกที่สกปรกหรืออะไรทั่วๆ ไปทั้งตัว. การแก้ไขภัยสงคราม ผลของสงคราม ก็แก้กันในลักษณะอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้มันก็มีผลสะท้อนมากมาย ทั้งหน้าทั้งหลัง ทั้งตรงกลาง โรคทางจิตทางวิญญาณก็ยิ่งกำเริบขึ้นไปกว่าเดิม พิสูจน์ได้ตรงที่ว่า โรคจิตชนิกไปอยู่ปากคลองสานหรือโรคประสาทที่จะต้องไปอยู่โรงพยาบาลพญาไท มันมากขึ้นๆ จนเหลือมือ. นี่มัน

เป็นพิษของวัตถุนิยมที่เคียดพล่าน หรือพูดภาษาโสภโศกก็ว่า ชันสมอง วัตถุนิยมมัน ชันสมอง คนจึงเป็นโรคประสาทและโรคจิต. ไม่ใช่ว่าเรื่องขาดแคลน เรื่องปัญหาทาง ครอบครัวยุติกันเหตุ; นั่นมันเป็นปลายเหตุ. ความหลงในวัตถุนิยมอย่างลึกกลับซับซ้อน กันอยู่หลายๆ ชั้น นั่นแหละเป็นต้นเหตุ ทำให้เศรษฐกิจในครอบครัวยุติ ทำให้อะไรๆ ล้วนไม่ยุติ มันก็เป็นผลเสียแล้ว มันไม่ใช่เหตุ; แต่ว่าผลนี้ มันก็กลายเป็นเหตุอีก ต่อหนึ่ง ก็มีโรคประสาทและโรคจิตออกมา.

เรื่องเกี่ยวกับเหตุและผลนี้ ขอย้ำตรงนี้หน่อย ขอแทรกตรงนี้หน่อยว่า ไม่มีสิ่งใดที่เป็นแต่เพียงเหตุ หรือเป็นแต่เพียงผลอย่างเดียว คุณจำไว้ว่า สิ่งที่เป็นเหตุ จะต้องเป็นผลด้วย; แล้วสิ่งที่เป็ผล จะต้องเป็นเหตุต่อไปด้วย. มันไม่มีสิ่งใด ที่เป็น ได้แต่เพียงเหตุอย่างเดียวหรือผลอย่างเดียว. การที่เข้าใจไปว่าเป็นเหตุอย่างเดียวหรือผล อย่างเดียว เพราะมองดูในระยะจำกัดอันสั้นที่สุด ไม่มองดูทั้งหมด. ถ้ามองดูทั้งหมดแล้ว มันเป็นทั้งเหตุและทั้งผลทุกสิ่งไป ถ้าไม่เช่นนั้น มันไม่เป็นอะไรเลย. ให้เราดูเหตุ ให้ลึกๆ ให้ถี่ๆ มันมีซับซ้อนกันอยู่เป็นช่วงๆ ห้วงๆ เหมือนห่วงโซ่.

ที่นี้มากู้กันในเรื่องที่สวยาม หรือว่าที่นับถือบูชากัน สิ่งเหล่านี้ได้แก่สิ่งที่ กำลังเกิดขึ้นกันอยู่ เช่น ศิลปะ เช่นอารยธรรม วัฒนธรรม หรือปรัชญาในฐานะ ที่เป็นวัฒนธรรม. ศิลปะนี้มีปัญหามาก เพราะว่ามันเป็นสิ่งดึงดูด. คำว่า "ศิลปะ" หมายถึงสิ่งที่มีความงามดึงดูด เปลี่ยนจิตใจของคนที่ได้พบได้เห็นศิลปะนี้ ที่จริงมันมี ประโยชน์ ถ้าใช้ถูกวิธี มันดึงใจคนไปสู่ผลที่น่าปรารถนา. แต่เดี๋ยวนี้เขาใช้ศิลปะ เป็นเรื่องตกเบ็ดคน ดึงไปสู่ความเป็นลามกอนาจาร หรือว่ามันเป็นตัวลามกอนาจารเสียเอง ไม่ใช่ศิลปะ แต่เขามาเรียกว่าศิลปะ. ที่จริงศิลปะนี้ อาจใช้เป็นเครื่องมือได้ดีที่สุดที่จะ พาคนไปไหนก็ได้ แต่แล้วมันพาไปไม่ถูก มันกลับพาไปหาสิ่งซึ่งเป็นข้าศึกแก่ความสงบ เป็นข้าศึกแก่บรมธรรม; และถ้าพูดถึงศิลปะทางวิญญาณด้วยแล้ว มันก็ยิ่งวิเศษ.

ศิลปะทางวัตถุ ทางภายนอก ที่มีปรากฏการณ์นี้ ถ้าใช้ให้ถูกวิธี มันก็พาไปสู่บรมธรรม ได้เหมือนกัน พอใช้ผิดวิธี มันก็หันหลังให้กัน กลายเป็นเรื่องเนื้อหนัง เป็นเรื่องลามก อนาจาร.

ที่นี้ ยังมีศิลปะอีกประเภทหนึ่ง คือไม่ใช่วัตถุ มันเป็นศิลปะทางความคิด ความนึก ทางสติปัญญา รู้จักใช้สติปัญญา. ถ้าศิลปะในส่วนวิญญาณอย่างนี้ละก็มันยิ่ง วิเศษในการที่จะพาคนไปถึงบรมธรรม แล้ววิธีการที่จะพาคนไปถึงบรมธรรมได้นั้นแหละ คือยอดของศิลปะ. นำสงสารพวกฝรั่ง ที่เขามาแสวงหาศิลปะของพวกพุทธบริษัท ที่เรียกว่า *Buddhist art* แล้วเขาก็แสวงหาพระพุทธรูป หาไม้แกะสลัก หาหินอะไรไป อย่างนั้น เขาใจว่าเป็น *Buddhist art*. ผมว่าแยءแล้วอย่างนี้ไม่เป็นธรรมเลย คุณถูกพวกเรา. *Buddhist art* ไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ใช่วัตถุอย่างนั้น. *Buddhist art* คือวิธีที่แยบคายที่สุด สุขุมที่สุด น่าอัศจรรย์ที่สุด ที่จะเปลี่ยนจิตใจคน จากความทุกข์เป็นความไม่มีทุกข์ ระบุเฉพาะลงไป เช่นอริยมรรคมีองค์แปด นั้นแหละคือ *Buddhist art* ของพระพุทธเจ้า ของพุทธบริษัทตลอดมา. พระพุทธเจ้าไม่เคยรู้จักพระพุทธรูป หรือศิลปะวัตถุใดๆ จะมาอ้างให้เป็น *Buddhist art* อย่างนี้ เขาว่าเอาเอง พระพุทธเจ้าท่านรู้ถึงเรื่องศิลปะ แห่งการฆ่าเสียซึ่งกิเลส ทรมานมนุษย์ที่เป็นอัมพาต ทารุณโหดร้าย ให้กลายเป็น สัตบุรุษ ให้เป็นพระอรหันต์ นี่คือ *Buddhist art*.

เดี๋ยวนี้ศิลปะของชาวบ้าน ของคนทั่วไป เป็นวัตถุอย่างเดียว รู้จักเท่านั้น ไม่รู้จักศิลปะที่จริง ๆ มันนำสงสาร แล้วต่อมาไม่เท่าไรก็เลยกลายเป็นเครื่องมือของ วัตถุนิยม เป็นเรื่องลามกอนาจารไป. พวกอารยธรรม วัฒนธรรม ก็เหมือนกัน ระวังให้ดี มันกลายเป็นทาสของวัตถุนิยมยิ่งขึ้นทุกที. ที่เรียกว่าอารยธรรม วัฒนธรรมนี้ ที่พูดถึง กันมาก บุกากันมากนี้ มันกลับตกต่ำลงไป เป็นทาสของวัตถุนิยม หรือเนื้อหนังมากขึ้น ทุกที จนทำให้รักไปด้วยความทุกข์ ไม่ทำให้รักไปด้วยสันติภาพ. ทางปรัชญาแล้ว

ก็ยิ่งน่าหัว คือเป็นเรื่องพูดเรื่อย ไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนคนเมาเหล้า คนสูบฝิ่นสูบกัญชา พูดได้มาก แต่แล้วก็ไม่มีสาระอะไร เพราะพูดไปตามกำลังหรือตามอำนาจของวัตถุนิยม.

ที่นี้ก็มาถึงสิ่งที่น่าสงสารที่สุด ก็คือ ศาสนา ศาสนาซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดหรือเป็นบันไดไปหาพระเจ้าอะไรนี้ เมื่อคิดประหิววัฒนธรรมมันตกต่ำ เป็นทาสมของเนื้อหนังไปแล้ว ศาสนาก็กลายเป็นเครื่องประดับเกียรติ ประดับเกียรติของคนที่เป็นวัตถุนิยม คนที่มีอำนาจวาสนา มัวเมาตั้งแต่ออยู่ในวัตถุนิยม ศาสนากลายเป็นเครื่องประดับเกียรติของคนเหล่านั้นไป แทนที่จะเป็นผู้นำ หรือตัวนำในทางวิญญาณ กลายมาเป็นเครื่องประดับเกียรติของพวกวัตถุนิยม. คนมีอำนาจวาสนาเขาก็สร้างวัดให้ลูกวิ่งเล่น และสร้างแข่งกัน เพื่อให้ลูกวิ่งเล่น ลูกของเราไม่ไปเล่นที่วัดของคนมั่งมีคนอื่น เราสร้างวัดของเราเองให้ลูกวิ่งเล่น. พูดกันตรงๆ ใกล้เคียงๆ ง่าย ๆ ก็ว่า ผู้มีอำนาจวาสนานิมนต์พระไปทำบุญที่บ้านนั้น ก็เพื่อจะประดับเกียรติกันมากกว่า คุณไปดูเอาเอง เพื่อประดับประคองความมีหน้ามีตา ความมีเกียรติ ความใหญ่โตมโหฬาร ความเป็นปึกแผ่นของตน.

ศาสนากลายเป็นเครื่องประดับเกียรติ ของพวกวัตถุนิยมไปเสียอย่างนี้ ไม่อยู่ในรูปของความเป็นศาสนา ที่จะนำบุคคลในทางวิญญาณ. พวกวัตถุนิยมทั้งโลกนี้ ไม่ยอมให้ศาสนานำตนไปสู่บรมธรรม กลับดึงเอาศาสนามาเป็นเครื่องประดับเกียรติของตน อย่างดีก็เป็นเครื่องมือของตน สำหรับความเป็นปึกแผ่นในทางวัตถุต่อไป. มองดูโลกให้กว้างๆ มองดูศาสนาที่ถูกใช้ ถูกกระทำ ถูกย่ำยี; ด้วยอาการที่ศาสนาถูกกระทำในสภาพอย่างนี้ ฉะนั้นศาสนาจึงไม่ช่วยโลก แล้วมนุษย์ก็พร่ำบ่น ว่ากำลังเสื่อมโทรมทางศาสนา จะแก้ไขศาสนาให้ดีขึ้น แล้วจะแก้ไขได้อย่างไรเล่า. คนวัตถุนิยมจะมาแก้ไขศาสนาให้ดีขึ้นได้อย่างไร มีแต่จะเอาไว้เป็นเครื่องประดับบารมีของตัวเองนั่นเอง.

ที่นี้มาถึงการศึกษา เราพูดกันมามากแล้ว เรื่องการศึกษา ในการบรรยายที่แล้ว ๆ มา ผมจะขอสรุปในที่นี้ อย่างสั้น ๆ ว่า *เดี๋ยวนี้เรามีการศึกษา เพื่อทำให้คนสามารถทำสงครามกับพระเป็นเจ้าในทุกวิถีทาง.* การศึกษาของเราเวลานี้มีเพื่อให้คนเราสามารถ ทำสงครามกับพระเป็นเจ้าในทุกวิถีทาง คือต่อต้านธรรมะ ต่อต้านสิ่งซึ่งไม่ใช่วัตถุนิยม. การศึกษาเป็นผัดผ่ายของวัตถุนิยม มีขึ้นเพื่อให้เราต่อต้านสิ่งซึ่งไม่ใช่วัตถุนิยม นั่นแหละคือการทำสงครามกับพระเจ้า หรือพระธรรมในทุกวิถีทาง, ฉลาดทุกวิถีทางที่จะแก้ตัว เพื่อให้ได้ทำสิ่งซึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุนิยม. การศึกษากำลังตกเป็นทาสของปีศาจแห่งวัตถุนิยม มีไว้เพื่อให้มนุษย์สามารถทำสงครามกับพระเจ้า โดยทุกวิถีทางในเวลานี้. แต่ไม่ได้หมายความว่าการศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นอย่างนี้ที่เรา กำลังหลง กำลังใช้ผิด กำลังประคองชูประคองขึ้นอย่างผิด ๆ หรือเปิดโอกาสไปอย่างผิด ๆ แล้วเด็ก ๆ ของเรากำลังเป็นอย่างไร ก็ดูเอาเองก็แล้วกัน เด็ก ๆ ของเรากำลังบูชาเนื้อหนัง นั่นแหละคือการทำสงครามกับพระเจ้ายิ่งขึ้นทุกที.

ที่นี้การศึกษาก็มีผลเป็นการค้นคว้า เพราะบุชชากันนัก เรื่องการศึกษา และค้นคว้า ค้นคว้าให้พบอะไรใหม่ ๆ นี้ แต่แล้วการค้นคว้าของโลกในปัจจุบันนี้ มันมีผลไปในทางที่ว่า ค้นคว้าเพื่อไม่ให้หยุดทะเลาะทะเลาะกันในทางวัตถุนิยม หมายความว่า ค้นคว้าหาเหยื่อของกิเลสให้แปลก – ให้ใหม่ ให้สวย – ให้ทรู ให้มากไป ไม่มีที่สิ้นสุด. นี้มันค้นคว้าแต่ในทางนี้ เพราะว่าชาวโลกเขาต้องการ ถ้าได้สิ่งนี้ออกมา มันได้เงินได้ของได้อ่านาจวาสนา ได้เหตุได้ปัจจัย ที่เป็นการได้เปรียบผู้อื่น ฉะนั้นจึงค้นคว้าแต่ทางอย่างนี้. ภัยเหตุนี้ การค้นคว้าของโลก มันจึงอยู่แต่ในขอบเขตของการหลอกตัวเอง ให้ทะเลาะทะเลาะกันไปไม่มีที่สิ้นสุด เอาของใหม่มาเปลี่ยนของเก่าเรื่อย เพื่อจะให้หลงไหลมากไปกว่าเดิม เพราะฉะนั้นผลที่สืบเนื่องกันไป เช่นการอุตสาหกรรม เพื่อจะผลิตขึ้นมา มันก็ผลิตแต่วัตถุ ที่จะทำให้คนหลงไหลมากขึ้น หรืออย่างดีที่สุดก็เป็นวัตถุ

อันเป็นปัจจัยสำหรับปราบปรามผู้อื่น คือเอาชนะผู้อื่น เอาเปรียบผู้อื่นมากขึ้น วัตถุชนิดนี้ มันก็เพื่อชนในโลก.

ที่นี้มองดู เมื่อเขาพูดถึงศีลธรรม พูดถึงศาสนา พูดถึงอะไร ๆ ที่จะให้มนุษย์มีศีลธรรมดีขึ้น มีฐานะทางวิญญาณสูงขึ้น มันกลับเข้าใจผิด กลับตาลปัตรไปหมด กลับไปหลงเอาสิ่งที่จะกควินญาณลงไปทางทำนั้น มาเป็นสิ่งที่ว่าจะยกวิญญาณในทางสูง เพราะฉะนั้นการพัฒนาทางจิตของโลกในสมัยปัจจุบันนี้ มันเป็นเรื่องวัตถุทั้งนั้น แต่เขาก็เรียกว่าพัฒนาทางจิต เพราะไม่รู้จักตัวจริงของจิต หรือตัวการพัฒนาทางจิต ตั้งใจว่าจะยกสถานการณ์ทางวิญญาณให้ดีขึ้น กลับกลายเป็นเรื่องตรงกันข้าม ให้จมลงไปอีก. สรุปแล้ว ก็เรียกว่าในโลกนี้มีกงจักรอยู่ในรูปของคอกบัวมากขึ้นทุกที. มันเป็นคำภาษาไทยเราว่า “เห็นกงจักรเป็นคอกบัว” มันได้แก่โลกสมัยนี้ ซึ่งเห็นกงจักรว่าเป็นคอกบัวมากขึ้นทุกที คือเห็นสิ่งที่จะทำลายโลก ว่าจะเป็นสิ่งที่มาบำรุงโลก ช่วยโลก ไปหลงบูชาวัตถุนิยมเป็นพระเจ้า นั่นคือเห็นกงจักรเป็นคอกบัว เห็นในสิ่งที่จะทำให้มนุษย์ฉิบหาย เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรจะต้องการ. โลกนี้มันจึงแดงฉานไปหมด แแดงฉานไปด้วยโลหิต แแดงฉานไปด้วยการยื้อแย่ง การทำลายล้าง เห็นกงจักรเป็นคอกบัว.

ที่นี้เราก็นึกดู ถึงบรมธรรม ตกอยู่ในฐานะที่ไม่มีใครเหลียวแล ไม่มีใครต้องการ ไม่มีใครจะเอาไปใช้ เพื่อแก้ไขสถานการณ์ของโลก. ที่นี้สถานการณ์อันเลวร้ายของโลกทุกชนิดนี้ มันต้องแก้ไขด้วยบรมธรรม ไปจำแนกเอาเองเถิด ว่าเรื่องความสุข ความเต็มของความเป็นมนุษย์ หน้าทีเพื่อหน้าที ความรักสากลอันเป็นจริยธรรมสากล หรือว่าเรื่องนิพพาน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นในทางพุทธศาสนา : บรมธรรมเหล่านี้ มันจะแก้สถานการณ์ต่างๆ ของโลกได้ แต่เขาก็ไม่รู้ไม่ชี้ ไม่ต้องการ ไม่เข้าใจ

และไม่ต้องการบรมธรรมยิ่งไปกว่าเนื้อหนัง. สิ่งที่จะช่วยได้ มันก็เป็นมัน เหมือนกับยา ทยุยกยาที่มีอยู่ในโลก แต่ไม่เอามากิน มันก็ไม่มีคามหมายอะไร.

ที่นี้ เราก็ทำให้ละเอียดอีกสักนึกหนึ่งว่า คนในโลกสมัยนี้ ซึ่งเป็นทาสของวัตถุนิยมเสียแล้วนี้ จะเห็นบรมธรรมอันสูงสุดเหล่านี้ ว่าเป็นของเด็กเล่น เป็นของที่จับพุดถึงกันในแง่ของศีลธรรมกันเล็กน้อย พอให้เด็ก ๆ เขามีอะไรพุด ในเรื่องศีลธรรม ฉะนั้นจึงเป็นวิชาน้อย ๆ ในสังคมวิทยา วิชาศีลธรรมในห้องเรียน. คนใหญ่คนโตของโลก จะเห็นบรมธรรมเป็นเรื่องส่วนตัว เล็ก ๆ น้อย ๆ ของมนุษย์คนหนึ่ง ไปแสวงหาเอาเองเถิด ; เขาถือเป็นเรื่องจิตวิทยาเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ใช่ถือเป็นเรื่องปฏิบัติธรรม หรือศาสนา หรือว่าพระเจ้า. เขาเอาเรื่องศาสนาหรือพระเจ้ามารวมไว้ในเรื่องจิตวิทยาเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับเด็ก ๆ เรียนในห้องเรียนเท่านั้นเอง. เช่นให้ชื่อตรง ให้ทำงานเพื่องาน ฯลฯ เป็นเรื่องพุดเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับยั่วเด็ก ๆ หลอกเด็ก ๆ แล้วคนโต ๆ นั้นไม่ทำ. การสอนศีลธรรมอบรมศีลธรรม เป็นเรื่องหลอกลูกเล็ก ๆ หลอกเด็ก ๆ แล้วคนโต ๆ นั้นไม่ทำ. นี้มันจึงเหมือนกับช่วยกันสร้างโลกชนิดใหม่ขึ้นมา. เมื่อเต็มไปด้วยเด็ก ๆ ชนิดนี้ ในโลกมีแต่เด็ก ๆ ชนิดนี้ มันก็เปลี่ยนสภาพเป็นโลกอย่างใหม่ขึ้นมา ได้รับรางวัลจากพระเจ้าในฐานะที่เป็นโลกแห่งวิกฤตกาล โลกแห่งวิกฤตกาลที่ถาวร เรียกว่าในที่สุด มันก็เป็นโลกที่ไร้ธรรมะ ไร้บรมธรรม เป็นโลกของความหลอกลวง เป็นโลกของชาตาน เป็นโลกของพญามาร เป็นโลกที่กำลังถูกพระเจ้าลงโทษ เพราะการที่มนุษย์กลายเป็นทาสของวัตถุนิยม บุษานเนื้อหนังของตัวเองยิ่งกว่าพระเจ้า. นี้ คนชนิดนี้มันก็คือคนที่จมโคลนเปื้อนโคลน แล้วก็ออกปากร้องตะโกนอวดที่ว่า กูจะแก้ไขสถานการณ์ของโลก มันก็คือเอาน้ำโคลนมาล้างโคลน น้ำโคลนที่เอามาล้างมันก็สกปรกยิ่งกว่าที่เปื้อนที่แรก. กูจะไปทำภาพพจน์หลับตาอูเถิด เปื้อนน้ำโคลนจาง ๆ แล้ว เอาน้ำโคลนที่ยังกว่านั้น มาล้างน้ำโคลนที่แรก นี้คือการแก้ไขสถานการณ์ในโลกที่กำลังเป็นอยู่จริงในเวลา นี้ เพราะว่า

น้ำโคลนที่เอามาล้างที่หลังมันสกปรกยิ่งกว่าโคลนที่เบือนเนื้อตัวอยู่ที่แรก นี่เป็นการสรุปความของการแก้ไขสถานการณ์ในโลกเวลานี้.

คุณทั้งหลาย บวชมาในศาสนา^๕ ด้วยการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือบรมธรรม อย่าไปหลงทำอย่างนั้นกะเขา คุณอย่าไปหลงเอาน้ำโคลนที่เป็นโคลนมากกว่า มาล้างน้ำโคลนที่แรก ซึ่งไม่สกปรกมากเท่านั้น. หมายความว่ากิเลสความโลภ ความโกรธ ความหลง นั้นมันก็สกปรก ควรจะเรียกว่าน้ำโคลนอยู่แล้ว ที่^๕ไปเอาหลักการของคนที่บูชาเนื้อหนัง เป็นผลของความโลภ ความโกรธ ความหลง มาล้างความโลภ ความโกรธ ความหลง นั้นมันเป็นเรื่องน่าเศร้า เป็นเรื่องน่าสมเพช ที่ไปเอาน้ำโคลนที่ยิ่งกว่า มาล้างโคลนที่พอคิพอร้าย.

นี่ เวลา ๑ ชั่วโมงของเราก็อหมดลงเพียงเท่านั้น
สำหรับเรื่องแก้ไขสถานการณ์ของโลกในปัจจุบัน.

บรมธรรม กับ สื่อมวลชน

— ๑๒ —

๑๘ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาของเราล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ว วันนี้จะได้กล่าวถึงบรมธรรมกับสื่อมวลชน. สื่อมวลชนซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลมากในสมัยนี้ เพื่อพิจารณากันดู ว่ากำลังเป็นที่ส่งเสริมหรือขัดขวางกันกับบรมธรรมอย่างไร. สิ่งที่เราต้องประสงค์ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าบรมธรรม และสิ่งนี้กำลังถูกสนับสนุน หรือกำลังถูกขัดขวางอย่างไร โดยสิ่งที่เรียกว่า “สื่อมวลชน”.

ในครั้งที่แล้วๆ มา เราพิจารณากันดูหลายแง่หลายมุม ถึงปัญหาของโลกหรือของสังคม ในลักษณะที่เป็นตัวความทุกข์. ไม่ใช่ที่เราจะมองหากันแต่แง่ร้ายหรือด้านร้าย หากแต่เรามองดูในฐานะที่มันเป็นอยู่จริงอย่างไร และเป็นปัญหาที่มนุษย์กำลังประสบอยู่อย่างไร แล้วการแก้ไขนั้น เป็นการแก้ที่ได้ผล หรือว่ากลับจะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้ปัญหามันยุ่งยากมากขึ้น. นี่เป็นใจความสำคัญ หรือเป็นความมุ่งหมาย

ที่เราจะพิจารณาอุกโลก หรือคู่สังคัมกันในงานนี้. ในกรณีอย่างนี้ มันแยกเราจากสังคัมไม่ได้ แม้ว่าเราโดยส่วนตัวต้องการบรมธรรม แต่ในเมื่อมันแยกกันไม่ได้จากสังคัม หรือสังคัมกำลังทำสิ่งเป็นข้าศึกแก่บรมธรรม เราก็ต้องพิจารณาสิ่งนี้กันโดยละเอียด.

ข้อที่กล่าวว่า สังคัมแยกกันไม่ได้จากบุคคล หรือบุคคลแยกออกจากสังคัมไม่ได้นั้น ก็เพราะว่าเมื่อเราต้องการอย่างหนึ่ง แต่สังคัมทั้งหมดต้องการอีกอย่างหนึ่ง อย่างนี้ปัญหามันก็เกิดขึ้นทันที. หรือว่าคนๆ หนึ่ง ในเวลานี้ เขากำลังถูกบั่นขืนโดยสังคัม มากกว่าที่จะเป็นตัวของตัวเอง. ต้องพิจารณาอุกโลกให้ดีๆ ในข้อที่คนแต่ละคน ถูกสังคัม แวดล้อมคือสังคัมปรุ่งแต่งขึ้นมา ปรุ่งแต่งขึ้นมา ในลักษณะที่สังคัมต้องการ หรือสังคัม เป็นอยู่อย่างไร. และข้อที่เราไม่เป็นตัวของตัวเองนี้แหละ คือปัญหาสำคัญในส่วนตัวบุคคล ลืมตาขึ้นมาในสังคัม แล้วก็ถูกสังคัมชักจูงไปโดยไม่รู้สึกรู้สีกว่า เมื่อทุกคนเป็นอย่างนี้ โลกมันก็เป็นอย่างนี้กันทั้งหมด คือว่าโลกเป็นอย่างนี้กันทั้งหมด ตัวบุคคลมันก็เป็นอย่างนี้ไป โดยไม่รู้สึกรู้สีกว่า เพราะฉะนั้นในฐานะที่พวกคุณเป็นนักศึกษา อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมองดูมันให้เข้าใจ ตลอดจนการที่จะใช้การศึกษานี้ให้เป็นประโยชน์ในทางสูง คือสิ่งที่เราเรียกว่า “บรมธรรม” ถ้ามีเช่นนั้นแล้ว บรมธรรมก็ไม่มี การบวชในพุทธศาสนาก็ไร้ความหมาย โลกนี้ก็กำลังเดินไปสู่ความล่มจม.

เมื่อเรายอมรับเอาปัญหาส่วนตัวของเรา หรือปัญหาของโลกทั้งหมด ว่าเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข มันก็จำเป็นจะต้องพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างที่แล้่วๆ มา ซึ่งคนบางคนจะรู้สึกว่าเป็นการแก่งัดมองโลกในแง่ร้าย นั้นมันเป็นความเขลาของเขา. เราไม่ได้มองหรือแก่งัดมองโลกในแง่ร้าย แต่มองในสภาพที่มันเป็นจริง และที่มันเกี่ยวข้องกันกับบรมธรรมซึ่งเป็นยอดพุทธศาสนา ของพุทธบริษัท แล้วขอให้สังเกตให้ดีๆ ว่าเราไม่ได้มองกันแต่ในแง่ร้าย เรามองหาทางที่จะแก้ไขความร้ายเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลาพร้อมกันไปในตัว. นี่เป็นหลักของพุทธศาสนา ซึ่งขอเตือนแล้วเตือนอีก ย้ำแล้วย้ำอีกว่า ให้จับ

หลักอันนี้ให้ได้ว่า พุทธศาสนามองโลกในแง่ร้ายก่อน แล้วก็มองมาก จนพวกสมัยใหม่ ประณามพุทธศาสนาว่าเป็นเพศสมิติกคนั้น เพราะเขาไม่เข้าใจว่า ทำไมเราจะต้องดูด้วยความทุกข์หรือตัวปัญหาเสียก่อน แล้วจึงแก้ไขความทุกข์นั้น. อย่างเรื่องอริยสัจสี่ โผล่ขึ้นมาก็เป็นเรื่องทุกข์. คนสมัยนี้พอเห็นว่าพวกกันแต่เรื่องทุกข์ ก็ส่ายหน้า สิ้นหัว แล้วก็หลีกไปเสียไม่ทันจะได้ฟังเรื่องความดับทุกข์ ฉะนั้นจะต้องมีความอดทนอยู่บ้าง ในการที่จะดูให้มันตลอดรอดฝั่งไป.

ในวันนี้ เราจะพูดถึงบรมธรรมกับสื่อมวลชน. คำว่า สื่อมวลชน พวกคุณก็เข้าใจกันดีแล้ว ว่าหมายถึงอะไร ตามที่เขาใช้ ๆ กันอยู่ แต่พุทธบริษัทเราอาจจะหมายถึงสิ่งซึ่งลึกซึ้ง หรือนอกวงออกไปก็ได้ ขอให้พิจารณาดู :

ในชั้นแรก เราจะต้องนึกถึงข้อเท็จจริงอันหนึ่งก่อน คือโดยสัญชาตญาณสัตว์ทั้งหลายมีสัญชาตญาณชอบเอาอย่าง. สุนัขของเราที่นี้ ลูกสุนัขเอาอย่างสุนัขตัวโต ๆ มากมายหลายเรื่องหลายชนิด มันเอาอย่างของมันได้เอง เพราะว่าในบางอย่างนั้น เป็นวิชาความรู้ ไม่ใช่เป็นสัญชาตญาณล้วน ๆ ก็มี คือความฉลาดที่ฝึกให้แก่สุนัขตัวแรก ๆ แล้วสุนัขตัวหลัง ๆ ไม่ได้รับการฝึก ก็ทำได้ มันมีลัทธิเอาอย่างอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน. ฉะนั้นจึงไม่ต้องพูดถึงคน คน นี้เป็นโรคเอาอย่างกันมากขึ้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงเกิดแพชั่นหรืออะไรต่าง ๆ ในโลกนี้ มันเกิดขึ้นได้หรือมันเป็นไปได้ เพราะคนเรา นี้ มีนิสัยเลียนแบบชอบเอาอย่าง. ถ้าไม่มีนิสัยเลียนแบบอันนี้แล้ว แพชั่นต่าง ๆ ก็ล้มละลายหมด หรือว่าสื่อมวลชนก็จะเป็นไปไม่ได้ จะเกิดขึ้นไม่ได้ จะไม่มีประโยชน์อะไร. นิสัยเลียนแบบที่ชอบเอาอย่างตาม ๆ กัน ทำให้สื่อมวลชนมีความหมายขึ้นมา ฉะนั้นมันจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด. แล้วการเอาอย่างนี้ มันมีปัญหาวา เอาอย่างไปในทางที่จะทำให้เกิดความทุกข์ หรือเกิดปัญหายุ่งยากขึ้น หรือว่าเอาอย่างไปในทางให้เกิดสันติสุข. ถ้ามนุษย์ปล่อยไปตามอำนาจกิเลสของตัวเอง ตามใจตัวเอง อย่างที่เป็น ๆ

กันอยู่เคียงกันแล้ว มันยากที่จะเอาอย่างกันในทางของสันติสุข มันเป็นการยาก; มันจะพอใจ หรือว่าเป็นไปได้โดยง่ายที่จะเอาอย่างกัน ที่จะเป็นทางทำให้เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นมาในโลก.

เมื่อพูดถึงสื่อมวลชน มันก็ถ่ายทอดแต่สิ่งที่กำลังสร้างคามยุ่งยากมากกว่าสร้าง ความสงบ. สำหรับตัวสื่อมวลชนเองนั้น เราต้องมองดูกัน หรือเข้าใจมันให้ถูกต้อง ว่ามันอยู่ในฐานะที่เป็น *อภัยกฤต*; นี่เราต้องพูดภาษาวัดกันหน่อย เพื่อให้คุ้นเคยชินกับภาษาวัด : สื่อมวลชนโดยกำเนิดนั้น มันเป็น *อภัยกฤต อภัยกฤต* ก็คือพูดไม่ได้ว่าเป็นอย่างไร พูดไม่ได้ว่าดีหรือชั่ว. ถ้าพูดได้ว่าดี เขาเรียกว่ากุศล, ถ้าพูดได้ว่าไม่ดี เขาเรียกว่าเป็นอกุศล; แต่ถ้าอยู่ในสภาพที่พูดไม่ได้ว่ามันดีหรือมันชั่ว มันเป็นกลางๆ นี้เราเรียกว่า “*อภัยกฤต*”. แต่คำๆ นี้ไม่ได้มีความหมายว่ากลาง มันมีความหมายว่ายังพูดว่าอะไรไม่ได้ หรือไม่อาจจะพูดว่าอะไรได้ คือสื่อมวลชนนั้น เป็นสิ่งที่เราไม่อาจจะพูดได้ ว่าเป็นสิ่งดี หรือสิ่งร้าย มันมีลักษณะเหมือนกับเครื่องมือ มันแล้วแต่เราจะใช้มัน ถ้าเราใช้มันผิดทาง มันก็เป็นโทษ; เครื่องมือทำมาหากิน เครื่องมืออะไรต่างๆ นั้นมันแล้วแต่จะใช้ต่างหาก อย่างขวานสำหรับตัดไม้ ถ้าเราเอาไปฟันคน มันก็มีผลเป็น อย่างอื่น.

สื่อมวลชน ถ้าเราไปมองดูที่ตัววัตถุ เช่นตัวเครื่องใช้สำหรับใช้ มันก็เป็นเพียงวัตถุ เป็นเพียงเครื่องมือ; ถ้าไปดูการกระทำ มันก็เป็นการบริการอันหนึ่ง ซึ่งใช้บริการเพื่อประโยชน์อะไรบางอย่างแก่สังคม. คำว่า “สื่อมวลชน” ถ้าหมายถึงวัตถุสิ่งของ มันก็เป็นเพียงเครื่องมือ ถ้าดูที่การกระทำ มันก็เป็นการบริการอย่างหนึ่ง. เพราะฉะนั้นถ้าจะใช้เครื่องมือ หรือใช้บริการนั้นถูกต้อง ก็เป็นผลดี ถ้าใช้ผิด ก็เป็นผลร้ายมหาศาล. เป็นผลร้ายอย่างมหาศาล หมายความว่าทำโลกกันให้เป็นโลกที่ไร้ความสงบสุขไปได้.

ที่นี้เราจะพิจารณากันดู ว่าคนในโลกกำลังใช้สื่อมวลชนนี้อย่างไร และเพื่อผลอะไร แล้วก็โลกเรากำลังได้รับอะไรจากสื่อมวลชนสิ่งนี้. คำว่าโลก ก็ต้องหมายถึงโลกในปัจจุบันนี้ โลกในสมัยโบราณโดยเฉพาะสมัยพุทธกาล สองพันกว่าปีมาแล้วนั้น คุณก็พอจะทราบได้เอง ว่าไม่มีการพิมพ์หนังสือ ไม่มีการพิมพ์ แม้แต่การเขียนก็ไม่นิยมกระทำ ไม่ต้องพูดถึงหนังสือพิมพ์ หนังสือเล่ม. ยิ่งกว่านั้น ก็ไม่ต้องพูดถึงวิทยุกระจายเสียง การบันทึกเสียง หรืออะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นสื่อมวลชนสำหรับสมัยนี้. ที่ว่าสมัยโน้นไม่มีการพิมพ์แล้วยังไม่มีการเขียนเสียอีกนั้น ก็เขาไม่นิยมการเขียน มันยังไม่เกิดความสะดวก ยังไม่เกิดความพร้อมที่จะเขียน หรือยังไม่มีความรู้ ที่จะใช้วัตถุอะไรเหมือนกับกระดาษรองรับการเขียน อะไรก็ตาม มันก็มีการจำด้วยปาก ท่องจำกันด้วยปาก บอกกล่าวกันด้วยปาก. การที่จะกระจายข่าวอะไรออกไป มันก็เป็นเรื่องที่ทำได้แคบกว่าเดี๋ยวนี้มากมาย อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้. แต่เนื่องจากฐานะของโลกสมัยนั้นกับสมัยนี้มันผิดกัน. สมัยโน้นมันไม่มีปัญหายุ่งยากอะไร ที่จะทำให้องค์การสื่อมวลชนเป็นการใหญ่ มันอยู่ในศีลธรรมดี สนใจเองในการที่จะมีธรรมะ หรือมีศีลธรรมดี มันเป็นวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาแต่กาลก่อน แล้วเขาก็ไม่ต้องทำอะไรมาก แล้วเขาก็อยู่อย่างแบบชนบท แบบหมู่บ้าน ไม่ได้อยู่แบบนครหลวง นครใหญ่นครมหาศาลอย่างเดี๋ยวนี้. มันเป็นชีวิตคนละแบบ สื่อมวลชนแทบจะไม่มี ความหมาย. ถ้าเอาสื่อมวลชนอย่างเดี๋ยวนี้ไปให้ มันก็จะเป็นสิ่งที่น่าหัว คือเกินจำเป็น, เกินความจำเป็นอย่างยิ่ง และเขาไม่ต้องการจะรู้อะไร สำหรับมาท่วมหัวเหมือนคนเดี๋ยวนี้. เดี่ยวนี้รู้อะไรกันจนท่วมหัว ท่วมแล้วท่วมอีก ท่วมแล้วท่วมอีก และท่วมหัวชนิดเอาตัวไม่รอด ความรู้ที่เพิ่มเข้าไปนั้น มีแต่จะทำให้เวียนหัว. นี้ไม่ใช่เป็นเรื่องที่แกล้งพูดประณามอะไรกัน ว่าเดี๋ยวนี้มีการศึกษามาก เรียนมาก มากจนความรู้ท่วมหัว และเวียนหัว. สมัยก่อนเขาจะรู้จักแต่เท่าที่จำเป็น แล้วก็ขยันขันแข็ง ตั้งหน้าตั้งตา ทุ่มเป็นเกลียว ในการทำหน้าที่การงานนั้น ๆ. เดี่ยวนี้มีความรู้ท่วมหัว แล้วก็ทำอย่างไม่รู้ว่าจะไร ทำไปทำไม ทำเพื่ออะไร นอกจากเพื่อเงินอย่างเดียว. คนก็เปลี่ยนวิชาเปลี่ยนการงาน

อย่างสับสนเพื่อเงินอย่างเดียว ไม่มีुकคคคค สื่อมวลชนมันก็พลอยเป็นบ้าเป็นหลังไปด้วย. คุณลองพิจารณาดู สำหรับสมัยนี้เกี่ยวกับสื่อมวลชน ทั้งต้นกันตั้งแต่หนังสือพิมพ์.

ลองเอาหนังสือพิมพ์มาสักฉบับหนึ่ง แล้วมาวิจัยตรวจสอบดู มันจะเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ที่เป็นแจ้งความ ทั้งแจ้งความโดยตรง แจ้งความโดยอ้อม แจ้งความอย่างลอลกลวงมึคคคค เขียนคล้ายๆ เป็นเรื่องราวให้ชวนอ่าน แต่แล้วก็ เป็นแจ้งความ มันมีเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์. แจ้งความนั้นๆ มันเป็นเรื่องเพื่อ ไม่ใช่สิ่งจำเป็น อยู่มาก หรือแทบทั้งหมด และเป็นแจ้งความของผู้ที่จะช่วยคนอื่น ให้ชื่อของของเขา เพื่อความ รุ่มรวยของเขา ไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์. มันเช่นเดียวกับที่เราเข้าไปในร้านที่ขาย ของมากๆ คนโง่เท่านั้นที่จะมองเห็นเป็นน่ารักน่าช้อ น่าพอใจไปเสียทุก ๆ อย่าง. ถ้าคนฉลาดพิจารณาคุให้ค้แล้ว แทบว่าจะไม่มีอะไรที่จำเป็น หรือจำเป็นอย่างแท้จริง ; คือคนเราอาจจะเป็นอย่างนี้โดยไม่ต้องมีสิ่งเหล่านั้นเลย. แต่ถ้าความเขลาครอบงำแล้ว มันจะจำเป็นไปเสียทั้งหมด. ยิ่งไปเอาความเป็นอยู่ของคนโบราณมาเป็นประมาณแล้ว มันยังไม่มีอะไรที่จำเป็น. สิ่งจำเป็นนั้นมันมีน้อย ชื่อกันทีหนึ่งก็ไปตัดลอคชีวิตก็ว่าได้ หรือว่าใช้ได้ในระยะยาว เทียบเปอร์เซ็นต์ค้แล้ว มันก็มีของไม่จำเป็นตั้ง ๘๐-๙๐ เปอร์เซ็นต์. การโฆษณา ก็เหมือนกัน โฆษณานี้ก็เพื่อยั่ว เพื่อลวงให้ช้อ ฉะนั้นในการโฆษณาของหนังสือพิมพ์ มันก็เป็นเรื่องที่เป็นข้าศึกแก่บรรณากรรม คือเป็นข้าศึกแก่ ความสงบ. แม้แต่สิ่งที่เป็นเรื่องหยุดยั้ง เรื่องเครื่องไม้เครื่องมือใช้สอย มันก็กว้างออกไป กว้างออกไป จนเกินกว่าความจำเป็นค้เหมือนกัน เขาทำสิ่งเหล่านี้ขายในฐานะเป็น สินค้าหรือเครื่องมือหาเงิน มากกว่าสิ่งที่จะช่วยมนุษย์.

ถ้าว่าเราจะมองค้ไปในทางข่าว ข่าวที่เอามาใส่ในหน้าหนังสือพิมพ์นั้น ไม่จำเป็น จะต้องรู้เลย มันเป็นข่าวเข่าขวัญ หรือเป็นข่าวที่ทำให้จิตใจเสื่อมทรามมากกว่า. พวกค้

ทรงๆว่า ถ้าไม่ได้อ่านข่าวเหล่านั้น ไม่ได้รู้ข่าวเหล่านั้น เราก็ไม่เป็นอะไร เราก็ไม่ตาย จะยิ่งสบายกว่า เพราะฉะนั้นข่าวก็กลายเป็นเหยื่อตกเบ็ดคน ให้ซื้อหนังสือพิมพ์ ทนอยู่ไม่ได้ ต้องซื้อหนังสือพิมพ์; ฉะนั้นสื่อมวลชนคือหนังสือพิมพ์ ก็กลายเป็นเครื่องมือหาเงินของคนพวกหนึ่งไปเสีย ไม่ใช่สิ่งที่ทำขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มนุษย์เหมือนข่าวของพระเจ้า หรือข่าวที่ส่งมาจากสวรรค์ เพื่อให้มนุษย์ดีขึ้น. มันเป็นข่าวสกปรกที่ทำให้จิตเสื่อม หรือทำให้เข่าขงัวงูกัน ให้ทนอยู่หนึ่งไม่ได้ ต้องค้นร่นชวนชววย หานั่น - หานี้ รุ้ นั่น - รุ้ นี้. ในที่สุดข่าวชนิดนั้นเอง จะย้อมจิตใจของเด็ก ๆ หรือยุวชนของเรา ให้เป็นไปในทางทราม เพราะฉะนั้นอย่าเอามาแสดงออก อย่าเอามาสื่อ เสียดีกว่า. ประมาณ ๑๕ เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดเป็นเรื่องข่าว ประมาณ ๑๐ เปอร์เซ็นต์เป็นเรื่องอ่านเล่น.

เราลองดูเรื่องอ่านเล่น แม้แต่หนังสือพิมพ์ชนิด ก็เป็นเรื่องเลวทรามมาก คือมอมเยาวยชนให้มีจิตทรามโดยไม่รู้สีก. ถ้าพวกคุณจะคิดว่าผมเป็นบ้ามองอะไรตามทัศนะของผม แล้วก็มองในแง่ร้ายทะพิศ อย่างนี้ก็ได้อ แต่อย่ามองเฉยๆ ปล่อยให้พิจารณาคุณให้ดี เรื่องอ่านเล่นของหนังสือพิมพ์ชนิด มันซ่อนความลุ่มหลง ความยั่วชวนทางกามารมณ์ไว้อย่างลึกซึ้ง เด็ก ๆ ของเราอ่านแล้วคิดเป็นยาเสพติด แล้วก็ไม่ได้ทำให้จิตใจดีขึ้นในทางศีลธรรม กลับทำให้เสื่อมทรามลงไปอีก. บางเรื่องนั้นเลวมาก เป็นเรื่องและผู้เขียนอยากจะได้เงินค่าเขียน หรืออยากจะทำไปหาช่องทางที่จะให้คนนิยมตัวเอง เอาเรื่องลามกอนาจารอย่างยิงมาเขียน ในรูปที่พอจะพิมพ์โฆษณาไปได้อย่างไม่ผิดกฎหมาย หรือผิดกฎหมายชนิดที่ผู้รักษากฎหมายก็พลอยเห็นดีเห็นงามไปด้วย. นี่เรื่องอ่านเล่นแทบทั้งหมด ทั้ง ๘๐ - ๘๐ เปอร์เซ็นต์ มันเป็นเรื่องอย่างนี้. ผมเรียกว่าเรื่องอ่านเล่นที่ทำเยาวยชนให้มีจิตทราม. ที่เหลือสัก ๔ - ๕ เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดเท่านั้น ที่จะเป็นเรื่องสารคดี แต่แล้วก็ยังเป็นสารคดีชนิดที่จะทำให้มนุษย์ตกไปในทางวัตถุนิยม หรือผูกพันอยู่ในวัตถุนิยม. แม้แต่เรื่องสารคดีทางศาสนา มันก็ยังกลายเป็นสิ่งส่งเสริมให้คน

ถูกกักขัง ให้ตกอยู่ในขอบข่ายของวัตถุนิยม รู้จักแต่วัตถุนิยม เช่นรู้จักพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธรูป หรือวัตถุสิ่งของเป็นต้น; ไม่ขยายออกไปให้รู้สึกไปถึงนามธรรม. สารคดีต่าง ๆ ทางวิทยาการนั้น มันก็ไม่มีอะไรแปลกเลย นอกจากเป็นเรื่องช่วยให้ค้นหา ประโยชน์ หาเงิน หาอะไร ตามที่นิยมกัน หรือต้องการกันเท่านั้น ไม่มีสารคดีชนิดที่ ทำให้ใจสูงไปในทางบรมธรรม.

ถึงแม้ว่าจะมีสารคดีสัก ๑ เปอร์เซนต์ของทั้งหมด ของหนังสือพิมพ์ทั้งฉบับ ที่เป็นเรื่องทางมโนธรรม ทางจิตทางวิญญาณ สังเกตดูมันก็ยังเป็นเรื่องพูดเพ้อ ๆ ไป ทั้งที่ตัวผู้เขียนก็ไม่รู้ว่าอะไรกันแน่ จำมาเขียน หรือเขียนตามความคาดคะเน หรือเขียนตามเหตุผล อย่างนี้ ก็เลยสรุปว่าหนังสือพิมพ์ทั้งฉบับนั้น ไม่มีอะไรที่ส่งเสริมบรมธรรม มีแต่ทำให้สังคมปั่นป่วน ทำให้เยาวชนผู้อ่านมีจิตทรมาน หรือทำให้เกิดการวุ่นวายในทางวิญญาณอย่างเดียว ไม่เป็นไปในลักษณะที่ทำความสงบสุขให้แก่วิญญาณ.

วิทยุกระจายเสียง เกิน ๕๐ เปอร์เซนต์ หรือว่าให้สัก ๕๐ เปอร์เซนต์ มันเป็นเพลง คุณไปทศสอบเวลาคุณเกิด มันเป็นเพลง โฆษณาก็เป็นเพลง ไม่ใช่โฆษณา ก็เป็นเพลง แม้แต่จะออกสารคดีอะไรสักอย่างก็ต้องเอาเพลงนำมาก่อน. บางสถานี ยิ่งใช้ไม่ได้ เกือบจะว่าตั้งขึ้นเพื่อความเพลิดเพลินของคนบางกลุ่มบางคนเท่านั้นเอง แล้ว การส่งกระจายเสียงนั้นก็ปล่อยให้ตามอารมณ์ของเจ้าหน้าที่ผู้จัดการส่ง มากกว่าที่จะถูกควบคุมโดยผู้หลักผู้ใหญ่ที่มีสติปัญญา. เจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย มันก็คอยแต่จะส่งเรื่องโสกโลก เรื่องที่เป็นไปในทางกามารมณ์. คุณไปดูเถิด เขาจะเลือกแผ่นเสียงชนิดนี้ เลือกเพลงชนิดนี้. กรันเสียไม่ได้ จึงจะส่งเรื่องที่ตรงกันข้าม. เพราะฉะนั้นในเพลงที่ส่งออก อากาศอยู่นั้น มันมีเพลงชนิดที่ผมเรียกเขาเองว่า เพลง ๘๐ เปอร์เซนต์ คือ ๘๐ เปอร์เซนต์ ของเพลงทั้งหมดที่ส่งอยู่นั้น เป็นเรื่องยั่ววนทางกามารมณ์ คือมันยั่ววนทางกามารมณ์ ในแง่ใดแง่หนึ่ง แล้วส่วนมากที่สุด ก็เพลงสำออยของผู้หญิง เสียงหวานสำออยผู้ชายอย่าง

นั้น อย่างนี้ อย่างโน้น หลายแง่หลายมุม ทุกแง่ทุกมุม ในลักษณะที่มันควรจะเป็น โสภณมีมากกว่า. ส่วนนวนโวหารอย่างนั้น น้ำเสียงอย่างนั้น ลีลาอย่างนั้น อะไรอย่างนั้น มันควรจะเป็นคำสาอวยของโสภณที่ผู้ชายมากกว่า แล้วเอามาส่งอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง ส่งแล้วส่งอีก ส่งแล้วส่งเล่า.

ทีนี้มีบางเพลงก็ร้ายกาจไปกว่านั้น คือมีด้อยคำโสภณโศกชนิกที่สมัยก่อนแล้ว จะถูกประณามไม่มีเนื้อที่ให้อยู่ เคียวนี่ก็กลายเป็นสิ่งที่มีโอกาสมาก ที่จะมาส่งมากระจาย เป็นสื่อมวลชนนี้. ทีหนักไปกว่านั้น ก็ยังมีถึงขนาดที่ว่า คำพูดที่สมัยก่อนจะไม่เคยได้ยิน ในที่สาธารณะ ในที่ธารกำนัลเช่นนั้น ต้องไปกระซิบพูด ต้องไปแอบกระซิบพูด และหัวเราะกันอยู่เงียบ ๆ. เคียวนี่คำพูดชนิดนั้นมาส่งล้นอยู่ที่วิทยุกระจายเสียงจนเป็น ของธรรมดาไป. มันเป็นโซคร้ายของพวกคุณ ที่มีอายุเพียงเท่านี้ ไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น ว่าคำพูดชนิดนี้ เมื่อก่อนเขาต้องกระซิบพูดกัน แอบไปกระซิบพูดกัน เคียวนี่เอามาส่งจำ อยู่ที่วิทยุกระจายเสียงทั้งวันทั้งคืน เต็ก ๆ เกิดออกมา กลอดออกมา พอลืมตาขึ้นมา ในโลกนี้ ก็เห็นเรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดาไป ฉะนั้นเด็กเคียวนี่ จึงหน้าด้านโดยไม่รู้สีกตัว ทั้งหญิงทั้งชายโตขึ้นมาโดยไม่รู้สีกตัว มันจึงมีหน้าทะเล้น พูดอะไรที่ไม่ควรพูด แม้ใน วัดในวานนี้ก็พูดได้ ซึ่งถ้าเป็นสมัยก่อนแล้ว ไม่รู้จะเอาหน้าไว้ไหนเลย พูดอย่างนั้นก็ถูก ไล่ออกไปจากวัดเลย; หรือกิริยาท่าทางอย่างนั้น ก็จะถูกไล่ออกไปจากวัดเลย. ถ้าเด็ก ๆ เข้ามาในวัด ก็ต้องสงบเสียงมสำรวม ผู้เฒ่าคอยชะม้ายตาอยู่เสมอเลย เด็กไม่มีโอกาส จะทำอย่างนั้น จะพูดอย่างนั้น. แต่เคียวนี่สื่อมวลชนอันวิเศษของเรา ทำให้เด็กเกิดออกมา กลอดออกมา ก็เป็นอย่างนี้เสียแล้ว แล้วเขาก็ไม่รู้สีกว่าเขาเป็นคนหน้าด้าน เขารู้สีกว่าเขาเป็นคนที่มีมรรยาทถูกต้อง มีอะไรถูกต้องตามสังคมนิยม. อย่างเด็กสาว จะนั่ง กินข้าวไปพลาง ส่งกระแหวีผมผัดหน้าไปพลางนี้ สมัยก่อนจะต้องถูกทวาด แล้วถูก ไล่ออกไป มันทำไม่ได้ แต่เคียวนี่ทำได้. เด็กหนุ่มคิดเพลงจนถึงขนาดว่าทำการบ้าน ทำการศึกษาที่บ้านที่เขากำหนดมาจากโรงเรียน จากมหาวิทยาลัยนั้นไปพลาง เป็ควิทยุฟัง

ไปพลาด ความที่เสพติดมันเป็นอย่างนี้. เพลงสำหรับหญิงโสเภณีสาวอวยผู้ชาย หรืออะไรทำนองนี้ ผมเรียกว่า เพลง ๘๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะมันมีอยู่ในราว ๘๐ เปอร์เซ็นต์

ที่นี้อีก ๒๐ เปอร์เซ็นต์ มันก็ยังช่วยอะไรไม่ได้ มันยังเป็นเพลงชนิดที่ทำให้เสียเวลาเปล่า ๆ เป็นคนตรีๆ ไม่ใช่คนตรีเย็น. ผมว่าเอาเองนะ ซึ่งมันก็คงจะถูกต้องอยู่มาก. คนตรีหรือเพลงมันมีอยู่ ๒ ชนิดคือ คนตรีให้ร้อน กับคนตรีระงับให้เย็น. เพลงในโบสถ์แต่โบราณกาลมา เป็นเพลงที่ทำให้เย็น ทำให้เย็น; ร้อนมาจากบ้าน พอเข้ามาในวัดในโบสถ์ ก็ทำให้สงบเย็น; เพลงอีกประเภทหนึ่ง มันเป็นเพลงยุ เพลงกระตุ้นให้คึกคักขึ้นมา เป็นเพลงช่วย ไม่ใช่เพลงเย็น. ที่นี้เราหาเพลงเย็นไม่ได้ ในบรรดาเพลง ๒๐ เปอร์เซ็นต์ที่ยังเหลืออยู่ มันมีแต่เพลงช่วย. ถึงแม้ที่เขาจะพูดว่าเพลงเย็น เพลงเย็นแบบคลาสสิกมันก็ไม่เย็น มันว่าเอาเอง หรือมันเย็นอย่างคนที่ร้อนเหลือประมาณเหมือนเราถูกน้ำร้อนลวก มาใส่ในน้ำเย็นธรรมดา น้ำเย็นธรรมดากว่าเย็นแล้ว อย่างนี้มันไม่ได้ มันเย็นน้อยเกินไป มันเป็นเพลงช่วยให้คนร้อน ไม่ตรงตามความมุ่งหมายของเพลงหรือคนตรีที่เขามีไว้ ที่แรกเขามีไว้ตามทางศาสนา ใช้ในทางศาสนา เพื่อผลคือทำให้คนเย็น เข้ามาในโบสถ์ ร้อนมาจากบ้าน มันทำให้เย็น พอใจเย็นด้วยเพลงนั้น จึงพร้อมที่จะฟังคำสั่งสอนหรือฟัง “เพลง” ของพระเจ้าอีกทีหนึ่ง. เกียวนี้มันไม่มี เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าเพลงๆ ในสื่อมวลชน โดยเฉพาะในวิทยุนี้ มันก็มีแต่เป็นข้าศึกแก่บรมธรรม. ผมสังเกตดูเองว่า สถานีวิทยุในเมืองไทย หรือทุกสถานีในเมืองไทยนี้ นิยมส่งเพลงโสเภณีสาวอวยผู้ชาย มากกว่าพวกเพลงในวิทยุต่างประเทศ นอกประเทศ หรือเพราะผมโง่ ฟังไม่เป็นก็ได้ สำหรับวิทยุต่างประเทศว่ามันเป็นเพลงช่วยอย่างนั้นหรือไม่ แต่เท่าที่ผมพยายามฟัง รู้สึกว่ามันยังมีระเบียบ หรือคล้าย ๆ กับว่าเกียดกัน เพลง ๘๐ เปอร์เซ็นต์นี้ออกด้วยซ้ำไป. แต่ในเมืองไทยเราว่ากันได้เต็มทีสำหรับเพลงชนิดนี้. ถ้าคุณไม่เชื่อลองไปตั้งข้อสังเกตหรือวิจัยกันดูใหม่ เอาแผ่นเสียงมาทดลองฟังก็ได้ เพราะเขาส่งจากแผ่นเสียงนั่นเอง.

ที่ ๓๐ เปอร์เซนต์ของวิทยุกระจายเสียงนั้น ก็ส่งเป็นคำพูดซึ่งเป็นคำเท็จ และคำตำหนิทางการเมือง ของคู่สงครามหรือของพวกชาตินิยม. คำคำนั้นมันตำกันอยู่ได้ ระหว่างคู่สงคราม หรือพวกชาตินิยมจ้ด ดังนั้นถ้อยคำเป็นอันมาก เป็นคำเท็จและคำตำหนิทางการเมืองของคู่สงคราม หรือพวกชาตินิยม. คุณลองทงฟังกุเด็ค ตลอด ๒๔ ชั่วโมง มีคำกระจายเสียงส่งออกมาชนิดที่เป็นคำเท็จทางการเมือง คำตำหนิทางการเมืองว่อนไปหมด ในบรรยากาศของโลก. โดยสถานีวิทยุกระจายเสียง ไม่รู้ก็พนักที่หมื่นสถานีในโลก ; เพราะว่าเคียวนี้มันกำลังกลัว กำลังตั้งหน้าตั้งตาต่อสู้ด้วยสงครามเย็น คือใช้โฆษณา ้ประทัดประหารเล่นงานกัน บรรยากาศจึงเต็มไปด้วยคำเท็จและคำตำหนิ ที่ส่งออกจากวิทยุกระจายเสียงทุกสถานีในโลก มันผิคกันอยู่แต่ว่า บางสถานีคำสุภาพหรือแบบเนียน หรือลึกลับซึ้งกว่า ด้วยสำนวนโวหารที่สุภาพกว่าเท่านั้น บางสถานี บางเวลา ก็ใช้คำหยาบ ชนิดที่เป็นผรุสวาท ผิดกุศลกรรมบถ ไม่พูดเสียดีกว่า.

ถ้าคุณเป็นพุทธบริษัท คุณจะต้องเข้าใจและยอมรับ ว่า พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้คำแม่แต่คำศัตรู แล้วยังไปตำด้วยคำเท็จแล้ว มันก็ยังผิค ๒ ชั้น ทำอย่าง ถูกต้อง ก็ยังไม่ให้คำ ถ้ามันเป็นคำตำ; ยิ่งคำตำเป็นคำเท็จ แล้งหาเรื่องหาความ โฆษณาใส่ร้ายด้วย ก็ยังเป็นคำเท็จขึ้นมาอีก บวกกันเป็นคำเท็จและคำตำ มันผิค กุศลกรรมบถทั้ง ๒ ข้อ ไม่พูดเสียจะดีกว่า; ไม่พูดเสียนั่นแหละจะประสานรอยร้าวได้ จะกินดีกันได้ และไม่ยอมนิสสัยตัวเองให้เป็นอันธพาล โดยไม่รู้สึกลัว ยิ่งขึ้นทุกที. ถ้าขึ้นตำกันอยู่อย่างนี้ ตัวเองนั่นแหละ ผู้ค่านั่นแหละมันเป็นอันธพาลในทางวิญญาณ โดยไม่รู้สึกลัวมากขึ้นทุกที แล้งก็ยอมนิสสัยเต็ก ๆ ของเราทั้งโลกให้เป็นคนขี้ตำ มันก็เป็น โลกของปีศาจที่พูดเท็จและขี้ตำเท่านั้นเอง โลกนี้มันจะเป็นอย่างนี้ไปเสีย เพราะการ กระทำอย่างนี้. นี่แหละเป็นการผินหรือขัด หรือคัดค้านต่อบรมธรรมอย่างยิ่ง หรือ มากน้อยเท่าไร คุณก็ลองกิดู.

ทีนี้สำหรับข่าวที่ส่งทางวิทยุ ข่าวที่ส่งก็เหมือนกับหนังสือพิมพ์ เป็นข่าวเพื่อหาประโยชน์เสมอไป ไม่ใช่ข่าวที่แสดงความจริงโดยบริสุทธิ์ใจ เป็นข่าวที่จะหาประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสมอไป มันก็เลยเป็นเรื่องทำให้ผู้ฟังมีนิสัยเป็นอกคิ เอนเอียงไปเรื่อย ไม่มีทางที่จะตรงหรือบริสุทธิ์ได้ ขอให้ดูให้ดี ๆ.

เอาละ ว่ามีสารคดีอยู่สัก ๑๐ เปอร์เซนต์ ของเวลาที่ส่งทั้งหมด มันก็ยังเป็นสารคดีของวัตถุนิยม ผูกพันคนให้ติดอยู่ในกรงในคอกของวัตถุนิยม ไม่ใช่สารคดีที่จะปล่อยคน ให้ออกไปจากคอกจากกรงของวัตถุนิยมเลย เพราะไม่ประสีประสาต่อเรื่องมโนนิยม และกำลังเกลียดด้วยซ้ำไป. นี้อ้อมวลชนชนิดนี้ คือวิทยุกระจายเสียงชนิดนี้ กำลังไม่ช่วยเหลือบรมธรรม ไม่ส่งเสริมบรมธรรม มีแต่เป็นอุปสรรคศัตรู.

ทีนี้สิ่งที่ปลุกย่อยออกมา เช่นแผ่นเสียง อย่างนี้ก็ไม่ใช้เล่น. แผ่นเสียงขายกันเป็นเทน้ำเทท่า เพราะฉะนั้นมันเป็นสื่อมวลชนอย่างยิ่งอันหนึ่งเหมือนกัน. คุณไปดูแผ่นเสียงซึ่งก็ไม่ค่อยจะผิดกันกับเรื่องวิทยุกระจายเสียง ทำออกมามากในรูปที่ยั่ววน ; ที่รักษาของเก่าของเดิมไว้บ้างก็มี เป็นคลาสสิกของเดิมนั้นก็มี แต่แล้วก็ยังได้รับความนิยมน้อย แผ่นเสียงยั่ววน แผ่นเสียงสำหรับเต็นท์ร่ามนำหน้า. แม้แผ่นเสียงคลาสสิกมันก็ยังไม่ส่งเสริมบรมธรรม นี้เราพูดกันเฉพาะบรมธรรม แม้ว่ามันจะเป็นเรื่องที่รักษาวัฒนธรรมหรืออะไรไว้ได้ แต่มันก็ไม่ส่งเสริมบรมธรรม.

เรื่องตลก ๆ มา เช่นว่าเรื่องโฆษณาแบบพูดไฮด์ปาร์ค มีไฮด์ปาร์คที่ไหนบ้าง ที่ส่งเสริมบรมธรรม นอกจากพูดในทำนองยุให้รำคำให้รำว แบ่งพรรคแบ่งพวก แล้วก็คำกั้นระหว่างพรรคระหว่างพวก ชนิดที่ไม่เคยคำกันมาแต่กาลก่อน อย่างไฮด์ปาร์คราวมีการเลือกตั้ง คุณก็เคยเห็น เคยรู้ อย่างนี้มันย่อมจิตใจให้ร้ายไปกว่าเดิม. การถือพรรคถือพวก เป็นมิ่งเป็นกู่ มันมากขึ้นไปกว่าเดิม ฉะนั้นไม่มีเสียดีกว่า. รถโฆษณาออก

โฆษณาเหมือนกับไฮด์ปาร์ก คือถ้าว่าตำรวจไม่ห้าม มันก็พูดอะไรกันมากกว่านั้น. ไปปลิวที่ติดข้างรถ ข้างถนน ก็ดูเด็ก สื่อมวลชนเหล่านี้มันก็เพื่อผลในวงแคบของคน บางพวก บางหมู่ บางคณะ ไม่ต้องพูดถึงบรมธรรม ไม่มีใครติดไปปลิวข้างรถเป็นเรื่องธรรมดา โฆษณาให้รักพระพุทธเจ้า นับถือพระพุทธเจ้า อย่างนี้ไม่มี มันมีแต่เกลียดคนึงเกลียดกู่ หรือที่เป็นทั่วไปหมด ที่มากก็คือว่า ล่อหลอกเพื่อจะขายของ เพื่อจะล้างเอาเงินในกระเป๋าของเขา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ไม่ใช่จำเป็นแก่ชีวิต.

ที่สื่อมวลชนชนิดที่ผมจัดเป็นสื่อมวลชน คนอื่นเขาอาจจะไม่รับรอง แต่ถ้าคุณมีใจไม่ลำเอียงก็ต้องฟังหลักว่า ถ้าสิ่งใดมันจูงใจประชาชนมาก ๆ ไปได้แล้วก็เรียกว่า “สื่อมวลชน” ทั้งนั้น ผมถือหลักอย่างนี้. เพราะฉะนั้นอย่าง แฟชั่นโชว์นี้ก็เป็นผู้สื่อมวลชน ใคร ๆ ก็ชอบ. ที่แฟชั่นโชว์นั้นมันมีอะไรบ้าง มันก็ยิ่งทำคนให้ไม่เป็นคนที่ปกติมากขึ้น เพราะแฟชั่นที่คิดใหม่นี้ ดูเหมือนจะเพื่อกดเบียดศตางค์ในกระเป๋าคนทั้งนั้น และมันก็ไม่ส่งเสริมบรมธรรม สำหรับแฟชั่นโชว์; เพราะโชว์ไปในทางที่ให้โอกาสแก่กิเลส ให้กิเลสมากขึ้น ไม่ใช่เพื่อจะระงับกิเลส ฉะนั้นชาตมันก็หัวเราะ หัวเราะใส่หน้ามนุษย์. เรื่องแฟชั่นแต่งกายนี้ ควรจะนึกเสมอว่าผู้ชายเป็นผู้ออกแบบ มันก็มีโอกาสที่จะหลอกลวงผู้หญิง ให้ผู้หญิงเป็นเครื่องเล่นของผู้ชายมากขึ้น นี่กระโปรงมันจึงสั้นเข้าไป ๆ หรือมันมีการรัดรูปแนบเนื้อมากเข้า เทียบกันดูกับสมัยเมื่อ ๕๐ ปีมานี้ มันไกลกันลิบเลย เพราะผู้ชายเป็นผู้ออกแบบ. ที่ผู้หญิงที่เป็นผู้ใช้นั้นก็ต้องการจะตกเบียดผู้ชายอยู่อีก มันก็พอสมน้ำสมเนื้อพอดี ผู้หญิงรับเอาแฟชั่นอันนี้เข้ามาทันที เพื่อจะตกเบียดเงินในกระเป๋าของคนที่ร่ำรวย หรือผู้ที่ตนต้องการจะให้รัก มันก็ไปกันได้สนิทสนมกลมกลืนกันไปเลย แฟชั่นมันจึงเกิดขึ้นแต่ในลักษณะที่เป็นไปในการส่งเสริมกิเลส.

ที่มันมาถึงพวกหนังละคร คนตรี งานนักบัคตฤกษ์เป็นกัน เหล่านี้เป็นการถ่ายทอด การเอาอย่าง ได้มากที่สุด ลึกซึ้งที่สุด เขาอาจจะไม่เรียกว่าสื่อมวลชน ในหลักสูตร

ที่คุณเรียนกัน อาจจะไม่เรียกว่าสื่อมวลชน แต่ผมถือเป็นสื่อมวลชน สิ่งใดถ่ายทอด การเอาอย่าง ได้ลึกซึ้งที่สุด มากที่สุดแล้ว ผมเรียกว่าสื่อมวลชนทั้งนั้น. หนังสือ ละคร คนตรี นี้ก็ไม่ต้องพูดถึง มันยังเป็นข้าศึกแก่บรมธรรมมากขึ้น ไปดูไบบลิทหรือโปสเตอร์ หน้าโรงหนัง คนแก่สมัย ๕๐ ปีมาเห็นเข้าแล้วก็เป็นลม เวียนหัว ไม่รู้ว่าจะไร ทำทำไม เพื่ออะไร; แต่คนแก่ๆ เคี้ยวนี้ก็พลอยผสมโรงไปได้.

สำหรับงานนักชัตดุกษ์ งานแฟร์ งานอะไรๆ ที่จัดๆ กันขึ้นนี้ มันก็ไม่ ส่งเสริมบรมธรรม แม้จัดในวัด วัดจัด ที่หน้าองค์พระบรมธาตุ หน้าพระปฐมเจดีย์ ที่นครปฐม หรืออะไรก็ตาม มันก็ไม่ส่งเสริมบรมธรรม มันเป็นเรื่องเห็นแก่เงิน แล้วเอาได้เข้าว่า ก็มีสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความเป็นบรมธรรม มาจัดอยู่หน้าองค์พระเจดีย์ ในวัดในวา ในทุกหนทุกแห่ง.

ที่นี้มาถึง ศิลปวัตถุ วรรณคดี จิตรกรรม สถาปัตยกรรม โบสถ์วิหาร อันสวยงาม หรืออะไรต่างๆ นี้ ผมก็ถือว่าเป็นสื่อมวลชน ทำชาวต่างประเทศให้สนใจ เมืองไทยได้; ที่ลึกกว่านั้นก็คือ มันดึงใจคนไปได้แนวใดแนวหนึ่ง ตามที่สิ่งนั้นมันมี. ที่นี้ถ้ามันเป็นไปถูกต้อง มันก็ส่งเสริมบรมธรรมอย่างยิ่ง แต่บัดนี้สิ่งที่เรียกว่าศิลปะนั้น ไม่ไหวแล้ว ศิลปะสมัยใหม่นี้ทำให้เวียนหัว อย่างที่ที่สุดเพียงทำให้เวียนหัว แล้วก็ไม่มี ที่ส่งเสริมบรมธรรม มีแต่เอาลามกอนาจารมาแฝงไว้ในชื่อของศิลปะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนมาก; ที่นี้ถ้าไม่เกี่ยวมาทางลามกอนาจารก็เป็นเรื่องที่น่าคิดในเรื่องความคิดฝัน ซึ่งทำให้เสียเวลาเปล่าๆ ไม่ทำให้เกิดความสงบสุข.

ที่นี้ วรรณคดี ดึงดูดคนได้มาก มันก็เปลี่ยนรูปไปในทางวัตถุนิยมมากขึ้น ไม่ช่วยบรมธรรม กลายเป็นยาเสพติดที่ดึงชวนไว้ไม่ให้ไปสนใจในบรมธรรมมากกว่า. สิ่งนี้เรียกว่า จิตรกรรมอย่างสมัยโบราณ ที่ส่งเสริมความสงบ ทางจิต ทางวิญญาณ

ถูกประณามว่าครีกระบายบอ ไม่มีโอกาสมาแสดง มาอะไรกับเขาได้. ส่วนจิตรกรรมชนิดที่ทำให้คนเวียนหัว กำลังก้าวหน้ารุ่งโรจน์. สื่อมวลชนทั้งหมดนี้ ไม่ส่งเสริมบรมธรรม.

ที่นี้ ผมจะระบุ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ว่าเป็นสื่อมวลชนด้วย ซึ่งนักเทคนิคทางวิชาการเขาคงไม่ยอมรับ ว่าเป็นสื่อมวลชนก็ได้ ส่วนผมเพิ่งเล็งเห็นว่าสิ่งใดมันดึงดูดใจ สร้างลัทธิเอาอย่างตามๆ กัน ไปละก็ อันนั้นเป็นสื่อมวลชนด้วยเสมอไป. ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ที่ดี ที่งาม ที่สวยงามนั้นก็ดึงดูดใจคน โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ หรือทำลู่กลานของเราให้ทำตาม ให้เอาอย่างรักษาไว้ มันก็เป็นสื่อที่ดึงดูดคนไปในทางดีได้เหมือนกัน. แต่ถ้าสิ่งเหล่านั้นมันเปลี่ยนแปลงไปในทางต่ำ ในทางวัตถุแล้วมันก็ทำให้คนต่ำลง ไม่ส่งเสริมบรมธรรมอย่างที่กล่าวแล้ว ฉะนั้นเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม นี้สำคัญมาก ในการที่เราไปทำลายของโบราณเสีย แล้วไปเป็นครึ่ง ๆ กลาง ๆ ระหว่างฝรั่งก็ไม่ใช่ไทยก็ไม่เชิงอะไรนี้ มันก็มีแต่จะเป็นสื่อที่นำไปสู่ความยุ่งยากวุ่นวายเหมือนกัน.

ที่นี้จะมาถึง หนังสือหน้าหา ตำรับตำราเป็นรูปเล่ม นี้เขาไม่เรียกว่าสื่อมวลชนก็ตามใจ แต่รู้สึกว่ามันเป็นสิ่งที่ระบาคได้เร็วได้ดี หนังสือบางเรื่องบางเล่มเขียนขึ้นมา พิมพ์ขายเป็นล้าน ๆ เล่ม มันก็เป็นสื่อมวลชนอย่างแรงเหมือนกัน แต่แล้วเราลองคิดดูเถิดว่า หนังสือที่เขียนขึ้นมาในปัจจุบันนี้ ในยุคนี้มันเป็นอะไร ขย่งดีที่สุกก็เป็นวิชาการอาชีพ ทำมาหากิน นอกนั้นก็เป็นเรื่องอ่านเล่น เป็นเรื่องการเมืองอะไรทำนองนี้ก็เป็นเรื่องทำลายหนทางของบรมธรรม หรือความสงบสุขหรือสันติภาพ มันเป็นเรื่องของตัวมึงตัวกู เป็นเราเป็นเขามากขึ้น นี้ประเภทหนึ่ง คือชาตินิยม; อีกประเภทหนึ่งก็เป็นเรื่องช่วยยวนส่งเสริมกามารมณ์ชนิดลึกลับซับซ้อน ตามไม่ใคร่จะทันมากขึ้น เพราะว่าอย่างเก่ามันจิตซีต สร้างอย่างใหม่ขึ้นมาต้องให้ลึกลับ แบนเนียน แบนคายกว่านั้น ที่จะดึงดูดคนไปสู่กามารมณ์หรือวัตถุนิยม.

ที่นี้ถ้าว่าเป็นหนังสือวิชาการอย่างต้อย่างเอก เกิดขึ้น มันก็เพื่อผลเป็นวัตถุอีก เพื่อเป็นอุปกรณ์สงคราม เพื่อเป็นปัจจัยที่เราจะชนะผู้อื่น มีแต่อย่างนี้. หนังสือหนังสือ ตำรับตำราที่ตกหนาขึ้นมาในโลก มันเป็นเสียอย่างนี้ เป็นสื่อที่จะนำไปสู่ความสับสน วุ่นวาย.

อันสุดท้าย ที่เอาไว้อันสุดท้ายก็คือ การจาริกสั่งสอน การยกกองออก ปฏิบัติงานสนาม *expedition* หรืออะไรทำนองนี้. ในการจาริกสั่งสอนนี้ เป็นสมบัติ ของคนโบราณมาแต่ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าท่านใช้สื่อมวลชนอย่างนี้ พอมีภิกษุเกิดขึ้น ๖๐ รูปเป็นครั้งแรก ก็ตรัสว่า “ไป, ไปสายละคนๆ ทิศทางละคน ไปประกาศ พรหมจรรย์ เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน” การจาริกสั่งสอนอย่างนี้ เป็นสื่อมวลชน ที่เก่ามาก; พุทธศาสนาก็อาศัยเป็นประโยชน์สืบมาจนทุกวันนี้. ถ้าการจาริกสั่งสอน ประชาชนยังเป็นของบริสุทธ์อยู่ในรูปนี้ ก็ยังเรียกว่าเหลือเป็นด่านสุดท้ายของสื่อมวลชน ที่จะช่วยมนุษย์. แต่ถ้ามันผันแปรไปในรูปของการเมือง เพื่อประโยชน์แก่การเมือง อะไรอีก ก็น่าเศร้าอีกตามเคย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าจะใช้พระภิกษุ ให้ทำชนิดที่ เรียกว่ามันมีอะไรเคลือบแฝงละก็ มันก็น่าเศร้า; ถ้าเป็นไปอย่างถูกต้อง มันก็น่าบูชา.

สื่อมวลชนอันสุดท้ายที่จะเหลืออยู่เป็นที่บูชา หรือจะเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้ ก็คงจะเป็นการจาริกสั่งสอน อันอื่นคงจะล้มละลายหมด. การยกกอง ยกพวกออกปฏิบัติ งานสาธารณประโยชน์ สังคมสงเคราะห์ก็เหมือนกัน ถ้าทำได้ถูกต้อง บริสุทธ์ มันก็ยังอยู่ในประเภทนี้ แต่ถ้าทำเพื่อผลคือความสนุกสนาน ได้ไปกระจุกระจีเล่นหัวกัน ระหว่างเพศ อะไรทำนองนี้ละก็ มันก็ไม่ไหวอีกเหมือนกัน ดูๆ ก็จะเป็นอย่างนั้นเสีย มากกว่า. ถ้าไม่มีโอกาสที่จะได้เล่นหัวกระจุกระจีระหว่างเพศ ดูเหมือนจะไม่มีกรยก กองออกไปทำงานสนาม อาสาสมัครที่ไหน. แม้ทำด้วยบริสุทธ์ใจ ก็เพื่อผลทางวัตถุนี้.

เราสรุปแล้วว่า สื่อมวลชนทั้งหลาย มันกำลังให้ผลเป็นความตกต่ำทางศีลธรรม ทำให้เกิดความตกต่ำทางศีลธรรม ไปकुเถอะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพลง ๘๐ เปอร์เซนต์ ทางวิทยุก็ตาม ทางโทรทัศน์ก็ตาม. โทรทัศน์มีภาพลามกอนาจารที่เข้าไปอยู่ในห้องนอนของภิกษุ แล้วใครเห็นก็สะอึก นินทาว่าร้ายกันไม่มีเหลือ เพราะฉะนั้นผลของสื่อมวลชนเวลานี้ สรุปแล้วมันน่าเศร้า คือความตกต่ำทางศีลธรรมทางจิตใจ ทำปัญหาเยาวชนให้เกิดขึ้น. ปัญหาเยาวชน เต็มๆ ไม่มีระเบียบวินัย หรือเสื่อมศีลธรรม หรือเป็นอันธพาลขึ้นมา มันมาจากสื่อมวลชนเหล่านี้ ที่ว่ามาแล้วทั้งนั้น; หรืออย่างน้อยที่สุด ถ้ามันไม่เลวร้ายถึงเพียงนั้นมันก็ทำให้เสียเวลาเปล่าๆ เสียเวลา เสียแรงงานของประเทศชาติ. การทำให้เสียเวลาของประเทศชาตินี้ มีบาปเท่ากับควรจะตกนรกอันลึกที่สุด. ผู้ที่ทำให้เสียเวลาแรงงานของสังคมของประชาชนนี้ ต้องถูกปรับให้ตกนรก. เพราะฉะนั้นสื่อมวลชนชนิดไหนเป็นไปเพื่อเสียเวลา เสียประโยชน์เปล่าๆ ของสังคมของประชาชน ก็ต้องปรับให้ตกนรก เหมือนกับเรื่องที่ทำให้ลุ่มหลงทางกามารมณ์. ถ้าพูดถึงเศรษฐกิจแล้ว มันเสื่อมเสียทางเศรษฐกิจอย่างยิ่ง ที่จิตใจของเด็กๆ มาเสียเวลา มีนเมาในทางนี้; หรือผู้ใหญ่ก็เสียเวลาที่มานั่งฟังเรื่องที่ไม่คุ้มค่าเวลาอย่างนี้ มันเสื่อมเสียทางวิญญาณ แล้วยังเสื่อมเสียทางเศรษฐกิจ ทางวัตถุนี้อีกด้วย ทำให้เกิดปัญหามากมาย ทำให้เกิดนิยมแพชชั่น การกินอยู่ที่มีความหมดเปลืองมาก ไม่สันโดษ ไม่มีธรรมาแล้วในที่สุดก็สร้างนิสัยอันธพาลทางวิญญาณ ทำให้คนเหล่านั้นเก่งแต่ในศิลปะแห่งการลวง. ศิลปะแห่งการลวง คุณฟังถูกไหม? สื่อมวลชนเหล่านี้ทำให้มนุษย์เก่งแต่ในศิลปะแห่งการลวง ลวงด้วยวาจาหรือลวงด้วยอะไรก็ตาม หรือเก่งในทางจิตวิทยาแห่งการลวง. การที่จะทำงานสื่อมวลชน ต้องเรียนจิตวิทยาก่อน แต่แล้วโดยไม่รู้สีก้าวกลายเป็นจิตวิทยาแห่งการลวงไป เพื่อผลเป็นวัตถุไปหมด.

รวมความแล้ว สื่อมวลชนเหล่านี้ มันก็เป็นสื่อนำไปสู่วิกฤตกาลถาวร ปัญหายุ่งยากที่เป็นการถาวร เป็นสื่อที่นำไปสู่โลกของชาตาน ไม่ใช่โลกของพระเจ้า นำไปสู่

อบายมุข ปากทางแห่งอบาย ร้อนใจ เป็นสัตว์นรก ทะเยอทะยานทิว เป็นพวกเปรต
โง่ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ โง่ยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน วิญญาณเต็มไปด้วยความหวาดกลัว นอน
สะดุ้ง คนสมัยนี้ตกอยู่ในอาณาจักรแห่งความกลัว นี้คืออสุรกาย.

ในที่สุด สื่อมวลชนเหล่านี้ทั้งหมด มันก็เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ที่บีบบังคับ
มนุษย์ให้ทำสงครามกับพระเจ้า คือต่อต้านคำสั่งสอนของพระเจ้า เป็นการช่วยกระชับให้
วัตถุนิยมลงรากแน่นแฟ้น ลงลึกลงไปในโลกนี้ สื่อมวลชนชนิดนี้ทำให้เกิดผลอย่างนั้น
แล้วกลับไปว่ามันเป็นอย่างมีเทคนิคเสียด้วย มันจะจมลงในนรกอย่างมีเทคนิคเสียด้วย.

แต่ที่น่าสมเพชเวทนายอย่างยิ่ง ก็คือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นไปโดยไม่รู้สีกตัว ไม่รู้
จักมัน ไม่รู้สีกตัวแล้วไปบูชามัน เห็นกงจักรเป็นดอกบัว แล้วมันสามารถหรือเปล่า
ที่จะคำนวณผลของสื่อมวลชนเหล่านี้ มันไม่สามารถที่จะคำนวณผลของสื่อมวลชน ที่สลับ
ซับซ้อนมากมายหลายแบบนั้น หรือจะยังไม่เคยส่งไปเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์ ผลร้ายจาก
สื่อมวลชน ่าง ๆ หรือการกระทำกันอยู่นี้ ยังไม่เคยส่งเข้าคอมพิวเตอร์อันไหนให้มัน
ออกผลมาให้ดู ว่ามันดีหรือร้ายอย่างไร เพราะคนกำลังบูชามัน และบางที่จะไม่มี
คอมพิวเตอร์ชนิดไหนที่จะวัดผลอย่างนี้ได้ นอกจากบอกออกมาอย่างโกหกหลอกลวงอีก
ตามเคย เพราะคนที่เป็นทาสของวัตถุนิยมนี้ เขาทำเครื่องคอมพิวเตอร์ คุณดูให้คิดว่า
สื่อมวลชนกำลังเป็นอย่างไร.

ผมจะสรุปความว่า เทียนโลกทั้งโลกนี้กำลังใช้สื่อมวลชนไปในทางที่จะขี้
หรือหันเหลกลวงวิญญาณของมวลชนนั่นเอง ใช้สื่อมวลชนเพื่อจะขี้ดวงวิญญาณของ
มวลชนนั่นเอง ให้เลกลาญไป ก็เป็นเรื่องที่เรียกว่าน่าเศร้าถึง ๙๙ เปอร์เซ็นต์
มีส่วนน่าชื่นใจอยู่สัก ๑ เปอร์เซ็นต์ อย่างนี้มันไม่พอกัน เราจึงมองดูมันในฐานะเป็น
ปัญหายุ่งยาก เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ หรือเป็นตัวความทุกข์ที่ต้องแก้ไข จนเราจะ

สามารถใช้สื่อมวลชนเหล่านี้ไปในทางที่ถูก ให้มันสร้างสิ่งที่น่าชื่นใจขึ้นมา มันเป็นคาบสองคม จะใช้คมไหน ให้เป็นสิ่งที่สร้างสันติภาพ สันติสุข ที่น่าชื่นใจขึ้นมา พวกคุณก็เป็นกำลังของประเทศชาติ เป็นนักศึกษาต่อไปในอนาคต ก็มีทางจะกระทำโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ทำให้สื่อมวลชนเป็นประโยชน์ เพียงแต่คุณอย่าไปลุ่มหลง อย่าไปสนับสนุน อย่าไปเสียเงินกับมันในเรื่องนี้เท่านั้น หยุคเสียเฉยๆ เท่านั้น มันก็จะเป็นการแก้ไขให้ดีขึ้น แต่ถ้าไปพลอยผสมโรงด้วย ถึงขนาดว่าทำการบ้านจากมหาวิทยาลัย ก็ต้องเปิดวิทยุฟังเพลงไปพลาง อย่างนี้ก็ไม่มีความช่วย.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราทั้งหมด.

บรมธรรม กบกับการเกิดของฮิปปี

— ๑๓ —

๑๕ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราได้ล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันนี้จะได้พิจารณาถึง บรมธรรมที่เกี่ยวกับการเกิดของฮิปปี. เรื่องนี้ได้กล่าวทำเอาไว้ ตั้งแต่การบรรยายครั้งก่อนโน้นว่า จะได้พูดถึงกันโดยละเอียด วันนี้จะได้พูดถึงตามที่ได้อ่านนั้น.

เมื่อพูดถึงฮิปปี (hippy) เราหมายถึงลัทธิ, มิได้หมายถึงบุคคล หรือการกระทำของบุคคล ซึ่งเป็นเพียงปฏิกิริยาแสดงออก แล้วก็ต่าง ๆ กันตามยุคตามสมัย. สำหรับสิ่งที่เรียกว่าฮิปปีนั้นไม่ควรจะรู้สึกว่าเป็นของแปลก, แม้ว่าคนเหล่านั้นจะผ่านมหาวิทยาลัยมาแล้ว หรือกำลังอยู่ในมหาวิทยาลัย หรือว่าจะมาจากอาศรมของโยคีในป่าในคง, เพราะมันเป็นสิ่งที่มีได้ตามเหตุตามปัจจัย และตามกฎเกณฑ์ของสิ่งที่เรียกว่าเหตุและปัจจัย. ผู้ที่ผ่านมหาวิทยาลัยมาแล้ว ก็ปรากฏว่ามีอยู่ในฝูงฮิปปี, หรือที่กำลังเป็นนิสิตในมหาวิทยาลัย ก็กำลังมีวิญญาณของฮิปปี, อย่างข่าวหนังสือพิมพ์ที่นำมาเล่าให้ฟัง

วันก่อน, พวกโยคีนั้น แม้ตามป่าตามดงก็มีมากมายหลายสาขา, เพราะความคิดนึกของมนุษย์นั้น ไม่มีขอบเขตจำกัด, ความคิดเป็นไปไต่ร่นแรงทุก ๆ สาขา.

ข้อที่ว่าทุกสิ่งต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย นั้นแหละ เป็นความลับที่สำคัญของเรื่องทุกเรื่อง ไม่ว่าเรื่องอะไร. เนื่องจากเราไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “เหตุ และ ปัจจัย” เพียงพอ, เราก็มองข้ามไปเท่านั้นเอง. มันต้องมีเหตุมีปัจจัยที่เพียงพอ มันจึงเกิดสิ่งเหล่านั้น, เมื่อเกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ในโลกนั้น มันก็มีเหตุปัจจัยอยู่ที่นั่น อยู่ในเวลานั้นและในโลกนั้น และที่นั่นเอง. ที่นั่นมันมีกฎของตัวมันเอง ที่เราเรียกว่ากฎของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสัจธรรมอันหนึ่ง อันเดียวในโลก. กฎของธรรมชาติ บางทีเราก็เรียกว่าพระเจ้า บางทีเราก็เรียกว่าพระธรรม. เมื่อเหตุปัจจัยมันเกิดขึ้นอย่างไร ปรุงแต่งอย่างไร, มันก็เป็นไปตามกฎนั้น. เพราะฉะนั้น ปราภฏการณ์อะไรออกมาแปลก ๆ มันก็ไม่ใช่ของแปลก, ทั้งที่เราเรียกกันว่ามันเป็นของแปลก หรือกำลังตื่นเต้น. ถ้าเรา รู้เรื่องธรรมชาติ, เรื่องกฎของธรรมชาติ, เรื่องหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติ, และผลของหน้าที่นั้น, ได้ดี สิ่งเหล่านั้นจะไม่เป็นของแปลก.

ที่นี้เรากลับถึงเหตุปัจจัย ที่ทำให้เกิดสิ่งนี้จะดีกว่า : คำว่า “เกิดขึ้นในโลก” นี้ย่อลิม ผมหมายความว่า เกิดขึ้นมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล หรือสมัยพุทธกาล หรือสมัยนี้; หมายถึงวิญญาณของฮิปปี, ไม่ใช่ตัวบุคคล, ไม่ใช่การกระทำที่เขากำลังทำ, เราจะเรียกมันว่าฮิปปีนิสึม (hippyism) อะไรทำนองนั้นก็ได้; และอาจจะเกิดอยู่ในบุคคล เป็นส่วนบุคคลแต่ละคน อยู่อย่างเงียบ ๆ ในห้องส่วนตัวของเขาก็ได้ มันก็เป็นสิ่งเดียวกัน.

ถ้าเราจะถามว่า เหตุไรจึงเกิด ฮิปปีนิสึม ขึ้นในโลก? โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมัยนั้น เวลานั้น อย่างที่เป็นข่าวอฉาว. ผมก็เคยคิดดูมากเหมือนกัน เพราะมันเป็น เรื่องที่เกี่ยวกับความอยู่ หรือความรอดของมนุษย์ในโลก. และมันเกี่ยวเนื่องกับ

บรมธรรม. ทุกอย่างจะเกี่ยวเนื่องกับ**บรมธรรม** เพราะบรมธรรมเป็นสิ่งที่เราต้องการ, ควรจะต้องการ; แต่แล้วมันไม่ได้ตามที่ต้องการ เพราะมีอะไรหลายอย่างเข้ามาขัดขวาง. เพราะฉะนั้นมันจึงเกี่ยวกับบรมธรรม, เป็นพื้นฐานอยู่ทั่วไปหมด.

อีกอย่างหนึ่งก็จะต้องรู้ไว้ว่า ใคร ๆ ก็ต้องการ**บรมธรรมตามทัศนะของเขา**, อย่างลึมว่า ตามทัศนะของเขา. ฮิปปีก็ต้องการบรมธรรมตามทัศนะของเขา และสิ่งที่เขาทำไปนั่นก็คือสิ่งที่เขาถือว่า มันเป็นสิ่งสูงสุดหรือดีที่สุด สำหรับมนุษย์และสำหรับเขา. นั่นมันจึงมีปัญหาที่เราจะต้องพิจารณากันอย่างระมัดระวัง, ในข้อที่ว่าทำไมมันจึงเกิดฮิปปีฮีสมาขึ้นมาได้อย่างไม่น่าเชื่อ หรือไม่น่าจะเป็นไปได้. เหตุปัจจัยอันแรกที่สุด ผมอยากจะเรียกมันว่า ความมกคคันทางศีลธรรม มันฝืนความรู้สึกของคนเดียวกันของคนสมัยนี้, และมันผิดฝาดผิดตัวต่อคนเหล่านั้น; คือคนที่ออกไปเป็นฮิปปี มันถูกความมกคคันทางศีลธรรม ชนิดที่ฝืนความรู้สึก และผิดฝาดผิดตัวต่อเขา, คือเด็ก ๆ ของเราสมัยนี้ ได้รับการศึกษาอย่างนี้ และได้รับสิ่งแวดล้อมอย่างนี้.

ทีนี้สิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรมก็ยังมียู่ ไม่ยกเลิก แล้วมันเกิด *conflict* ต่อกัน และกัน คือมันขัดต่อกันและกันไปหมด. ศีลธรรมที่อยู่ในรูปของศีลธรรมมาแต่เดิม นั้นแหละ มันเข้ารูปกันไม่ได้กับจิตใจของเด็ก ๆ ที่ได้รับการศึกษาอย่างนี้, ได้รับการแวดล้อมอย่างนี้, คือมันผิดฝาดผิดตัวต่อกัน; หมายความว่าเมื่อเด็ก ๆ สมัยนี้ มีการศึกษาอย่างนี้ เป็นตัว, ส่วนศีลธรรมที่เป็นฝาด, มันนำมาครอบกันไม่ได้ นี้เรียกว่ามันมีความผิดฝาดผิดตัวกัน ระหว่างศีลธรรมกับจิตใจของเด็กที่ได้รับการศึกษาอย่างปัจจุบันนี้.

หรือ ที่จะมองให้ชัดกว่านั้นก็ถือว่า ในจิตใจของเด็กสมัยนี้ ไม่มีความรู้ทางปรมาตม์, หรือทางบรมธรรมที่ถูกต้อง, รู้แค่ปรัชญาเพื่อ คำว่าปรัชญาเพื่อนี้ ก็คือปรัชญาที่เขาบรรจุลงไปในตัวเด็ก, แล้วมันเพื่อคือมันมากเกินไป. แล้วปรัชญานี้

เป็นปรัชญาวัตถุนิยมทั้งนั้น ทั้งนี้จึงไม่มีปรมาตมหรือบรรพธรรมในปรัชญานั้น. นี่เพราะว่า การศึกษาแผนปัจจุบันไม่มีเรื่องทางวิญญาณ ไม่มีเรื่องทาง spiritualism และ แยกตัวเองออกจากศาสนาโดยเด็ดขาด, จนถึงกับส่วนมากของมหาวิทยาลัยนั้น แยกศาสนาออกไปจากหลักสูตร ไม่ให้มีอยู่ในหลักสูตรที่บังคับ ให้เป็นเรื่องส่วนตัวบุคคล ; จนเด็ก ๆ ต้องตั้งกลุ่มทางศาสนาขึ้นเอง ตามศาสนาของตน ๆ เป็นศาสนา ๆ ไป หรือเป็น เหมือนกับ club หรือสโมสรของส่วนตัวบุคคลไป. นี่การศึกษาแผนปัจจุบัน จะไม่มี เรื่องทางวิญญาณหรือทางศาสนา ไปตั้งแต่ชั้นอนุบาล ชั้นประถม ชั้นมัธยม ชั้นมหาวิทยาลัย.

ที่การศึกษาแบบนี้ ที่แยกตัวออกจากศาสนาเด็ดขาดนี้ มันมีเทคนิคหรือ มีอำนาจ มีกำลังอะไรของมันมากเหมือนกัน, มากไปในทางที่จะให้เด็กสร้างมโนภาพเก่ง คือ imagine สิ่งต่าง ๆ เก่ง, ผันจนเป็นผันชนิดที่เป็นความเพ้อฝัน, imagination ก็เพ้ออีกอย่างหนึ่ง เพื่อไปตามความเพ้อของปรัชญา. เพราะฉะนั้น เด็กที่คิดเก่ง คิดผันเก่ง มันก็ผันอะไรได้มากเกินขอบเขต. พร้อมกันนั้น ความท่วมทับทวีของสิ่ง เข้ายวนที่ผลิตขึ้น ๆ ประดิษฐ์ขึ้น ในโลกนี้ มันมากขึ้น ๆ ท่วมทับจิตใจของคน เหล่านี้. สิ่งเข้ายวนท่วมทับจิตใจของคนอย่างสับสนอลหม่าน, แล้วก็เข้าไปใน ทางวัตถุนิยมจัด, เพราะฉะนั้นมันจึงก่อรูปไปในทางกามสำนึกทางวัตถุนิยม ขึ้นมา อย่างสับสนอลหม่านเหมือนกัน, แล้วมันก็กำลังเดือดคั่งอยู่ในรูปของปรัชญา.

วัตถุนิยมที่เป็นต้นกำเนิดแห่งกามสำนึก เดือดคั่งอยู่ในรูปของปรัชญา. แล้วก็มีปรัชญากันแต่เรื่องวัตถุนิยม, คือสิ่งที่จะให้ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง หรือเป็น บำจจัยของความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง อย่างที่เคยพูดมาแล้วในวันก่อน ๆ; นี่มันก็เลย แสวงหารสอร่อยแต่ทางเนื้อหนัง ไม่ใช่ทางวิญญาณ. นี่พูดภาษาของพระพุทธ; ความ เอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง กับ ความเอร็ดอร่อยทางวิญญาณ หรือที่ผมเรียกว่า มหรสพ ทางเนื้อหนัง กับ มหรสพทางวิญญาณ. มันก็มีแต่มหรสพทางเนื้อหนังเต็มไปหมด,

entertainment มีแต่ทางเนื้อหนัง, มีการขับกล่อมบำเรอให้เคลิ้มฝันไปแต่ในทางเนื้อหนัง. ส่วนทางวิญญาณที่จะทำให้สงบเย็น ให้อุทิศ ไม่ต้องลุกขึ้นกระโดดโลดเต้นนั้น มันไม่มี. ไม่มีมหรสพทางวิญญาณที่จะเป็นเครื่องดึงดูดคนเหล่านี้ เอาไว้ให้นั่งลง แล้วก็อยู่ด้วย ความสงบเย็น, สะอาด สว่าง มันไม่มี; ไม่มีหรือไม่รู้จัก สิ่งที่เรียกว่า “มหรสพทางวิญญาณ”.

มันยังไม่มีสิ่งที่จะทำความสมคูลย์ ให้แก่จิตที่กำลังเดือด หรือบ้าคลั่งไปใน ค้านเดียวในทางเดียว. ที่นี้พร้อมกันนั้น ประชาธิปไตยที่เมากันนั้นก็ให้โอกาส, ให้โอกาสแก่สัญชาตญาณของการออกจากที่คุมขัง คือว่าจะคิดนึกอะไรก็ได้; ประชาธิปไตยนี้ เราพูดกันอย่างที่เรียกว่า อิสระที่สุด, free ที่สุด คิดอะไรก็ได้, ทำอะไรก็ได้, มันเป็น ประชาธิปไตยที่เพื่อนเหมือนกัน ไม่อยู่ในขอบเขต, ไม่มีขอบเขตหรือไม่อยู่ในความ บังคับบัญชาของศีลธรรมที่แท้จริง หรือที่ถูกต้อง; มันเป็นเรื่องศีลธรรมลมๆ แล้งๆ ที่ เอมามาพูดกัน. เมื่อจิตมันถูกปล่อยไปโดยประชาธิปไตยที่ไม่มีขอบเขต, มันก็เป็นจิต ที่ไม่มีขอบเขต. เพราะฉะนั้นสัญชาตญาณแห่งการออกจากที่คุมขังนี้ มันก็ไม่มีขอบเขต มันเทลิดเปิดเปิง; จนกระทั่งรู้สึกว่าเป็นที่คุมขัง. จริยธรรม ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีนี้มันเป็นสิ่งคุมขัง เขารู้สึกอยู่อย่างนี้; แล้วเลยจะต้องพังทลาย มันเสีย เพื่อจะออกไปจากที่คุมขัง.

ที่นี้ วิญญาณแห่งวัตถุนิยมในจิตใจ ที่มันเพื่อไปด้วยปรัชญาตามแบบนั้น มันก็สร้างลัทธิของตัวเองขึ้นมา, สร้างทฤษฎีหรือ วาทะ ของตัวเองขึ้นมา ในรูปที่เขาเรียก มันว่า มโนนิยม ก็ได้ spiritualism ก็ได้; แต่มันเป็นมโนนิยมที่ปลอม คือเป็นมโนนิยม ที่เป็นปฏิกริยาของวัตถุนิยม. คุณต้องสังเกตในข้อเหล่านี้หรือเรื่องเหล่านี้ให้ดีๆ. มโน-นิยมที่เป็นเพียงปฏิกริยา เป็น re-action ของวัตถุนิยมเท่านั้น, เพราะฉะนั้นมันจึงเป็น มโนนิยมหรือมโนธรรมไปไม่ได้. แต่ก็อยู่ในรูปที่จะต้องถูกจัดเป็นมโนธรรมแบบหนึ่ง

ดังนั้นมันจึงเป็นมิจฉาทิฏฐิ คือผิด, ผิดเรียกว่ามิจฉาทิฏฐิ. นิสัยที่เป็นราวกับว่า มโนธรรมของมนุษย์เกิดได้ในแบบของมิจฉาทิฏฐิ.

อันสุกทัย ที่น่าจะเหลือบตาคุ่อกนิตหนึ่งก็คือ “นิสัยชอบเปลี่ยน”. นิสัยชอบเปลี่ยนนี้ มันก็น่าจะจัดเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง, แม้แต่สุนัขและแมว, ลูกสุนัขของผม เคี้ยวมันไปนอนในรังนั้น เคี้ยวมันไปนอนในรังนี้ เคี้ยวมันไปนอนในรังโน้น ไม่ต้องหลายวัน เพียงแต่วันเคี้ยวมันก็ยังเปลี่ยน; ไปตรวจดูก็ไม่เห็นมีอะไรผิด หรือทำ ความรำคาญแก่มัน เช่นมดมันกัดเป็นต้น ก็ไม่มี, มันก็มีนิสัยหรือสัญชาตญาณของการอยากเปลี่ยน อย่าว่่าถึงคนเลย แม้แต่สัตว์มันก็มีนิสัยอยากเปลี่ยน. เมื่อปีสองปีมานี้ คุณก็รู้เรื่องแผ่นเสียงเพลงผู้ใหญ่ดี ชายดีกว่าแผ่นเสียงเพลง ๘๐ เปอร์เซ็นต์อย่างที่ผมเรียก ทำลายสถิติได้; อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องสัญชาตญาณของการชอบเปลี่ยน, แม้จะหวานอร่อย อย่าว่่าไร ถ้าช้า ๆ ซาก ๆ มันก็อยากที่จะไปหาของที่ดี ๆ กว่า. เพราะฉะนั้นเราจึงรู้สึกว่่า กินน้ำเย็นจืด ๆ นี้ บางทีอร่อยกว่าอาหารที่ปรุงอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างวิเศษวิโสไปเสียอีก, นั่นคือการที่มันต้องการจะตกกลับไปสู่ภาวะปกติ มีอยู่อย่างรุนแรง. เพราะฉะนั้นเราก็ ต้องเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เพื่อจะพบภาวะปกติที่มันทำให้หยุดนิ่งลงได้.

รวมความแล้วก็ต้องกล่าวได้ว่า มันมีเหตุมีปัจจัยสลับซับซ้อนเนื่องกันอยู่มาก จนเกิดชิปปีขึ้นมาได้ในจิตใจของคน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยนี้ ปัจจุบันนี้ ที่เด็ก ๆ ได้รับการศึกษาอย่างนี้. และระวังให้ที ๆ ต่อไปจะระบาคยิ่งกว่าโรคระบาคใด ๆ ก็ได้ ถ้าการแก้ไขหรือป้องกันเป็นไปไม่ถูกวิธี. มันเกิดเมอาอิสรภาพ เมาสีรภาพ เพราะสิ่งยั่วยวนทางกามารมณ์นั้นมันหนักขึ้น ๆ. เมานิยมความคิดผ่น ปล่อยให้รับ อิศรภาพในการที่จะคิดผ่น, การศึกษาของคนไม่นิยมการบังคับตัวเอง, เห็นศาสนา เป็นของครี, เห็นบรมธรรม ปรมัตถธรรม เป็นสิ่งที่ไม่ใช่เรื่องของคน, เพราะฉะนั้น ลัทธินี้มันจึงเกิดขึ้น.

ส่วนข้อที่ผมพูดว่า ชิปบีเกิดมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนานั้น มันต่างกันอยู่บ้างตรงที่ว่า ในสมัยที่มโนนิยมจัด, นิยมทางมโนธรรมจัด, ไม่นิยมวัตถุจัดเหมือนเดี๋ยวนี้, มันก็ต้องเกิดขึ้นคนละอย่าง. แล้วในสมัยที่ประชาธิปไตย หรือเสรีภาพในทางร่างกายทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง ไม่เปิดฟรีเหมือนเดี๋ยวนี้ มันก็ต้องต่างกัน; แต่แล้วตัวเนื้อแท้ตัวจุดมุ่งหมาย ตัว *spirit* ของมันก็ยังคงคล้ายกัน, คือความต้องการจะออกจากที่คุมขัง สัตว์ชาติญาณแห่งการออกจากที่คุมขัง; แล้วก็ทางวิญญานทางจิตนี้, สัตว์ชาติญาณแห่งการออกจากที่คุมขังนี้ ถ้ามันเป็นไปถูกต้องทางมโนธรรมแท้ มันก็เป็นธรรมะหรือเป็นศาสนาที่ถูกต้องขึ้นมา. แต่ถ้ามันเป็นไปทางเนื้อหนังคือทางวัตถุ, คือมันตกเป็นทาสของอารมณ์ทางเนื้อหนังเสียแล้ว, มันก็เป็นรูปของวัตถุนิยม ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา. นี่ต้นตอก็มาจากสัตว์ชาติญาณแห่งการออกจากที่คุมขังด้วยกันทั้งนั้น; ในส่วนนี้มันดีหรือน่าฟัง เพราะต้องการจะออกจากที่คุมขัง. แต่แล้ววัตถุนิยมมันเป็นเรื่องเพื่อตน; ออกจากที่คุมขัง ชนิดที่จะไม่ได้ความสุขทางเนื้อหนังก็ทำได้, แต่แล้วกลับไปหาความสุขทางเนื้อหนัง โดยไม่รู้สึกรู้ว่านี่ยังเป็นที่ยึดขังที่ยังไปกว่า. เพราะฉะนั้นการที่พวกชิปปี้เขาจะครองปฏิบัติอะไรตามอุดมคติของเขาอย่างนี้ อย่างนี้ อย่างเอรีคอร้อยนั้น มันกลับเป็นที่ยึดขังอย่างยิ่ง, คุมขังอย่างหลอกลวง.

กามารมณ์นี้เป็นคุกเป็นโซ่ตรวน เป็นคอก ที่ไม่แสดงตัว และไม่แสดงการผูกหรือการขัง. กามารมณ์นี้เป็นโซ่ที่ผูกจิตใจ ที่ไม่แสดงรูปร่างลักษณะและไม่แสดงการผูกหรือการล่าม, ที่นี้พวกนมแต่ปรัชญาทางวัตถุ มองไม่เห็นสิ่งที่ผูก สิ่งที่ยึดขังผูกล่าม ร้ายกาจไปกว่าเดิม เขาคิดว่า เขาฟรี เขาเป็นอิสระ กระทำตามกอนาจารอะไรก็ได้ อย่างนี้เขาก็คิดว่า เขาฟรี หรือเป็นความถูกต้อง; มันถูกต้องตามอุดมคติมิชฌา-ทิกูริหรือปรัชญาเพื่อ. เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์ของชิปปี้ยีสต์ในสมัยพุทธกาล หรือก่อนพุทธกาลมันจึงไม่เหมือนกับสมัยนี้ ทั้งที่วิญญานของเรื่องนี้มันเหมือนกัน, เจตนาารมณ์ของเรื่องนี้มันเหมือนกัน, มันพูดด้วยคำพูดอย่างเดียวกัน ว่า ต้องการจะออกจากที่คุมขัง.

เราควรมาคูกัน ในข้อนี้โดยละเอียดว่า ทำไมเขาจึงมองเห็นกงจักรเป็นดอกบัวไปได้. เพราะว่ากงจักรนั้นมันก็มีวามคม พัดเฉือนให้เลือดไหลอยู่เสมอก็มองเห็นเป็นดอกบัวไปได้. นี่คือเรื่องความลับของเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ ที่ จะเห็นการผูกมัดเป็นความอิสระไปอย่างตรงกันข้าม, เห็นของร้อนเป็นของเย็น, เห็นความสุขเป็นความทุกข์, เห็นความทุกข์เป็นความสุข กลับกันเสีย. พวงๆ ทั่วๆ เห็นความสงบเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาไปเสีย; จนมีผลร้ายเกิดขึ้นแก่โลกคือทำให้โลกให้ไม่มีความสงบ.

คุณไปทบทวนดู ในเรื่องที่คุณมาแล้ว เรื่องบรมธรรมกับการศึกษากับสื่อมวลชน เรื่องอะไรต่างๆ มันจะพบร่องรอยที่ว่า มนุษย์กำลังไม่รู้จักรักตัวเอง กำลังไม่รู้จักรักสิ่งแวดล้อม กำลังไม่รู้จักรักการเดินทาง หรือจุดหมายปลายทางอะไรของตนเองอย่างถูกต้อง. มนุษย์จึงใช้สิ่งทีควรจะมีประโยชน์ให้กลายเป็นโทษได้, หรือเลือกใช้เครื่องมือ, หรือเครื่องใช้ไม้สอย หรืออะไรก็ตามนี้ ในแง่ที่จะเชือดคอตัวเอง; ที่ว่าเป็นคาบ ๒ กม จะใช้ไปในทางเป็นคุณก็ได้เป็นโทษก็ได้.

เดี๋ยวนี้มันก็แสดงออกมอย่างเห็นชัดแล้วว่า การมัวเมาในอิสรภาพ หรือประชาธิปไตย เสรีภาพจากการคุมขัง หรืออะไรเหล่านี้ เมื่อเอามาใช้มันทางหนึ่ง มันมีผลทางหนึ่ง, เมื่อใช้มันอีกทางหนึ่ง มันก็มีผลอีกทางหนึ่ง; แล้วมันยังมีหลอก หลอกหลวง เป็นมายา พรางตาไม่ให้เห็นข้อเท็จจริง หรือความจริง มันจึงมีการใช้ไปที่ผิดๆ.

แล้วสัญชาตญาณอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรดี แต่ลักษณะอาการของมันก็คือเล่นตลก, สัญชาตญาณแห่งการเล่นตลก ในการที่จะแก้ตัวต่อความจริง ต่อความถูกต้อง. สัญชาตญาณชนิดที่เป็นหน้าไหว้หลังหลอก เป็นการเล่นตลกต่อความจริง หรือความถูกต้อง นี้เรียกว่าอะไรดี คุณเคยพบในตำรับตำราจิตวิทยาอะไรบ้างหรือเปล่า ถ้านึกไม่ออก เหมือนผมกำลังนึกไม่ออกนี้ ก็ขอให้มองดูให้ดีๆ ว่า **มนุษย์มีนิสัย**

สันดานแห่งการเล่นตลก หน้าไหว้หลังหลอกต่อความถูกต้อง. นั่นมันคือการที่มนุษย์แยกตัวออกมาจากสัตว์ ด้วยอำนาจการศึกษา หรืออะไรที่เพื่อ, ปรัชญาที่เพื่อนี้ ก็มีการใช้โอกาสแก้ตัวบิตพล้ว.

ความบิตพล้วต่อความถูกต้องนั้น เป็นกิเลส หรือเรียกชื่อว่าสารัมภะ หรืออะไรก็ไม่ทราบ, คำแปลมันไม่ค่อยแน่นอน; แต่รู้ได้ว่าในบรรดากิเลสทั้งหลาย มีกิเลสอยู่ประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้เราบิตพล้วหรือแก้ตัว. แล้วตึก ๆ จะเกิดสัญชาตญาณแห่งการบิตพล้วหรือแก้ตัวขึ้นมาได้เมื่อไรก็ไม่รู้, กล้าย ๆ กับว่าในโลกนี้ ในสิ่งแวดล้อมนี้ มันช่วยให้คนเรารู้จักแก้ตัว หรือบิตพล้วต่อความถูกต้อง. นี่ถ้าว่าวัฒนธรรมไม่ดี อะไรไม่ดีพอ อันนั้นจะเป็นอันตรายที่สุด, คือจะมีมากจนเป็นอันตรายที่สุด, แล้วเราก็นิยมกันเสียด้วย. เช่นการเรียนกฎหมายอย่างนี้ เป็นการเรียนเพื่อเป็นศิลปินแห่งการแก้ตัวในการทำผิดกฎหมาย; คุณมองให้เห็นถึงพฤติกรรมที่แท้จริงเกิดขึ้น เกี่ยวพันกำลังใช้กฎหมายไปในทางที่จะแก้ตัวให้คนผิด หรือให้แก่มนุษย์ เพื่อจะได้ทำตามใจตัว; กฎหมายเป็นหมันไปหมดเพราะข้อนี้. เพราะฉะนั้นถ้ายังรักตัวอยู่ ก็ระวังสัญชาตญาณแห่งการบิตพล้ว หรือแก้ตัว. มันมีเต็มไปหมด แม้ที่เป็นพระเป็นเณร บวชตั้งหลายพรรษา หลายสิบพรรษาแล้ว ก็ยังมีมากอยู่ด้วยสัญชาตญาณแห่งการบิตพล้วหรือแก้ตัว หรือเตียง หรืออะไรทำนองนั้น. เพราะฉะนั้นจึงสรุปความว่า การเล่นตลกในจิตมนุษย์ ระหว่างบรมธรรม กับสิ่งตรงกันข้ามนี้ มันมีเสียตลอดเวลา.

ระหว่างบรมธรรมกับสิ่งตรงกันข้ามนี้ ก็หมายความว่า ระหว่างบรมธรรมกับกามสุข, หรือกับสุקרอื่น ๆ ไม่ใช่สุขเย็น. ในระหว่างของ ๒ อย่างนี้ มนุษย์มีกิเลสแห่งการเล่นตลก หรือการบิตพล้ว และการแก้ตัวให้ตัวเอง อยู่เป็นประจำเป็นพื้นฐาน. ที่เราจะเห็นได้ง่าย ๆ เช่นว่า ทุกคนพอพูดถึงของดี ของจริง อุดมคติ ก็ยอมรับทั้งนั้น, และบางทีความรู้สึกนั้นมันก็เป็นไปจริง ๆ ที่รักดีบูชาอุดมคตินี้ ๆ

เป็นความรู้สึกของเขาจริง ๆ ; แต่แล้วเขาไม่สามารถที่จะมีอุคมคติ ; เพราะไปเอาสิ่งที่ไม่ใช่อุคมคติมาเป็นอุคมคติอยู่เรื่อยไป. เช่น ปากว่าบูชาพระเจ้า เชื่อพระเจ้า แต่ใจมันก็ไปบูชาเนื้อหนัง แล้วก็ตกเป็นทาสของเนื้อหนัง ไม่ใช่เป็นทาสของพระเจ้า ; หารวังให้ดี.

ที่ว่า เราอุทิศชีวิตแก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เรากล่าวว่า “พุทธสฺสสาหสมิ ทาโสว พุทฺโธ เม สามิกิสฺสุโร ฯ ล ฯ ธมฺมสฺสสาหสมิ ทาโสว ธมฺโม เม สามิกิสฺสุโร ฯ ล ฯ สงฺฆสฺสสาหสมิ ทาโสว สงฺโฆ เม สามิกิสฺสุโร ฯ ล ฯ หารวังให้ดี, อย่าให้มันเป็นเพียงว่าแต่ปาก แต่ใจมันไปนิยมความเอรีคอร่อยทางเนื้อหนัง ซึ่งเป็นข้าศึกแก่กัน. พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีหน้าที่สำหรับแก้ปัญหาคอน, หรือเป็นคู่ปรับกับกับสิ่งนี้ คือความสุขทางเนื้อหนังนี้. เมื่อปากของเราบูชาพระรัตนตรัย แต่จิตใจหรือการกระทำของเราไปบูชาเนื้อหนัง ไม่ต้องมีอะไรนัก พอมืออะไรมาล่อ निकเดียว คนก็ทิ้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นอุบาสก อุบาสิกาแต่ปาก นี้ก็ทิ้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไปเห็นแก่เงินเพียงไม่เท่าไร ไม่ต้องถึงล้านบาท เพียงแต่ผู้หญิง หรือผู้ชายสักคนหนึ่ง ก็ทำให้คนทั้งอุคมคติ เช่น พระรัตนตรัย เป็นต้นได้ ที่กล่าวว่าผู้หญิง ผู้ชายคนหนึ่งนั้น หมายความว่า ผู้หญิงผู้ชายที่เป็นแฟน ที่มีความรู้สึกระหว่างเพศต่อกัน. นี้แปลว่าเราไม่มีความมั่นคงในอุคมคติ และไม่มีอุคมคติในที่สุด. นี้คือการเล่นตลกของจิตมนุษย์ ในระหว่างบรมธรรมกับกามสุข ; บัญหยาถามันอยู่ที่ตรงนี้.

ปัญหาที่จะเรื้อนรู้ให้หมดทั้งพระใครมีภูณันมันง่ายนิกเดียว. วิชาเทคนิคต่าง ๆ ยังจะเรียนยากกว่าเสียอีก, แต่แล้วเราก็ไม่มีธรรมะ ไม่มีพุทธศาสนา. ทั้งที่บวชเป็นพระเป็นเณรก็ไม่มีการศึกษา, มันมีสปีริต (spirit) แห่งการเล่นตลกคือ กิลสนี้ เป็นการ เล่นตลก เรียงง่าย ๆ ก็คือหลอกตัวเอง, แม้ที่เป็นพระเป็นเณรแล้ว.

นั่นแหละคือนิวเคลียส (nucleus) ของชิบิปีนั่นเอง, มันก็พักตัวอยู่แม้ในจิตใจของภิกษุสามเณรได้. มันเล่นตลกต่อความถูกต้อง หากทางออกไปสู่ความเอริคอร่อยทางเนื้อหนัง. ถ้าใครมีสิ่งเหล่านี้ พึงเข้าใจเถิดว่า มีวิญญาณแห่งชิบิปียึดมั่นอยู่ในจิตใจของเขาแล้ว หากแต่มีหิริโอตตัปปะอะไรบางอย่าง หมกปกปิดเอาไว้ ไม่แสดงออกมา; ถ้าอันนั้นมันพังทะลายไปเมื่อใด มันก็แสดงออกมา, ไปเข้าฝูงชิบิปีที่ทำโดยเปิดเผย. นี่สรุปความว่า มันเอาอุคมกคิไว้ไม่ได้ หรือไม่มีอุคมกคิ.

ทีนี้ มันมีศีลธรรมละเมอ, มีศีลธรรมอย่างละเมอ ๆ ปราศจากปรมาัตถธรรมหรือโลกุตถธรรม. การที่พยายามจะมีศีลธรรมโดยปราศจากอุคมกคิทางปรมาัตถธรรมนั้นมันเป็นไปได้, มันจะทนความกดดันของสิ่งแวดล้อมไม่ไหว สิ่งแวดล้อมคือความสุข เป็นเหยื่อ แสนที่จะเป็นเหยื่อ ยึดเอาจิตใจไปหมด. ทีนี้จะมีศีลธรรม มันก็จะเกิดความกดดันขึ้นระหว่างสองสิ่งนี้ คือใจมันไม่อยาก ต้องสู้ทน. ทีนี้ศีลธรรมที่เป็นไปเพียงตามธรรมเนียมตามประเพณี มันไม่มีกำลังพอที่จะต่อสู้กับความกดดันอันนั้น เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ ของเราที่ไม่มีความรู้ทางปรมาัตถธรรมพอ ก็ทนไม่ได้ ก็ล้มละลายหมดไหลตามความยั่วชวนของวัตถุไปหมด; มันก็มีการเล่นตลกกลับไปกลับมา.

เมื่อไม่มีอะไรมาช่วยชวนมันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง, เมื่อมีอะไรมาช่วยชวนมันก็กลับเป็นไปอีกอย่าง อย่างตรงกันข้าม. จงสังเกตตัวเราเองให้มากในเรื่องนี้. บางทีก็อยากดี บูชาความดี, บูชาความดีเป็นสิ่งสูงสุด; แต่บางเวลาก็กิเลส เอาไปทิ้งเสียที่ไหนก็ไม่รู้, แล้วทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามได้ แล้ว กามสำนึก คุณรู้เอาเอง ผมใช้คำบางอย่างเพื่อประหยัดเวลา; เมื่อกามสำนึก คือความสำนึกในกาม มันไม่เดือดขึ้นมา ก็เอาพระเจ้าเป็นบรมธรรมไปได้; พอกามสำนึกมันเดือดขึ้นมา ก็เอาการารมณฺ์นี้เป็นพระเจ้า หรือเป็นบรมธรรมเสีย. เรามีพระเจ้า หรือมีบรมธรรมที่เปลี่ยนรูปอยู่ตลอดเวลา เดียวกลับมาฝ่ายนี้ เดียวกลับมาฝ่ายโน้น. นี่คือการเล่นตลกในจิตใจของมนุษย์ ในระหว่างบรมธรรมกับพระเจ้า. เดียวเอานี้เป็นพระเจ้า เดียวเอาโน้นเป็น

พระเจ้า กลับกันอยู่อย่างนี้; เทียวเอาพระเจ้าเป็นพระเจ้า เทียวเอาการมรณเป็นพระเจ้า บรมธรรมมันก็ไม่จริง ไม่ใช่ของจริงอยู่ในจิตใจของคนเหล่านั้น. เมื่อเราเหนื่อยเราอ่อนเพลีย เราก็หาความสุขจากการพักการหยุดอยู่หนึ่ง ๆ. สังเกตดูให้ดี ๆ พอเห็นตเห็น้อยก็ต้องหาความสุขจากการพัก แต่พอมันคึกคักขึ้นมาอีก มันก็ไปหาความสุขจากสิ่งที่ทำให้เหนื่อยนั้นอีก; จากสิ่งที่ทำให้เหนื่อยนั้น ซึ่งเราควรจะเกลียดมัน เทียวเรากลับไปบูชามันอีก. พอเหนื่อยก็อยากพัก พอคึกคักขึ้นมาก็อยากเหนื่อย. นี่คือการเล่นตลกตลบตะแลงที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นรากฐานทั่วไปสำหรับชิปปี้บีสท์จะก่อหวนคขึ้นในวิญญาณของมนุษย์ทุกคน.

ถ้าจะให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีก, เราก็ลองกวาดสายตาไปมองคู่สัตว์เตียร์จัน. เราคงปัญหาขึ้นว่า ทำไมชิปปี้บีสท์จึงไม่ก่อหวนคขึ้นในจิตของสัตว์เตียร์จัน วิญญาณแห่งชิปปี้บีสท์ไม่ออก ดูไม่เห็นในสัตว์เตียร์จัน จนเกือบจะต้องพูดว่า สัตว์เตียร์จันยังมีความบริสุทธิ์สะอาดอยู่ตามเดิมในจิตใจของมัน ไม่มีความขุ่นข้นแห่งความหลอกลวง เล่นตลกกับตัวเองอยู่ในจิตใจของสัตว์เตียร์จัน. นี่เวลาของเราไม่พอที่จะบรรยายเปรียบเทียบโดยรายละเอียด ระหว่างจิตของคนกับจิตของสัตว์เตียร์จัน แต่มองดูก็พอเห็นได้ ว่าความเป็นชิปปี้บีสท์ไม่ได้ในสัตว์เตียร์จัน มัน innocent มันไม่มี imagination ตลบตะแลง มันไม่มีอะไรต่าง ๆ ชนิดที่ทำให้เกิดชิปปี้. มนุษย์มีจุดเดือดของวัตถุนิยม วัตถุนิยมมีจุดเดือด, มนุษย์ก็ถึงจุดเดือดของวัตถุนิยม; เพราะเพื่อไปค้าขายปรัชญาทางวัตถุนิยม สิ่งนี้ไม่มีในจิตของสัตว์เตียร์จัน จุดเดือดของปรัชญาวัตถุนิยมไม่มีในสัตว์เตียร์จัน, เพราะมันเป็นไปตามสภาพธรรมดา ตามธรรมชาติแท้ ๆ ตามธรรมชาติบริสุทธิ์.

มนุษย์เราหนีปล้อของตัวเองไปเรื่อย ๆ ไปเรื่อย ๆ ตามปรัชญาของวัตถุนิยมที่พ่อฉัน พอดีโอกาสหนึ่ง มันเค็ดขึ้นมาเอาไว้มองอยู่ หิริ โอดคัปปะไม่มีระเบียบวินัยควบคุมไว้มองอยู่ กฎของโรงเรียนของมหาวิทยาลัยยูเอ็มไว้มองอยู่ ความนิยม

ของสังกมก็คุมเขาไว้ไม่อยู่, เขาก็แสดงออกไปในลักษณะอย่างนั้น. สัตว์เคี้ยวจางาน
ยังอยู่ตามเดิม ก็ล้านปีมาแล้วมันก็ยังอยู่ตามเดิม; ส่วนคน นี้ไปด้วยการวิ่ง ๆ วิ่ง ๆ อย่าง
หัวทกกันชีวิตหกคะเมนเรื่อยไป ตกเหวแล้วก็ขึ้นมาอีก ตายแล้วตายอีก ตายแล้วเกิดอีก
มันเป็นเรื่องทางจิต.

ขอให้ถือว่า ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องที่พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า **สัมมาทิฐิ**
นี้จำเป็นอย่างยิ่ง. จำคำว่า **สัมมาทิฐิ** ไว้ให้ดี ๆ **สัมมาทิฐิ** - ความเห็นถูกต้อง
นี้ไม่ใช่เรื่องศีลธรรม, เป็นเรื่องปรมัตถธรรม เป็นเรื่องโลกุตระธรรม; จะพูดให้
ไพเราะตามสมัยนี้ก็คือ **ปรัชญา**. แต่มันเป็นปรัชญาที่ถูกต้อง ที่สะอาด ที่บริสุทธิ์
เราเรียกในหมู่พุทธบริษัทว่า **สัมมาทิฐิ - ความรู้ทางโลกุตระธรรมที่ถูกต้อง**
definition ต้องบอกไปว่า **สัมมาทิฐิ** คือความรู้ทางโลกุตระธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน
นี้ที่ถูกต้อง; เคี้ยวนี้เด็ก ๆ ของเราไม่มี.

โดยธรรมชาติแท้ ๆ เด็ก ๆ ควรจะต้องมีความรู้ทางโลกุตระธรรม ทาง
ปรมัตถธรรมที่ถูกต้องและเพียงพอ ตามภูมิ ตามชั้น ตามวัย ตามลำดับวัยของเด็ก ๆ.
แต่ถ้าจะเอาเรื่องปรมัตถธรรมมาสอนแก่เด็ก ๆ อนุบาล อย่างนั้นมันทำไม่ได้แน่, แต่มันก็มี
ทางออก หรือทำได้ โดยให้ไปอยู่ในรูปของระเบียบ ซ่อนไว้ในระเบียบ หรือใน
ศีลธรรม; ซ่อนปรมัตถธรรมไว้ในศีลธรรม. ที่ง่ายคายที่สุดก็คือ ในวัฒนธรรม
ประจำวัน ประจำเรือน ประจำครอบครัว, ให้เขารู้จักนิยามบูชาฝ่าอมโนนิยม,
บูชาความถูกต้อง, มีความสะอาด มีความกลัวต่อความผิดความชั่วเป็นรากฐาน
ให้มันฝัง ๆ บนมา ๆ จนมันฝังสันดานเกลียดกลัวความชั่ว หรือจะไม่เล่นตลกแสดง
กับพระเจ้า; กระทั่งให้รู้จักปล่อยวางความทุกข์ที่เกิดขึ้น เสียสละความทุกข์ไปด้วยความ
ออกถื่นออกทน ไม่หาทางออกด้วยการตามใจตัวเองด้วยประชาธิปไตย, ซึ่งเป็นต้นเหตุ
แห่งชิบิยัสม์, ตามใจตัวเอง หาทางออกให้แก่ตัวเองด้วยเสรีภาพที่ไม่มีขอบเขต,
อย่าให้มันฝังในจิตใจของเด็ก ๆ.

เด็ก ๆ ควรจะให้มื้อมคคิ, มีมโนธรรมเป็นรูปปรัชญาที่บริสุทธิ์ ที่เรียกว่าปรมัตตธรรมอยู่ในจิตใจของเด็ก โดยไม่ให้เด็กรู้สึกตัว. เคียงนี้การศึกษาของโลกไม่มีในเรื่องนี้ ไม่สนใจในเรื่องนี้ แล้วแถมประณามว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เป็นเรื่องเอาไว้มือต่อต่อเผ่า เอาไว้เป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลเป็นคน ๆ ไป อย่าเอามาใส่ไว้ในหลักสูตรบังคับ ที่ใช้แก่ทุกคน; เขาถือไปเสียอย่างนี้. ที่ร้ายกาจเลลิดไปกว่านั้น เป็นความคิดอันธพาล, เป็นความรู้ที่ผิดมากจนเป็นอันธพาล ว่าเรื่องปรมัตตธรรม หรือเรื่องจิตว่างนี้ทำลายมนุษย์ หรือว่าอย่างดีที่สุดก็ทำมนุษย์ให้ไม่ทำอะไร, ทำให้มนุษย์ไม่ได้ทำอะไร, หรือให้มนุษย์ทำอะไรก็ให้ทำอย่างที่เราเรียกว่าชิปปี้; จนเข้าใจไปว่าเรื่องจิตสะอาด หรือจิตว่าง นี้เป็นต้นเหตุแห่งชิปปี้บิสม์ไปเสีย; นั่นคือความเป็นอันธพาลทางวิญญาณของผู้พูด หรือผู้มีความคิดเห็นเช่นนั้น; นี้ระวังให้ดี ๆ.

โลกุตตรธรรม หรือปรมัตตธรรมอันสูงสุด ต้องถูกซ่อนไว้ในวัฒนธรรมหรือศีลธรรมสำหรับเด็ก; มีวัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมประจำหมู่พุทธบริษัทโดยเฉพาะ. อันนี้จะช่วยคุ้มครองเด็ก ไม่ให้ก่อหาวอกวิญญาณของชิปปี้บิสม์; แล้วก็ปลอดภัยตลอดมา. เคียงนี้เราไปเล็กวัดวัฒนธรรมโบราณ ที่เป็นเครื่องวางอันศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองอันนี้เสีย วัฒนธรรมโบราณมีอยู่หลายอย่างที่เป็นเหมือนกับเครื่องวางคุ้มกันอย่างศักดิ์สิทธิ์ ไม่ให้ลัทธิชิปปี้บิสม์นี้เกิดขึ้นในจิตใจของเด็ก ๆ หรือในจิตใจของประชาชน, เคียงนี้เราก็เล็กวัดวัฒนธรรมชนิดนั้นเสีย หาวว่าบ๊อบ กรีกระไม่ทันสมัย หันไปหาวัฒนธรรมหรืออารยธรรมทางวัตถุนิยมตามแผนใหม่ ตามแบบใหม่ ซึ่งผมขอใช้คำโสภโกลกสักหน่อยว่า เดินตามกันฝรั่ง; ส่วนวัฒนธรรมไทยแท้ที่แสนจะประเสริฐนั้นสูญหายไป.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องนึกถึง การที่จะทำให้มนุษย์ทุกชั้นทุกวัยแห่งวิวัฒนาการนี้ สมบูรณ์อยู่ด้วยปรมัตตธรรม และโลกุตตรธรรม, ไม่ว่าเขาจะเป็นชาวบ้าน หรือ

เป็นนักบวช หรือเป็นอะไรก็ตาม; แม้ว่าเขาจะเป็นชาวนาที่กำลังทำงาน เป็นคฤหัสถ์ อย่างฆราวาส ก็ต้องสมบูรณ์อยู่ด้วยปรมัตถธรรม และโลกุตตรธรรม โดยหัวใจคือโดย ความหมาย หรือโดยความมุ่งหมายในส่วนลึก.

เด็ก ๆ ทั้งพร้อมทั้งศีลธรรม และโลกุตตรธรรมนั้นแหละคือเด็กที่ สมบูรณ์. แต่เขาถือว่ามันเป็นเรื่องเกินไป. เขาให้เด็กหรือให้ชาวบ้านรู้แต่เรื่องการทำงาน เรื่องโลก ๆ ศีลธรรมอย่างโลก ๆ พอแล้ว; ส่วนปรมัตถธรรม และโลกุตตรธรรมนั้น ไม่รู้ว่าจะศึกษาปฏิบัติเอากันต่อเมื่อไรที่ไหน. แต่ผมยืนยันว่าพอเด็กคลอดออกมาต้องมี แผนการที่จะให้มีโลกุตตรธรรม ให้มีความรู้ทางโลกุตตรธรรมที่ถูกต้อง ซ่อนเร้นอยู่ใน วิวัฒนาการของเด็ก ก็มีทั้งศีลธรรม และทั้งโลกุตตรธรรม ซึ่งที่แท้ก็เป็นธรรมด้วยกัน ไม่ควรที่จะแยกออกเป็น ๒ เรื่อง ๓ เรื่อง. แต่เดี๋ยวนี้เราก็ได้แยกกันแล้ว ใช้การพูดจา หรือวิธีการพูดจาที่แยกกันแล้ว ว่า เรื่องโลกิยะ เรื่องโลกุตระ อะไรทำนองนี้; มันมันเป็นความเข้าใจผิด ที่ถูกเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้; มันแยกกันได้แต่เพียงว่า ถ้าปล่อยไปตามสัญชาตญาณแห่งสัตว์ ก็เดินไปทางวัตถุนิยม ก้าวหน้าทางวัตถุเรื่อยไป; นี้เราจะต้องมีความรู้ในฝ่ายนามธรรม ฝ่ายมโนนิยมนั้นกำกับไว้ ให้อันนี้มีกำลังที่จะเดินไป ให้อันนี้คอยกำกับการเดินทางไว้ให้ถูกต้อง.

เด็ก ๆ จะต้องมียังเรื่องศีลธรรมและเรื่องปรมัตถธรรม คือเด็ก ๆ จะต้องมีความรู้เรื่องอาชีพ เจริญทางวัตถุ พร้อมทั้งความรู้ทางปรมัตถธรรมที่จะควบคุม การเดินนั้นไปอย่างถูกต้อง; มิฉะนั้นความเป็นอันธพาลทางวิญญาณจะเจริญขึ้น ในจิตใจของเด็ก จนเป็นเด็กที่มีอะไรอย่างประหลาด ๆ เป็นปัญหาที่ยากที่สุดในสมัยนี้. แล้วก็ไปโทษเด็ก ไม่โทษความโง่เขลาของผู้ใหญ่ ที่ปล่อยให้โลกของเด็ก ๆ เป็นไป อย่างนั้น เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ ที่มีความรู้ดี ทั้งทางศีลธรรมและทางปรมัตถธรรมนั้น เป็นเรื่องที่น่าปรารถนาหรือเป็นของที่เป็นไปได้ กระทำได้ เปรียบเหมือนแซนด์วิช ไม่ใช่เหมือนขนมปังแผ่นหนึ่ง แล้วทานยทั้งสองหน้า.

ผมเคยถูกล้อว่า การที่เอาเรื่องจิตว่างมาสอนมนุษย์นี้ มันเป็นไปได้; คนเราจะจิตว่างไม่ได้ ถ้าต้องการความเจริญทางโลก. ถ้าต้องการความเจริญทางโลก ก็อย่ามาสนใจเรื่องจิตว่าง หรือโลกุตตรธรรม; ถ้าไปทำเข้ามันจะเป็นไปไม่ได้ เหมือนกับขนมปังแผ่นหนึ่งทาเนยสองหน้า แล้วมันจะจับที่ตรงไหนได้. นั่นเป็นความเขลาของผู้ล้อ. แต่มันเหมือนกับแซนดวิชพิเศษ ต้องใช้คำว่าพิเศษ, ถ้าแซนดวิชสักแผ่นหนึ่ง ข้างนี้เป็นขนมปังปัง ข้างนี้เป็นขนมปังดิบ มีไส้อยู่ตรงกลางอย่างนั้นมันก็ยิ่งที่มันจับได้ แล้วมันก็กินได้ แล้วมันอร่อยกว่า. มันไม่ใช่ขนมปังแผ่นหนึ่งทาเนยสองหน้า แต่มันเป็นแซนดวิชที่พิเศษ ที่มีของประกอบสองข้างทำให้ดูก็สวย ทำให้หยิบก็ได้ ทำให้กินก็อร่อย อย่างนั้นมากกว่า.

เราต้องพยายามที่จะให้เด็ก ๆ มีความรู้ทางปรมัตถธรรม หรือโลกุตตรธรรม อันจะเป็นเครื่องวางป้องกันฮิปปีนิยมได้อย่างดีที่สุด; แต่แล้วมันก็น่าสังเวชที่เด็ก ๆ สมัยนี้ถูกบ่อน ถูกมอมให้มันเมาด้วยเสรีภาพ ด้วยประชาธิปไตย และกามสุข, ประชาธิปไตยเพื่อกามสุข กามสุขจากประชาธิปไตย จากการได้ทำตามใจตัวเอง. เด็ก ๆ ของเราถูกบ่อนถูกมอมให้มันเมาไปแต่ในทางเช่นนี้; แต่เด็ก ๆ โบราณสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย ของเรานั้น เขาอบรม หรือบ่อนไปด้วยคุณธรรมทางวิญญาณ ทางจิต ให้เด็ก ๆ รู้จักการยอม หรือการเสียสละ คือว่ายอมสละเรื่องยั่วยวน ยอมสละความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง, แล้วก็ยอมเสียเสรีภาพ ยอมเสียอิสรภาพชนิดบ้าง ๆ บอ ๆ และประชาธิปไตย เพื่อผ่านเหล่านั้น.

เราไม่ถืออย่างนี้ดีกว่า เรายอมเสียอิสรภาพเสรีภาพที่จะตามใจตัวเอง แต่จะบังคับตัวเอง; คือจะไม่ตามใจตนเอง ไม่ยอมตามใจตัวเอง ไม่ยอมได้เสรีภาพที่จะตามใจตนเอง : ยอมให้ศีลธรรมบังคับ ให้บิดามารดาบังคับ ยอมให้ครูบาอาจารย์บังคับ ยอมให้กฎของโรงเรียนบังคับ ยอม ยอม ยอมหมด; ก็เต็มไป

ด้วยการเสียดสะอดกลั่นอดทน แม้จะน้ำตาไหลก็ยอม. นี่เด็กถูกข่มถูกข่ม
 ด้วยสิ่งตรงกันข้ามอย่างนี้ ในระหว่างสมัยโบราณกับสมัยใหม่, เพราะฉะนั้นผลจึง
 เกิดขึ้นแก่เด็กสมัยใหม่คือ ฮีปปีนิสซึม หรืออยู่ในจิตใจที่จะเกิดออกมาเมื่อไร
 ก็ได้, ถ้ามันบานเต็มที่ มันก็ไปเข้าฝูงชิบบี, ถ้ามันยังไม่บานเต็มที่ มันก็เก็บไว้ในใจ.

นี่บรมธรรมเกี่ยวข้องกับฮีปปีนิสซึมอย่างไร, ทำไมจึงเกิดฮีปปีนิสซึมขึ้นมา,
 แล้วทำไมมันจึงเบิกบานออกมาเป็นฝูงชิบบี; คุณไปกิกิคุณเอง. อย่าไปเอาเรื่อง
 ปรากรฎการณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ คนนั้นคนนี้ ที่นั่นที่นี้ นั่นมันเป็นเรื่องหุยมหุยมเล็ก ๆ น้อย ๆ
 ต้องดูให้ลึกถึงจิตใจภายใน ที่เป็นลัทธิฝังจิตใจภายในนั้น.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราทั้งหมดลง นี่มันยิ่งสว่างขึ้นทุกที ทั้ง ๆ ที่ ๖.๐๐ น. ด้วยกัน.

บรมธรรม กับ เด็กทารก

— ๑๔ —

๒๐ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว. วันนี้จะ
ได้พูดกันถึงเรื่อง บรมธรรม กับ เด็กทารก. ในครั้งที่แล้วมา
เราพูดกันถึงเรื่องมูลเหตุที่ฮิบปีเกิดขึ้นในโลก; สรุปความว่า
เพราะเด็กขาดบรมธรรม เพราะฉะนั้นในที่นี้ก็จะขอถือโอกาสพูด
ถึงการทำให้เด็กมีบรมธรรม แม้ในชนาคที่เรียกว่าเด็กทารก.

ถ้าถือเอาตามภาษาบาลี ที่มีคำกล่าวถึงเด็ก อยู่หลายคำ ก็พอจะจำกัดความ
ลงไปได้ว่า คำว่า ทารก หมายถึงเด็กรุ่นเล็กรุ่นจิ๋ว, ถ้าเป็นอย่างสมัยนี้ก็อย่างเด็กใน
โรงเรียนอนุบาล. คำว่า กุมาร กุมารี หมายถึงเด็กรุ่นประถม รุ่นมัธยมทำนองนั้น. คำว่า
ยุว ยุวดี ก็หมายถึงที่เราเรียกกันว่า ยุวชน สมัยนี้. เพราะฉะนั้นคำว่าเด็กทารกของเรา
ไม่ได้หมายถึงเด็กอ่อนนอนเบาะ แต่หมายถึงเด็กที่รู้ฟังรู้จัก รู้โต้แย้งด้วยเหตุผลของ
ตัวเอง; และมีหลักที่จะต้องพิสูจน์ว่า เด็ก ๆ ก็ต้องเกี่ยวข้องกับบรมธรรม หรือมี

บรมธรรม. บรมธรรมเป็นสิ่งที่มิไ่วสำหรับมนุษย์ทุกคน และทุกระดับนับตั้งแต่เด็กทารก เป็นตันไป.

สำหรับคำว่า “บรมธรรม” จะต้องหมายถึง โลกุตตรธรรม หรือปรมัตถ-ธรรม อย่างที่เรียกกันเดีวนี้เสมอไป จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้. แม้แต่เป็นเด็กทารก ก็ต้องมีธรรมที่เป็นศักฝ่ายของโลกุตระ ที่เรียกว่าปรมัตถธรรม คือธรรมที่มีเนื้อหาลึกซึ้ง หรือสูงส่งอย่างยิ่ง. เดียวเราถูกกระทำให้อึดถือในฐานะเป็นของขลังของ ศักดิ์สิทธิ์มากเกินไป; ถ้าพูดอย่างธรรมดาๆ ที่ไม่มีความยึดถือแล้ว สิ่งนั้นมันก็เป็นเพียง สิ่งสูงส่งเท่านั้นเอง, เป็นธรรมชาติอันสูงส่ง, เรียกภาษาอย่างง่าย ๆ ก็ว่า ยอดสุดของทุกสิ่ง. แต่แล้วยอดสุดของทุกสิ่งนี้ไม่ใช่เป็นยอดสุดอยู่ผู้เดียว ต้องมาเกี่ยวข้องกับ มนุษย์ด้วย; จะเกี่ยวข้องกับมนุษย์แต่เพียงชั้นผู้ใหญ่ หรือชั้นคนเฒ่าคนแก่มันก็ไม่ได้ เพราะเด็กๆ จะเดินผิดทาง. และโดยแท้จริงนั้น ธรรมชาติได้จัดสรร หรือว่า มีสิ่งนี้ไว้ ในฐานะเป็นพื้นฐานของสิ่งทั่วไป; สิ่งสูงส่งนี้เป็นพื้นฐานของสิ่งทั่วไป.

ในอีกทางหนึ่งเมื่อเราพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า บรมธรรม ในนามว่า พระเจ้า เราก็หมายความว่า พระเจ้าสำหรับทุกคน แม้แต่เด็กทารก แม้แต่ที่ยังไม่คลอดออกจากครรภ์มารดา ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง. พระเจ้ามีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง มีอยู่ในสิ่งทุกสิ่ง ในทุกเวลาและทุกสถานที่นั่นเอง, สำหรับสิ่งที่เรียกว่า บรมธรรมนั้นก็เหมือนกัน. เดียวมันมีปัญหาคิดขึ้น ในการที่ผู้ใหญ่เองโดยมาก มีความคิดไปในทำนองว่า บรมธรรมหรือโลกุตตรธรรมนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเลย กับเด็ก ๆ หรือยิ่งกว่านั้นก็ว่า ไม่ ต้อง หรือ ต้อง ไม่ เกี่ยวข้องกับเด็ก ๆ; และว่า แม้แต่ผู้ใหญ่ที่เป็นฆราวาสที่ครองเรือน. และว่าไม่ใช่เพียงแต่มันไม่เกี่ยวข้องกัน แต่มันจะทำให้เขาไม่ก้าวหน้าในเรื่องโลก โดยเฉพาะในเรื่องบริโภคกามสุข. ผู้ใหญ่มี

ความเห็นอย่างนี้เสียโคธมาก เพราะได้รับการศึกษาหรือสิ่งแวดลอมที่ทำให้คิดอย่างนี้, หรือบางทีก็เป็นเพียงความคาดคะเนของตัวเอง.

ผมขอยืนยันว่าเป็นความเข้าใจผิด, ผิดอย่างถึง. ถ้ามีการพูดไปตามความคาดคะเนของตัวเอง มันก็ยังเป็นเรื่องที่น่าสงสาร เพราะว่าเขาไม่สนใจและไม่เข้าใจในพระพุทธานุภาพ ที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเรื่อง สัจธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่งตลอดกาลนานแก่สรรพสัตว์. เขาไม่เข้าใจประโยชน์อื่น ๆ ประโยชน์นี้ ทั้งที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ แล้วก็ไม่ได้สนใจที่จะเข้าใจ เพราะถูกครอบงำด้วยวัตถุนิยม, เลือดของวัตถุนิยมเข้าหู เข้าตา, นี้พูดอย่างภาษาชาวบ้าน.

ผมขอยืนยันว่า เด็ก ๆ แม้เด็กทารกต้องมีสิ่งที่เรียกว่า บรมธรรมเป็นพื้นฐาน หรือเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างจำเป็นเต็มที เต็มความหมายของสิ่ง ๆ นี้. เหมือนกับที่เราได้พูดกันมาแล้วว่า แม้ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในโลกก็จะไม่พูดไม่สอน หรือไม่เอามาพูดกันในเรื่องพระเจ้า หรือเรื่องที่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์หรือเรื่องบรมธรรม. ในประเทศไทยเรานี้ก็เหมือนกัน นี้เพราะว่าผู้จัดการศึกษาเหล่านั้นไม่มองเห็นค่าของสิ่งเหล่านี้; หรือสูงขึ้นไปกว่านั้นก็พวกนักการเมืองไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ เขาจึงจัดหรือควบคุม หมุนหันให้การศึกษาของประเทศ ไปตามความประสงค์ของการเมือง โดยไม่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่ง ๆ นี้; ทั้ง ๆ ที่สิ่ง ๆ นี้ต้องเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน แม้แต่ในชั้นเด็กทารก เพื่อเตรียมพื้นฐานของจิตใจของเขาไว้ให้ดี ๆ สำหรับจะเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง และเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ต่อไปข้างหน้า. เราควรจะหันให้ชัดเจนไปเลยว่า เด็กทารกขนาดเด็กในโรงเรียนอนุบาลเป็นผู้ ๆ ควรได้รับการอบรมในกระแส หรือในคลองของสิ่งที่เรียกว่า บรมธรรม; เป็นการปลูกฝังกราก หรือเชื้อของสิ่ง ๆ นี้ ลงไปในจิตใจของเด็ก.

การที่จะพูดโดยวิธีพูดอย่างอื่นนี้ผมรู้สึกว่าจะไม่เหมาะ, เราพูดเป็นเรื่อง ๆ ไปในลักษณะเพียงยกตัวอย่างจะดีกว่า เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า บรมธรรมนี้ มันกว้างแม้จะเอามาพูดสำหรับเด็ก ๆ มันก็จะกินเวลามากมาย. ฉะนั้นจะพูดไปในลักษณะที่เป็นตัวอย่างเป็นเรื่อง ๆ ไป มันก็จะช่วยได้เหมือนกัน ก็อย่าเข้าใจตัวอย่างสัก ๒-๓ ตัวอย่าง หรือสักจำนวนหนึ่งแล้ว ก็เข้าใจได้ทั้งหมด.

เด็ก ๆ ของเราต้องไม่ร้องไห้ เมื่อตึกตาคกแตก, ต้องไม่โกรธในเมื่อตึกตาคกแตก, ต้องไม่โทษคนอื่นในเมื่อตึกตาคกแตก; หรืออะไรที่คล้าย ๆ กันกับตึกตาคกแตก. คุณลองคิดดูทีไร จะต้องทำอย่างไรจึงจะเป็นเช่นนั้นได้; หรือว่าจะไม่ร้องไห้เมื่อสอปล่อก หรือเมื่ออะไร ๆ มันผิดหวังมาก. เคียงนี้เราเห็นเด็ก ๆ ของเราร้องไห้ในกรณีเหล่านี้ หรือถึงกับตีโพยตีพาย ถึงกับโทษคนนั้นโทษคนนั้น กลายเป็นคนไม่มีเหตุผลไปในขณะนั้น; นี้เพราะขาดบรมธรรม. คนเลี้ยงก็มีแต่ปลอบ หรือเอาสิ่งอื่นมาจ้างมาชดใช้ให้หยุดร้องไห้. มันก็กลายเป็นการทำเด็กไม่ให้มีเหตุผล, ให้มีมันสมองชนิดที่ไม่อยู่ในร่องในรอยของบรมธรรม.

เราต้องให้เขามีความรู้ความเข้าใจเท่าที่เขาจะเข้าใจได้ อย่างน้อยก็ว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นไปตามใจเรา; มันเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามใจเรา. เด็ก ๆ ควรจะรู้อย่างนั้นแล้วก็ไม่ต้องร้องไห้ เพราะเป็นไปตามธรรมชาติ, เพราะธรรมชาติมันต้องเป็นไปอย่างนั้น; แล้วความที่ควรจะเป็นอย่างนั้นเราเรียกว่าเป็นธรรมดา. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ ควรจะรู้จัก สิ่งที่เราเรียกว่า ธรรมชาติ หรือ ธรรมดา พอเหมาะสมแก่มันสมองน้อย ๆ ของเขาในจุดตั้งต้น; นี้ ก็คือบรมธรรม ที่กำลังจะก่อเชื้อหรือพักตัวขึ้นในสมองของเด็ก ๆ.

ที่ว่า “ไม่มีอะไรจะเป็นไปตามความพอใจของเรา” นี้ มันเป็นหลักสำคัญ ที่แม้ผู้ใหญ่ก็ยังไม่รู้ ยังร้องไห้เหมือนเด็ก ๆ, จึงไม่ได้สอนเด็ก ๆ ในเรื่องนี้

หรือสอนไม่เป็น. หลักที่ให้เราว่า “ไม่มีอะไรที่จะเป็นไปในอำนาจของเรา” คือ หลักอนัตตา ในพระพุทธศาสนา, พอพูดถึงอนัตตา เขาก็สั่นหัว, อย่า อย่าเอามาสอนเด็ก แม้แต่ผู้ใหญ่ แม้แต่คนชาวบ้านที่หัวหงอกแล้วก็ตาม อย่าเอามาพูดถึงเรื่องอนัตตา; ให้พูดถึงเรื่องที่จะทำอะไรได้ตามที่ตนต้องการ หวังที่จะได้ตามที่ตนต้องการ แล้วก็ตายไปด้วยความหวังเท่านั้นเอง.

เด็ก ๆ จะต้องรู้เรื่องอนัตตา สุนฺญตา ซึ่งเป็นเรื่องหัวใจของพุทธศาสนาตามประสาเด็ก ๆ ว่า มันไม่มีอะไรที่จะเป็นไปตามความพอใจของเราได้ทุกอย่าง, มันเป็นธรรมชาติธรรมดาของมันอย่างนั้นเอง. พวกกันหลาย ๆ ครั้งเข้าเด็กตัวเล็ก ๆ ก็เข้าใจได้ ว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นไปตามประสงค์ของเราได้ทั้งหมด; เพราะฉะนั้นถ้ามีอะไรวิบัติไปก็ไม่ต้องร้องไห้ หรือเสียอะไรไปก็ไม่ต้องร้องไห้; หรือว่าได้อะไรมาอย่างถูกต้องใจก็ไม่ต้องดีใจให้มันมากไป เพราะว่าไม่เท่าไรมันก็ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ หรือธรรมคาของมันอีกอย่างนี้. ผมขอฝากไว้ให้ทุก ๆ คนไปลองสังเกตดู แล้วพยายามดูว่าเด็กจะเข้าใจได้หรือไม่ จะบรรเทาการร้องไห้ของเด็ก ๆ ได้หรือไม่.

เด็ก ๆ ต้องไม่กลัวตาย : มันก็เป็นเรื่องที่ยากที่จะทำให้เด็ก ๆ ไม่กลัวตาย เพราะผู้ใหญ่ที่กลัวตาย เป็นตัวอย่างทำให้คู้ยู่ทุกระเบียดนิ้ว ทุกวินาที. เด็ก ๆ ต้องไม่กลัวตาย ไม่กลัวความเจ็บไข้ ไม่กลัวความวิบัติ ไม่กลัวต่อการที่จะเผชิญกับอันตราย หรืออุปสรรค.

เราต้องชวนกันพูดจาซักไซ้ สอบถามให้เด็ก ๆ มีความคิด จนมองเห็นว่า ความตาย ความเจ็บไข้ ความวิบัติ เหล่านี้มันเป็นของธรรมดา, ไม่ใช่มีมาให้เราแล้ว ไม่ใช่มีไว้สำหรับให้เราแล้ว; แต่มีไว้สำหรับให้เราเรียน ให้เราศึกษา ให้เรากล้าเผชิญหน้า. ให้สิ่งที่ไม่ตรงกับความต้องการของเรา นั่นแหละมันมาเพื่อให้เราเรียน

หรือมาเพื่อสอบไล่ความเก่งของเรา; เด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ คนไหนเก่ง ก็ลองดูด้วยการทดสอบข้อนี้.

ให้เด็ก ๆ พยายามที่จะแสดงความสามารถ หรือความเก่งของตัว ในการที่จะเผชิญกับความตาย ความเจ็บไข้ หรือสิ่งที่เรียกกันว่าอันตราย อย่างยิ้มแย้มแจ่มใส. เขาคงจะหาว่า นี่เป็นเรื่องเกินไป หรือการทำอย่างนี้เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ; แต่ผมว่าไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มันมีหนทางที่จะยอมนิสัยเด็ก ๆ ของเรา เด็กทารกนี้ ให้มีนิสัยที่กล้าหาญหรือว่ามีเหตุผล ที่จะเผชิญกับธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมชาติ ด้วยสติปัญญา ด้วยความคิดนึก; ตีกว่าเอาเรื่องความตาย หรือความมืด หรืออะไรที่มันมีลักษณะเป็นความหมายของความตายนั้นมาชู้ให้เขากลับ. เอาเรื่องงู เรื่องตุ๊กแก เรื่องอะไรต่าง ๆ มาชู้ให้เขากลับ จนทำให้เขามีนิสัยแห่งความกลัว; มีความกลัวตายมากกว่าที่ธรรมชาติกำหนดไว้.

ดูสัตว์เศรษฐกิจแล้วกัน มันเกือบจะไม่มีมีความหมายสำหรับความกลัวตาย เพราะมันไม่ถูกหลอกอย่างนั้นมาตั้งแต่เล็ก ๆ; ส่วนมนุษย์นี้ มีอะไร ๆ ที่จะถ่ายทอดกันได้ทางจิตใจ มันกลับไปถ่ายทอดในเรื่องที่ไม่มีประโยชน์ ในเรื่องที่เป็นความโง่ เพาะนิสัยให้กลัวตาย ให้สะอื้นไห้หวต่อความตาย เกินกว่าระดับที่ธรรมชาติกำหนดไว้ เหมือนอย่างที่มีไว้สำหรับสัตว์เศรษฐกิจนั้น มันมีน้อยมันไม่เป็นปัญหา. เด็ก ๆ ที่เป็นมนุษย์กลับถูกหลอกถึงขนาดที่เป็นปัญหาขึ้นมา ทำความยุ่งยากในตอนหลังขึ้นมา นี่มันจะต้องแก้ไขกันมาก ถ้าจะให้เด็ก ๆ เกี่ยวข้องกับบรมธรรมไปตั้งแต่เล็ก.

อีกทางหนึ่ง เด็ก ๆ ต้องไม่ถูกทำให้เกิดความสำคัญผิดไปว่า บิคารมารดา มีหน้าที่ที่จะต้องรักเราช่วยเราตามใจเรา ที่เห็น ๆ มาเกณฑ์ หรือมาปรับหรือมาถือ เป็นความยุติธรรม ว่า บิคารมารดาต้องรักเรา ช่วยเรา ตามใจเรา; ไม่ถือไปในทาง

ตรงกันข้ามที่ว่า เราต้องรักบิถามารคา ต้องช่วยบิถามารคา ต้องตามใจบิถามารคา เด็ก ๆ เสียนิสัยไปหมดในชั้นนี้; เห็นเป็นว่า บิถามารคาต้องตามใจเรา, ไม่ใช่เราต้องตามใจบิถามารคา หรืออับิถามารคา. เด็ก ๆ ต้องมีความเข้าใจถูกต้องว่า บิถามารคาจะรักเราหรือไม่รักเรานั้น ท่านถือเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ บิถามารคาต้องถือเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ ไม่ใช่มาโง่รักเราตะพึดไป.

เราจะต้องรู้ว่า เราอยู่ในฐานะที่จะต้องช่วยตัวเองมากขึ้นทุกที โดยไม่ต้องรบกวนบิถามารคา, หมายความว่าทำให้เด็กเข้าใจพระพุทธานุภาพที่ว่า *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* นี้มากขึ้นทุกที; *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* - ตนแลเป็นที่พึ่งของตน. เด็ก ๆ จะต้องรักผู้อื่น หรือสัตว์อื่น เท่ากับรักตัวเองเป็นอย่างน้อย; เพราะว่าเขาเป็นเพื่อนของเรา เป็นเพื่อนที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเหมือนเรา. ให้เด็กรู้จักว่า นกเล็ก ๆ ผีเสื้อตัวเล็ก ๆ ลูกแมวตัวเล็ก ๆ ก็ตาม มันเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา. ผมเชื่อว่าเด็ก ๆ จะเข้าใจคำพูดนี้ได้ ว่ามันเกิดเหมือนเรา มันตายเหมือนเรา มันไม่อยากจะเดือดร้อนเหมือนเรา มันอยากจะสบายเหมือนเรา มันแก่เหมือนเรา มันอยากอะไรเหมือนเราทุกอย่าง; เพราะฉะนั้นก็ต้องรักเขา เท่ากับรักเรา เพราะเขามีจิตใจเหมือนเรา; แล้วเป็นเพื่อน ซึ่งถ้าในทางความทุกข์ก็เป็นเพื่อนทุกข์กันกับเรา; ในทางความสุขก็เป็นเพื่อนสุขกันกับเรา. ทำไมเราไม่อบรมเด็กให้มีความรู้สึกอย่างนี้. เราปล่อยให้เด็ก ๆ มีความคิดไปในทางเห็นแก่ตัว, ทำลายความสุขของผู้อื่น เพื่อเห็นแก่ความสุขของตัวเอง.

เราจะต้องทำทุกอย่างให้เด็ก ๆ มีความสุขต่อเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข; เห็นแมวมีความสุข เห็นสุนัขมีความสุข เห็นนกมีความสุข เห็นผีเสื้อมีความสุข; แล้วเราจึงมีความสุข. ถ้าพูดให้ละเอียดออกไปอีก เราจะต้องพยายามพิสูจน์ให้เด็ก ๆ เห็นว่าการเสียสละให้ผู้อื่น ดีกว่ากินเอง. เด็ก ๆ จะจะไม่ยอม ว่ากินเองมันอึดที่ปากที่ท้อง

ของเรา ก็จะดีกว่า, ให้ผู้อื่นกินจะดีอย่างไร. แม้ว่าเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ เรายังมีทางที่จะคิด หรือจะรู้ ว่า มันมีมันเป็นอย่างนั้น ถ้าเราทำได้; ถ้าเราทำได้ ให้ผู้อื่นกินนั้นดีกว่ากินเอง. ที่นี้เราไม่ต้องถึงขนาดนั้น เอมาคึ่งหนึ่งเรียกว่า ไม่กินคนเดียว.

เช่นจะยกตัวอย่างให้เด็ก ๆ ฟังว่า เรามีดอกกุหลาบที่สวยงาม หอม ที่สุกดอกหนึ่ง ถ้าเราหวังไว้คนเดียว เสียบผมเอง อะไรเอง; วันเดียวมันก็เหี่ยว แล้วมันก็หมกไป. แต่ถ้าเราเอาดอกกุหลาบดอกนั้นให้เพื่อน เขาจะชอบใจเราไปอีกก็ปี; หรือถ้าเขารู้จักคิดนึกว่า น้ำมันเป็นความดีที่เราทำลงไป และความดีนั้นอายุยืนไม่จางตก, นึกถึงเมื่อไรมันก็ดี เมื่อนั้น นึกถึงเมื่อไรก็ยินดีสบายใจเมื่อนั้น พอใจตัวเองเมื่อนั้น, ไม่รู้ก็ปีหรือจนตลอดชาติ. ถ้าเอามาเสียบผมเอง ผมเอง เหี่ยวมันก็เหี่ยว เหี่ยวก็ขว้างทิ้งไป; แต่ถ้าเราให้ผู้อื่นดอกกุหลาบนั้นมันไปบานอยู่ในจิตใจของผู้อื่น และไปบานอยู่ในจิตใจของเราเอง, มันก็ได้กำไรมากกว่าที่จะกินเองใช้เอง. เพราะฉะนั้นเมื่อมีอะไรที่เป็นของกินได้ ควรแบ่งให้ผู้อื่นบ้าง หรือถ้าเป็นไปได้อีกควรให้คนอื่นกิน ดีกว่าเรากินเอง. นี่เป็นการทำลาภความเห็นแก่ตัวอย่างอื่น, เป็นกระแสแห่งบรมธรรมอย่างยิ่ง ที่เด็ก ๆ อาจจะเข้าใจได้ หรือมีได้.

การเห็นแก่ผู้อื่นดีกว่าเห็นแก่ตัว. เด็กเล็ก ๆ ก็น่าจะเข้าใจได้ ถ้าจะพยายามชี้แจง แต่เดี๋ยวนี้ผู้ใหญ่อยากจะให้เด็ก ๆ เห็นแก่ตัว ให้พยายามทำอะไรเพื่อให้ตัวเองเจริญ. พ่อแม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม อยากจะให้ลูกว่ารวยด้วยวัตถุ ก็สนับสนุนส่งเสริมลูกไปในทางที่จะให้เห็นแก่ตัวทั้งนั้น เพื่อจะได้มาซึ่งวัตถุ. การเห็นแก่ผู้อื่นนั้นแหละเป็นความดี; ตอนนี้จะต้องพูดกันหลายคำ จะต้องซักไซ้กันหลายคำ ต้องใช้โวหารที่เป็นเหตุผลกันหลายคำ. เด็ก ๆ จะเข้าใจได้ว่า เห็นแก่ผู้อื่นนั้นแหละเป็นความดี เห็นแก่ตัวนั้นไม่ใช่ความดี; หรือถ้าคิดก็คิดเดียว.

ก่อนอื่น ผู้ใหญ่จะต้องรู้ว่า ไม่เห็นแก่ตัวนั้นแหละเป็นความจริง ๆ. คนโต ๆ แล้วจะต้องรู้ว่า เห็นแก่ตัวนั้นเป็นวัตถุนิยม เห็นแก่ผู้อื่นมันเป็นมโนนิยม เป็นธรรมนิยม เป็นฝ่าย *spiritualism* คือเป็นฝ่ายบูชาโมธรรม; ถ้าเห็นแก่ตัวเป็นฝ่ายบูชาวัตถุ. เพราะฉะนั้นความดีนั้นจึงต้องเป็น ไปเพื่อเห็นแก่ผู้อื่นโดยไม่เห็นแก่ตัว; แล้วเป็นสิ่งที่ม่ายยืมไม่รู้จักสัน. ความเห็นแก่ตัวนั้นเกี่ยวเดี่ยวกัสน พร้อมกันนั้นมันก็เผาลน. ถ้าเด็ก ๆ มีความทุกข์ร้อนอะไรขึ้นมา ก็ต้องชี้ให้เห็นโทษของความเห็นแก่ตัว; ความทุกข์ร้อนทุกอย่างมีรากฐานอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว สามารถจะชี้ให้เห็นได้.

ต่อไปอีก เราจะต้องอบรมเด็ก ๆ รวมทั้งการอบรมพุดจา ชี้แจงสั่งสอนทุกประการนี้ ให้เขาทำความดีได้ตามลำพังตนเองโดยไม่ต้องมีใครยุ. ให้เด็ก ๆ เขามีนิสัยที่จะทำความดีตามลำพังตนเองโดยไม่ต้องมีใครยุ. เคียวคนเลี้ยงเด็กทำให้เด็กเสียนิสัย โดยยู่ให้ทำความดี. เขาจะมีธรรมเนียมประเพณี มีอะไรกันก็ไม่ทราบ ที่จะคอยยุ คอยกระตุ้นให้เด็กทำความดีจนเสียนิสัย จนต้องมีคนยุ. ถูกแล้วว่ามันจะต้องยุ แต่ว่ามันจะต้องยุในบางโอกาส ในบางกรณี ในขอบเขต; ไม่ใช่ยุกันเรื่อยเหมือนอย่างที่ทำ ๆ กันอยู่.

เราจะต้องสอนให้เด็กรู้ว่า ถ้าทำดีเพราะมีคนยุ นั้น ยังไม่ใช่คนดี พิสูจน์กันด้วย *logic* ง่าย ๆ *logic* สำหรับเด็ก ๆ ว่า ถ้าเราทำความดีเพราะคนอื่นยุนั้น เรายังไม่ใช่คนดี. คุณจะมีมองเห็น *logic* ชั้ นี้ ว่าการกระทำนั้นยังไม่ใช่ความดีที่สมบูรณ์ เพราะเราทำเพราะถูกเขา - หรือว่าเราบังคับเขาทำความดี; ความดีนั้นไม่สมบูรณ์ ไม่ใช่ความจริง ไม่ควรจะเอามายกหูหางว่าจริง ว่าเป็นผู้ทำความดี. จึงทำให้เขาเกิดนิสัยดีคือเป็นหลักว่า ความดีนั้นต้องทำโดยไม่มีใครยุ เพื่อให้เขาเข้าใจหลักของพระพุทธรเจ้าที่ว่า สัตว์ที่ปรองมกกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น จะเป็นกรรมดีก็ตาม กรรมชั่วก็ตาม ทุกคนจะต้องรับผลของกรรมนั้น เพราะฉะนั้นกรรมดีนั้นต้องเป็นสิ่งที่ต้องทำเอง.

เมื่อเรายังโง่งอยู่เขาจะให้ทำ แค่ว่าเราฉลาดแล้ว เป็นผู้มีสติปัญญาแล้ว เราต้องทำเอง. สิ่งที่เราเรียกว่าความดีนี้ เราต้องทำเอง; เหมือนกับเรื่องการเดินทางนี้ เราต้องเดินเอง เราจึงจะถึงเอง; ถ้าไม่เดินเอง คนอื่นเดินแทน เราจะถึงได้อย่างไร; แล้วเราจะต้องมีสติปัญญาของเราเอง. เราจะต้องสอนเด็ก ๆ ให้รู้ว่า เราจะต้องทำดีชนิดที่เป็นความจริง ๆ เสมอไป ไม่ใช่ทำดีเพราะคนอื่นเขาว่าดี; หรือจะต้องทำดีเพราะคนอื่นเขามาขู่ มาจ้งให้ทำความดี.

ที่นี้มาถึง เรื่องการถือพรรคถือพวก; เราอาจจะพูดให้เด็ก ๆ ทารกขนาดอนุบาลนี้รู้ว่า เราไม่ควรจะถือพวก เพราะว่ากาถือพวกนั้นมันเป็นการนำไปสู่ความเห็นแก่ตัว. เด็ก ๆ ก็ชอบผูกพันกันเป็นพวก เพื่อจะเล่นงานคนอื่น พวกอื่นเหมือนกัน, แม้แต่เด็กตัวเล็ก ๆ. เราจะสอนให้เด็กตัวเล็ก ๆ รู้ว่า แม้ในวงการกีฬาในสนามกีฬา เราจะไม่เชียร์ใครแม้แต่พวกของเรา. เมื่อโรงเรียนของเราไปเล่นกีฬา เราไปนั่งดูอยู่เราก็จะไม่เชียร์ใครแม้แต่พวกของเรา. นี่มันตรงกันข้ามกับที่เขาสอนกันอยู่ เขากระทำกันอยู่. การกีฬาไม่ใช่เขาเอามาทำเพื่อให้วัด หรือสอบดูว่า ใครจะเป็นคนแพ้หรือคนชนะ : แต่การกีฬาเขาจัดขึ้นเพื่อทดสอบดูว่า ใครเป็นคนเห็นแก่ตัว ใครเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว.

การเล่นกีฬานี้ ขอให้กันทุกคน แม้แต่พวกคุณคนโต ๆ แล้วนี้ ควรรู้ว่าเขาจัดขึ้นเพื่อทดสอบว่า ใครเป็นคนเห็นแก่ตัว, ใครเป็นคนมีความไม่เห็นแก่ตัว, นี่ *sporting spirit* อยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว. เคียงนี้เราโง่ถึงขนาดที่ว่า จะมาทดสอบความแพ้ความชนะ ความเก่งความไม่เก่ง แล้วก็ไปนั่งเชียร์พวกของตัว เพิ่มนิสัยเลวทรามแห่งความเห็นแก่ตัวให้เกิดขึ้นในกองเชียร์นั้น. เพราะฉะนั้นเราจะไม่ไปนั่งเชียร์เพราะความเห็นแก่ตัวหรือพวกของตัว; เราจะไปนั่งดูว่า ใครเป็นคนมีความเห็นแก่ตัว ใครเป็นคนไม่มีความเห็นแก่ตัว; ใครมีความเห็นแก่ตัวมาก ใครเป็นคนมีความเห็นแก่ตัวน้อย.

แม่เด็ก ๆ จะเป็นผู้เล่นกีฬาเสียเองก็ต้องถือหลักอย่างนี้. แม่เราจะทำอะไร
ที่เป็นการเล่นหวัดกันระหว่างตัวต่อตัว เราก็ต้องถือหลักอย่างนี้ เพราะว่าเด็ก ๆ
ก็มีการเล่นหวัดกันในระหว่างพวกเพื่อน. เราจะต้องทำไป ๆ จนกระทั่งเด็ก ๆ ของเรารู้ว่า
การถือเขาถือเรา ถือสิ่งถือคุณเป็นความบาป. ให้เด็ก ๆ รู้จักต้นตอของบาป รู้จัก
ตัวบาป ไปเสียแต่เล็ก ๆ ว่า มันอยู่ที่การถือเราถือเขา, ถือสิ่งถือคุณ, ถือพวกเราถือพวก
เขา; นี่คือต้นตอของบาปทั้งหมดในโลก. ความเห็นแก่ตัวนั้นเหมาะสำหรับสัตว์
ไม่เหมาะสำหรับคน. เด็ก ๆ ถ้ายังไม่เข้าใจก็กลัวไว้ก่อน ก็ฟังไว้ก่อน ว่าความเห็น
แก่ตัวนี้เหมาะสำหรับสัตว์ ไม่เหมาะสำหรับคน. พอเด็ก ๆ เกิดความรู้สึกอย่างนี้
ก็เรียกได้ว่า เขามีบรมธรรมเต็มที.

ต่อไป ในแขนงอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น เด็ก ๆ ต้องไม่กลัวผี. บิคามารดา
โง่เขลาจนทำให้เด็กกลัวผี, คนเลี้ยงโง่เขลาจนทำให้เด็กกลัวผี; ยิ่งกว่านั้นก็ทำให้กลัว
ไส้เดือน จึงจกตุ๊กแก นี่ชื่อว่าทำพื้นฐานที่ดีอยู่ก่อนแล้วให้เสียไป เพราะความโง่ของ
คนเลี้ยงที่ไม่รู้จักบรมธรรม. เด็ก ๆ ต้องกล้าแหกคอกแหวกแนว แม่แม่กลัวผี เราก็
ไม่ต้องกลัวผี; แม่กลัวไส้เดือน จึงจกตุ๊กแก เราก็ไม่ต้องกลัวไส้เดือน จึงจกตุ๊กแก.
ความกลัวคือความโง่ กลัวผี โง่ที่สุด โดยที่คิดเลขชั้นเด็กอนุบาลก็ไม่ได้; ๒ บวก
๒ เป็น ๔, ๒ บวก ๓ เป็น ๕, ๕ ลบ ๒ เหลือ ๓ อะไรทำนองนี้เป็นต้น. เด็ก ๆ
จะต้องรู้จักคิดว่า เรานี้มีอะไร ผีมีอะไร. บางทีเด็ก ๆ ถูกทำให้เข้าใจว่า ผีคือโครง
กระดูก อย่างที่เขานอนอยู่ที่ศาลา; นี่เป็นความเข้าใจผิด หรือว่าในนั้นมีวิญญาณด้วย
ก็เอา ผีก็มีโครงกระดูก กับมีวิญญาณ มีเพียง ๒; ส่วนเรา มนุษย์นี้มีโครงกระดูก,
ข้างในของเราก็มี ที่เรียกว่า วิญญาณนั้นของเราก็มีแล้ว เรายังมีเนื้อหนัง มีกล้ามเนื้อ
มีเลือด มีกำลังงานอย่างอื่นอีกแยะ; เพราะฉะนั้นเราต้องมีมากกว่าผี ซึ่งมีเพียง ๒.
เรามีถึง ๕ ถึง ๖, ฉะนั้นเราก็ต้องไม่กลัวผี. เด็ก ๆ อนุบาลที่คิดเลขเป็น ก็ควรจะ
คิดเลขบวก ลบ ประสาทเด็ก ๆ นี้ได้ มันก็ไม่กลัวผีได้; เพราะเรามีอะไรมากกว่าสิ่งที่

เรียกว่า ผิ. ที่นี้ มันถูกทำให้โง่ไป จนรู้สึกว่ามีอะไรก็ไม่รู้; นี่เรียกว่า ไม่เป็นผู้อยู่ในเหตุผล เพราะฉะนั้นต้องไม่มีความกลัว อย่างที่เรียกว่าเป็นความโง่.

นี่เราต้องสอนให้เด็ก ๆ รู้เรื่องขึ้นไป ๆ จนกระทั่งรู้ว่า ทุกอย่างมันมีเหตุ มีปัจจัย มีกฎเกณฑ์ของมันเอง; ไม่ต้องเอาผีสังเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง. การกระทำ การเป็นอยู่ การเป็นไปในตัวเรา มันมีเหตุมีปัจจัยของมันเอง มีกฎเกณฑ์ของมันเอง อย่างที่เรากล่าวกันแล้วในเรื่องธรรมชาติ, กฎของธรรมชาติ, หน้าที่ตามธรรมชาติ, ผลตามหน้าที่ของธรรมชาติ. ให้เด็กรู้ว่า มันมีกฎเกณฑ์ มีปัจจัยส่วนของมันเอง ไม่ต้องมีผีสังเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง; ไม่ต้องเอาฤกษ์เอายามอย่างพวกไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง; เว้นแต่ว่า เวลาที่เหมาะสมตามเทคนิคของงานนั้น. อย่างที่เราจะทำอะไร เราก็ต้องมีเวลาที่ถูกต้องเหมือนกัน แต่มันจะต้องเป็นเวลาที่เป็นไปตามเทคนิคของงาน, ไม่ใช่เวลาของไสยศาสตร์ ค่ายฤกษ์ค่ายดวงดาว ค่ายผีสังเทวดา มาเป็นใหญ่เป็นโตอย่างนี้; ให้รู้จักเปรียบเทียบของที่เป็นคู่ ๆ เหล่านี้กันเรื่อยไป.

ให้เด็ก ๆ ของเรากล้ากันว่า ถ้าผีสังเทวดาเก่งจริง ทำไมทำบ้านเรือนอยู่เองไม่ได้. อย่างศาลพระภูมิคนก็ต้องทำให้. ถ้าเทวดาเก่งจริงทำไมไม่ทำบ้านเรือนเอาเองบ้าง. ยิ่งกว่านั้น เวลาสุนัขมาเขี้ยวรถบ้านเรือนของเทวดานั้น ทำไมไม่รู้จักล่าสุนัขได้. ไม่สามารถจะไล่สุนัขให้ไปได้. เราให้เด็ก ๆ มีเหตุผลของตัวเองในเรื่องนี้ให้เพียงพอ. นี่ก็อยู่ในคลองของบรมธรรม อยู่ในกระแสของบรมธรรม ที่จะเจริญต่อไปข้างหน้า. แต่ถ้าเราไปทำวิญญานของเขาให้โง่ ให้หลงเสียตั้งแต่ที่แรกแล้ว ก็ช่วยไม่ได้จริง ๆ เหมือนกัน; เด็ก ๆ จะต้องรู้ว่า พระเจ้าช่วยเราต่อเมื่อเราทำตามคำสั่งของพระเจ้าที่สั่งให้ช่วยตัวเอง.

เกี่ยวกับเรื่องพระเจ้านี้ ยังไม่ต้องการให้เด็กพิศุนจนให้เชื่อว่ามีพระเจ้า; แต่ให้เชื่อว่าพระเจ้าช่วยเราต่อเมื่อเราทำตามคำสั่งของพระเจ้า ที่สั่งว่าให้ทุกคนช่วยตนเอง.

ดังนั้นเราต้องคิดช่วยตนเอง เราต้องคิดช่วยตัวเองก่อนคิดให้พระเจ้าช่วย หรือคิด อ้อนวอนพระเจ้า; ให้คิดช่วยตัวเองก่อนเสมอ ก่อนที่จะคิดอ้อนวอนพระเจ้า. ความ คิดอ้อนวอนพระเจ้านั้น เอาไว้ทีหลัง; ช่วยตนเองก่อนถูกต้องกว่า และตรงตามความ ประสงค์ของพระเจ้กว่า, เพราะพระเจ้าต้องการให้เรากล้าหาญ และช่วยตัวเองก่อน แต่คนมันซ้ชลาตเลยคิดแต่จะอ้อนวอนพระเจ้า.

ข้อต่อไปให้เด็กมองให้ชัดลงไปว่า เราต้องทำงานในหน้าที่ให้ดี เรามีหน้าที่ ที่จะทำอะไร มีหน้าที่เล่าเรียน มีหน้าที่ช่วยพ่อแม่ มีหน้าที่อะไรก็ตาม หลาย ๆ หน้าที่ ก็ตาม, เราต้องทำหน้าที่นี้ให้ดี. การทำหน้าที่ให้ดีนั้นแหละเป็นความโปรดปรานของ พระเจ้า ทำให้พระเจ้าโปรดปราน. สมมุติว่า เพื่อไม่มีพระเจ้าขึ้นมา เรายังได้รับ ประโยชน์จากการทำหน้าที่; มันก็เท่ากับพระเจ้ามีอยู่นั่นเอง เท่ากับมีพระเจ้าโปรดปราน อยู่นั่นเอง. พระเจ้านั้นมีจริง เคียงนี้เรายังไม่รู้จักพระเจ้า แต่เราจะต้องรู้จักในภายหลัง. เราจะรู้จักพระเจ้าได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าถึงตัวพระเจ้า ด้วยการทำความดีถึงที่สุด เป็นที่พอใจ ของพระเจ้า. เคียงนี้เด็ก ๆ ยังไม่อาจจะเห็นพระเจ้า เข้าถึงพระเจ้า จะต้องทนทำ ความดีต่อไป เพื่อเป็นสะพานให้ถึงพระเจ้า; และก็ให้รู้ให้ถูกต้องว่า พระเจ้านั้นไม่ใช่ ผีสาง เทวดา หรืออะไรทำนองนั้น เหมือนที่เขาพูดกันว่า พระเจ้าเป็นจอมเทวดา หรือเป็นอะไร ๆ คล้าย ๆ ผี ๆ สาง ๆ

พระเจ้ายังอยู่เหนืออวิสัยที่เด็ก ๆ จะรู้ได้ว่าเป็นอะไรในเวลานี้ เรียกว่าพระเจ้า ไปก่อนก็แล้วกัน; สักวันหนึ่งเราจะต้องถึงพระเจ้า เห็นพระเจ้า หรือรู้จักพระเจ้า หรือ มีพระเจ้าอยู่ในตัวเราในที่สุด. แล้วให้รู้จนให้เชื่อ หรือว่ายอมรับ ว่าความเห็นแก่ตัว นั้นไม่เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า. ความเห็นแก่ตัวนั้นพระเจ้าไม่ชอบ พระเจ้าชอบ ความไม่เห็นแก่ตัว. นี่เด็ก ๆ ไปมัวเห็นแต่แก่ตัว หรือเห็นแต่แก่พวกพ้องของตัว อย่างนี้เข้ากันไม่ได้กับพระเจ้า. เราต้องเห็นแก่พระเจ้า หรือเห็นแก่ความดี เราต้อง ทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี.

เมื่อเราทำความดี เราต้องลืมทุกสิ่งทุกอย่างหมด คือไม่เห็นแก่อะไรหมด นอกจากเห็นแก่ความดี. ทำความดีเรื่อยไป ทำความดีเพื่อความดี ทำความดีเพื่อความดี ไม่ต้องทำเพื่อตัวเรา, คือถ้าทำเพื่อตัวเรามันดีน้อย; ทำความดีเพื่อความดี หรือเพื่อพระเจ้านั้นมันดีกว่า ดีมากกว่า. ฉะนั้นเราจะต้องทำความดี เพื่อความดี จนเข้าหลักจริยธรรมสากลว่า “บรมธรรมนั้นคือทำงานเพื่องาน, ไม่ใช่ทำงานเพื่อขนม ทำงานเพื่อเงิน. ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน”; เด็ก ๆ ต้องทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ประจำวันก่อน, แล้วอะไรจะมาที่หลัง จะได้รางวัลหรือไม่มันคนละเรื่องกัน. เราทำงานเพื่องาน ทำความดีเพื่อความดี, หรือทำความดีเพื่อพระเจ้าก็ได้; ไม่ใช่ทำเพื่อตัวเอง. นี่มีแต่ไปสอนให้เห็นแก่ตัวเองกันเสียเรื่อย มันก็ยอมไม่รู้จักเห็นแก่ผู้อื่น, หรือเห็นแก่พระเจ้า.

ให้เด็ก ๆ รู้จักคิด รู้จักเปรียบเทียบเอาเองว่า **ทำอะไรที่ทำได้ง่ายขึ้น** มันง่ายกว่าที่**ทำเพื่อผู้อื่น** ทำความดีเพื่อตัวเอง เห็นแก่ตัวเอง นี่มันง่ายกว่าที่จะทำโดยเห็นแก่ผู้อื่น ความเห็นแก่ปากท้องของตัวเอง มันง่ายกว่าเห็นแก่ปากแก่ท้องของผู้อื่น ; ดังนั้นจึงไม่มีใครสรรเสริญ. อย่างว่าแต่พระเจ้าเลย มนุษย์ก็ไม่สรรเสริญคนที่เห็นแก่ปากแก่ท้องของตนเอง โดยไม่เห็นแก่ปากท้องของผู้อื่น. เพราะฉะนั้นการเห็นแก่ตัวเองนี่มันง่าย. คนที่ทำของง่าย ไม่มีใครนิยมหรือสรรเสริญ; เขาสรรเสริญคนที่ทำของยาก ทำสิ่งที่กระทำได้ยาก. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ ควรต้องชอบกระทำสิ่งที่ยาก ทำให้เกิดค่านิยมในการที่จะกระทำสิ่งที่ยาก.

นี่ผมพูดแล้วเมื่อตะกี้ว่า ในเรื่องบรมธรรม กับ เด็กทารกนี่ ทำได้เพียงยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง ถ้าจะพูดให้หมดมันก็ต้องหลายชั่วโมง. ฉะนั้นยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง คุณก็เอาตัวอย่างเหล่านี้ไปเทียบดูเอาเอง ไปพิสูจน์ดูเอง จนกระทั่งเห็นได้ว่า บรมธรรมนี้มีได้แม้แก่ทารก จำเป็นแม้แก่ทารก. โลกุตตรธรรม ปรมัตถธรรมหรือบรมธรรมนี้

จำเป็นแม่แก่ทารก และมีได้แม่แก่ทารก กระทำให้เกิดขึ้นได้แม่ในทารก. แต่เดี๋ยวนี้ มันมีข้อเท็จจริงอยู่ที่ว่า บิฑามารดาหรือคนเลี้ยงนั้นแหละไม่มีบรรณธรรม ไม่รู้จักบรรณธรรม เสียเอง, แล้วจะไปทำให้เด็ก ๆ รู้จักหรือมีบรรณธรรมได้อย่างไร. สภาพที่น่าเวทนาสงสาร ที่สุดมันอยู่ที่ตรงนี้. แต่แล้วยกไปให้ใครก็ไม่รู้ หรือยกไปให้ธรรมชาติ ว่าเด็ก ๆ ไม่อาจจะรู้โลกุตตรธรรม ไม่อาจจะ มีบรรณธรรม. นี่เป็นข้อแก้ตัวของคนโง่. เพราะ ฉะนั้นเลิกเป็นคนโง่เสียทีเดียวเท่านั้น มันก็แก้ปัญหาต่างๆ ได้.

ที่นี้บิฑามารดา หรือคนเลี้ยง ไม่รู้จักบรรณธรรม ไม่มีบรรณธรรม จึงไม่มีความผัน แม้แต่ความผันที่จะอบรมบรรณธรรมให้แก่เด็ก ๆ ในที่สุดก็ตีไปเสียว่าเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้, เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้; เด็ก ๆ จะรู้ปรมาัตถธรรม หรือบรรณธรรมไม่ได้ ตัดออกไปเลย; แล้วก็ฝังหัววัตถุนิยมลงไปในตัวเด็ก ๆ. อย่างดีที่สุดเขาก็ว่าไม่ควรทำ, ไม่ควรทำ, ยังไม่ควรทำ. ผมไม่เห็นด้วย เพราะว่าจะทำให้นิสัยของเด็กเสียไป เหวไปนอกทางของบรรณธรรม แล้วจะแก้ไขยากที่สุด เมื่อเด็กโตแล้ว. เมื่อเขาเห็นว่า ไม่ควรทำ, ผมเห็นว่าควรทำ; เพราะถ้าทำ เด็กจะมีเชื้อแห่งบรรณธรรม หรือมีบรรณธรรมตามระดับของเด็ก ; แล้วโลกเรานี้ก็จะไม่มีปัญหายุ่งยากที่เรียกว่า ปัญหาเยาวชน เหมือนกับที่ผู้ใหญ่ปวกหัวอยู่เดี๋ยวนี้. นี่เป็นการลงโทษอย่างสาสมของพระเจ้า ที่ผู้ใหญ่อยากโง่จนเด็กสร้างปัญหาขึ้นมาให้ผู้ใหญ่ปวกหัว, นี่แหละรู้คุณค่าของบรรณธรรมกันเสียบ้าง ว่าจำเป็นแม่แก่เด็ก ๆ แล้วก็รีบทำให้เด็ก ๆ มีบรรณธรรม แม่ในชั้นเด็กทารก; ไม่จำเป็นต้องพูดยังเด็กโต ๆ อย่างพวกคุณที่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัย.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราก็ดมดลงพอดี.

บรมธรรม กับการทำงาน

— ๑๕ —

๒๑ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาของพวกเราล่วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว. วันนี้จะได้
พูดกันถึงเรื่อง บรมธรรม กับ การทำงาน.

คำว่า “บรมธรรม” ต้องหมายถึงสิ่งสูงสุด ในฐานะเป็นโลกุตตรธรรม หรือ
ปรมาัตถธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วทุกครั้งไป. “การทำงาน” ก็คือ การทำการงานของ
มนุษย์ หรือสิ่งที่เรียกว่า “งาน” เฉยๆ ก็ได้.

คนทั่วไป แม้ในเวลาที่มีการศึกษาเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ถือว่ามีปัญหา
ใหญ่ๆ ของตนเองอยู่ ๒ ปัญหา คือ เรื่องการทำงานอาชีพ กับ การปฏิบัติธรรม
ซึ่งเกี่ยวกับศาสนา. เขาแยกเรื่องการทำงานอาชีพออกเป็นเรื่องโลกๆ แล้วเอาการปฏิบัติ
ธรรมในทางศาสนาเป็นเรื่องธรรมะ จนมีพูดกันติดปากว่า กติโลก กติธรรม. นี่มัน
ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาเป็น ๒ อย่าง ๒ เรื่องใหญ่ๆ, ทำให้คนรู้สึกหนักสองเท่า เพราะ
มันเป็นสองเรื่อง; และมันเลยเกิดมีสิ่งที่น่าสังเวช หรือสมเพชขึ้นมา ก็คือว่า มันมี

การบกร่องในตันใดตันหนึ่ง จนบางคนรู้สึกว่ทำมาหากินไม่พอกับที่จะทำบุญ, หรือบางคนถูกหาว่าทำบุญจนไม่เป็นอันทำมาหากิน. นี่มันเป็นผลของการที่มนุษย์ทำให้เกิดมีหน้าที่ขึ้นมา ๒ อย่าง; จะเป็นเรื่องถูกหรือผิด คุณลองพิจารณาดูกันต่อไป ในการที่มนุษย์มีปัญหาใหญ่ ๆ ๒ ปัญหา.

ส่วนผมมีความเห็นว่า ที่แท้จริงนั้นถ้ามองกันให้ลึกแล้ว การทำารงาน เป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติธรรม ไม่มีคติโลก ไม่มีคติธรรม มีแต่คติเดียว ซึ่งน่าจะเรียกว่าคติธรรม; แต่ถ้าเรียกไป คนก็ฟังไม่ถูก เพราะเขายังมีเรื่องโลก ๆ อยู่มากและถือเป็นเรื่องใหญ่โต เรื่องธรรมนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย. เพราะฉะนั้นเลยเรียกกันว่า คติของคนทั่วไปจะถูกว่า, ไม่เรียกว่าคติโลก ไม่เรียกว่าคติธรรม, แต่เรียกว่า “คติแห่งความรอด”.

คำว่า ความรอด นี้ เป็นคำสำคัญที่สุด ที่เขาต้องการกันมาก. การศึกษาก็เพื่อ survival ก็คือความอยู่รอด; ขบวนการยุติธรรมในโลก เขาก็อ้างว่าเพื่อความอยู่รอด; อะไร ๆ ก็เพื่อความอยู่รอดกันอยู่มาก. แต่แล้วเรากันในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทนี้ เราจะเห็นว่า ความอยู่รอดนี่คือผลที่มุ่งหมายของศาสนา ทั้งที่เป็นคติโลกและที่เป็นคติธรรม; ซึ่งควรจะมองให้เห็นอยู่ว่า ศาสนานี้ไม่มีคติโลก ไม่มีคติธรรม มีแต่คติรอด, คติที่ทำให้รอด, คติที่เป็นความรอด. ที่ไปแบ่งเป็นโลก เป็นธรรมนั้นคนไปแบ่งเอาเอง ว่าเอาเอง. ในทางศาสนาจะมีแบ่งเป็นประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า ประโยชน์สูงสุดอะไรก็ตาม, มันทั้งธรรมไปไม่ได้. ประโยชน์โลกนี้แท้ ๆ ก็ต้องเติมไปด้วยธรรม, ประโยชน์โลกหน้าก็เติมไปด้วยธรรม, ประโยชน์สูงสุดก็สมบูรณ์ไปด้วยธรรม; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าธรรมนั้นมันก็เป็นทั้งหมด.

การปฏิบัติธรรมก็เพื่อความอยู่รอด แม้ว่าชาวบ้านจะแยกว่าเป็นคติโลกออกไป เป็นเรื่องทำงาน มันก็เพื่อความอยู่รอด. **คุณจะต้องมองข้อเท็จจริงอันนี้**

ให้มาก; จะทำมาหากินก็เพื่ออยู่รอด, จะไปวัดเพื่อปฏิบัติทางศาสนา ก็เพื่ออยู่รอด; เพราะว่าการอยู่รอดนั้นมันมีหลายระดับ หรืออย่างน้อยก็มี ๒ ชนิด ก็คืออยู่รอดทางกาย กับอยู่รอดทางวิญญาณ; แต่แล้วมันก็เป็นการอยู่รอดอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นการทำให้อยู่รอดนั้นแหละคือการทำงาน. เพราะฉะนั้นการงานก็คือ การปฏิบัติธรรม, การปฏิบัติธรรมก็คือการงาน. แต่คำว่าการทำงานจะต้องระบุชัดเจนไปว่า การงานที่ถูกต้อง การงานที่บริสุทธิ์ ที่เราเรียกกันว่า ทำงานเพื่องาน อย่าทำงานเพื่อกิเลส, อย่าทำงานเพื่อเงิน, อย่าทำงานเพื่อเนื้อหนัง; งานนั้นไม่บริสุทธิ์. ถ้างานบริสุทธิ์ต้องเป็นงานเพื่องาน ถ้าทำงานเพื่องานแล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมาทันที; เพราะงานนั้นมันบริสุทธิ์ มันต้องประกอบไปด้วยธรรมตั้งแต่ต้นจนปลาย; หรืออย่างที่ผมชอบจะพูดว่า ต้องทำงานด้วยจิตว่าง ซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไปอีกบ้าง.

ถ้าเขาฟังไม่ถูก ว่าทำงานด้วยจิตว่างเป็นอย่างไร ก็ยังสั่นหัวยังชันไปอีก. เพียงแต่พูดว่าการทำงานเป็นสิ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมนี้ก็ชักจะสั่นหัว ยิ่งพูดว่าทำงานด้วยจิตว่างขึ้นมาอีกที ก็เลยสั่นหัวหมดไม่มีอะไรเหลือ; ก็ถือเป็นเรื่องหมดหวัง สุกวิสัยที่จะทำได้ ก็เลยไม่อยากจะฟังอีกต่อไป.

ถ้าเราสามารถทำงานเพื่องาน และให้เป็นการปฏิบัติธรรมพร้อมกันไปในตัว หรือเป็นสิ่งเดียวกันอย่างนี้ ปัญหาใหญ่ที่เป็นเรื่องหนักอกหนักใจของมนุษย์ก็เหลือปัญหาเดียว, ไม่ใช่ เป็น ๒ ปัญหาอย่างที่เข้ามาแล้ว. พ่อบ้านแม่บ้านขนทำงานหาเงินแล้วก็ยังจะต้องคิดถึงเรื่องทำบุญทำทาน ในทางศาสนาอีกเรื่องหนึ่ง แล้วก็หนักอกหนักใจเรื่องมีไม่พอ; หรือไม่แน่ใจว่า เรื่องศาสนานี้มันจะมีประโยชน์อะไร, มันเป็นปัญหา ๒ ฝ่าย หนักทั้ง ๒ ฝ่าย นี้เพราะความเขลาของตัวเอง หรือว่าไม่ได้รับการศึกษา อันถูกต้องหรือเพียงพอ ความเขลาอันนี้จึงเกิดขึ้น. คุณลองไปสังเกตดูตามบ้านตามเรือน ตามที่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง จะพบว่าเขามีความหนักใจด้วยปัญหา ๒ ปัญหาอย่างนี้, ที่นี้เราจะมาทำให้เป็นปัญหาเดียว ให้เหลือเป็นปัญหาเพียงอันเดียว คือ การทำงาน.

ถ้าเราจะสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยการสงเคราะห์ที่สูงสุด เป็นการช่วยเหลือหรือการสงเคราะห์ที่สูงสุดแล้ว ก็จงช่วยเหลือหรือสงเคราะห์เขาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ว่า การปฏิบัติธรรม กับการทำงานนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน, ไม่ใช่สองเรื่องหรือสองสิ่ง. การที่เราจะไปช่วยทำงานให้เขาเสียเองนี้ยังไม่สูงสุด เราต้องช่วยให้เขาสามารถทำงานของเขาด้วยตัวของเขาเอง ให้ลุล่วงไปด้วยดี และง่าย ๆ ถึงขนาดว่าทำอย่างเดียวเป็นทั้งการงาน และการปฏิบัติธรรม; คือเป็นทั้งคคโลก เป็นทั้งคคธรรมตามที่เขาเรียก พร้อมกันไปในตัว; จะช่วยให้เขาพบความง่าย ความเบาสบายในการที่จะมีชีวิตอยู่; เพราะจะทำให้เขาฉลาด สัมผัสสัมผัสสว่างในตัวชีวิต ในเรื่องในชีวิต. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า การให้ธรรมเป็นทานเลิศกว่าการให้ ใด ๆ หมด.

สำหรับในที่นี้ เราก็ให้ ธรรม คือความรู้ทางธรรม ในข้อที่ว่า การทำงาน กับการปฏิบัติธรรมนั้นเขาต้องทำให้เป็นสิ่งเดียวกัน เป็นเรื่องเดียวกัน. ถ้าไม่อย่างนั้นจะเป็นความทหนรฆาน เป็นความทุกข์ทหนรฆานเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. คนทุกคนต้องรู้จักทำการงานให้เป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติธรรม. พุคอย่างภาษาคนละโมภก็ว่า ยิงทีเดียวได้นกสองตัว อะไรทำนองนี้; แต่ที่แท้เป็นเรื่องของคนฉลาดที่ยิงทีเดียวได้นกสองตัว, ถ้าได้จริงๆ. เพราะฉะนั้นเราจงทำเองด้วย แล้วก็ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ให้สามารถในการที่จะทำการงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม ด้วยการทำงานบริสุทฐ์. เราจะเห็นว่า การทำงานในหน้าที่นี้ เป็นสิ่งประเสริฐสุดของมนุษย์ของคนเรา เพราะว่าเป็นการปฏิบัติธรรม; พุคไปพุคมาก็มีแต่สองคำนี้เท่านั้น.

การทำงานอาชีพให้คคที่สุดนนั้นแหละ จะกลายเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงสุดพร้อมกันไปในตัว : ขอแต่ให้ถือว่า งานนั้นแหละคือพระเจ้า. ถ้าเรานับถือพระเจ้า อยากรจะมีพระเจ้า เราก็คต้องเอาการงานนั้นแหละเป็นพระเจ้า; เคารพบูชาการงานอย่างเป็นพระเจ้า, หรือถือเอา เป็นพระเจ้าไปเลยก็ได้ ไม่ต้องเปรียบเทียบก็ได้

ให้ทำงาน แล้วก็มีพระเจ้าขึ้นมา. แต่อย่าพูดหรือคิดกันอย่างวัตถุนิยม อย่างที่เขาคิดกันว่า ทำงานแล้วก็ได้เงิน, เงินก็เป็นพระเจ้า; อย่างนี้ยังเป็นวัตถุนิยมที่โง่เขลา มงายอย่างยิ่ง ที่เอาเงินเป็นพระเจ้า. เองงานเป็นพระเจ้านั้น ไม่ใช่อันเดียวกันกับเอาเงินเป็นพระเจ้า.

เราทำงานเพื่องาน ไม่ใช่ทำงานเพื่อเงิน ไม่ต้องพูดถึงเงิน; เราเองงานเป็นพระเจ้า. ชาวบ้านทั่วไปเชื่อว่า งานมันทำให้ได้เงิน งานอันนวยให้ได้เงิน เพราะฉะนั้นเงินจึงเป็นพระเจ้า. ถูกแล้ว, แต่มันเป็นพระเจ้าเงิน ของคนเหล่านั้น ไม่ใช่ของเรา. ชาวบ้านเขาคิดกันได้ง่ายๆว่า งานนั้นคือเงิน, ทำงานแล้วก็ไม่มีอะไรให้; ไม่มีพระเจ้าอย่างอื่น. เด็กๆที่ไม่เคยมีพระเจ้ามาแต่ก่อน อย่างเด็กไทยเราเมื่อถูกคนลัทธิอื่นมาสอนว่า เราอยู่ใต้ด้วยพระเจ้า, กินอาหารของพระเจ้า, พระเจ้าให้เรากินเป็นประจำวัน; เรามีอาหารกินเพราะพระเจ้า. เด็กๆก็ไม่เข้าใจ เพราะว่าเป็นเด็ก ก็หัวเราะและกักค้ำ ว่าพ่อที่บ้านต่างหากส่งเงินมาให้กิน; นี่เป็นเรื่องของนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนของพวกที่สอนเรื่องพระเจ้า. นี่ลองคำนวณดูให้ดี เปรียบเทียบดูให้ดี ในคำพูดคำเดียวมีความหมายต่างกันอย่างนี้.

ที่พูดว่า งานเป็นพระเจ้า เราต้องบูชางานอย่างพระเจ้านั้น เพราะว่างานนั้นเป็นธรรมะอย่างหนึ่ง ในธรรมะ ๔ ความหมาย. เราพูดกันแล้วพูดกันอีก เรื่องธรรมะ ๔ ความหมาย ย้ำแล้วย้ำอีก เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องย้ายอยู่เสมอ:— ธรรมะคือ ธรรมชาติ, ธรรมะคือ กฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือ หน้าที่ตามธรรมชาติ, ธรรมะคือ ผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ตามธรรมชาติ; คำว่า ธรรม หรือธัมมะ คำเดียวมันสำเร็จอยู่ที่การงาน คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาตินั่นเอง เราต้องทำหน้าที่อันนี้. ทำหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติก็คือทำทุกอย่าง นับตั้งแต่หาอาหารกินแล้วกับบริหารร่างกายประจำวันที่จะต้องทำนี้ มันก็เป็นการงาน.

แม้การศึกษาเล่าเรียนชั้นไหน ระดับไหนก็ตาม มันก็เป็นการทำงาน เพื่อผลอะไรอย่างหนึ่งข้างหน้า. เรามีความรู้มีการศึกษาแล้ว เราก็ทำการทำงานที่เป็นอาชีพ โดยเฉพาะนี้มันก็เป็นการทำงาน. พร้อมกันนั้นเราก็ต้องรู้จักทำในภายใน คือทำจิตใจ ตามทางของศาสนา ให้เป็นปกติสุขอยู่ได้; แม้การปฏิบัติข้อนี้มันก็คือการทำงาน. คุณเข้าใจคำว่า “งาน” นี้ให้ดีๆ, คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติ อย่างที่จะ หลีกเลี้ยงไม่ได้. เพราะฉะนั้น เมื่อมันเป็น กฎของธรรมชาติ แล้ว มันเป็นพระเจ้า, ระวังให้ดี อย่าทำเล่นกับมัน.

เมื่อมันเป็นกฎของธรรมชาติ หรือเป็นตัวธรรมชาติ, มันจึงเป็นพระเจ้า คือว่าเราหลีกเลี้ยงไม่ได้; เราต้องทำให้ถูกต้องตามที่กฎธรรมชาติต้องการ. เราจะ เรียกว่า พระเจ้า ก็ได้ หรือจะเรียกว่า กฎของธรรมชาติ หรือธรรมชาติเฉยๆ ก็ได้. เพราะฉะนั้น เราจะคงถือว่า งานนี้คือพระเจ้า ในลักษณะอย่างนั้น. ถ้าให้ง่ายเข้ามาหน่อย ก็พูดว่า การทำงานนี้ทำให้มีพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา. คุณฟังให้ดีๆ ว่าการ ทำงานทุกอย่าง อย่าง คือการทำให้มีพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา; นี้หมายถึงงาน บริสุทธิ์ ทำงานเพื่องาน ตามกฎธรรมชาติ อย่างที่พูดมาแล้ว. การทำเช่นนี้มันทำให้ มีสิ่งที่เรียกว่า ธรรม หรือพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา.

พูดตามตำนานศาสนาบางศาสนา เขาว่า ทำร่างกายนี้ให้เป็นวิหารของ พระเจ้า ไม่ใช่เป็นที่หาความสุขทางเนื้อหนัง. พูดอย่างพุทธบริษัทเราก็คือว่าทำร่างกายนี้ ให้เป็นเรือแพสำหรับข้ามฟาก, เหมือนภาพปริศนาธรรม ภาพเขียนภาพหนึ่งอยู่ใน ตึกนั้น เขาชื่อภาพข้ามฟาก คือร่างกายนี้ถูกทำให้เป็นยานพาหนะ ข้ามฟากจากวัฏฏ- สงสาร ไปสู่นิพพาน; นี้มันก็เหมือนกับพวกอื่น อย่างคริสเตียนเขาพูดว่า “ร่างกายนี้ เป็นวิหารของพระเจ้า, อย่าทำให้สกปรก”, อย่าใช้ไปทางเนื้อหนัง หากความเอิร์ดอร่อย ทางเนื้อหนัง; ให้ทำร่างกายนี้ให้ถูกต้องตามกฎของพระเจ้า ให้เป็นวิหารที่อยู่อาศัยของ

พระเจ้า. เนื้อตัวของเรานต้องทำให้เป็นวิหารของพระเจ้า อย่าไปทำให้สกปรก เป็นที่
หาความเอรีคือร้อยทางเนื้อหนัง เหมือนที่เต็ก ๆ สมัยนั้นบูชากันนักหนา. การศึกษา
การเล่าเรียนหรืออะไรทั้งหมด เพื่อความสุขทางเนื้อหนังทั้งนั้น, นั้นมันทำร่างกายให้
สกปรก จนไม่เป็นที่อยู่อาศัยของพระเจ้าได้. ไปกิดคุให้ตี ๆ พวกคุณก็รวมอยู่ใน
จำพวกเต็ก ๆ เหล่านั้น.

ไปกิดคุให้ตี ๆ มันอาจจะเป็นได้ ที่จะทำงานเพื่อเงิน; มีเงินมากแล้วก็
หรรุหกรันให้สนุกสนานกันเสียที, อย่างนั้นมันคิดจะทำร่างกายให้สกปรก ไม่
เป็นที่อยู่ของพระเจ้าไปเสียตั้งแต่ที่แรกแล้ว. เราจะต้องทำให้ตรงตามกฎของธรรมชาติ
มีร่างกายเพื่อเป็นที่ตั้งที่อาศัยของการกระทำชนิดหนึ่ง ตามหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ;
แล้วก็เพื่อถึงสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ตามกฎของธรรมชาติ. พุทธบริษัทเราว่า
ทำให้เป็นเรือแพข้ามฟาก, คริสเตียนว่าทำให้เป็นวิหารของพระเจ้า. นี่คือข้อที่ว่า
ทำงานให้ตี ๆ ให้บริสุทธิ์ ให้ทำงานเพื่องาน แล้วก็จะเป็นการทำให้พระเจ้าอยู่กับเรา
อยู่ในเนื้อในตัวของเรา, ความคับทุกข์อยู่ในตัวชีวิตนั้นเอง; เรียกว่าข้ามฟากจาก
วิญญูสงสารไปสู่นิพพาน คือคับเสียซึ่งภาวะที่เป็นทุกข์ ให้เหลืออยู่แต่ภาวะที่ไม่มี
ทุกข์; ข้ามฟากจากวิญญูสงสารไปสู่นิพพาน เขามีความหมายกันอย่างนี้.

อย่าลืมในข้อที่ว่า ธรรมะคือพระเจ้า พระเจ้าคือธรรมะนี้ ว่ามีความหมาย
อย่างไร? ซึ่งเราพูดกันมานานแล้ว. ให้รู้จักธรรมะในฐานะที่เป็นพระเจ้า; ให้รู้จัก
พระเจ้าในฐานะที่เป็นธรรมะ; แล้วก็ทำเนื้อตัวให้เป็นที่อยู่ของธรรมะ ของพระเจ้า.
ผู้ที่ทำงานอย่างคืออย่างถูกต้อง อย่างบริสุทธิ์นั้น ให้รู้สึกว่าเขาเป็นผู้ทำตามที่พระเจ้าสั่ง
พระเจ้าจึงพอใจในเขา จึงโปรดปรานเขา. คนที่ไม่ทำงาน หรือทำงานไม่บริสุทธิ์นั้น
เป็นคนคือดิ่งต่อพระเจ้า เป็นคนทำสงครามกับพระเจ้า, พูดว่าทำสงคราม กับพระเจ้า
มีความหมายพอแล้ว.

คุณไปคิดนึกดูเอาเองว่า มนุษย์นั้นมันคือท่านสักเท่าไร ประกาศตนเป็นปฏิบัติกับต่อธรรมะ หรือต่อพระเจ้า แล้วทำสงครามกับธรรมะ หรือพระเจ้า. มันก็มีอะไร พระเจ้าก็ใช้ผู้คนที่เท่าของท่านสักเม็ดหนึ่ง เป็นชาตานออกมาตบหน้าคนนั้น มันก็พอสาสมกัน. อย่าไปกล้าทำทนายพระเจ้า หรือธรรมะ เพราะมันใหญ่เกินไป จนผมคำนวณให้ดูว่า ชี้อ่อนที่เท่าของท่านเม็ดเดียว ก็พอที่จะออกมาเป็นชาตาน เป็นยักษ์ เป็นมารตึงฝูตึงมากมาย แล้วตบหน้าคนนั้นให้ล้มลุกคลุกคลานอยู่ตลอดเวลา; นี่แหละน่ากลัว หรือไม่น่ากลัวลองคิดดู. ส่วนผู้ที่ทำงานบริสุทธ์ หรือทำงานถูกต้อง มันเป็นการทำตามคำสั่งหรือทำตามความประสงค์ของพระเจ้า พระเจ้าจึงโปรดปราน เขาจึงเป็นคนที่ได้รับอะไร ๆ ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

นี่เราพูดอย่างบุคคลาธิษฐานชนิดนี้กันมานานมากพอแล้ว ก็ลองดูอย่างธรรมาธิษฐาน หรือเป็นวิทยาศาสตร์กันดูบ้าง หรือจะดูอย่าง Logic ก็ได้ ว่าในการทำงานนั้นมันมีอะไร. คุณอาจจะไม่เคยเล่าเรียนเพราะเพิ่งบวช ๒-๓ วัน ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนข้อธรรมะ หรือชื่อของธรรมะ อันมีมากมายหลายสิบชื่อ. ชื่อธรรมะแต่ละชื่อ ๆ นั้นล้วนแต่เป็นธรรมะ; ธรรมะเหล่านั้นจะมีขึ้นมาทันที ในเมื่อเราทำการงาน. ตัวอย่างชื่อของธรรมะ เช่นว่า มีศรัทธา มีวิริยะ มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา, มีศีลจระ ทมะ บันติ ฉาละ ฯลฯ. ชื่อธรรมะเหล่านั้นฝ่ายธรรมะที่เป็นกุศล ล้วนแต่เรียกว่า ธรรมะข้อหนึ่ง ๆ ธรรมะทั้งหมดทุกข้อนี้ ทุกข้อนี้ จะมีในขณะทำงานอย่างบริสุทธ์. ถ้าทำงานเพื่อเนื้อหนังมันไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่ต้องพูดถึงกัน. ทำงานบริสุทธ์เพื่อพระเจ้านั้นเมื่อไร เมื่อนั้นจะมีธรรมะตามชื่อเหล่านั้น หลายสิบชื่อครบ.

ถ้าคุณเป็นคนจริง และทำงานจริง คือทำสำเร็จ ก็หมายความว่า มีสติ; เริ่มด้วยสติ, ถ้าเราไม่มีสติสัมปชัญญะที่เพียงพอ ย่อมไม่มีใครทำงานได้ จะมีแต่ความผิดพลาด มีแต่ความสะเพร่า มีแต่ความไม่เสมอดันไม่เสมอปลาย; เพราะฉะนั้นทำงานสำเร็จเมื่อใด ก็เรียกว่ามีสติเมื่อนั้น.

วิริยะ ก็เป็นชื่อธรรมะข้อที่เป็นกำลังงาน เป็นความเพียร เป็นความกล้าหาญ อะไรก็ตาม. การทำงานก็ต้องใช้ **วิริยะ**. ที่นี้เด็ก ๆ ของเราไม่ถูกสอนให้มี **วิริยะ** ที่บริสุทธิ์ แต่ถูกล่อเหมือนเอาขนมมาล่อ เอาลูกกวาดมาล่อ; เขาทำงานด้วยแรงล่อ ไม่ใช่ทำงานด้วยแรง **วิริยะ** ทำการงานจริงมันก็มีธรรมะสูงสุด เช่น **วิริยะ** ชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **วิริเยน ทุกขมจฺเจติ - คนลวงทุกข์เสียได้ด้วยเพราะ วิริยะ**.

ถ้าทำงาน ก็ต้องมี **สมาธิ** ในการทำงาน, ต้องมี **ปัญญา** ในการทำงาน; หรือโดยพื้นฐานทั่วไปต้องมี **ศรัทธา** ในการทำงานนั้นเสียก่อน. **ศรัทธา** เป็นของเริ่มต้น, วิเริ่มต้นด้วย แล้วก็พื้นฐานอยู่ตลอดเวลาด้วย.

คำว่า **ศรัทธา** ไม่ใช่หลับตาเชื่อ; **ศรัทธา** ต้องมาคู่กันกับ **ปัญญา** หรือว่าผสมเป็นสิ่งเดียวกันอยู่กับปัญญา. เรามีปัญญา แล้วจึงเชื่อ เราไม่เชื่อก่อนมีปัญญา. ถ้าใครพูดว่า มีศรัทธาก่อนมีปัญญา ผมคิดว่า เป็นคนพูดอย่างทำลายพุทธศาสนา. การที่เอาศรัทธาให้มาก่อนนั้นมันไม่ปลอดภัย; แล้วไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าที่ท่านสอนว่า อย่าเชื่อ อย่าเชื่อคนอื่น แม้แต่ตถาคตพูดก็อย่าเพื่อเชื่อ ต้องไปคิดจนเห็นแจ้งในเหตุผลเสียก่อน แล้วจึงเชื่อ. นี้ ศรัทธาต้องมาหลังปัญญา หรือมาพร้อมกันกับปัญญา อย่างนี้เสมอไป; นี้ก็เป็นธรรมะที่จะต้องมีอยู่ตลอดเวลาในการทำงาน.

ยกตัวอย่างหมวดธรรมสำคัญ ที่ชื่อ **สัจจะ** **ทมะ** **ขันตี** จากะ มีอยู่ตลอดเวลาในการทำงานนั้น เป็นเครื่องมือพิเศษที่สุด เป็นของสารพัดนึกที่สุด คือ ธรรมะหมวดนี้ **สัจจะ** **ทมะ** **ขันตี** จากะ พูดให้คิดปากคล่องปากชื่นใจไว้ :

สัจจะ - มีความจริงใจในสิ่งที่จะกระทำ.

ทมะ - มีการบังคับตัวเองให้ทำ.

ขันธ์ - มีความมอดกลืนออกทน เมื่อมันเกิดความเจ็บปวด หรือยากลำบาก หรืออุปสรรคมีขึ้นมา.

จาคะ - คือสละสิ่งที่ เป็นอุปสรรคเหล่านั้นอยู่เรื่อย; สละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในเนื้อในตัวของเราให้ออกไปเรื่อย.

คำว่า “จาคะ” ไม่ใช่เรื่องให้ทาน ไม่ใช่เรื่องกุศลส่งเคราะห์ง่าย ๆ หนึ่ง ๆ อะไรเช่นนั้น. คำว่าจาคะ ที่แท้จริง คือการสละสิ่งที่ ไม่ควรจะมีอยู่ในเนื้อในตัวของเราออกไป เช่นความตระหนี่ถี่เหนียวเป็นข้อต้น ข้อแรก เป็น ก ขอ ก กา ของจาคะ; คือสละความตระหนี่ถี่เหนียว ที่มีอยู่ในเนื้อในตัวของเราออกไป เรียกว่า จาคะ. นี้ไม่ใช่แต่เฉพาะความถี่เหนียวที่ต้องสละออกไป, อะไรทุกอย่างที่เป็นความเห็นแก่ตัว ต้องสละออกไป. ความโลภ ความโกรธ ความหลง อะไรทุกอย่าง ทุกข้อของกิเลสต้องสละออกไป ต้องระบายออกไป; คือว่าเปิดรูไว้เสมอ ที่จะให้มันไหลออกไป ๆ ตลอดเวลา นั้นแหละมันจึงจะเป็นจาคะ. นับตั้งแต่เอาอาหารให้สัตว์กิน เอาบัจฉัยในการยังชีพแจกคน เรื่อยขึ้นมาจนถึงช่วยเหลือคนที่มีความทุกข์ อะไรก็ตาม นี่มันเป็นการเปิดระบายรูให้รั่ว ให้สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตัวนั้น รั่วไหลออกไปจากตัวเรื่อยไป; จาคะหมายความว่าอย่างนี้. เราอย่าประมาท อย่าผลอในข้อนี้, จงเปิดรูรั่ว ให้สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตัว รั่วออกไปเรื่อย. สงเคราะห์คนอื่น เมตตาการุณาแม่แก่ สัตว์เคราะห์จាន เห็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ มีความสุขเมื่อได้กินอาหาร เราก็มีความสุขด้วย ให้ทำไปเรื่อย ๆ เป็นประจำวันเลย. ยังมีมากอย่างคล้ายกัน เอามาจาระไนไม่หมด.

ในการทำงานนี้เป็นเรื่องที่เราต้องเสี้อสละความเห็นแก่ตัว คุณจะได้ถึง การงานในการศึกษาก็ได้ แม้แต่การกีฬาก็ได้ ถ้ามันเป็นเรื่องที่ทำให้มนุษย์ เป็นมนุษย์ละก็ เรียกว่าเป็นการงาน ไม่เฉพาะการงานทำไรไถนา อาชีพโดยตรง. คำว่า

การงาน^{นี้}เขาหมายหมดเลย ถึงหน้าที่^{ที่} ที่มนุษย์จะต้องทำตามกฎธรรมชาติ. เราเกิดขึ้นมา มีชีวิตขึ้นมา เราก็ต้องมีอาหารกิน, เราบริหารร่างกายให้ถูกต้อง เรื่องกิน เรื่องอาบ เรื่องถ่าย ทุกอย่าง^{นี้}ก็เรียกว่าการงาน; เราต้องศึกษาเล่าเรียน ให้มีวิชาความรู้ ความสามารถในหน้าที่ต่อไป ^{นี้}ก็คือการงาน การงานคือการศึกษา; แล้วต่อไปเราก็ทำการงานจริงๆ ลงไป ^{นี้}ก็คือการงาน. แล้วเรายังต้องระวังเรื่องจิตใจภายในภายในทางวิญญาณอีก, ^{นี้}ก็คือการงานอีกเหมือนกัน.

คำว่า “การงาน” หมายความว่า ^{สิ่ง}ที่มนุษย์จะต้องทำทั้งทางกายและทางวิญญาณ, ^{ซึ่ง}เพื่อผลทางกายและทางวิญญาณ. เมื่อจะต้องทำหมคอย่าง^{นี้} คุณก็ต้องคิดว่า ธรรมะอันไหน ที่จะขาดไปเสียได้, ต้องมีครบไปหมด. ฉะนั้นธรรมะทุกข้อ หลายสิบข้อในพุทธศาสนา จะมีครบถ้วนอยู่ในการทำงาน. แม้จะทำงานอย่าง^{ที่}เรียกว่า ทำมาหากิน. ทำมาหากินอยู่ในไร่นา มันก็มีธรรมะเหล่านี้ครบ : ต้องมี ^{สัจจะ} – ความจริงใจ, ^{หมะ} – บังคับตัวเอง, ^{ขันติ} – อุตทน, ^{จาคะ} – ระบายรูรั่วให้ความชั่วที่มันจะเป็นข้าศึกแก่หน้าที่การงาน^{นี้} ให้ร่วงไหลไปเรื่อย ให้คงทำงานอยู่ได้เป็นอย่าง^{ที่}เรื่อย.

คนที่ทำนาน^{นี้}ก็ต้องมี ศรัทธา, ต้องมีความเพียร, ต้องมีสติ, มีสมาธิ, มีปัญญา. คนไม่มองกันในแง่^{นี้} ไปมองอย่าง^{ไร}งเขลาว่า หางเงินไว้ก่อน แก้เผ่าจึงค่อยปฏิบัติธรรม; ^{นี้}นี่ถึงขนาดเป็นบ้าทางวิญญาณ. ความโง่งม^{นี้}ต้องถือว่ามากถึงขนาดที่เป็นบ้าทางวิญญาณทาง *spiritual* ของพระเจ้า. คนที่ทำงานอยู่^{ที่}ควรจะพอใจ ควรจะบูชาตัวเอง ควรจะเคารพตัวเอง ว่า^{นี้}มันเป็นการกระทำทุกอย่าง มีธรรมะทุกอย่างอยู่^{ใน}นี้ หาให้พบ : มี ^{ศีล} ก็คือบังคับตัวเอง, มี ^{สมาธิ} คือความมั่นคงในการทำงาน, มี ^{ปัญญา} คือมีความฉลาดในการทำงาน; มี ^{ศีล} ^{สมาธิ} ^{ปัญญา} ครอบอยู่^{ใน}การทำงาน. มีหน้าที่เพียงจะขยาย ^{ศีล} ^{สมาธิ} ^{ปัญญา} ^{นี้} ให้สูงให้มากขึ้นไปอีกตามลำดับ

จนเป็น คีล สมาธิ บัญญา ชนิดที่ทำงานทางจิต ทางวิญญาณได้ คือดับทุกข์ทางจิต ทางวิญญาณได้. เพราะฉะนั้นงานก็คือสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะทุกชนิดทุกอย่าง แล้วงานมันก็คือสิ่งสำคัญของชีวิตเท่านั้นเอง ; **ทั้งนี้เราถือว่าชีวิตที่แท้จริงคือตัวการงาน** **ตัวการงานนั้นแหละคือตัวชีวิต** อย่าแยกชีวิตออกจากการทำงานเป็นคนละอย่าง คนละเรื่อง เคี้ยวมันก็จะแยกกันออกไปเรื่อย.

คุณลองคิดเสียว่า **ชีวิตคือการทำงาน การงานคือชีวิตจะดีกว่า**; นี่หมายถึงตัวชีวิตที่แท้ก็คือตัวการงาน. ถ้าปราศจากการงานชีวิตก็ไร้ความหมาย เหมือนกับไม่มีคือตายทางวิญญาณนั่นเอง. ถ้าปราศจากการงานอย่างที่ว่ามาแล้ว ชีวิตก็คือความตาย; แล้วก็ตายทั้งทางกายทางวิญญาณด้วย. ลองไม่ทำงานซิ ไม่มีอะไรกิน ก็ต้องตายทางร่างกาย ; ลองไม่ทำงานทางวิญญาณซิ มันก็ปราศจากความสุขทางวิญญาณหรือมีค่าเท่ากับไม่มีชีวิตอยู่. **เพราะฉะนั้นคนที่ไม่มีธรรมะหนักคอกคนตายแล้ว** ทั้งที่ยังเดินได้อยู่นี้ มันก็คือคนตายแล้ว. **เราจึงถือว่าตัวจริงตัวแท้ของชีวิตนั้นคือการทำงาน** **การงานนั้นแหละคือตัวแท้ตัวจริงของชีวิต.**

อุกสาห์ทำสมาธิ คือเพ่ง ๆ เพ่งพิจารณาอย่างละเอียดอย่างถูกต้องให้เห็นความจริงข้อนี้ ให้เห็นชัดแจ่มลงไปเลยว่า **ชีวิตคือการทำงาน การงานคือชีวิต.** เราไม่มีการทำงานก็คือว่าเราหมดชีวิตหรือสิ้นชีวิต. แล้วงานก็ต้องเป็นงานบริสุทธิ์อย่างที่ว่างานเพื่องาน, ไม่ใช่งานเพื่อกิเลสหรือเพื่อเนื้อหนัง. นี่พูดอย่างตรง ๆ ภาษาวិทยาศาสตร์ ไม่พูดอย่างภาษาอุปมาเป็นพระเจ้าเป็นอะไร. แล้วคุณก็เคยเรียนวิทยาศาสตร์ เป็นผู้รู้จักใช้เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ก็พอจะมองเห็นได้ เข้าใจได้.

งานก็คือธรรม, ชีวิตก็คือธรรม, พุคอย่างนี้บางคนอาจจะงง. **ตัวงานก็คือตัวธรรม** **ชีวิตก็คือตัวธรรม**; ธรรมะ ในที่นี้ไม่ใช่การกระทำ งาน, **ตัวงานนั้น**

คือตัวธรรม ชีวิตก็คือตัวธรรม หรือธรรมชาติ; งานก็คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ. ชีวิตนี้เต็มไปด้วยหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ, ก็คือธรรมด้วยกัน หรือรวมอยู่ในกลุ่มกฎของธรรมชาติด้วยกัน. นี่คือข้อที่ว่าให้มองดูให้ดีๆ งานนั้นเป็นบรมธรรมอยู่ในตัวมันเอง. หน้าที่เพื่อหน้าที่ หน้าที่บริสุทธิ์นั้น เรารู้จักกันแล้วว่า เป็นบรมธรรมข้อที่ ๓; งานคือสิ่งนี้ มันเป็นบรมธรรมอยู่อย่างน้อยในข้อนี้.

ที่^๕ ขอ^๕เรื่องปลุกย่อยบ้าง ที่มันแฝงกันอยู่ หรือมันแอบอิงกันอยู่ งานนั้นแหละคือครูบาอาจารย์ที่^๕ที่สุด. คุณก็มีครูบาอาจารย์อยู่ที่โรงเรียนที่มหาวิทยาลัย; แต่ผมยังมองไกลไปกว่านั้น หรืออยากจะมีครูชนิดที่เป็นตัวการงานนั่นเอง เป็นครูบาอาจารย์. ครูสอนที่โรงเรียนนี่ก็เป็นเรื่องเบื้องต้นชั้นวิเริ่ม แล้วก็ไปครูทางฝ่ายร่างกายไปเสียมากกว่า; จนกว่าเมื่อไรเรามีความเจนจัดทางการทำงาน เมื่อนั้นเรามีการงานนั้นเป็นครู. การทำงานผิดพลาดมันก็เป็นครูสอนอย่างคืออย่างวิเศษ; คือมันทำให้เกิดความเจ็บปวดที่ต้องคิดมาก ต้องอะไรมาก ถ้าทำงานถูกต้อง มันก็เป็นครูสอนเหมือนกัน.

ความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู; แต่ความผิดนั้นแหละสอนดีมากกว่าความถูก. ความถูกทำให้หลง พอใจและหลง; ความผิดทำให้ต้องคิดมาก. แต่เด็กสมัยนี้มันสมัครไปฆ่าตัวตายเสีย ไม่นึกที่จะรับเอาความผิดเป็นครู; มันไม่แก้ตัวใหม่ ไม่แก้ตัวใหม่ มันไปทำอย่างที่ว่า ถ้าไม่ได้ตามใจก็ไปกินยาฆ่าแมลงให้ตายเสียดีกว่า. นี่คือการผิดพลาดของการสั่งสอน หรือการศึกษาแห่งสมัยนี้. ไม่สามารถจะสอนให้เด็ก ๆ รู้ว่า ความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู; การงานนั้นก็เป็นครู เพราะการงานมีทั้งผิดพลาดและถูกต้อง. ถ้าอยู่อย่างไม่ทำอะไรเลย คนก็จะโง่งง ๆ โง่งง ๆ; ถ้าคนขยันทำการงาน ถูกก็ตาม ผิดก็ตาม ทำมันไปให้ดีที่สุด, การงานนั้นมันก็จะสอนให้ดีที่สุด อย่างที่หาไม่ได้ในโรงเรียนจากโรงเรียน. การงานมันให้ความเจนจัด ความชำนาญ ความเห็นจริงโดยประจักษ์ ซึ่งครูที่โรงเรียนให้ไม่ได้, ให้

ได้แต่คำพูดให้ได้แต่หลักวิชาซึ่งเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นคำพูด เป็นแนวความคิดเท่านั้นอีก. ที่นี้เราเอาอันนี้มาทำให้เป็นรูปการงาน แล้วก็ไปตามเรื่องของการงาน, ความผิดก็เป็นครู, ความถูกก็เป็นครู.

ดูตัวอย่างเด็กเล็กๆ แม้เขาพูดไม่ได้ แต่ถ้าไปทำอะไรเข้า สิ่งที่เขาไปทำอะไรเข้า มันจะสอนเขาเอง แล้วมันดีกว่าครูสอน. เช่นเด็กเล็กๆ ไปจับของที่ร้อนๆ หรือไปจับไฟเข้า หรือไปจับมีดไม่ถูกวิธีเข้า มันก็เผามือเขาบ้าง โหม้เขาบ้าง บาดมือเขาบ้าง, ไม่ต้องมีใครสอนมันก็ไม่ทำเองต่อไป. พ่อแม่หรือพี่เลี้ยงบอกอย่าไปจับ ยังไม่เชื่อ เพราะการสอนนั้นมันยังไม่เก่ง; ต่อเมื่อไปจับเข้ามันร้อน หรือมันบาดมือเขา ก็เป็นการสอนถึงที่สุด มันก็เชื่อ. อាកารอย่างนี้เป็นได้ แม้ในลูกสุนัข ลูกแมว ลูกไก่อะไรที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจ; มันเรียนได้จากตัวชีวิต จากตัวการงานนั่นเอง สุนัขที่มีอายุอยู่ถึงสิบปีจะฉลาดที่สุด รู้จักทำอะไรทุกอย่าง กัดงูเท่าตัวโตๆ ให้ตายก็ได้ สุนัขของเราตัวนี้เป็นอย่างนั้น; แต่ลูกสุนัขทำไม่ได้ ทำไม่เป็น จะซี้ซลาดและวิ่งหนีตัวข้าไป.

เพราะฉะนั้น ถือว่าการงานนี้เป็นครูบาอาจารย์ที่ดีที่สุด ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ประเภทไหน แล้วมันสอนความรู้ที่ลึกถึงนิพพานอยู่ตลอดเวลา. ครูบาอาจารย์ไม่ได้สอนความรู้เรื่องนิพพาน สอนเรื่องเลข เรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องอะไรต่างๆ เป็นวิชาไปทั้งนั้น; ส่วนการงานชีวิตนั้นมันสอนถึงนิพพาน. ให้บทเรียนที่ทำให้หน้าตาใส มานั่งร้องไห้ซี้ๆ อยู่ก็มี และมีอยู่บ่อยๆ, มันให้บทเรียนยากๆ อย่างนี้มา แล้วเราก็รู้จักต่อสู้ รู้จักแก้ไข รู้จักอะไรไปตามลำดับ จนหยุดร้องไห้ได้; กระทั่งมากเข้า มันเชี่ยวชาญมากเข้า ชำนาญมากเข้า เกยชิน หรือว่าชำนาญมากเข้า มันก็มีความรู้มากขึ้น จนทำให้หยุดร้องไห้ได้โดยเด็ดขาด คือไม่มีความทุกข์อีกต่อไปได้. นี้เรียกว่าการงาน

ในชีวิต นั้นแหละจะสอนให้อันถึงนิพพาน คือมันสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอเหมือนกัน. ถ้าเราฉลาดพอที่จะศึกษากับมัน และต้อนรับเอาได้.

ความผิดพลาดในการงานนี้จะสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ที่สุด. แต่พอมีความผิดพลาดชนิดที่จะมาสอนเกิดขึ้น เด็ก ๆ ก็จะสะบัดกันลุกหนีไป ไม่มองดูที่นั่น คือไม่สนใจที่จะแก้ปัญหาคือเป็นทั่วความผิดพลาด อย่างที่ที่สุดก็นั่งร้องไห้แล้วไปฆ่าตัวตาย; มันไม่พยายามที่จะเจาะแทงลงไป ที่ทั่วความผิดพลาดจนรู้ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามจิตใจหรือตามความอยากของเรา.

ที่นี้ถ้าว่าทำงานสำเร็จมันก็ไปกินไปเล่น ไปหาความสุขทางเนื้อหนัง, ไม่พิจารณาถึงความสำเร้จนั้น ในฐานะที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; กระทั่งมีวัยแก่ชรา ก็ไม่มองเห็นความไม่มีสาระอะไรของความสุขทางเนื้อหนัง. แต่ถ้าว่ากันโดยแท้จริงแล้ว ความที่ผ่านชีวิตและการงานไปมากนี้ มันทำให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในข้อเท็จจริงของชีวิตและการงาน ทำให้เบื่อง่ายในที่สุดได้ทั้งนั้น ไม่เร็วก็ช้า; เพราะเหตุนี้คนเราจึงเลื่อนชั้นไปได้ตามวัย กระทั่งวัยสุดท้ายมีจิตใจสูง จนถึงกับว่า ผ่านจากพรหมจารีไปได้ไปเป็นคฤหัสถ์, ผ่านจากคฤหัสถ์ ไปเป็นวนปรสัถ์, จากวนปรสัถ์เป็นสันยาสีอย่างที่เราว่ากันมา ตามลำดับชั้น หรือวัยของชีวิต. นี้ก็เพราะการงานทั้งนั้น ไม่มีสะพานอันอื่น ไม่มีบันไดอันอื่นที่จะให้คนผ่านไปจนครบทั้งอาศรม ๔ ในชีวิตนี้.

สรุปแล้ว ดูให้ถี่ ๆ จะเห็นว่า ชีวิตหรือการงานนี้ มันสอนให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, สอนเรื่องนิพพานอยู่ตลอดเวลา, สอนให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ จนครบลำดับของอาศรมทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นเราควรมีความสนใจ.

คำว่างงานโดยแท้จริง งานโดยบริสุทธ์นั้น ใจความสำคัญมันอยู่ตรงที่ รู้จักทำงานโดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู ว่าเป็นของกู. ทำงานโดยที่ไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู-ของกู มันเป็นเรื่องหมดเลย, มันเป็นเรื่องหมดตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ. แล้วทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, ทำงานเพื่องานเรื่อยไป. ทำงานเพื่องานตามหลักจริยธรรมสากลนี้ มันก็เป็นสิ่งที่ปราศจากตัวกู - ของกูอยู่แล้ว. คือมันไม่ทำงานเพื่อตัวกู แต่ทำงานเพื่องาน. สอนเด็ก ๆ ให้เข้าใจอย่างนี้ แล้วผู้ใหญ่ก็ทำงานเพื่องานไม่ใช่เพื่อตัวกู. ทำงานเพื่องานเพื่อหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เพื่อความต้องการของพระเจ้า; หรือพูดอย่างภาษาวិทยาศาสตร์ก็ว่า เพื่อมันก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. นี่ก็คือทำงานบริสุทธ์ไม่ใช่ทำงานเพื่อตัวกูหรือของกู; จนกระทั่งว่าชีวิตทุกชั่วโมงทุกนาทีผ่านไปโดยปราศจากตัวกู - ของกู.

ถ้าเราจัดเราทำถูกต้องไปทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการในชีวิตประจำวันแล้ว ชีวิตประจำวันก็ล่วงไป ๆ โดยปราศจากตัวกู ปราศจากของกู ที่เป็นกิเลสเป็นต้นเหตุอุปาทาน; นั่นแหละคือว่าการทำงานที่สูงสุด การงานที่ทำด้วยจิตว่าง. ดังนั้นมันจึงมีความไม่มีทุกข์ เป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา; เป็นตหังคนิพพาน คือนิพพานตามความประจวบเหมาะ ของการกระทำที่ถูกต้อง เป็นบรมธรรมอยู่ตลอดเวลา; แล้วมันก็เคยขึ้นไปในเรื่องนี้หนักขึ้น ๆ หนักขึ้น ๆ จนมันตายตัว ถ้ามันตายตัว มันก็เป็นนิพพานจริง ๆ. ถ้ายังไม่ตายตัว มันก็เป็นนิพพานชิมลอง; แต่รสชาติมันเหมือนกัน. ของตัวอย่างกับของจริง ถ้าไม่โก่งกันแล้ว มันต้องเหมือนกัน. ส่วนนิพพานนี้ไม่โก่งไคร แม้ว่า นิพพานชั่วคราว นิพพานชิมลอง มันก็มีรสชาติเหมือนกับนิพพานจริงที่เป็นตลอดกาล คือมันปราศจากความทุกข์ ไม่มี ความทุกข์.

เพราะฉะนั้นให้รู้จักทำงานบริสุทธ์, ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ก็เรียกว่า ทำงานบริสุทธ์; ทำงานที่มีอะไรเคลือบแฝง ทำเพื่อตัวกู เพื่อปากเพื่อท้องของกูนี้ไม่บริสุทธ์,

เป็นการทำงานเพื่อกิเลส. ทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ ^{นี้คือ}ทำงานบริสุทธิ์ แล้วเป็นนิพพานอยู่ในตัวมันเอง เป็นนิพพานอยู่ในตัวการงานนั้นตลอดเวลา ตามความประจวบเหมาะ. ^{นี่}แต่ละการงานจึงเป็นบรมธรรม : การงานจึงเป็นตัวความสุขอยู่ในตัวมันเอง, การงานจึงเป็นความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในตัวมันเอง, การงานจึงเป็นหน้าที่เพื่อหน้าที่อยู่ในตัวมันเอง; ^{แล้วก็ไม่ต้องสงสัย} เมื่อไม่มีตัวกู ของกูแล้ว มันก็มีความรักสากล คือความรักผู้อื่นทุก ๆ คนเหมือนกับตนเองหลงมคนทุก ๆ คนเข้าเป็นคน ๆ เดียวกัน มีแต่กัน ๆ เดียวไม่มีคนหลายคน ตามวัตถุประสงค์ของจริยธรรมสากล. ^{นี่}เราเรียกว่าพวกไปตามหลักจริยธรรมสากลก็ได้. ชีวิตก็คือบรมธรรมเพราะเหตุนี้ การงานคือบรมธรรมเพราะเหตุนี้.

ถ้าพูดตามหลักศาสนาคือความไม่เบียดเบียน อหิงสาแปลว่าไม่เบียดเบียน, เป็นบรมธรรมอย่างยิ่ง; เพราะไม่มีการเบียดเบียน, ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ^{แล้วก็ไม่มีตนเอง} ไม่มีผู้อื่น มีเหลืออยู่แต่ความไม่เบียดเบียน, ไม่มีเรา ไม่มีเขา, ไม่มีมีงไม่มีกู, ไม่มีอะไรทำนองนี้. ^{นี่}ไม่มีความเบียดเบียนเพราะการทำงานที่ถูกต้องในทางจิตทางวิญญาณ จนขึ้นมาได้ถึงระดับนี้ ^{นี้คือ}ที่ผมพูดว่า ทำงานด้วยจิตว่างหมายความว่าอย่างนี้, ด้วยจิตที่ปราศจากความรู้สึกว่า ตัวกู - ของกูอยู่เสมอ ^{แล้วก็ทำงาน}บริสุทธิ์อยู่เสมอ; ถ้าผลงานเกิดขึ้นก็ยกให้ความว่าง.

“^{นี่}อภิลक्षणให้ความว่างทุกอย่างสิ้น” หมายความว่า มีอะไรเกิดขึ้นมาอย่าเป็นตัวกู อย่าเป็นของกู. ทำงานผิดพลาดก็ไม่ต้องเป็นของกู ทำงานถูกต้องก็ไม่ต้องเป็นของกู. ให้มันเป็นของความว่างจากตัวกูอยู่เรื่อยไป มีสติปัญญาเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ที่จะแก้ไขความผิดให้ถูกต้อง; ^{แล้วก็}ไม่มีมีความสำคัญมันหมายผลงานเหล่านั้นว่าเป็นของกูด้วย เป็นของธรรมชาติทั้งนี้.

“กินอาหารของความว่าง อย่างพระกิน” นั้นมันมีปัญหาเกิดขึ้นจากที่มีคน เขาถามว่า ถ้าอย่างนั้นจะเอาอะไรกิน ? ก็ทำงานอยู่แล้ว ได้ผลงานแล้วเป็นของความว่าง ไปแล้ว ก็กินจากความว่าง กินอาหารของความว่าง ที่เก็บไว้ในคลังของความว่าง.

“ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวท” นี้หมายความว่า ถ้าทำอย่างนี้ ตลอดเวลานี้ มันไม่มีตัวเราเลยมาแล้วตั้งแต่ต้นจนบัดนี้. นี้เรียกว่าทำงานบริสุทธิ์ ทำงานด้วยจิตที่ปราศจากตัวกู - ของกู, เป็นงานอย่างใหญ่หลวง เป็นงานที่มากมาย เป็นบรมธรรมอยู่ในตัวมันเอง.

พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรืออะไรก็ตาม ท่านเป็นนักทำงาน และทำงาน ชนิดนี้ คือทำงานบริสุทธิ์. คนปุถุชนเป็นคนขี้เกียจ เป็นคนเห็นแก่ตัว ถ้าเนื้อหนังไม่ บังคับแล้วก็ไม่ทำงาน, ถ้ากิเลสทางเนื้อหนังอย่างเอร็ดอร่อยไม่บังคับแล้วมันก็ไม่ทำงาน. คนสมัยนี้ทำงานเพื่อหาเงิน เพื่อบำรุงบำเรอความสุขทางเนื้อทางหนัง, เพราะฉะนั้น ความสุขทางเนื้อหนังบังคับ ให้คนสมัยนี้ทำงาน. แต่พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ ท่านไม่มีกิเลสชนิดนั้นมาบังคับให้ทำงาน แต่ท่านกลับทำมากกว่า ทำอย่างไม่มีความเห็น แก่ตัว ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย. อย่างพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ หรือพระอรหันต์สืบ ศาสนานี้ เป็นการงานอย่างหนัก แล้วก็ไม่มีตัวที่จะต้องทำ ทำงานแบบ อนัตตา หรือสุญญตา อย่างนี้เขาเรียกว่าไม่มีตัวผู้ทำ, มีนามรูปที่บริสุทธิ์ ไม่มีความคิดว่าตัวนี้ เป็นผู้ทำ. รูปคือร่างกาย นามคือจิตใจที่บริสุทธิ์เต็มอยู่ด้วยปัญญา แต่ไม่มีความรู้สึก เป็นตัวกู - ของกู สองอย่างนี้มันทำ. ในกรณีพระอรหันต์ ก็เรียกว่าเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ นั้นแหละเป็นผู้ทำ.

พระอรหันต์คือบุคคลที่ยังมีขันธ์ทั้ง ๕ แต่ขันธ์ทั้ง ๕ บริสุทธิ์. ขันธ์ทั้ง ๕ นั้นไม่ประกอบไปด้วยอุปาทาน จึงเรียกว่าเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์. เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์

กลับทำงานได้มากกว่าและดีกว่า อย่างที่เปรียบเทียบกันไม่ได้, เพราะว่ามันคือ เป็นตัวบรมธรรมไปหมดทั้งเนื้อทั้งตัว. นี่ทำงานโดยอนัตตา โดยสุญญตา ไม่มีตัวผู้ทำ; เรียกว่าทำงานทุกชนิดได้โดยไม่ต้องมีตัวผู้ทำ. คนปุถุชนฟังไม่ถูก, เพราะนี่พูดภาษา ธรรม พุทธภาษาพระอรหันต์. คนปุถุชนมีแต่ตัวกู มีแต่ของกู ๆ จนถูกสิงค้ำอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้นเราก็มาชำระสะสางปัญหานี้กันเสียใหม่ แล้วมองให้เห็นชัดว่า การงานนั้นแหละคือบรมธรรม, บุชาการงานเหมือนพระเจ้าเกิด, บุชาการงานเป็น บรมธรรมเกิด.

บรมธรรม เป็นทั้งการงานและผลงาน โดยสรุปความว่า สิ่งที่เรา เรียกว่าบรมธรรมนี้ เป็นทั้งตัวการงาน และทั้งผลของงาน, ถ้าเอาตามหลักจริยธรรม สากล ๔ อย่างนั้น หน้าที่เพื่อหน้าที่นั้นคือตัวการงาน ส่วนความสุขหรือความเต็มเปี่ยม แห่งความเป็นมนุษย์นี้ มันเป็นผลของงาน; ถ้าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่แล้วมันได้ความสุข และความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, ส่วนความรักสากลนั้นเป็นทั้งการงานและผลงาน คือว่าเราต้องพยายามทำให้เกิดความรักสากล ไม่มีเรา ไม่มีเขา นี่เป็นตัวการงาน เพราะ เราต้องทำ; ถ้าทำไป มันก็เป็นความรักสากลขึ้นมาจริง ๆ ความรักสากลนี้ก็เลยเป็นผล ของงาน. ทั้ง ๔ อย่างนี้ เรารู้กันอยู่แล้วทุกคนมาหลายหนแล้ว ว่าทั้ง ๔ อย่างนี้ เรียกว่า**บรมธรรม**. เพราะฉะนั้นบรมธรรมมีได้ทั้งในรูปของการงาน และในรูป ผลของงาน.

ถ้าพูดตามหลักศาสนาคือ อหิงสา ไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งทางกาย ทั้งทางวิญญาณแล้ว การงานนี้ก็เพื่อผลอย่างนี้ หรือกระทำอยู่ในลักษณะ อย่างนี้. เมื่อทำงานไม่มีตัวกู - ของกู ก็ไม่เบียดเบียนตัวเองให้เดือดร้อน. เมื่อถึงที่สุด มันก็บรรลุนิพพานทุกชั้นเชิง เรียกว่านิพพาน ซึ่งก็ไม่เคยเบียดเบียนใครตั้งแต่ต้น จนปลาย. เพราะฉะนั้นบรมธรรมมีอยู่ในการทำงานที่ถูกต้อง ในการทำงานที่บริสุทธิ์.

นี่ บรมธรรมเกี่ยวกับการงานอย่างนี้ การงานเกี่ยวกับบรมธรรมอย่างนี้; ให้มองเห็น
 ในลักษณะอย่างนี้ แล้วการงานจะเป็นทั้งหมด เป็นของประเสริฐ เป็นสิ่งที่พิเศษใน
 ทุกแง่ทุกมุม; จะเป็นทั้งเหตุและเป็นทั้งผล คือเป็นทั้งบรมธรรม และเป็นเครื่องมือ
 ให้ได้บรมธรรม พร้อมกันไปในตัว.

ขอให้เห็นสิ่งที่เราเรียกว่า การงาน ในลักษณะเช่นนี้ อย่าให้เหมือนคน
 ธรรมดาเรามองเห็นว่า เป็นการหนัก ไม่จำเป็น ฤไม่ทำ และจะไม่ต้องทำอะไรเลย
 นอนรับมรดกได้ก็ยิ่งดี; อย่างนั้นมันเป็นคนที่โง่ที่สุด เพราะไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม, ไม่รู้ว่า
 การงานนี้คือการวิวัฒนาการทางจิตใจว่าจะถึงนิพพาน ไม่ใช่มานอนกินนอนหาความสุข
 ทางเนื้อหนังอยู่ที่นี้.

นี่คือความประสงค์ของการบรรยายในขั้นนี้ ก็เพื่อจะให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า
 การงานโดยถูกต้อง; ให้รู้จักการงานในฐานะที่เป็นพระเจ้า รู้จักการงานในฐานะที่เป็น
 บรมธรรม; แต่ถ้าพูดในปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว ให้รู้ว่า การงานนั้นแหละคือการ
 ปฏิบัติธรรม. อย่าทำปัญหาในชีวิตนี้ให้เป็นสองผักระหว่าง คือว่าทำงานอย่างหนึ่ง
 ทำบุญทำกุศลอีกอย่างหนึ่ง, นั้นมันยังโง่อยู่มาก. ให้รู้ว่าในตัวการงานนั้นเต็มไปด้วยบุญ
 ด้วยกุศลอย่างยิ่งอยู่แล้ว.

นี่เวลา ๑ ชั่วโมงของเราวันนี้ก็หมดไป.

คดีพยาน

สิ่งที่องคกรชกิด ด้วยจิตว่าง
ยกผลงานให้ความว่าง ทดสอบสั้น
เกินอาทร ของความว่างอย่างพระกัม
เทพเสรีจสั้น แล้วในแก้ว แต่หัวที่ ๑

อุปมาอุปไมย :-

งานด้วยจิตว่าง คือทำงานด้วยความคิดที่ไม่มีส่วนใด
แต่ปรารถนาจากความรู้สึก หรือความสำคัญมันหมาย เป็น "ตัวกู" หรือ
"ให้กู"; ได้แก่การ "ทำงานเพื่อตนเอง" ตามหลักจริยธรรมสากลนั่นเอง.
ยกผลงานให้ความว่าง คือ ได้ผลงานมาแต่ไร และอย่างไร
ใจ ก็ยกให้ "พระแห่งความว่างจากใจของ" ไม่มีความหมายมัน
ไว้ที่ "ของกู".

เมื่อออกจากทุกสิ่งเป็นสมบัติของธรรมชาติ นั่นก็เป็นไป
ตามเหตุตามมีจริงอยู่เนืองนิจ, กิ่งจากตัวตน ทั้ง ผู้กิน แล
สิ่งที่ถูกกิน, ดั่งนั้น การกิน เป็นสิ่งที่มิได้ ใดที่ ไม่มีผู้กิน
อยู่ตามธรรมชาติ แล้ว. เมื่อยกผลงานให้ความว่างได้แล้ว
การกินอะไรในขณะนั้น ก็คือ การกินอาหารของความว่าง อยู่ใน
ในตัวมันเอง ใดที่แน่นอน.

สิ่งที่องคกรชกิด "ตัวกู - ของกู" มาแล้วแต่
หัวที่ ความเทพเสรี มิได้มาแล้ว แต่หัวที่: จิตว่างสั้น
ไม่มีส่วนรู้คิดกับความเทพเลย; ไม่มี "ตัวกู" ส่วนรับเอา
ส่วน คนตลอดเวลาหัวที่ ๑; แล้วแต่ที่ จะเป็นความว่างตัว
กวด หรือว่างอย่างอาทร.

พุทธธรรม

ในทางพหุธรรม, ๒๕
๑๔ ส.ค. ๒๕๑๐.

บรมธรรม กับ ชาวบ้าน

- ๑๖ -

๒๒ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๕.๐๐ น. แล้ว วันนี้
จะได้อ่านถึง เรื่อง บรมธรรม กับ ชาวบ้าน. สิ่งที่เราเรียกว่า
“บรมธรรม” นั้น ต้องหมายถึง ภูมิธรรมในประเภทปรมัตถธรรม
หรือโลกุตตรธรรมเสมอไป. คำว่า *บรมธรรม* ก็แปลว่า ธรรม
ชั้นสูง หรือว่าเป็นธรรมอย่างยิ่งอยู่แล้ว. ถ้าเป็นธรรมอย่างยิ่ง
ก็ต้องมีเนื้อความที่ยิ่ง จึงได้เรียกว่า *ปรมัตถ์* คือบรมอรรถะ. และ
ความยิ่งนั้นมันต้องยิ่งกว่าธรรมคา คือยิ่งกว่าวิสัยโลกตามธรรมคา;
เพราะฉะนั้น จึงได้เรียกว่า “*โลกุตตรธรรม*” – ธรรมที่ยิ่งไปกว่า
วิสัยโลกตามธรรมคา, หรือว่าแม้แต่จะเริ่มเอียงไปในทางสูงกว่าวิสัย
โลก ตามธรรมคาก็ยังได้.

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อาจจะถูกถามว่า ถ้าอย่างนั้นพวกชาวบ้านจะมีบรมธรรม
ได้อย่างไร ? ชาวบ้านนี้เป็นพวกที่อยู่ในวิสัยธรรมคา หรือยิ่งกว่าธรรมคา ? สำหรับ

คำถามนี้ ขอบตอบอย่างสั้น ๆ ที่ก่อนว่า ชาวบ้านตามแบบพุทธบริษัทไทยสมัยโบราณ ที่ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ย่อมมีบรมธรรมอยู่แล้วในตัว; แม้ว่าจะไม่ใช่ระดับสูงสุด ก็ต้องจัดไว้ว่า อยู่ในแนวของบรมธรรม.

การที่พูดว่า ชาวบ้านพุทธบริษัทแบบไทยนี้ ก็หมายเอาภูมิธรรม หรือ คุณธรรมที่มีอยู่จริง มิได้หมายเพียงว่าเป็น ๆ กัน ไปตามธรรมเนียม ตามทะเบียน. ขอให้ คิดดูให้ดีว่า ชาวบ้านพุทธบริษัทแบบไทยที่ยังไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมสมัยใหม่ นี้ต่าง กันอย่างไรกับชาวบ้านสมัยนี้. เมื่อพูดถึงชาวบ้านก็มักจะใช้คำว่า พวกทาสี ทาสา ยายมี ยายมา กันมากเกินไป; นั่นก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่า “ชาวบ้าน” นี้ ควรจะหมายขึ้นมาถึงว่า แม้ผู้ที่มีสติปัญญา มีชาติมีสกุล สูงกว่าชาวไร่ชาวนาก็ยังได้, เพราะคำว่า “ชาวบ้าน” นี้หมายถึงคนที่ยังไม่ได้บวช และเป็นชาวบ้านแบบที่มีวัฒนธรรม เครื่องครัดในศาสนา ตามแบบโบราณ จะเป็นทาสี ทาสา หรือไม่ใช่ทาสี ทาสา ก็ได้ทั้งนั้น. ความมุ่งหมาย ของเราอยู่ตรงที่ว่า เป็นชาวบ้านที่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีของพุทธบริษัท อย่างไทย; หรือพูดให้ระบุดังไป ไม่จำกัดเวลา ไม่จำกัดพวก ไม่จำกัดศาสนาก็ยังได้ คือได้แก่ชาวบ้านที่ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม นี้แน่นอนกว่า. เขาจะเป็นคริสเตียน หรือเป็นอิสลาม หรือเป็นอะไรก็ได้ ถ้าเขาอยู่ในสภาพที่ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมแล้ว จะมีบรมธรรมอยู่แล้วโดยไม่รู้สีกตัวก็ได้. นี้เรียกว่าเราขยายขอบเขตของบรมธรรมออกไป ให้กว้างที่สุดเท่าที่จะกว้างได้, แต่ก็อยู่ในสภาพที่เป็นจริง หรือมีอยู่จริง.

คนที่ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของวัตถุนิยม ก็คือไม่เห็นแก่ตัว เพราะไม่ เห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง. ไม่เห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนังเสียอย่างเดียวนั้น ก็จะเป็น บรมธรรม ขึ้นมาทันที, เป็นขึ้นมาในตัวเองทันที. คนที่เขาเห็นแก่ศาสนา เห็นแก่พระเจ้า เห็นแก่ความดี ความจริง หรือแม้ที่สุดแต่คนที่เขามาพูดตามประสาของเขา

ว่าอายุสี่สางเทวดา; เขาเป็นคนที่ละอายต่อสี่สางเทวดา ก็หมายความว่า ไม่กล้าทำอะไร ผิด ๆ แม่ในที่ลับที่ไม่มีใครเห็น. นี่ก็มีความละอายต่อบาป, ชาวบ้านอย่างนี้ เรา เรียกว่า ชาวบ้านที่มีบรมธรรมอยู่ในตัวโดยไม่รู้สึกรู้สีก้าว.

พวกคุณอายุยังน้อย ไม่สามารถทันเห็นสภาพของ บู้ ย่า ทา ยาย ในสมัยก่อน แต่ที่พอจะนึกเห็นได้บ้างว่า บู้ ย่า ทา ยาย นั้น อยู่ในสภาพที่กลัวบาป ละอายแก่บาป มากกว่าคนสมัยนี้; นี่ก็เพราะว่าไม่ตกไปอยู่ใต้อำนาจของวัตถุ ของเนื้อหนังนั่นเอง. วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปมาก; หรือถ้าพูดให้ถูก ก็คือวัฒนธรรมสลายตัวไปมาก. วัฒนธรรมไทยแท้แต่โบราณของพุทธบริษัทนั้น สลายตัวไป สลายตัวไปมาก เพราะ อารยธรรมแผนใหม่.

คำว่า อารยธรรมแผนใหม่ นี้คุณต้องเข้าใจว่า มันคืออะไร? เขาเรียกกันว่า อารยธรรม, ที่แปลว่าธรรมที่ประเสริฐ, ธรรมของพระอริยเจ้า. ชื่อมันสูงสุดหรือมัน โด่งดัง แต่เนื้อตัวของมันกลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือเลวลงหรือสกปรก หรือ มอมแมมไปด้วยเรื่องทางเนื้อหนัง. เพราะฉะนั้น อย่าเอาคำพูดเป็นเกณฑ์เป็นอันขาด สมัยนี้ยังสับสนไปหมด. เช่นคำว่า อารยธรรม นี้เป็นตัวอย่าง ตัวหนังสือหมายความว่า ธรรมของอารยชน หรือของพระอริยเจ้า; แต่แล้วมันกลับไปมอมแมมด้วยเรื่องเนื้อหนัง มากไปกว่าเดิม. นี่เราไม่ได้ใช้คำๆ นี้พูด, แล้วอารยธรรมต่อไปข้างหน้า มันก็แทบ จะไม่มีศีลธรรมอะไรเหลือก็ได้, มันเป็นอารยธรรมทางวัตถุ.

อารยธรรมทางวัตถุนั้น ทางหนึ่งก็มีลู่กระเบิด กระทั่งลูกระเบิดปรมาณู นั้นแหละคืออารยธรรม. อีกทางหนึ่งก็คือเนื้อหนัง ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง ที่เขาประคิษฐ์ประคอยกันขึ้นใหม่ ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด. นี่คืออารยธรรม ที่คนสมัยนี้พูดตาม แบบใหม่ของเขา, เรื่องกิน เรื่องเล่น เรื่องอะไรที่มันประเสริฐวิเศษตามแบบของเขา;

พร้อมกันนั้นก็ต้องมีอาวุธปืนใหญ่ อาวุธปรมาณู อาวุธอะไรสำหรับรักษา หรือแสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง. เมื่อก่อนเขาไม่มีอย่างนี้ ไม่ก้าวหน้าในทางนี้ แล้วก็ไม่มีอย่างนี้นั้นแหละคือตัวอารยธรรม แต่เรายังไม่ได้เรียก ยังไม่มีคำนี้เรียก. คำว่า อารยธรรม หรือ civilization นี้ระวังให้ตี อย่าเอามาปนกันกับเรื่องบรมธรรม; มันถูกใช้ไปในความหมายต่างกันไปแล้ว ทั้งที่ตัวหนังสือมันเป็นเครือเดียวกัน.

สำหรับชาวบ้าน ที่ยังไม่เป็นทาสของวัตถุนิยมนั้น มีบรมธรรมอยู่ในตัว; นี้หมายถึงว่าจะ มองคุณันในแง่จริยธรรมสากล หรือในแง่ของพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ก็พอกกล่าวได้ว่า เขามี หรือเริ่มมี หรือเดินไปในกระแสแห่งบรมธรรม.

เกี่ยวกับความสุข ชาวบ้านแบบโบราณเขามีความสุข ความเย็นใจ มากกว่าคนสมัยใหม่นี้ คนสมัยโบราณเขามีความสุขเย็น คือสุข ข สะกด. คนสมัยนี้มีความสุขร้อน คือสุข ก สะกด. ขี่เรือบินนั่งรถยนต์กันสนุกสนาน แต่ว่าในใจมันก็ร้อน ยิ่งกว่าความร้อนในเครื่องยนต์ ของรถยนต์ ของเรือบินนั้นเสียอีก : ร้อนด้วยตัดหาอุปาทานบีบคั้นแผดเผา. คนขี่ก็ร้อน ในใจของคนขี่ก็ร้อน ในตัวยานพาหนะนั้นก็ร้อน. เพราะฉะนั้นจึงมีความสุขชนิดสุข ก สะกด คือสุขร้อน เหมือนกับต้มให้สุก เผาให้สุก เช่นนั้น; แต่แล้วก็เอาความเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ทางเนื้อหนังมาปิดไว้ มากลบเกลื่อนไว้เหมือนยาพอกแผลไปวันหนึ่ง ๆ.

ถ้าจะดูกันในความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ : คนโบราณมีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในตัว หรือโดยธรรมชาติมากกว่าคนสมัยนี้, ซึ่งกลวงเป็นโพรง, กลวงเป็นโพรงมากขึ้นทุกที, เหมือนต้นไม้ต้นหนึ่ง กูแต่ไกลดูสวย แตมมีดอกด้วยเข้าไป แต่เข้าใกล้ ที่ไหนได้ กลวงเป็นโพรง มีไฟไหม้อยู่ในโพรงกลวงไปหมด นานมาแล้ว ยังมีแต่จะตายแหล่มีตายแหล่.

ถ้าคุณในแง่ที่ ๓ ที่ว่า ทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่. คนที่เขา มั่นคงในศาสนา ยึดมั่นในบุญในกุศลไม่ได้ทำงานเพื่อเนื้อหนัง, หนีระวังให้คิด. หนีผม ไม่ได้หมายความว่า คนโบราณจะไม่รู้จักเนื้อหนัง, หรือว่าไม่เห็นแก่เนื้อหนังกันเสียเลย; เขาเห็นเป็นเรื่องเล็ก เป็นเรื่องที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖; แต่เห็นเรื่องศาสนา หรือ เรื่องพระเจ้า เรื่องพระธรรม เป็นเรื่องที่ ๑; ไม่เหมือนคนสมัยนี้ ซึ่งเอาเรื่อง เนื้อหนังเป็นเรื่องที่ ๑; สามารถที่จะขว้างทิ้งศาสนา หรือพระพุทธเจ้าเสียเมื่อไรก็ได้ ถ้ามีคนเอาเนื้อหนังมาให้มากสักหน่อย. เพราะฉะนั้นคนที่จิตใจบริสุทธิ์ตามแบบของ ธรรมชาตินั้น จะทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ คือทำตามหน้าที่ แล้วไม่คิด อะไรมาก. บู้ ย่า ตา ยายของเราทำงานตามหน้าที่ ไม่คิดอะไรมาก; ก็หมายความว่า ไม่วิตกกังวลถึงอดีต ถึงอนาคตมากเหมือนคนสมัยนี้ เพราะฉะนั้น จึงนอนหลับสนิท กว่าคนสมัยนี้.

ส่วนอันสุดท้าย ที่เรียกว่า ความรักสากลนั้น บู้ ย่า ตา ยาย ของเรามีมากกว่า คนสมัยนี้อย่างไม่รู้สึกรู้สึ. พวกคุณจะอายุน้อยเกินไปไม่ทันเห็น ก็ขอให้ใช้ความสังเกต ให้มาก : คนสมัยนี้ทำอะไรก็ต้องการประโยชน์ที่น้อมเข้ามาหาตัว สู้ตัว สู้พวกของตัว ก็เพื่อตัวจะมีส่วนมีหุ้นทั้งนั้นเลย. ในสมัยโบราณ, ไม่ต้องโบราณนัก, สมัยผมเด็กๆ หนีก็ยังมิอะไรหลาย ๆ อย่าง ที่แสดงว่า เขาเชื่อ แล้วก็มองไปในทางที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่น้อมเข้ามาสู่ตัว.

ยกตัวอย่างสักคำหนึ่ง เช่นคำว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” หนี หมายความว่า เขาจะปลุกอะไรๆ เขาก็คิดกันในรูปนี้ : ตนเองไม่ต้องได้กิน เขาให้ นกได้กินแล้วเขาก็ได้บุญ; ถ้าคนกินมันก็เป็นทาน. เรื่องนั้นมันเป็นไปได้ในสองแง่ คืออย่างแรกเขาไม่ต้องการจะมีความทุกข์ ฉะนั้น เมื่อเขาจะปลุกผลหมากรากไม้ หรือ

ปลูกพืชพันธุ์ลงไปในพื้นที่ เขาตัดคบออกไปเสียก่อนว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน เราไม่ได้กินเลยก็ไม่ใช่ไร” เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่กลัวขโมยลักหรือไม่กลัวความวิบัติอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสิ่งที่เขาปลูกไป. นี่ป้องกันไม่让他เกิดเคียดแค้นหรือใจเพราะสิ่งที่ทำลงไปนี้ เช่นจะต้องมีขโมยบ้าง มีโรคศัตรูพืชบ้าง อะไรบ้าง.

อีกแง่หนึ่งคือว่า เขาไม่ต้องการกินเองเลย เขาปลูกมันไว้ เพื่อว่ามันจะมีผลต่อเมื่อเขาตายแล้ว. เช่นปลูกต้นไม้ที่มีอายุมาก ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี จึงจะเป็นผลแล้วเขาก็ไม่มีโอกาสจะกิน แต่เขาหวังว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” เพราะฉะนั้นเขาจึงปลูกไว้, หรือว่าเว้นมันไว้ ตามเรียกตามสวน ตามป่า ทั้งเว้นไว้ให้. ไม่เหมือนคนสมัยนี้ ใครจะมาเก็บลูกไม้ในป่า เช่น ลูกหว้า หรือลูกก่อ สักหน่อยหนึ่ง มันก็โค่นต้นลงมาเลย, แล้วก็เก็บเอาที่เดียวหมด ชายหมด, ที่เดียวเลิกกัน, ต้นตาย. คนโบราณไม่ทำ เขาถือเป็นอย่างที่เราเรียกว่าอุบาทว์ ใครทำอย่างนั้นคือคนอุบาทว์ ฉะนั้นเขาก็มีความละอาย ความกลัวไม่ทำ. เพราะฉะนั้นในครั้งนั้นการที่จะปลูกต้นไม้ ไว้เพื่อคนชั้นหลังได้ดูออก ได้กินผลนั้นมันมีได้ง่าย มีมากในที่สาธารณะต่างๆ.

เมื่อผมเด็กๆ ผมอ่านหนังสือแบบเรียนของพวกฝรั่ง เคยอ่านเรื่อง “ยอนกับแอปเปิ้ล” มีเรื่องว่า:— ตาแก่คนนั้น อายุมากแล้ว แกก็ยังปลูกแอปเปิ้ล. แอปเปิ้ลนั้นต้องปลูกหลาย ๆ สิบปีจึงจะมีลูก. เด็ก ๆ หรือคนหนุ่ม ๆ ทั่วระแวงตาแก่คนนั้นว่า บ้าปลูกแอปเปิ้ล. ตายอนตอบว่า คอยดูไปก็แล้วกัน. ครั้นตายอนคนนั้นตายแล้ว แอปเปิ้ลเป็นลูกขึ้นมา พวกเด็ก ๆ นั้นแหละกินแอปเปิ้ลที่ตายอนปลูกไว้ แล้วเอ่ยชื่อถึงตายอนนั้นเรื่อยไป.

นี่จะเห็นได้ว่าแม้ในต่างประเทศ หรือในศาสนาอื่น เขาก็มีหลักอย่างนี้, แต่พร้อมกันนั้น มันก็แสดงอยู่ในตัวว่า เด็ก ๆ นั้นมันเริ่มจะบ้าแล้ว เริ่มจะเลวแล้วที่ไป

หัวเราะใส่ต่ายอนว่า ปลูกทำไม แกเองจะไม่ได้กิน, ลุงจะปลูกไปทำไมในเมื่อลุงไม่มีหวังว่าจะทันได้กิน. เรื่องคิดอะไรแคบ ๆ เพื่อตัว อย่างนี้มันจะแพร่หลายมากขึ้นทุกที กรอบงำคนในโลกนี้มากขึ้น.

พุทธบริษัทไทย ตามแบบเดิมของเรา ก็เคยมีจิตใจอย่างนั้น เรียกได้ว่า เขามีความรักสากล มีความรักที่กว้างออกไปยิ่งกว่าตัวเอง; เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต. “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” นี้คิดคู่กันแล้วกัน ไม่มีขอบเขต แล้วมันก็ไม่เห็นแก่ตัว. เพราะฉะนั้นถ้าเป็นอยู่อย่างชาวบ้าน แบบโบราณ ที่คนสมัยนี้เห็นว่าครึครั้นนี้ มีบรมธรรม เต็มอยู่ในนั้น ซึ่งคนสมัยนี้ไม่มี. คนสมัยก่อนเย็น คนสมัยนี้ร้อนเป็นไฟนรกเผาอยู่ในใจ. คนสมัยก่อนหัวใจเต็ม คนสมัยนี้หัวใจลวง. คนสมัยก่อนทำงานเพื่อความดี เพื่อพระเจ้า เพื่อศาสนา, คนสมัยนี้ทำงานเพื่อตัวกู. คนสมัยก่อน ทุกคนมีความสุข ทำไว้เพื่อทุกคน ใครกินก็ได้, คนสมัยนี้ไม่ทำอย่างนั้น. นี้แม้จะคู่กันโดยจริยธรรม-สากลแล้ว คนขนาดชาวบ้าน ๆ เขาก็มีบรมธรรม ในเมื่อยังไม่ถูกวัตถุนิยมแผนใหม่ กรอบงำ.

มองคู่กันในแง่พุทธศาสนา โดยเฉพาะ บรมธรรม หมายถึง อหิงสา - ไม่เบียดเบียน คือไม่เบียดเบียนคน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น; มันก็ยิ่งตึงเต็มเบียดอยู่ ด้วยความไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น, เพราะว่าตัวเขาก็เย็น แล้วก็อยากให้อีกมีความสุข, “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” ภาวนาอยู่เสมออย่างนี้, จิตใจก็เต็มไปด้วยความไม่เบียดเบียน; นี้ก็คือมีบรมธรรม. แม้จะไม่ใช้บรมธรรมขั้นสุดยอด ก็ยังไม่เป็น นิพพานสมบูรณ์ แต่ก็ เป็นนิพพานประจวบเหมาะอยู่เรื่อยไป; นิพพานตามสถานการณ์ ในขณะนั้น เวลานั้น สำหรับบุคคลชนิดนั้นอยู่เรื่อยไป. ที่นี้เราควรจะนึกกันให้มาก เพราะว่า ถ้าเป็นอยู่ไปตามแบบของธรรมชาติง่าย ๆ แบบชาวบ้านนี้ ก็มีบรมธรรม มีปรมัตถธรรม มีโลกุตตรธรรม ในระดับใดระดับหนึ่ง.

ตรงนี้อาจจะขอพูดถึงคำว่าบรมธรรมหรือปรมัตตธรรมนี้อีกหน่อยที่เรียกว่าบรมธรรม หรือ ปรมัตตธรรม โดยเฉพาะคำว่า “ปรมัตตธรรม” นี้มักจะปนกันยุ่งไปหมด. คำว่า ปรมัตต แปลว่า อัศจรรย์สูงสุด หรือประโยชน์อันสูงสุด; มันไปพ้องกับคำบางคำที่ทำให้เข้าใจเขา. ถ้าปรมัตตหมายถึงหนังสือหรือวิชาแล้ว ก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง. ถ้าปรมัตตหมายถึงประโยชน์ หรือการกระทำแล้ว ก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง. เพราะฉะนั้นปรมัตตธรรม หรือโลกุตตรธรรมนี้ ไม่ใช่วิธีการแบบนั่งแจกเม็ดมะขามของพวกอภิธรรม.

คำว่า อภิธรรมนี้แปลว่า ธรรมส่วนยิ่ง หรือธรรมส่วนเกิน. ที่ว่าธรรมส่วนยิ่ง แล้วให้มีความหมาย จำกัดลงไปว่า บรรลุภูมิธรรมที่สูง อย่างนั้นมันก็ใช้ได้. แต่เดี๋ยวนี้ มันเป็นธรรมส่วนเกินในส่วนปริยัติธรรม จึงต้องนั่งแจกเม็ดมะขาม. นี่พวกคุณอาจจะไม่รู้เรื่อง ต้องไปดูคามศาลาวัดที่เขาแจกเม็ดมะขามเรียนอภิธรรม, เพราะมันมาก มันยุ่ง, แบ่งเป็นจิต เจตสิก รูป เป็นต้น. อันหนึ่ง ๆ ก็แบ่งเป็นหลาย ๆ หมวด, หมวดหนึ่งก็แบ่งเป็นหมวดย่อยหลาย ๆ หมวด, แล้วมันก็สัมพันธ์กันระหว่างหมวดใหญ่หมวดย่อยยุ่งไปหมด จนต้องใช้ของที่เป็นตัว เป็นคะแนนสำหรับนับหรือใช้เม็ดมะขามมันสะดวกดี. การเรียนอภิธรรมแบบแจกเม็ดมะขาม อย่างนี้ เป็นส่วนเกิน, เป็นปริยัติในส่วนเกิน, คือเป็นปริยัติด้วย และเป็นส่วนเกินด้วย, เพราะฉะนั้นมันไม่ใช่ปรมัตตธรรม หรือโลกุตตรธรรม.

ปรมัตตธรรม หรือโลกุตตรธรรมนี้ ไม่รู้อภิธรรมชนิดนั้นเลยแม้แต่นิดเดียว ก็ได้, ในเมื่อมีจิตใจสูง, มีจิตใจว่างจากความยึดมั่นถือมั่น. แต่แล้วอภิธรรมแบบแจกเม็ดมะขามนั้นเขาก็เรียกว่า “ปรมัตต” เหมือนกัน, เรียกว่า พระปรมัตต หรือบรมอัศจรรย์อะไรก็ตาม, ซึ่งเป็นชื่อเดียวกัน. ถ้าเรียกชื่อที่เป็นแบบฉบับ เขาเรียกว่า “อภิธรรม”.

ถ้ากำ^๕แปลว่าธรรมอันยิ่ง มันก็เป็นไปได้. ถ้าธรรมอันเกิน แล้วมันก็เพื่อ คือมนุษย์ไม่ต้องเรียน มนุษย์ทั่วไปไม่ต้องเรียน จะเรียนกันก็เฉพาะมนุษย์ที่เป็นนักปรัชญา - อยากจะเป็นเจ้าปัญญา ทางสติปัญญา ทางปรัชญา. บรมธรรมของเราไม่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ เพราะถือว่าเป็นของเพื่อ เกินจำเป็น ทำให้เสียเวลา. **ปรมัตต**-**ธรรม**ของเราต้อง^๕ค้ำหน้า^๕ค้ำตา^๕ประพฤติ **กระทำ**ให้^๕ถูกต้อง ให้มีความสะอาด สว่างสงบ ให้มีความสุข ให้มีความเต็ม ให้มีจิตบริสุทธิ์ ให้รักผู้อื่น. พุทให้^๕ซัดลง^๕มาก^๕ก็คือว่า **ต้อง**เป็น^๕เรื่อง^๕ไม่^๕ยึดมั่น^๕ถือมั่น จนกระทั่ง^๕มี^๕จิตว่าง ไม่ได้ไปยึดอะไร, ว่างจากที่จะยึดอะไรว่าเป็นตัวกู ^๕ว่าเป็นของกู. พุทให้^๕ซัดลง^๕ไป^๕อีก^๕หน่อย^๕ก็^๕ว่า จิตไม่มี *concept* คือไม่ได้ปรุง, ไม่ได้ปรุง ๆ กันขึ้นมาจนเป็นรูปความคิดว่าตัวกู ^๕ว่าของกู; *concept* ชนิดนี้มันเป็นไปด้วยอำนาจของ กิเลส ตัณหา ความเห็นแก่ตัว; มันปรุงขึ้นมาในรูปเป็นความยึดมั่น ถือมั่น. ความยึดมั่นถือมั่น คือความสำคัญมั่นหมายด้วยจิตใจ อย่างเนื้อเห็นใจเห็น อะไรเห็นไปหมด ว่าตัวกู - ของกู; อย่างนี้เรียกว่า ยึดมั่นถือมั่น. **เมื่อ**ไปยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันก็ไม่ว่าง เหมือนกับมือไปกำอะไรอยู่ ยึดอะไรอยู่ มือมันก็ไม่ว่าง. ถ้ามือว่างก็หมายความว่า ไม่ได้ยึดอะไรอยู่; ในทางจิตใจก็รูปร่างเดียวกันคือเราไม่ได้ยึดมั่นอะไรอยู่ ^๕ว่าเป็นตัวกู ^๕ว่าเป็นของกู, แล้วก็ปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระที่จะไปทำอะไรก็ได้; คือจิตไม่ติดธุระอยู่ด้วยเรื่องกิเลส หรือตัวกู ของกู, กำลังเป็นอิสระ กำลังว่าง กำลังสบาย กำลังโปร่ง กำลังมีปัญญา เพราะฉะนั้นทำอะไรก็ได้ และทำด้วยสติปัญญา ไม่เคียดพล่านอยู่ด้วยตัวกู - ของกู ^๕คือไม่เห็นแก่ตัวเอง ^๕ซึ่งก็ต้องเห็นแก่ผู้อื่นเป็นธรรมดา, **นี่คือสิ่งที่เรากล่าวว่าปรมัตตธรรม.**

ถ้าพูดถึงว่า - สูงสุด หรือยิ่งแล้ว มันต้องยิ่งที่ ว่าง. ไม่ใช่มาyingอยู่ที่อยากเรียน อยากรู้ อยากเป็นปราชญ์ อยากเรียนสิ่งที่ผู้อื่นเรียนไม่ได้; ไม่ใช่yingอยู่ที่นั่นมันไม่สูงอยู่ที่นั่น. เพราะฉะนั้นอิทธิธรรมอย่างยิ่ง ปรมัตตธรรมอย่างยิ่งนั้น อยู่ที่ว่างอย่างยิ่ง เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “นิพพาน^๕นี้เป็นบรมธรรม” นิพพานก็คือ

ว่างอย่างยิ่ง – “นิพพานํ ปรมํ สุตฺตํ” ; นิพพานก็คือว่างอย่างยิ่ง, เพราะเป็นเรื่องว่าง เป็นเรื่องไม่มีคัมมันตอัมมัน และก็เป็นเรื่องบรมธรรม.

ที่นี้ การเป็นอยู่ตามแบบโบราณของชาวบ้านนั้น มันมีอะไรที่ทำให้คัมมันตอัมมันน้อย เขาจึงว่าง หรือไม่มีคัมมันตอัมมันอยู่เป็นส่วนใหญ่. แต่แล้วคนสมัยนี้ก็ไป ประณามคุณหมื่นว่า ไม่ก้าวหน้า เป็นคนไม่ก้าวหน้า; บางทียอมรับครึ่งเดียว ซึ่งเป็นเรื่องน่าหัว. พวกนักการเมือง นักปรัชญาการเมืองสมัยนี้หาว่า แบบเก่านี้ จริงอยู่ มีความสูงในทางมโนธรรม หรือจิตใจ, แต่ทางวัตถุไม่ก้าวหน้า. นี่เขาต้องการจะ ก้าวหน้าทางวัตถุด้วย; แต่แล้วมันทำไม่ได้ที่จะทำให้ของสองอย่างนี้ก้าวหน้าสูงสุด ด้วยกัน เพราะว่าโดยพฤตินัยแล้วมันเป็นไปไม่ได้. คนที่จะก้าวหน้าทางวัตถุอย่างยิ่ง หรือสูงสุดนั้น เป็นคนเมววัตถุ หลงไหลในวัตถุ. เมื่อทำชนิดที่วัตถุก้าวหน้าสูงสุด ทางจิตใจมันก็ตกต่ำไป. ถ้าจะให้อยู่เป็นผาสุก ก็ต้องก้าวหน้าทางวัตถุแต่เท่าที่จำเป็น เท่าที่พอเหมาะเท่านั้น แล้วให้จิตใจมันก้าวหน้าไปให้มาก คือเอาจิตใจเป็นใหญ่.

เพราะฉะนั้นที่เป็นมาแต่โบราณนั้น เรียกว่าถูกกฎธรรมชาติ หรือว่าเป็น เกลอกับธรรมชาติอยู่มาก. พอมาถึงสมัยนี้ ก็เป็นใจปล้นธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติ ไม่เป็นเกลอกับธรรมชาติ. เพราะฉะนั้นชาวบ้านสมัยโบราณ จึงอยู่อย่างธรรมชาติ เป็นไปอย่างธรรมชาติมากกว่าคนสมัยนี้; จึงมีบรมธรรม คือว่างจาก ตัวกู ใ้้มาก กว่าคนสมัยนี้. แต่แล้วเขาก็ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน หรือเป็นนักวิจัยอะไรเหมือนคนสมัยนี้. เขามีการกระทำอะไรที่ตีที่งาม ที่ถูกต้องอยู่ในตัว เขาก็ไม่รู้จักมันก็ได้; แล้วบรรลุ มรรคผล เป็นพระอรหันต์บุคคลโดยเขาไม่รู้สึกรู้สีกตัวเลยก็ได้; นั่นแหละคือความบริสุทธิ์.

คนสมัยนี้อหากดี อหากเลว อหากอวด แล้วก็เต็มไปด้วยความสงสัย เพราะฉะนั้นจึงมีการวิจัยตามหลักวิชาอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด, แล้วก็เต็มไปด้วย;

มีแต่เรื่องวิจย เรื่องรู้ ส่วนเรื่องทำ หรือเรื่องความจริงนั้นไม่ค่อยมี หรือไม่มีเอาเสียเลย. เพราะฉะนั้น ชาวบ้านเขาก็ไม่ได้ฮากู้ความคิดความเค้นของตัว เขาฮากู้แต่ความสงบสุข ฉะนั้น มันจึงบริสุทธิ์กว่าคนที่อยากจะวิจย เพื่อความคิดความเค้น หรือความก้าวหน้าอะไรของตัวก็ตาม. พวกชาวบ้านจึงไม่ค่อยรู้ว่าตัวมีอะไร หรือว่ามี ความก้าวหน้าในทางธรรม ในทางศาสนาแค่ไหน; เขาไม่ต้องการจะวิจย หรือวิเคราะห์ สังเคราะห์อะไร เขาอยู่กันอย่างสบายเท่านั้นเอง; หมายความว่าเขาเป็นเนื้อเป็นตัวของ ธรรมะเสียเอง เขาไม่ต้องมัวมาวิจยธรรมอยู่ เหมือนคนนักศึกษาสมัยปัจจุบัน.

การศึกษาสมัยปัจจุบันมีแต่วิจย อะไร ๆ ก็วิจย แล้วก็วิจยอยู่นั้นแหละ; ไม่เคย มีผลของธรรม หรือมีตัวธรรมเลย. เราถามชาวบ้านที่เป็นอยู่กันอย่างเป็นสุขนั้น เขาก็ ไม่รู้ว่า เป็นสุขเพราะเหตุอะไร; มันเป็นไปในเนื้อในตัว ในขนบธรรมเนียมประเพณี ในอะไรไปเสียหมด. เหมือนอย่างว่า เราพูดกันอยู่บ่อย ๆ ที่นี้ว่า พอเข้ามาในสวนโมกข์ แล้วก็เย็นใจ สบายใจ; เขาก็ไม่ต้องรู้ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น; เมื่อมีความเย็นใจ พอใจก็พอแล้ว. ถ้าเป็นนักศึกษา นักคั่นคว่า นักวิจย จึงคั่นว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น. ก็รู้ว่า อ้าว เพราะว่า เมื่อเดิน ยืน อยู่ในสวนโมกข์มันลึมนิ่งไป ลึมนิ่งมันดีของมันไป; อะไร ๆ อยู่ที่บ้าน ทั้งไว้ที่บ้าน, ลึมนิ่ง. จิตไม่ยึดมันดีของมันอะไรว่าเป็น ตัวกู-ของกู, เพราะว่าธรรมชาติบรรยาอากาศอะไรในที่นี้ มันแวคล้อมจิตใจไปในลักษณะให้หยุดให้ว่าง ก็เลยสบายใจ ลึมนิ่งแม้กระทั่งว่า เรามีชีวิตอยู่ ว่าตัวเรามีอยู่ ตัวเรามีชีวิตอยู่ในโลก นี้ก็ลึมนิ่ง; จิตก็เลยสบาย. ถึงคนส่วนมากก็ไม่ได้วิจย หรือไม่รู้เรื่องนี้, บางที ผมงก็บอกให้รู้ เพื่อจะได้เข้าใจธรรมะบ้าง ว่าเรื่องไม่ยึดมันดีของมันนั้นเป็นอย่างไร. นี้ชาวบ้านเขาอยู่กันแบบนี้ เขาไม่ใช่ นักวิจย แต่เขากลับมีสิ่งที่ป็นวัตถุประสงค่นั้นมาก ไปเสียกว่า พวกที่วิจยกันจนเพื่อ วิจยกันจนไม่ได้ทำอะไร.

ชาวบ้านเขาอยู่กันตามแบบโบราณ ตามแบบวัฒนธรรมโบราณของพุทธ-บริษัทไทย ไม่เป็นทาสวัตถุนิยม เขาก็อยู่กันสบาย. อนาคตไม่มี คือหมายความว่า

คนบางคน อย่างนี้ได้เปรียบ จนเราเรียกว่ามีพรสวรรค์. จะเป็นเพื่อนเด็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ หรือชาวบ้าน คนแก่คนเฒ่าอะไร ก็เหมือนกัน เราจะสังเกตเห็นได้ว่า บางคนนี่เขาไม่ ห้วนไหว ยิ้มละไมอยู่ในใจเรื่อย อะไรมาให้โกรธก็ไม่โกรธ, อะไรมาให้รักก็ไม่รัก เป็นคนได้เปรียบเพราะมีพรสวรรค์; อย่างนี้ยังเป็นบรมธรรม. แต่ว่าคุณเหมือนจะหา คนอย่างนี้ได้ยากขึ้นทุกที กล้าย ๆ ว่าพีชพันธุ์มันจะสูญไป. คนสมัยก่อนมีอย่างนี้ หาได้ง่าย เตียนพีชพันธุ์นี้กำลังจะสูญไป เพราะความเจริญแผนใหม่ คนที่มีพรสวรรค์ อย่างนี้จะหายาก แต่ก็ยังพอสังเกตเห็นได้บ้าง.

เช่น เด็ก ๆ เพื่อนของเราบางคน move ยาก, มี sensitive น้อยในทางที่ จะรักจะโกรธจะเกลียดอะไร ควรรู้จักไว้ด้วยว่า นั่นเป็นบรมธรรมที่มีรากฐานมาในนิสัย สันดาน และก๊วยทีจะเป็นผู้มีความสุข. แต่แล้วคุณอย่าคุณยายที่เป็นอย่างนี้อยู่แล้ว ก็ไม่สนใจ ว่ามันเป็นบรมธรรม หรือมันเป็นเพราะอะไร แกก็สบายไปตามเรื่องของแก ก็แล้วกัน เพราะแกไม่เป็นนักวิจยอย่างพวกเรา. นี้เรียกว่าชาวบ้านเขาก็มีบรมธรรมแล้ว มีมาก มีตามธรรมชาติ มันเป็นเรื่องตามธรรมชาติ ตามความประจวบเหมาะของทุกอย่าง นับตั้งแต่มีวัฒนธรรม, มีบรรพบุรุษ, ได้อยู่ในบ้านเมืองที่มีศาสนาอะไรดี, มีครูบา อาจารย์ มีอะไรทุกอย่างดี มันเป็นไปเองได้ เป็นพีชพันธุ์ที่คืบขึ้นมาในโลก นี้พวกหนึ่ง.

ทีนี้ ดูกันในแง่ต่อไป ว่านอกจากที่จะมีบรมธรรมอย่างง่าย ๆ ตามธรรมชาติ อย่างนี้แล้ว เราจะมีบรมธรรม ชนิดที่เราจะสร้างสรรค์ขึ้นมาอีก จะได้หรือไม่. ความสุข อย่างที่ว่ามานี้ มันเป็นการประจวบเหมาะเอง ไม่ค่อยต้องสร้างสรรค์ หรือตั้งอกตั้งใจ อะไรมาก; ถ้าเป็นนิพพานก็เรียก คหังคนิพพาน - คือความเย็นที่เป็นไปเอง เป็น เรื่องประจวบเหมาะ. แต่มันไม่พอ มันรออยู่ไม่ได้ ถ้าจะต้องสร้างสรรค์ เขาก็เรียกใหม่ อีกอย่างหนึ่งว่า วิชัมภณะ. วิชัมภณะ แปลว่า เรียบบงคับมันเข้า นี่คือสิ่งที่จะต้อง

สร้าง เราจะต้องตั้งใจสร้างขึ้นมาทำได้อีกเหมือนกัน ; ก็มีทางที่จะทำได้ และทำให้มันมากยิ่งขึ้นไปได้.

จะสร้างขึ้นมาได้อย่างไร ? ก็ตอบอย่างกำปั้นทุบดินว่า ต้องกระทำ หรือ ต้องบังคับให้กระทำ. นี่จะมาถึงเรื่องแผนการ หรือเรื่องวิจัย หรือเรื่องอะไรกันบ้าง ; แต่แล้วก็เป็นที่ไปตามเดิม สำหรับ ยา ทา ยาย ของเรา ท่านก็เชื่อคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ไม่ต้องวิจัยด้วยตนเอง ก็บังคับตัวเองให้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. ถึงแม้จะวิจัยมันก็ต้องพบผลอย่างเดียวกันนี้, พบหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันนี้. ที่นี้คุณตา คุณยายของเราก็ได้เปรียบที่ ไม่ต้องไปนั่งวิจัยให้ปวดหัว, ทำไปพลาด สังกะสีไปพลาด ทำไปพลาด สังกะสีไปพลาด ถ้าเป็นเรื่องเย็นใจ มันถูกต้องแล้ว ก็ทำต่อไปได้เลย.

ที่นี้ เราจะมาพูดกันถึงหลักเกณฑ์ สำหรับการทำให้เป็นขึ้นมามากกว่า หรือ เร็วกว่า ตามแบบของวิกขัมภณะนี้. มันก็ไม่มีอะไรมากมายเหมือนที่คิดกันว่า จะต้องเรียนจบพระไตรปิฎก นั้นมันบ้า. ผมพูดคำหยาบๆ มันน่าโมโหที่ว่า พุทธชนิกนั้น มันทำให้ล้มละลาย. ถ้าว่าต้องเรียนพระไตรปิฎกเสียก่อนจึงจะทำได้ละก็ มันทำให้ล้มละลายหมด ; ไม่มีใครเรียนได้ก็คน. คนเป็นพระอรหันต์ได้โดยไม่ต้องเรียนพระไตรปิฎก และไม่ต้องรู้เรื่องพระไตรปิฎก รู้แต่เรื่องจิตใจภายในว่าเป็นอย่างไร แล้วก็คอยควบคุม ทำไปให้ถูกต้อง.

การที่เราจะมีบรมธรรม ; **สิ่งที่ต้องสร้างสรรคขึ้นมาเฉพาะอันแรก** ที่สุดก็คือ ความสะอาดและความกลัว ; คุณจำชื่อไทยๆ ไว้ดีกว่า ว่าความสะอาดและความกลัว. คนเดียวกันนี้ไม่มีความสะอาด ไม่มีความกลัว ต่อความทุกข์หรือความชั่ว. ถ้าเราทำผิดเกิดร้อนใจขึ้นมา ไม่มีใครรู้ของเราหรอก เราต้องสะอาดให้มาก และกลัวให้มากกว่าสิ่งใดหมด ; มันเป็นการเสื่อมเสียทางมนุษยธรรม ทางคุณธรรมของมนุษย์ มันยิ่งกว่าเสียเงินเสียทอง เสียข้าวเสียของ เสียลูกเสียเมีย. แต่ที่เขานี้เขาไม่คิด

อย่างนั้น คิดว่าไม่เสียอะไรเลย; การที่มีความชั่วเกิดขึ้นมาในใจ ยิ่งไม่มีใครรู้ แล้วยิ่งไม่เสียอะไรเลย; บางทีก็ยิ่งสนุกสบายเอรีตอร้อยทางเนื้อหนังไปเสียอีก. แต่ถ้าคนที่มี ความละเอียดความกล้ว ตามแบบของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า หิริและโอตตปปะนั้นแล้ว มันละเอียด มันกล้ว. ความละเอียดและความกล้วนั้นแหละ บังคับให้เราทำบาป ทำผิดทำชั่วไม่ได้. เมื่อจิตวุ่นวายขึ้นมา เป็นจิตมีความยึดมั่นถือมั่นก็ละเอียดและก็กล้ว.

ที่นี้ ในเรื่องทุกอย่างที่คุณจะทำ แม้ในเรื่องศึกษาเล่าเรียน ในเรื่องปัญหา ปลีกย่อยอะไรก็ตาม ให้นึกถึง ๒ ข้อนี้ให้มาก, ก็ความละเอียดแก่ใจเอง ความกล้ว อยู่ในใจเอง, นึกให้มาก. แต่อย่าละเอียด หรือกล้วจนทำอะไรไม่ได้; นั้นมันไม่ใช่ ความละเอียด หรือความกล้วที่ถูกต้อง; ต้องมีความรู้ถูกต้อง เมื่อไม่ทำตามความรู้ หรือทำไม่ได้ตามความรู้, ก็ต้องมีความละเอียด และความกล้ว. ผมชอบเปรียบเทียบนี้ เป็นอุทาหรณ์ เป็นอุปมาว่า เหมือนกับคนตกลงที่นอกชาน, เพราะชานนอกชาน ต้องมีล่อง มันไถลชิดสัมพันธ์กันอยู่เสมอ เราต้องเดินไปเดินมาอยู่เสมอมันลือกไม่ได้; ฉะนั้นก็มีแต่อย่าอย่าตกลง การที่เราไม่ตกลง เพราะเราล้วยเจ็บเป็นส่วนใหญ่, แล้วเราก็ละเอียดคนเขาหัวเราะ ว่าเดินตกลง. ถ้าเรามีความละเอียดพอ มีความกล้วพอ ก็ไม่เดินตกลง ทั้งที่นอกชานมีหลายล่อง. ความระมัดระวังมันมี เพราะว่ามี ความละเอียด และความกล้วเป็นพื้นฐานอยู่.

ถ้าเราจะมีบรรพธรรม หรือความสงบใจ หรืออะไรให้มากขึ้น เราต้องสร้าง ความละเอียด และความกล้วนี้อยู่เป็นพื้นฐาน; แล้วยังต้องทำให้ถูกต้องทุกเวลา ไม่ใช่ว่ามี ความละเอียดหรือกล้วจนทำอะไรไม่ได้; นั้นมันผิดวิธี. ที่ว่าทำให้ถูกต้อง ก็หมายความว่าต้องกล้วทุกทีที่ตกลง, อย่าลึม อย่าผลอ อย่าเฉย อย่าปล่อยเลยไปตามเลย. หรือ ว่าถ้าระมัดระวังไว้ตลอดเวลาทั้ง ๓ ก็ยังดี ก็จะเข้าไปหาล่อง หรือกำลังอยู่ใกล้ล่อง หรือว่าเมื่อตกลงเสร็จแล้ว ก็ต้องเป็นผู้มีความละเอียด ความกล้วอยู่เสมอ มีหิริโอตตปปะ

นี้เป็นพื้นฐาน. แต่คนมักจะถือเสียว่า คำพูดอย่างนี้ไม่มีความหมาย ถือเป็นเรื่องต่ำ ๆ เป็นเรื่องเล็ก ๆ ไม่เป็นเรื่องบรมธรรม. นี้ เพราะสอนกันมาผิด, อย่าเข้าใจว่า ความละเอียดหรือความกลัว หรือหิริ โอตตอัปปะนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ที่จริงนับ เป็นเรื่องใหญ่.

มีนิทานของพวกชาวพุทธเรา ที่คล้ายกับเรื่องสฟิงซ์ของอียิปต์นั้น มีว่า คนหนุ่มที่เป็นกษัตริย์ ๓ คนไปเที่ยวในป่า ไปที่สระโบกขรณี คือสระบัวใหญ่ บึงใหญ่ ถูกยักษ์ในสระ ที่เรียกว่า รากษส เป็นยักษ์ที่อยู่ในน้ำ จับตัวเอาไป ถามว่ารู้เทวธรรม ไหม? คนนั้นไม่รู้ ตอบไม่ถูก ก็กักตัวไว้ จะเอาไปกินเสีย. จนคนสุดท้าย คนที่เป็น พี่ชายไปตาม แล้วก็พูดกับยักษ์ในปัญหาเดียวกัน คนที่เป็นพี่ชาย คือเป็นโพธิสัตว์ นี้เขารู้ เขาว่า เทวธรรมคือ หิริโอตตอัปปะ เขาอธิบายให้ยักษ์ฟัง ยักษ์ก็เลยกินไม่ได้; ยักษ์ก็เลยปล่อยหมดทั้งสามคนพี่น้อง; จึงมีบทสวดมาจนกระทั่งเดี๋ยวนี้. อย่างชาวบ้าน เขาสวดมนต์ว่า :

หิริโอตตอัปปะสมุปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา

สนฺโต สปุบริสา โลเก เทวธมฺมา – ตี วุจฺเจเร.

อันนี้เรียกว่า เทวธรรม คือธรรมสูงสุด ได้แก่หิริโอตตอัปปะ; เหมือนกับเรื่อง สฟิงซ์ที่ว่า ตอบปัญหาไม่ได้สฟิงซ์ก็กินเสีย, ตอบปัญหาได้สฟิงซ์ก็อกแตกตาย. นี้แสดง ว่าคนโบราณเขาสนใจเรื่องหิริโอตตอัปปะกันอย่างยิ่ง อย่างที่เรียกว่าเป็นพื้นฐานต้องรู้ ถ้าไม่รู้ยักษ์ก็จะกิน คือว่า ความทุกข์ความยากลำบากจะย้ายเอา; นี้เป็นส่วนหนึ่งที่เรา ต้องมี.

อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ปัญญา ที่จะต้องพิจารณาคุณ หรือโทษ ของสิ่งนี้ อยู่เสมอ. ความไม่ยึดมั่นถือมั่นมีคุณอย่างไร? ความยึดมั่นถือมั่นมีโทษอย่างไร?

อย่างหนึ่งมันเป็นเย็น อย่างหนึ่งมันเป็นร้อน, มันมีอยู่อย่างไร? พิจารณาอยู่เสมอ เรียกว่าต้องใช้ปัญญา : อันที่ ๑ มีทริโศทศปัปะ อันที่ ๒ มีปัญญา, ควบคู่กันไป.

ขอให้ดูให้ดีๆ บัญญาอย่างนี้ บัญญา *common - sense* ก็พอ, ไม่ใช่ปัญญา วิเศษวิโสเป็นนักปราชญ์อะไรมา. บัญญา *common - sense* แท้ๆเลย เย็นอย่างไร ร้อนอย่างไร เห็นอยู่แต่ๆว่า มันเกิดขึ้นมาอย่างไร. แต่ว่าถ้าไม่เอามาพิจารณาอยู่เสมอมัน ก็ลืมได้ มีความประมาทได้ เพราะฉะนั้นต้องเอามาพิจารณาอยู่เสมอ; ให้มีปัญญาอย่างนี้ อยู่เสมอ มันเป็นเรื่องง่าย. ถ้าเป็น บู้ ย่า ตา ยาย เป็นชาวบ้านในสมัยที่นิยมธรรมะกัน ขนาดหนัก เขามีบทกล่อมลูกเรื่องมะพร้าวนาพิเกอร์ อย่างนี้แล้ว ยิ่งง่ายที่จะมี *common - sense* อย่างนั้น; ไม่ต้องมีปัญญาพิเศษอะไรกันนัก รู้สึกได้เอง เกิดได้เอง เข้าใจได้เอง เป็นไปได้เอง.

นี่เรียกว่า ชาวบ้านกับบรมธรรมอยู่เป็นเกลือกกัน ใกล้ชิดกัน; บรมธรรม เป็นของชาวบ้าน ขอแต่เป็นชาวบ้านให้มากๆเถอะ เคี้ยวคนในโลกนี้ไม่เป็นชาวบ้าน. ผมพูดอย่างนี้ฟังถูกหรือไม่ถูก? คนสมัยนี้ในโลกนี้ไม่ใช่ชาวบ้านมากขึ้นทุกที; มันจะไป เป็นภุมตศิปิศาจแห่งเนื้อหนังมากขึ้นทุกที อย่างนี้ไม่ใช่ชาวบ้านตามแบบของพระพุทธเจ้า. คนสมัยนี้ไม่เป็นชาวบ้านมากขึ้นทุกที ไปเดินตามกันฝรั่งมากขึ้นทุกที. นี้ไม่ใช่ค่าฝรั่ง แต่เป็นคำพูดที่มีความเข้าใจรัดกุม เข้าใจกันได้คืออยู่แล้ว; เพราะพวกฝรั่งที่เคร่งครัดเป็น คริสเตียนก็เป็นชาวบ้าน อยู่ใกล้กับบรมธรรม มีบรมธรรมก็มีอยู่มาก; แต่เมื่อเรา พูดว่าเดินตามกันฝรั่ง ก็หมายถึงวัตถุนิยมจัด. แล้วต้องจำกัดความลงไปว่า ที่เรียกว่า “ชาวบ้าน” ในที่นี้หมายความว่า ไม่ตกต่ำลงไปเป็นทาสของวัตถุนิยม. ชาวบ้าน ชนิดนี้ไม่รู้จักคำว่า *corruption* คืออะไร? ชาวบ้านสมัยใหม่เต็มไปด้วย *คอร์รัปชั่น* บุชา *คอร์รัปชั่น*; ชาวบ้านที่เป็น บู้ ย่า ตา ยายของเราไม่รู้จัก *คอร์รัปชั่น* ไม่บูชาคอร์รัปชั่น. คำว่า “ชาวบ้าน” ของผม มันมีความหมายแปลกอย่างนี้.

ชาวบ้านสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย มีอะไรให้สะตุงกลัว ก็พลั้งปากออกไปว่า “พุทโธๆ” “ธัมโมๆ” ก็มี; ชาวบ้านสมัยนี้จะไม่พลั้งปากอย่างนี้เสียแล้ว เพราะจิตใจมันเป็นอย่างอื่นเสียแล้ว. ชาวบ้านสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย จะร้องว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” คิดพันขึ้นมา เมื่อเขามีความตกใจ หรือมีความวิบัติโชคร้ายอะไรมาถึงเข้า เขาก็พลั้งปากอย่างนี้. เดียวมันจะหายไป มันจะไม่มี ผมจึงว่าความเป็นชาวบ้านอย่างนี้หมดไปๆ; หรือตามตัวอย่างเมื่อตะกั้น ที่พูดว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” นี้จะยิ่งหายากเข้าทุกที. นี่คือความเป็นชาวบ้านหมดเข้าทุกที มันจะเป็นชาวปีศาจแห่งวัตถุนิยมมากขึ้น.

ที่มันน่าฟังที่สุด ที่เขาพูดกันติดปากก็คือคำว่า : “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร”. คุณอายุเท่านี้ คุณเคยไต่ยีนหรือไม่? ผมเคยไต่ยีนเสียจนเป็นของธรรมดา ที่กินแแก้วๆ จะพลั้งออกมาเสมอ หรือว่าร้องตะโกนขึ้นมาเสมอว่า “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร”. แต่คนเดี๋ยวนี้ไม่ยอม คนสมัยนี้ พันต่อพัน ตาต่อตา กูไม่ยอมมึง ไม่มี surrender แก่ผู้อื่น แก่ตัวเอง แก่ความเจ็บปวดเป็นต้น. คนโบราณเขาถือเป็นสัจธรรมว่า พอแพ้ันั้นแหละที่เป็นพระ; ที่จะไปเอาชนะกะมันนั้น มันเป็นยักษ์เป็นมารขึ้นมา คนเดี๋ยวนี้ไม่ถือ. เดียวคนที่เขานั่นมันน้อยลงไป; มันจะเป็นเทวดาหรือเป็นผี เป็นปีศาจ หรือเป็นอะไรก็สุดแท้ ที่เป็นวัตถุนิยม.

คนสมัยนั้นเขากวนากันเสมอ หรือสอนให้เด็ก ๆ กวนากันมากมายหลายอย่าง ผมก็ลืมเสียมากแล้ว. ที่ยังติดใจก้องอยู่ในหูคำหนึ่ง ประโยคหนึ่งว่า : “ขอให้มีความอดทนเหมือนพระเทมีย์”; การอธิษฐานจิตของพุทธบริษัท มีมากอย่างในอย่างหนึ่งมีว่า “ขอให้ข้าฯ มีความอดทนอย่างพระเทมีย์”. ถ้าคุณอยากรู้เรื่อง ต้องไปหาซากดึกดำบรรพ์ ๑๐ ซาก มาอ่านดู เรื่องพระเทมีย์. “ให้มีปัญญาเยี่ยงมิโฮสด ให้มีความอดทนอย่างพระเทมีย์” อย่างนี้ มันเป็นการอดทนที่เหลือแสน เหลือที่คนสมัยนี้จะทนได้. คนสมัยนี้จะไม่พูดถึงกัน ว่าให้มีความอดทนอย่างพระเทมีย์; คนสมัยนี้เขาไม่บูชาความอดทน,

ไม่บูชาความยอม ยอมให้แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร แล้วทอดอย่างพระเทมีย์. คนสมัยนี้
ไม่มีความเป็นชาวบ้านเสียแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีบรรพธรรม.

สรุปความกันที่ว่า พวกคุณอย่าดูถูกชาวบ้าน คุณเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย
จะมีปริญญา หรือว่าพวกที่มีปริญญาเป็นหางยาวเพื่อนั้น อย่าดูถูกชาวบ้าน เพราะว่า
เขามีบรรพธรรมมากกว่า.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราทั้งหมด.

บรมธรรม กับ การมีอุตมคติ

— ๑๗ —

๒๔ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่วงมาจวน ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันนี้ จะพูดกันถึงเรื่อง บรมธรรม กับ การมีอุตมคติ. คำว่า “อุตมคติ” นี้ แม้จะเป็นภาษาบาลี ก็ไม่เคยพบในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา; เข้าใจว่าเป็นคำใหม่ ที่คิดขึ้นใช้ในยุคนี้ ในประเทศไทย. แต่ถึงอย่างนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า อุตมคติ นั้น ก็เป็นสิ่งที่มีความหมายมาแล้วในครั้ง พุทธกาลหรือก่อนพุทธกาล แต่เขาเรียกโดยชื่ออื่น : เขาจะไม่มีคำอะไรมากไปกว่าคำว่า “ธรรม” อีกเหมือนกัน. ในภาษาบาลี สันสกฤต มีคำว่า “ธรรม” ใช้ในความหมายที่ประหลาด กล่าวคือ ใช้ได้ในทุกกรณี คือเรียกว่า “ธรรม” เฉย ๆ; ชาวอินเดียก็ยังใช้ คำนี้ จนกระทั่งถึงบัดนี้.

เช่นกล่าวว่่า “ทำอะไรต้องประกอบไปด้วยธรรม” อย่างนี้ก็หมายความว่า ทำอะไรต้องประกอบไปด้วยอุตมคติ แม้แต่จะกินข้าว กระทั่งถึงจะบริโภคกามารมณ์

กิจกรรมระหว่างเพศ ก็ต้องประกอบไปด้วยธรรม หรืออุคฺมคติ; ซึ่งเขาเรียกว่า “ธรรม” เฉย ๆ. แม้การกระทำให้มีอุคฺมคติ ให้ถูกต้องตามอุคฺมคติ นั้นก็เรียกว่าการประพฤติธรรม การประพฤติธรรม กับ การที่ทำให้มีอุคฺมคติ ให้ถูกต้องตามอุคฺมคติ ก็เรียกได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน.

คำว่า “ธรรม” กินความหมดทุกอย่าง ไม่ยกเว้นอะไร.

แม้ที่เป็นฝ่ายผิด ฝ่ายชั่ว ฝ่ายบาป ก็เรียกว่าธรรมฝ่ายผิด; หรืออธรรม ก็หมายถึงธรรมฝ่ายที่เป็นบาปหรือฝ่ายที่เป็นอกุศล. ภาษาบาลีเรียกว่า อธรรม แต่ก็หมายถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรมอยู่นั่นเอง คือที่เป็นบาปเป็นอกุศล ก็เรียกว่า อธรรม. เพราะฉะนั้นอุคฺมคติจึงมีทางที่จะเป็นธรรมฝ่ายบาป ฝ่ายชั่ว ฝ่ายอกุศลก็ได้, ก็เลยเป็นอุคฺมคติที่เป็นอธรรม หรือเป็นฝ่ายคนพาล. อุคฺมคติของคนพาล อุคฺมคติของบัณฑิตจึงไม่เหมือนกัน ทั้งที่เรียกชื่อว่าอุคฺมคติเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นเมื่อพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า อุคฺมคติ เราต้องหมายถึงส่วนที่ถูกต้อง หรือเป็นธรรมเสมอ. อุคฺมคติที่ผิดของพวกโจร พวกอะไร เขาก็เรียกอุคฺมคติไปตามแบบของเขา.

ที่นี้ก็ยังต้องระวังต่อไปถึงข้อที่ว่า อุคฺมคตินั้นเป็นสิ่งที่ไม่ได้; และเป็นสิ่งที่เพ้อได้ จนเป็นที่ตั้งแห่งความบ้าชนิดหนึ่ง ที่เรียกกันว่า บ้าอุคฺมคติ. ถ้าดูในภาษาอังกฤษ ก็พอจะเข้าใจได้ก็คือว่า *Ideal* แปลว่า อุคฺมคติ, แต่ถ้า *Idealist* ก็แปลว่า บ้าอุคฺมคติ; มันเป็นรูปศัพท์ที่ผันแปรได้อย่างประหลาด *Idealist* ควรจะแปลว่า ผู้บูชาอุคฺมคติ หรือมีอุคฺมคติ ก็กลายเป็นมีอุคฺมคติจนบ้า จนใช้ไม่ได้ คือมันเกินไป หรืออุคฺมคติที่เพ้อ. ตรงนี้ขอเตือนว่า เรื่องเหล่านี้ต้องระวังให้ดีๆ ในการใช้คำพูด ภาษาไทยก็ตาม ภาษาต่างประเทศก็ตาม ลำบากมาก; แม้แต่ที่เราพูดกันนี้ก็ยังไม่ดี. ในเมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าอุคฺมคติแล้ว ก็ยังต้องระวัง มันจะเป็นอุคฺมคติที่เพ้อ หรือกลายเป็น บ้าอุคฺมคตินั่นเอง อย่างนั้นมันไม่ใช่อุคฺมคติ. พึงง่าย ๆ ก็ว่าความถูกต้องนั้น มันอยู่ที่

พอดี; ถ้าเกินไปมันก็ผิด. อย่างที่เราเรียกว่า ถูกมากเกินไป หรือตีมากเกินไป มันใช้ได้เมื่อไร ลองคิดดู. ถ้าตีก็ใช้ได้ ถ้าตีเกินไปกลับใช้ไม่ได้; ต้องระวัง อะไรที่ตีเกินไปแล้วมันกลายเป็นเรื่องบ้าๆ.

ยกตัวอย่างเรื่อง มาเทอร์คอม (Martyrdom) ของคริสเตียน. มาเทอร์คอมคือลัทธิที่ยอมเสียสละชีวิตเพื่อรักษาอุดมคติ เพื่อรักษาศาสนาของตน ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนา. ผู้ที่ถูกล่อ ถูกบังคับ ถูกขู่เข็ญให้เปลี่ยนศาสนา เขาไม่ยอมจนกระทั่งต้องตายเพราะเหตุนี้. นี้เขาเรียกว่ามาเทอร์ (Martyr) ลัทธิอย่างนั้นเรียกว่ามาเทอร์คอม. นี้มันก็เนื่องกับอุดมคติ. คำๆ นี้เป็นคำยืมคริสเตียน เราเอามาใช้เป็นคำทั่วไปก็ได้ คือว่าบูชาความดีจนยอมเสียชีวิตก็ได้; แล้วมีได้กระทั่งเรื่องเล็กๆ ลดลงมากกระทั่งเรื่องเล็กๆ. เด็กผู้หญิงคนหนึ่งไม่ยอมตามความต้องการของผู้ชาย ที่บังคับด้วยความกำหนัดจนกระทั่งตัวเองตาย, อย่างนี้เขาก็ยกเป็นมาเทอร์ แล้วก็ตั้งเป็น Saint เป็นอะไร เมื่อตายแล้ว. นี้แสดงว่าบูชาอุดมคติกันอย่างยิ่ง.

นี่ก็เป็นเรื่องที่น่านึก ใช้ได้แก่คนทุกคนและทุกกรณี ทุกกาละเทศะ ทุกยุคทุกสมัยหรือไม่? คนสมัยนี้อาจจะเห็นว่า มาเทอร์คอมนี้เป็นเรื่องบ้า บ้าจนยอมตายเป็นต้น ไม่ยอมเปลี่ยนความคิด หรือการกระทำที่เห็นว่า ไม่ใช่อุดมคติ. แต่คนโบราณเขาไม่ถือว่าบ้า เขาถือว่าเป็นเรื่องถูก เรื่องก็อย่างยิ่งด้วยซ้ำไป.

ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในเวลานี้ ที่คนไม่กล้าถืออุดมคติ กลัวเพื่อนจะว่าบ้า. คุณก็จงจะเคยประสมมาแล้ว ที่ว่า เรา หรือเพื่อนของเราบางคนอาจจะทำอะไรให้ตีแต่กลัวเพื่อนว่าบ้า. กลัวเพื่อนจะสไตรค์ ไม่คบ เพราะว่าคนนั้นทำอะไรดี ไม่ทำอะไรอย่างเราๆ. แต่ในที่สุดก็ให้ตีจะเห็นได้ว่า มันเป็นเรื่องแก้ตัว โทก ทลบแสดงทั้งนั้น. อย่างเช่นแก้ตัวว่า ผมก็ไม่อยากจะสูบบุหรี่หรือไม่อยากจะกินเหล้า แต่กลัวเพื่อนเขาจะ

ไม่คบ เลยต้องสูบบุหรี่ หรือกินเหล้าต่อไปตามเดิม. แท้จริงนั้นเขาควรจะพูดว่า กลัว
 ญาติปีศาจมันจะไม่คบ มากกว่าที่จะกลัวว่าเพื่อนไม่คบ. เพื่อนที่ชอบสูบบุหรี่ กินเหล้า
 ก็ควรจะถูกเรียกว่าญาติปีศาจ ไม่ควรจะเรียกว่าเพื่อน เพราะไม่มีอุดมคติ ไม่บูชาความดี
 ไม่บูชาความถูกต้อง, แต่บูชาเนื้อหนัง เอาความเอร็ดอร่อยของเนื้อหนังเป็นหลัก,
 ตัวก็เลยเข้าใจผิดในอุดมคติ หรือต่อคำว่า อุดมคติ. เพราะฉะนั้น จึงมีอุดมคติกัน
 ไม่ค่อยจะได้ น้อยคนที่จะมีอุดมคติ. ในที่สุดก็ถือเสียว่า อุดมคตินี้ไม่ไหว กินก็ไม่ได้
 ซื้ออะไรกินก็ไม่ได้. สูเงินไม่ได้ ซื้ออะไรกินได้. มันก็เหมือนเด็กเล็กๆ ได้กินได้เล่น
 แล้วก็เป็นเรื่องสูงสุด; นั่นมันเป็นอุดมคติของเด็กๆ ไปอย่างนั้น. ที่นี้คนโตๆ แล้ว
 อายุมากจนจะตายแล้ว ก็ยังเป็นอย่างนั้น.

แท้จริงสิ่งที่เรียกว่าอุดมคตินั้น มันยิ่งกว่าสิ่งที่กินได้; แล้วยังเป็นเหตุ
 ให้ได้สิ่งที่กินได้มาอย่างที่น่ากิน. ถ้าไม่มีอุดมคติแล้ว ถึงจะได้อุดมคติ ก็ได้กินของสกปรก.
 อย่างคอร์ปชั่นเอาเงินมากิน เงินนั้นมันสกปรก, ซื้ออะไรมากินมันก็สกปรก มัน
 ไม่เรียกว่าอุดมคติของความถูกต้อง หรือของบัณฑิต, มันเป็นอุดมคติของญาติปีศาจ
 ของโจรขโมย. ถ้าว่ามีอุดมคติแท้ๆ ที่เป็นธรรมแท้ๆ มันก็นำไปสู่ความสำเร็จ ความมี
 ชื่อเสียง ความอะไรที่บริสุทธิ์, ได้เงินมากก็เป็นเงินบริสุทธิ์, เอามากินมันก็ยังบริสุทธิ์.
 ฉะนั้นอุดมคติเป็นยิ่งกว่าสิ่งที่กินได้, แล้วยังเป็นเหตุให้ได้กินสิ่งที่บริสุทธิ์
 ไม่ใช่ของสกปรก. พุทธบริษัทจึงถือความถูกต้อง หรืออุดมคตินี้เป็นหลัก ว่ามันดี
 มันยิ่งกว่าสิ่งที่กินได้ หรือสิ่งที่จะให้ได้สิ่งที่กินได้ เช่นเงินเป็นต้น. เราต้องมีอุดมคติ
 จึงจะได้เงินที่สะอาดมา หรือได้เงินที่บริสุทธิ์ มากินมาใช้ แล้วก็ไม่ใช่สกปรก.

สรุปความแล้ว อุดมคติต้องยิ่ง หรือเหนือไปกว่าสิ่งที่กินได้, แล้วก็
 อุดมคติของชีวิตไปเลย. ให้เรียกว่า **ชีวิตนั้นคืออุดมคติเสียดีกว่า** เพราะว่าชีวิตที่
 ปราศจากอุดมคติ มันก็มีค่าเท่ากับตายแล้ว ในสายตาของผู้ที่เป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง.

ชีวิตที่ปราศจากอุคมคตินั้นถือว่าเหมือนกับตายแล้ว. แต่พวกคนพาล หรือคนที่มีลัทธิของตัวเอง ตามใจเนื้อหนังของตัวเอง อาจจะเป็นการถูกต้องก็ได้ เป็นชีวิตอยู่ก็ได้. นี้เกี่ยวกับการสับสน ความสับสนของภาษาของคำ ของกลุ่มชนที่แบ่งกันไปเป็นพวกๆ ตามลัทธิที่ตนถืออยู่. เพราะฉะนั้นเมื่อเราพูดกันถึงอุคมคติในที่นี้เราหมายถึง อุคมคติที่มันเป็นไปในฝักฝ่ายของความถูกต้อง คืออยู่ข้างฝ่ายความถูกต้อง ตามหลักของธรรม.

ที่นี้ เมื่อเรารู้จักอุคมคติ จนถึงกับยอมรับนับถือ ก็เหลือแต่ต้องระวัง, ระวังว่าอย่าให้ไปบ้าในอุคมคติเหมือนที่กล่าวแล้ว. เราจะต้องแยกออกเป็น ๒ คำเสมอว่า หลงอุคมคติ กับ บูชาอุคมคติ นั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกัน. ถ้าหลงอุคมคติ นี้ก็คือบ้าในอุคมคติ บ้าอุคมคตินั้นก็เป็น Idealist มันก็ใช้ไม่ได้; แต่ด้วยบูชาอุคมคติ เป็นเรื่องที่ใช้ได้. เพราะฉะนั้นคำว่าอุคมคติจึงมีว่า อุคมคติของปัญญาหรืออุคมคติของกิเลสตัณหา. ถ้ากิเลสตัณหาครอบงำ อุคมคติก็มีอยู่ในรูปๆ หนึ่ง; ถ้าไม่มีกิเลสตัณหา มีแต่สติปัญญา อุคมคติก็น้อมอยู่ในรูปอีกรูปหนึ่ง. ฉะนั้นระวัง คนๆ เดียวกันนั้นแหละ จะมีอุคมคติที่เปลี่ยนผลสรุป กลับไปกลับมามากอย่างน่าละอายที่สุด.

การบูชาอุคมคตินั้นก็แสดงอยู่แล้วว่า เป็นการกระทำของ^{๒๔๘๘}ผู้ทรมปัญญา; ส่วนการบ้า หรือการหลงอุคมคตินั้น เป็นการกระทำของคนที่ไม่มีความปัญญา. แม้แต่คำว่าปัญญานี้ก็เหมือนกัน ก็มี ๒ ความหมาย ปัญญาบริสุทธิ์กับปัญญาคคโกง. เมื่อพูดถึงปัญญาในพระพุทธศาสนาก็หมายถึงปัญญาบริสุทธิ์; ปัญญาเจโก ภาษาบาลีใช้คำว่าเจโกสำหรับปัญญาที่คคโกง; เป็นปัญญาเหมือนกัน แต่เป็นปัญญาของความคคโกง. เช่น cunning ในภาษาสากล ก็หมายถึงปัญญาเหมือนกัน แต่มันหมายความถึงความคคโกงหรือว่าฉลาดไปในทางของกิเลส. อย่างนี้ก็ไม่ใช่อุคมคติที่เราพูดถึง หรือต้องการ; ถ้าเกิดขึ้นก็หมายความว่า เป็นเรื่องหลงในอุคมคติ.

ที่นี้ ต้องรู้ว่าอุคฺมคตินั้นไม่ใช่วัตถุแห่งความยึดมั่นถือมั่น คำว่าบุชฺชาอุคฺมกคิ นี้ไม่ใช่ความยึดมั่นถือมั่น อย่าเอาไปปนกัน. ถ้าอุคฺมคติของปัญญาแล้วก็ไม่ใช่ที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น แม้เราจะพูดภาษาไทยว่า “ยึดมั่นในอุคฺมกคิ” อย่างนี้ก็ไม่ใช่ความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน ต้องเป็นความยึดมั่นด้วยปัญญาซึ่งก็ไม่ควรจะเรียกว่า ยึดมั่นถือมั่น; แต่ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ก็เลยต้องเรียกว่าความยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน ความยึดมั่นในอุคฺมกคิ หรือความมั่นคงในอุคฺมคตินี้ไม่ใช่ความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน, แล้วก็ไม่ใช่วัตถุแห่งความหวังด้วย.

เรื่องความหวังนี้ก็เหมือนกัน มันเป็นคำที่กำกวม มี ๒ ความหมาย. ถ้าหวังด้วยกิเลสตัณหาที่มีความทุกข์เต็มที. ถ้าหวังด้วยสติปัญญา นี้ไม่ควรจะเรียกว่าความหวัง มันคือความต้องการ หรือความตั้งใจ ความประสงค์หรือความปรารถนาที่บริสุทธิ์. แต่ภาษาไทยมันตีกันยุ่ง; ถึงภาษาบาลีก็เหมือนกัน บางคำในที่บางแห่งมันเป็นกลางๆ ต้องมีคำประกอบเข้ามาว่าด้วยอะไร ด้วยกิเลสตัณหา หรือด้วยสติปัญญา. ถ้าเป็นความปรารถนาด้วยสติปัญญา มันก็เป็นการใช้ได้ เป็นความประสงค์ที่ใครๆ ก็ต้องมีความปรารถนา. แต่ถ้าหวังด้วยกิเลสตัณหาหรือด้วยความโง่แล้ว มันก็ใช้ไม่ได้. ที่นี้ในภาษาไทยเราพูดว่าหวัง มีความหวัง ในประโยคนั้นมักจะพูดกันว่า “ชีวิตนี้อยู่ได้ด้วยความหวัง” นั่นมันจะเป็นความหวังของความโง่เสียหมด. อุคฺมคตินี้ ไม่ใช่วัตถุของความหวัง ไม่ใช่อารมณ์ของความหวังชนิดนั้น; คือไม่ใช่ความหวัง ที่จะทำให้เกิดความผิดหวัง. ความหวังที่ทำให้เกิดความผิดหวังนั้น คือความหวังของความโง่.

ผมถืออุคฺมกคิ ชนิดที่ไม่เคยผิดหวัง เพราะว่าไม่หวังชนิดนั้น; ผู้ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าทุกคนก็ต้องไม่หวังชนิดนั้น ไม่ควรจะมี ความหวังชนิดนั้น; เราจึงไม่เคยผิดหวัง เพราะว่าเราไม่หวัง; เรามีสติปัญญา มีการกระทำประจำวัน ไปวันหนึ่งๆ ตามสติปัญญา ไม่เคยมีความหวัง และก็ไม่เคยผิดหวังเลย มันจึงมีความสบาย ไม่ต้อง

เป็นโรคจิต หรือโรคประสาท ซึ่งรู้สึกว่ามีผิดหวัง อยู่ทุกชั่วโมง. อย่างนั้นเรียกว่าไม่มีอุคมคติ หรือมีอุคมคติที่บ้านอยู่ที่สุด จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาตลอดเวลา ถึงเรื่องความไม่ได้ตามต้องการ หรือตามความหวัง หรือตามอุคมคติของเขาผู้นั้น. ฉะนั้นถ้าจะพูดว่ามีอุคมคติอย่างถูกต้องแล้ว มันก็ต้องนอนหลับสนิท ไม่ใช่นอนสะดุ้งอยู่ด้วยความกลัว หรือความผิดหวัง หรือความกลัวว่าจะผิดหวัง. ต้องแยกความยึดมั่นถือมั่นออกไปเสียจากอุคมคติ.

คำว่า “ยึดมั่นถือมั่น” เราหมายถึงยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน ไม่ใช่ด้วยสติปัญญา. ที่ผมเคยบอก เคยพูด เคยสอนอะไรมาแล้วหลายร้อยหลายพันครั้ง เรื่องความยึดมั่นถือมั่นนั้น ว่ามันเป็นเรื่องยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานทั้งนั้น. ที่เรายึดอุคมคติ มันไม่ใช่เป็นการยึดมั่นถือมั่นชนิดนั้น. ในภาษาไทยเรามีใช้พูดกันว่า “ยึดมั่นในอุคมคติ” ข้อนี้ต้องเปรียบเทียบกับถึงความเคร่ง ความถือขลังถือศักดิ์สิทธิ์ ถือความจงรักภักดี อะไรก็ตาม ที่มีความหมายคล้าย ๆ กัน.

ความเคร่งครัดนี้ ฟังดูก็น่าจะดีอยู่, แล้วคนก็ชอบ นิยมกันมาก. ความเคร่งครัดนี้ ถ้าเคร่งครัดด้วยปัญญา มันก็ใช้ได้, ถ้าเคร่งครัดด้วยอุปาทาน ด้วยกิเลสขัดเหา มันก็ไม่ไหว. ภิกษุ สามเณร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอาจารย์วิปัสสนารู้ว่าคนเขาชอบเคร่ง แล้วก็ทำเคร่งให้คนเขาหลงใหลบูชา. อย่างนี้ความเคร่งชนิดนี้ก็เห็น ๆ กันอยู่แล้วว่ามันเป็นอย่างไร. แต่ที่นี้แม้ว่า ที่จะพูดว่าเคร่ง เคร่งเพื่อจะให้บรรลุผลเร็ว ๆ นี้ก็ไม่เคยสำเร็จเลย; เพราะว่าการบรรลุผลนั้น มันต้องการความพอดีของสติปัญญาอยู่เสมอ. แม้ว่าจะมีการเคร่งทำให้หนัก ทำให้สุดความสามารถ มันก็ไม่ใช่ความยึดมั่นถือมั่น ไม่ใช่ความโง่; มันเป็นเพียงการกระทำเต็มที่ ตามอำนาจของสติปัญญาทั้งนั้น. คำบัญญัติเฉพาะควรจะมีเป็นอย่างนี้ คือการกระทำเต็มที่ตามอำนาจของสติปัญญา; มันไม่ใช่ความเคร่ง ไม่ใช่เคร่งด้วยการเข้าใจผิดมาแต่ที่แรก

แล้วก็เกรงเอาๆ เพื่ออวดคนก็ตาม เกรงด้วยความหลงผิด ๆ ว่ามันจะได้อะไร ๆ ในขั้นสุดท้ายก็ตาม.

ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือ **ถือขลัง** ถือให้มันขลัง. มันอาจจะถือให้ขลังได้จริงเหมือนกัน ด้วยการทำแท่งใจอะไร; แต่ก็ยังต้องระวังอยู่ว่าเป็นเรื่องของสติปัญญาหรือไม่? ถ้ามันไม่เกี่ยวกับความผิด ความถูกแล้ว ก็ถือขลังได้ เพื่อผลตามที่ต้องการ; แต่ถ้าเกี่ยวกับความผิดความถูกแล้ว ก็ต้องเลือกเอาแต่ที่จะเป็นไปตามทางที่ถูก. ถือให้ขลัง หรือว่าถือให้มันศักดิ์สิทธิ์ ถือด้วยจิตใจชนิดที่เรียกว่ามูมานะท่วมท้นหมดหน้าตาทำผิดนึกเดียว มันก็ใช้ไม่ได้ต่อสิ่งที่เรียกว่า อุคฺมคติ. คำว่าอุคฺมคติจึงเป็นคำที่ไพเราะ และเป็นคำที่มีความหมายพอดี คือฉลาดจริงๆ ไม่ม่งมายด้วยความเกรงความขลัง ความอะไรเหล่านั้น.

แม้ที่สุดแต่คำที่เรียกว่า **ความภักดี ความอุทิศ** หรือเสียสละด้วยความจงรักภักดีเหล่านี้ มันก็ต้องระวังอยู่เหมือนกันอีก เช่นเราเชื่อตรงจงรักภักดีต่ออุคฺมคติอย่างนี้ ก็ไม่ใช่ความบ้าคลั่ง. เมื่อเราดูโดยทั่วๆ ไปในบัจจุบันนี้จะพบว่า ความเกรง ความขลัง หรือความจงรักภักดีอะไรนี้ มักจะเป็นเรื่องของความม่งมาย, ไม่เกี่ยวกับมีปัญญาเสียโดยมาก. ต้องระวัง ให้มันเกี่ยวกับปัญญาไว้เรื่อย ก็จะมีอุคฺมคติได้, จะเป็นการกระทำชนิดที่ทำให้มีอุคฺมคติได้.

ผมได้บอกแล้วว่า อุคฺมคตินี้เป็นคำใหม่ๆ คิซึนมาใหม่ๆ ในประเทศไทย ใช้กับอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล คือสิ่งที่เรียกว่า “**ธรรม**”. เพราะฉะนั้น อุคฺมคติในพุทธศาสนานี้ ก็คือ “**อุคฺมธรรม**” หรือเรียกว่า **บรมธรรม**, ที่เราพูดถึงกันทุกวัน ๆ ว่า **บรมธรรม**, อุคฺมธรรมก็เหมือนกัน. **ปรมะ** หรือ **บรม** แปลว่าอย่างยิ่ง, **อุคฺม** แปลว่าสูงสุด; ตามภาษาไทยแปลกันอยู่อย่างนี้. ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนา

สิ่งที่เรียกกันไพเราะในสมัยนี้ ว่าอุคฺมคตินั้นก็คือบรมธรรม; ถ้าหมายถึงการถืออุคฺมคติ หรือการบูชาอุคฺมคติ ก็ได้แก่การขักใจลงไปอย่างถูกต้อง. อย่างนี้ในพุทธศาสนา เรียกว่า สัจจะ หรือ อธิฏฐานะ.

สัจจะ - คือความจริงใจต่ออุคฺมคตินั่นเอง, นี้ก็คือการบูชาอุคฺมคติ. หรือว่า อธิฏฐานะ - การตั้งใจมั่น, ตั้งใจทั้ลงไปในเรื่องใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่า อธิฏฐานะ. เราเข้าใจข้อนี้ได้โดยการดูพระพุทธรูปเจ้าเป็นตัวอย่าง : มีการบำเพ็ญสัจจบารมี อธิฏฐานบารมี มีอาการเหมือนกับที่เรียกว่า บูชาอุคฺมคติ, แล้วก็ใช้เวลาระยะยาว. ถ้าถือเอาตามทีกล่าวไว้ในพระกัมภีร์แล้วก็เหลือเชื่อ; บำเพ็ญบารมีถึง ๔ อสงไขย แสนกัปป์. กัปป์ ๆ หนึ่งก็ไม่รู้ว่าเท่าไรแล้ว, แล้วมันอสงไขย ๆ อสงไขยกัปป์; ๔ อสงไขย กับ ๑ แสนกัปป์ เป็นตัวเลขที่เราเข้าใจไม่ได้ในเวลา; เข้าใจได้แต่ว่า มันมากที่สุด นานทีสุดในการที่จะบูชาอุคฺมคติเรื่อยมา ๆ ด้วยการบำเพ็ญสัจจบารมี อธิฏฐานบารมี; แม้แต่เกิดเป็นสัตว์เทวเจ้านาน ก็มีสัจจะ มีอธิฏฐานะ มีการบูชาความจริงความถูกต้อง เหมือนที่เล่าไว้ในชาคกต่าง ๆ, กระทั่งชาคกเรื่องสิงล้างหู. ชาคกนี้เขาเรียกว่า "กรหิต-ชาคก" แปลว่า ผู้ถูกตีเตียน; ผู้ถูกตีเตียนก็คือมนุษย์.

มนุษย์ผู้มีการบูชาเงินบูชาทอง, บูชาอะไรเป็นของกูนี้ คือผู้ที่ถูกตีเตียน. ชาคกนี้เรียกว่าเรื่องผู้ที่ถูกตีเตียน คือคนชนิดนี้. พระโพธิสัตว์ที่เป็นลิงนัยยังมีอุคฺมคติ ไม่บูชาเงินทอง หรืออะไรทำนองนั้น. นี้เราอย่าถือเอาว่าเป็นเรื่องจริง หรือไม่จริง อะไรทำนองนั้น, เราเอาแต่ความมุ่งหมายของเรื่อง ที่มุ่งหมายจะให้บูชาอุคฺมคติ บูชา ความดี ความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมอะไรนี้. นี้แปลว่าการบูชาอุคฺมคตินั้น เป็นเนื้อเป็นตัวทั้งหมดของผู้ที่จะเป็นพระพุทธรูปเจ้า. ถ้าไม่เช่นนั้นไม่อาจจะลงทุนสร้าง บารมี ๔ อสงไขยแสนกัปป์ไปได้ แปลว่าทุ่มเทกันหมด; ทั้งหมดนี้ไม่ใช่ยึดมั่นด้วย อุปาทาน.

ถ้าเราไปดูที่การกระทำ มันจะคล้ายๆ กับ ยึดมันด้วยอุปาทาน, อยากรจะได้อะไรมากจนท่วมเทามากขนาดนั้น. แต่อย่าลืมว่าในการบำเพ็ญสังขารมี อธิฐานบารมีนั้นต้องมีปัญญาบารมี ๖ ล ๖ อะไรนำหน้าอยู่; แล้วก็มีการเสียสละอยู่เป็นเครื่องประกัน. คือมีทานบารมี เสียสละเรื่อย เป็นเครื่องประกัน ไม่ให้อุคคคตินี้วกไปหากความเห็นแก่ตัว หรือความสุขทางเนื้อหนังได้; เป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อสละออกไป ก็ไม่มีทางจะผิด. ถ้าไม่มีข้อนี้เป็นเครื่องประกัน, มันก็วกไปหา “เอาได้ นั้นแหละดี”; “เอานั่นแหละดี” “ได้นั้นแหละดี”. ถ้ามันมีปัญญาบารมีนำหน้าอยู่เรื่อย มันผิดไม่ได้. อย่างที่พูดมาแล้วว่า อุคคคติต้องเป็นเรื่องของปัญญาเสมอ; ไม่ใช่ของความยึดมันถือมัน. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมีด้วยการเสียสละอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างเหลือเชื่อก็ตาม มันก็ไม่ใช่ความยึดมันถือมัน.

ซากก เช่น สสซากก ก็เล่าถึงเรื่อง โพรสิศัศว์เป็นกระต่าย เป็นสัตว์เคร่งจางนกระโดดลงไปในกองไฟ ให้คนที่กำลังผิงไฟที่หนาวจัดอยู่นั้น ได้กินเนื้อตัวเอง คือเนื้อของกระต่ายที่เป็นโพรสิศัศว์นั้น. เราเรียกว่าบุชาอุคคคติได้ แต่ไม่ใช่เรื่องบ๊าบอ เหมือนที่คนสมัยนี้จะเรียกจะพูด เช่นมาเทอรตอมก็หาว่า เป็นเรื่องบ๊าบอ. นี่เป็นเรื่องที่น่าจะถูกกล่าวหาอย่างนั้นมากขึ้นไปอีก. เพียงแต่จะทำให้เป็นสุขโดยให้ตัวเป็นอาหารแก่ผู้อื่น โดยไม่มีเหตุผล หรือมีเหตุผลที่มองเห็นไม่ได้ อย่างนี้ คนสมัยนี้เขาไม่ถือว่าเป็นอุคคคติ; แต่ในหลักพุทธศาสนามันมีอยู่อย่างนี้.

หรือพระเวสสันดรให้ทานลูก ให้ทานเมีย ให้ทานอะไร อย่างนี้ ก็ถูกยกขึ้นเป็นปัญหาสำหรับถกเถียงกันอยู่ในเวลานี้ ว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก. พวกที่มีปัญญายาวเป็นหางมาจากเมืองนอกนี้ ก็ว่าพระเวสสันดรทำผิด เหมือนพวกฝรั่งว่าทั้งนั้นแหละ คุณลองไปสังเกตดูให้ดีเถิด. ขออภัยผมใช้คำหยาบๆ และโสกโตก ว่ามีปัญญายาวเป็นหาง นี่หมายความว่าไปเรียนมาจากเมืองนอก, เขาก็ว่าพระ

เวสสันดรทำผิด ๆ บ้า ๆ บอ ๆ ตามความคิดที่พวกฝรั่งเขาคิดอย่างนั้น เขาอ่านชาดกเรื่องนี้แล้ว เขาคำหนักเทียนมาก. ผมก็ถูกถามมากที่สุด บัญหาอย่างนั้น ว่าการกระทำอย่างนั้นผิดมนุษยธรรม เป็นป่าเถื่อนใช่ไหม? เขาถามอย่างนั้น. บางทีผมก็อธิบาย บางทีผมก็ไม่อธิบาย; เมื่อเห็นว่าคนนั้นไม่อาจจะเข้าใจได้ ผมก็ไม่อธิบาย.

แต่ว่า เราเป็นพุทธบริษัท เรามีพระคัมภีร์ของเราอย่างนี้ เราจะต้องเข้าใจว่าอย่างไร? จะต้องถือหลักที่ว่า **ถ้ามีบุญญาประทับอยู่ด้วยแล้ว ก็เป็นอุคมคติเสมอ.** อุคมคติของพระเวสสันดรก็เพื่อจะบรรลุมิธรรมระดับหนึ่ง ก็คือมีจิตใจสูงเหนือกิเลส เหนือความทุกข์ คือเป็นพระพุทธเจ้า แล้วก็ช่วยชนสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงไปให้หมด; นั่นแหละอุคมคติของท่านมีอยู่อย่างนั้น. อุคมคติของโพธิสัตว์นั้นคือจะช่วยให้ทุกคนถึงนิพพาน เพราะฉะนั้นถ้ามีทางที่จะเป็นได้ทุกอย่าง ก็ยอมเสียสละอุปสรรคทั้งหมดทั้งสิ้น; อย่างน้อยก็เพื่อทดสอบจิตใจ ในวันสุดท้ายของการเป็นปุถุชนของพระพุทธเจ้า. พุคคอย่างนั้นเข้าใจง่ายหรือสั่นคี่.

พระพุทเจ้าเองก็ยังอธิษฐานว่า จะตายก็ตายไปที่ตรงนี้ ถ้าไม่บรรลุมิธรรมที่ต้องการแล้ว จะไม่ลุกขึ้นเป็นอันขาด. เมื่อคราวนั่งลงที่โกณฑนโพธิ์ในวันตรัสรู้ นั้น ประทับนั่งลงด้วยการอธิษฐานจิตว่า:— “เลือกเนื้อเอ็นหนัง หรืออะไรก็ตาม มันจะเหือกแห้งไป เหลือแต่กระดูกขาวโพลนก็ตาม, ถ้าไม่บรรลุมิธรรมที่เราอยากจะรู้ในวันนี้แล้ว เราจะไม่ลุกขึ้น” หมายความว่า จะต้องตายอยู่ที่ตรงนี้. อย่างนั้นไม่ใช่ถือเคร่ง หรืออะไรอย่างบ้า ๆ บอ ๆ; แต่เป็นผลสุดท้ายของสติปัญญา. เพราะฉะนั้นอย่าไปเข้าใจว่า การกระทำอย่างนั้นเป็นการกระทำด้วยอุปาทาน ยึดมันถือมันด้วยอุปาทาน แล้วก็สมควรจะเรียกว่าความยึดมันถือมัน ตามที่เขาเรียกกันมาแต่เดิม แต่จะเรียกว่าสัจจะบ้าง อธิษฐานจิตบ้าง, เพื่อได้สิ่ง หรือบรรลุ สิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; เรียกว่าอุคมคติของพระโพธิสัตว์ เสียสละชีวิตก็ได้ อะไรก็ได้ ได้ทั้งหมดเลย เพื่อมนุษย์

ทุกคนจะได้บรรลุถึงสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ. นี่หมายความว่า ไม่ใช่เพื่อตัวเอง
ผู้เดียว จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ มันหมายความว่า เพื่อมนุษย์ทุกคน
จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในควรจะได้รับ จึงทำอย่างนี้.

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็ยังถือเคร่งในอุคฺมคติของโพธิสัตว์ *Bodisatava ideal*
นี่ถือเคร่งมาก สอนกันมาก. เราก็ไม่ไปทำหนีตีเขินเขา เพราะถ้าเขาถือเคร่งตามหลักนี้
มันก็มีประโยชน์อยู่; เพราะว่าเป็นการยากมาก ที่คน ๆ หนึ่งจะไปช่วยคนอื่นอีกคนหนึ่ง
เป็นการยากที่คนจะไปช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน; ถ้าไม่วาคอุคฺมคติไว้สูง ก็ไม่ค่อย
จะมีใครสนใจหรือยอมทำ. นี่ก็เลยเกิดอุคฺมคติช่วยผู้อื่นนี้ ให้ทุกคนตั้งหน้า
ตั้งตาบำเพ็ญบารมี ในทำนองนี้ ถ้ายังเหลือสักคนหนึ่ง, แล้วเราก็ยังไม่ข้ามฟาก
ไม่ขึ้นไปฝั่งโน้น จะต้องกลับมาขนจากฝั่งนี้ไปยังฝั่งโน้นให้หมดทุกคน เราจึงจะไป;
อย่างนี้เป็นอุคฺมคติของโพธิสัตว์. ส่วนพวกเถรวาท หรือฝ่ายนี้ของไทย ๆ เรา ไม่ค่อย
สนใจ หรือไม่มีใครให้ความสนใจในอุคฺมคตินั้น มักจะถือไปในการทำที่เรียกว่าไป
คนเดียว เอาตัวรอดคนเดียว; ถูกหาว่าเป็นอย่างนี้อยู่เสมอ. พวกมหายานเขาคุหึมนั้น
พวกเถรวาทในข้อนี้อยู่เสมอ.

ที่นี้ ดูถึงเรื่องไปคนเดียว เอาตัวรอดคนเดียวนี้ เป็นอุคฺมคติหรือไม่
ก็ไปคิดเอาเอง. คือมันเป็นเรื่องที่มีพันธึกลับไปกลับมา ถ้าคนมีใจแคบจนไม่นึกถึง
ผู้อื่นเสียเลย คน ๆ นี้ก็ไปคนเดียวไม่รอด เพราะใจมันยังต่ำเกินไป ซึ่งแม้แต่จะไป
คนเดียวก็ไปไม่รอด. นี่ยังใจแคบ ยังตระหนี่ ยังเห็นแก่ตัวจัด ไม่เห็นแก่ผู้อื่นเสียเลย
อย่างนี้ใจก็ยังไม่สูงพอ แม้แต่ที่จะไปเพียงคนเดียวของตัวเอง; แล้วเห็นแก่ตัวจัด
ความเห็นแก่ตัวจัดนั้นแหละคือทั้งหมดของกิเลส. ฉะนั้นไปคนเดียวโดยยังมีการ
เห็นแก่ตัวนี้ ลองนึกดูว่าจะไปอย่างไร? มันก็ขัดขวางกันอยู่ในตัว, ไปจากความเห็น
แก่ตัวไม่ได้.

คำว่าไปนิพพาน นี้ไปจากความเห็นแก่ตัว; ถ้าเรามีความเห็นแก่ตัว มันก็ไปไม่ได้. ฉะนั้นทางที่จะไปเอาตัวรอดแก่คนเดียวนั้น มันเป็นไปไม่ได้. ถ้าพูดละก็ได้แต่โดยแท้จริงมันไปไม่ได้. แต่ถ้าว่าเราจะตระเตรียมพอสมควร เพื่อไปก่อน เดียวก่อน อย่างนั้นมันก็มีทางเหมือนกัน แต่ใจก็ต้องนึกถึงผู้อื่นอยู่นั้นแหละ มันต้องเห็นแก่ผู้อื่น ต้องนึกถึงผู้อื่น โดยไม่เห็นแก่ตัว. ถ้าสมมุติว่าคนสักคนหนึ่งจะว่ายน้ำข้ามฟากไปฝั่งโน้นก่อน เพราะเขาว่ายน้ำได้ มันก็ต้องไปเอาเรือเอาแพจากฝั่งโน้น มารับคนฝั่งนี้ มันจึงจะถูก. นี้เหมือนพระเวสสันดร หรือเหมือนการกระทำของพระพุทธเจ้า เป็นการไปคนเดียวที่แรก ข้ามไปฝั่งโน้นให้ได้ก่อน แล้วก็เอาอะไร มารับคนฝั่งนี้ อย่างนี้ไม่เรียกว่าเอาตัวรอดแก่ผู้เดียว. โดยเนื้อแท้แล้ว ไม่ใช่ทำเพื่อเอาตัวรอดผู้เดียว.

ฉะนั้นการที่ใคร ๆ จะมาหาว่า เถรวาทถือลัทธิเอาตัวรอดแก่ผู้เดียวนั้นก็ไม่ถูก ถ้าเขาเป็นเถรวาทอย่างถูกต้อง; เว้นแต่จะเป็นเถรวาทอย่างบ้า ๆ บอ ๆ ว่าเอาเอง นึกเอาเอง ตัดช่องน้อยคุ่มไปแต่คนเดียว อย่างนี้ก็ไม่ใช่ และไม่ถูกต้อง ตามหลักของพุทธศาสนา. เพราะฉะนั้นอุคฺคมคฺคิที่บริสุทฺถจะตองนึกถึงผู้อื่นด้วย นึกถึงแต่ตัวเองไม่ได้; แล้วมันก็เป็นอุคฺคมคฺคิอยู่ในตัว ก็จะทำให้ไม่เห็นแก่ตัว. เรื่องไม่เห็นแก่ตัวนี้ พุทธกันมานานแล้ว ไม่ต้องอธิบายอะไรกันอีกนัก. อุคฺคมคฺคิของพระพุทธเจ้า ของความถูกต้องนั้น มันก็อยู่ที่เห็นแก่ผู้อื่น พร้อมกับไปกับที่เห็นแก่ความรอดพ้นของตัว เรียกว่า อุคฺคมคฺคิในพุทธศาสนา เป็นอย่างนี้.

ที่นี้ อุคฺคมคฺคิของพวกวัตถุนิยมมันก็ไปอีกทางหนึ่ง คือบูชาวัตถุเป็นอุคฺคมคฺคิ เอาวัตถุเป็นใหญ่ แสวงหาความสุขจากวัตถุ แล้วก็มัวเมาในความสุข; แล้วถือว่าความเอร็ดอร่อยในความสุขนั้นเป็นอุคฺคมคฺคิ. อย่างนี้เราเรียกว่า อุคฺคมคฺคิที่เป็นวัตถุนิยม ที่พวกคริสเตียนเขาเรียกว่า “เนื้อหนัง” มีเนื้อหนังเป็นอุคฺคมคฺคิ. พวกอุคฺคมคฺคิชนิด

เนื้อหนังนี้ เขาก็ถือเอาเรื่องได้เป็นอุคฺมคติ. ใตนั้นแหละดี; แต่พวกเราถือว่า ดีจึงจะได้. พวกโน้นถือว่า ใตนั้นแหละจึงจะดี; แต่พวกเรากลับถือว่า ดีนั้นแหละจึงจะได้, ดีถึงจะเอา. ถ้าถือว่า ใตนั้นแหละดี มันก็หมายถึงกิเลสเป็นเจ้าของอุคฺมคติ; ถ้าถือว่า ดีจึงจะได้ นี่คือปัญญาหรือความบริสุทธิ์เป็นเจ้าของอุคฺมคติขึ้นมา. อุคฺมคติจึงมีอย่าง วัตถุนิยม และอย่างมนินิยม หรือธรรมนิยม; ต้องไม่ปนกัน.

เดี๋ยวนี้เข้าใจหาย ทว่าโลกสมัยนี้กำลังเป็นวัตถุนิยม เป็นหนักขึ้น ๆ. อุคฺมคติของโลกทั้งโลกมันก็เปลี่ยนไปในทางวัตถุนิยม ถือว่า ใตนั้นแหละดี; และใตนั้นก็เป็นเรื่องเนื้อหนังทั้งหมด ไม่ใช่เป็นธรรมะ. เพราะฉะนั้นโลกจึงสกปรกมากขึ้น ร้อนเป็นไฟมากขึ้น อย่างที่เราพอจะเข้าใจได้ เช่นสงครามร้อน สงครามเย็น สงครามระหว่างประเทศชาติ สงครามระหว่างหมู่คณะ สงครามระหว่างบุคคล; แม้ในครอบครัว ๆ หนึ่ง ก็อยู่กันอย่างร้อนเป็นไฟ เพราะบูชาอุคฺมคติวัตถุนิยม.

ทีนี้ขอเราดูให้ดีกว่า อุคฺมคติที่แท้มัน ต้องเป็นอุคฺมคติ เป็นเรื่องที่ถูกต้อง นำบูชา นำนับถือ, เป็นเรื่องธรรมนิยม. เรื่องเนื้อหนังนั้นไม่ใช่ตัวอุคฺมคติ ชีวิตตัวร่างกายนั้นมันเป็นเปลือกสำหรับรองรับอุคฺมคติอีกทีหนึ่ง; ย้ายขึ้นมาเป็นตัวอุคฺมคติเสียเอง. เรามีวัตถุ เราใช้สอยวัตถุเหมือนกัน ไม่ใช่จะไม่มีการเกี่ยวข้องกับวัตถุ; แต่ไม่ได้บูชาวัตถุ. เพียงใช้วัตถุหรือชีวิตร่างกายนี้เป็นเพียงเปลือก เป็นภาชนะสำหรับรองรับ คือรองรับอุคฺมคติ. ตัวอุคฺมคติจึงเป็นนามธรรม เป็นมนินิยม; ตัวชีวิตที่แท้จริงมันก็ต้องเป็นอุคฺมคติ ไม่ใช่เพียงสักว่าร่างกายที่เป็นเปลือก ๆ นี้ มีชีวิตอยู่แล้วก็เรียกว่า มีชีวิตอยู่; มันต้องมีชีวิตอยู่อย่างเต็มไปดด้วยอุคฺมคติ เพราะฉะนั้นชีวิตก็คืออุคฺมคติ อุคฺมคติก็คือชีวิต จึงจะถูกต้อง. ฉะนั้น อุคฺมคติ หรือชีวิตก็คือสิ่งที่มีบรมธรรม หรือเป็นบรมธรรม ซึ่งเราได้ผูกกันมาแล้วอย่างละเอียดลอลว่า บรมธรรมคืออะไร ?

สรุปสั้น ๆ ก็ว่า ชีวิตเป็นอุคมคติฉัน จะต้องมีบรมธรรมข้อที่ว่า มีความสุขอย่างถูกต้อง, มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์, ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน และมีความรักสากล ไม่มีเราไม่มีเขา. ชีวิตอย่างนี้เรียกว่า ชีวิตที่เป็นอุคมคติ หรืออุคมคติก็คือชีวิต; แล้วก็สิ่งเดียวกับบรมธรรม. ให้บรมธรรมเป็นชีวิต หรือให้ชีวิตเป็นบรมธรรม แล้วแต่ละพูด; รวมความแล้วบรมธรรมนั่นเองเป็นอุคมคติ. มีความสุขอย่างถูกต้องก็เป็นยอดสุดของสิ่งที่ควรปรารถนา; แล้วมีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ นี้ก็เป็นยอดสุดของหน้าที่การงาน การกระทำต่าง ๆ; แล้วทำงานอยู่ทุกวันนั้นก็ทำเพื่อความถูกต้อง เพื่องานนั่นเอง ไม่ใช่เพื่อเงิน ไม่ใช่เพื่อตัวกู-ของกู; ฉะนั้นใจจึงกว้างพอที่จะรักผู้อื่น เหมือนกับรักตัวเองในลักษณะเดียวกัน ชนิดเดียวกัน จนไม่มีเรา ไม่มีเขา. เพราะฉะนั้น บรมธรรมก็คืออุคมคติ, อุคมคติก็คือบรมธรรม ในเมื่อเราหมายถึงอุคมคติที่ถูกต้อง. เพราะฉะนั้นบรมธรรมที่เป็นอุคมคติฉันก็คือ อุคมคติเพื่อนิพพานของคนทุกคน.

นิพพาน ก็แปลว่า ไม่ทึ่มแทง ไม่เผลอน ไม่ร้อยรัต, คือไม่เบียดเบียนทั้งนี้; แล้วก็นี้เป็นนิพพานของคนทุกคน ๆ คือทุกคนไม่ได้รับการเบียดเบียน. พุคอีกทีก็คือว่า นิพพานของทุกคนนั่นแหละ คืออุคมคติของเรา ของพุทธบริษัท.

ข้อที่ว่า นิพพานเป็นบรมธรรมฉัน มีหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสอยู่แล้ว เราไม่ต้องพูด; เหลืออยู่แต่ว่า นิพพานของใคร ๆ ก็ต้องว่า นิพพานของทุกคน. จะว่านิพพานของเราคนเดียวพูดได้ แต่เป็นไปไม่ได้. นิพพานของคนเดียว ที่มีความเห็นแก่ตัว นี้เป็นไปไม่ได้. เมื่อพูดว่านิพพาน, ธรรมชาติก็เปิดกว้างสำหรับทุกคน ก็ต้องไม่เห็นแก่ตัวเสียก่อนจึงจะเป็นนิพพานได้. เมื่อไม่เห็นแก่ตัวคนทุกคนก็เลยหลอมเป็นคน ๆเดียวกันหมด เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นอุคมคติโดยแท้จริงแล้วเป็นนิพพานของทุกคน.

“นิพพาน” ศัพท์นี้แปลว่า เย็น เกยพุดกันมามากแล้ว; เย็นคือไม่เบียดเบียน ไม่ทำให้ลำบาก ไม่ทำให้เป็นทุกข์. ถ้าถืออุตมคติอย่างนั้นมันก็เย็นกันไปหมดทั้งโลก ทุก ๆ โลก ทั้งเทวดาและมนุษย์ตามที่พระพุทธเจ้าท่านหวัง; มีพุทธศาสนา มีธรรมวินัย หรือมีการสั่งสอน หรือส่งสาวกออกไปสั่งสอน นี้ก็เพื่อความสุขของโลกทั้งเทวดาและมนุษย์. คำว่าโลกหมายถึงทุก ๆ โลก; มันจึงเป็นอุตมคติจริง ๆ.

อุตมคติของคนสมัยนี้มันเป็นเนื้อหนังไปหมด และยิ่งกว่านั้นยังทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากกันไปหมดทุกคน. อุตมคติที่เอาวัตถุขึ้นมาใช้ มาผลิตมาประติษฐ์ เพื่อบำรุงบำเรอเนื้อหนังมากจนเกินขอบเขต เกินความจำเป็นไม่รู้ว่าที่พันก็หมิ่นเท่า. คุณต้องดูในข้อนี้ ว่าการศึกษา การค้นคว้า การผลิตอะไรออกมา เพื่อบำรุงบำเรอเนื้อหนังนี้มันมากเกินความจำเป็นหลายร้อยหลายพันเท่า. การแสวงหา หรือบริโภคนเกินความจำเป็นนี้เขาถือว่าเป็นบาป; พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปเพราะเป็นความโง่, คริสเตียนก็ถือว่าเป็นบาป เป็นบาปทันทีเลย ในการที่มีอะไรเกินกิน เกินใช้ เกินความจำเป็นนี้เป็นบาปทันทีเลย; เป็นการทรยศต่อพระเจ้าหรืออะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก. เคี้ยววัตถุนิยมกำลังเป็นอย่างนี้ เป็นโลกของคนบาป เป็นโจรปล้นธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติ.

ลัทธิวัตถุนิยมในปัจจุบันนี้เป็นโจรปล้นธรรมชาติ เอาธรรมชาติมาเป็นตัวกู-ของกู แล้วทำลายธรรมชาติ. ยกตัวอย่างเช่นชุกโลหะแร่ธาตุ ชุกน้ำมัน ชุกอะไรขึ้นมาจากใต้ดิน แล้วก็เอามาเพื่อทำลายชีวิตเพื่อนมนุษย์กัน. พวกเรือบิน เรือรบ รถถัง อะไรก็ตาม ใช้น้ำมันเชื้อเพลิงที่เผาไปวันหนึ่ง ๆ มากกว่านำมาใช้ประโยชน์เพื่อความอยู่เป็นสุข. เขาใช้เพื่อฆ่ากัน ล้างผลาญกัน ทำลายกันไม่มีที่สิ้นสุด.

คุณมีความรู้ดีกว่าผม ลองไปคำนวณดูเองก็ได้ว่า เขาใช้น้ำมันเชื้อเพลิงในการสงครามมากน้อยเท่าไร? ชุกเอาธรรมชาติใต้ดินขึ้นมาเพื่อล้างผลาญกันนั้นก็อย่างหนึ่ง,

อีกส่วนหนึ่งก็คือ ใช้บำรุงบำเรอเนื้อหนังของตน เกินกว่าที่มันจำเป็นจะต้องใช้, ก็ร้อยก็พันเท่าไปคู่ออกก็แล้วกัน ที่มนุษย์ประภีษฐ์อะไร เป็นของเหลือเพื่อฟุ่มเฟือย, อันนั้นมันกลับทำให้มีความเห็นแก่ตัวหนักขึ้น ๆ จนจะต้องรบราฆ่าฟันกันไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด. นี้จะเรียกว่าอุคฺมคติ หรือไม่อุคฺมคติ, ก็ดูก็แล้วกัน. การที่เป็นโจรปล้นธรรมชาติเอามาเป็นตัวกู-ของกู แล้วขูดคันธรรมชาติขึ้นมาทำลาย หรือว่ามาบำรุงเนื้อหนังในลักษณะอย่างนี้ มันเป็นอุคฺมคติ หรือไม่อุคฺมคติ.

เราจะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่าอุคฺมคติให้ถูกต้อง ความเป็นมนุษย์จึงจะเป็นไปได้ สมตามความมุ่งหมายของคำว่า “มนุษย์” ที่แปลว่ามีจิตใจสูงและสูงที่สุด. อย่าไปมัวตกเหวหรือว่าตกทะเลไฟ ในทะเลแห่งความร้อน ทะเลแห่งความทุกข์นี้ แล้วก็หลงว่าเป็นอุคฺมคติ มันจะเข้าลักษณะเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นความทุกข์ชนิดที่ไม่รู้จักนั้นเป็นอุคฺมคติไป. เมื่อกิเลสครอบงำ สติบัญญัติเข้ามาไม่ได้แล้ว อุคฺมคิตมันก็เปลี่ยนไปอย่างหนึ่ง; เมื่อสติบัญญัติกลับมากครอบงำกิเลสได้ อุคฺมคิตก็เปลี่ยนไปอย่างหนึ่ง. เพราะฉะนั้นมันจึงยุ่งไปหมด อุคฺมคติประจำวันจึงกลับไปกลับมา กลับไปกลับมา. อย่างคนหนุ่ม ๆ จะหาคู่ครองให้ดีให้สวย ให้อวย หรืออะไรก็ตาม, นี้ มันก็มีอุคฺมคติที่ผ่านไ้วอย่างใดอย่างหนึ่ง. แต่พอกิเลสเกิดขึ้นอะไร ๆ ก็ได้ อะไร ๆ ก็เอาทั้งนั้นเลย. นี้มันกลับไปกลับมาอย่างนี้ ไม่รักษาความเสมอต้นเสมอปลาย ความคงเส้นคงวาของอุคฺมคติไ้วได้; แม้ในเรื่องบุญกุศลของพวกเขา. เมื่อวานนี้มีผู้เอาหนังสือเซ็นในภาษาจีนมาอ่านให้ฟังเรื่องหนึ่ง เข้าที่. จะเล่าให้ฟังเดี๋ยวนี้ก็ได้. นิทานชนิดนี้มีที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง ที่เขาใช้คำพูดสั้น ๆ ที่สุดเพียงไม่กี่คำ.

ภิกษุฝันว่าเสือกัด ตกใจตื่นขึ้นตัวสั่น กลัวอย่างยิ่ง. พอรู้ตัวว่า อ้าว ฝันก็เลยดีใจว่ามันเป็นแต่เพียงฝัน ไม่ใช่เสือกัดจริง. แล้วเกิดเสียใจว่า อ้าว! มันควรจะฝันต่อไปให้เสือกินเราหมดตัว เราก็จะได้บุญมาก. นี้พิจารณาณุนิทานนี้มีราว ๒๐ - ๓๐

คำพูด แต่มีคติมาก. เมื่อฝันว่าเสือกินก็กลัว ตื่นขึ้นมากลัวตัวสั้น ; คุณก็คงจะเคย ฝันทำนองนี้. ครั้นตื่นเต็มทีรู้ว่า อ้าว ฝันไป แล้วเลยหายกลัวและก็สบายใจ. ที่นี้ ความโลภยังมีอยู่ว่า นี่ถ้าฝันต่อไปให้เสือกินเนื้อเราหมดทั้งตัว ก็เท่ากับเราให้ทานเนื้อ แก่เสือ เราก็ได้บุญมาก. นี่ความหลบแคลงของจิตใจ หรืออุคฺมคฺติ ; นี่แหละคือ ความยึดมั่นถือมั่น.

ความเห็นแก่ตัว ความยึดมั่นถือมั่น ทำให้อุคฺมคฺติหลบแคลง อย่าไปบูชา ความยึดมั่นถือมั่น แม้ในเรื่องบุญเรื่องกุศล. พวกทายกทายิกาที่คงจะโดนบัญหาอย่างนี้ กันอยู่เป็นประจำวัน ก็ความหลบแคลงของอุคฺมคฺติ. นี่เราต้องมีความมั่นคง ทรหค บึกบืน ในเรื่องอุคฺมคฺติ ที่จะยึดไว้ให้ถูกต้อง และยึดไว้ให้ได้. และมันก็เป็นสิ่งที่ เขียบได้ตามสติปัญญา ไม่ต้องกลัวในข้อนี้ ; พยายามเขียบสติปัญญาขึ้นไป อุคฺมคฺติ ก็จะถูกต้อง และเขียบขึ้นไปได้เอง.

ขอให้เพิ่มพูนสติปัญญาอยู่เสมอ ตามพระพุทธเจ้าท่านสอนว่า :— “จงเพิ่ม พูนทางแห่งปัญญา, ท่านจงพอกพูนทางแห่งปัญญา, หรือพอกพูนทางแห่งสันติ อยู่เสมอ ๆ”. ศึกษาให้รู้, แล้วรักษาความรู้ไว้ให้คงเส้นคงวา ก็เรียกว่าเป็นมนุษย์ อุคฺมคฺติ. เป็นมนุษย์อุคฺมคฺติ ดีกว่าเป็นมนุษย์อันธพาลในทางวิญญาณ. พวกคุณ ก็ยังหนุ่มอยู่ย่อมมีโอกาสที่จะทำได้มาก เพราะฉะนั้นรู้ไว้ก็คงจะไม่เสียหลาย.

เวลาหนึ่งชั่วโมงของเราก็หมดแล้ว.

บรมธรรม กับ ปุชณียัตถุ

— ๑๘ —

๒๕ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่วงมาจนจะ ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันนี้
จะได้พุกกันถึงเรื่อง บรมธรรม กับ ปุชณียัตถุ. สำหรับคำว่า
“ปุชณียัตถุ” นี้ ทุกคนพอจะเข้าใจได้ว่าหมายถึงอะไร เพราะว่า
เป็นที่รู้จักกันทั่ว ๆ ไปในประเทศไทยในยุคนี้แล้ว ว่าหมายถึง
พระพุทธรูป แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีสิ่งอื่น ๆ ที่มีความหมายอย่าง
เดียวกัน. พระพุทธรูป เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า สิ่งที่เป็น
ตัวแทนของพระพุทธเจ้ามีอยู่หลายอย่างเป็นลำดับ ๆ มา.

สิ่งแรกที่สุด ก็ได้แก่เนื้อตัวของพระพุทธองค์นั่นเอง เมื่อยังเป็นมนุษย์ มี
ชีวิตอยู่, ต่อมาก็ได้แก่ พระสารีริกธาตุ, ต่อมาก็ได้แก่พระสณฺฑเจตีย์, ต่อมาก็ได้แก่
พระพุทธรูป และวัตถุอื่น ๆ; นี้พูดตามลำดับที่มันเกิดขึ้น.

เมื่อพระองค์ยังมีชีวิตอยู่ เนื้อตัวร่างกายของพระองค์เป็นตัวแทน ของพระธรรมอีกทีหนึ่ง แล้วก็เป็นที่แทนของพระพุทธเจ้านั่นเองอีกทีหนึ่ง โดยมีร่างกายของพระองค์นั้น เป็นที่รับเครื่องสักการบูชาของมนุษย์. เมื่อดับขันธปรินิพพานแล้ว พระธาตุต่าง ๆ ของพระองค์ก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นตัวแทนของพระองค์ เพื่อรับเครื่องสักการะของมนุษย์ มีพระสถูปเกิดขึ้นเป็นที่บรรจุพระธาตุ; พระสถูปก็เป็นตัวแทนของพระองค์ ในฐานะเป็นเครื่องรับสักการะของมนุษย์. ที่นาก็มีสิ่งอื่น ๆ ซึ่งประคิษฐุสร้างขึ้นเกี่ยวเนื่องกับสิ่งเหล่านี้ ก็พลอยเป็นเครื่องหมาย หรือตัวแทน เป็นเครื่องรับสักการะในนามของพระพุทธองค์เป็นลำดับ ๆ มา.

อย่างตันโพธิ์นี้ เราเรียกว่าเป็นเจดีย์ชนิดหนึ่งก็ได้ เพราะว่าเป็นที่ที่พระพุทธองค์เคยทรงใช้สอย เคยเกี่ยวข้องด้วย; ตลอดถึงพระเจดีย์อื่น ๆ ที่สร้างขึ้นในชั้นหลัง. พระเจดีย์ชั้นแรกที่สุด ก็ได้แก่สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น ในสมัยที่ยังไม่มีพระพุทธรูป. ก่อนแต่จะมีพระพุทธรูป ก็มีสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องหมายต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำขึ้นแทนพระองค์ เช่น สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สถูปสาญจี สถูปภารุท สถูปอมราวตี ที่เราจำลองเอามาสร้าง ติดไว้ที่ฝาผนังของตึกมหรสพทางวิญญาณ หรือที่เรียกว่าโรงหนังนั้น. นั่นใน พ.ศ. ราว ๔๐๐ เศษเขาสร้างสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ในลักษณะอย่างนี้; ยังไม่สร้างพระพุทธรูป. เพราะว่ายุคนั้นเป็นยุคที่มีสติปัญญาอย่างสูงสุด เห็นว่าพระศาสดาทัวจริงนั้นไม่อาจจะแสดงได้ด้วยวัตถุ หรือด้วยรูปร่าง โดยเฉพาะที่เป็นรูปร่างอย่างคน หรืออย่างเจ้าตัว คือพระองค์เอง; เพราะว่ารูปร่างนั้นไม่ใช่พระพุทธเจ้า เหมือนดังที่พระองค์ทรงปฏิเสธไว้แล้ว ว่าเนื้อหนังร่างกายไม่ใช่พระพุทธเจ้า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต, ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม; เอาพระธรรมซึ่งไม่มีรูปร่างเป็นวัตถุ นั้นแหละเป็นองค์ตถาคต.

ฉะนั้น ในยุคนั้นทั่วไปในประเทศอินเดีย ไม่ว่าศาสนาไหน ลัทธิไหน ก็มี ความรู้ที่สูงพอ ๆ กัน ว่าองค์พระศาสดาที่แท้จริงนั้น ไม่สามารถจะแสดงได้ด้วยวัตถุ

เขาจึงไม่ทำพระพุทธรูป หรือรูปพระศาสดาใด ๆ ก็ตามในสมัยนั้น. ไม่ว่าศาสนาไหน ก็คือตรง ๆ กันหมดในเรื่องนี้ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี หรือเป็นวัฒนธรรมของประเทศไป; จึงสร้างวัตถุสัญลักษณ์ขึ้นแทน สืบต่อจากพระธาตุ หรือพระเจดีย์ คือสิ่งที่เนื่องด้วยพระพุทธรองค์ เป็นที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมจักร และนิพพาน เหล่านี้เป็นพระเจดีย์ที่เนื่องด้วยพระองค์.

เกี่ยวกับสัญลักษณ์ของพระพุทธรองค์โดยตรง เขาก็สร้างสัญลักษณ์อย่างนี้ขึ้น เช่น เป็นรูปตรีรัตนะ รูปเสมาไฟลุกของพวกอมราวดี ซึ่งหมายถึงแสงสว่าง หรืออะไรทำนองนั้น. ที่ประตูลาญจี แสดงสัญลักษณ์คอกบัวบานเป็นการประสูติเกิดขึ้นทางพระกาย, ต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้, วงล้อเป็นสัญลักษณ์ของการเผยแผ่พระธรรม, พระสถูปที่เขาสร้างขึ้นสำหรับคนสำคัญที่ล่วงลับไปแล้ว. คนสำคัญที่ล่วงลับไปแล้ว เขาสร้างพระสถูปขึ้นด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเขาจึงเอารูปพระสถูปมาเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรองค์ ปางปรินิพพาน. อย่างนี้เราเรียกว่า สัญลักษณ์ทั้งนั้น ไม่ใช่พระพุทธรูป ยังไม่มีพระพุทธรูปหรือรูปเหมือน; เขาถือว่าพระองค์จริงแสดงไม่ได้ด้วยรูป. นี่จึงเกิดมีสัญลักษณ์ หรือปูชนียวัตถุ เนื่องด้วยพระพุทธรเจ้าเป็นลำดับ ๆ กันมาอย่างนี้ เราเรียกว่า “ปูชนียวัตถุ”.

เดี๋ยวนี้เราก็รู้จักกันแต่พระพุทธรูปเป็นส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้นปูชนียวัตถุในเวลานี้จึงหมายถึงพระพุทธรูปเป็นส่วนใหญ่; แล้วเราก็ยกเอาพระพุทธรูปนี้มาเป็นตัวเรื่องสำหรับพูดกันก่อน ที่เกี่ยวกับปูชนียวัตถุ; และพูดกันเพื่อให้เข้าใจว่า ขรมธรรมเกี่ยวข้องกับปูชนียวัตถุอย่างไร. ถ้าเราทำผิดพลาดไป ก็มีผลร้ายได้เหมือนกัน. พระพุทธรูปเกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ พ.ศ. ๖๐๐ เศษ มาจนกระทั่งทุกวันนี้ แล้วเกิดขึ้นมากจนมาในตอนหลังนี้ มีมากที่สุด โดยที่ทำเป็นองค์เล็ก ๆ สำหรับแจก สำหรับเป็นเครื่องวางอะไรทำนองนั้น; จนกล้าจะพูดได้ว่าบุคคลในโลกที่มีคนสร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด ไม่มีใคร นอกจากพระพุทธรเจ้า; คือพระพุทธรูปนั่นเองเป็นอนุสาวรีย์ถึงพระพุทธรเจ้า.

ใน พ.ศ. ๖๐๐ เศษ เริ่มสร้างพระพุทธรูปขึ้นในอินเดีย โดยบุคคลหมู่หนึ่ง ซึ่งเขาไม่ถือลัทธิอย่างที่ชาวอินเดียถือ เพราะเขาเป็นชาวต่างประเทศ คือพวกกรีกที่เข้ามาอยู่ในอินเดีย แล้วเกิดนับถือพุทธศาสนาขึ้นมา; แต่ว่าตอนนั้นก็สร้างกันน้อย. ที่นี้ก็ยิ่งมากขึ้นในเมื่อชาวอินเดียเอง ก็เปลี่ยนกลับไปนับถืออย่างพวกกรีก คือไม่กลัวการห้ามไม่ให้สร้างรูปเหมือน เลยสร้างกันขึ้นมากโดยมีข้อแก้ตัวพุง่าย ๆ ว่าเราไม่ได้สร้างรูปเหมือน แต่เราสร้างสัญลักษณ์ เอาพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์.

คุณต้องเข้าใจให้ดีกว่า **สัญลักษณ์ กับรูปเหมือนนั้นมันคนละอย่าง.** รูปเหมือนเราพยายามทำให้เหมือน จะเป็น *image* หรือ *idol* ก็ตาม; มีความมุ่งหมายจะทำให้เหมือน. ส่วนสัญลักษณ์นี้ไม่ใช่รูปเหมือน เป็น *symbol* ไม่ใช่มุ่งหมายจะให้เหมือน; แต่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบุคคลผู้นั้นในความหมายที่ลึกซึ้งกว่า ไม่ใช่เอาความเหมือนเป็นวัตถุประสงค์ เอาความหมายหรือความมุ่งหมาย หรือคุณธรรมอะไรเป็นความหมายของสัญลักษณ์นั้น. เขาก็มีทางออกว่า ไม่ได้สร้างรูปเหมือนที่เป็นของห้าม แต่สร้างสัญลักษณ์คือเป็นอนุสาวรีย์ หรือเป็นปุชนียวัตถุ. นี้จึงเรียกว่าเป็นข้อแก้ตัวที่ทำให้รอดไปได้ แล้วก็สร้างกันมากขึ้น ๆ; และสร้างกันหลายยุคหลายสมัยหลายถิ่น ฉะนั้นจึงมีแบบต่าง ๆ กัน มีรูปของสัญลักษณ์ต่าง ๆ กันไป.

พระพุทธรูปเกิดขึ้นมากมาย เมื่อพุทธศาสนาแผ่ไปในประเทศต่าง ๆ ในตอนหลัง ๆ. ในตอนที่พระเจ้าอโศกส่งคณะธรรมทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ นั้น ตอนนั้นก็ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป. ในสมัยพระเจ้าอโศกยังไม่มีพระพุทธรูป ฉะนั้นพระธรรมทูตจึงเอากิ่งโพธิ์ไป หรือเอาพระธรรมที่จารึกเล็ก ๆ น้อย ๆ พอเป็นสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งไป; คือมุ่งหมายให้คนไปประกาศพระศาสนามากกว่า เป็นส่วนใหญ่; ที่เอากิ่งโพธิ์ เอาอะไรไป เป็นเรื่องประกอบ. แล้วในที่สุดก็ไปกลายเป็นปุชนียวัตถุไปทั้งนั้น อย่างต้นโพธิ์นี่ก็เป็นปุชนียวัตถุก่อนพระพุทธรูป, เก่าแก่กว่าพระพุทธรูป แล้วก็ยังอยู่สืบมาจนถึงทุกวันนี้.

แต่เมื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคหลังต่อมา เมื่อมีพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้ว ก็นิยมเอาพระพุทธรูปนั้นแหละไปแทนกิ่งโพธิ์ ; กระทั่งพวกมหายานเกิดขึ้นก็สร้างรูปอวโลกิเตศวรแทนพระพุทธรูป เพราะได้รวมพระพุทธรูปเข้าไว้ด้วย ; นี่ก็เลยเป็นปฐุชนียวัตถุฝ่ายมหายาน แพร่หลายมากที่สุด เขานิยมทำเป็นแผ่นเล็ก ๆ แบบพระพิมพ์แจก มันจึงมีมาก ในประเทศไทยทางตอนใต้ ที่เป็นถิ่นของมหายาน ตามถ้ำตามภูเขา พบพระพิมพ์ดินดิบ จำนวนหมื่นจำนวนแสน ไม่แพ้สมัยนี้ก็ได้. พอตกมาถึงสมัยนี้ พระพุทธรูปกลายเป็นเครื่องราง ก็เลยพิมพ์กันเป็นแสนเป็นล้าน ; จึงอวดหรือคุยได้ว่า ผู้ที่เขาสร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด เห็นจะไม่มีใครเกินพระพุทธรูเจ้า ก็พระพุทธรูปนี่เอง.

ที่นี้ เราจะลองพูดกันถึงพระพุทธรูปในฐานะเป็นปฐุชนียวัตถุ. อยากจะขอร้องให้สังเกตดูให้ดีๆ แม้แต่สิ่งๆที่เรียกว่าพระพุทธรูปนี้ ก็มีการใช้พระพุทธรูปไปในหลายความหมาย. พวกที่มีสติปัญญาหรือว่าในยุคศาสนายังไม่ฟื้นเพื่อน ก็ใช้พระพุทธรูปไปในฐานะเป็นสัญลักษณ์อย่างที่กล่าวมาแล้ว ; พอโง่มาอีกหน่อยก็ใช้พระพุทธรูปอย่างรูปเหมือน ว่าเป็นรูปเหมือนของพระพุทธรูเจ้า ถือเอาเป็นรูปพระพุทธรูเจ้า ; ที่นี้มันค่อย ๆ กลายมาเป็นรูปเจว็ด คือเป็นรูปที่มีผีสิงอยู่ มีวิญญาณสิงอยู่ เหมือนกับบุคคลอีกคนหนึ่ง ซึ่งเราจะไปติดต่อด้วย ไปขอร้องอะไรได้ ; อย่างนี้เป็นรูปเจว็ด ไม่ใช่สัญลักษณ์ ไม่ใช่รูปเหมือน. ต่อมาก็กลายเป็นเครื่องราง วัตถุเครื่องรางคุ้มกันภัย.

พระพุทธรูปได้กลายเป็นเครื่องราง วัตถุเครื่องคุ้มกันภัย ; มันไม่เหมือนกับเจว็ดที่เดียว แต่มันก็ยังมิอะไรคล้ายกันอยู่มาก. ในที่สุดก็เป็นคล้าย ๆ กันว่าเป็นเหมือนกะเทวรูป หรืออะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง คือเป็นที่บูชา อ้อนวอน ขอร้อง เช่นสรวงอะไรอย่างนี้ ; พระพุทธรูปกลายเป็นวัตถุสำหรับเช่นสรวงไป. คุณพิจารณาดูให้ดีๆ พระพุทธรูปอย่างเดียวกันนั้นแหละ ถูกมนุษย์กระทำขึ้น หรือใช้ไปในลักษณะต่าง ๆ

กันมากมาย ; นับตั้งแต่เป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่รูปเหมือน เป็นสัญลักษณ์ก่อน แล้วมากลายเป็นรูปเหมือน, แล้วมากลายเป็นรูปเจี๊วต, มากลายเป็นเครื่องราง, มากลายเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ สำหรับบูชาอันวอน เช่นสรวงกันอย่างนั้นอย่างนี้ จนเลยมีพระพุทธรูปบางองค์ชอบฉันอย่างนี้ องค์อื่นชอบฉันอย่างโน้นไม่เหมือนกัน.

ในฐานะที่พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ นั้นยังเหมาะสมสำหรับบุคคลผู้มีสติปัญญา คือพุทธบริษัท ใช้สัญลักษณ์นี้เป็นวัตถุอนุสรณ์สำหรับให้ระลึกก่อน แล้วพิจารณาเข้าไปก็เข้าถึงธรรม. ที่มีสัญลักษณ์เป็นคอกบัวบาน ก็หมายความว่ามันไม่ไฉนมันเบิกบานออกมาเหมือนคอกบัว มันเกิดขึ้นเป็นความเจริญเป็นความสวยงาม เป็นอะไรก็ตาม. เขาทำให้คอกบัวบานนั้นมีไฟลุกขึ้นมาเป็น ๓ ยอด เป็นสัญลักษณ์ตรีรัตน์อย่างนั้นก็ยิ่งดีขึ้น คือมันเป็นแสงสว่าง เพราะว่าเปลวไฟหมายถึงแสงสว่าง หรือมันจะเผากิเลสด้วยก็ตามใจ. บางพวกทำเป็นเสามีไฟลุก ก็หมายความว่าเป็นหลักสำคัญ เป็นหลักฐานที่มั่นคง ; ที่เป็นไฟลุกก็คือเป็นแสงสว่าง. นี้สัญลักษณ์มันมุ่งหมายที่จะให้แสดงถึง ที่ลึกลงไป ก็เป็นคุณธรรม ; เป็นความบริสุทธิ์สะอาด หรือว่าเป็นความสว่างไสวแจ่มแจ้ง หรือว่าเป็นความเยือกเย็นเป็นสุข ; ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์.

พระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์ก็ตั้งดูกันในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ อ้อเข้าไปดูในแง่ของรูปเหมือน, มันจะบ้า ; เพราะว่าทั้งหมื่นองค์ แสนองค์ ล้านองค์ ก็ไม่เห็นเหมือนกันสักองค์, เว้นแต่ที่พิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์สมัยหลัง ๆ. ถ้าเป็นพระพุทธรูปที่เขียนขึ้น ที่สลักหินขึ้น ที่ปั้นขึ้นนั้น แสนองค์ก็ไม่เหมือนกันสักองค์หนึ่ง แล้วจะเอาเป็นรูปเหมือนได้อย่างไร ; แต่มันเป็นสัญลักษณ์. เพราะฉะนั้นดูให้รู้ว่า นั่นเป็นสัญลักษณ์ของอะไร. พระพุทธรูปที่ทำดูตามความมุ่งหมายของสัญลักษณ์โดยศิลปะในที่แท้จริงนั้นก็มีอยู่ และมีมาก มีสัญลักษณ์มาก ดูให้ดี.

พระพุทธเจ้าเป็นผู้งดงาม เป็นผู้ที่มีทรวดทรงงดงาม มีความงาม ; พระพุทธรูปที่สร้างถูกต้องก็มีความงาม. นอกจากความงามทางร่างกายแล้ว ยังมีความงามในทางนามธรรมทางคุณธรรม. ที่เราเห็นแล้วรู้สึกว่างาม และจับอกจับใจ ; แล้วก็ยังมีส่วนคุณลักษณะแห่งความอ้อม พระพุทธรูปที่สร้างถูกต้อง ต้องมีลักษณะของความอ้อม, คือไม่มีกิลเลส ไม่มีตำหนิ สำหรับจะอยากอะไรอีกต่อไปแล้ว ต้องดูออกเป็นความอ้อมในพระพักตร์ของพระพุทธรูป หรือในอะไรก็ตาม ; แล้วก็มีผลจากความฉลาดเป็นยอดมนุษย์ฉลาด. หน้าตาของพระพุทธรูปที่ถูกต้อง จะต้องมีความฉลาดถึงที่สุด ; มีปัญญาถึงที่สุด จนในยุคหลังนี้ต้องทำดวงไฟ เป็นเกตุมาลาหยดแหลมข้างบนนั้นช่วย ช่วยให้เข้าใจได้ว่า มีแสงสว่าง คือมีปัญญาถึงที่สุด. ที่จริงทำยากมากที่จะทำให้หน้าคนแสดงยอดสุดของปัญญา ; แล้วก็มีสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ คือไม่มีความชั่ว ไม่มีความลับ ไม่มีอะไรที่ปกปิด ไม่มีความเศร้าหมอง ; ก็ยิ่งยากขึ้นไปอีกที่จะสร้างพระพุทธรูปให้เป็นอย่างนั้น.

ที่สร้าง ๆ กันนี้พระพุทธรูปบางองค์มีหน้าตาไม่ให้ความรู้สึกดังกล่าว. คุณดูให้ดี ; ไม่ใช่ผมจะพูดคำหยาบลบล้ออะไร แต่ผมพบพระพุทธรูปเป็นส่วนมากหน้าตาไม่แสดงแววจฉลาด หรือความอ้อม หรืออะไร ; หน้าตาเศร้าสร้อยก็มี หน้าตาน่าเกลียดก็มี หน้าตาเป็นเจ้าชู้ก็มี ; ไม่มีสัญลักษณ์ที่ถูกต้อง. อีกอย่างหนึ่งพระพุทธรูปยังจะต้องแสดงความเมตตา มหากรุณา ; จะทำอะไรจึงจะแสดงหน้าตามีมหากรุณา นี้มันต้องเป็นศิลปะขั้นเลิศ ชั้นยอด ; ยิ่งกว่านั้นจะต้องมีแววแห่งความอดทน จะต้องทำให้หน้าคนแสดงความงาม ความบริสุทธิ์ สติปัญญา และอดทนบึกบึนด้วย ก็ยิ่งทำยาก. พระพุทธรูปบางองค์หน้าตาคลายกับยักษ์มาร หน้าตาถลนแสดงความบึกบึนมากเกินไป จนไม่มีอะไรอื่นเหลือ.

พระพักตร์ของพระพุทธรูป ยังจะต้องแสดงความชัดตรง ความสุภาพ ความอ่อนโยนอีก ซึ่งต้องมีมากมายหลายอย่าง พูดยกกันไม่ไหว. รวมทั้งจะต้องมี

พุทธลักษณะสำคัญอีกส่วนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีสุภาพอนามัยดี. ข้อนี้พูดถึงมากที่สุด ในพระบาลีที่คนสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้มือนามยัตี มีความกระปรี้กระเปร่า; นี่พระพุทธรูปก็ต้องแสดงสัญลักษณ์อันนี้. แล้วในที่สุด ซึ่งจะทำยากที่สุดก็คือ มีสัญลักษณ์แห่งความว่าง หรือสุญญตาวิหาร ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทั้งวันทั้งคืนตาคอยอยู่ด้วยสุญญตาวิหาร มีจิตใจว่างจากอะไร ๆ ทุก ๆ อย่าง. เราจะทำพระพุทธรูปให้มีสัญลักษณ์ของความว่างได้อย่างไรบ้าง ก็ลองไปคิดดู.

โดยมากพระพุทธรูปที่ทำขึ้นนี้ ไม่เต็มขนาดของความเป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรมหลาย ๆ ประการ หลาย ๆ ชนิดของพระพุทธเจ้า; แล้วเมื่อคนใจด้วยเรื่องเหล่านี้ ก็สร้างให้สวยให้งามไปตามความรู้สึกนึกคิดของคนสร้าง เพราะฉะนั้นจึงมักจะพูดกันว่า ไปเหมือนคนสร้างเสียมากกว่า เหมือนช่างที่ปั้นที่สร้างเสียมากกว่า ที่จะเหมือนพระพุทธเจ้า. แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เราต้องมองพระพุทธรูปทั้งหมดนั้นในฐานะเป็นสัญลักษณ์ อย่าไปมองเป็นรูปเหมือนพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเป็นเรื่องบ้าบอที่สุด. นี่เรียกว่า ปุชณียวัตถุ คือพระพุทธรูปนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่จะระลึกถึงพระพุทธเจ้า แล้วบูชาด้วยจิตใจ เป็นปุชณียวัตถุ. ส่วนรูปเหมือนนั้นช่วยไม่ได้, คือเราหาไม่ได้ ไม่สามารถจะทำได้, ถ้าไปคิดว่าเป็นรูปเหมือนแล้ว มันก็ย้อนหลังไปตั้ง ๕ พันปี ๖ พันปีที่เขาบูชารูปเคารพ รูป idol ก็คือรูปเคารพเป็นรูปเหมือน; นี้ถูกประณามเป็นความป่าเถื่อนไปแล้ว.

ที่นี้มาถึงรูปเจี๊วด. บางคนหรือคนเป็นส่วนมาก มีพระพุทธรูปอย่างรูปเจี๊วด โดยถือว่าผีผีวิญญาณสิงอยู่ในนั้น บูชาเช่นสรวงอ้อนวอนขอร้อง กระทั่งขอให้มีลูกก็มี. สำหรับคนที่ไม่มีลูก ก็ไปบูชาอ้อนวอนบนบานพระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่ง ตามที่เขาเล่าสือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ขอให้มียูกได้, พระพุทธรูปที่สวนโมกข์เก่าของเราก็มีคนบางคนไปกระทำอย่างนั้น. นี่มันต่างกันอย่างไร.

ส่วนที่เป็นเครื่องรางนั้น นับว่าทำกันผิดพลาดมาก เพราะเข้าใจคำว่า เครื่องรางผิด; เอาพระพุทธรูปไปรวมกลุ่มไว้กับพวกเครื่องราง ตะกรุด พิสมร หรือ ของสกปรกอย่างอื่นก็มี, เอาไปถือเป็นของชนิดเดียวกันใส่ไว้ในถุงเดียวกัน นับถืออย่างเดียวกัน, เป็นเครื่องรางไป; อย่างนี้ก็เป็นไปอีกแบบหนึ่งของบุคคลที่ไม่รู้ว่า พระพุทธเจ้านั้นคืออะไร. ที่จริงมันก็คือ เป็นเครื่องรางชนิดถูกต้อง. ผมก็มองเห็น และเชื่อว่าพระพุทธรูปก็เป็นเครื่องราง พระธรรมก็เป็นเครื่องราง หรือพระพุทธรูป ที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นเครื่องรางได้ แต่ต้องนึกถึงเครื่องรางที่แท้จริง คือธรรมะที่คุ้มครองคนให้กระทั้งไม่ตาย.

ธรรมะที่แท้จริงนั้น ถ้ามีแล้วถึงแล้วก็ทำให้คนไม่ตาย ไม่รู้จักกับความตาย. แต่ว่ามันเป็นเครื่องรางในทาง *spiritualism* คือว่ามันเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ทาง มโนธรรม ไม่ใช่ทางวัตถุ. ที่นี้สติปัญญาของคนมันต่ำลง ไม่รู้จักเครื่องรางคือพระธรรม ก็เลยเอาพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ของพระธรรมนี้ไปเป็นเครื่องราง ประเภทเดียวกับ ตะกรุด พิสมร ซึ่งเกิดขึ้นโดยทางของไสยศาสตร์ สมัยก่อนพุทธกาล นับตั้งแต่ถือเครื่องคุ้มครองอื่นๆ เช่น ต้นไม้ เช่น จอมปลวก อะไรเรื่อย ๆ มา กระทั่งมาเป็นวัตถุเช่น ตะกรุด เช่น พิสมร อย่างนี้มันเป็นเรื่องของคนที่ไม่มีปัญญา นอกพุทธศาสนา เป็นไสยศาสตร์ เมื่อเอาพระพุทธรูปเล็กๆ ไปรวมไว้ในชุดนั้น ในกลุ่มนั้น มันก็ไม่ถูกต้อง เพราะว่าความมุ่งหมายอันแท้จริงของพระพุทธรูปนี้ เป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นเครื่องรางได้จริงในทางจิตใจ. ที่นี้ก็เอาไปเป็นเครื่องรางสำหรับ พันไม้เข้ายังไม่ออก จนกระทั่งพวกโจรก็แหวนเครื่องรางชนิดนี้ เป็นพวกเบ้อเร่อ แล้วก็นอนตายอยู่กับเครื่องรางนั้น; นี่ก็ผิดวัตถุประสงค์ ปุชนียวัตถุถูกเอาไปใช้ผิดวัตถุประสงค์.

ตามทีกล่าวมานี้เราจงมองดูให้เห็นว่า พระพุทธรูปนี้ถูกใช้ไปในลักษณะต่าง ๆ กัน ทั้งแต่ถูกต้องที่สุด จนถึงไม่ค่อยจะถูกต้อง จนไม่ถูกต้องเสียเลย. ถ้าเราใช้

พระพุทธรูปถูกต้อง เป็นอนุสาวรีย์ คือวัตถุสำหรับจิตพุ่งไปยังสิ่งที่เป็นตัวแทน อันได้แก่พระพุทธรูปพระองค์จริง. พระพุทธรูปพระองค์จริงก็คือพระธรรม คือที่ว่าเห็นธรรม ก็เห็นตถาคต เห็นตถาคตก็คือเห็นธรรม. ถ้าเราเห็นอนุสาวรีย์คือพระพุทธรูป จิตต้องมุ่งไปถึงพระพุทธรูปองค์จริงก่อน ว่า พระองค์ที่มีชีวิตอยู่ในอินเดียครั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว; แล้วก็ให้มุ่งเลยไปถึงตัวพระธรรม ที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า “ร่างกายไม่ใช่ตถาคต ธรรมต่างหากเป็นตถาคต”.

เพราะฉะนั้นใครไปไหว้พระพุทธรูปที่ใด ในโบสถ์ไหน หรือที่ไหนก็ตาม ก็ให้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม ต้องมีจิตใจถึงธรรม จึงจะเป็นการถูกต้อง, แล้วสัญลักษณ์นั้นก็จะเป็นปุชนียวัตถุได้จริง. ถ้าไปไหว้ในฐานะเป็นอย่างอื่น เป็นรูปเหมือน เป็นเจี๊วต เป็นเครื่องราง เป็นอะไร ก็ไม่ใช่พุทธศาสนา, กระทำแก่พระพุทธรูปนั้นอย่างไม่ใช่พุทธศาสนา เป็นเรื่องนอกพุทธศาสนาไป; ถูกจัดเป็นสัตัพพตปรามาส เป็นกิเลสหมายเลข ๑ ที่ต้องละ ที่ปุชุนจะต้องละก่อนที่จะเป็นพระอริยมงคลได้.

สรุปความสั้น ๆ ว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม, ถ้าเราใช้ถูกต้องก็เป็นเครื่องช่วยให้เข้าถึงบรมธรรม. ถ้าเราใช้พระพุทธรูปถูกต้องพระพุทธรูป ก็จะเป็นเครื่องมืออันหนึ่ง ที่เป็นอุปกรณ์ช่วยเหลือให้เราเข้าถึงบรมธรรม อันเป็นวัตถุประสงค์; ถ้าเราใช้ผิดวิธี มันก็กลายเป็นเครื่องกั้นขวาง ไม่ให้เข้าถึงบรมธรรม มีผลตรงกันข้าม คำเป็นขาว หน้าเป็นหลังไปเลย. ถ้าเราใช้ถูกต้องก็ช่วยให้เข้าถึงบรมธรรม ถ้าเราใช้ผิดก็เป็นเครื่องกั้นขวางบรมธรรม ปิดบังบรมธรรม.

ที่จะใช้เป็นเครื่องรางสำหรับอุ้มใจแก่ความกลัวนั้น ก็นับว่าถูกต้อง มีส่วนถูกต้อง แต่ก็ว่ายังมีมมาย; เพราะว่ามันจะต้องอุ้มใจด้วยธรรม จึงจะเป็นการอุ้มใจ

ที่เพียงพอ เพราะฉะนั้น ถ้าจะเอาพระพุทธรูปใช้เป็นเครื่องรางตามธรรมดา มันก็เป็นเครื่องรางธรรมดาไป. พระพุทธเจ้าตรัสว่า ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ สวนศักดิ์สิทธิ์ ป่าศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม ไม่ใช่ที่พึ่งอันอุดม, ถึงแม้บพทสวคใน เขมา-เขมสรณที่ปึกคาคา ที่เราสวดๆ กัน ก็มีข้อความนี้;

พะหุง เว สระระณัง ยันติ	บีพะตานิ วนานิ จะ,
อารามะรุกกะ~เจติยยานิ	มะนุสสา ภายะตัจฉิตา,
เนตัง โข สระระณัง เขมัง	เนตัง สระระณะมุตตะมัง,
เนตัง สระระณะมาคัมมะ	สัพพะทุกขา ปะมุจจะติ.

แปลว่า : มนุษย์เป็นอันมาก เมื่อเกิดมีภัยคุกคามแล้ว ก็ถือเอาภูเขาบ้าง ป่าไม้บ้าง อาราม และรุกขเจดีย์บ้าง เป็นสรณะ; นั้นมิใช่สรณะอันเกษมเลย นั้นมิใช่สรณะอันสูงสุด; เขาอาศัยสรณะ นั้นแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

ที่เราสวดกันอยู่มีข้อความว่า ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม ไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุดก็หมายความว่า มันเป็นที่พึ่งจริงไม่ได้ มันเป็นที่พึ่งหลอกๆ ชั่วคราว. ต่อเมื่อถึงพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์จริง รุอิริยสังจัตถ์ จึงจะเป็นที่พึ่งอันสมบูรณ์ อันเกษม อันสูงสุด. ที่เราใช้พระพุทธรูปเป็นเครื่องรางโดยที่ไม่รู้ธรรมะ ไม่รู้ความมุ่งหมาย อย่างนี้เป็นที่พึ่งที่ไม่เกษม ที่ไม่สูงสุด; เป็นเพียงแต่หลอกให้อุ่นใจได้บ้าง ในกรณีที่ไม่มีความช่วยเหลือ เท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้นจะใช้พระพุทธรูปเป็นเครื่องรางที่ถูกแล้ว แต่ต้องใช้ให้ถูก ให้ถึงขนาดของความ เป็นเครื่องราง.

เราดูพระพุทธรูปเล็กๆ ที่ใช้แขวนคอ ที่ใช้เป็นเครื่องรางหรือเป็นอะไรก็ตาม ต้องดูในฐานะเป็นสัญลักษณ์ไว้เรื่อย ก็จะเป็นเครื่องช่วย เป็นเครื่องมือให้เห็นธรรม และเอาธรรมนั้นแหละเป็นเครื่องราง เพื่อขจัดความกลัว หรือความตายออกไปได้. นี้เรื่องพระพุทธรูปมันก็มีส่วนที่จะต้องศึกษา หรือเข้าใจกันอย่างนี้.

ปุชณียวัตถุที่รอง ๆ ลงมา หมายถึงสมณันท์ ที่เรียกกันว่าพระธาตุ หรือ พระสารีริกธาตุ ที่อินเดียเป็นผงขี้เถ้า. ส่วนที่เมืองไทยเป็นเม็ดไข่มุกเล็ก ๆ เม็ดละเอียด ๆ. เอาเออะ จะอะไรเป็นอย่างไรก็ตามใจ จะจริงหรือปลอมอะไรก็ตามใจ แต่เราถือว่าเป็น พระธาตุ เนื้อตัวของพระองค์ ร่างกายของพระองค์ที่ถูกเผา แล้วเหลือเป็นของเหลือ เป็นซากเศษที่เหลืออยู่ เรียกว่าพระธาตุ. นี้ก็เหมือนกันกับพระพุทธรูปอีก ถูกใช้ใน ลักษณะเดียวกันกับพระพุทธรูปอีก ที่แท้มันควรจะเป็นสัญลักษณ์ ; แต่เขาถือกัน ไปในรูปความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ มีวิญญาณอยู่ในนั้น อ่อนนอนได้ปาฏิหาริย์ได้ ลอย มาได้ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ทำนองมีจิต มีวิญญาณ เป็นเทพเจ้า เป็นพระเจ้าอะไรไป. มันก็มีลักษณะอาการคล้ายกับพระพุทธรูป ถ้าใช้ถูกต้องเป็นสัญลักษณ์, ถ้าใช้ไม่ถูกต้องก็เป็น ของศักดิ์สิทธิ์ ชนิดเดียวกับของศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่น ๆ. ถ้าไปอ่อนนอนพระธาตุอะไรเข้า มันก็กลายเป็นรูปเจวิคไป เป็นของอย่างเจวิคไป. เราใช้พระพุทธรูปอย่างไร เราควร ใช้พระธาตุอย่างนั้นจึงจะถูกต่องกว่า.

ปุชณียวัตถุทุก ๆ อย่างที่รองไปจากพระธาตุ เช่น พระเจดีย์ โบสถ์ วิหาร อะไรต่าง ๆ ก็เหมือนกัน เป็นสัญลักษณ์ไปเสียทั้งนั้นจึงจะถูกต่อง. นับตั้งแต่ต้นโพธิ์มา ที่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาก ก็อยู่ในฐานะเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ ; พระสตุป พระเจดีย์ก็ให้เป็นสัญลักษณ์แห่งการปรินิพพาน ; ให้มันเป็นสัญลักษณ์ ที่มีความหมายเป็นธรรมไปให้หมด แม้ในสมัยปัจจุบันนี้. ปุชณียวัตถุ โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ อะไรต่าง ๆ ต้นโพธิ์อะไรทั้งหมดที่มีอยู่ในเวลานี้ ให้เป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งซึ่งเราเข้าใจ ความหมาย ทางทะเลตลอดไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จริง จึงจะเป็นปุชณียวัตถุที่ถูกต่อง ของพุทธบริษัท. ถ้าไม่เช่นนั้นมันจะเป็นปุชณียวัตถุของคนงมงาย หรือคนนอก พระพุทธศาสนาไปก็ได้ ก็เป็นไสยศาสตร์. ปุชณียวัตถุสำหรับงมงายก็มี ปุชณียวัตถุ สำหรับสว่างไสวแจ่มแจ้งรัฐธรรมนูญก็มี ใช้มันให้ดี ๆ.

ที่นี้มาตุกันในแง่หนึ่งที่ว่า เมื่อมีความเข้าใจผิด ก็มีการกระทำที่ผิด; แล้วก็ทำสิ่งที่สูงสุดให้กลายเป็นสิ่งที่ต่ำลงมา กระทั่งกลายเป็นสิ่งที่ผิดไปเลย; ที่ถูกกลายเป็นผิดไปเลย ที่สูงกลายเป็นต่ำไปเลย. เช่นพระพุทธรูปก็ควรจะเป็นสิ่งสูงสุด ก็เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าพระองค์จริง. ผมพูดว่าพระพุทธเจ้าพระองค์จริง คุณต้องสังเกตให้คี่นะ. **พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าพระองค์จริง** เราเห็นสัญลักษณ์หรือพระพุทธรูปนี้แล้ว เรามีจิตใจส่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริง; มันก็มีประโยชน์ คือคอยเตือนกันอยู่เสมอทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี. เมื่อเข้าไปในโบสถ์ก็ช่วยได้มาก ทำให้มีสมาธิจิตแรงมากนี่ถึงได้แรง สำหรับคนธรรมดาทั่วไปต้องเข้าไปในโบสถ์; พระพุทธรูปที่ทำไว้ดี หรือถูกต้องตามหลักของจิตวิทยาด้วย จะช่วยให้มีการสำรวมจิตดี มีสมาธิ มีจิตส่งไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงได้ง่าย ก็นับว่าเป็นวัตถุที่ล้ำค่ามีค่าสูงสุด.

แต่เดี๋ยวนี้มันเกิดความด้อยค่า ลดค่า ต่ำลงไป ๆ เป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ ตามลำดับของคนฉลาด ของคนซื่อฉลาด ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปนี้ ๆ. เมื่อคนฉลาดเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ก็มีความหมายไปตามเดิม; พอคนโง่เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ก็มีความหมายลดลงมา ๆ ตามความฉลาดของคนโง่. เขากลัวอะไร เขาก็ไปเรียกร้องเอาจากพระพุทธรูป; สิ่งนั้นเลยกลายเป็นที่บวงสรวงอันอ่อนเหมือนเทพารักษ์ไปก็มี เหมือนรูปเจี๊วตไปก็มี หรือเป็นเครื่องรางอย่างมงายโง่เขลาของคนฉลาดก็มี; มันเป็นเรื่องของความฉลาดทั้งนั้น ที่ทำให้ลดค่าของสิ่งสูงสุดลงไป.

ในที่นี้สุดท้ายเป็นเครื่องปิดบัง; ปิดบังบรมธรรม ปิดบังการบรรลุ มรรคผล มาติดอยู่ที่นี้ มาติดอยู่ที่รูปเจี๊วตนี้ จนผมเรียกว่าเป็นภูเขาคิมาลย์ไปขวาง ทางไปสู่พระนิพพาน; เลยถูกค่าใหญ่ครานั้น เพราะเรียกพระพุทธรูปว่าภูเขาคิมาลย์ขวางทางไปพระนิพพาน; อันได้แก่พระพุทธเจ้าตามทัศนะของบุคคลนั้น ตามทัศนะของ

พวกเด็ก ๆ เด็กเล็ก ๆ ก็ต้องเอาพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรเจ้า. นี่คนโต ๆ แล้วแต่มันสมอง ยังเหมือนเด็ก ๆ ก็เอาพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรเจ้า แล้วถือไปในรูปของกษัตริย์ ก็เลย เกิดเป็นเครื่องกีดขวางทาง หรือจับตรึงไว้ที่นี้ ทอกหมุดแน่นไม่ให้เขื่อนไปได้; ทิศอยู่ที่นี้ จิตใจไม่ก้าวหน้าไปถึงพระพุทธรเจ้าพระองค์จริงได้ เพราะมันแต่เห็นแก่ตัว มันแต่เห็นแก่ประโยชน์ของตัว ความขลาดของตัว อะไร ๆ ของตัว; สร้างพระพุทธรเจ้า ขึ้นมาตามความต้องการของตัว มันก็ติดอยู่ที่นี้ ก็เลยกลายเป็นภูเขาทึบมลายไปในที่ที่สุด มันก็เรียกว่าเสียเกียรติ ทำให้เสียความหมายหมด ทั้งแก่พระพุทธรูปหรือแก่ตัวเอง ที่อ้างว่าเป็นพุทธรูปบริษัท ไปลดค่าของพระพุทธรูปให้ต่ำลงมาจากความเป็นสัญลักษณ์ของ สิ่งสูงสุด ก็อบบรมธรรม.

ในเรื่องนี้ เราจะต้องดูให้คิดว่า พระพุทธรูปนั้นมีความหมายอย่างไร ? ปุชนียวัตถุมีความหมายอย่างไร ? ถ้าเราเรียกว่า **ปุชนียวัตถุ** คุณก็พอจะเอาได้ว่า หมายถึงวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งการบูชา. **ปุชนีย** แปลว่า เป็นที่ตั้งแห่งการบูชา. พระพุทธรูป เป็นปุชนียวัตถุในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งการบูชา, ไม่มีอะไรที่จะเป็นวัตถุควรบูชายิ่งไปกว่านี้. แต่ว่าสิ่งที่ควรบูชาอันแท้จริงสูงสุดนั้นคือ **พระธรรม**. พระพุทธรเจ้าตรัสเองว่า สิ่งที่ควรเคารพบูชาอย่างยิ่งนั้นคือพระธรรม; ตถาคตเองก็บูชาพระธรรม พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ก็บูชาพระธรรม. แต่นั่นเป็นเรื่องที่ไม่ใช่วัตถุ เคียงนี้เรากำลังพูดถึงวัตถุ ซึ่งเป็นวัตถุรูปธรรม เราจึงเอาสัญลักษณ์ของพระธรรม ของบรมธรรมนั้นแหละมาเป็น ปุชนียวัตถุ.

จะบอกเสียอีกทีว่า คำว่า **วัตถุ** ในภาษาบาลีมีความหมายมันกำกวม และทับซ้อน. คำว่า **วัตถุ** หมายถึง วัตถุรูปธรรม พวก *material* อะไรต่าง ๆ นี้ เป็นตัววัตถุที่แท้หนึ่ง ใต้อย่างหนึ่ง; แล้ววัตถุอีกคำหนึ่งนั้นมันหมายถึงวัตถุประสงค์ คือไม่ต้องเป็นรูปธรรม หมายถึงสิ่งที่เป็นจุดหมายหมาย ที่เป็นวัตถุประสงค์ ไม่เป็นรูปธรรมก็ได้ เป็นที่ตั้งแห่งจิตใจ

เป็นที่จกข้อแห่งจิตใจ เป็นอะไรก็ได้; นี้ก็อีกคำหนึ่ง และก็คือคำว่า วัตถุ นั้นเหมือนกัน วัตถุมีความหมาย ๒ อย่าง อย่างนี้.

เมื่อเราพูดถึง *ปฐนียวัตถุ* เราก็หมายถึงวัตถุรูปธรรมคือ พระพุทธรูปซึ่งเป็นของแข็งเห็นอยู่ ในกรณีนี้พระพุทธรูปก็เป็น *ปฐนียวัตถุ* ที่เต็มตามความหมาย.

อีกอย่างหนึ่ง ก็มีคำว่า *อนุสาวรีย์วัตถุ*, คำนี้แปลลาค จะเป็นคำบาลีก็ไม่ใช่ เป็นอะไรก็ไม่เชิง, แต่พอจะเข้าใจกันได้ว่า อนุสรณ์ คือเป็นที่ระลึก วัตถุเป็นที่ระลึก. อันแรกเป็นที่บูชา อันนี้เป็นที่ระลึก คือจงใจให้ระลึก ๆ ระลึกไปจนถึงตัวธรรม ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์จริงเป็นบรมธรรม, มีบรมธรรมอยู่ในพระพุทธเจ้าพระองค์จริง มันก็ช่วยให้ระลึกอย่างนั้น.

ต่อไป ยังมีที่เรียกว่า *สังเวชนียวัตถุ* คือวัตถุให้เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช. ความสังเวชนี้ แปลว่าสลกใจ หยุคฟุ้งซ่าน หยุคประมาท. ถ้าเรามีความสังเวชก็หมายความว่า เราหยุคโง่ หยุคโง่อย่างฟุ้งซ่านอย่างประมาท. *สังเวชนียวัตถุ* นั้นนับตั้งแต่สถานที่ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าลงมา จนถึงพระพุทธรูปเป็นต้น พอเราเห็นพระพุทธรูป เราต้องสามารถสร้างความรู้สึกรู้สึก ที่เรียกว่าสังเวชใจหรือสังเวชนี้ คือหยุคบ้า หยุคฟุ้งซ่าน หยุคอะไรกันเสียที, แล้วมีจิตใจที่สงบลงมา; เรียกว่า *สังเวชนียวัตถุ*. นี้มีค่ามากกว่า *ปฐนียวัตถุ* หรือ *อนุสาวรีย์วัตถุ* เสียอีก เพราะไหว้กันเฉย ๆ บูชากันเฉย ๆ นึกถึงกันเฉย ๆ; แต่อันนี้เขาจะบอกความหมายไว้ชัดเจนไปว่า สลก สังเวชลงไป คือว่า หยุคมีความทุกข์ไปพักหนึ่ง หรือว่าได้เข้าถึงธรรมจริง ๆ พักหนึ่ง ในขณะที่มีความสังเวชอย่างนี้. แต่อย่าไปเข้าใจว่า เป็นความสังเวช เศร้าใจ สลกใจ นั่งร้องไห้อยู่ ซึ่งมันเป็นความหมายในภาษาคน. ถ้าเป็นความหมายในภาษาธรรม ก็หมายความว่าหยุคฟุ้งซ่าน หยุคประมาท หยุคโง่ หยุคหลง; มาเป็นจิตใจที่เข้าถึงธรรมได้.

นอกจากนี้ ยังมีคำอื่น ๆ อีกมาก ที่ไม่จำเป็นจะต้องเอามาพูด เช่น *กุรุ-
ฐานียวัตถุ* วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพ ซึ่งก็คล้ายกับปุชนียวัตถุ. มี *synonym* อีกมาก
ไม่ต้องพูดก็ได้ แต่ผมอยากจะเรียกของผมนเองคำหนึ่งว่า *บรมวัตถุ* คู่กันกับ *บรมธรรม*
คำนี้ไม่มีใครพูด แต่พอพูดขึ้นคนก็รู้ว่า หมายถึงอะไร.

บรมวัตถุ ก็คือ วัตถุสูงสุด วัตถุอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับ *บรมธรรม* คือธรรมะ
ที่สูงสุด หรืออย่างยิ่ง. *บรมธรรม* เป็นนามธรรม ไม่มีเนื้อไม่มีตัว คนโง่เข้าใจไม่ได้
ถึงไม่ได้; ต้องมีวัตถุออกมา แสดงแทนออกมา เราเลยต้องเรียกวัดุดนี้ว่า *บรมวัตถุ*
ในฐานะที่เป็นวัตถุตัวแทนของบรมธรรม มันก็ได้แก่สิ่งเหล่านี้ เช่นพระพุทธรูป หรือ
พระธาตุ หรือต้นโพธิ์ หรือพระเจดีย์ โบสถ์วิหาร. ถ้าเราใช้ถูกต้อง เข้าใจถูกต้อง
เกี่ยวข้องกันอย่างถูกต้องแล้ว มันก็เป็น *บรมวัตถุ* ทั้งหมดเลย; เพราะว่าเรามุ่งหมาย
บรมธรรม เราอยากจะมีสิ่งเหล่านี้ในฐานะเป็นบรมวัตถุ เป็นสัญลักษณ์ของบรมธรรม.
ความหมายก็อย่างเดียวกัน : พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของบรมธรรม. คือพระพุทธรูป
เจ้าพระองค์จริง มีบรมธรรมอยู่ข้างใน; เราก็มีวัตถุนี้เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งนั้น.

เพราะฉะนั้นรวมความแล้วก็จะเรียกว่าอะไรวัตถุ อะไรวัตถุก็ตามใจ มัน
เป็นสัญลักษณ์ของบรมธรรม. คุณลองไปทำบุญซีกให้หมกเถอะ พระพุทธรูป หรือ
พระธาตุ หรือต้นโพธิ์ หรืออะไรทุกอย่างนี้ เป็นสัญลักษณ์ของบรมธรรม เราเลย
เรียกรวมเสียว่า *บรมวัตถุ* ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของบรมธรรม ผลสุดท้ายเรื่องสำคัญ
สำหรับพวกเราก็มีว่า ระวัง ระวังให้ตีๆ อย่าทำผิดในเรื่องนี้ ต้องศึกษาให้เข้าใจ
อย่าปล่อยไปตามเรื่องตามราว; แล้วระวังให้ตี อย่าทำผิดในเรื่องนี้; อย่าทำพระ-
พุทธเจ้าพระองค์จริงที่แสดงออกด้วยวัตถุเหล่านี้ ให้กลายเป็นอย่างอื่นไปเสีย.

เรื่องทำผิดนั้นมันมีได้ ๒ ความหมาย คือการกระทำผิดๆ ที่เราทำผิดต่อ
สิ่งเหล่านี้ มีอยู่ ๒ ความหมาย, ความผิดที่ ๑ คือลดค่าของสิ่งเหล่านี้ลงลงไปเป็น

ของคำ ลตก่าของพระพุทธรูปลงไปเป็นเจี๊วค หรือเป็นอะไร อันเป็นความผิดอย่างที่แรก เราเิ่งทำของสูงสุดให้ลตก่าลงไปเป็นของต่ำ. ความผิดที่ ๒ คือเราทำสิ่งซึ่งเป็นสื่อ หรือเป็นหนทางแห่งการบรรลุธรรมนี้ ให้กลายเป็นเครื่องปิดกั้น ปีกบังบรมธรรม เสียเอง. สิ่งนี้เขาต้องการให้เป็นสื่อไปสู่บรมธรรม, เรากลับไปทำสิ่งนี้ให้กลายเป็นภูเขาวางหน้า เป็นแม่น้ำขวางหน้า เป็นอะไรขวางหน้าเสีย ไม่ให้สามารถไปถึงบรมธรรม. ความผิดข้อนี้ร้ายกาจอย่างลึกซึ้ง; ความผิดที่ ๑ ร้ายกาจอย่างเิ่งๆ ไม่ค่อยลึกซึ้งมองเห็นชัด คือไปทำของวิเศษ ให้ไม่วิเศษ ทำของบริสุทธิ์ให้สกปรก ทำของดีให้ไม่ดีไป; แต่แล้วมันก็มีผลอย่างเดียวกัน คือปีกบังขวางหนทางของบรมธรรม.

สรุปความว่า วัตถุประสงค์อะไรเหล่านี้ ปุชณียวัตถุ สังเวชนียวัตถุ เช่น พระพุทธรูป ฯลฯ เราต้องถือว่าออกมาจากบรมธรรม กลอดออกมาจากบรมธรรม; บรมธรรมมีอยู่ในจิตใจของพระพุทธเจ้า ในร่างกายของพระพุทธเจ้ามีบรมธรรม. ที่นี้คนเข้าถึงบรมธรรมไม่ได้ ก็เข้าถึงร่างกายของพระพุทธเจ้า; พอร่างกายของพระพุทธเจ้าปรินิพพาน สลายไปอีก คนก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาแทน จนกระทั่งมาเป็นพระพุทธรูปอยู่เดี๋ยวนั้น. เราต้องถือว่าพระพุทธรูปนี้กลอดออกมาจากบรมธรรม มีต้นตออยู่ที่บรมธรรม ออกมาจากบรมธรรม. ฉะนั้นมันต้องเป็นสิ่งที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้คนเข้าถึงบรมธรรม เพื่อไปสู่บรมธรรม. พระพุทธรูปนี้ออกมาจากบรมธรรม ก็เพื่อกลับไปสู่บรมธรรม; หรือว่าทั้งสองสิ่งเป็นสิ่งเดียวกัน ไม่ต้องให้กลับไปกลับมา กลับเข้ากลับออก ก็ต้องให้เป็นสิ่งเดียวกันไปเลย.

เพราะฉะนั้นเมื่อพูดถึงปุชณียวัตถุแล้วต้องหมายถึงตัวบรมธรรมนั่นเอง อย่าไปหมายเพียงแก่พระพุทธรูป; ปุชณียวัตถุที่แท้จริง คือ ตัวบรมธรรม นี้พูดภาษาธรรม ภาษาพูดจริง ไม่ใช่ภาษาชาวบ้าน; ปุชณียวัตถุที่แท้จริงไม่ใช่พระพุทธรูป; ปุชณียวัตถุที่แท้จริงคือตัวบรมธรรมนั่นเอง. ฉะนั้นจงพยายามให้สุดความสามารถของคน

แต่ละคน ๆ ก็บูชาปุจฉาปุจฉาให้ถูกตัวปุจฉาปุจฉา; ปุจฉาปุจฉาที่แท้จริงคือบรรณธรรม. บูชาปุจฉาปุจฉาให้ถูกบรรณธรรม เพราะว่าบรรณธรรมคือตัวปุจฉาปุจฉาที่แท้จริง. ดังนั้น จำคำพูดเพียง ๒ – ๓ คำไว้ก็พอ ที่พูดมาตั้งชั่วโมง ว่าให้บูชาปุจฉาปุจฉาให้ถูกตัวบรรณธรรม ซึ่งเป็นปุจฉาปุจฉาที่แท้จริง; นอกนั้นเป็นตัวแทนชั้นนอก ๆ ออกมา นอก ๆ ออกมา เป็นเปลือกนอกออกมาตามลำดับ ๆ.

นี่ขอกำชับว่า พวกคุณในฐานะเป็นนักศึกษาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่เป็นนักศึกษา คุณจะต้องเป็นนักศึกษาให้มันเป็นนักศึกษา คือบูชาปุจฉาปุจฉาให้ถูกตัวบรรณธรรม ซึ่งเป็นปุจฉาปุจฉาที่แท้จริง.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราก็หมดลง.

บรมธรรม กับกามวัตถุ

— ๑๙ —

๒๖ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่วงมาจนจะ ๕.๐๐ น. แล้ว วันนี้
จะไต่กล่าวถึงเรื่อง บรมธรรม กับ กามวัตถุ. เมื่อวานที่แล้วมา
ไต่กล่าวถึงเรื่องปุชฌนิยวัตถุ ส่วนวันนี้จะพูดเรื่องกามวัตถุ. สิ่ง
ที่จะต้องสังเกตกันอีกที่หนึ่งก็คือคำว่า “วัตถุ” ไต่เคยบอกแล้วว่าใน
ภาษาบาลีคำว่า วัตถุ มีไต่ทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม. วัตถุ
ฝ่ายรูปธรรมก็หมายถึงวัตถุสิ่งของ จับฉวยแตะต้องได้ หรือเห็นได้;
ส่วนคำว่าวัตถุ ในทางนามธรรมนั้น หมายถึงที่ตั้งที่อาศัย ที่จกย่อ
แห่งจิตใจ เช่นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็เรียกว่า “วัตถุ ๓”
เป็นวัตถุแห่งการระลึกถึงเป็นต้น; หรือพูดว่าที่ตั้งที่อาศัย อย่างนี้
ก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นรูปธรรม อาจเป็นมูลเหตุเป็นรากฐาน เป็น
อะไรก็ได้. คำว่าวัตถุ มีความหมายเป็น ๒ อย่าง ในกรณีไหน
มันหมายถึงอะไร เราก็ต้องดูให้ดีๆ มิฉะนั้นอาจจะเข้าใจผิดได้
โดยเฉพาะเกี่ยวกับทางธรรมหรือทางศาสนา.

เมื่อพูดว่ากามวัตถุ ก็มีความหมายที่แปลได้ ๒ อย่าง : วัตถุคือกามอย่างนี้ก็ได้ หรือว่า วัตถุแห่งกาม ก็ได้. วัตถุคือกาม หมายความว่า ความใคร่เป็นที่ตั้งแห่งเรื่องราว, ถ้าเป็นวัตถุแห่งกาม ก็หมายความว่า วัตถุหรือสิ่งต่างๆ ที่เป็นที่ตั้งของความใคร่; กลับกันอยู่.

สำหรับคำว่า กาม ก็เหมือนกัน มีความหมายกำกวม หมายถึงความรู้สึกในใจได้แก่ความใคร่ นี้ก็ได้, ที่หมายถึงของข้างนอก คือสิ่งที่ใจรู้สึกนี้ก็ได้. แต่คำนั้นมันแปลว่าความใคร่ ก็ที่เป็นกรรตุการก เป็น active voice ก็หมายถึง ความใคร่, ถ้าเป็น passive voice กรรตุการกก็หมายถึง วัตถุที่ถูกใคร่; เพราะฉะนั้น มันจึงแบ่งได้เป็น กิเลสกาม และ วัตถุกาม. กิเลสกาม คือตัวกิเลสที่เป็นเหตุให้ใคร่, วัตถุกาม ก็คือ วัตถุ หรืออารมณ์ที่จะมาเป็นเหยื่อของความใคร่; แล้วก็มีผลเป็นกามคุณ หรือกามสุข หรือกามรส ที่เราเรียกรวมๆ กันว่า “กามารมณ์”.

คำว่า กามคุณ ตามภาษาไทย ควรจะแปลว่า สิ่งที่มีคุณแก่กาม, แต่คำว่าคุณ ไม่ได้แปลว่าคุณเหมือนในภาษาไทย. คำว่าคุณแปลว่า ค่า หรือคุณสมบัติ แล้วภาษาไทยเอามาใช้เป็นบุญคุณก็มี. คำว่าคุณในภาษาเดิม ภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤต แปลว่า ค่า หรือ value; กามคุณ ก็คือ ค่าของกาม, แต่เราหมายถึงสิ่งที่มีค่าแก่กาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส.

ถ้าเรียกว่า กามารมณ์ ก็หมายความว่า อารมณ์แห่งกาม, เป็น object ของกาม. คำว่าอารมณ์นั้นแปลว่า เป็นที่ยินดีของจิต. กามารมณ์ ก็เป็นที่ยินดีของกาม; มีผลเป็นความรู้สึกเช่น กามรส – รสเกิดจากกาม, หรือกามสุข – ความสุขเกิดจากกาม; รวมกันแล้วก็เป็นที่กามารมณ์ในภาษาไทยทั่วไป. ส่วนในที่นี้มุ่งหมายจะกล่าวถึงใจความที่รวมหมดว่า “กามวัตถุ” วัตถุหรือที่ตั้งอาศัยของกาม; เป็นไปใน

รูปนามศัพท์. แล้วควรจะนึกเลยไปถึง กิริยาศัพท์ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่นคำว่ากามกัมพา ในภาษาบาลี ก็มีใช้.

กัมพา ก็คือคำว่า *กริชา* ในภาษาสันสกฤต หรือภาษาไทย : ประกอบการเล่น ในกาม เรียกว่ากามกัมพา หรือการบริโภคกาม. การบริโภคเพศตรงข้าม ใช้คำกิริยาว่า บริโภค แต่ไม่ได้หมายถึงกินทางปาก หมายถึงบริโภค ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ, ส่วนกินอาหารทางปากนั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง. คำว่า บริโภคนี้มีอีกความหมายหนึ่ง และเป็นคนละเรื่อง. การบริโภคกาม หรือบริโภคเพศ ตรงข้าม หมายถึงเรื่องทางใจทั้งนั้น.

คำพูดเกี่ยวกับคำว่า กาม กามนี้มีหลายคำ แต่แล้วมันสำคัญอยู่ที่สิ่งที่เรียก ในที่นี้ว่า “กามวัตถุ”. กามวัตถุ คือ สิ่งอันเป็นที่ตั้งของกาม คือความใคร่, ตัว วัตถุกามเป็นที่ตั้งของกิเลสกาม เป็นอารมณ์ของกิเลสกาม; ถ้าทั้งสองฝ่ายยังไม่พบกัน ยังไม่มีเรื่อง. เพราะฉะนั้นจึงเป็นการกระทำของระหว่างสองฝ่ายร่วมกัน คือวัตถุกาม กับ กิเลสกาม สิ่งที่เราเรียกว่า *กามารมณ์* จึงจะเกิดขึ้น. สำหรับกามวัตถุมีการบริโภคทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กระทั่งทางใจเองด้วย แต่มักจะพูดถึงกันแต่เพียง ๕ อย่างข้างต้น ที่แท้มันเป็นทั้ง ๖ อย่าง รวมทั้งใจด้วย. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เราหมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ยังมีความรู้สึก ที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึก ไม่ใช่ตา หู ฯลฯ ล้วน ๆ, ต้องมีคุณสมบัติที่เป็นความรู้สึก พวกประสาทอะไรมีพร้อมอยู่ ประกอบอยู่ สัมพันธ์กันอยู่ด้วยจิตใจ.

ที่อาจจะไม่เข้าใจกันอยู่บ้างก็ตรงที่ว่า แม้จะมีเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็ต้องมีเรื่องใจด้วย; ถ้าไม่มีใจ, ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็ทำอะไรไม่ได้. เพราะฉะนั้น เราแยกออกเป็น ๕ อย่างภายนอก ที่เป็นเครื่องมือของใจโดยตรงนี้เสียทีหนึ่งก่อน.

ตาเห็นรูปเพศตรงกันข้าม, หูฟังเสียงเพศตรงกันข้าม, ใต้กลิ่นเพศตรงกันข้าม หรือรสจากเพศตรงกันข้าม อะไรก็ตาม นมฺนอาศัยใจเป็นผู้รู้สึก ฉะนั้นส่วนใหญ่จึงเส็งถึง ๕ อย่างข้างต้น เรียกว่า “เบญจกามคุณ” กามคุณมีอยู่ ๕ อย่าง.

ทีนี้ทางใจล้วน ๆ เมื่อไม่เกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้, มันก็ทำของมันได้ คือสร้างพวกที่ภาษาธรรมะเขาเรียกว่าสัญญาในอดีต perception ต่าง ๆ ในอดีต เอามาทำในใจ ก็เกิดรสในทางอารมณ์นั้นเหมือนกัน แม้ที่สุดแต่ความฝัน. เพราะฉะนั้นใจล้วน ๆ ก็ทำหน้าที่ได้ ก็คือเอาเจตสิกธรรมส่วนหนึ่งมาเป็นอารมณ์ ได้แก่สัญญาในอดีต, แล้วจิตนั่นเองเป็นผู้รู้สึกต่ออารมณ์นั้น ซึ่งเขาเรียกว่า *ธัมมารมณ์*. เพราะฉะนั้นมันจึงคิดฝันเอาอย่างไรก็ได้ ดังนั้นใจล้วน ๆ ก็บริโภคกามารมณ์ได้โดยอาศัยเรื่องในอดีต, หรือเป็นเรื่องในอนาคตไปในที่สุดด้วยความคิดฝัน. หมายความว่าเรื่องที่เคยผ่านกันมาแล้ว ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง อย่งไรนั้น เอามาคิดและฝันด้วยใจล้วน ๆ ก็ได้.

และในอายตนะ คือว่าที่ต่อ *contact* ภายในนี้ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ครบทั้งหกนี้ เขาเรียกมันอีกชื่อหนึ่งอย่างน่ากลัวว่า “อินทรีย์” อินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. สำหรับคำว่า อินทรีย์ หมายถึงสิ่งที่มีความสำคัญ คือเป็นตัวการสำคัญ มีความใหญ่โต และความเป็นตัวการที่สำคัญคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เพราะฉะนั้นเราต้องรู้ไว้ว่า ทางใจล้วน ๆ มันก็มีของมันได้เหมือนกัน.

ในบรรดา ๖ อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น : ทางกาย หมายถึงผิวหนังทั่วไปทั้งหมดทั่วตัว นี้มีความสำคัญมาก มีความรุนแรงมาก ทำให้มีปัญหามาก, เราเรียกว่า *โผฏฐัพพะ*; นอกนั้นสำหรับตาเราเรียกว่า *รูป*, สำหรับหูเราเรียกว่า *เสียง*, สำหรับจมูกเรียกว่า *กลิ่น*, สำหรับลิ้นเรียกว่า *รส*, เฉพาะทางผิวหนัง

เรียกว่าโณฏฐัพพะ เราไม่มีคำเรียกในภาษาไทย. คนทั่วไปมักเอาไปปนกับคำว่าสัมผัส นัยยังไม่ถูก มันยังไม่พอ มันต้องสัมผัสทางกาย หรือสัมผัสทางผิวหนัง จึงจะพอ. คำว่าสัมผัส มันกว้าง : สัมผัสทางตา สัมผัสทางหู สัมผัสทางจมูก สัมผัสทางลิ้น แล้วก็สัมผัสทางกาย. สิ่งที่ถูกสัมผัสทางกาย หมายถึงทางผิวหนังนี้ เราเรียกกันว่า โณฏฐัพพะ เปรียบเทียบคู้กับรูป เสียง กลิ่น รส เป็นอารมณ์ หรือเป็นเหตุของอินทรีย์อย่างไร โณฏฐัพพะก็เป็นอารมณ์ของอินทรีย์ทางกาย ทางผิวหนัง อย่างนั้น.

ปัญหาเรื่องเพศส่วนใหญ่มีเพราะสัมผัสทางผิวหนัง คือโณฏฐัพพะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้นยังไม่ร้ายเท่า เพราะเหตุว่า ทางผิวหนังมีระบบสัมผัสรุนแรงมาก. เรื่องนี้ไปศึกษาเอาจากชีววิทยา กายวิภาค เกี่ยวกับประสาทว่า การเห็นรูป ฟังเสียง ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส นี่เป็นขั้นมาอย่างไร, เกี่ยวกับปริมาณของเส้นประสาทที่ทำให้เกิดความรู้สึกมากน้อยอย่างไร, รูป เสียง กลิ่น รส เหล่านี้ จึงต่าง ๆ กัน.

เกี่ยวกับรูป น้มน้ก็มีกลิ่นแสง ที่มีขนาดคลื่นต่าง ๆ กัน, ทำให้เกิดสัมผัส แก่ตาต่าง ๆ กัน, นับตั้งแต่ไม่ชอบดู จนถึงชอบดูที่สุด.

เกี่ยวกับหู ก็เหมือนกัน : คลื่นเสียงในระดับ หรือขนาดต่าง ๆ กันกระทบ ประสาทหู เขย่าประสาทในปริมาณที่ต่าง ๆ กัน เราจึงรู้สึกว่ามี เสียงนั้นต่างกัน ตั้งแต่ต่ำที่สุดจนสูงที่สุด, น้าเกลียดที่สุด หรือไพเราะที่สุด.

สำหรับกลิ่นที่กระทบจมูก : แก๊สหรือไอระเหยนี้มาในปริมาตรที่ต่างกัน และมีความเข้มข้น หรือคุณสมบัติต่าง ๆ กัน ซึ่งกระทบระบบประสาทที่ผิวจมูกใน ปริมาณที่ต่างกัน เราจึงรู้สึกว่ามีกลิ่น กระทั่งกลิ่นที่สุด. ระหว่างไม่กลิ่นกับกลิ่นที่สุดนั้น แบ่งแยกออกเป็นกลิ่นน้อยๆ แล้วก็กลิ่นหอม แล้วก็กลิ่นฉุนเกินไปจนไม่หอม ซึ่งที่แท้ เป็นของอย่างเดียวกัน ผิดแต่ปริมาณหรือน้าหนักที่มากกระทําแก่ประสาทต่างกัน.

ล้นก็เหมือนกันอีก : สิ่งที่มากระทบล้นมีคุณสมบัติต่างกัน ไปเขย่าระบบประสาทที่ล้น ในปริมาณต่างกัน มันจึงทำให้เกิดรส ตั้งแต่จืดขึ้นไปจนถึงขม อย่างนี้เป็นต้น. ถ้าพอดีในระดับหนึ่ง จะรู้สึกเป็นหวาน, ถ้าความหวานมันเข้มข้นขึ้นไป มันก็เป็นเค็มเป็นขมได้ ตามจำนวนของปลายประสาทที่รู้สึกครวญเคียวมากน้อยเท่าไร.

พอมาดังผิวหนัง เกี่ยวกับความนิ่มนวล : ถ้ามีความนิ่มนวลมาก ทำให้ประสาทรับสัมผัสทางผิวหนังรู้สึกได้มาก; ถ้ามันเป็นของแข็งกระด้างมาก มันรู้สึกได้น้อย คือมันสัมผัสได้น้อย; ถ้ามันมีความอ่อน ความนิ่มมาก มันก็สัมผัสได้มาก ปริมาณสัมผัสทางผิวหนังมันจึงรู้สึกมาก เพราะฉะนั้นของที่เปียกและนิ่มนวลมันจึงทำให้มีความรู้สึกมาก.

ส่วนทางใจนั้นมันเกี่ยวกับความมากหรือน้อยเหมือนกัน : เรียกว่าอารมณ์ใหญ่อารมณ์เล็ก. อารมณ์ใหญ่ก็คือทำความรู้สึกมาก มีความหวนไหวทางจิตใจมาก, ความรู้สึกทางใจจึงรุนแรงมาก. แต่ทุกอย่างก็เป็นอย่างเดียวกัน เพียงแต่มีความมากหรือน้อย. ถ้ามันตรงกันพอดีกันกับประสาทในภายใน มันก็จะรู้สึกสบาย หรือเรียกว่าอรร้อย เป็นลักษณะบำรุงบำเรอ *entertainment* เกิดขึ้นที่นั่น; จึงเป็นการอรร้อยทางตา ทางหู ทางลิ้น ทางผิวหนัง หรือทางใจล้วน ๆ. แต่ถ้าสิ่งเดียวกันนั้นมันน้อยไปหรือมันมากไป มันไม่มีลักษณะ *entertainment* มันจะกลับตรงข้าม หรือไม่ถึงใจบ้างหรือเกินไปบ้าง.

นี่แหละ ความไม่อรร้อย หรือความอรร้อยเกินไปจนทนไม่ไหว, ความจืด ความหวาน ความขม ฯลฯ, เราจะต้องรู้เรื่องเหล่านี้บ้าง ก็จะเข้าใจมันได้ง่ายขึ้นว่าทางผิวหนังนี้มีปัญหาเพียงไร. ความรู้สึกทางเพศส่วนใหญ่มีปัญหาที่ทางผิวหนังคือ โผฏฐัพพะ, เพราะฉะนั้นเราจึงรวมเรียกง่าย ๆ ว่า “เนื้อหนัง”.

กามารมณ์เป็นเรื่องของเนื้อหนัง ความสุขทางเนื้อหนัง; รวมตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วก็ใจที่มาตกเป็นทาสของอารมณ์ นี่ก็เป็นเรื่องเนื้อหนังไปหมด. ใช้คำว่าเนื้อหนังคำนี้ก็เกี่ยวกับกินความหมด, แล้วทุกอย่างก็ทั้ง ๕ หรือ ๖ อย่างนี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ ธัมมารมณ์นี้ ต้องเป็นเรื่องระหว่างเพศ; ถ้าเป็นเรื่องเพศเดียวกันก็ต้องเป็นความหลง หรือ *Imagination* ของเพศตรงกันข้าม; เพราะฉะนั้นทุกอย่างจึงต้องเป็นความรู้สึกเกี่ยวกับทางเพศตรงกันข้าม จึงจะเป็นความรู้สึกทางกามวัตถุหรือกามารมณ์.

ข้อสำคัญที่เราจะต้องศึกษากันต่อไปก็คือว่า แม้ทั้งหมดนั้น มันจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามเหมือนกัน หรือเสมอกันก็จริง แต่ว่ามันมีความมุ่งหมายต่างกัน. เพราะฉะนั้นกามารมณ์ หรือกามวัตถุนี้ถูกใช้ หรือถูกกระทำไปในความมุ่งหมายที่ต่างกัน อย่างน้อยก็ ๓ อย่าง หรือ ๓ ประเภท :

- (๑) เป็นกามารมณ์โดยตรง
- (๒) เป็นอาหาร
- (๓) เป็นเรื่องการสืบพันธุ์.

กามวัตถุที่มุ่งหมายเป็นกามารมณ์โดยตรงนี้ มันมีความมุ่งหมาย เพื่อความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง เพื่อกิเลส หรือเพื่อรสเกิดจากเพศตรงกันข้ามตะบึงตะบันไป ไม่ได้มุ่งหมายเพียงเพื่อความเป็นอาหาร หรือไม่ได้มุ่งหมายเป็นการสืบพันธุ์; มุ่งหมายแต่รสของกามารมณ์ล้วนๆทั้งชนิดที่เป็นธรรมชาติสามัญและชนิดที่ประดิษฐ์ว่าธรรมชาติสามัญจนเรียกว่าเป็นของทิพย์ของสวรรค์อะไรไป. นี่มีเรื่องรุนแรงมาก มีปัญหารุนแรงมาก; และยิ่งไปเข้าใจผิดและหลงใหลกันด้วยละก็ ยิ่งเป็นเรื่องใหญ่โตสูงกว่าเรื่องใด จนเคยเป็นบรมธรรมมาแล้ว.

กามารมณ์^๕เคยถูกถือเป็นบรมธรรมมาแล้ว เหมือนที่ได้พูดให้ฟังแล้วว่า ในยุคหนึ่งสมัยหนึ่งมนุษย์ในประเทศอินเดีย เคยยึดถือเอากามารมณ์สูงสุดเป็นนิพพาน ; นี่ถือเป็นบรมธรรมมาแล้ว. ต่อมากลางรู้สึกรทางธรรมดีขึ้น จึงรู้ว่าไม่ใช่, แล้วไปหลงเอาความสุขในทางฉาน ทางสมาธิ เป็นนิพพานขึ้นมาพักหนึ่ง. ต่อมาจึงรู้ว่าไม่ใช่, จึงมาถือเอาความหมดกิเลส ความไม่ถูกกิเลสรวบรวนด้วยประการทั้งปวงนี้ เป็นนิพพาน; แล้วก็จบกันที่นี่.

กามารมณ์เคยถูกบูชายกย่องขึ้นเป็นนิพพานมายุคหนึ่ง; แล้วต่อมาคนซึ่งโง่งคนไม่ตรง ก็ยังถือเอากามารมณ์เป็นสิ่งสูงสุดอยู่ก็มี เช่นพวก ศันตริกฝ่ายฮินดูโดยเฉพาะ เขาถือเอากามารมณ์เป็นสิ่งสูงสุด เป็นพระเจ้า หรือเป็นของโปรดปรานของพระเจ้า จึงมีลัทธิประกอบกามารมณ์ในโบสถ์ในวิหาร. มีหญิงเทวทาสีสมัครทำหน้าที่นี้ในโบสถ์ในวิหาร; มีซากเหลืออยู่ กระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ จนมหาคณานธีเคยขอร้องให้เลิกโดยสิ้นเชิง เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง. พวกพุทธบริษัทบางพวกก็ไปหลงกับเขาด้วย เป็นพุทธศาสนา ศันตริก (*Tantric Buddhism*).

พระพุทธศาสนาศันตริกมีขึ้นมา ก็มีอยู่ยุคหนึ่งพักหนึ่งเอากามารมณ์เป็นสาระสำคัญ จนกระทั่งทำรูป ปรัชญาปารมิตาประกอบกัมกับพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง; รูปปฏิมาของพุทธศาสนาอย่างศันตริกเป็นอย่างนั้น นี้ก็เพราะว่ามันเป็นเรื่องกรอบจำกัดใจมากที่สุด จนมนุษย์หลงไปว่าเป็นเรื่องสูงสุดอย่างนี้.

ถ้าใช้กามวัตถุในลักษณะอย่างนี้ มันก็เป็นเรื่องกามารมณ์ ถือว่าเป็นเรื่องโง่งเขลาสุดโง่ง เกี่ยวกับกามวัตถุ; เป็นเรื่องกิเลส เป็นเรื่องความทุกข์อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ว่ามันกลบเกลื่อนไว้ด้วยรสของกามารมณ์. หรือบางทีก็มีลัทธิว่า ยอมสู้อยอมทน อย่างที่ว่าต้องยอมแลกเอา; อยากกินปลาก็ต้องถูกก้าง, เมื่อเล่นกับของสกปรก

ก็ต้องทนความหนาว. ภาษาพูดอย่างนี้ก็มีใช้กันอยู่จนทุกวันนี้ เช่น อยากไปเล่นกับกับกับกับเขียด ก็อย่ากลัวหนาว อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เป็นสาระของเรื่อง เป็นเรื่องลุ่มหลงอย่างหลับหูหลับตา ไม่ต้องกลัวความทุกข์ ไม่กลัวความสกปรกหรือกลัวอะไร. นี่พวกหนึ่ง ความมุ่งหมายที่ ๑ คือว่ารสนิยมนี้เรียกว่า กามารมณ์; มีทั้งที่เป็นของทิพย์ ของสวรรค์. แต่แล้วก็ต้องรู้จักใจความสำคัญของมันอย่างหนึ่งว่า ประเภทที่กระทำไปเพื่อกามารมณ์ นี้ต้องอาศัย *imagination* ผมไม่รู้ว่าจะแปลว่าอะไรถูกต้องนัก; คือ *imagine* ทำมโนภาพขึ้นมา. การบริโภคสิ่งที่เป็นกามารมณ์นี้ สำเร็จอยู่ที่ *imagination* สร้างมโนภาพว่าเพศตรงกันข้ามได้สำเร็จ; แต่มันเป็นอัตโนมติเร็วมาก จนคนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเพียงมโนภาพ. จะเข้าใจได้ก็โดยที่ว่า คุไปจากของหลอก หรือของเทียม คือไม่ใช่คนจริงก็ได้, ไม่ใช่ผู้หญิงจริง ผู้ชายจริง เป็นของเทียมก็ได้, มาเป็นวัตถุของกามารมณ์ก็ทำได้ถ้าสร้าง *imagination* สำเร็จ; คือเมื่อมีสัญญาความสำคัญว่าเป็นอะไรนั้น สร้างขึ้นได้สำเร็จในมโนภาพ; ฉะนั้นจึงกระทำได้ แม้แก้ววัตถุของเทียม หรือเพศเดียวกัน.

แม้ในเพศตรงกันข้าม ก็มีการสร้างมโนภาพอย่างเดียวกัน คือต้องทำสัญญาความสำคัญว่า เป็นหญิงหรือชาย ในวัตถุที่เป็นหญิงหรือชายนั้นอีกครั้งหนึ่ง; เป็นเรื่องทางจิตใจโดยเฉพาะ. ถ้ามีฉะนั้นความเป็นหญิง หรือเป็นชายนั้น มันจะเป็นเพียงวัตถุ หรือเป็นเพียงซากอะไรอย่างหนึ่ง. ถ้าทำ *imagination* นี้เก่ง ความรู้สึกนี้ก็สูง. ที่นี้ตามปรกติธรรมดาสามัญ, การสร้าง *imagination* นี้เก่งและสูงได้โดยอัตโนมติ เพราะความรู้สึกตามธรรมชาติ หรือความสูงงอมของต่อมหรือแกลนครัดต่าง ๆ หรือเพราะการศึกษาอบรมที่ได้รับมาในทางนี้ ตั้งแต่เล็กจนถึงเวลานั้น. เพราะฉะนั้นที่แท้มันเป็น *imagination* แต่ก็ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็น *imagination* รู้สึกเป็นของจริงไป.

อีกทางหนึ่งที่จะต้องรู้จักคือ แม้จะเป็น *imagination* หรือจะเป็นอะไรก็ตาม มันก็เป็นของธรรมดาเป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งเป็น *mechanism* ชนิดหนึ่ง. เมื่ออารมณ์กระทบอินทรีย์ คืออารมณ์ของข้างนอกได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส กระทบอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่ยังมีความรู้สึก มีประสาท มีความรู้ทางจิตอะไรสมบูรณ์ มันก็มี *re-action* ปฏิกริยาขึ้นมาตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีการปรับตัว เปลี่ยนแปลง แล้วเคลื่อนไปในลักษณะ *mechanism* มันจึงเกิดความรู้สึกขึ้นมาอย่างหนึ่งๆ ไปตามลำดับตามกฎเกณฑ์ เหมือนกับเครื่องจักร, เช่น ตาเห็นรูปร่างนี้ *mechanism* ก็ทำให้เกิดจักขุวิญญาณ. เมื่อตากระทบกับรูปเรียกว่าผัสสะ เกิดผัสสะขึ้นมาเป็น *mechanism* อันหนึ่ง. *mechanism* อันต่อไปก็คือ วิญญาณใจรู้ว่ามันเป็นอะไร ตาเห็นรูป ว่าเป็นรูปอะไรกันแล้วรู้สึก. มันก็มีเวทนาเกิดขึ้นเป็น *mechanism* ชั้นถัดไปอีก เป็นความสวไม่สว อร่อย ไม่อร่อย, สบายแก่อายตนะ หรือไม่สบายแก่อายตนะ; ตอนนั้นก็มีความรู้สึกของกามารมณ์ได้สมบูรณ์.

อาการปรุงแต่งเป็นเชิง *mechanism* ก็ไม่หยุดเพียงนี้ มันยังทำให้เกิดต่อไปเป็นสัญญา - ความรู้สึกว่ามันเคยเป็นมาอย่างไร มีมาอย่างไร อะไรเป็นอย่างไรกันแน่; มีสัญญาในสิ่งนั้นว่าอะไร เช่นกระทั่งเป็นสัญญาว่า ตัวตน หรือของตน ตัวกูหรือของกู; ที่นี้ก็เกิดวิตก คือเป็นความคิด เป็น *concept* อะไรต่างๆ ขึ้นมา จะทำอย่างนั้น จะทำอย่างนั้น จะยึดครองหรือจะทำอะไรอีก ก็ตามใจ, มันมีเรื่องมากต่อไปอีกในลักษณะเครื่องจักรทั้งนั้น แต่มันเป็นเครื่องจักรกลไกทางนามธรรม หรือทางวิญญาณ. "วิญญาณ" ในที่นี้หมายถึง *mentality* ไม่ใช่ *spiritual* คือมันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของจิตที่เนื่องกันอยู่กับประสาทหรือกาย เป็น *mentality* ไม่ใช่ *spiritualism* คือไม่ใช่ทางสติปัญญา; เป็นแต่เพียงระบบของจิตที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมัน.

ถ้าเข้าใจถูกต้องก็จะมีความรู้เพียงพอ; หรือถ้าสังเกตเอาเอง อะไรก็ตาม ก็จะรู้สึกว่า ตั้งแต่สัมผัสกับกามวัตถุ จนเกิดความกำหนัด ความหลงไหลอะไรก็ตาม

เป็น *mechanism* ของธรรมชาติฝ่าย *mentality* ; ไม่ใช่ของวิเศษวิโส อย่างที่เข้าใจกัน จนถึงกับบูชา *mechanism*. ทางวัตถุล้วน ๆ ทางฟิสิกส์เป็นอย่างไร ทางนี้ก็เหมือนกัน อย่างนั้น, แต่เมื่อตัววัตถุมันไม่ใช่ฟิสิกส์ มันไม่ใช่ตัววัตถุของแข็งอะไร มันก็มีลักษณะอาการของมัน ไปตามแบบของมัน. เหมือนกันแท้ในข้อที่ว่า เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของการปรุงแต่งของ *mechanism* กลไกของธรรมชาติ กฎของธรรมชาติมีอยู่เพื่อเกิดปฏิบัติการไปตามลำดับ. อย่างนี้เราเรียกว่ากามารมณ์ทั้งนั้น ถ้าใช้ไปในลักษณะอย่างนี้ด้วยความลุ่มหลง.

กามวัตถุที่มุ่งหมายเป็นเรื่องของอาหาร นี้อาจจะแปลสำหรับพวกคุณ ที่เคยรู้แต่ความหมายของคำว่าอาหารที่เคยกินทางปาก, ในทางธรรมะนั้น กินทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ได้; เป็นเรื่องทางใจล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับวัตถุเลยก็เรียกว่าอาหาร. อย่างที่เขาแบ่งอาหารออกเป็น ๔ ชนิด คือ :-

๑. **อาหารที่กินทางปาก** คือข้าวปลาอาหาร นี้ก็เรียกว่าอาหารคือคำข้าว เรียกว่า **กวจิณดารอาหาร**

๒. **อาหารทางใจ** ที่เป็นเรื่องทางนามธรรม, ผัสสะเป็นอาหารเรียกว่า **ผัสสาหาร** คือการกระทบกันระหว่างกามวัตถุกับจิตใจนี้ มันเกิดผัสสะขึ้น ผัสสะนี้ก็ป็นอาหาร เรียกว่า ผัสสาหาร.

๓. **อาหารแห่งความคิด คือมโนสัญเจตนาหาร** เจตนาของจิตเป็นเหตุให้เกิดการกระทำ หมายความว่า เจตนาของจิตเป็นอาหารของการกระทำเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ออกมา.

๔. **สุดท้ายเรียกว่า วิญญาณาหาร** ซึ่งเขาหมายถึงปฏิสนธิวิญญาณโดยตรง เป็นเหตุให้เกิดใหม่ เกิดภพใหม่ เกิดชาติใหม่ ในลักษณะใดก็ตาม แต่ว่ามันเกิดภพใหม่

ชาติใหม่ได้; จะเป็นตัวกู ของกูในความรู้สึก หรือว่าเป็นเรื่องเนื้อหนังเข้าโลงแล้วเกิดใหม่ก็ได้ทั้งนั้น, เรียกว่า อาหารทั้งนั้น; คำว่า “อาหาร” มันกว้างขวางอย่างนั้น.

อาหารทางคำขำขัน^๕ ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ เป็นเรื่องของเนื้อหนังทางธรรมชาติล้วน ๆ หัวก็กินเข้าไปบำรุงร่างกาย; มันรู้สึกหัวไต่ทางฟิสิกส์ล้วน ๆ ผัสสาหาร – อาหารทางผัสสะ^๕ เป็นเรื่องทางจิต มันเกี่ยวกับทางจิต; เพราะฉะนั้นกามวัตถุ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่ใช้เป็นเพียงอาหารอย่าง^๕นี้ก็สำหรับผู้ที่ไม่ลุ่มหลงทางกามารมณ์ เป็นพระอริยเจ้า. พระอริยเจ้าที่ยังเป็นฆราวาสก็ยังเกี่ยวข้องกัมกับกามวัตถุ แต่เพียงในลักษณะเป็นอาหาร. เมื่อต่อมแกลนด์ต่าง ๆ มีความสุขงอม ย่อมเกิดความรู้สึกอยากอาหารประเภท ผัสสาหาร^๕ เพราะฉะนั้นจึงไปเกี่ยวข้องกับกามวัตถุ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แม้เป็นสัมผัสทางผิวหนังระหว่างเพศ สามภรรยาอะไรก็ตาม ก็กระทำเพียงให้บำบัดความกระวนกระวายเกี่ยวกับความหิวทางผัสสาหาร, ไม่ใช่เป็นความลุ่มหลงทางกามารมณ์เหมือนพวกบุชากามารมณ์.

ฉะนั้น คนอาจจะปลดปล่อยจากกามารมณ์ ทั้งที่ยังเกี่ยวข้องกับกามวัตถุ. ^๕นี้หมายความว่าเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นอาหาร. การบริโภคเพศตรงกันข้าม^๕ทำไปในลักษณะที่เป็นกามารมณ์ก็ได้ ทำไปในลักษณะที่เป็นอาหารตามธรรมชาติ ก็มีผัสสาหารเป็นไปตามธรรมชาติ ของผู้มีความรู้สึก หรือผู้เข้าใจในเรื่องนี้ก็ได้; คือมีความมุ่งหมายว่า เพื่อบำบัดความกระวนกระวาย อันเกิดมาจากความสุขงอมแสร้งของสิ่งที่เรียกว่าต่อมหรือแกลนด์ ซึ่งเป็นของจำเป็นที่จะต้องมีในตัวมนุษย์.

นี่เราก็ต้องรู้ความเกี่ยวพันกันเสียก่อนว่า ที่เรียกว่าต่อม *gland* ^๕มันเป็นของจำเป็นที่จะต้องมีในเนื้อตัวในร่างกายของมนุษย์เพื่อทำหน้าที่นั้นนี้ ไม่ใช่เฉพาะทางเพศอย่างเดียว แต่เพื่อความเป็นอย่างรอดของชีวิต. เช่นไฮโมน^๕ไม่ได้สร้างขึ้นมาเพื่อสำหรับความรู้สึกทางเพศอย่างเดียว มันต้องเพื่อความ เป็นปกติของชีวิตด้วย เพื่อความเป็นอยู่

ได้ถ้วย. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าท่อมเกลดคันนั้นมันต้องมี. ที่นี้เมื่อมันเจริญถึงขนาด ก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่มีความต้องการตามเรื่องตามราวของมัน. ฉะนั้นถ้าท่อมเกลดคัน เหล่านี้ยังอยู่ และทำหน้าที่ของมันและโดยปลอดภัย เขาจึงต้องมีการชดเชยให้ หรือการให้อาหารซึ่งเรียกในที่นี้ว่าผัสสาหาร เพื่อให้ระดับความกระวนกระวาย หรือความเคียดแค้น อันเกิดมาจากสิ่งนั้นได้; เพียงเท่านั้น, ไม่ใช่เลยไปเพื่อบำรุงบำเรอเป็น entertainment ทางกามารมณ์.

ที่นี้ ท่อมเกลดคันเหล่านี้ต้องมีเพื่อความจำเป็นแก่มนุษย์ เพื่อการสืบพันธุ์ เป็นต้น และการสืบพันธุ์นี้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์ จึงต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ต่อกันและกันทุกกระยะ เพื่อให้การสืบพันธุ์เป็นไปได้; แล้วเราก็ไม่มีความลำบากทนทุกข์ทรมานเกี่ยวกับปัญหาของท่อมหรือเกลดคันเหล่านี้. เพราะฉะนั้นการบริโภครสเกิดจากเพศตรงกันข้าม โดยอาศัยกามวัตถุนี้ กระทำอยู่ในระดับหนึ่งเพียงเพื่อเป็นอาหาร เป็นประเภทผัสสาหาร ที่กระทำไปอย่างถูกต้อง, ไม่เป็นกิเลสชนิดที่เป็นกิเลสโดยสมบูรณ์ หรือว่าเป็นกิเลส.

เพราะฉะนั้นการบริโภคเพศตรงข้ามของพระอริยเจ้า ที่ไม่ใช่เพศบรรพชิต เช่น พวกพระโสดาบัน พระสกิทาคามี ก็กระทำไปเพียงเพื่อเป็นผัสสาหาร เพื่อชำระ สะสางปัญหาเกี่ยวกับอวัยวะภายใน เช่น ท่อมเกลดคันนี้เป็นต้น ไม่ให้ทำความกระวนกระวายจนเป็นความทุกข์ทรมาน แล้วก็อยู่ในขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่าธรรม คือการประพฤติธรรมเหมือนกัน.

กามวัตถุที่มุ่งหมายที่ ๓ คือเรื่องการสืบพันธุ์. การสืบพันธุ์ ก็ไม่พ้นไปจาก ที่ต้องอาศัยกามวัตถุ คืออวัยวะที่มีอยู่ในเพศ หรือระหว่างเพศตรงกันข้าม แต่มันเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้ง. ความมุ่งหมายเพื่อการสืบพันธุ์ส่วนนี้ ต่างจากความมุ่งหมายเพื่อเป็นกามารมณ์ หรือเพื่อเป็นอาหารไปอีกทางหนึ่ง. มนุษย์ต้องการเหลืออยู่

ในโลก คือไม่ขาดสูญไป เหมือนกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทุกอย่างมันต้องมี survival เหลืออยู่เรื่อยมา ไม่สูญไป เราจึงมองเห็นในความจำเป็นขั้นนี้ คือ การสืบพันธุ์, แต่ที่งานที่ต้องสืบพันธุ์ มันเป็นงานที่ไม่น่าทำ เป็นงานที่ไม่ชวนทำ พุคอย่างนี้ดีกว่า, ก็มันเป็นเรื่องยากลำบาก. ดูเอาเถอะ เริ่มแต่การตั้งกรรม การกลอดบุตร การปฏิบัติทุกอย่างเกี่ยวกับการมีบุตรนี้ เป็นสิ่งที่น่าเอือมระอาไม่ชวนทำ; ถ้าปล่อยไปตามเรื่องของมันล้วน ๆ ก็ไม่มีใครทำ แล้วมนุษย์หรือสัตว์มีชีวิตต่าง ๆ ก็สูญพันธุ์ไปหมด ฉะนั้นมันจึงมีค่าจ้าง มีการจ้างที่มาเหนือเมฆ คือรสของกามารมณ์ หรือรสของเพศตรงกันข้าม. ที่ธรรมชาติหรือพระเจ้า หรืออะไรก็ตามใจ; พุคให้ถูกที่สุดก็คือ ธรรมชาตินี้จ้างสัตว์ที่มีชีวิต ให้ทำหน้าที่ที่ไม่น่าทำได้ อย่างสมัครใจ อย่างเต็มใจ ก็ด้วยรสของเพศตรงข้าม เพราะฉะนั้นจึงต้องเอาการสืบพันธุ์มาฝากไว้ หรือเป็นอันเดียวกันกับการบริโภคของเพศตรงข้าม เพื่อเป็นค่าจ้างให้สัตว์ทั้งหลายทำการสืบพันธุ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ชวนทำที่สุด แล้วก็อาศัยโรงงานหรือออฟฟิศเดียวกันอีก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่สัมพันธ์กันกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่แยกไปจากกามวัตถุนี้อีก. เพราะฉะนั้นกามวัตถุในที่นี้ถูกใช้ไปในฐานะเป็นโรงงาน หรือเป็นออฟฟิศสำหรับการสืบพันธุ์, แล้วก็ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดค่าจ้าง ที่มนุษย์สมัครใจทำเกี่ยวกับงานที่ไม่ชวนทำเหล่านี้ได้อย่างเต็มใจ. กามวัตถุที่ถูกใช้ไปในวัตถุประสงค์เพื่อการสืบพันธุ์นี้ มันจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งจากกามารมณ์ หรือจากความเป็นอาหารอย่างที่กล่าวมาแล้ว. ถ้าถามว่า เพื่ออะไร ก็ตอบว่า เพื่อการสืบพันธุ์. แต่กามวัตถุในที่นี้ถูกใช้เพื่อเป็นค่าจ้าง, ให้มนุษย์ทำการสืบพันธุ์โดยไม่มีข้อขัดแย้ง ไม่คัดค้าน ไม่อุทธรณ์ ไม่อะไรหมด ในการที่จะต้องทำสิ่งที่ไม่ชวนทำ.

ดังกล่าวน่าที่ ๓ ลักษณะ นี้คือเรื่องกามของวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับมนุษย์ ในความมุ่งหมายที่ต่างกัน ๓ ประการ อันได้แก่เพื่อกามารมณ์อย่างหนึ่ง, เพื่อเป็นอาหารบำบัดความหิวตามธรรมชาติ ในทางฝ่ายจิตนี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็เพื่อประโยชน์ในการสืบพันธุ์อีกอย่างหนึ่ง. อย่างแรก เป็นที่ตั้งแห่งกามารมณ์, นี้เป็นวัตถุที่ตั้ง

แห่งความบ้าหลังจริงจัง. อย่างที่ ๒ เพื่อบำบัดความกระวนกระวายที่เกิดมาจากความหิว ที่มาจากท้องและแกลดที่จำเป็นต้องมี ในร่างกายมนุษย์. ส่วนอย่างที่ ๓ เพื่อความ รอคอยได้ของมนุษย์ไม่สูญพันธุ์ไป. ธรรมชาติได้จัดไว้ดีที่สุด จนมนุษย์รอคอยได้ ไม่สูญพันธุ์ไป.

นี่เราก็มองดูที่เดียวหมดทั้ง ๓ อย่าง เพื่อกามารมณ์ก็ตาม, เพื่ออาหารก็ตาม, เพื่อการสืบพันธุ์ก็ตาม, ต้องมีระเบียบ หรือมีความถูกต้องจึงจะได้. แม้เพื่อกามารมณ์นั้น ถ้าทำผิดไม่มีระเบียบ ไม่มีความถูกต้อง มันก็เป็นอันตราย เป็นความทุกข์ เป็นความ จิบหายล้มละลายของมนุษย์ไปเลย. ถ้ายังอยู่ในระเบียบ มันก็ยังเป็นไปได้ เพราะว่า เขามีอิสรภาพ มีเสรีภาพที่จะต้องการเพื่อกามารมณ์; ก็ขอให้ทำอย่างมีระเบียบ อย่าให้ผู้อื่นพลอยเดือดร้อน หรืออย่าให้ตัวเองเดือดร้อนมากเกินไป จนไม่ได้มีผลอะไร จากกามารมณ์. ฉะนั้นจึงมีศีลธรรมเกิดขึ้น มีจริยธรรมเกิดขึ้น ในการบริโภคกาม ในแง่ไหนก็ตาม ในความมุ่งหมายไหนก็ตาม ใน ๓ อย่างนั้น.

บรรทัดแรกของสูตร ที่เกี่ยวกับกามารมณ์ เช่นกามสูตรเป็นต้น เขาก็มีพูด ประารภถึงว่า :- “การประกอบกามกิจนี้ เมื่อกระทำไปอย่างถูกต้อง จักเป็นการ ประพฤติธรรม ดังนี้สูตรนี้ จึงถูกเขียนขึ้น” ดังนี้. หมายความว่า สูตรขณิกนี้ เช่น กามสูตรนี้เป็นต้น เขียนขึ้นเพื่อให้กามกิจเป็นไปอย่างถูกต้อง จนกลายเป็นการประพฤติ ธรรม. นี่ก็แสดงให้เห็นว่า เขามีความรู้ หรือมีความนึกถึงสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรม แม้ในเรื่องเกี่ยวกับกามารมณ์, เพื่อให้มีศีลธรรมในการประกอบกามารมณ์ ไม่ใช่กระทำ ไปอย่างปล่อยไปจนสุดขีดของกิเลส เป็นความบ้าหลัง.

มนุษย์จะเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานก็ที่ตรงนี้; คือลุ่มหลงกามารมณ์ ที่เป็น กามารมณ์ไม่มีขอบเขต. ส่วนสัตว์นั้นไม่มีกามารมณ์ มีแต่เพียงการสืบพันธุ์ตาม ธรรมชาติ; หรืออย่างดีที่สุดก็เป็นอย่างที่ ๒ คือเป็นอาหารสำหรับบำบัดความกระวน-

กระวาย; ไม่ถึงขีดกามารมณ์สุดเหวี่ยงเหมือนมนุษย์, ฉะนั้นมนุษย์จึงเร็วกว่าสัตว์ใน
 ชั้น. เรื่องนี้คุณก็รู้ตัวเองว่า สัตว์เกี่ยวข้องกันระหว่างเพศอย่างไร เพียงไร เท่าไร
 เมื่อไร? มีลักษณะเป็นความมุ่งหมาย เพื่อการสืบพันธุ์ หรือระงับความกระวนกระวาย
 ของต่อมเกลนด์ที่สุกอม; ไม่มีความคิด ไม่มี *imagination* ไม่มีอะไรเหมือนมนุษย์
 ที่ขยายออกไปได้ ไม่มีขอบเขต; เพราะฉะนั้นจึงไม่มีปัญหาเรื่องนี้เกี่ยวกับสัตว์.

มันก็มีปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์ที่จะเร็วไปกว่าสัตว์ จึงต้องมีศีลธรรมเกี่ยวกับ
 ชั้น เช่นศีล ข้อบัญญัติต่าง ๆ ห้ามไม่ให้ประพฤติกว้างเกินของรักใคร่ของผู้อื่น, หรือ
over sex นั้นเป็นของที่ถูกติเตียน แม้แต่คนป่าสมัยหิน. คนป่าสมัยหินก็รู้ว่า *over sex*
 นั้นเป็นเรื่องเหลว ใช้นิไม่ได้. มันจะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เหมือน
 กับเรื่องอื่น ๆ อยู่เหมือนกัน. ที่นี้ถ้าเราทำให้ถูกต้อง เรื่องกามารมณ์ก็เป็นเรื่องอยู่ใน
 ขอบเขตของจริยธรรม ของศีลธรรม ก็เป็นสิ่งที่ทำไปได้ ตามความต้องการของผู้นิยม
 เสรีภาพ อิศราภาพของเขา ไม่ถูกประณามโดยความเป็นของเหลวไปทั้งหมด. มันเป็น
 ของเหลว เมื่อมันไม่มีขอบเขต หรือไม่มีศีลธรรม.

พุทธบริษัทยังหวังที่จะไปเกิดในสวรรค์ พุทธศาสนาก็ยังพูดถึงสวรรค์ ซึ่ง
 เต็มไปด้วยกามารมณ์ชั้นดี ชั้นเลิศ เป็นของทิพย์ไปเลย. การทำบุญให้ทานของคน
 บางพวก ก็ยังปรารถนาสวรรค์ชั้นนี้, แต่แล้วก็ต้องรู้ว่านั่นมันเป็นกามารมณ์ ที่อยู่ใน
 ขอบเขตของศีลธรรม. ถึงแม้มันจะเป็นของทิพย์ เป็นของสวรรค์ไปอย่างไร มันก็ยัง
 เป็นบรมธรรมไปไม่ได้, แม้ว่าจะเคยถูกลวง ว่าเป็นบรมธรรมมายุคหนึ่งสมัยหนึ่ง.
 แต่แล้วในที่สุดมันอาจจะเป็นบทเรียนได้ ความดีของมันยังมีอยู่ที่นี้.

กามารมณ์อันร้ายกาจนั้น ในที่สุดมันยังกลายเป็นบทเรียนได้ ให้ระลึกถึง
 คำพูดของคนโบราณพูดไว้ว่า : ความถูกก็เป็นครู ความผิดก็เป็นครู. นี่เขาฉลาดมาก

กว่าคนสมัยนี้ ที่เอาความผิดเป็นครู ไม่ค่อยจะได้ เพราะไปโกรธไปอะไรเสีย. ฉะนั้น การตกนรกก็เป็นครูที่ดีได้, การไปมัวเมาในสวรรค์ กามารมณ์อันเป็นทิพย์ ในที่สุดมัน ก็เป็นครูได้ คือมันทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อได้ เมื่อถึงจุดอิ่มจุกระอาเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของกามารมณ์นั่นเอง เกิดนิพพิทา คือความเบื่อหน่าย ซึ่งเป็นเหตุให้บรรลุ มรรคผล นิพพานได้. เหมือนไปเล่นกับไฟ มันก็ร้อน, ร้อน มันก็สอนให้รู้ว่า ไม่ควรไปเล่นกับไฟ มันจึงเป็นบทเรียนก็ได้ เป็นหนทางก็ได้. มันเป็น *experience* ทางจิต ซึ่งเราต้องการมาก. *experience* มีทั้งทางเนื้อหนังและทางจิต และสูงขึ้นไปถึง ทาง *spiritual*. *spiritual experience* นี้เป็นสิ่งที่เราต้องการเป็น *materials* สำหรับมา ประกอบกันเป็นสติปัญญา เป็นความรู้สำหรับบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. ถ้าเราไม่มี สิ่งนี้เป็นบทเรียน เป็นต้นทุนหรือเป็นพื้นฐานแล้ว เราไม่มีทางบรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

กามารมณ์ที่เป็นไปอย่างสูงสุดก็เป็น *spiritual experience* อย่างหนึ่งด้วย เหมือนกัน คือมันทำให้เกิดความรู้แจ้ง ในเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งนั้น เกิดนิพพิทาในที่สุด. เพราะฉะนั้นถ้ากระโจนลงไปในไฟแล้ว ก็ให้รีบศึกษาเสียโดยเร็ว ให้รู้ว่ามันเป็นของร้อนอย่างไร จะออกจากไฟได้อย่างไร; นี้เป็นบทเรียน. หรือมองอีกแง่หนึ่ง มันก็เป็นหนทางที่เราจะต้องผ่านไปทางนั้นตามมากตามน้อย; ถ้าเราไม่ผ่านมา ทางนี้ เราก็ไม่รู้อะไรเลยนั่นเอง : จะผ่านลงไปท่วมหัวท่วมตัวก็ได้ หรือจะผ่านเพียง ขอบ ๆ ริม ๆ โดยไม่ต้องกระโจนลงไปก็ได้; หรือว่าถ้ามีสติปัญญามากพอ ก็ผ่านแต่ โดยทางจิตใจล้วน ๆ ก็ได้. มีคนเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่เด็กอายุ ๑๕ ปี นี้มีเขียนไว้ใน คัมภีร์ เท็จจริงหรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่ว่ามันก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้. มันเป็นหนทางที่จะต้อง ผ่านไป แต่ว่าการผ่านไปนั้น จะเป็นการผ่านอย่างที่เราเรียกว่าโชกโชน หรือว่าผ่านอย่าง ไม่ถึงขนาดนั้น หรือว่าเพียงแต่ผ่านทางจิต ทางวิญญาณล้วน ๆ ไม่ต้องผ่านทางเนื้อหนังก็ได้.

ที่นี้ เมื่อผ่านมาถึงนี้ ผ่านมาจนเกิดนิพพิทาแล้วอย่างนี้ มันก็บรรลุ ถึงบรมธรรมที่แท้จริง คือนิพพานได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น กามารมณ์นั่นเอง

ถ้าใช้ให้ถูกวิธี ก็เป็นบทเรียน หรือเป็นหนทาง เพื่อลุดึงนิพพานถึงบรมธรรมได้. เราจึงควรจะสนใจกามารมณ์ที่เกี่ยวกับบรมธรรมในลักษณะอย่างนี้. นี้เรียกว่าจะต้องทำให้ถูกต้องทั้งนั้นไม่ว่าอะไร; เพราะว่าไม่ว่าอะไรหมด มันไม่ใช่มีแต่คุณหรือโทษโดยส่วนเดียว มันแล้วแต่ว่าเราจะทำให้เป็นคุณ หรือเป็นโทษขึ้นมา. ถ้ามีความฉลาดพอ มันก็รู้จักทำสิ่งที่ผิดนั้นให้เป็นคุณ แล้วก็รู้ความถูกต้อง. ฉะนั้นเมื่อกามารมณ์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หลีกไม่พ้น ต้องประจำอยู่ในชีวิตมนุษย์ ซึ่งมีความรู้สึกอย่างมนุษย์นี้ มันก็ต้องผ่านไปอย่างถูกต้อง ให้เป็นบทเรียน หรือเป็นหนทางของบรมธรรมให้ได้.

คุณก็เป็นนักศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย ถ้าไม่รู้เรื่องอย่างนี้บ้างก็น่าจะแย่, ไม่ไหว. รู้จักศึกษาให้เข้าใจให้ดีกว่า อะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอะไร จากวัตถุเดียวกัน คือกามวัตถุนี้ ซึ่งสามารถจะใช้ไปในความมุ่งหมายที่ต่างกัน ต่างกันอย่างไร, อย่างน้อยถึง ๓ อย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้ว. อย่าเอาไปปนกันยุ่ง แล้วทำไปอย่างหลับหูหลับตา จนผิดศีลธรรม เกิดความทุกข์ขึ้นมาโดยไม่จำเป็น. พุคอย่างภาษาเด็ก ๆ พุคติดที่ว่า “ทุกข์ฟรี” ทุกข์ฟรีนี้มันน่าหัวมาก. ถ้าพุคว่า สุขฟรีก็น่ารักดี แต่ที่ไปมีความทุกข์ฟรี นี้ น่าละอายอย่างยิ่ง, เพราะไปทุกข์โดยไม่จำเป็นจะต้องทุกข์. ทุกข์เพราะความโง่ของตนเอง ทุกข์ฟรีอย่างนี้ เป็นสิ่งที่น่าละอายอย่างยิ่ง และมันอาจจะให้โทษร้ายกาจถึงขนาดที่ล้มจมหมดเลย ที่เกิดมาชาติหนึ่งไม่ได้ทำอะไรเลย มีแต่ความเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ เสียชาติเกิด, เพราะทำผิดในเรื่องนี้; เป็นความล้มจมทั้งทางวัตถุ และทางวิญญาณ ไม่บรรลุดังบรมธรรมได้ ในการที่เกิดมาเป็นมนุษย์. ถ้าเรามีความเข้าใจถูก หรือกระทำถูกในเรื่องนี้ กามารมณ์นั้นเองอาจจะเป็นเครื่องช่วยให้ลุดึงบรมธรรมได้; และก็โดยไม่ต้องมีความทุกข์มากเกินไปกว่าจำเป็น คือไม่มีทุกข์ฟรี.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราก็ดมดลงเพียงเท่านั้น.

บรมธรรม กับ การรู้เท่าทันเนื้อหนัง

— ๒๐ —

๒๗ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่วงมาจน ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันที่
จะได้พูดคุยกันถึงเรื่อง บรมธรรม กับ การรู้เท่าทันเนื้อหนัง. คำว่า
“รู้เท่าทันเนื้อหนัง” นี้ มีเค้าเงื่อนสืบต่อมาจากเรื่องที่คุณคุยกันเมื่อวาน
คือเรื่องกามวัตถุ ซึ่งเราสรุปรวมเรียกว่าเรื่องเนื้อหนัง. ความรู้
เท่าทันเนื้อหนังก็หมายถึง ไม่ตกเป็นทาสของเนื้อหนังโดยไม่รู้สึกรู้สั.

ความไม่ตกเป็นทาสของเนื้อหนังนี้ เมื่อกล่าวโดยแท้จริงแล้ว ย่อมจำเป็น
อย่างยิ่งแก่คนเรา ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ : นับตั้งแต่เป็นเด็ก จนกระทั่งเป็น
ผู้ใหญ่ จนกระทั่งเป็นผู้แก่ชรา ทั้งที่เราเคยแบ่งชีวิตนี้เป็น ๔ อาศรม คือพรหมจารี
คฤหัสถ์ วนปรสัถ์ และสันยาสี; เป็นเด็กที่ดี, เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี, เป็นผู้มอง
เห็นความสงบในทันจิตใจ ว่าเป็นความสุขที่สูงไปกว่าความสุขทางเนื้อหนัง, แล้วก็
บำเพ็ญตนเป็นผู้ส่องแสงสว่างให้แก่ผู้อื่น. ทั้ง ๔ ระยะนี้ ถ้ามีการตกเป็นทาสของ
เนื้อหนังแล้วก็ย่อมล้มละลาย.

สิ่งที่เราจะเห็นได้ในเมื่อเราพิจารณาดู ความล้มเหลวในการศึกษาเล่าเรียนของเด็ก ๆ หรือคนหนุ่มสาวที่มีขึ้นมา ก็เพราะความเป็นทาสของเนื้อหนังโดยรู้สึกตัวบ้าง โดยไม่รู้สึกตัวเสียเลยบ้าง. พ่อบ้านแม่เรือนไม่ประสบความสำเร็จในเรื่องทรัพย์ เรื่องเกียรติ หรือเรื่องความมีสังคมดี อย่างนี้ก็เพราะสิ่งเดียวกัน คือไปตกเป็นทาสของเนื้อหนังมากเกินไป. ในที่สุดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ของโลกเกิดขึ้นเป็นสงครามยืดเยื้อ พิจารณาดูให้ดี ก็เห็นว่า มันมีมูลเหตุมาจากการที่บูชาเนื้อหนังกันมากเกินไป. มันไม่ใช่พิพาทเรื่องดินแดน หรือว่าเรื่องอะไรอื่น นอกจากลัทธิบูชาเนื้อหนังฝังอยู่ในจิตใจ; มันก็ต้องมีความกลัวที่จะสูญเสีย ก็ต้องมีการป้องกัน มีการขยายออกไป มีการแสวงหา ไม่มีที่สิ้นสุด; มันก็เลยมีการกระทบกระทั่งกันอย่างไม่มีการสิ้นสุด; กระทั่งว่า เวลาวันคืนล่วงไปด้วยการกระทบกระทั่ง โดยส่วนบุคคล โดยหมู่คณะ โดยประเทศชาติ นี่เป็นการกระทบกระทั่งซึ่งพูดตามภาษาธรรมะก็ว่าแย่งชิงกามารมณ์ เหมือนสุนัขตัวหนึ่งมีชิ้นเนื้อในปาก ก็ถูกสุนัขตัวอื่นรุมแย่ง.

ครั้นเมื่ออยู่ไปจนถึงวัยที่ควรจะแสวงหาความสงบทางจิต ทางวิญญาณ ก็ล้มเหลว มันค้นปริโภคความสุขทางเนื้อหนัง, แล้วแย่งชิงกัน จนกระทั่งนำเข้าโรงไปเลย ไม่เคยประสปีประสาถึงเรื่องที่จะออกพักผ่อนทางจิตทางวิญญาณ อย่างที่เราเคยพูดกันมาแล้ว. นี่ก็ไม่ต้องพูดถึงขั้นที่เป็นผู้เที่ยวแจกของสองตะเกียง หรืออะไรทำนองนั้น วิวัฒนาการของชีวิตไม่เป็นไปถึงที่สุดไม่สมบูรณ์. ความเป็นมนุษย์ไม่เต็มเปี่ยม, เพราะความที่ตกเป็นทาสของเนื้อหนัง; ซึ่งตรงกันข้ามกับบรรพธรรม ๔ อย่าง อย่างที่เคยพูดถึงหรือบรรพธรรมคือนิพพานในพระพุทธศาสนา.

สรุปความสั้น ๆ ในส่วนนี้ว่า มนุษย์ไม่ได้สำนึกในความที่ตนเป็นทาสของกาม-วัตถุ ประเภทแรก คือกามารมณ์ หรือที่เราสรุปเรียกว่า เนื้อหนัง ถ้าเพียงสั้น ๆ; ตลอดจนจนถึงไม่ได้สำนึกในการเป็นทาสเรื่องผัสสาหาร ซึ่งไม่ถึงขนาดกามารมณ์; ตลอดจนถึง

สำหรับคำว่า “เนื้อหนัง” แม้จะเป็นคำสั้น ๆ เพียงคำเดียว มันก็มีความหมายครอบคลุมโลก ก็ครอบคลุมไปทั้งโลก ปัญหาต่างๆ ทั้งหมดในวิสัยโลกเกิดขึ้นจากสิ่งนี้ ; อย่างความคิดเห็นของซิกมันด์ ฟรอยด์ ก็เป็นเรื่องที่ถูกต้อง ว่าปัญหาทั้งหมดของมนุษย์ หรือ *motive* ต่าง ๆ ของมนุษย์นั้นรวมอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์ : แม้ที่ปฏิบัติทางศาสนา ก็เพื่อผลทางกามารมณ์ จะไปอยู่กับพระเจ้าก็เพื่อผลทางกามารมณ์, ไปไกลถึงอย่างนี้ สำหรับความคิดนึกของคนสมัยนี้. ทำดีก็เพื่อกามารมณ์, ที่ทำบาปลงไปก็เพราะกามารมณ์, การศึกษาเล่าเรียนของเด็ก ๆ ก็เพื่อกามารมณ์, ความสุขของมนุษย์ก็ขึ้นอยู่กับกามารมณ์ ; อะไรก็เป็นเรื่องอย่างนี้ไปหมด มันเรียกว่ามีอำนาจครอบงำโลก.

แต่เราจะต้องขอมิ้อแม้อสักหน่อย ว่าในทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะ หรือใน โลกของพระอรหันต์นั้น อะไร ๆ ไม่ใช่เพื่อกามารมณ์ หรือไม่ใช่โดยกามารมณ์ หรือ เพราะกามารมณ์ อย่างซิกมันด์ ฟรอยด์ว่า ; ยังมีอุคตมคติอย่างอื่น มีบรมธรรมโดยเฉพาะ เป็น *motive* เป็นจุดที่หมาย หรือเป็นอะไรที่มนุษย์จะประพฤติหรือกระทำ. แต่ถ้าว่า โดยทางโลก ในฝ่ายโลก วิสัยโลก อย่างชาวโลกกันละก็จริง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์อย่าง ซิกมันด์ ฟรอยด์ ว่า. สำเร็จอยู่ที่คำๆ เดียวคือ เนื้อหนัง ในที่นี้.

ที่นี้ ขอให้ระลึกย้อนไปถึงเรื่องที่พูดกันเมื่อวานนี้ ที่แบ่งออกเป็น ๓ ; กามวัตตุ ให้เป็นที่ตั้งของสิ่ง ๓ ฝ่าย หรือ ๓ ประเภท คือ - กามารมณ์ - ผัสสาหาร - แล้วก็การสืบพันธุ์.

อันดับที่แรก เมื่อกามวัตตุ ถูกใช้ไปในทางกามารมณ์ เพื่อกามารมณ์ อย่างนี้เรามีวิธีอันแรกสุดคือรู้เท่าทัน. เราจะต้องรู้เท่าทันว่า กามวัตตุถูกใช้ไปเพื่อ กามารมณ์นี้ มันมีอะไรที่จะต้องสนใจ. ถ้าเราไม่ต้องการจะตกเป็นทาสของกามารมณ์ เราจะต้องทำอะไรบ้าง ? อย่างน้อยเราจะต้องรู้จักธรรมชาติ หรือข้อเท็จจริง หรือ

ความลับของสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์ ซึ่งได้สรุปความให้ฟังแล้วว่า ความเอร็ดอร่อยทางกามารมณ์นั้น มันเป็นเพียง *mechanism* ทาง *mentality* ตามกฎของธรรมชาติ.

เมื่ออารมณ์ข้างนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส กระบอบายณะภายใน คือ ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวิธี *mechanism* แต่มันเป็นทาง *mentality* คือฝ่ายจิตทางระบบประสาท ไม่ใช่ฝ่ายวัตถุธรรมคาทางฟิสิกส์ข้างนอก. แต่มันก็เหมือนกันที่สุด คือมีกฎเกณฑ์ที่เหมือนกันที่สุดกับเรื่องทางฟิสิกส์ เช่นมีการกระทำอย่างนี้ หรือมีการกระตบอย่างนี้ ปฏิกริยาย่อมจะต้องเกิดขึ้นอย่างนี้, มันก็กลายเป็นมูลเหตุอันต่อไป; แล้วปฏิกริยาก็คงเกิดขึ้นอย่างนี้ ทำให้ระบบประสาทหรือต่อมเกลตงค์ต่างๆ มีความรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นความรู้สึกสูงสุด พอเหมาะพอดีกับที่จะเป็นความกระตุ้นเป็นความบำรุงบำเรอกล่อมเกลตาหรือ *entertainment* แก่ระบบประสาทนั้น. พุง่าย ๆ เป็นเพียง *mechanism* ตามกฎของธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็หลงไปว่าเป็นเรื่องพิเศษ. เรามีบทประพันธ์คำโคลงบทหนึ่งว่า :-

(สิ่งนี้เป็นเพียงเครื่องจักรในกาย)

สัมผัส กำหนด นั้น	เครื่องจักร ในกาย
อารมณ์ พบ อินทรีย์	เข้าแล้ว
ทำงานเที่ยงตรงหลัก	ธรรมชาติ ต่างหาก
แต่โลกหลงว่าแก้ว	กำกวม.

ที่ว่านี้ คือความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนังนี้ ที่แท้เป็นผลของเครื่องจักรหรือว่าเป็นตัวเครื่องจักรชนิดหนึ่งในร่างกายนี้; พออารมณ์กับอินทรีย์กระทบพบกันแล้วทำงานเหมือนเครื่องจักร ไปตามกฎของธรรมชาติ เที่ยงตรงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; มีเพียงเท่านั้น. แต่มนุษย์หลงว่าแก้วกำกวม คือว่ามีเมฆในกาม ว่านี้เป็นของวิเศษที่สุด.

นี่เป็นข้อที่จะต้องรู้จัก หรือจะต้องรู้เท่าทัน และว่ากามารมณ์นั้นมันเป็นเรื่อง *imagination* มากไปกว่าที่ธรรมชาติกำหนดไว้ และมากก็เพราะการศึกษาของมนุษย์ ที่ศึกษาบรมมาในลักษณะอย่างนี้ ให้มีความคิดฝัน หรือความฝันที่เรียกกันว่าฝันตื้นๆนั้น อันเป็นที่นิยมกันขึ้นมาในหมู่มนุษย์. การศึกษาบรมก็เพื่อให้เป็นคนคิดฝันเก่ง ประดิษฐ์ ประคองเก่งแม้ในทางจิต. การทำมโนภาพ หรือความเคลิ้มฝัน มันก็เป็นไปรุนแรง เป็นไปได้มาก. มนุษย์สมัยปัจจุบันด้วยแล้ว ยิ่งเก่งกว่ามนุษย์สมัยโบราณ; เพราะฉะนั้น เราจึงแยกทางเดินกันกับสัตว์เครื่องจางาน ก็ออกมาเป็นผู้ที่สามารถจะเสวยรสของกามวัตถุนี้ ในลักษณะที่เป็นกามารมณ์ ซึ่งสัตว์เครื่องจางานทำไม่เป็น, มีได้แต่เพียงเป็นผัสสอาหาร หรือว่าเป็นการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ ในวงจำกัด. มนุษย์ขยายขอบเขตได้ไม่มีความจำกัด กลายเป็นเรื่องกามารมณ์ไป, แล้วก็ต้องเป็นเรื่องเพศตรงกันข้ามทั้งนั้น. ถ้าเกิดแก่ฝ่าย สตรี ก็ต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุรุษ; ถ้าเกิดแก่ฝ่ายบุรุษ ก็ต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับสตรี. รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ รัชมารมณ์ จึงต้องเป็นเรื่องเพศตรงกันข้าม.

อย่างมีพระพุทธภาษิตในอังคุตตรนิกาย กล่าวไว้ชัดในเรื่องนี้ เช่นว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นรูปอะไรที่จะครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมั่น ตั้งมั่นอยู่ เหมือนรูปแห่งสตรี; แล้วเสียงก็เหมือนกัน กลิ่นก็เหมือนกัน รส ก็เหมือนกัน ฯลฯ ทางฝ่ายสตรี ก็ตรัสว่า ไม่มีรูปอะไรที่จะครอบงำจิตใจสตรี แล้วตั้งมั่นอยู่ เหมือนรูปของบุรุษ, ฯลฯ เช่นเดียวกันครบทั้ง ๖ อายตนะ; แปลว่า เป็นทั้งสองฝ่าย ทั้งบุรุษและสตรี.**

ยกตัวอย่างฝ่ายบุรุษ เหมือนพวกคุณเป็นบุรุษ กำลังบวชเป็นภิกษุอยู่ด้วย ก็จะต้องระลึกถึงข้อที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า :— **ไม่เห็นมีรูปอะไรครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมั่นอยู่ เหมือนรูปของสตรี; ไม่มีเสียงอะไร ที่จะครอบงำจิตใจบุรุษ ตั้งมั่นอยู่ เหมือนเสียงแห่งสตรี, กลิ่นแห่งสตรี, รสแห่งสตรี, โสภณูปพะแห่งสตรี, มโนภาพแห่ง**

สตรี, เพราะว่า *Imagination* นี้เป็นไปกลมกลืนกันทั่วทั้งที่ อย่างสนิทสนมในขณะนั้น; ซึ่งจะต้องรู้จักแยกแยะในทางภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะที่เขาเรียกกันมาว่า อภิธรรม หรืออะไรก็ตาม ก็ว่า :—

รูป นี้ก็คือ สิ่งที่อาศัยแสงสว่าง แล้วสะท้อนกลับเป็นคลื่นแสงมา นี่มันก็เป็นเพียงภาพกระทบตา ตามอำนาจของคลื่นแสงที่มากกระทบ, เป็นธรรมชาติล้วน ๆ อย่างนี้. แม้เป็นภาพของผู้หญิง มันก็เป็นเพียงภาพตามกฎทางฟิสิกส์อย่างนี้. ถ้าไม่มี *Imagination* ว่าเป็นภาพแห่งสตรี มันก็ไม่มีคามหมายอะไร.

ที่นี้ สัญญาในอะไรต่าง ๆ สัญญาในอคตินี้ก็มียุ่่มาก ที่ทำให้มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับบุรุษสตรีอะไรทำนองนี้; มันจึงสามารถสร้างความหมายว่าสตรี. “ความหมาย” — ภาษาบาลีเรียกว่า สัญญา. คำว่า “สัญญา” บาลีใช้ในความหมาย ในลักษณะอย่างนี้; เช่นอคติสัญญา สำคัญว่าสตรี, ความรู้สึก ความสำคัญมันหมายอะไรต่าง ๆ ว่า สตรีนี้ ต้องเกิดขึ้นมาอีกทีหนึ่ง, ไม่ใช่เป็นเพียงภาพที่มากกระทบเฉย ๆ. นี้เรียกว่า *imagination* ในส่วนนี้ เป็นความสำคัญมันหมายในแบบของ *imagination* ทั่ว ๆ เกิดคิดค้นกันขึ้นมา; แล้วก็บังหน้าไม่ให้รู้สึกว่ามันเป็นเพียงธรรมชาติตามกฎธรรมชาติ เป็นเพียงคลื่นแสงเป็นภาพมากกระทบเท่านั้น; เราไม่รู้ได้ เรารู้ได้แต่ส่วนที่เป็นสัญญาที่ปรั่งขึ้นมาทันควันว่า “สตรี” เป็นรูปของสตรี มีความหมายเพียงว่า สตรี คือ เพศตรงข้ามนี้เป็นส่วนใหญ่.

เสียงก็เหมือนกัน ก็เป็นคลื่นของเสียงที่มากกระทบตามอัตราของความสั่นสะเทือนเท่านั้น เท่านั้น; ซึ่งเสียงของสตรีมี *vibration* สูงกว่าของบุรุษ. แต่เราไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเพียง *vibration* หรือผลของ *vibration* ก็เป็นสักว่าเสียงเท่านั้น; เรามีความสำคัญมันหมายเป็นสัญญาว่า เสียงของสตรี เพราะจำได้สัว่าเป็นเสียงของสตรี. แม้จะเป็นเสียงเทียม เช่นเสียงที่บันทึกหรือเสียงอื่น ๆ ของบุรุษบางคนที่มีอะไรผิดปกติ เราก็ยัง

ทำความเข้าใจว่า เสียงสตรี. แม้ว่าเสียงที่ออกมาจากจานเสียงหรืออะไรก็ตาม มันต้องมี *Imagination* ต่อเสียงนั้นว่าเป็นเสียงของสตรี. หรือถ้าจะว่าทางรูป เช่นรูปถ่ายของสตรี, รูปถ่ายนั้นจะไม่ทำอะไรได้ เว้นไว้แต่จะมี *Imagination* ว่าเป็นสตรี เป็นรูปถ่ายของสตรี, เป็นสตรี.

ถัดไปถึงเรื่อง กลิ่น ก็เหมือนกันอีก; ต้องมีความหมายของสตรี หรือเพศตรงกันข้าม ว่า ของเพศบุรุษหรือสตรี. ถ้าพูดถึง รส ก็หมายถึงว่า รสที่เป็นผู้ไม่ลายมือหรือเนื้อก้วยสตรี อย่างนี้ ไม่ใช่เราจะไปกัดกินเนื้อคน; แต่สิ่งที่ปรุงมาสำหรับกินนั้น มันเนื้อก้วยสตรี เป็นเรื่องของฝีมือสตรี หรือโดยเฉพาะของผู้ที่เป็นที่ต้องประสงค์. โสณัฐ์พะ กระทบทางผิวหนังก็ต้องมีสัญญาว่าโสณัฐ์พะของสตรี ผิวหนังของสตรี; จะเป็นของเทียมหรือของจริงก็ตาม, ถ้ามันให้เกิด *Imagination* ว่าเป็นโสณัฐ์พะของสตรีได้ มันก็เหมือนกัน. ส่วนความคิดปรุงแต่งในใจส่วนๆ เป็นฉัมมารมณห์ เป็นความคิดฝันยังเป็นไปได้ง่าย เป็นไปได้เร็ว เป็นไปได้โดยไม่ทันรู้สึก เมื่อหวนระลึกถึงสัญญาในอดีต ระลึกด้วยสัญญาในอดีตในความหมายของสตรี หรือรสหรืออะไรของสตรี.

รวมความแล้วเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งหมดนี้ มันก็ต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามเสมอ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่มากะทบ; แต่เราไม่มองในแง่ที่เป็นธรรมชาติ เรามองในแง่ที่เป็นความหมายชั้นที่ ๒ ชั้นที่ ๓ ชั้นที่ ๔ อะไรขึ้นมา ในสิ่งที่มีความหมายอันไม่ใช่ธรรมชาติ. เพราะฉะนั้นเราจึงฟังภาษาธรรมของเขาไม่ใคร่ออก เช่นรูปสักว่ารูป, ใ้ว่าสัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา; เสียงก็สักว่าเสียง, ใ้ว่าสัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา; กลิ่นสักว่ากลิ่น ใ้ว่าสัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา; รสสักว่ารส ใ้ว่าสัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา; สัมผัสผิวหนัง ก็สักว่าสัมผัสผิวหนัง ใ้ว่าสัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา; อย่างนี้เราฟังไม่ถูก.

นี่ก็คือเขาหมายความว่ ให้เห็นเป็นธรรมชาติ แต่เราก็มีความหมายเป็น สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ทั้งนั้น, เป็นหญิงหรือเป็นชาย ซ้อนชั้นซ้อนกัน เป็นที่ต้อง ประสงค์มุ่งหมาย. นี่ก็ความหลอกลวงทางเนื้อหนัง เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์; ซึ่งต้องรู้เท่าทัน, พุทฺธอย่างหยาบสมัยนี้ก็ว่า อย่าให้มันเป็นนายเหนือหัว คือมันจะเสกออกไปทีไหนก็ได้; ความรู้เท่าทันหมายถึงอย่างนี้, มันจะบังคับให้ทำอะไรก็ได้.

สำหรับกามวัตถุที่เป็นผัสสาหาร คือความบีบบังคับของต่อมแกลนด์ที่ทำ ให้เกิดความรู้สึกทิวทางฝ่าย *mentality* อย่างนี้ อย่างนี้ ก็มีส่วนที่ต้องรู้เท่าทัน ว่ามัน เป็นเพียงความสูงงอมของต่อมแกลนด์ตามกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์ด้วยซ้ำไป เพราะว่าเป็นเนื้อหนัง เป็นเรื่องฟิสิกส์ ไม่ใช่เรื่องจิตวิญญาณ

ตรงนี้ต้องรู้ว่า คำว่าจิตมี ๒ ประเภท : จิตประเภทที่อยู่ใต้อำนาจของร่างกาย เช่นความรู้สึกที่เกิดมาจากต่อมแกลนด์ ที่สูงงอมทิวกระหายในทางฝ่ายจิต; จิตชนิดนี้ ไม่ใช่จิตแท้ เป็นแต่เพียงจิตที่เป็น *re-action* ของต่อมแกลนด์เหล่านั้น พวกคอมมิวนิสต์ เอาจิตชนิดนี้ไปเป็นจิตแท้ ถือเห็นว่าถ้ากายดีแล้วจิตก็เป็นจิตดี อย่างนี้ไม่ถูก; นี่มัน ไม่ใช่จิต, เป็นเพียงปฏิกิริยาของต่อมแกลนด์ต่าง ๆ.

จิตประเภทแท้ ๆ ต้องเป็นสิ่งที่ม่อำนาจเหนือต่อมแกลนด์, จะบังคับต่อม แกลนด์ได้ จึงจะเรียกว่าจิต. นี่ให้เรารู้ว่า เอ้า, มันเป็นเพียงเท่านั้น เราก็ควรจะบังคับ ได้ หรือว่าแก้ไขผ่อนผันบรรเทาไปได้ โดยที่ไม่เป็นความเสื่อมเสียทางศีลธรรมหรือว่า ในทางที่จะไม่ทำให้มันเกิดความทุกข์ขึ้นมา. นี่เราเรียกว่าอาหารฝ่ายจิตใจต่ำ ๆ ที่เนื่องกัน อยู่กับต่อมแกลนด์ เมื่อมันหิวอาหารก็ต้องจัดการให้มันถูกรื่องเพื่อผลไประงับความ กระวนกระวาย. เมื่อไม่มีทางอื่น จะต้องบริโภคาอาหารประเภทนี้ ก็จะต้องทำไปใน ลักษณะที่ว่า เพื่อการบำบัดความกระวนกระวาย ของต่อมแกลนด์เหล่านั้นให้ถูกวิธี อย่าให้กลายเป็นกามารมณ์ขึ้นมา.

อันดับที่สอง พวกคุณควรทราบว่ ทางฝ่ายศีลธรรม กระทั่งทางฝ่ายศาสนา^{๔๔๔๔} หรือควบคุม หรือว่าถอนรากเง้าสิ่งเหล่านั้นไปได้ ตามวิธีปฏิบัติทางศีลธรรม หรือทางศาสนา. ความบีบคั้นของต่อมเกลนด้นั้น เราสามารถจะบรรเทาลงไปได้โดยวิธีการจัด หรือการกระทำอะไรลงไปทางร่างกาย. เช่น พวกโยคีบำเพ็ญตบะให้ร่างกายทุกพลาภาพก็ได้ หรือว่าทำให้ไม่เหมาะที่จะเกิดความรู้สึกอย่างนี้ก็ได้; มันก็บรรเทาความบีบคั้นนั้นได้. หรือทำร่างกายให้เกิดความเจ็บปวดเท่านั้น มันก็บรรเทาความรู้สึกนั้นได้.

คนโบราณเขาสนใจกันมาก เราจะเห็นว่าเกิดระบบทางศีลธรรมขึ้นเพื่อเรื่องนี้. ในประเทศจีนในสมัยโบราณมีการผ่าตัดต่อมเกลนด้นั้น คือผ่าตัดเนื้อหนังส่วนที่เกี่ยวข้องกับต่อมเกลนด้นั้น มีกระทำแล้วตั้งแต้อย่างเป็นเด็ก ๆ ทารกหญิงชายก็ตาม; กระทั่งมีผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ตามแบบโบราณ เทียวได้ตะโกนรับทำให้ตามหมู่บ้าน สำหรับเด็กเกิดใหม่ ใครต้องการจะทำ operation อันนี้ก็ทำให้เป็นของพื้นบ้านธรรมดา โดยผู้หญิงที่ไม่มีความรู้อะไรมากมายนอกจากทำการชุกการตัด การแต่งอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้; นี่ก็ด้วยความมุ่งหมายจะควบคุมความรู้สึกของต่อมเกลนด้นั้น เพื่อว่าเด็ก ๆ โตขึ้นจะได้เป็นเด็กที่บังคับจิตใจเรื่องนี้ได้ง่าย ๆ ไม่เสื่อมเสียศีลธรรมได้ง่าย ๆ.

ทำอย่างนั้นมันเป็น treatment ในทางเนื้อหนังต่อเนื้อหนังทางฟิสิกส์ ส่วนที่มีการบำเพ็ญตบะทรมาณร่างกายให้ทรุดโทรม ให้เหี่ยวแห้งไป ตามความมุ่งหมายของพวกโยคีมีบางประเภทนั้น ก็จัดได้ว่ามันสูงขึ้นมา เกี่ยวกับทางจิตใจที่ขึ้นอยู่กับร่างกาย. ดังนั้นจึงเรียกได้ว่า เราบรรเทาได้ในเมื่อทำการบีบคั้นทางร่างกายเข้าไป ก็สามารถจะบีบคั้นต่อมเกลนด้นั้นได้; นี่เป็นขั้นต้น.

ขั้นนี้จะเห็นได้ว่ามันเป็นสิ่งที่บังคับได้ ในเมื่อมีการบังคับจิตใจได้ คือมีวิธีการอันดับที่ ๒; เรามีการบังคับสิ่งเหล่านั้นได้ในเมื่อบังคับจิตใจได้; จึงมีระบบทำสมาธิ

สอนเรื่องปฏิภูลสัญญา. วันแรกบวชเราก็ได้รับการสั่งสอน เรื่องปฏิภูลสัญญา ให้ใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้ความรู้สึกฝ่ายต่ำอย่างนี้. พิจารณาโดยความเป็นปฏิภูล หรือให้ยิ่งขึ้นไปก็ได้ กระทั่งเป็นธาตุตามธรรมชาติเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; นี่เป็นเรื่องบังคับจิตใจ. แต่มันก็นิ่งอยู่กับร่างกาย อย่างที่กล่าวแล้วว่าจิตประเภทนี้ไม่ใช่จิตแท้, มันนิ่งอยู่กับร่างกาย, เช่นความกำหนัดเกิดขึ้นเมื่อต่อม *prostate* เต็มไปด้วยน้ำเมือก, นั่นความรู้สึกทางความกำหนัดเกิดขึ้นนี้เป็นปฏิภูลของต่อมเกล็ดที่เต็มไปด้วยน้ำเมือก ที่น้ำเมือกเกิดขึ้นเมื่อมีความกำหนัดทุกราว ความรู้สึกทางเพศเกิดขึ้น น้ำเมือกก็เพิ่มขึ้นในต่อม *prostate*. ถ้ามันมีมากและมีเต็ม มันก็รวบกว่น คือเกิดความกำหนัดรวบกว่น; ถ้ามันไม่มีมันก็ไม่รวบกว่น. การบอกรักษาอย่าให้มี ก็คืออย่าให้มีจิตที่กำหนัด : เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูฟังเสียง ฯลฯ หรือเมื่อสัมผัสทางผิวหนัง หรือว่าแม้แต่เพียงความคิดฝัน. การอยู่ห่างไกลกันก็มีความกำหนัดได้ โดยได้เห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ฯลฯ หรือเกิดขึ้นในใจเอง.

ถ้าพูดตามภาษาโบราณ ตามหลักโบราณของพวกฤๅษี โยคี มุนี นี้เขาถือว่าน้ำเมือกนี้กลั่นออกมาจากเยื่อในกระดูกเลย (คือ *marrow*) ที่มีอยู่ในระหว่างโพรงกระดูก. เมื่อคนเห็นภาพที่ไร้กิ่งกำหนัด หรือฟังเสียงที่ไร้กิ่งกำหนัด; *marrow* นี้ไหลออกมาเป็นของเหลว ซึมออกมาทั่วตัว ซาบซ่านแล้วก็ไปรวมอยู่ที่ต่อม ที่เราเรียกกันเดี๋ยวนี้น้ำต่อม *prostate* มีผลเป็นความกำหนัด; เขาเรียกสิ่งนี้ว่า วิริยะ. วิริยะซึ่งแปลว่าความเพียรนั้นแหละ เป็นชื่อของน้ำเมือกที่ถูกใช้ไปในทางความกำหนัด. ถ้าไม่มีความกำหนัด อัยสิ่งนี้ไม่เรียกว่า วิริยะ คือว่ามันกลายเป็นทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็นโอชะคือไปบำรุงจิต บำรุงสมอง ให้มีความสดชื่นแจ่มใส. แต่ถ้าถูกใช้ไปในทางกามารมณ์ กลายเป็นวิริยะ ทำให้เกิดความร้อนเกี่ยวกับความรู้สึกทางกามารมณ์. เพราะฉะนั้นถ้าควบคุมได้ มันก็ไม่มีโอกาสที่จะเป็นวิริยะ, มีแต่เป็นโอชะอย่างเดียว ทำให้มันสมองแจ่มใส สดชื่น จิตใจเบิกบาน. พวกโยคีจึงระวังในการที่จะไม่ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า วิริยะ

ขึ้นมาในร่างกาย; ให้มันกลายเป็นไอชะล้างความสดชื่นแจ่มใสของร่างกายอยู่เรื่อยไป. เขาไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดปรกติ.

ส่วนเมื่อก่อนที่กลั่นเชื้อที่เป็นเชื้อชีวิตนั้น มันก็ไม่มีโอกาสที่จะมาประสมกับน้ำเมือกที่ต่อม *prostate* มันก็ขับถ่ายออกทางอื่น ก็เลยไม่มีเรื่อง ไม่มีปัญหาที่จะทำให้เป็นคนที่มีจิตผิดปรกติ วิปلاس; กลายเป็นคนที่ปรกติที่สุดและมีความสดชื่นแจ่มใสที่สุด. ทั้งที่ว่าเชื้อชีวิตจากเมื่อก่อนไม่มีโอกาสจะพบน้ำเมือกในต่อม *prostate*; ไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องผิดปรกติ หรือทำให้คนวิปلاس.

เพราะฉะนั้นการที่บังคับจิตใจ มันจึงเป็นการแก้ปัญหาการบีบคั้นของต่อม แกลนด์ทั้งหลายได้. แต่มันก็มีเทคนิคของมันเฉพาะซึ่งก็ต้องศึกษาของมันเฉพาะ หรือมันก็ลึกซึ้งยุ่งยากไปตามเรื่องของมันเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นเราจึงต้องอุทิศตน เพื่อศึกษาเพื่อปฏิบัติ ให้เต็มเทคนิค หรือเต็ม *course* ของมัน มันจึงจะมีผล ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าเป็นเรื่องที่สูงไปกว่าธรรมดา; โดยกฎที่ว่าถ้าบังคับจิตใจก็บังคับความบีบคั้นของสิ่งนี้ได้.

อันดับที่สาม เป็นเรื่องใช้ปัญญา ใช้พิจารณา ที่เป็นเรื่องทางจิตล้วนได้แก่บำเพ็ญสมณธรรม หรือการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา นับตั้งต้นแต่เห็นปฏิคุณ มีปฏิคุณสัญญาเรื่อยมาจนถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. จนกระทั่งเกิดญาณทัศนะ ที่เพียงพอแก่การบรรลุมรรคผล แล้วก็บรรลุ มรรค ผล; นี่มันเป็นเรื่องทางจิตแท้. เมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็มีจิตชนิดที่บังคับเรื่องวัตถุร่างกาย เรื่องต่อมแกลนด์เหล่านั้นได้ จนเป็นพระอรหันต์ แล้วก็มีจิตใจพิเศษที่วางบัญญัติต่าง ๆ ที่เกิดจากต่อมแกลนด์เหล่านั้นได้, จึงไม่มีกิเลสประเภทนี้. เพราะจากกิเลสประเภทนี้ที่ทำให้เกิดความโกรธ ความงี่ ความหลง อะไรอื่น ๆ อีก.

เมื่อตัดต้นตอของมันได้ มันก็หมายความว่า กิเลสทุกชนิดก็พลอยร่วงไป; คือไม่เอาอะไรเป็น สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา, ไม่เอา รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ส่วนใด, หรือเวทนาอันเกิดมาจากส่วนเหล่านั้น, ส่วนใดเป็นเวทนาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ ไม่เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ขึ้นมาได้, ก็ไม่อาจจะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้. นี่มันเป็นความรู้เท่าทันอย่างยิ่ง แล้วก็ทำลายหมดไปเลย: มันอาจจะเกิดขึ้นไปสำหรับชาวบ้าน แต่ก็เป็นที่โดยตรงสำหรับบรรพชิต.

นี่ ที่กล่าวมานี้เรียกว่ารู้เท่าทันเนื้อหนังใน ๓ ระดับ นับตั้งแต่บิณฑังทางร่างกาย, แล้วก็ควบคุมปฏิบัติการของส่วนทางกาย ที่เรามักจะเรียกกันว่าจิต, แล้วก็มีส่วนปัญญาในขั้นสูง ที่เปลี่ยนแปลงจิตแท้ ๆ จริง ๆ เสียเลย, มีความรู้เท่าทัน, และบรรเทา, และควบคุม, และตัดรากเง่า, มีได้อย่างนี้เป็นเค้า ๆ สำหรับคุณจะได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป.

นี่ก็มาถึง **กามวิคฤติ** เป็นที่ตั้งแห่งการสืบพันธุ์ว่า ไม่รู้เท่าทันแล้วตกเป็นทาสของการสืบพันธุ์. หมายความว่า น่าดู หรือบริสุทธิ์ขึ้นมา กว่ากามารมณ์หรือการบีบคั้นของต่อมเกลนต์ ที่ทำให้เกิดความกระวนกระวายทางเนื้อหนัง. **การสืบพันธุ์** มันมีความมุ่งหมายที่บริสุทธิ์ของมันในตัว แต่มนุษย์ก็เข้าใจผิด ไม่รู้ความมุ่งหมายที่แท้จริงนั้น เลศตกเป็นทาสของกามารมณ์ที่ธรรมชาติด้าง. มนุษย์เป็นลูกจ้างธรรมชาติเป็นนายจ้าง, จ้างให้ทำสิ่งที่ ไม่ชวนทำ สกปรกยุ่งยากลำบากหลาย ๆ อย่าง แต่มนุษย์ก็ทนทำ สมัยทำด้วยความเต็มใจในการสืบพันธุ์; แล้วก็ในวงจำกัดแคบ ๆ อย่างดีที่สุด ก็เพื่อจะมีลูก มีหลานมาสืบมรดก, เป็นที่อุ่นใจว่าเมื่อแก่ชราแล้วเขาจะได้เป็นผู้เลี้ยงดูเรา อย่างนี้เป็นต้น อย่างที่เขา มีลูกมีอะไรกันตามธรรมดา หากไม่มีก็ว่าแห้ว ถ้ามีก็อบอุ่น อย่างนี้เป็นต้น; แล้วก็ประสงค์จะมีการสืบพันธุ์.

แต่ว่าในที่สุคนั้น มาพิจารณาอยู่แล้ว มันเป็นเรื่องอุกกรรมชาติจ้างหรือหลอกจ้างด้วยกามารมณ์. คนที่สมรส แต่งงานนั้น ลองพิจารณาเหตุ หวังกามารมณ์เป็นเบื้องต้น, ไม่ได้หวังการสืบพันธุ์เป็นเบื้องต้น เพียงถือเป็นผลพลอยได้มากกว่า. ถ้าไม่มีเรื่องกามารมณ์แล้วจะไม่มีใครแต่งงาน แล้วก็กลัวการมีบุตร และคลอดบุตร. นี้ธรรมชาติฉลาดกว่า เขากามารมณ์เป็นเหยื่อ แล้วจ้างเขาให้สมัครทำ; นี้เลวเกินไป ใง่เกินไป.

ส่วนที่ต้องการจะมีบุตรไว้เลี้ยงตัว ไว้สืบตระกูลนั้นยังดีขึ้นกว่าอีกชั้นหนึ่ง. แต่ว่ายังมีความคิดที่ดีกว่านั้นอีกชั้นหนึ่ง คือว่าอย่าให้มนุษย์สูญพันธุ์ เพื่อว่ามนุษย์จะได้ถึงพระเจ้า หรือถึงบรมธรรม. เพราะการที่เรามีคนเกิดทยอย ๆ กันไว้ เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์นี้ ก็เพื่อให้มันก้าวหน้าเรื่อยไป ๆ ตามวิธีที่ถูกต้อง แล้วก็ถึงบรมธรรม คือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. เมื่อพ่อแม่ไม่อาจจะถึง ลูกก็ควรจะไปต่อไปอีก, เมื่อลูกยังไม่ถึง หลานเหลน ต่อไปมันก็ควรจะไปต่อไปอีกจนกระทั่งถึงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่ได้มีลูกหลานกันด้วยความมุ่งหมายในลักษณะอย่างนี้; เขามีลูกหลานเอาไว้คับแค้นให้สวย ๆ เอาไว้ขายแพง ๆ อย่างนี้มากกว่า. นี้ไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการที่จะมีการสืบพันธุ์ไว้.

คุณลองคิดว่า มนุษย์เกิดมาในโลกสมัยก่อนสมัยหิน, แล้วก็มาถึงสมัยหินสมัยอะไรต่าง ๆ กว่าจะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก ถึงบรมธรรมนี้มันนานเท่าไร, มันก็ล้าน ๆ ปี, คุณไปคิดดูเอาเอง, ก็ล้าน ๆ ปี จึงเกิดพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลก. เราต้องถือว่า วิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตนี้ เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายอันนี้ทั้งนั้น คือในที่สุดจะต้องถึงนิพพาน จะต้องมีการวิวัฒนาการไปจนถึงนิพพานจนได้; แม้จะไปโง่ไปหลงในกามารมณ์เป็นวรรคเป็นเวรก็เป็นไปพักหนึ่ง สมัยหนึ่ง ยุคหนึ่ง; พอเกิดเจ็บปวดขึ้นมา เอือมระอาขึ้นมา ก็จะหมุนไปหานิพพานได้. หรือว่าคน ๆ เดียวนี้ ถ้าถือว่า

เกิดแล้วเกิดอีก เกิดแล้วเกิดอีก ความเข็ดหลาบก็ทำให้ถึงนิพพานได้; จะเป็นการเกิดชนิดไหนก็ตาม.

ถ้าสมมุติว่า เป็นการเกิดจากท้องแม่ เกิดหลาย ๆ ชาติ, เกิดต่อไปมันก็ตีขึ้น ๆ จนถึงนิพพานได้ ใน همینชาติ แสนชาติอะไรก็ตาม. หรือว่าจะถือเอาชาติเป็นขณะจิต ที่เกิดตัวกู ๕ ครั้งหนึ่ง เรียกว่าชาติครั้งหนึ่ง มันก็ถือครั้นไปด้วย โลภะ โทสะ โมหะ ทุกครั้งที่เกิด เป็นทุกข์ทุกทีที่เกิด มันก็รู้จักเบื่อ; ไม่ทันแก่เฒ่าเข้าโลง ก็ต้องการความสงบเย็น หรือได้พบความสงบเย็นได้.

นี่แหละ วัฒนาการต้องเป็นไป เพื่อนิพพานทั้งนั้น เพราะว่าที่อื่นไม่ใช่จุดจบ; สิ่งที่เรียกว่า นิพพานเป็นจุดจบของความวุ่นเวียน หรือของวัฏฏสงสาร. เพราะฉะนั้นจะต้องมีความเข้าใจกันว่า มีบุตรมีการสืบพันธุ์ ไม่ใช่เพื่อความอุ่นใจว่า มีบุตรหรืออะไรใกล้ ๆ ที่นี้; มันต้องมุ่งหมายว่า มนุษย์จะต้องอยู่ต่อไป จนกว่ามนุษย์จะถึงบรมธรรม. เพราะฉะนั้นถ้าใครจะสมรสจะแต่งงาน มีคู่ครองก็ควรจะนึกว่าการกระทำเพื่อมนุษย์จะได้มีเหลืออยู่และจะเดินต่อไป จนกว่าจะถึงพระเจ้าหรือบรมธรรม. การสมรส หรือการแต่งงานนั้นก็จะไม่สกปรก หรือไม่เป็นที่ตั้งแห่งการคิดเคียด แต่เป็นการประพฤดิธรรมอยู่ในตัว, หรือปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว คือทำให้ถูกต้องทางศีลธรรมมีความมุ่งหมายที่ดีที่ถูกต้อง; แล้วก็กระทำไป ก็จะเป็นการปฏิบัติธรรมเป็นผลดีเรื่อย ๆ ไป ทั้งแก่ส่วนรวม และส่วนตัว. ทำให้ตัวเองรู้จักอะไรสูงขึ้นไป ลึกขึ้นไป เลื่อนขั้นตัวเองได้. ในที่สุด การสืบพันธุ์ก็ไม่ใช่การรับจ้างธรรมชาติ, ไม่ได้ตกเป็นทาสของธรรมชาติ เพื่อการสืบพันธุ์, ไม่ได้ตกเป็นทาสของการสืบพันธุ์.

สรุปแล้วเราไม่ตกเป็นทาสของกามารมณ์, ไม่ตกเป็นทาสของต่อมแกลนด์ทางเนื้อหนัง, ไม่ตกเป็นทาสของการสืบพันธุ์ ก็เพราะว่ารู้เท่าทันเนื้อหนัง. เพราะฉะนั้น

จึงอย่าแล้ว้ออกถึงการรู้เท่าทันเนื้อหนังให้หมดสิ้น แล้วก็ไม่ต้องเป็นทาสของสิ่งใด ; จะเป็นกามารมณ์ก็ตาม, เป็นผัสสาหารก็ตาม. เป็นการสืบทอดก็ตาม. นี้จึงจะเรียกว่า มนุษย์ ซึ่งแปลว่า มีจิตใจสูง.

คำว่ามนุษย์จะเปลอย่างอื่นก็ได้, แต่แปลว่าจิตใจสูงนี้ ถูกต้องตามรูปศัพท์. มนุษย์ควรจะมิจิตใจสูง ไม่ตกต่ำ ไม่เป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ จึงจะเรียกว่ามนุษย์. มิฉะนั้น จะไม่ใช่มนุษย์ จะเป็นคนที่เหมือนกับสัตว์, ยังใกล้กับสัตว์อยู่มาก. เพราะฉะนั้น ขอให้ถือว่า การรู้เท่าทันเรื่องของเนื้อหนังนี้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ที่ทุกคน จะต้องรู้ ไม่ว่าคนเด็ก หรือคนหนุ่มคนสาว หรือกระทั่งพ่อบ้าน แม่เรือน กระทั่งคนแก่ชรา ; เพราะว่าอันนี้เป็นอุปสรรคขวางหน้าของการบรรลุบรรพธรรม.

แต่ที่นี้ ปัญหาหนัก มันเกิดอยู่ที่ว่า เทียบมนุษย์เราก็คงเป็นทาสหรือถูกลากไป ตามความนิยมของโลกในสมัยปัจจุบัน. พูตตรงๆ อย่างพวกคุณนี่ก็ตกเป็นทาสของความนิยมของโลกสมัยปัจจุบัน : คุณต้องเรียนอย่างที่เขานิยมกัน แล้วคุณก็มุ่งหมายกระทำอย่างที่เขากระทำกัน ตามความเจริญแผนใหม่ อย่างที่เขาเรียกกันว่า ความก้าวหน้า ความเจริญอะไรก็ตาม. แล้วคุณไปพิจารณาดูให้ดีว่า แผนใหม่ แผนปัจจุบันนั้นมันเป็นอะไร ? เป็นวัตถุนิยม หรือเป็นมโนนิยม. ถ้าเป็นวัตถุนิยมแล้ว ก็ไม่แคล้วไม่ฉลาดที่จะต้องตกไปเป็นทาสของสิ่งทีว่นี่.

คุณลองดูโลกของพวกวัตถุนิยมสมัยนี้ เขาไม่เห็นว่ อย่างที่เราเรียกว่าสมัยนี้เป็นทาสของกามารมณ์ ; แต่เขากลับเห็นว่าเป็นชัยชนะต่อกามารมณ์ คือเขาได้กอบโกยเอากามารมณ์มากิน มาดื่มอย่างสนุกสนาน ตามใจชอบ ; เขาเรียกว่าเป็นผู้ชนะ. แต่เรากลับเรียกว่าเป็นทาส ; มันตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้. นี้ไประวังเอาเอง ไปเลือกเอาเองให้ดีๆ. ถ้าพูดกันตามภาษาจริงๆ แล้ว คนเหล่านี้เอาความเป็นทาสนั้นแหละมาเป็น

ชัชชนะ; เอาความเป็นทาสของกามารมณ์ ของผัสสาหาร ของการสืบทอดนั้นมาเป็นบรมธรรมเสียเอง. บรมธรรมก็มาค้นสิ้นสุดสะกดหุคดลงที่นี้ ของพวกวัตตุนิยมนี้; จึงว่า วัตตุนิยมเขาก็เอาวัตตุนั้นแหละเป็นยอด เป็นสุด เป็นเลิศ เป็นหลัก. นี้พวกคุณจะไปไหวไหม? คือว่าจะเอาด้วยไหม?

เมื่อเขาเอาวัตตุนั้นมาเป็นบรมธรรมเสียแล้ว ปัญหาของเขาก็ไม่มี, ปัญหาของเขาค้นสุด. เขาจึงไม่มีปัญหาที่เกี่ยวกับการจะต้องควบคุมกิเลส. หรือควบคุมกามารมณ์, ควบคุมอาหาร ควบคุมการสืบทอด; เขาไม่มีปัญหาเหมือนพวกเราเลย. เพราะเขาเอาสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่วิเศษสุดที่มนุษย์ควรจะได้เสียแล้ว. ส่วนเราถือว่าสิ่งนั้นเป็นอุปสรรคศัตรูขวางหน้าต่อการบรรลุบรมธรรม เพราะว่าบรมธรรมของเราเป็นอย่างอื่น มีเป็นอย่างอื่น.

พวกวัตตุนิยมไม่มีปัญหาที่จะควบคุม หรือกำจัดสิ่งเหล่านี้; เขามีปัญหาแต่เพียงว่า จะได้สิ่งเหล่านั้นมามาก ๆ และโดยเร็วอย่างไรเท่านั้น; ปัญหามันต่างกันอย่างไร. มีปัญหาที่จะกอบโกยสิ่งเหล่านี้เข้ามาไว้ในอำนาจของตัวโดยรวดเร็วมา ๆ อย่างไร. นี้วัตตุนิยมที่เป็นเหตุให้เกิดลัทธิการต่อสู้ ระหว่างลัทธิชนกรรมมาชีพกับพวกนายทุน. พวกนายทุนก็ต้องการอย่างนี้ ชนกรรมมาชีพก็ต้องการอย่างนี้ ต้องการเหมือนกันเลย ที่จะกอบโกยสิ่งเหล่านี้; มันก็ต้องได้รบกัน. ปัญหาของโลกก็ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะว่าตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้กันทั้งโลก. นี้ปัญหาของเรามีว่า จะควบคุมสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร จึงจะถอยหลังออกมาได้จากการรบราฆ่าฟันกันเป็นการถาวร. หรือเบียดเบียนตัวเองเป็นการถาวร.

พวกที่เขาอ้างตัวเองว่า เขามีการเต็มเปี่ยมทางพัฒนา, ประเทศบางประเทศอย่าออกชื่อเขาเลย เขาถือว่าเขามีการทำมาหากินดี มีอาชีพดี มีสังคมสงเคราะห์สูงสุด,

เขากำลังภูมิใจอยู่ว่า เขได้ถึงสิ่งสูงสุดที่มนุษย์จะต้องทำ. พอเขามาที่นี่ มาถึงบ้านเรา เขาจะถามทีเดียว : ที่แรกเขาจะถามว่า นี่พวกคุณแก้ปัญหาวีเรื่องลำบาก เรื่องยุ่งยาก เรื่องเจ็บไข้ เรื่องไม่มีอะไรจะกินกันอย่างไร ในเมื่อพากันไปศึกษาธรรมะแต่เรื่องด้านจิตใจเสีย; เขาจะถามอย่างนี้เสมอ เพราะเขาถือว่า นั่นเป็นสิ่งสูงสุดจะต้องได้, แล้วเรายังไม่ได้ชวนขยายในสิ่งเหล่านั้น ไปชวนขยายในเรื่องจิตใจ; เขาก็สงสัย หรือบางทีเขาก็ कुหมินว่า นี่ยังป่าเถื่อน ยังไปหลงในเรื่องจิต อาชีพยังไม่ทันก้าวหน้า สังคมสงเคราะห์ยังไม่สูงสุด. เราก็ไม่อาจจะทำความเข้าใจกันได้ เพราะว่าเรามุ่งหมายบรมธรรมอย่างอื่น เขามุ่งหมายเพียงแค่นั้น.

เราจะให้เรื่องอาชีพ หรือเรื่องสังคมสงเคราะห์อะไรก็ตาม เป็นเพียงปริมาณที่พอเหมาะพอดีแก่การที่จะสนับสนุนคนให้ถึงบรมธรรมที่แท้จริง ในส่วนลึกของจิตใจ; ไม่มามัวเมาลุ่มหลงในเรื่องเหล่านี้ เช่นว่าหลงอาชีพหรือสังคมสงเคราะห์ เพื่ออยู่ดีกินดี, แล้วอยู่ดีกินดีก็เพื่อเป็นทาสกามารมณ์, เพื่อผัสสอาหาร, การสืบทอดอะไรทำนองนี้. มันไขว่กันอยู่อย่างนี้เสมอ. พวกวัตถุนิยมเขาหมกปัญหาที่ก่อนเรา, เพราะเขาพอใจที่จะจมปลักอยู่ในการเป็นทาสของกามารมณ์ หรือผัสสอาหารและการสืบทอด. ส่วนพวกเราเมื่ออ้างตัว เป็นพวกธรรมนิยม หรือมโนนิยม หรือจิตนิยมอะไรทำนองนั้น มันก็ยังมีปัญหาเหลืออยู่ ที่จะต้องเผชิญกันเข้ากับสิ่งเหล่านี้ แล้วก็ต่อสู้. ยังมีปัญหาที่จะต้องจัดการกับเรื่องบรมธรรมขั้นที่เป็นของพวกวัตถุนิยมต่อไปอีก ในเมื่อพวกวัตถุนิยมเขาพอใจแล้วที่จะได้บรมธรรมเพียงแค่นั้น.

เรามีปัญหาว่าจะจัดการกับบรมธรรมของพวกวัตถุนิยม ที่มาขวางหน้าเราอยู่ อย่างไม่รู้ เพื่อเราจะได้เดินต่อไปถึงบรมธรรมขั้นที่เป็นของเราเอง. นี่คุณบวชในพุทธศาสนาคุณจะทำหรือไม่เอา? ในพระพุทธศาสนามันมีหลักอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้แล้วสอนไว้อย่างนี้. คุณบวชเข้ามาในพุทธศาสนานี้เรียกว่าจะเป็นการเปลว อดลำตัว

เข้ามาในหมู่ของคนที่มิอะไร ๆ ชนิดที่เราไม่ปรารถนาก็เป็นได้; ไปดูเอาเอง. ผมจึงมองดูความยุ่งยากที่จะเกิดขึ้นกับพวกคุณ ก็คือว่าการศึกษา การกระทำอะไรต่าง ๆ ของโลกสมัยนี้ของคุณ กำลังมุ่งไปทางวัตถุนิยม แล้วคุณจะมาบวชในพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้อะไร? ผมตอบว่า **บวชขึ้นเพื่อจะได้ความรู้อะไรจะไปจัดการกับวัตถุนิยม** อย่าให้วัตถุนิยมพาเดินผิดทาง หรือเกิดเป็นพิษร้ายขึ้นมาแก่คุณเท่านั้นเอง. ให้ชีวิตนี้มีชัยชนะอยู่ตลอดไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ชัยชนะเหนือวัตถุนิยม.

นี้การบวชเข้ามาทีหนึ่ง คงจะไม่เป็นหมัน แม้ว่าบวชเพียงระยะเล็กน้อยก็ตาม ถ้าทำให้ดีแล้ว จะไม่เป็นหมัน จะมีประโยชน์มาก. สรุปแล้วเราจะต้องรู้เท่าทัน รู้เท่าทันสิ่งเหล่านี้ คือรู้เท่าทันเนื้อหนัง; ซึ่งแยกออกไปเป็น ๓ อย่าง : เป็นกามารมณ์ เป็นผัสสาหาร เป็นการสืบพันธุ์ รวมอยู่ในคำว่าเนื้อหนัง.

ในฐานะที่คุณเป็นนักศึกษา ก็อย่าได้ตกหลุมพรางของวัตถุนิยม อย่าได้จมอยู่ในเนื้อหนัง. นี่เป็น *technical term* พิเศษเฉพาะคำหนึ่ง, พูดว่า เนื้อหนัง คำเดียวแต่ว่าเป็นเหวลึกกว้างใหญ่ สำหรับโลกทั้งโลกจะตกลงไปได้. คำว่าเนื้อหนังคำเดียวนี้หมายถึงเป็นเหวที่ลึกซึ่ง กว้างใหญ่เต็มไปด้วยถ่านไฟที่โลกทั้งโลกจะตกลงไปได้สบาย, หรือหลาย ๆ โลกก็ได้ ที่จะตกลงไปได้ : โลกเทวดา โลกมาร โลกพรหม โลกอะไรก็ตาม; ถ้าผลอื่อกก็ตกเหวอันนี้ได้ด้วยกันทั้งนั้น, คือเหวเนื้อหนังนี้. ฉะนั้นระวังให้ดี คำว่า เนื้อหนัง มีความหมายอะไรนิด ๆ เท่านั้น แต่มันมีอะไรมาก เกินประมาณ ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้.

ขอให้ทุกคนมีความรู้เท่าทันต่อเนื้อหนังนี้ให้มากที่สุด เท่าที่จะมากได้ด้วยกันทุกคน.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราก็หมดลงแล้ว.

บรมธรรม กับ การแก้ปัญหาไม่ถูกจุด

— ๒๑ —

๒๘ เมษายน ๒๕๑๒

เวลาสำหรับพวกเราล่องมาจนจะ ๕.๐๐ น. แล้ว ในวันนี้
จะได้พูดถึงเรื่อง บรมธรรม กับ การแก้ปัญหาวัดกันแต่ใน
ทางวัตถุหรือเนื้อหนัง. อะไรที่เรียกว่า “เนื้อหนัง” นี้เราก็ได้
พูดกันแล้วโดยละเอียด ปัญหาเหลืออยู่แต่ว่า คนเราในปัจจุบันนี้
สนใจแต่เรื่องทางเนื้อหนังและเผ่าแก้ปัญหทางเนื้อหนังกันมากยิ่งขึ้น
ทุกที ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว หรือเรื่องส่วนรวมของโลก.

ว่าที่แท้แล้ว เรื่องส่วนรวมของโลก ก็สืบเนื่องไปจากเรื่องส่วนตัวของบุคคล
เมื่อบุคคลแต่ละคนเป็นอย่างไร โลกทั้งหมดก็ต้องเป็นอย่างนั้น เพราะว่ามันเป็นเพียง
ที่รวมของบุคคลทุกคน. เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงคำว่า โลก ก็คือคนทุกคนในโลก
นั่นเอง. เต็มวันคนแต่ละคนในโลก ถูกกระทำให้สนใจหรือเข้าใจ เข้าเกี่ยวข้องกับ
แต่เรื่องทางฝ่ายวัตถุ จึงมีวสาละวนกันแต่เรื่องทางวัตถุมากเกินไป, จนถึงกับไม่สนใจ

หรือเหลียวแลเรื่องทางฝ่ายจิต; จนกระทั่งเรื่องทางฝ่ายจิตกลายเป็นสิ่งที่เร้นลับเข้าใจไม่ได้ และค่อยเลือนหายไปในที่สุด.

สิ่งที่จะต้องสังเกตดูให้ถี่ ก็คือ การที่มนุษย์สมัยนี้ เมื่อสนใจในเรื่องฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายร่างกายมากเข้า ก็จะมีรู้สึกว่า เรื่องทั้งหมดมีแต่เรื่องเดียวคือ เรื่องทางฝ่ายร่างกาย; ไม่ได้แยกออกเป็น ๒ เรื่อง คือเรื่องกายกับจิต; เห็นว่ามีแต่กายอย่างเดียว สำคัญอยู่ที่วัตถุอย่างเดียว; ถือเสียว่าไม่มีปัญหาเดียวคือเมื่อทางร่างกายหรือวัตถุดีแล้วก็หมดปัญหา. แม้ว่าคนสมัยนี้จะมีคำว่า จิต พุคกัณอยู่ หรือคำว่า วิญญาณ พุคกัณอยู่ก็มีความหมายเพียงระบบประสาท, ความรู้สึกทางประสาท.

ความเข้าใจอย่างนี้ มันเป็นเรื่องที่น่าหัว เพราะถ้าคนหรือสัตว์ก็ตาม ที่มีชีวิตนี้ ไม่มีความรู้สึกทางระบบประสาทเป็นต้นแล้ว มันจะมีชีวิตได้อย่างไร. ฉะนั้น เรื่องทางระบบประสาท หรือความรู้สึกเพียงเท่านั้น มันก็เป็นเรื่องที่ต้องมีเป็นธรรมดา และมันเนื่องกันอยู่กับร่างกายจริง; เพราะว่าถ้าไม่มีความรู้สึกทำนองนี้แล้ว มันก็มีชีวิตไม่ได้. ร่างกายที่มีชีวิตก็ต้องมีความรู้สึก ที่เป็นความรู้สึก เช่นระบบประสาทเป็นต้น, ที่เขาเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า จิต.

พุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ที่เป็นเครือเดียวกัน มีความหมายของคำว่า “จิต” นั้นเป็นอย่างอื่น, จึงมีปัญหาก็คือเป็น ๒ ฝ่าย หรือ ๒ เรื่อง คือทั้งทางฝ่ายกายและฝ่ายจิต. แม้เรื่องทางฝ่ายกาย จะหมดปัญหาไปแล้ว เรื่องทางฝ่ายจิตก็ยังเหลืออยู่อีกมาก; มากกว่าเรื่องทางร่างกายมากมาย หลายเท่าหรือหลายสิบเท่า. ตรงกันข้ามกับคนสมัยนี้ ซึ่งเป็นวัตถุนิยม จะมีความรู้สึกว่าเรื่องทางฝ่ายกาย หรือฝ่ายวัตถุนี้ มีปัญหามากมายหลายสิบเท่า ยิ่งกว่าเรื่องทางฝ่ายจิต; จนถึงกับได้พูดว่า ถ้าเรื่องทางกายดีแล้ว เรื่องทางจิตก็ดีเอง. นี่เอาเรื่องทางฝ่ายจิตไปเป็นของพ่วงกันอยู่

กับเรื่องทางกาย; และก็เห็นไปว่าเป็นของชนิดเดียวกันนั้น เหมือนกับเรือลำนิตๆ พ่วงท้ายเรือลำใหญ่เบือเรือ; บัญหามันมีต่างกันอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ เราจะพิจารณากันเฉพาะพฤติกรรมของคนในโลกสมัยนี้ ที่มันแก้ปัญหากันเฉพาะ แต่ทางฝ่ายกาย หรือฝ่ายวัตถุอย่างเดียว; เพราะว่าเมื่อเราเข้าใจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว คงจะมีประโยชน์ในการที่จะช่วยกันแก้ปัญหามาของสังคม; หรือแม้ที่สุดแต่ปัญหาของเราเองโดยเฉพาะ ซึ่งกำลังจะเปลี่ยนไปตามร่องรอยของสังคม ก็จะไม่พลอยกลายเป็นวัตถุนิยมไปด้วย. ดังนั้นเราจะได้พิจารณากันดูให้ถี่ๆ ถึงปัญหาอันนี้โดยเฉพาะ แม้ว่าจะเป็นการซ้ำซาก ก็เป็นการซ้ำซากที่ทำให้เข้าใจได้ยิ่งๆ ขึ้นไป.

เอาละ เราจะพูดกันแต่เรื่องปัญหาทางฝ่ายกายอย่างเดียว จนกระทั่งถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับปัญหาทางฝ่ายจิต; เมื่อเราแยกออกมาเป็นปัญหาทางฝ่ายวัตถุหรือฝ่ายร่างกายแล้ว เราอาจจะแบ่งออกเป็น ๓ ตอน หรือ ๓ ส่วน.

ปัญหาตอนแรกที่สุด ก็เป็นปัญหาเรื่องการเมืองที่ไม่มีข้อย ที่จำเป็นแก่ชีวิต เช่น ไม่มีกิน ไม่มีใช้ ไม่มีอนามยศักดิ์, เรียกว่าไม่มีปัจจัยที่จำเป็นแก่ชีวิต; กระทั่งปัญหาที่คนไม่รู้หนังสือ ซึ่งเดี๋ยวนี้เขาจัดเป็นปัญหาใหญ่ด้วย. ไม่ใช่เพียงแต่ว่าไม่มีกินไม่มีใช้ หรือว่าไม่มีอนามยศักดิ์เท่านั้น ยังมีเรื่องไม่รู้หนังสือด้วย.

เรื่องไม่รู้หนังสือนี้ อยากจะพูดแทรกเป็นพิเศษที่ตรงนี้ว่า เดี่ยวนี้เขาเห็นว่าเรื่องการเมืองไม่รู้หนังสือนี้ เป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นเหตุให้ขัดข้อง ในการที่จะก้าวหน้าหรือแก้ปัญหอย่างอื่น ๆ; แล้วก็กลัวกันมากที่สุด พยายามกันมากที่สุด เรื่องที่จะให้คนรู้หนังสือ. แต่ถ้าเราย้อนไปดูในครั้งโบราณ ที่คนยังไม่รู้หนังสือนี้ กลับกลายเป็นว่ามีวัฒนธรรมดีกว่าคนที่รู้หนังสือ มีความสงบสุขในสังคมยิ่งกว่าสมัยที่คนรู้หนังสือ. นั้นตามความรู้สึกของผม จะเท็จหรือจริงอย่างไรก็ไปสังเกตดูเอาเอง ไปศึกษาในแง่ของประวัติศาสตร์ก็ได้.

ความเป็นอยู่ หรือระบบการปกครอง หรืออะไรต่างๆ ของคนสมัยที่ไม่รู้หนังสือนั้น ไม่ยุ่งยากลำบาก ไม่คดโกง เหมือนกับสมัยที่คนรู้หนังสือ. เคียวนี้เขามีปัญหาหนัก เรื่องคนไม่รู้หนังสือ แล้วพยายามกันมาก; จะพยายามแต่ปาก หรือเพื่อผลทางโฆษณาอย่างอื่นก็ไม่ทราบได้; แต่เอาตามที่ปรากฏอยู่จริงนี่ก็ชวนชวยกันมาก เรื่องที่จะให้คนรู้หนังสือ. เพราะฉะนั้น สมัยนี้เขาจึงมีปัญหามากๆ เพิ่มขึ้นเป็น ๓ เรื่อง คือเรื่องไม่มีกิน ไม่มีใช้อย่างหนึ่ง, แล้วก็ไม่มีนามยัติน้อยอย่างหนึ่ง, แล้วก็รู้หนังสืออีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเพิ่งจะเพิ่มเข้ามา. ปัญหาตามธรรมชาติแท้ๆ ก็จะมีเพียงว่า ไม่มีกิน ไม่มีใช้เพียงพอ และไม่มีนามยัตินี่. ปัญหาข้อนี้ก็ต้องแก้ได้ด้วยการทำให้มันมี, เมื่อมันไม่มี ก็ต้องทำให้มันมีขึ้นมา.

ปัญหาถัดไปก็คือว่า ในการที่จะทำให้มันมีขึ้นมา จะให้โลกมีกินมีใช้ จะให้มันมีนามยัตินี่ เหล่านี้ก็มีปัญหาตรงที่ว่า เต็มไปด้วยความยากลำบาก, แล้วก็นำมาซึ่งความทุกข์ เป็นทุกข์ทางใจด้วยก็ได้ ในการที่จะแก้ปัญหเหล่านี้. พวกวัตถุนิยมมุ่งแก้ปัญหานี้ด้วยการมีเครื่องทุ่นแรง. เครื่องมือเครื่องใช้ที่ประดิษฐ์ขึ้นตามแบบสมัยใหม่ ที่เรียกว่าเครื่องทุ่นแรงทุกชนิดนี้จะแก้ปัญหारेื่องไม่มีกิน ไม่มีใช้; เขาหวังที่จะพึ่งเครื่องทุ่นแรง. หรือว่าความก้าวหน้าด้วยวิชาความรู้ทางเทคนิคต่างๆ เช่น เรื่องการเกษตร เรื่องการอุตสาหกรรม หรือเรื่องอะไรก็ตาม ซึ่งล้วนแต่ว่าเป็นเรื่องเทคนิคที่เขาค้นพบได้ใหม่ๆ ทำให้มันขึ้นเจริญขึ้น ประกอบพร้อมกันไปกับการทุ่นแรง. คือว่ามีวิชาความรู้เกี่ยวกับเรื่องเทคนิคที่ประกอบกันไปกับเครื่องทุ่นแรง เพื่อแก้ปัญหเหล่านี้, แล้วก็หวังกันอย่างนี้ แล้วก็ระดมทุ่มเทกันลงไปในลักษณะอย่างนี้.

ทีนี้ จะต้องคิดดูให้ดีๆ การที่มีความรู้ มีปัญญาแก้ปัญหทางวัตถุทำนองนี้ เกิดเป็นปัญหาขึ้น ๒ ทาง คือว่าคนโดยมากทำไม่ได้ : เช่นเราเห็นกันอยู่ว่า ชาวนาส่วนมากนั้นจะมีเครื่องทุ่นแรงไม่ไหว, มีไม่ได้. แม้แต่เครื่องทุ่นแรงขนาดเล็กๆ ก็ยังไม่มี

อย่างว่าจะเข็บบ้าก็ต้องเข็บบ้าด้วยมือ ไม่มีจักรจะใช้เข็บบ้า เป็นอย่างต่ำที่สุด; กระทั่งเครื่อง
 ทุ่นแรงอย่างอื่นจนระดับสูงขึ้นไป ก็ไม่มีได้ น้อย่างหนึ่ง. แล้วอีกอย่างหนึ่ง **แม้ว่า
 จะมีได้ มีสมบูรณ์แล้วก็ยังมีความรู้สึกเป็นทุกข์ในทางฝ่ายจิต คือความไม่ได้
 อย่างใจ ความไม่พอกับความต้องการ ความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นเนื่องในการแข่งขัน.**
 ยิ่งเพิ่มการทุ่นแรงมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งเพิ่มความหมายของการแข่งขัน หนักมากขึ้นเท่านั้น;
 มันก็มีปัญหาทางฝ่ายจิตแทรกขึ้นมา. ดังนั้นคนจนจึงต้องมีธรรมะ หรือต้องมีศาสนา
 เพื่อระงับความกระวนกระวายในข้อนี้ เพราะว่าขาดเครื่องทุ่นแรงเป็นต้น; ส่วน
 คนมั่งมีที่มีเครื่องทุ่นแรง ก็จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ทางจิต สำหรับดับความร้อน ความ
 วิตกกังวลความทะเยอทะยานนั้น นี้เรียกว่าปัญหามันเกิดคาบเกี่ยวกันขึ้นมา ซับซ้อน
 กันขึ้นมา โยงไปถึงสิ่งอื่น. **นี่คือการแก้ปัญหาทางกายมันไม่เพียงพอ มันก็โยงไป
 ถึงการแก้ปัญหาทางฝ่ายจิตด้วย.**

ปัญหาอันสุดท้าย อันที่ ๓ จึงมีว่าแม้จะมีกิน มีใช้ มีอนามัยดี กระทั่ง
 รู้หนังสือกันหมดแล้วก็ตาม ก็ยังหาความสุขที่แท้จริงไม่ได้; คือทางฝ่ายกายมันหมด
 ปัญหาแล้วทุกประการ ก็หาความสุขที่แท้จริงไม่ได้ เพราะว่าได้มีโรคร้ายไข้เจ็บทางจิตทาง
 ประสาทเพิ่มขึ้นมาใหม่ ในลักษณะที่ไม่เคยมีมาแต่กาลก่อน. โรคประสาทหรือโรคจิต
 ชนิดที่ไม่เคยมีมาแต่กาลก่อน ได้เกิดขึ้นมา. แม้แต่เชื้อโรคทางกาย ซึ่งเป็นเรื่องทางกาย
 ทางวัตถุต่างๆ นี้ มันก็มีแปลกออกมา เนื่องจากทางจิตมันแปลกออกไป. ปัญหาเรื่อง
 อนามัย เรื่องอะไรมันก็ไม่มีความจะสิ้นสุดลงได้; แม้ว่ามีกิน มีใช้ มีอนามัยดี ตามที่
 ต้องการในระดับหนึ่งแล้ว มันก็ยังปัญหาเพิ่มขึ้นมาใหม่; เป็นความไม่สมบูรณ์
 ไม่เพียงพออยู่นั่นเอง.

**โรคประสาท โรคจิตเพิ่มขึ้นมาก เพราะความสมบูรณ์แต่ทางร่างกาย
 หรือฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาอย่างยิ่งก็คือ โรคความเห็นแก่ตัวมันเพิ่มมากขึ้น**

คุณก็ควรเข้าใจคำว่า “โรคความเห็นแก่ตัว” นี้ให้ชัดๆ. โรคความเห็นแก่ตัว^{๕๕} ทรมาณทั้งฝ่ายกายและฝ่ายจิต : เห็นแก่ตัวมากจนนอนไม่หลับ ทรมาณทางฝ่ายกาย; ทั้งทางฝ่ายจิตก็มีความเสื่อมทรามในส่วนศีลธรรม. นี่เป็นเรื่องทางวิญญาณไปแล้ว คือมีความเสื่อมทรามทางวิญญาณ ทางศีลธรรม แล้วก็เบียดเบียนกัน ชำพันกัน มีวิกฤตกาลถาวร เป็นสงครามนิรันดรไม่มีที่สิ้นสุดอะไรทำนองนี้; ล้วนแต่มาจากโรคเห็นแก่ตัว^{๕๕} ึ่งงนน.

การที่เราเป็นโรคจิต โรคประสาท ไปอยู่กันเต็มโรงพยาบาล^{๕๕}ก็มีมูลมาจากโรคเห็นแก่ตัว. ข้อนี้มันยืดยาวต้องไปพิจารณาคุณเองอีกทีหนึ่ง พวกกันตั้งชั่วโมงก็จะไม่หมด; แต่ให้รู้ว่า ความเห็นแก่ตัว^{๕๕}จذبทุกที่ ทำให้เป็นโรคประสาท และโรคจิตชนิดทางฝ่ายร่างกาย หรือวัตถุ, แล้วก็โรคฝ่ายวิญญาณ คือศีลธรรมเสื่อมจนเบียดเบียนตัวเอง เบียดเบียนผู้อื่น เบียดเบียนตัวเองด้วยการถูกกิเลสเผาลน เหมือนอยู่ในกองไฟ; เบียดเบียนผู้อื่น^{๕๕}ก็ไม่มีศีลธรรม แล้วก็เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการแย่งชิง, ใช้สงครามร้อนสงครามเย็น เป็นเครื่องมือสำหรับการแย่งชิง การทำลายผู้อื่น.

โรคที่ประหลาด หรือปัญหาที่ประหลาดอีกอย่างหนึ่งก็คือ โรควัตถุ^{๕๕}เพื่อนี่ผมเรียกเอาเอง เพราะไม่รู้จะเรียกอย่างไร. การที่วัตถุ^{๕๕}มันเพื่อนเกินความจำเป็นมากนั้น มันกลายเป็นโทษ เป็นอันตราย เป็นความรบกวนมนุษย์ให้มีปัญหาไม่มีที่สิ้นสุด, แล้วก็ยังอยากจะทำอยู่นั่นเอง; เพื่อนต้องเอาไปทิ้งก็ยังมีการทำอยู่นั้น. นี้ก็มีมูลมาจากเครื่องทุ่นแรง เกี่ยวกับปัญหาเรื่องข้าวไม่มี เกี่ยวกับปัญหาเรื่องข้าวมีมากเกินไป, มีปัญหาเรื่องตึกไม่มี มีปัญหาเรื่องตึกมากเกินไป, เรื่องยางไม่มี หรือว่ามียางมากเกินไป; อยู่กันแต่อย่างนี้.

เรื่องวัตถุ^{๕๕}เพื่อน มีความยุ่งยากซับซ้อนมาก เป็นความปั่นป่วนของโลกทางเศรษฐกิจ และแม้ทางส่วนตัวบุคคล ในบ้านเรือนเต็มไปด้วยปัญหาของวัตถุ^{๕๕}เพื่อน; คือ

เราไปนั่งพิจารณาดูให้ดี ในบ้านเรือนที่มีทรัพย์สมบัติ มีอะไรเครื่องใช้ไม่สอยมาก เจริญที่สุด นั่นแหละเต็มไปด้วยของเพื่อทั้งนั้นเลย. ของที่ไม่จำเป็นต้องมีก็ได้ทั้งนั้นเลย. น้ำมันเพื่อในส่วนที่จะมีสำหรับใช้สอย. สิ่งของที่ขายอยู่ในห้าง ในร้าน บริษัท ที่ขายของ ก็เหมือนกัน ส่วนมากจะมีแต่สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมีก็ได้.

นี่คุณทำใจให้ดีๆ ทำใจให้บริสุทธิ์ แล้วก็ไปนั่งพิจารณา ดูไปเดินพิจารณา แต่อย่าทำใจไม่ดี ทำใจไม่เป็นธรรมแล้ว จะเห็นว่าจำเป็นไปทั้งหมด; ของที่ฟุ่มเฟือยนั้น จะมองเห็นเป็นของจำเป็นไปหมด. วัตถุเพื่อเป็นปัญหาหนัก เป็นการลงโทษของพระเจ้าอย่างยิ่ง ที่ทำให้มนุษย์ลำบากไม่มีที่สิ้นสุด คือไม่รู้สีกว่าเพื่อ, แล้วก็มุ่งหา มุ่งสร้างมุ่งทำกันขึ้นมาให้มากไปกว่าที่มีอยู่แล้วอีก. นี่คือการบ้าหลังในทางวัตถุมีอย่างนี้ มัวแก้ปัญหากันแต่ทางวัตถุ มันมีลักษณะอย่างนี้ มีผลอย่างนี้; ที่เราเรียกกันสั้นๆ ว่า การมัวแก้ปัญหากันแต่ทางฝ่ายวัตถุ.

อยากจะขอข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งอยู่เสมอเรื่อยไปว่า อนุชนรุ่นหลังเกิดขึ้นมาก็ถูกกระทำให้มีความเข้าใจผิดโดยไม่รู้สีกตัว เหมือนกับถูกมอมให้มึนเมา โดยไม่รู้สีกตัว ในการที่จะลุ่มหลงไปแต่ในทางวัตถุ. เราอย่าลืมนึกว่าอนุชนลืมนึกขึ้นมาในโลกนี้ เขาจะทำตามอย่างผู้ใหญ่โดยไม่รู้สีกตัว; นี่ มันง่ายซอ้น : ถ้าผู้ใหญ่เป็นวัตถุนิยม ลูกเล็ก ๆ ก็เป็นวัตถุนิยม; ถ้าผู้ใหญ่เป็นธรรมนิยม ลูกเล็ก ๆ ก็เป็นธรรมนิยมขึ้นมา โดยไม่รู้สีกตัวได้. นี่วัฒนธรรมประจำบ้านเรือนมีอิทธิพลมากอย่างนี้ ทำให้คนเราเป็นอะไรตามๆ กันไปโดยไม่รู้สีกตัว แล้วเป็นกันหมด. เพราะฉะนั้นเพียงชั่ว generation เดียวเท่านั้นก็เปลี่ยนได้, ยิ่งมาตั้งหลาย generation มันก็เป็นเต็มที่ ให้เป็นโลกอีกโลกหนึ่งไปทันที โลกอีกแบบหนึ่งไปทันที; เรียกว่าหลับหู หลับตา เอากันใหญ่ในเรื่องทางวัตถุ จนกลายเป็นเรื่องวิ้ง, เจริญอย่างวิ้ง, ไม่ใช่อย่างเดิน; เป็นอย่างวิ้ง หรืออย่างวิ้งเร็ว แล้วก็ไปหลงแหงแห่งความรอนใจ ทัวไปหมดทุกหัวระแหง ไม่ยกเว้นใคร; โดยที่

คนเหล่านั้นไม่รู้ว่ามีเรื่องอะไรกัน หรือมันมีมูลมาจากอะไรกัน. นี้รู้แต่ว่า มันมีปัญหา
ยุ่งยากไปหมด แล้วก็มัวแก้กันแต่ปลายเหตุผิว ๆ เฝิน ๆ ไม่ได้แก้กันที่ตัวต้นเหตุอันแท้จริง
คือเรื่องทางจิต หรือเรื่องทางวิญญาณ.

ที่นี้ เราดูถึงสภาพที่มันเป็นอยู่จริง : การที่ขาดความรู้สภาพที่เป็นอยู่จริงว่า
เป็นอย่างไรนั้น เกิดมาจากการที่มันขาดความรู้ทางฝ่ายจิต หรือทางฝ่ายวิญญาณ.
ข้อสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ผู้ที่กำลังประสบความสำเร็จทางวัตถุ ทางฝ่ายร่างกายมีเครื่องทุ่นแรง
มีความรู้ทางเทคนิค กำลังประสบความสำเร็จทางฝ่ายวัตถุนี้, เขาก็อึดใจ พอใจ ยินดี
ตัวเอง นับถือตัวเองในที่สุด; นี่คือโง่งอย่างที่สุด ไปสำคัญเอาว่าปัญหาหมดแล้ว.
นี่แหละความหลง หรือความโง่งอย่างที่สุดมันอยู่ตรงที่เข้าใจว่า ปัญหาหมดแล้ว,
สบายแล้ว ๆ, ดีกว่าผู้อื่นแล้ว. จงไปดูความเข้าใจอย่างนี้ของประเทศที่อึดพัฒนา
สมบูรณ์ในทางพัฒนาและการสังคมสงเคราะห์.

เดี๋ยวนี้ทุกประเทศรวมทั้งประเทศเราด้วย ก็ชะเง้อหวังเรื่องความสมบูรณ์
ในทางพัฒนา และการสังคมสงเคราะห์, มีการกระทำที่ ให้อยู่ดีกินดีเต็มที่, แล้วก็ประกัน
สังคมสงเคราะห์ ให้คนที่ทุพพลภาพเจ็บไข้ หรือคนแก่ หรือคนทั่วไปก็ตาม ที่ต้องการ
การประกันสังคมสงเคราะห์ จะให้มีงานทำเรื่อย ให้มีอนามัยเรื่อย ถ้าเจ็บไข้ได้ป่วย
ก็มีส่วนกลางที่จะรักษา ไม่ต้องเป็นทุกข์ นอนตาหลับ; นี้เขารู้จักกันแต่เพียง ๒ เรื่องนี้.
พวกคุณก็กำลังจะมีความรู้สักอย่างนี้ และกำลังบูชาเพียงเท่านั้นก็ได้ นี้ผมคาดคะเนเอา
แต่แล้วระวังดูให้ดีว่า มันยังเป็นเพียงความโง่งความหลงที่สุดอย่างหนึ่ง ว่าปัญหาหมดแล้ว
ปัญหาไม่มีเพียงเท่านั้น. การที่จะทำให้สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปเหมือนกับเครื่องจักร
คงจะควบคุมได้ อย่างนี้เป็นความโง่งความหลงที่สุด; ที่แท้มันเป็นเรื่องทางจิตใจ ซึ่งจะ
ควบคุมไม่ได้เหมือนเครื่องจักร.

คนที่อยู่ติดกันแล้ว มีหลักประกันสังคมสงเคราะห์ที่คล้ายกันและ
 มั่นคงมีปัญหาก็ไม่ใช่ว่าปัญหาทางศีลธรรมมันจะหมดไปได้โดยเหตุที่มีการประกัน
 เพียงเท่านั้น. แม้ในประเทศที่มีสังคมสงเคราะห์ก็ยังมีความเสี่ยงทางจิตใจ ทาง
 ศีลธรรม และกำลังเป็นตัวตั้งตัวตีที่จะข้ามมนุษย์ฝ่ายตรงกันข้าม. เมื่อมีความสมบูรณ์
 ทางวัตถุทางเนื้อหนัง กระทั่งมีความอ่อนใจทางสังคมสงเคราะห์แล้ว ที่นี้ ก็มีงานที่จะต้อง
 ทำต่อไปก็คือ จะต้องมีการข้ามฝ่ายตรงกันข้ามอยู่นั่นเอง; โดยเหตุที่ว่า เขาจะมาเป็น
 อุปสรรค ทำลายความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ทางวัตถุของเรา, เขาจะมาเป็นคู่แข่งกัน กระทั่ง
 เป็นศัตรู กระทั่งทำลายลัทธิที่เรานับถือ. โดยหาว่าฝ่ายตรงกันข้ามเป็นอุปสรรค เป็น
 ศัตรูของความเป็นอยู่อย่างนี้ คือความหลงบูชาความเป็นอยู่อย่างนี้ มันมากเกินไป,
 มันก็มีการทำสงคราม คือฆ่ากันต่อไป ต่อไปอีก อย่างไม่มีสิ้นสุด แล้วก็อนตาไม่หลับ
 เหมือนกัน.

ข้อที่เอามาหลอกตัวเอง หรือปลอบใจตัวเอง ให้ชื่นชมยินดีอยู่เพียงแต่กินดี
 อยู่ดี มีการสังคมสงเคราะห์กัน มันจึงไม่พอ เพราะเหตุนี้. นี่แหละความเจริญทาง
 ฝ่ายวัตถุที่ขาดความเจริญในทางฝ่ายจิต, ความรู้ทางฝ่ายวัตถุ ที่ขาดความรู้ในทางฝ่าย
 วิญญาณมันให้ผลเพียงเท่านั้น; คือมันแก้ปัญหากันแต่ทางฝ่ายวัตถุหรือฝ่ายร่างกาย ยิ่งแก้
 เท่าไรปัญหาก็ยิ่งมากขึ้นในทางฝ่ายวัตถุ ที่เรียกว่าวัตถุเพื่อ วัตถุอาละวาด วัตถุครองโลก
 วัตถุครองจิตใจของมนุษย์อันมนุษย์ไม่เป็นมนุษย์ เป็นมนุษย์วัตถุ เป็นมนุษย์
 เครื่องจักรอะไรชนิดหนึ่งไป.

โลกสมัยนี้กำลังสนใจ และกำลังเจริญไปแต่ในทางอย่างนี้ ที่กำลังทำให้
 ตัวเองเป็นเหมือนเครื่องจักรชนิดหนึ่งในทางวัตถุ. วิชาเทคนิคต่าง ๆ หรือพวก technicians
 ต่าง ๆ ที่เขามีกันอยู่ คุณเคยเอะมันทำอะไรได้ นอกจากทำให้วัตถุเพื่อ. คำว่า เพื่อน นี้
 คือมันก้าวหน้า จนล้าหน้าเรื่องทางฝ่ายจิตมากเกินไป. ผมขอประกาศตัว หรือจะเรียกว่า

ออกตัว หรืออะไรก็ตามใจว่า ผมไม่ได้คัดค้านการเจริญทางวัตถุ ไม่ได้คัดค้านความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ. แต่คัดค้านที่มันเพื่อ หรือมันล่าหน้าความเจริญทางฝ่ายจิตมากเกินไป. นี้คุณดูให้ดี มันคนละเรื่องคนละอัน.

ขอคัดค้านความเพื่อทางวัตถุที่ล่าหน้าความเจริญทางฝ่ายจิต; แต่ไม่ได้คัดค้านความเจริญทางวัตถุ; เพราะว่าต่อไป มันอาจจะมากกว่านี้อีกมาก ในเรื่องความเจริญทางวัตถุนั้น. แต่คนควรต้องรีบเพิ่มความเจริญทางฝ่ายจิตขึ้นไปให้ทันกัน; มิเช่นนั้นแล้ว วัตถุนั้นแหละมันจะกักเอา หรือมันจะฝังมนุษย์ลงไปในนรกในเหวใหญ่ในนรก.

ความเพื่อทางวัตถุนี้ระวังให้ดี, ถ้าความก้าวหน้าทางจิตใจมันไม่ทันกัน, อย่างประเทศไทยเราหรือประเทศไหนก็ตาม, จะพัฒนานั้น พัฒนานี้ จะสร้างเชื่อนัยกัษจะสร้างอะไรก็ได้, จะสร้างระบบไฟฟ้าปรมาณูอะไรก็ตาม แต่ถ้าความเจริญทางจิตใจไปไม่ทันกันแล้ว มันจะมีปัญหาเต็มไปหมด นับตั้งแต่มีการทุจริตในการพัฒนานั้นเอง มีคอร์รัปชันในการพัฒนา ถึงขั้นขึ้นมาช่วยอย่างนี้; พัฒนาขึ้นมาแล้วก็ยิ่งเพิ่มคอร์รัปชันที่ลึกที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปทุกที.

นี่มนุษยชาติที่เคยได้รับเกียรติว่าเจริญ หรือเป็นสุภาพบุรุษ หรือไม่มีความคดโกง นี่มันจะหาไม่ได้แล้วในโลกนี้. ในโลกมันกลายเป็นประเทศชาติที่มีความคดโกง ความทุจริตอะไรตาม ๆ กันไปหมด เพราะความเพื่อทางวัตถุ หรือเพื่อในการพัฒนาทางวัตถุ. เพราะฉะนั้นปัญหามีอยู่ว่าทำอย่างไร ความเจริญ ความก้าวหน้า หรือความรู้ทางฝ่ายจิตจะขนานเคียงคู่กันไปกับความเจริญทางฝ่ายวัตถุ. เคียงนี้มันกำลังทั้งกันไกล, ทั้งกันไกล จนทั้งหมดเลย จนไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหน, เรื่องทางจิตทางวิญญาณไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนเพราะมีความเข้าใจผิดอย่างเดียวว่า ไม่มีความสำคัญ; สำคัญอยู่แต่เรื่องทางฝ่ายวัตถุ.

นี่เราพูดถึงบรมธรรมกันเรื่อยทุกวัน ๆ เราพูดถึงบรมธรรม แล้วก็เตือนอยู่ว่าอย่าไปเข้าใจไขว้กันเสีย. บรมธรรมทางวัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง บรมธรรมทางฝ่ายจิตก็เป็นอย่างหนึ่ง. บรมธรรมทางฝ่ายวัตถุ นั้น คือบรมธรรมปลอม ความเพ้อทางวัตถุ มันก็ไม่มีทางที่จะถึงที่สุด หรือสูงสุดลงไปที่จุดไหนได้ เพราะว่าความอยากความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด. เรื่องทางเนื้อหนัง ที่เป็นกิเลสตัณหา ไม่มีทางจะสิ้นสุดมันก็ไม่เป็นบรมธรรมอย่างยิ่งหรือสูงสุดตรงไหนได้; มันก็ไหลไปอย่างนั้นเอง, มันก็เพิ่มกำลังเพิ่มกระแสนะโรมากขึ้น ๆ เผลอลมมนุษย์มากขึ้น แต่เขาก็บู้ซากันว่าเป็นบรมธรรมคือหมาเอาว่า สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้นั้นมีเพียงเท่านั้น.

คำว่า บรมธรรมที่ถูกเป็นเรื่องทางฝ่ายจิต แล้วจะแก้ปัญหิต่าง ๆ ได้; ขอให้ความก้าวหน้าทางฝ่ายจิต จะแก้ปัญหิต่างฝ่ายวัตถุได้ แต่มันต้องในระดับที่ไม่เพ้อ. เพราะฉะนั้นต้องระวังคำว่าเพ้อ หรือไม่เพ้อไว้ให้ดี ๆ ต้องอยู่ในระดับที่ไม่เพ้อ. เรื่องมีกินมีใช้ทางปากทางท้องนี้ ก็ต้องไม่เพ้อ. ถ้าคนมีจิตใจสูง มีคุณธรรมทางจิตใจสูงจริงแล้ว ก็ไม่ต้องอดตายแน่ จะต้องพอมีกินมีใช้ตามสมควรแก่อัตภาพ; แต่ไม่หรูหรา เหมือนที่เขาต้องการกันสมัยนี้, ไม่หรูหราฟุ่มเฟือยเหมือนที่เขาต้องการสมัยนี้; จะมีแต่เพียงพอกินพอใช้ อย่างที่เรียกว่า กินอยู่พอดี. มันอาจจะไม่มีกินที่อยู่ดีตามความต้องการของคนสมัยนี้จริง, แน่แน่นอน; แต่มีการกินอยู่พอดีตามที่ธรรมชาติต้องการ. ขอเตือนเสมอว่า อย่าให้คำพูด ๒ คำนี้ ปั่นกันยุ่งไปหมดว่า กินอยู่พอดี กับ กินคืออยู่ดี. ถ้ามี บรมธรรมทางจิตแล้ว เพียงแต่กินอยู่พอดีนี้ก็ไม่มีปัญหาแน่.

ที่นี้ พูดถึงเรื่องอนามัย หรือเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ถ้ามีวัฒนธรรมทางจิตเพียงพอ มีบรมธรรมทางจิตเพียงพอ โรคภัยไข้เจ็บจะไม่ท่วมทับโลกมากเหมือนสมัยนี้. นี่เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จะต้องแยกดูกันโดยละเอียด ว่า โรคภัยไข้เจ็บทางกายนี้ มันมาจากโรคภัยไข้เจ็บทางวิญญาณอย่างไร. ขอยืนยันเป็นเพียง hypothesis ไว้ทีหนึ่ง

ก่อนว่า ความเจ็บไข้ทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ^๕ มันมาจากทางจิต. ยกตัวอย่าง แม้แต่โรคกระเพาะอาหาร โรคความดันโลหิตสูง ฯลฯ เหล่านี้ ก็มีมูลมาจากโรคทางจิตทางวิญญาณก่อน จึงเป็นโรคกระเพาะอาหารเป็นต้นได้. เพราะว่าทางจิตทำให้ระบบประสาทหรือระบบของจิตใจไม่ปกติ, มันเอาเลือดไปเลี้ยงความบ้าของมันสมองเสียมากเกินไป จนไม่เอามาย่อยอาหาร, นานเข้าก็เป็นโรคกระเพาะอาหาร ซึ่งเป็นที่วัตถุ^๕ ทั่ว ๆ เป็นที่กระเพาะอาหาร; แต่คนก็ไม่เห็นว่า มีมูลมาจากเรื่องทางจิต. ไปจัดเป็นโรคทางกายก็ถูกแล้ว เพราะมันปรากฏที่กาย; แต่มูลเหตุแท้จริงนั้นมาจากความวิตกกังวล ที่ไม่เคยนอนหลับสนิทจนตลอดชีวิต ถ้ามากเข้ามันก็เป็นโรคทางกายปรากฏออกมา.

ถึงแม้โรคทางจิต มันก็โรคทางกายนั่นแหละ, บ้าคลั่งไปอยู่โรงพยาบาล ปากคลองสานนั้น ก็เป็นโรคทางกาย คือระบบประสาท ระบบมันสมอง มันเสื่อมเสียไปนั้นไม่ใช่โรคทางจิตแท้ ๆ. โรคกิเลส^๕ นั้นแหละจึงจะเป็นโรคทางจิต หรือโรคทางวิญญาณแท้ ๆ. เคียงนี้เขารู้กันแล้วว่า โรคจิตที่ไปอยู่ปากคลองสานนั้นไม่ใช่โรคจิต เป็นเรื่องของระบบประสาทที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย. เขาก็ยังงงอยู่ว่า โรคจิตแท้ ๆ คืออะไร เพราะเขารู้เรื่องจิตแต่เพียงจิตชนิดที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับร่างกาย. มันต้องมาเรียนเรื่องทางศาสนาโดยเฉพาะ ให้รู้เรื่องโรคทางจิตทางวิญญาณจริงๆ เสียก่อน, แล้วก็รู้ว่านั่นแหละมันเป็นต้นเหตุของโรคทางจิตตัวนอก กระทั่งโรคทางกาย. โรคทางจิตตัวใน ทางจิตแท้ ๆ นั้นมันเป็นต้นเหตุของโรคจิตตัวนอก ๆ กระทั่งเป็นโรคที่ปรากฏออกมาทางเนื้อ ทางหนัง ทางร่างกาย.

คำว่า **อนามย^๕** ไม่ได้หมายถึงว่าอนามย^๕ ทางกายเหมือนที่เข้าใจกัน, **ต้องเหมือนามย^๕ ทางจิตด้วย.** สมัยนี้เขาก็พูดถึงอนามย^๕ ทางจิต แต่แล้วก็มี ความหมายอยู่ก่อนนามย^๕ ทางกาย คือจิตที่เนื่องกันอยู่กับกาย, แล้วก็คุยโวโอ้อวดต่าง ๆ นานาว่า รู้เรื่องอนามย^๕ ทางจิต. ผมว่าไม่ได้เท่าที่ควร ในเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับอนามย^๕ ทางจิตของ

ทางฝ่ายศาสนา; ไม่ว่าของศาสนาไหน ไม่ต้องพูดถึงของพุทธศาสนาอย่างเดียว. แต่ว่าทางฝ่ายศาสนาเขาไม่เรียกว่าอนามยทางจิต เพราะเขาไม่รู้จักเพียงแค่ร่างกายอย่างเดียว เหมือนคนสมัยนี้ หรือไม่รู้เรื่องอนามยในความหมายอย่างคนสมัยนี้.

ขอให้ศึกษาธรรมะเรื่อง มรรค ผล นิพพาน ชั้นสูงสุดนี้ในฐานะที่ว่าจะเป็นประโยชน์แก่อนามยทางจิตเกิด. คุณจะต้องศึกษาธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือ หรืออุปกรณ์เพื่ออนามยทางจิตด้วย; แล้วอนามยทางกายก็จะดีเอง. โรคภัยไข้เจ็บทั้ง ๘๐, ๘๐, ๘๕ เปอร์เซนต์จะหายไป จะไม่เกิดขึ้น เพราะมีอนามยทางจิตดี. อนามยทางจิตดีแล้วก็ไม่เป็นคนสะเพร่า ไม่ทำมีตบาคมือไม่เดินตกลง. คนที่เดินหกล้มปากแตกนั้นก็เพราะขาดอนามยทางจิต เวลานั้นจิตกำลังฟุ้งซ่าน หรือกำลังเลื่อนลอย หรือกำลังกลัดกลุ้ม หรือกำลังอะไรอย่างหนึ่ง จึงเดินหกล้มปากแตก. นี่พูดแล้วมันก็น่าหัว หรือไม่น่าเชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บทางกายทั้งหมดนี้ มีมูลมาจากโรคภัยไข้เจ็บในทางฝ่ายวิญญาณ.

ธรรมะทุกอย่างเป็นเรื่องแก้ไขโรคทางวิญญาณทั้งนั้น : โดยหัวข้อใหญ่ ๆ ก็มีเพียง ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ เรื่อง แต่โดยรายละเอียดก็มีหลายสิบหลายร้อยเรื่อง; ทั้งหมดนั้นเพื่อแก้ไขโรคทางวิญญาณ. เมื่อไม่มีโรคทางวิญญาณ โรคทางกายก็พลอยไม่มีไปด้วย, หรือมีน้อยเหลือเกิน. การที่มีเชื้อโรคทางวัตถุล้วน ๆ เช่นโรค อหิวาต์ โรคอะไรเกิดขึ้นนี้ คุณแล้วก็ยังน่ากลัวน้อยกว่าโรคทางฝ่ายจิต เพราะมันทรมาณมากกว่ากันมาก; และบางทีมันจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้ามนุษย์มีความรู้ดีในทางฝ่ายจิต, ซึ่งสามารถจะมีร่างกายที่เข้มแข็ง ต่อต้านเชื้อโรคชนิดนี้ได้.

เดี๋ยวนี้มนุษย์เลวลง ๆ ในทางฝ่ายจิต ฉะนั้นสภาพทางร่างกายมันก็เลวลง ๆ; สภาพทางร่างกายเลวลง ความต่อต้านทางร่างกายมันก็เลวลง. เชื้อโรค

ในลักษณะหนึ่งมันทำอันตรายแก่ร่างกาย^{นี้}ได้ แต่มันไม่ทำอันตรายแก่ร่างกายอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมีความเข้มแข็ง มีความต่อต้านสูง เพราะว่ามันมีจิตสูง. เพราะฉะนั้นเราจึงไม่พบพวกโยคีที่มีกายและจิตแข็งแกร่ง คือแข็งทั้งกายและจิตตามป่าตามดง เป็นโรคชนิดนี้โรคที่เกิดจากเชื้อโรคเพียงเท่านั้น. หรือว่าถ้าจิตสูงจริง ๆ กินยาพิษก็ได้ อย่าว่าแต่เชื้อโรคเลย. นี่เดินกันคนละทางอย่างนี้.

ที่นี้เรามาโยงทางวัตถุ เป็นทาสทางวัตถุ วัตถุนั้นก็กดเราให้จมลง ๆ ต่ำลง กระทั่งมีความอ่อนแอทางร่างกาย กระทั่งมีเชื้อโรคนิดหนึ่งก็ทำอันตรายได้ ไม่มีความต้านทานสูงเลย. แม้โรคเล็ก ๆ น้อย ๆ มันก็ทำอันตรายมนุษย์ให้ตายหมดทั้งโลกได้ เพราะมนุษย์เลวลงในทางความต้านทาน เพราะบูชาเนื้อหนัง จนเนื้อหนังอ่อนแอต่อการต้านทานโรค. บัญหาก็เกิดขึ้นอย่างสมน้ำหน้า, ขอบภัยพุดหายบ ๆ เพราะมันเป็นอย่างนี้จริง ๆ. สมน้ำหน้าที่ว่ามนุษย์บูชาวัตถุมากเข้าเท่าไร ก็ต้องได้รับผลตอบแทน หรือการลงโทษตอบแทนมากอย่างสาสมกันทีเดียว. บัญหาจึงเต็มไปหมดยุ่งยากเต็มไปหมดจนเวียนหัว จนไม่รู้ว่าจะแก้กันอย่างไร; ยิ่งแก้ก็ยิ่งเข้าลึก, ไม่ใช่ว่ายิ่งแก้แล้วมันยิ่งดี แต่ยิ่งแก้มันยิ่งเข้าไปลึกมากกว่าเดิม. ข้อนี้อาจจะฟังยาก แต่ไม่ยากเกินไปจนเข้าใจไม่ได้ คุณไปคิดดูให้ดีเถอะ.

ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราก็พูดวลีหนึ่งมีว่า : “วัวยิ่งแล่น ไถก็ยิ่งกินลึก” นี่หมายความว่า วัวมันยิ่งกระซากไปเท่าไร ไถมันก็ยิ่งกินลึกมากเข้าเท่านั้น มันเป็นเรื่องของความโลภ. เรายิ่งโลภมากเข้าไปเท่าไร โลภก็เข้าไปเท่าไร, บัญหามันก็ยิ่งมากยิ่งลึกเข้าไปเท่านั้น. ฉะนั้นจะระดมทุ่มเทกำลังเครื่องทุ่นแรง กำลังเทคนิค กำลังอะไร ยิ่งลึกเท่าไร, บัญหาก็ยิ่งลึกตามมากขึ้นไปเท่านั้น. มันไม่เข้าไปในทางแก้ แต่เป็นไปในทางทำให้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น ๆ โดยไม่รู้สึกรู้สัก. มันเหมือนกับฝ่ายสนองตอบ เช่นเราอยากได้เงินบาทหนึ่ง พอได้มาบาทหนึ่ง ก็ไม่พอใจ, เพราะว่าอยากได้ ๕ บาท ๑๐ บาท

เสียแล้ว; อย่างนี้เรื่อยไปจนไม่มีที่สิ้นสุด ความพอใจเกิดขึ้นไม่ได้. เรื่องสนองความต้องการทางวัตถุนี้ก็เหมือนกัน ยิ่งแก้มันยิ่งกินลึก.

เดี๋ยวนี้ยิ่งไปไกลกว่านั้นอีก, ที่น่าเศร้าใจ น่าตกใจก็คือว่า เครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อแก้มัน มันกลายเป็นเครื่องมือที่ไปเพิ่มกำลังให้แก้ปัญหานั้น. ยกตัวอย่างที่เราสร้างเครื่องมือสื่อสารขึ้นมาได้ เพื่อจะแก้ปัญหของสังคมนี้ มันกลับไปเพิ่มปัญหาทางสังคม คุณไปมองดู : เราประดิษฐ์อะไรขึ้นมา เพื่อจะแก้ปัญหายุงยาก หรือความเดือดร้อน แล้วก็สร้างขึ้นมา. อย่างสร้างเครื่องวิทยุขึ้นมาสำเร็จอย่างนี้ ส่งกระจายเสียงไปทั่วโลกอย่างนี้ พวกชาวโลกก็ทำได้ใช้ไปในทางที่จะแก้ปัญหานั้นไม่ มันกลับเพิ่มปัญหา คือเป็นสื่อสำหรับแพร่โรคติดต่อ หรือเชื้อโรคทางวิญญาณนี้ ให้ความระบาดไปทั่วโลก; ก็มีโรคมมากขึ้น มีปัญหามากขึ้นกว่าเดิม.

เช่นเราจะเล็งถึงการศึกษามีระบบการศึกษาดีมาก. แต่แล้วมันก็ถูกใช้ไปในทางทำให้คนเป็นทาสของวัตถุ, แล้วปัญหานั้นจะสิ้นสุดลงอย่างไร เพราะปัญหามาจากวัตถุนิยม. อะไร ๆ ที่สร้างขึ้นมาก็คือเป็นเหยื่อของวัตถุนิยม, เพราะฉะนั้นความเจริญก้าวหน้าทั้งหมดนี้ มันก็เป็นการช่วยฝ่ายภูตผีปีศาจ ที่จะรังควานมนุษย์มากขึ้นเท่านั้นเอง, แล้วก็เรื่อย ๆ ไป, นี่คือการตกเป็นทาสของวัตถุนิยมมีลักษณะอย่างนั้น. ที่ถ้าเป็นมนุษย์ที่มีมโนธรรม มีความนิยมในทางธรรม หรือทางจิตินจะมีอย่างนั้นไม่ได้ จะมีภาวะอย่างนั้นเกิดขึ้นไม่ได้ จะไม่ทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ; จะเป็นอยู่พอดี กินอยู่พอดี มีอนามย์พอดี มีความแข็งแรงจากธรรมชาติ โดยธรรมชาติ เพื่อต่อต้านโรคร้ายใช้เจ็บตามธรรมชาติของมันได้.

นี่แหละ เรามีวิธีการที่จะต่อต้าน หรือแก้ปัญหาคตามแบบของฝ่ายมโนนิยมหรือบรมธรรมในลักษณะอย่างนั้น; เราไม่ฟังเครื่องจักร ไม่ฟังเครื่องทุ่นแรง ไม่ฟังเทคนิคอะไร เราก็สามารถจะต่อต้าน แก้ปัญหาเรื่องไม่มีกิน ไม่มีใช้ ไม่มีอนามย์มันได้;

และจะเป็นไปในลักษณะที่พอดี. คุณครูก็แล้วกันว่า ทำไมคนจึงเหลือมาจนถึงสมัยนี้ มาเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ของคนสมัยนี้ได้; ทำไมมันไม่ตายหมด. คนที่ไม่รู้หนังสือ ไม่มีอนามยัตีอะไรเหล่านั้น ทำไมจึงไม่ตายหมด, ทำไมจึงมาเป็นบิณฑาคารา ปู่ ย่า ตา ยาย ของคนสมัยนี้ได้. ถ้ามีความสูงทางจิตใจ มันไม่มีปัญหาอย่างนี้ แม้แต่การงานก็เป็นของเล่นไป ไม่หนักอกหนักใจ ไม่วิตกกังวล ไม่มีการนอนไม่หลับ เหมือนที่กำลังเป็นกันอยู่ในหมู่นักวัตถุนิยม หรือนายทุน หรืออะไรก็ตาม. แล้วปัญหาเรื่องความเจ็บความใช้นั้น มันเป็นปัญหาน่าหัวเราะมากทีเดียว คุณไปกิดูให้ดีเถิด.

พวกที่ถือศาสนา ถือพระเจ้า ถือมโนนิมิตนั้น เขาหัวเราะเยาะความเจ็บไข้ ความตาย. นี้คุณก็ต้องสังเกตนะ ผู้ที่เต็มไปด้วยคุณธรรมทางนี้ เขาหัวเราะเยาะความเจ็บ ความไข้ ความตาย, ไม่ใช่กลัวอย่างความกลัวชั้นสมอง เหมือนคนสมัยนี้. ความเจ็บชนิดหนึ่งก็กลัวกันได้อย่างมากมาย, ความตายก็กลัวกันอย่างทำอะไรไม่ถูก. ส่วนพวกบริษัทของศาสนานั้น เขาหัวเราะเยาะความเจ็บไข้ ความตาย ความอะไรก็ตาม.

พวกหนึ่งก็เชื่อว่า ความตายนี้เป็นความประสงค์ของพระเจ้า จะเรียกตัวเราไปอยู่กับพระเจ้า เราก็ยินดีที่จะไป. เพราะฉะนั้นความตายก็เป็นสิ่งที่น่าชื่นใจไปเลย ไม่ใช่น่ากลัว. การเจ็บไข้ ก็เมื่อถือว่าเป็นความประสงค์ของพระเจ้า ก็ไม่ต้องกลัวอะไรกันนอนเจ็บไข้อย่างย่ำแย่ได้. หรือความวิตต่าง ๆ ในโลกนี้ เช่นแผ่นดินไหว น้ำท่วมอะไรก็ตาม ก็เป็นความประสงค์ของพระเจ้า, เขาก็หัวเราะได้. ถ้าจะต้องตายมันก็ตายอย่างเดียวกันอีก ก็ตามประสงค์ของพระเจ้า. หรือว่ามนุษย์ที่มีปัญญา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็หัวเราะได้ ไม่ต้องกลัว. นี่มันแก้ปัญหากันคนละแบบอย่างนี้, เพราะฉะนั้นคุณต้องระวังให้ดีๆ.

พวกวัตถุนิยม ที่เป็นทาสของวัตถุ เขาก็บอกว่า โอ๊ย, บัวยการ, เรื่องศาสนา นี่เอาไว้สำหรับปลอบใจคนที่ไม่มีความสามารถ. คุณเคยได้ยินไหมประโยคนี้ ? พวก

นักการศึกษาก้าวหน้าสมัยใหม่^๕ เขาประณามศาสนาว่า ศาสนานี้มีไว้เพียงเพื่อปลอบใจคนทุกข์ทรมาน; ทุกข์ทรมานไม่มีกินไม่มีใช้ก็เอาศาสนาเป็นเครื่องปลอบใจว่า เออ, มันเป็นอย่างนี้เอง มันเป็นเรื่องของเรา. หรือปลอบใจ เมื่อทำอะไรไม่ได้มากเหมือนเขาไม่มีเครื่องจักร ไม่มีอะไรทำ ก็ปลอบใจว่าเราก็นั่นโดยยินดี. นี่มันเป็นเรื่องความคิดของคนเหล่านั้น ที่เขามักจะตั้งปัญหาตามในรูปทำนองอย่างนี้.

มันเป็นคำถามที่ลึกลับ หรือเยาะเย้ยไปในตัว. เพราะเรื่องบรรพธรรมให้มิจิตเป็นจิตพิเศษ ไม่กลัวตาย ไม่กลัวอะไร^๕ เขามันเป็นเรื่องปลอบใจคนโง่. แม้ว่า^๕ ย่อมตาย เพราะว่าพระเจ้าต้องการ^๕ นี้ก็ว่าเป็นเรื่องปลอบใจคนโง่ เพราะว่าในดินนั้น ๆ ในประเทศนั้น ๆ มันไม่มีพัฒนาการทางทำมาหากิน ไม่มีการอนาญัตติ มีโรคภัยไข้เจ็บมาก เป็นคนจน ก็ต้องมีเครื่องมาปลอบใจ หรือหลอกให้ยินดีไปตามแกน ๆ อย่างนั้น; เรื่องศาสนาก็มีเพียงเท่านั้นเอง เขาว่าอย่างนี้. นี่คือคำพูดของคนที่ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ศาสนา"; แม้เป็นคริสเตียนก็ทั้งศาสนาคริสเตียน, เป็นศาสนาไหนก็ทั้งศาสนานั้น, มันดีแต่ว่าศาสนาพุทธเรายังไม่เป็นเอามาก ๆ ถึงเพียงนั้น.

เราต้องลองคิดดูถึงข้อที่ว่า พุทธศาสนาในอินเดียสองพันกว่าปี สามพันปีมานี้. อินเดียสมัยนั้นมันก็ได้แต่แห่งแล้งอย่างอินเดียสมัยนี้, อย่าเข้าใจผิดนะ. การทำผิดของประชาชนพลเมืองทำให้แผ่นดินแห้งแล้ง เกี่ยวกับเรื่องทางฟิสิกส์มันจึงมีออกอยากมาก. ประเทศอินเดียสมัยนั้นยังชุ่มชื้น ยังอุดมสมบูรณ์ จึงไม่ควรจะพูดว่า ศาสนามีไว้สำหรับปลอบใจคนที่อยากจน เพราะอยู่ในประเทศที่แห้งแล้ง. มันก็จริงถ้าพูดอย่างหลับลัทธิตา. ดินแดนพาลีสไตน์ที่เป็นที่เกิดของศาสนาคริสเตียนหรืออาหรับ^๕, สมัยนั้นมันก็ได้แต่แห่งแล้งเหมือนอย่างเดี๋ยวนี้ มันยังมีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ เพราะว่าโลกยังคือน้ำยังไม่ถูกทำลายเหมือนสมัยนี้, หรือไม่ได้ผันแปรมาอย่างสมัยนี้. เพราะฉะนั้นจะพูดว่าศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ เกิดขึ้นในยุค ในสมัย ในถิ่นที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้ง ออกอยากยากแค้น ไม่มีอนาญัตติเหลือเลย^๕ นี้ไม่ถูก.

เขาถูกดูว่า สมัยนั้นการแพทย์ไม่เจริญ คนเจ็บป่วยมาก ต้องมีอะไรมาหลอกใจ อย่างเรื่องพระเจ้า หรือศาสนา, อย่าได้เป็นทุกข์ในเรื่องเจ็บไข้; นั่นก็ถูกอยู่นิดเดียวส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่ที่จริงเขาเป็นโรคนัยไข้เจ็บน้อยกว่าคนสมัยนี้ เป็นโรคนัยไข้เจ็บยากกว่าคนสมัยนี้; แล้วเขามีความกินอยู่พอดี คือพอสบายดีแล้วในทางกาย ส่วนทางสติปัญญามันยังไม่พอ; เขาคิดว่า ยังมีอะไรดีกว่านี้ เขาจึงคิดค้นจนพบหลักของศาสนา จนพบหลักของการทำให้จิตมีความสุขสูงขึ้นไป จากความพอแล้วในทางร่างกาย ทางร่างกายนั้น มีการกินอยู่พอดี สบายดี อนามัยก็ดี.

นี่แหละคนสมัยนี้เอง มองดูประเทศอินเดียสมัยนี้ มองดูดินแดนพาลีสไตน์สมัยนี้ ซึ่งเป็นถิ่นแห่งแล้งกันดารอดอยากยากแค้น ในอินเดียก็มีความยากจน อดตายก็มี เขาก็มีพุทธศาสนาเพื่อจะแก้ปัญหานี้; คิดไปอย่างนี้ ว่าไปอย่างนี้ คนพูดบ้างเอง. ขอให้มองเห็นว่า มันเป็นการก้าวหน้าอีกก้าวหนึ่ง ออกไปทางฝ่ายจิต. คนสมัยวัตถุนิยมเขาไม่มองในแง่นี้ แต่มองไปในแง่ว่า เพราะขาดแคลนทางวัตถุ จึงต้องปลอบใจตนเอง. ที่แท้ความอึดหมิพินันทางวัตถุจะต้องมีแล้วตั้งแต่สมัยโน้น.

พวกฝรั่งสมัยนี้ก็ไม่เข้าใจคำที่พระเยซูพูดว่า :— “ชีวิตมนุษย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอยู่กับขนมปัง แต่มันขึ้นอยู่กับธรรมะของพระเจ้า”. คือเมื่อพระเยซูไปนั่งทำความเพียรบนภูเขา มีมารมาบอกว่า ถ้าเก่งจริง เป็นลูกพระเจ้าจริง, ก็จงเสกก้อนหินนี้ทิ้งภูเขาให้มันเป็นขนมปังคูนี่. พระเยซูจึงตอบประโยคนั้นออกมา, ซึ่งพวกฝรั่งสมัยเองก็ไม่เข้าใจ ที่ว่า “ชีวิตนี้มิใช่เป็นอยู่ได้ด้วยขนมปัง แต่เป็นอยู่ด้วยพระธรรมของพระเจ้า”. นี่หมายความว่า พวกคนร่ำรวยสมัยนี้ ไม่ยินดีรับคำสอนของศาสนา เพราะไปเข้าใจว่าเราเป็นมนุษย์มีชีวิตรอดอยู่ได้เพราะอาหารต่างหาก, คำว่าขนมปังหมายถึงอาหาร ฉะนั้นต้องทำทั้งหมดให้เป็นอาหารขึ้นมาจึงจะนับถือ นี่พระเยซูพวกจิตนิยมก็บอกว่าชีวิตไม่ได้เป็นอยู่ได้เพราะอาหาร เพราะขนมปัง, แต่เป็นอยู่ได้เพราะธรรมะของพระเจ้า.

นี่พระเยซูเป็นผู้รู้หรือเข้าใจในเรื่องนี้ จึงตอบมารอย่างนี้. เพราะฉะนั้นมารก็ไม่มีอะไรนอกจากความหมายทั้งหมดของวัตถุนิยม. พวกฝรั่งเดี๋ยวนี้แม้พวกคริสเตียนก็น้อยคนที่เข้าใจว่า “มนุษย์ไม่ได้อยู่ด้วยขนมปัง, แต่อยู่ได้ด้วยพระธรรมของพระเจ้า”, ทั้ง ๆ ที่คำพูดเหล่านี้เขาก็ท่องอยู่ทุกวัน สวดอยู่ทุกวัน อ่านอยู่ทุกวัน. พวกศาสนาอื่นก็เหมือนกันจะต้องเข้าใจว่า ชีวิตไม่ใช่มีอยู่ได้ด้วยการอาหาร หรืออาหารอย่างเดียว, จะต้องด้วยธรรมะเท่านั้น. นี่ก็หมายความว่าชีวิตนั่นคือชีวิตจริง ไม่ใช่ชีวิตเนื้อหนังร่างกาย; ชีวิตที่เป็นเนื้อหนังร่างกายนั้น แม้แต่สัตว์เคี้ยวจางมันก็เป็นอยู่ด้วยการอาหาร. แต่ชีวิตคนนั้นมันควรจะมีความหมายสูงกว่านั้น ต้องเป็นอยู่ด้วยธรรม; เรื่องทางจิตทางวิญญาณมันจึงเกิดขึ้น.

ทีนี้ เมื่อเรามีความเข้าใจถูก ในทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ อย่างที่เรียกว่าเห็นได้ด้วยการตนเอง, เห็นและคิดได้ด้วยการตนเองว่า ระบบศาสนานี้มันไม่ใช่เพื่อหลอกลวงคนให้ยินดีไปวันหนึ่ง ๆ เพราะว่ายากจน หรือว่าหมกมุ่นอยู่ทางสู้; แต่เขาต้องการให้จิตของคนวิวัฒนาการไปเหนือวัตถุ จนกระทั่งว่ามันเป็นกลาง ไม่ใช่เป็นจิตหรือไม่เป็นวัตถุ ที่เรียกว่า “ว่าง” ไม่ใช่คิดว่า เป็นอะไรอย่างนั้นอย่างนั้น. มันเป็นธรรมชาติล้วน ๆ จึงว่างจากสิ่งที่จะเรียกว่ากาย หรือเรียกว่าจิต; นี่ก็คืออนาลักษณ์ที่สุดของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ที่เป็นโลกุตระธรรม : จะไม่มีกาย จะไม่มีจิต, จะมีแต่ความว่าง ซึ่งอธิบายกันได้ยืดยาว ต้องพูดกันคราวอื่น. หรือคุณต้องไปหาอ่านดูเอง เรื่องความว่างนี้ ไม่รู้สึกรู้ว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา, ไม่มีทั้งกาย ไม่มีทั้งจิต มันไปไกลลึบไปเลย; นั่นแหละยอดสุดของความก้าวหน้าทางฝ่ายจิต หรือบรรพธรรมมันต้องไปถึงขนาดนั้น,

ทีนี้เราก็จะรู้สึกว่า น่าหัวเราะ หรือน่าสงสาร ที่พวกฝรั่งมาถึงก็ถามว่า พวกท่านมีวิธีแก้ปัญหาคือความอดอยาก อดน้ำมัยเลวกันอย่างไร? นี่เขามาถึงเห็นบ้านเราเป็นกระท่อมขอมช่อ เป็นกระท่อม เป็นอยู่อย่างนี้ เขาก็สันนิษฐานเอาเองว่าแย่มาก การกินอยู่ฝืดเคือง อดอยาก อดน้ำมัยเลวมาก; ก็เลยถามทำนองเยาะเย้ย ทำนองล้อเลียน

แฝงอยู่ในคำถามนั้น. เขากลัวจะเสียมารยาท ไม่กล้าล้อโดยตรง ตามโดยตรง ก็ถามด้วยคำถามแฝงเยาะเย้ย ล้อเลียนว่าพวกคุณแก้ปัญหारेื่องความยุ่งยากลำบากไม่มีกินไม่มีใช้ เรื่องอนามัยไม่คืนกันอย่างไร, ในเมื่อมันแต่ไปวัดไปวา ทำบุญให้ทาน หรือเป็นอยู่อย่างนั้น. นี่ความที่เขาเคยชินแต่เรื่องความก้าวหน้าทางวัตถุ, มีอาชีพดี มีสังคมสงเคราะห์ดี, หมกปัญหาเรื่องความเจ็บความไข้ ความไม่มีงานทำ อะไรต่างๆ นั้นมันน่าหัว.

ขอให้พวกเราเข้าใจถึงหัวใจ หรือจุดปลายทางของเรื่องทางจิตทางวิญญาณนี้ แล้วจะหมกปัญหาเรื่องนี้, แล้วก็มองเห็นชัดว่า ความเจริญทางวัตถุอย่างเดียวนั้นเป็นอันตรายที่สุด, ว่าการสังคมสงเคราะห์ที่พึ่งไฟเราะที่สุดของโลกสมัยนี้ก็เป็นเรื่องแต่ทางฝ่ายวัตถุ ฉะนั้นสังคมสงเคราะห์แบบนี้มีมากขึ้นเท่าไร คนก็จะอ่อนแอลงเท่านั้น เผลวลงเท่านั้น ; อ่อนแอลงจนไม่ช่วยตัวเองได้ตามลำพัง ด้วยเรื่องกำลังจิต กำลังสติปัญญา ต้องอาศัยระบบเครื่องจักร มีการช่วยกันผลิต แล้วมีการสังคมสงเคราะห์อย่างนี้เรื่อยไป ; แล้วก็ทนอยู่ด้วยความหวาดกลัว นอนไม่หลับ แล้วไม่อาจจะระงับสงครามอันยืดเยื้อนี้ได้.

คุณเป็นนักศึกษา ก็ให้เป็นนักศึกษาดี ๆ ก็แล้วกัน อย่าไปหลงเรื่องการศึกษาชนิดที่ยังศึกษาโยงโยงของคนสมัยนี้ ในโลกนี้ ในเวลานี้เลย. ยิ่งศึกษาโยง ยิ่งศึกษา มากยิ่งมีปัญหามาก ยิ่งพัวพันหนักขึ้นเหมือนสัตว์ที่มันชักใย พันตัวเองหนาเข้า ๆ ; แล้วเมื่อไรก็ไม่รู้ ที่มันจะทำลายสิ่งท้อหุ้มเหล่านั้นออกมาได้. สู้ตัวกว้างตัวนอนก็ไม่ได้ ที่มันมีวันมีเวลาที่จะทำลายสิ่งท้อหุ้มเหล่านั้นออกมาได้ ส่วนมนุษย์ในโลกวัตถุนิยมนี้ คงไม่มีหวังที่จะทำลายไอ้ที่พันตัวเองออกมาได้ จนกว่าเมื่อไร เขาจะหาใจมาสนใจเรื่องบรมธรรม หรือความก้าวหน้าทางจิตทางวิญญาณกันเสียบ้างเท่านั้นเอง. เพราะว่าสิ่งนี้มันจะทำลายสิ่งที่ท้อหุ้มครอบงำ บีบบัง เผลวลง อะไรต่างๆ ได้หมด.

เวลา ๑ ชั่วโมงของเราทั้งหมด.

บอกกล่าวท่านผู้อ่าน

ขอท่านผู้อ่านอย่าต้องลำบากใจ หรือนึกตำหนิเมื่อเห็นท้ายเล่มหนังสือนี้มีคำบันทึกท้ายเล่มมาก. ทำไว้ดังนี้เพื่อให้เกิดความมั่นใจแก่ผู้อ่านว่าหนังสือเล่มนี้ตรงกับท่านผู้บรรยายพูด เพื่อจะมีผู้สงสัยว่าจะตรงกับท่านพูดไว้ไหม และเพื่อให้หนังสือมีความสมบูรณ์บริบูรณ์ดี คือมีข้อความทั้งสำนวนแก่ของท่านผู้ทำไว้เดิม และข้อความตรงตามเทปที่องค์บรรยายพูด ซึ่งได้บอกไว้หมดว่าสำนวนแก่และคำในหนังสืออันไม่ตรงกับเทปนั้น ตามเทปมีว่าอย่างไร ให้ผู้อ่านมีสิทธิ์เลือกถือเอาศึกษาได้เอง. ถ้าท่านผู้อ่านสมัครจะอ่านแต่ที่มีอยู่ตรงตามเล่มเดิม ไม่ไปสนใจกับบันทึกท้ายเล่มก็ได้ เพราะในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ถ่ายแบบมาจากเล่มเดิมทั้งหมด. ถ้านี้จะสอบดูตรงที่สงสัยก็ใช้บันทึกมาสอบดูได้ เมื่อไม่สอบกับเทปหรือไม่มีเทปสอบ. เรียกว่าบันทึกท้ายเล่มไว้ด้วยเช่นนี้มีประโยชน์ดีไม่น้อย. เพชรทองที่เป็นของแท้ก็คงเป็นของแท้เสมอไป หนังสือธรรมโฆษณฉบับเดิมอุปมาได้กับเพชรและทองคำ ควรถือได้ว่าเป็นของแท้ ก็คงเป็นของแท้เสมอไป จึงไม่ควรมีการห่วงหวั่นหวว่าใครจะไปทำอะไร ถึงจะไปทำอะไรก็ทำได้ทำให้ลดค่าไปได้ไม่ (สำหรับธรรมโฆษณที่สว่างจ้าอยู่ในจิตใจผู้บรรลุธรรมแล้ว) เพราะเป็นหลักัจธรรมที่แข็งแกร่งกล้าพิสูจน์ตลอดไปใครจะคัดค้านทำให้มัวหมองไม่ได้. มีหลายท่านต้องการให้รักษาไว้ตามเล่มเดิม เดิมมีอย่างไรก็ให้คงไว้ตามนั้น อย่าแก้ไข (ที่จริงผู้สอบเทปมิได้แก้ไข เพียงทำให้ตรงตามเทปและถูกประสงค์ขององค์บรรยาย กับทั้งเสนอความเห็นเพื่อนำสู่การพิจารณา ผู้อ่านย่อมต้องวินิจฉัยเองว่าควรถือตามหรือไม่) แต่ถ้าเฟอิญของเล่มเดิมมีผิดก็ควรมีบันทึกตามเทปท่านไว้สอบด้วย จะดีกว่าปล่อยไว้ทั้งถ้าเฟอิญมีผิด และก็ชอบที่จะไม่แก้ไขของเล่มเดิมเองโดยพลการ ผู้อ่านมีปัญญาวินิจฉัยเองจึงเป็นการทำให้ของเดิมแท้เข้มข้งดงามยิ่งขึ้น. ส่วนผลกระทบที่ไม่ดีก็อาจมีอยู่บ้าง เช่นว่า ทำให้หนังสือลดความน่าเชื่อถือลง เป็นต้น. สำหรับท่านผู้จับดูหนังสือเห็นมีบันทึกท้ายเล่มมาก ความรู้สึกครั้งแรกๆจะรู้สึกเช่นนี้ได้ แต่ถ้าท่านอ่านคำแถลงการณ์ของคณะกรรมการข้างต้นเล่ม และตอนท้ายนี้ ใคร่ครวญข้อความคำในบันทึกท้ายเล่มหลายเล่มแล้ว คงไม่เกิดความคิดอยู่เพียงแค่ว่าทำให้หนังสือลดความน่าเชื่อถือลง เป็นต้นเช่นนั้นเป็นแน่ เพราะพอจะมองเห็นแง่มุมความจำเป็นสำคัญที่ต้องทำบันทึกไว้เช่นนี้ สำหรับเล่มที่พิมพ์ไว้เดิม เมื่อสอบเทปของท่านแล้ว เพื่อให้กายธรรมขององค์บรรยาย เป็นกายธรรมที่สมบูรณ์บริบูรณ์ตรงตามประสงค์ท่าน ทั้งนี้มิได้หมายความว่าธรรมโฆษณเล่มเดิมๆนั้นจะเป็นกายธรรมที่ไม่สมบูรณ์ เพราะมีเนื้อหาสาระที่สมบูรณ์อยู่แล้ว หากแต่อยากจะให้บริบูรณ์ หรือทั้งสมบูรณ์และบริบูรณ์ คือมีทั้งเหมือนตามฉบับเดิมๆ และมีตรงตามเทปตามประสงค์ท่านหมดอยู่ด้วย ดังกล่าวข้างต้น ถ้าในฉบับเดิมมีหลงทูลงตา

ดังกล่าวในแถลงการณ์ ฯ และดังจะกล่าวต่อไป จะได้แก้ไขให้ถูก จึงทำออกมาในรูปแบบนี้ ที่มีการชี้แจงประกอบในช่องหมายเหตุผู้สอบเทป หรือมืออธิบายประกอบในบางแห่งนั้น ก็ด้วยมีกุศลเจตนาที่เสนอความเห็นไป เพื่อจะมีประโยชน์อยู่บ้างเท่านั้น มิใช่มุ่งให้เชื่อตามนั้นโดยถ่ายเดียว โดยมีได้พิจารณา หรือมุ่งประสงค์อื่นใดฝ่ายอุกฤษลเลย ขอท่านผู้อ่านโปรดทราบตามนี้ด้วย.

ถ้าท่านต้องการข้อความความหมายของธรรมะตรงกับที่องค์บรรยายพูดไว้และมุ่งหมาย (แม้จะไม่ตรงหมดทุกคำ) ขอได้อ่านตามที่มีอยู่ในหนังสือ โดยแก้คำในบันทึกท้ายเล่มบรรทัดตรงช่องหมายเหตุผู้สอบเทปที่มีขออนุญาตเสนอความเห็นว่าเป็นถูก เทปชัดกว่า-ดีกว่า เป็นต้น (เมื่อผู้อ่านพิจารณาแล้วเห็นด้วย) ลงในเล่มหนังสือก่อนอ่าน หรือจะไม่แก้ก็สุดแต่ท่านพิจารณาเห็นควรเอง, แต่แก้ดีกว่า เพราะมีคำที่จำเป็นต้องแก้ อยู่ ซึ่งคำจำเป็นต้องแก้ นั้นองค์บรรยายได้พูดเอง และมุ่งหมายไว้เอง. ถ้าต้องการอ่านข้อความตรงกับสำนวนพูดทั้งหมดทุกคำ ขอได้เพียรแก้คำในบันทึกท้ายเล่ม ช่องถ้อยคำในเทป ลงในหนังสือให้หมด (ด้วยดินสออาจดีกว่าด้วยหมึก) แต่ทั้งนี้ท่านจะแก้ลงหมดทุกคำนั้นหรือไม่ก็สุดแต่ท่าน. ถ้าไม่มีเวลาแก้ลงหมด อ่านไปเกิดสงสัยว่าตรงนี้น่าจะเป็นอย่างไร อยากทราบว่าท่านพูดไว้อย่างไร ก็ขอได้พลิกไปดูเทียบกับบันทึกท้ายเล่มนั้น. ต้องขออภัยผู้อ่านที่เสนอความเห็นไว้เช่นนี้ ดูประหนึ่งว่าดูถูกดูหมิ่นภูมิปัญญาผู้อ่าน แต่จริงๆ มิได้มีความคิดเช่นนี้เลย เพียงเสนอแนะว่าควรจะทำอย่างไรเมื่อเห็นคำบันทึกมากเช่นนั้น.

ผู้สอบเทปครั้งหลังทำบันทึกท้ายเล่มนี้ด้วยความยากลำบาก (และอาจจะลำบากถึงผู้อ่านด้วย) ก็ด้วยประสงค์จะสนองให้หนังสือเล่มนี้ ตรงกับท่านพูดไว้ทุกมุ่งหมายท่าน สมกับที่ท่านเคยกล่าวไว้ให้เป็นกายธรรมแทนตัวท่าน หลังจากท่านล่วงลับไปโดยร่างกาย. หนังสือขององค์บรรยาย มีบางเล่มที่ท่านแก้ของท่านเอง ปรับปรุงใหม่เอง ผู้อ่านอ่านในเล่มนั้นๆ ก็อาจจะรู้ได้ไม่มากก็น้อย โดยผู้อ่านมีการปฏิบัติจนเข้าถึงได้ในหัวใจของธรรมะในหนังสือเหล่านั้น แล้วก็รู้เอง เห็นเอง กลับมารู้เห็นเองได้ ว่าตรงนี้แม้ไม่ตรงเทปที่พูดไว้ แต่ต้องเป็นท่านแก้ปรับปรุงใหม่ไว้ หรือท่านผู้มีความรู้ธรรมะที่ตรงนั้นๆ ตรงเหมือนกับท่าน หรือตามท่านแก้ไว้ ปรับปรุงไว้ (ผู้ทำต้นฉบับเพื่อพิมพ์) คือข้อความธรรมะหรือธรรมะตรงแก้ปรับปรุง ไม่ตรงกับคำในเทปนั้นๆ จะต้องเป็นไปแต่ในความถูกต้องสมบูรณ์ บริบูรณ์ดี สำนวนไพเราะสละสลวย แต่ถ้าข้อความที่ไม่ตรงเทป มีผิดไป และผิดความหมายในทางธรรมะ ไม่ถูกต้องตามธรรม ท่านผู้รู้ตามท่าน รู้เหมือนท่าน ปฏิบัติธรรมะจนถึงธรรมะอย่างมั่นคงตั้งแต่ไสตวันขึ้นไป, ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

มีปฏิสัมพันธ์กัน มีความรู้แตกฉานในพระสัทธรรมทั้งสามด้วยแล้ว, ก็จะได้รู้ว่า นี่มิใช่ท่านแก้ไขปรับปรุง หรือมิใช่ผู้รู้ตามที่ท่านเหมือนท่านแก้ไขปรับปรุงไว้, ผู้ทำต้นฉบับแก้ไขปรับปรุง ด้วยเหตุฟังเทศน์ไม่ค่อยชัด (เทศน์บางแห่งมีฟังได้ไม่ชัด) เข้าใจว่าตรงนั้นคงต้องเป็นดั่งนี้จึงแก้ไขปรับปรุง แต่ก็ด้วยเจตนาดีของทุกท่านผู้ทำต้นฉบับ ซึ่งอาจมีบ้างที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไม่รู้เท่าถึง คือไม่รู้ธรรมเนียมตรงนั้นถูกต้องดีพอ จึงทำไปไม่ตรงทุกๆ มุ่งหมายแห่งองค์บรรยาย. แม้ผู้ทำบันทึกนี้ (และทำต้นฉบับบางเล่ม) ในบางกรณีก็ตกอยู่ในสภาพนี้ ขอผู้อ่านโปรดพิจารณาวินิจฉัยประกอบอีกครั้งในทุกคำที่บอกไว้ในหมายเหตุผู้สอบเทศน์คำอธิบายนั้นด้วย. คำบรรยายขององค์บรรยายมีทั้งเป็นการบรรยายตามแบบธรรมบรรยายต่างๆ ไป บรรยายตามหลักปริยัติ และบรรยายตามแบบหรือแนวของผู้ปฏิบัติของผู้บรรลุธรรมแล้ว คือตามแนวปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรม การทำต้นฉบับจึงมิใช่ทำได้โดยง่าย มิใช่รู้ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ดี ก็จะทำต้นฉบับได้ง่าย ถูกตรงตามประสงค์ขององค์บรรยาย เพราะทำไปพบปัญหาฟังเทศน์ไม่ชัด ข้อความที่ยาก ถ้าไม่เข้าใจความหมาย จิตวรรคตอน ใส่เครื่องหมายประโยคผิด ก็เสียความไปได้ เมื่อมีความรู้มีความแจ่มชัดสัทธรรมทั้งสามนี้ก็จะทำได้ง่ายและถูกต้อง. มีเหตุผลอีกอย่างที่ทำให้หนังสือมีผิดพลาด คือผู้พิสูจน์อักษรตรวจเทียบกับต้นฉบับหลงหูหลงตาบ้าง ตาดูรู้เข้าใจว่าถูก แต่ที่จริงผิดบ้าง หรือบางทีผู้แก้ตัวพิมพ์ที่หน้าแทน (หนังสือชุดธรรมโมฆะตั้งแต่ฉบับพิมพ์ออกเล่มที่ ๑ ถึง ๖๑ ใช้พิมพ์ด้วยอักษรที่เรียงด้วยมือ) แก้ให้ถูกต้องตามผู้พิสูจน์อักษร แต่ผลออกมาผิดไป ผู้ตรวจสอบอีกครั้งไม่ทันดูหรือไม่ดูให้ดีบ้าง ก็เป็นเหตุให้หนังสือมีผิดไปจากจริงได้.

ที่ผู้ทำบันทึกหรือผู้ดำเนินการจัดพิมพ์ใหม่ มิได้แก้ตรงที่เห็นหรือเข้าใจว่าผิดจริงๆ ลงในต้นฉบับใช้ส่งพิมพ์เสียเลย ปล่อยให้หน้าเป็นผู้อ่านแก้เองนั้น ก็เพราะว่าจะลักลั่นกับที่ไม่แก้ จะกลายเป็นว่ามีแก้บ้าง ไม่แก้บ้าง: ยิ่งกว่านั้น ก็ด้วยเคารพในท่านผู้ปรับปรุง ผู้ทำต้นฉบับไว้เดิม แม้บางท่านในขณะผู้ทำต้นฉบับเล่มเดิมได้บอกว่า ตรงใดผิด ไม่ตรงตามเทศน์ แก้ได้เลยก็ตาม: และหนังสือธรรมโมฆะตั้งแต่เล่มที่ ๑ ถึง ๖๑ ได้ใช้เป็นหลักในการอ้างเลขหน้าเมื่อศึกษาหนังสือเล่มอรรถานุกรมธรรมโมฆะ และใช้อ้างอิงเลขหน้าในหนังสือธรรมานุกรมธรรมโมฆะ ฉบับประมวลศัพท์ และธรรมานุกรมธรรมโมฆะ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๑-๒-๓ ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์และศิษย์ ขององค์บรรยาย ได้เก็บรวบรวมเรียบเรียงพิมพ์ขึ้น หนังสือธรรมโมฆะเหล่านี้ ทุกครั้งพิมพ์จึงจำเป็นต้องคงเลขหน้าไว้ตามฉบับพิมพ์เดิม จะให้เลขหน้าเคลื่อนไปไม่ได้ ซึ่งก็เป็นความประสงค์ของท่านผู้บรรยายด้วยว่า ทุกครั้งที่พิมพ์ใหม่ต้องให้มีหน้าต่อหน้าตาม

เล่มเดิมเพื่อสะดวกแก่ท่านผู้นำไปใช้เป็นหลักฐานในการอ้างอิง, ท่านยังมุ่งย้ำให้ใช้หนังสือต้นฉบับที่พิมพ์เดิมมาถ่ายทำในการพิมพ์ใหม่ด้วย เพื่อป้องกัน เช่นมีการพลั้งเผลอทำที่ถูกต้องอยู่แล้วให้ผิดไป หรือทำหน้าหนังสือให้คลาดเคลื่อนไปผิดการอ้างอิง: อีกอย่างคำบรรยายของท่านผู้บรรยาย มีทั้งในความหมายบรรยายธรรมพื้นฐานทั่วไป บรรยายตามหลักปริยัติ-วิชาการ หลักแห่งปฏิบัติ-วิธีการ และหลักแห่งภูมิธรรมของท่านผู้บรรลुरुธรรมแล้ว คือหลักปฏิบัติธรรมหลักธรรมของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาการและวิธีการดังกล่าวแล้ว หากจะมีแก่งในต้นฉบับที่พิมพ์ไว้เดิม เกิดรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือมีการกระทำที่ไม่ถูกต้อง จะกลายเป็นผู้วอดดี แก้ไปผิดเสียหายเป็นบาป ผิดจุดประสงค์ที่ว่าบางแห่งบางเล่มท่านผู้บรรยายแก้ไขเอง จึงคงไว้ตามต้นฉบับที่พิมพ์ไว้เดิมดั่งนั้น แล้วบอกให้รู้ว่าตามเทพว่าดั่งนี้ฯ ให้ผู้อ่านไตร่ตรองวินิจฉัยแยกแยะ หรือในบางกรณีสำหรับบางท่านต้องปรึกษาหาความรู้จากกัลยาณมิตรผู้เป็นวิญญูชน จากครูบาอาจารย์ผู้มีความรู้ในการแก้ด้วย. หวังว่าจะไม่ยุ่งยากลำบากใจในการนี้ สำหรับท่านผู้มุ่งจริงต่อการที่จะขุด "ขุมทรัพย์ทางวิญญูณ หรือทางสติปัญญา" จากธรรมโมฆะณของท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นแน่: ซึ่งในขณะที่ท่านกำลังทำการนี้ดังกล่าวอยู่นั้น ท่านจะได้รับปัญญาโอชะในธรรมะควบคู่กันไป ด้วยอย่างมากมาย อย่างไม่ผิดหวังเลยทีเดียว, ถ้าท่านมีฉันทอิทธิบาท วิริยอิทธิบาท เป็นต้น ไม่เสื่อมคลาย.

การที่ต้องบันทึกข้อความไม่ตรงกับเทพไว้ทั้งหมดเช่นนี้ (คือทั้งคำที่ผิดตรงๆ ไม่แก้จะเสียความทางธรรมะเป็นต้น และคำที่มีในหนังสือเพียงไม่ตรงกับเทพ แม้จะไม่แก้ก็ได้ เพราะในส่วนมากไม่ทำให้เสียความหมายในทางธรรมะเป็นต้น แต่มีประโยชน์เช่นเอาไว้ตรวจสอบเมื่อสงสัยว่า หนังสือตรงนี้ๆ ตรงกับเทพไหม ดังกล่าวข้างต้น) ซึ่ง (โดยเฉพาะข้อความส่วนที่เพียงไม่ตรงกับเทพ) อาจดูทำให้รบกวนตาหรือมากเปลืองหน้ากระดาษ ไม่ค่อยจะสำคัญ คงมีน้อยคนไปสนใจพิจารณา ทำให้รู้สึกว่าหนังสือไม่มีค่า เพราะมีค่าไม่ตรงกับองค์บรรยายพูดมากมาย... (ดูให้ลึกกว้างไกล ถ้ามีคำบันทึกไว้หมดทุกคำ จะช่วยทำให้เห็นว่าหนังสือท่านมีค่าและสำคัญมากมาย สมกับเป็นหนังสือหลักวิชา เป็นหนังสืออธิบายธรรมะอย่างสพหลักวิทยาศาสตร์ ป้องกันการยิ่งคัดลอกยิ่งละอะเทอะอีกด้วย เพราะเป็นการยืนยันว่าท่านพูดของท่านอย่างไรในหนังสือและบันทึกไว้นี้ๆ ใครจะทำให้แปลกเพี้ยนไปอีกไม่ได้); แต่แก้ด้วยมาเล็งเห็นว่า คำที่ผิดตรงๆ ไม่ตรงกับที่พูดและประสงค์ คือผิดทางธรรมะ บันทึกบอกไว้เพื่อแก้ไขให้ถูกก็สมควรแล้ว, ส่วนคำที่ไม่ตรงกับเทพ ชนิดไม่ถึงกับเสียหายทางธรรมะ ถ้าจะไม่บันทึกไว้ด้วย ก็ดูจะไม่เป็นการกระทำที่สมบูรณ์ดีของผู้ตรวจสอบที่ดีไป. คือต้องเป็นการบอกให้รู้ตรงๆว่าในหนังสือที่ผิดเป็นอย่างไร ที่ไม่ถึงกับผิดเป็นอย่างไร ที่ท่านพูดของท่านเองมีอย่างไร สมควรให้ผู้อ่าน

ได้รู้หมดอย่างตรงไปตรงมา อันจะเป็นประโยชน์ดังกล่าวแล้ว และจะกล่าวต่อไป: และจะเป็นเรื่องยืนยันได้ส่วนหนึ่ง ให้ผู้อ่านไม่ต้องสงสัยว่าหนังสือจะไม่ตรงท่านพูดไว้. ที่สำคัญก็คือว่า เพราะตรงที่ผู้สอบเทปวินิจฉัยว่าผิดนั้น เกิดมีผู้รู้จริงยิ่งกว่า วินิจฉัยว่าไม่ผิด ก็อาจเป็นได้ หรืออาจจะมี: หรือตรงที่แม้ผู้สอบเทปวินิจฉัยว่าไม่ถึงกับผิดทางธรรมะ เพียงไม่ตรงเทปเท่านั้น แล้วไม่เอามานันทิกไว้ หิ้งไปเสีย, เกิดมีผู้รู้จริง ยังสงสัยว่า อาจมีวินิจฉัยผิด อาจยังมีผิดที่สำคัญอยู่ก็ได้ ผู้บันทึกควรคงไว้ ไม่ควรวินิจฉัยเอง ส่วนสรุปแล้วหิ้งไปเสีย, อาจจะมีผู้รู้ (ทั้งที่รู้จริงและไม่จริง) ดังนี้ ตำหนิกก็เป็นได้, ฉะนั้นถ้าไม่บันทึกส่วนที่ตนเห็นว่าไม่ผิดตรงๆไว้ก็จะทำให้เสียหาย ควรแก่การถูกประณามไป เสียความเป็นผู้ตรวจสอบที่ดี: จึงควรจะบันทึกบอกไว้ให้หมด (อย่างน้อยก็รักษาสีลาสำนวนการพูดขององค์บรรยายไว้) เพื่อผู้รู้จริงวินิจฉัยเอาเองอีกที. อย่างไรก็ตาม ข้อความส่วนที่เพียงไม่ตรงกับเทป มิใช่ผิดทางธรรมะ. ผู้สอบเทียบดูกับหนังสือแล้วเห็นว่าไม่สำคัญ ไม่บันทึกไว้ก็ได้ ก็มีอยู่หลายแห่ง: แต่ที่ต้องนำมาบันทึกรวมไว้หมด ก็เพื่อให้เกิดการยุติธรรมว่าท่านพูดไว้อย่างไร ก็ควรบันทึกไว้หมด และแก้ไขข้อข้องใจสำหรับบางคนที่มีความสงสัยดังกล่าว เป็นต้น.

เรื่องการทำผิดพลาดทำนองนี้ ก็มีตัวอย่างให้เห็นๆอยู่ และถูกประณามกับทั้งถูกบันทึกอยู่ในความทรงจำของผู้รู้มาจนบัดนี้: เช่นในการปริวรรตอักษร จากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่ง, ขณะปริวรรตน์ เอาความเห็นของตนเข้าไปตัดสิน (ไม่เอาสังจะความจริงสัมมัตตะความถูกต้อง มาเป็นแนวตัดสิน) เลือกเอาบันทึกไว้แต่ที่ตน (: อวิชา อตตะ) เห็นว่าถูกต้องเป็นประโยชน์ ตรงใดตนเห็นว่าไม่ถูก ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ (แต่ผู้รู้จริงเห็นว่าเป็นประโยชน์ถูกต้อง) ก็ละทิ้งเสีย ไม่บันทึกไว้ (บางรายยังถึงกับว่ากันว่าเผาทิ้งเสียก็มี). ต่อมาได้มีผู้รู้นำหนังสือที่ปริวรรตน์ออกมานั้น มาศึกษา พบเห็นข้อบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ มิไม่ถูกต้อง, มองเห็นว่าส่วนที่ถูกต้องน่าจะมีส่วนที่ละทิ้งเสีย (หรือเผาทิ้ง) ก็เป็นได้ ทำให้ไม่มีหลักฐานนำมาสอบได้: ผู้ปริวรรตน์ผู้นั้นจึงเลยถูกผู้รู้ประณามมาจนบัดนี้ เป็นตราบาปติดตัวตลอดไป. ที่ทำผิดพลาดใหญ่หลวงนั้น อาจทำไปด้วยไม่รู้เท่า ไม่เจตนาก็เป็นได้ หรืออาจเจตนาก็เป็นได้ ก็มีทางให้คิดได้เช่นกัน. จึงในการทำการสอบหนังสือธรรมบรรยายของท่านอาจารย์พุทธทาสเช่นเล่มนี้ กับแถบบันทึกเสียงที่ท่านพูดไว้ เห็นควรบันทึกบอกไว้หมดให้ผู้รู้ผู้สนใจจริง ผู้ต้องการคำที่ท่านพูดไว้จริงทุกคำวินิจฉัยเอง หรือท่านที่สงสัยอะไรจะได้มีไว้ให้ตรวจดูเทียบเอา ถ้าว่าไม่มีโอกาสไปสอบกับเทปเอง หรือเกิดเทปตันฉบับสูญหายไปไม่มีอยู่ ก็ยังมีอันนี้ไว้ตรวจสอบ. หวังว่าท่านที่เคารพรักษาท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ และคำบรรยายของท่าน กับท่านผู้เห็นเหตุผล ผลดี ผลเสีย ดังกล่าวมานั้น คงให้อภัยผู้สอบเทป

นี้ ที่ทำออกมาในรูปนี้ คือคงคำบรรยายของท่านไว้ให้ตรงตามเทปหมดทุกคำ แต่ถ้าเผอิญอาจจะไม่มีหมดทุกคำดี ก็ขอภัยต่อท่านเป็นครั้งที่สอง ซึ่งขอให้ความยืนยันว่าได้พยายามสอบอย่างเต็มศรัทธาเต็มกำลังสติปัญญาหลายเที่ยวแล้ว และถูกประสงค์ของท่าน

อีกอย่างหนึ่ง หนังสือหลักฐานที่สำคัญๆ หรือเป็นหลัก เป็นตัวบทมาตรฐานนั้น ถ้ามีการตรวจสอบ หรือมีการเทียบกับหลักฐานอื่น มีหลักว่าจะไม่มีการลบทิ้งหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงโดยไม่บอกร่องรอย จะคงไว้ตามเดิม และบันทึกบอกไว้ว่าจะอะไรเป็นอะไร ไม่ตรงกับอันไหนเป็นต้น: เช่น พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาของประเทศไทย ที่มีไม่ตรงกับของประเทศอื่นที่อยู่ในเครือเดียวกับพินยาน หรือเถรวาท จะไม่มีการแก้ไขให้ตรงกับของประเทศไทยใดประเทศหนึ่ง แต่ประเทศไทยโดยเฉพาะเป็นหลัก แต่ตรงใดที่ไม่ตรงกับของประเทศไทย จะบันทึกบอกไว้ว่าตรงนั้นของประเทศไทยว่าอย่างไร เพื่อให้ผู้อ่านศึกษาเทียบเอาเองว่าตรงนั้นจะเชื่อตามฉบับของประเทศไทย จึงเป็นการถูกต้อง โดยนำเอาสันนิษฐานที่ตนเห็นประจักษ์ตรงนั้น (ที่ท่านเคยเรียกว่าเป็นปทานุกรมที่ ๓: ปทานุกรมที่ ๑ คือรู้ภาษาไทยดี, ที่ ๒ คือรู้ภาษาบาลีดี) มาวินิจฉัยมองเห็นตัดสิน. คำสอนข้อเขียนคำบรรยายธรรมของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ (ด้วยเคารพรู้สึกของผู้สอบเทป) ถือว่านับได้ว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญ อาทิเช่น ช่วยทำให้ผู้ที่สนใจธรรมะจริง สามารถเข้าใจมองเห็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบันทึกในพระไตรปิฎก ว่า เป็นคำสอนที่สบลัทธิวิทยาศาสตร์ เข้ากันได้เป็นอันเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ เป็นคำสอนที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย (ที่พอมีปัญญามองเห็น ไม่มีอวิชชาใฝ่ฝ้างตาจนเกินไป) แม้ในสมัยนี้ที่ถือกันว่าเป็นสมัยรุ่งเรืองมากเกินไปในเรื่องวัตถุ. คำสอนของท่านยังอาจสามารถเป็นสายใยอันนิมิตนวลเหนียวแน่น ที่จะเชื่อมโยงให้ระบบศาสนาพระศรีอารีย์ ที่เชื่อกันว่าจะมีมาข้างหน้า มามีอยู่เฉพาะหน้าที่นี่เดี๋ยวนี้ (ไม่ต้องรอดังกล่าวไว้) แก่แต่ละคน แต่ละครอบครัว แต่ละหมู่คณะ แต่ละประเทศ และแม้แต่แก่โลก แก่สากลโลก: ขอแต่ให้หันมาจับตามองกันอย่างจริงจัง ให้ลึกซึ้งก็แล้วกัน โดยวางทิฐิมานะของตนฯลงเสียบ้าง วางความรู้สึกเป็นวัตถุนิยมลงพลางๆ จับตามองดูหลักธรรมะที่ท่านบรรยายไว้อย่างอดทนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติตามคู่กันไปกับหน้าที่ การงานในชีวิตประจำวันไปพลางๆ. แล้วสักวันหนึ่ง (อาจเป็นไปได้ และเป็นไปได้จริงด้วยว่า สักนาที่หนึ่ง วินาทีหนึ่ง หรือเสี้ยววินาที หรือแม้แต่ขณะจิตหนึ่ง แล้วแต่อุปนิสัยของตน) ท่านก็จะได้ประสบพบเห็นระบบศาสนาพระศรีอารีย์มาอยู่จ่อหน้าท่านทันที เข้าในหลักบทพระธรรมคุณที่ว่า สันนิษฐานโก อกาลโก เอหิปัสสิโก โอปนยโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ: ให้ได้ทั้งความสะดวกสบายทางวัตถุ และทั้งความสุขสงบแท้จริงทางจิตใจด้วยควบคู่กันไป. สภาพที่แท้ลึกทาง

จิตใจนั้นแหละหรือ จะว่างเบาสบายปลอดโปร่ง. ยอดแห่งผู้รับผิดชอบเพียบพร้อมด้วยสติปัญญาเมตตา. ผู้เป็นได้เช่นนี้เท่านั้นที่จะเป็นยอดกัลยาณมิตรแท้จริง เป็นที่ปลอดภัยของคนทุกคน ของโลกทุกโลก: เพราะผู้เป็นเช่นนี้เป็นผู้ไม่มีกิเลสหรือเพียรทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำอันตรายผู้อื่น. แม้หากว่ายังไม่ประสบพบเข้ามาในครอบครัว หมู่คณะฯ ท่าน, แต่เมื่อแต่ละท่านๆพบเห็นกันก่อนนั้นแหละก็จะเชื่อมโยงไปถึงครอบครัว หมู่คณะเป็นต้นได้เอง เพราะครอบครัว หมู่คณะ และประเทศชาติโลก สากลโลก ก็ล้วนแต่มาจากเรา-ท่านแต่ละคนๆๆนี่เอง. ขอพยายามเถิด อย่ามัวสงสัยล่าช้าทอดยออยู่เลย **กรรม-ชักชวนกันมาร่ำเรียงต่อพระธรรมคำบรรยายของท่านผู้พลีทั้งหมดทั้งสิ้นแล้ว** แม้กระทั่งตัวตน เป็น "พุทธทาส" อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เป็นอย่างดีกันเถิด เพราะนี่เป็นสิ่งล้ำเลิศประเสริฐแท้ยิ่งกว่าสิ่งใดๆในหลายๆโลก (ทั้ง ๓ โลก) จริงๆ. ขอเชิญทุกๆท่าน "พลีตัวตน ให้ได้สักเพียงชั้นหนึ่งเถิด" แล้วท่านก็จะเห็นสมจริงดังกล่าวนี. และถ้าในฐานะที่ท่านยังห่วงอารมณ์โลก ยังจะชอบโลกอยู่, ก็ขอให้กำลังใจความมุ่งมั่นตรงตามเป็นจริงว่าท่านก็ไม่ต้องเสียสิ่งที่ท่านชอบพอใจนั้นอย่างไม่เต็มใจ ไม่พอใจด้วย: คือเมื่อท่านรู้แจ้งเห็นจริงเข้าถึงตัวธรรมนั้นได้แล้ว ท่านจะไม่ต้องเสียสิ่งที่ท่านมีท่านพอใจนั้นๆ พร้อมกันนั้นก็จะมีไว้-ใช้ไปอย่างเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก, สิ่งนั้นๆไม่ก่อทุกข์โทษให้เลย, มี-ใช้มันอย่างเบาสบาย มีเหมือนไม่มี ใช้ไปจุจไม่ได้อใช้, จะมีปัญญาสว่างจำว่าอะไรควรมี อะไรไม่ควรมี : ที่ควรมีก็มีอย่างไม่ติด, ที่ไม่ควรมีก็ไม่มีความมันได้อย่างไม่ลำบากใจ. เรียกว่ามีปัญญาเมตตาเป็นต้น ทำประโยชน์ตนผู้อื่นได้อย่างเบากายเบาใจ ไร้ปัญหาขัดข้องใจทุกประการจริงๆ: อะไรก็ตามสภาพจริงมันหนักยุ่งยากลำบาก ก็จะไม่เข้ากระทบถึงจิตใจ, ใจคงว่างอิสระ เบาสบาย: ปัญญาในความเข้าถึงธรรมแล้ว (เห็นความไม่มีตัวตนอย่างมั่นคงมั่นใจแล้ว) นั้น มันจะบอกชี้ทางให้เองเสมอทุกเมื่อเลย ว่าควรจะทำอย่างไร.

บันทึกท้ายเล่ม

บรมธรรม ภาคต้น

(สำหรับไว้ตรวจสอบกับข้อความที่สงสัยในเล่ม เป็นต้น)

[การนับบรรทัด ให้นับจากบรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า: ถ้ามี (จล.) ให้นับจากบรรทัดล่างสุด, เพื่อประหยัดเวลา. ตรงที่มี # เป็นเครื่องหมายสำหรับขั้นตอนของเลขหน้า, บรรทัด, ส่วนในหนังสือ, และคำพูดในเทพ, ตามลำดับ. ส่วนเครื่องหมาย / อันเดียว ก็พึงทราบโดยท่านเองเดียวกัน. บรมธรรมทั้งภาคต้นและภาคปลาย องค์บรรยายได้บรรยายรวมทั้งหมด ๔๓ ครั้ง (มีพิเศษ -๑- และพิเศษ -๒- อีก ๒ ครั้ง) ท่านพูดเริ่มต้นคำบรรยายด้วยส่วนเดียวกันหมด เช่นว่า "วันที่ ๖ เมษายน ๒-๕-๑-๒ สำหรับพวกเรา ได้ล่วงมาถึงเวลา (บางครั้งท่านว่าได้ล่วงมาจนถึงเวลา) ๕ น. แล้ว" (เปลี่ยนวันที่ เดือน ไปตามครั้งนั้นๆ).]

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

พิเศษ — ๑ —

(๑) // ๔ //	ต่างๆไป	//	ต่างๆไป : รูปโครงต่างๆไปของพุทธศาสนา.
(๑) // ๑๒ //	โครง.	//	โครง: ฉะนั้นเราจึงเขียนคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.
(๒) // ๒/๓/๔ //	ให้ถือ...อีก/ถึงสิ่ง/ควรรู้	//	นี้ให้ถือ...เสียอีก/ถึงสิ่งซึ่ง/เรา
(๒) // ๔-๕ //	ๆ. ส่วน...al มิได้...ถึง...ใจ	//	ๆ. ไม่ใช่...al ก็...ว่า...ใจต่อไป
(๒) // ๘/๑๒/๑๔ //	ศึกษา/หรือ/ว่าพูด	//	ศึกษาด้วยตนเอง/แปล/ว่า พูดตาม
(๒) // ๒ (จล.) //	พูดให้ได้ความ	//	ให้ได้ความว่า
(๓) // (จล.) ๓/๔/๗ //	เป็นตัว/อะไร...ขึ้นมา เป็นตัวศาสนา/สุด. สิ่ง	//	คือตัว/ผู้อะไร...ขึ้นมา/สุดที่
(๔) // ๘/๑๑/๑๒/๑๓ //	แล้วกัน/เป็นรูป/บ้าน/วันนี้...ก็สอน	//	แล้วกันว่า/ให้เป็นรูป/บ้านนั้นะ/คือวันนี้...ก็พูด
(๔) // ๕ (จล.) //	เรื่องทำ...เรา	//	เรื่องเกี่ยวกับทำ...แล้ว เรา
(๔) // ๔ (จล.) //	ตามคัมภีร์	//	อย่างนี้
(๕) // ๒/๕/๖ //	เป็นคำ/วินัยก็/สงฆ์	//	เต็มไปด้วยคำ/เรื่องวินัยนี้มัน/สงฆ์ทั้งนั้น
(๕) // (จล.) ๘/๒ //	ได้อีกคือ/หรือตาม...เรา...สมาธิ	//	คือ/ตาม...เขา...สมาธินั้น
(๕) // ๔ (จล.) //	ก็คือว่า ศิลทำหน้าที่	//	ก็ว่า ศิลมันพัฒนาที่กายที่วาจา ศิลต้องการ
(๖) // ๒ - ๓/๕/๔ //	ใจคิด...คิดว่า...มัน/อะไรอีก/แล้วจึง	//	ใจ...เข้าใจว่า...มันนั่ง/ลับอะไร/มันจึง
(๖) // ๔/๘ //	มันต้องเป็นอย่าง/ความเป็น...ดู	//	มันก็ต้องมีว่า/มันก็เป็น...ดู.
(๖) // ๑๐/๑๗ //	ไม่มี...ล้วน...ให้มี/ทางวาจา	//	ที่มันไม่มี...มันล้วน...ก็มี/วาจาอะไร
(๖) // (จล.) ๖/๕/๑ //	ไรทุกอย่าง/ไม่เกิดความ...เรา/ใจก็คิด.	//	ไร/ไม่...ฉะนั้นเรา/ใจก็คิด อะไรก็คิด.
(๖) // (จล.) ๔/๓ //	จึงจะมีจิต...ชนิดนี้ได้/เราจะเป็นสมาธิได้	//	ก็จะมีจิต ชนิดที่ทำให้...ได้/จะเป็น
(๗) // ๓/๔/๕/๖ //	อย่าง/คือ/คำว่า/ให้ดี (๓ แห่ง)	//	อย่างนั้นะ/นะ คือ/คำบัญญัติเฉพาะว่า/ได้ดี (๓ แห่ง)
(๗) // (จล.) ๘/๗/๖/๕ //	ชื่อนั้น/เรียก/ผลของการทำลาย/ในใจ.	//	ชื่อนั้น/เรียก/ผลของการทำลาย/ในใจ.
	// ทำลายกิเลสชื่อนั้น	//	อย่างนี้เขาเรียกผลของการหมด/ในใจเหมือนกันว่ามันรู้
(๗) // (จล.) ๕/๔/๒ //	คือรู้ว่า...ที่เกิดขึ้น/ความรู้ว่า...คืออย่าง	//	ว่า...เกิดขึ้นที่/ความ...นิยมเรียกสั้นๆว่าผล, คือ/อย่างนี้
(๘) // ๒/๗/๘/๔ //	นี่คือ...ว่าจะ/ให้รู้/อะไรมัน/ให้ใคร	//	นี่เรียกว่า...ที่/ไม่ต้องอะไร มันรู้/เรามัน/หรือไม่ต้องมีใคร
(๘) // ๑๐/๑๒ //	เช่น...เราก็ได้	//	เช่นคนจะบอกในปริยัติ...แต่เรา/ไปก็ได้

หน้า	บรรทัด	ส่วนในหนังสือ	คำพูดในเทป
(๘)	// ๑๑ (จล.)	// กิเลส คือมรรค ส่วนผล ก็คือรู้จัก	// แต่รู้อย่างรู้จักกิเลส ส่วนนี้คือมรรคและผล : เรา
(๘)	// ๑๐ (จล.)	// หันไปหมด	// แล้ว ทั้งหมดไป
(๘)	// (จล.) ๖	// ว่าโลกอุดร ซึ่งแปลว่าโลก	// เรียกอย่างง่ายว่า โลกอุดร ก็กลายเป็นโลกไป
(๘)	// (จล.) ๕/๕	// เพราะเลยเข้าใจไปว่า/มันอยู่...ๆได้	// ทำให้เข้าใจว่า/อย่างที่ว่าอยู่...ๆพอได้
(๘)	// (จล.) ๔/๓/๑	// เหนือ/โลกอุดรเป็นโลกของคน/อุดร.	// ที่ว่าเหนือ/ไอ้โลกคือวิสัยคน/อุดร เหมือนชาวบ้าน.
(๘)	// ๒ (จล.)	// ไป. ความเป็นโลกุตตระ มันอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น	// ...ๆไป. ส่วนธรรมเหล่านั้นมันอยู่เหนือมัน
(๙)	// ๔/๖/๑๐/๑๑	// มีรูป/มาย/ไปทำ/ตรงตามหลักนี้.	// มันมีรูปโคจรอยู่/มาย ที่เรา/ถ้าไปทำ/ก็มี.
(๙)	// ๑๒/๑๓	// ทำอะไร...ก็ปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่/ไปได้	// ไปทำอะไร...ก็ไม่มี/ก็ได้
(๙)	// (จล.) ๑๐/๙/๕/๔	// บรรพชิตบางรูปก็ได้/มากกว่า/มาลง/ก็อยู่	// ก็ได้/มาก และได้/มันรวม/ก็รวมอยู่
(๙)	// (จล.) ๗	// พระสงฆ์: บรรพชิต หรือใครๆ	// พระสงฆ์ บรรพชิต: ใคร
(๑๐)	// ๔/๕/๘	// -พระ/ลักษณะ/กระทั่งทาง	// ที่เรียกว่าพระ/ลักษณะว่า/แม้กระทั่งของ
(๑๐)	// (จล.) ๘/๗/๖	// สำคัญ/ก็ดี/: แต่...ไม่	// สำคัญๆ/ถือว่าดี/ไป: แต่...อภิธรรมในครั้งพุทธกาล มีส่วนน้อย
(๑๑)	// ๑๐	// ก็คือ	// ว่า
(๑๒)	// ๒/๓	// ไว้ที่...ที่...จำ/อันนี้	// อยู่...เช่น...หรือจำ/ก็คืออันนี้
(๑๒)	// ๔/๕	// เวช: ...ขั้นถัด/ลอกออก	// เวช: ที่เป็นขั้น...เนื้อในขั้นถัด/แบ่งออกไป
(๑๒)	// ๖	// ยังมี...อีก...เราถือเอา	// ช่างใน แล้วเนื้อข้างในยังมี...มีอะไรอีก มันเป็น... แต่ว่าขอให้เป็น
(๑๒)	// ๗/๑๑/๑๒/๑๔	// ซึ่งชั้นใน/อะไร/จิต/ไม่มี	// เราจะเห็นได้ว่าชั้นในสุด/มีอะไร/จิตกับ/แล้วไม่ได้
(๑๒)	// ๘	// อื่นๆ...โบสถ์ วิหาร/หุ้มไว้	// นี่ก็...นี่ก็หุ้มไว้/อีกทีหนึ่ง แล้ว/หุ้มอันนี้ไว้
(๑๒)	// ๑ (จล.)	// จะต้อง...ปฏิบัติ ปฏิเวธ	// ให้...ศาสนาในชั้นปฏิบัติ ศาสนาในชั้นปฏิเวธ
(๑๒)	// ๑๐	// คำว่า 'ส่วนที่มี...โรงเรียน' คือทั้งบรรทัด คำในเทปว่า 'เพราะฉะนั้นเรื่องโบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ พิธีรตองต่างๆ สรุปรวมมันอยู่ที่นี้ เพราะมีวัดวาอารามสำหรับพระจะอยู่จะกินจะนอน จะเรียนปริยัติ ก็เลยต้องมีโรงเรียน'	
(๑๓)	// ๒/๓	// มีถึงขั้น/แม้มีปริยัติ...ก็ยัง	// ชั้นในชั้น/ถ้ามีแต่ปริยัติมันก็เรียกว่า...แต่ก็ยัง
(๑๓)	// ๔/๕/๖	// ไม่มี มีแต่/มันขาด...ทางการ/มีผล	// ไม่มี เหลือแต่/มันมาขาด...ทาง/ได้ผล
(๑๓)	// ๘ (จล.)	// ถ้าไม่...ธรรม	// พูดอย่างนี้เข้าใจไหม? ถ้าไม่...ธรรมแล้ว
(๑๓)	// (จล.) ๗/๖	// เพราะ/ใหญ่.	// เพราะการบรรลุพระธรรม เพราะ/ใหญ่. ที่นี้
(๑๓)	// ๖ (จล.)	// มาเพราะ...จึงมี...เราจึงถือว่า	// มา: พระสงฆ์ก็เหมือนกัน. เพราะ...จึงเป็น...ฉะนั้น เราจึงถือเอา

พิเศษ — ๒ —

(๑๔)	// ๖/๘/๙/๑๑	// ก่อน/ซึ่งใน...แก่/จึงมีการจำแนก/แต่	// ท้าวไปก่อน/ใน...แทน/เขาจึงต้องมีการแยก/แต่พระ
(๑๕)	// ๕/๖	// อนุ =/สุตพุทธ...สุตะ	// อนุ=ตาม./สุตพุทธ สุตะ=ฟัง...สุตะ คำนี้หมายความว่าศึกษา, แต่ตัวมัน
(๑๕)	// ๙	// ทำให้...ปลุก...ตื่น	// ในการทำให้...สามารถปลุก...ตื่นจะรู้
(๑๕)	// ๑๐/๑๑	// อนุพุทธนั้น คือ...ปลุก/ตื่นตาม	// ส่วนอนุพุทธะ นี้คือ...ปลุกอีก/คือตื่นตาม
(๑๕)	// ๑๒	// ทั้งบรรทัดเทปว่า 'ไม่ถึงกับตื่น แต่รู้เหมือนกัน, เป็นพุทธะเพราะการศึกษาเล่าเรียน'.	
(๑๕)	// ๑๓	// ก็รู้ได้.	// อนุพุทธะนี้ พุทธเพราะรู้ตามพระพุทธรเจ้า, ปัจเจกพุทธะนี้พุทธเฉพาะตน, สัมมาสัมพุทธะนี้พุทธสมบูรณ์:

หน้า	บรรทัด	//	สำนวนในหนังสือ	//	คำพูดในเทพ
(๑๕)	// ๑๕	//	พุทธะ.	//	พุทธะ. เพราะฉะนั้นเราจึงพูดว่า พระพุทธเจ้าอยู่ในประเภทสัมมาสัมพุทธะ.
(๑๕)	// (จล.) ๗/๖/๓	//	เกิดทาง/รู้จน...เจ้า/ราช	//	เกิดโดย/รู้เกิด...เจ้าขึ้นมา/ในราช
(๑๕)	// ๕ (จล.)	//	พระ	//	คือเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์. พระ
(๑๖)	// ๕/๔/๑๓	//	ก็ต้องเป็น/อื่นก็/ปิฎก	//	เราก็ต้องรู้สึก/อื่นๆก็/ปิฎกหรืออะไรก็ตาม
(๑๖)	// (จล.) ๕	//	หิริ. เกี่ยว...เขาเขียนไว้ว่ามีปาฏิหาริย์ ซึ่ง	//	หิริ. เกี่ยว...การเกิดนี้ มันมีปาฏิหาริย์ที่เขาเขียนไว้. ที่
(๑๖)	// (จล.) ๔/๒	//	นั่นมัก/ที่ถือ	//	แล้วก็มันเป็นเรื่อง/หรือไม่ใช่เรื่องที่ดี
(๑๗)	// ๒/๓	//	บูชาปา...และในหมูชน/ที่จะ	//	ปา...หรือในหมูชน หรือในถิ่น/สำหรับที่จะ
(๑๗)	// ๔/๔	//	ยิงไป...คือ/ยา	//	ที่ยิงไป...ก็คือ/ยา ขอบที่จะจำ
(๑๗)	// (จล.) ๕/๒	//	ก็ตีความได้ว่า เท่ากับทำให้คน/ความเป็นทุกข์	//	นี้เรียกว่าคน/คนทุกข์
(๑๗)	// (จล.) ๔	//	คือว่าพูดไม่เคยได้ยินก็ได้ฟัง	//	พูดไม่ได้รับประโยชน์อะไร มันก็ได้ยินได้ฟัง
(๑๗)	// (จล.) ๓/๒	//	ไป...ก็เริ่ม...ก็เริ่ม/ต่างๆก็เปลี่ยน	//	ไปคือว่า...เดี๋ยวมัน...เพราะมัน/ทางอะไรต่างๆมัน
(๑๘)	// ๔/๕/๗/๘	//	แห่ง/แม้แก่/ได้หมด./จด	//	จาก/ได้ กับ/สุดไปหมด. เห็น/เห็น
(๑๘)	// ๘/๑๐	//	ข้างล่าง...หัว/พระพุทธเจ้าในรูปปาฏิหาริย์ มันเป็น	//	เห็นลงข้างล่าง...ทุกๆทิศทุกๆ/ปาฏิหาริย์มีอยู่ในรูป
(๑๘)	// (จล.) ๑๓/๗/๓	//	ใหญ่./ดังนั้นแล้วมัน/ก็มี	//	ใหญ่. ปาฏิหาริย์คลุมใหญ่./มัน/หรืออะไรก็มี
(๑๘)	// ๓/๔/๕	//	อีก./ไม่/นี่นั้น	//	อีก: ถ้าเขาใจอะไรไว้บ้างเป็นทุน./มีอะไร ไม่/นี่
(๑๘)	// ๘	//	มา' นี้	//	มา'. เขาเขียนให้เทวดารับพระกุมารที่คลอดอกออกมา.
(๑๘)	// ๘/๑๒	//	ที่สูงสุดรับ/พระอิน...อะไร	//	กลุ่มคนที่สูงสุด. รับ/มีพระอิน...พระอะไร
(๑๘)	// ๑๐/๑๕	//	ในหินสลักจะเขียน/จนถึง	//	หรือหินสลักเขาจะเขียน (หรือสลัก)/จนถึงชั้น
(๑๘)	// ๑๑	//	รูปเขียนในหินสลักเขาจะเขียนอย่างไร เทวดา ก็	//	เขาก็ยืมเทวดา.
(๑๘)	// (จล.) ๘/๖/๕	//	สมัยนั้นพูดว่า/อะไร/การตรัสรู้	//	ว่า/มีผู้อะไร/การเป็นพระพุทธเจ้าและการตรัสรู้
(๑๘)	// ๔ (จล.)	//	ตั้งแต่...พูดได้. พระพุทธเจ้าพูดว่า	//	พูดตั้งแต่...พูดว่า
(๒๐)	// ๕/๗	//	ใหญ่'/แห่ง...เอา	//	ใหญ่' (อาสาภิวาจา)/ด้วย...เขาเอา
(๒๐)	// ๘/๑๓/๑๔	//	กาย./ถ้ามี/อาจจะ	//	กาย. ขณะที่เกิดโดยว่างกาย./ถ้าเราจะมี/อาจจะต้อง
(๒๐)	// ๖ (จล.)	//	ลักษณะ. ซึ่งแสดง	//	ลักษณะ. การเกิดมีลักษณะเป็นมหาบุรุษลักษณะ แสดงมา
(๒๐)	// (จล.) ๔/๓	//	ความได้/แห่งการ	//	ความสั้นๆ/ที่ทำให้
(๒๑)	// ๗/๘	//	ก็คือ/ภรรยา...ทอง ปลุสสัตว์ ทาส ฯลฯ	//	สิ่งนั้นก็คือ/ภรรยา ทาส สัตว์เลี้ยง...ทอง.
(๒๑)	// ๑๑	//	ยา ฯลฯ: แล้วถัดไปตามลำดับ จนระบุถึงทาส	//	ยา: แล้วถัดไประบุเป็นทาส
(๒๑)	// ๑๔/๑๖	//	ส่วน/วัก็...ไป เพราะ	//	ดังนั้น/ไปดูเถาะ วัก็...ไป
(๒๑)	// (จล.) ๗	//	ว่าไม่มีอื่นที่จะประทั้งชีวิตดีกว่านมวัว...มาณ	//	มีแต่นมวัวกิน // มาณ มันก็ต้องกินนมวัว เพราะ
			ว่าไม่มีอะไรอื่นที่จะประทั้งชีวิตดีกว่านมวัว		
(๒๑)	// ๔ (จล.)	//	ทีหลัง	//	ทีหลัง ที่เป็นทรัพย์ที่เก็บ
(๒๑)	// ๑ (จล.)	//	เปลี่ยนไป เป็น...อย่างนี้ล้วน	//	มีความสิ้นไป เป็น...ทรงสลดอย่างนี้ ล้วน
(๒๒)	// ๓/๔/๕	//	ภาษา/มันนำ/แก่เรา	//	ภาษาที่/สิ่งเหล่านี้มันนำ/แก่เราเป็นธรรมดา
(๒๒)	// ๖/๗/๘	//	อะไร...มัน/ที่จะบวช/คนแก่	//	มันอะไร...เรียกว่า/บวช/: เห็นคนแก่
(๒๒)	// ๑๐/๑๕	//	ก็เป็น...คิดนี้/นั้นเป็น	//	ก็คือ...คิดอันนี้/นั้นคือ
(๒๒)	// ๑๖/๑๗	//	เราพูด...ไม่ต้อง/คนแก่	//	เราพูดกัน...ไม่ใช่/คนแก่ก็ไม่ได้ทำ
(๒๓)	// (จล.) ๕/๑	//	แล้วไปสู่คนนั้นๆ นี้ควร/ละเอียดสุขุมลึก.	//	นี้ควร/ลึก ให้ละเอียด ให้สุขุม.
(๒๔)	// ๒/๕/๖	//	เป็นอยู่/ให้กัน/ไตร...บอก	//	จะเรียกว่าเป็นอยู่/ให้ได้/พระไตร...ระบุ
(๒๔)	// ๘/๙/๑๑	//	ค่อยๆ/เขาไม่/หัว	//	ค่อยๆ/ทำไม่/หัวด้วยมีด
(๒๕)	// ๕/๑๓	//	จะใส่บาตร/เรื่องอยู่	//	จะถวาย/เรื่องอยู่ในอินเดีย

หน้า	บรรทัด	ส่วนในหนังสือ	คำพูดในเทพ
(๒๕)	// ๘ (จล.)	// ๆ ที่...ผม	// ๆ ทั้งที่ผม...แต่ผมเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าท่านกล่าวพูด, ผม
(๒๕)	// (จล.) ๕/๓/๑	// ต่อบรมจิต/จิตให้/ก็จะมีการ...ก็ยัง	// เอาแต่ทางจิต/จิตให้ละเอียดสงบ/ก็ไป...แล้วก็ยัง
(๒๖)	// ๒/๕	// ได้ว่าบางที่ฝ่าย...ทางถูกหรือ/ตรงที่	// ไปว่าบางที่แบบ...ส่วนถูก หรือจะ/คือ
(๒๖)	// ๖/๗/๘	// จะสรุปเพียง/ดังนี้คือ/แบบที่...รูปแบบ	// แต่สรุปเอาแต่/เพียงว่า/ที่...รูป
(๒๖)	// ๙/๑๐	// เกิด/เป็นเรื่องอริยสังข์ เป็นเรื่องที่เขาสรุปกัน	// เกิดมา/เขาสรุปเป็นเรื่องอริยสังข์
(๒๖)	// ๑๑/๑๒	// รูปแบบ/แจกออก	// ท่านอง/คือ
(๒๖)	//	ข้อความย่อหน้าที่ ๓ คือตั้งแต่คำว่า 'ชั้นที่ ๑ คือ...ไปจนจบย่อหน้า...' ท่านพูดสั้นๆว่า ความทุกข์ แล้วไปพูดเรื่องว่า ทุกข์มาจากอะไร? โดยละเอียดเลย ตามพระบาลีแห่งการค้นคว้าตอนนี้ที่ว่า พระองค์ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นมาว่า สัตว์โลกนี้หนอ ถึงทั่วแล้วซึ่งความยากเข็ญ ย่อมเกิด แก่ ตาย จูติ และบังเกิดอีก ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักถูกลอยเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์คือขมารณะแล้ว การออกจากทุกข์คือขมารณะนี้จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร ความฉงนนี้ได้เกิดแก่เราว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ขมารณะจึงมี ขมารณะมีเพราะปัจจัยอะไรหนอ...ดังนี้ร้อยไปตามแนวปฏิจจสมุปปาต แต่ท่านนำมาพูดสั้นๆ ดังข้อความย่อหน้าสุดท้ายนั้น (ดูละเอียดเช่นในพุทธประวัติจากพระโอรุ หรืออริยสังข์จากพระโอรุ)	
(๒๖)	// (จล.) ๓	// พบเหตุในชั้นสุดท้ายจาก	// นี้พบต้นเหตุสุดโต่งของเหตุให้เกิดทุกข์คือ
(๒๖)	// (จล.) ๑	// กันอย่างนี้ก็เหมือนกับตั้งกรรมที่ตรงนี้	// ที่นี่ (ขึ้นนระดานดา) มันเหมือนกับการตั้งกรรมที่ตรงที่ที่นี้
(๒๗)	// ๒/๓/๖	// มีระยะ...มีความยึด/ก็เบิก/คือการที่มีการ	// ยังมีระยะ...ยึด/จึงจะเบิก/คือการ
(๒๗)	// ๘/๙/๑๐/๑๒	// ภายใน/มิได้เพราะ/ใจนี้/ของมันขึ้น	// ข้างใน/มิได้ใจขณะ/ใจนี้ ถ้า/ขึ้น
(๒๗)	// ๑๓/๑๖/๑๗	// โดยตรง...ใช่/คือ/ฯลฯอะไรก็ดี จะต้องเอาผัสสะ	// โดย...มี/มี/เมื่ออะไรก็ดี เราจะต้องเอา
(๒๗)	// ๑๗/๑๘	// เป็นตัว/ถ้าไม่เช่น...มีอยู่ว่า/ได้	// คือเป็นตัว/เพราะถ้าไม่อย่าง...มีต่อเมื่อตา
(๒๖)	// ๕ (จล.)	ข้อความตั้งแต่คำว่า 'สมมติว่า...' จนจบหน้านี้ คือจบที่คำว่า 'เวทนา แล้วเกิด' ตามคำพูดในเทพว่า 'สมมติว่า มีเมื่อตาเห็นรูป ที่นั้นนั้นไม่ใช่คนรู้ มันเปลว มันไม่มีความรู้อะไร ที่นี้อาจปรุงแต่งทางจิตใจชนิดหนึ่งก็เกิดขึ้น ทำให้จิตนี้เป็นจิตที่พร้อมที่จะทำหน้าที่ในร่างกาย ร่างกายเลยได้คุณสมบัติที่จะเป็นนามรูปทำงานคู่กันนี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็พลอยเป็นของที่มีเป็นแอดตีฟขึ้นมาทันที ได้การกระทบ แล้วเกิดเวทนา แล้วเกิด' [ข้อความทั้งในสำนวนในหนังสือและคำในเทพ (✓) ของผู้อ่านได้พิจารณาดูเทียบเคียงกัน อ่านพิจารณาดูเทียบไป-มา จะได้รับความรู้ชัดแจ้งเรื่องปฏิจจสมุปปาตตอนต้นๆนี้ ซึ่งเป็นตอนที่หลายๆท่านรู้สึกว่าเป็นใจยาก จะช่วยทำให้ไม่เข้าใจยากได้อีกทางหนึ่ง. แต่ที่แน่ๆหากท่านจะมองเห็นชัดข้อความปฏิจจสมุปปาต ๕-๖ ปัจจัยการ (ตอนต้นๆ) นี้ดี อย่างมั่นใจ ไม่เคลือบแคลงสงสัย หรือเดี๋ยวเข้าใจ เดี่ยวสงสัย เดี่ยวเข้าใจแล้ว ท่านจะต้องฝึกจิตสมาธิปัญญา มองเห็นธรรม จนมีจิตว่าง (จากกิเลสทุกข์) ปกติสงบเย็นอย่างชัดเจน มั่นคง หนักแน่น พอสมควร เป็นที่พอใจแก่ตน จึงจะเป็นดังกล่าวนั้นได้ เพราะเมื่อปฏิบัติธรรมจนเป็นได้ดังนั้น แสดงว่าท่านเป็นอริยบุคคลแล้ว เช่นพระโสดาบัน เพราะพระโสดาบันเป็นต้นจะละวิจิจจาได้หมด มีความมั่นใจไม่สงสัยในพระธรรมสำหรับดับทุกข์อีกต่อไป ส่วนการที่จะแตกฉานในธรรมได้ทั้งหมดทุกประเภทชัดเจนเป็นอย่างดี ละเอียดลออนั้น ต้องได้ปฏิสัมภิทาญาณด้วย]	
(๒๘)	// ๓/๖	// - ของกู คือกรรม/มา, อะไรทุกอย่าง นี่เป็น	// กรรม/ความอะไรทุกอย่างนี้ มันเป็น
(๒๘)	// ๔	// เกิดเรื่องอย่างนั้น	// ความอะไรก็ตาม, ตอนนั้นมันจะยึดถือ
(๒๘)	// ๕	// ถือว่าทุก...ตน, มี...เอาเรื่องที่เป็น	// ทุก...ฯตน แล้วก็มี...ก็เอาเรื่อง
(๒๘)	// ๕-๔ (จล.)	// ตั้งแต่คำว่า 'อริชชาที่ไม่มี...ถึงคำว่า...คือไม่เกิดเลย, นี่คืออริยสังข์ที่สมบูรณ์' คำพูดในเทพว่า 'อริชชตายหมด ไม่อาจเกิด, มีความถูกต้อง ๘ ประการ อริชชาไม่มีทางเกิด หนักเข้าความเคยชินที่จะเกิดสูญสิ้นไป, ไม่เกิดเลย, นี่คืออริยสังข์สี่ที่สมบูรณ์'	
(๒๘)	// ๔	// อะไรใน...ปฏิบัติ...เรื่อง	// ใน...ด้วยการปฏิบัติ...จะเอาเรื่อง
(๒๘)	// ๕	// อะไรต่างๆเป็นคำเดียวกับความทุกข์นั้น ก็เหมือนกัน เป็นเรื่อง	// เรื่องอะไรต่างๆมาใส่แทนก็ได้ : แทนคำว่าความทุกข์ มันก็เหมือนกันแหละ เรื่อง

หน้า	บรรทัด	ส่วนในหนังสือ	คำพูดในเทพ
(๒๙)	๖	ชั้น ธาตุ	จะเป็นชั้น หรือธาตุ หรือ
(๒๙)	๑๐/๑๑	ความทุกข์ เป็นตัว...คือ/ส่วน...อย่างโน้น	รู้ความดับทุกข์ ตัว...ตัว/ที่นี้...มีญาณอย่างโน้น
(๒๙)	๑๒-๑๓	แล้ว มีญาณเห็น...มีตาทิพย์ หูทิพย์ เห็นอะไร	แล้วมา, ญาณมีตาทิพย์เห็น...เห็นโลกอะไรต่างๆ
(๒๙)	๑๔/๑๕/๑๖	ทั้งนั้น เช่นว่า...คืนวัน/ที่ร้อย/ญาณตาทิพย์ก็คือ	เช่นว่าเมื่อ...แห่งคืน/ไม่รู้ที่ร้อย/มีตาทิพย์
(๒๙)	(จล.) ๘-๙/๙	ชั้นกัทรสูรนั้น ก็คือจิตล/อันนี้...นี้แหละ ตรีสเอง	โผล่ กัทรสูร/คืออันนี้...เรียกตัวเอง
(๒๙)	(จล.) ๖/๕	ในแง่...ตรีสเอง/พีที่สุด...ตัว	ไปในแง่...เรียกตัวเอง/พีกว่าเขาทั้งหมดเลย ตัวพีที่สุด...คน
(๒๙)	(จล.) ๔/๒	กินนอนอยู่/ได้คือเปลือก ซึ่งหมายถึง...เรา	ก็ตาม อยู่/ได้คือจาก...จะนั่นเรา
(๓๐)	๓/๕/๖/๘/๙	เห็นว่า/ไม่ไหว/เศร้า/แน่พระทัย/คล้าย	นี้ว่า/ไม่ไหวๆ/สิ่งเศร้า/รู้สึก/ว่ามีผลคล้าย
(๓๐)	๑๑/๑๒/๑๓	สำหรับ/น้อย/ยังมี...อาจะมี	กับ/น้อย คือผงเข้าตาเล็กน้อย/มี...มันมี
(๓๐)	๑๔/๑๕/๑๖	ทรงคำนองอยู่/ขอให้/ว่าโลก...อมตะ:	ดำรืออยู่/ขอพระองค์ทรง/โลก...อมตะให้/ได้ยิน:
(๓๐)	๑๙/๒๐/๒๒	นิสัย/ขณะ/แม้จะ...ก็...การสอนสัตว์จึงมี	นิสัยอยู่/ทันใจ/จะ...ก็เลย...จึงมีการสอนสัตว์เกิด
(๓๑)	๒/๓/๕/๖	ผงเข้า/ไม่ไป/กามกิน...น้อยๆ/ไร?...ๆ	ผงใน/เพราะไป/กิน กาม...นี่ อย่าง/นี้...ๆๆ
(๓๑)	๘/๙/๑๐	มันก็...มีผง/การ/เมื่อการสอนสำเร็จ...มีการ	แล้วมันก็...มีซึ่งผง/ในการ/แต่ว่า...เช่นมีคน
(๓๑)	๑๒/๑๓	อิจฉาริษยา/ที่ดำ/หม้าย:	มันก็ดำ/หม้าย, อย่างนี้:
(๓๑)	๑๔	เมียเป็นหม้าย.	เมียก็เป็นหม้าย เมียไปบวช ผัวก็เป็นหม้าย เพราะไอ้
(๓๑)	๑๕/๑๖	โล้นเป็นคำดำ/ของพวกเขา	โล้น, อย่างนี้, นี่เป็นคำดำ/ที่ต่อต้านอย่าง
(๓๑)	๑๕	ศาสนา, การสอนสัตว์/ว่าจะมี	พระศาสนา, และการสั่งสอนสัตว์/ก็ประสบความสำเร็จ
(๓๑)	๑๕/๑๗/๑๘/๒๑	ก็ตั้งมี/เรียก/เรื่องนั้น	พร้อมกันนั้นก็มี/ที่เขาเรียก/เรื่องๆ/ของ
(๓๑)	๑ (จล.)	อะไรไปเกิดตั้งที่คนสมัยนี้กำลังสนใจ.	เกิดอะไรเพราะอะไร ซึ่งสมัยนี้กำลังบ้ากันที่สุด.
(๓๒)	๓/๔/๖	จนไม่/ไม่มีตัวกู/ยิ่งกลาย	จนถึงไม่/ไม่มีตัวเรา ไม่มีตัวกู/นี้มันยิ่ง
(๓๒)	๑๒/๑๓	สรุป/แต่...ทุกข์ มี	ตรัสให้สิ้นเข้า/ไปอีก/ถึงแต่...ทุกข์เท่านั้น' พุด
(๓๒)	(จล.) ๗-๖	สองบรรทัดนี้ คำในเทพว่า 'ถือมันแล้ว, คนจะเห็นอยู่ว่า ยึดมันถึงมันไม่ได้ ไม่ไหว: นี่มันไม่เกิด	ไอ้เหล่านี้ : มันไม่เกิดความโง่คืออวิชชาขึ้นมาได้, มันก็ไม่เกิดปฏิจจนรูปบาท'
(๓๒)	(จล.) ๕/๔/๓	คือเป็น/ก็ไม่มี/เป็นคำสอน	เป็น/มันก็ไม่มี/ความ/นี้คำสอนการสอน
(๓๓)	๓/๔/๕	'ถึง/คือว่า/จึงเชื่อ	และว่า 'ถึง/หมายความ/ว่า/จึงจะเรียกว่าเชื่อ
(๓๓)	๕	เรื่องเหล่านี้ให้ไปอ่านดูจากเรื่องกาลามสูตร.	ไปอ่านเรื่องกาลามสูตร หรือเรื่องอะไรที่ทำนองนั้น.
(๓๓)	๖	บรรทัดที่ ๖ คือคำว่า 'ที่ว่า...จบคำว่า...กว้างที่สุด' คำในเทพว่า 'ว่าพระสารีบุตรกล่าวกราบทูลว่า	ข้าพระองค์ไม่เชื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า, เชื่อตัวเอง เมื่อมองเห็นตรงตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าสอน
		นั่น, นี่เขาเรียกว่าไม่เชื่อผู้พูด, พระผู้มีพระภาคท่านสอนว่าไม่ให้เชื่อผู้พูดด้วยเหตุว่ามันน่าเชื่อ หรือ	ว่าเขาเป็นครูของเรา หรือว่าเขาพูดตามแบบฉบับอะไรก็ตาม ไม่ใช่เชื่อผู้อื่น: แต่ทำให้เอาที่เขาพูด
		นั้นนะมาพิจารณาดู, ต่อเมื่อเห็นจริงด้วย จึงเชื่อ, นี่เรียกว่าไม่เชื่อผู้อื่น เชื่อตัวเอง, นี่พระพุทธรเจ้า	ท่านเมื่อนำใจกว้างมากถึงกับว่า อย่าเชื่อฉัน; แล้วยังแถมว่า ถึงจะไม่อาศัยฉัน เขาก็ดับทุกข์ได้, นี่
		หมายความว่าเปิดกว้าง ใจกว้างที่สุดเลย'	
(๓๓)	๗/๘/๑๐	ทำให้ผู้...เขา/มี/จาก...ขอแต่/มีปกติ...แม้ไม่	ทำผู้...สัตว์เขา/มี/...ขอแต่ให้/เป็นผู้มีปกติ...แต่ไม่
(๓๓)	๑๑/๑๒/๑๓	แต่ก็...ตนเท่านั้น/มาพูด/เลย...กลับตรัสว่า	ก็...ตน/มาพูด ก็/ได้เลย...ท่านตรัสว่าเขาก็อาจจะรู้ได้
(๓๓)	๑๔/๑๗	มีการ/ถ้าเชื่อ	อยู่ในเหตุผล มีการ/นี่เรามั่นเชื่อ
(๓๓)	๑๘	อย่างนี้ชื่อว่า...เอง.	นี่มัน...เอง, คนอย่างนี้มันไม่ช่วยตนเอง:
(๓๓)	(จล.) ๔	ทุกข์	ทุกข์นิพพานเป็นที่สุด
(๓๓)	(จล.) ๓-๒	นิพพานเป็นที่สุด นี่ให้เปล่า ไม่ต้องการอะไรตอบแทน, นิพพาน	นิพพาน
(๓๔)	๓	มันต้อง...เจนี้	คุณดูเถาะ มันต้อง...เจนี้อยู่

หน้า // บรรทัด // ลำนวนในหนังสือ // คำพูดในเทป

[พิเศษ - ๑ - และพิเศษ - ๒ - ทั้งสองครั้งบรรยายนี้

ท่านบรรยายแบบเขียนบนกระดานดำประกอบ.]

— ๑ —

- ๒ // ๔/๑๐/๑๔/๑๗/๑๘ // หรือ/ว่าถึง/ได้พูด/อะไร/ที่บวช // หรือทาง/เรียกว่า/พูด/หรืออะไร/อย่างนี้ คือบวช
- ๒ // ๒ (จล.) // มาแล้ว...เป็น // นั้นนะมาแล้ว...แล้วเป็น
- ๓ // ๓ // ในประวัติของพุทธศาสนานั้นมีน้อย // นี้น้อย
- ๓ // ๔/๕/๘ // มีคน/จึงถือ/ในเรื่องนี้...กันบัดนี้ // มีบุคคล/ถือเอาเป็น/ที่นี้...อย่างนี้
- ๓ // ๑๓/๑๖ // อย่าให้/สอน // เท่านั้น อย่าให้/เรียกว่าบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง, สอน
- ๔ // ๘ - ๙/๙ // ระบบหนึ่งแห่งการใช้ชีวิตที่มีการบังคับตัวเอง/ก็นับว่า // ของการบังคับตัวเอง/มันก็
- ๔ // ๑๐-๑๑/๑๓/๑๕/๑๗/๒๑/๒๒ // เรายามหนุ่ม/โดยเฉพาะการบวชนี้/ยัง/: ะ/ข้อที่/เขา // หนุ่ม/ที่นี้/ยังไป/และระ/ข้อที่เรียกว่า/ก็
- ๕ // ๒/๔/๖ // คนเรานั้น การ/เขามิ...คือคำว่า/คำว่า 'ทาง' // การ/เขาเรียกด้วย...ก็คือ/คำว่า...อะไร
- ๕ // ๗/๘/๑๐ // คำนั้น/ทางที่/โดยยืม... 'ทาง' // เซนเตอร์ หรืออะไร/ก็จำไม่ค่อยได้ คำนั้น/คือทางที่/คือถูกยืม... 'ทางๆ'
- ๕ // ๑๓/๑๔ // ต้อง/แล้วจะ // จะต้อง/แล้วเราจะ
- ๕ // (จล.) ๖/๔/๑/๓ // อย่าง/สุดกัน...ยังมาเดี๋ยวนี้ด้วยแล้ว/กาญ/ทั้งนี้ก็ // อย่างเรื่อง/สุด...แต่แล้วเดี๋ยวนี้/หรืออะไร/ก็
- ๖ // ๘/๑๗/๒๑ // รู้สึกพอ/ดับ/ฝ่ายมโน // รู้สึกพอ/จะดับ/ของฝ่ายมโน
- ๗ // ๓/๙ // ก็ได้ว่า/บวชใน // ก็ว่า/แม่ใน
- ๘ // ๕/๘ // อย่างนี้/ของคำ/ได้ดี...เจ้า 'เป็นคน // พระธรรมนะ./ดี...เจ้า
- ๘ // ๙ // ของธรรม' ทรงเคา...แยก...นี้ // ก็ทรงเคา...แบ่งแยก...นี้ นี่เป็นคนของธรรม.
- ๘ // ๑๑-๑๔ // ตั้งแต่คำว่า 'คำว่า 'คนของ...ถึงคำว่า... ฯลฯ มันก็สูงสุด.' คำในเทปว่า 'พูดในแง่ที่อิสระ
อิสรภาพ ก็อิสรภาพอย่างยิ่ง ไม่มีใครจะทำอะไรได้, ถึงที่สุดของอิสรภาพ. พูดถึงดี พูดถึง
ประเสริฐ พูดถึงมีคุณสมบัติ พูดถึงอะไร มันก็สูงสุด.'
- ๘ // (จล.) ๖/๕/๔ // เป็นพ่อ...ก็/นั้น./เท่านั้น ไม่ใช่เรียก // ว่าเป็นพ่อ...นี้/นั้นแหละ./ไม่ใช่
- ๙ // ๒/๕/๑๐/๑๑ // ยิ่ง...ก็/คือ/ๆว่า/นี่คง/อะไร // และยิ่ง...ก็/ๆนี้ว่า/นี่อะไรไป
- ๙ // (จล.) ๗/๔/๑ // รู้เองใน/ความเป็น/แม่สัก // รู้/ความออกไปว่า/สัก
- ๑๑ // ๔/๑๒/๑๖/๑๗ // บุญ/ก็มี/เรากี่/ผู้ขอ // บุญอะไรท่านองนั้น/นี่มี/นี่เรากี่/ผู้ขอ ก็มี
- ๑๓ // ๑๐/๑๒/๒๑ // คือกระ/เจ้า เป็น/อันเป็น // นี้ขยายออกไปว่ากระ/เจ้า เราเป็น/นี้
- ๑๔ // ๑๐/๑๑/๑๕/๒๐ // อย่างนี้/ย่อน/ชิต/ก็คือ // อย่างนี้เขา/ย่อนมา/ชิต' เป็นบรรพชิต/คือ
- ๑๕ // ๕/๗/๑๑/๑๔/๒๑ // แต่มัน/สาวก/ทำจริง/ว่าเป็น/ผู้อยู่. // แต่มัน/สาวกถึง/ทำให้จริง/แปลว่าเป็น/ผู้อยู่, วนปรัสดี-ผู้อยู่ป่า.
- ๑๖ // ๒/๗/๑๘/๑๙/๒๒ // ป่า ลำ/แต่มี/มุ่งผล/สมมุติ/นั้นคือ // กับป่า ลำ/แต่ให้มี/มีผล/ถ้าสมมุติ/อยู่ตรงที่ว่า
- ๑๖ // ๘ (จล.) // ในสวนโมกข์นี้ก็ยัง...เราทำ...โดยไม่ // วัตถุประสงค์นี้ ที่แท้ยัง...แต่เราทำ...ไม่
- ๑๗ // ๒/๓/๕/๗/๑๐ // คุณทั้งหลาย มา/ได้/ไร/ได้/กว่าที่/ต้อง/ถือ // จะมา/อะไร/ได้/ไร/ได้/เหมือนกัน/กว่าการที่/รับถือ
- ๑๘ // ๓/๑๓/๑๗/๒๐ // อะไร/ที่เป็น/เจ้า) อัน/มูลค่า // อะไรเหมือนกัน/ชนิด/เจ้าก็ได้) มัน/มูลค่าหรืออะไร
- ๑๙ // ๖/๗/๙/๑๒/๒๐ // โลก เรา/สืบ/อุทิศ/ตั้งว่า/จิตใจ // โลกนี้ เรา/หรือสืบ/เราอุทิศ/อย่าง/จิตใจแล้ว
- ๑๙ // (จล.) ๔/๒ // อย่างเป็น/เป็นการ // อย่างนั้น เป็น/ก็เรียกว่า/เป็นการ
- ๒๐ // ๕/๙/๑๐/๑๒/๑๓ // คิดไว้/นี้./ไม่ควร/อย่า/ก็เห็น...ก็พอ // หรือคิดไป/นี้แล้ว./แล้ว ไม่ควร/อย่าไป/ก็ยังเห็น...อะไรอยู่ที่พอ
- ๒๐ // ๑๔/๒๐/๒๑ // แต่พอ...ก็แล้วกัน/สภาพ/ผู้อยู่ป่า // แต่ถ้าพอ...ให้มากบ่อยๆ/สภาพที่/อยู่ไม่ป่า
- ๒๑ // ๔/๙ // ทั้งนี้/ขอยุติ // มัน/ก็ขอยุติ

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

— ๒ —

๒๒	// ๔/๑๐	// คือทั้ง/ยังไม่	//	ด้วย คือทั้ง/ก็ยังไม่
๒๓	// ๒/๑๒/๑๕/๑๖	// หมายถึง/ที่เกี่ยวข้อง/มักจะ/ได้ฟัง/แท้จริงคำ	//	ก็หมายความว่า/นี่ เกี่ยว/ได้รับ/คำ
๒๓	// (จล.) ๗/๖/๕/๔	// มนุษย์นี้/ศรมนี้/และ/นี้	//	มนุษย์ อย่างนี้/ศรมหนึ่ง/และ/ความ/นี้เขา
๒๔	// ๕/๑๒/๑๔	// ว่า/อาศรมที่ ๔ คือพวกที่/ในเรื่องนี้/คุณจะ...เรื่องนี้ก็	//	ว่าอาศรมหนึ่ง เรียกว่า/ที่นี้ถ้าพวกนี้/จะ...มันก็
๒๕	// (จล.) ๗/๓	// เด็กๆ/อย่างขึ้น	//	ฉะนั้น/เด็กๆ/อย่างเข้า
๒๖	// ๘/๒๐	// ในเมื่อ/ยัง/ก็มี...เดี๋ยวนี้/จึง	//	ยัง/อย่างนั้น/มันก็มี...จึง
๒๗	// ๓/๘/๑๔/๒๑	// เป็น/หรือ/หา/ก็ได้	//	นี่เป็น/คือ/วิชา/ก็ได้ว่า
๒๘	// ๗/๑๗	// ๖ ปี/อายุ ๑๖	//	อยู่ ๖ ปี/เมื่ออายุ ๑๖
๒๘	// ๕/๗/๘/๑๒	// เราควร/ซึ่ง/ไม่เอา/ไหน/ถือชีวิต	//	ฉะนั้น/เราควร/ซึ่งจะ/ไม่เอา/ชีวิต
๓๐	// ๓/๑๐/๑๑/๑๖/๒๒	// อายามา/น่าจะ/มาก/ที่/แก้/ผ่าน	//	หรืออายามา/ดูจะ/มาก/นี้/ด้วยใจ/ได้ผ่าน
๓๑	// ๔/๑๕	// ต้อง/มอง...ไป/อย่างไร จาก/แรกที่/เดียว	//	มองดูใน...จาก/แรก
๓๒	// ๓/๕/๑๔	// นี่เท่ากับ/เราจะเป็น/ลู่	//	นี่/พอจะ/และเป็น/ลู่
๓๓	// ๓/๖/๗/๑๒	// กับว่า/น่ากลัว/ตาย/นี่คือ	//	กับว่า/ที่เดียว/น่า/เด็กตาย/นี่ก็คือ
๓๔	// ๓/๑๐	// ควาย) อยู่/เป่า/ปี่	//	ควายอะไร/ที่สุด(แท้) เป่า/ปี่/ชั่ว/อยู่/กับ/เป่า/ปี่
๓๔	// ๑๓/๑๔-๕/๒๐	// หน้า/ตา...แห่งหน้า/มีแต่...ไปๆ	//	อยู่/ตา/แห่งหน้า/อยู่...มัน/มันก็...ไป.
๓๕	// ๓/๑๗	// ตัว/ใหม่	//	หมายความว่า ตัว/ใหม่. นี่/ผลิ
๓๖	// ๔/๕-๖/๑๕/๑๖	// แจก/จะเห็น/ได้ว่า เหมือน/กัน/อีก/เป็นการ/ในที่นี้	//	เที่ยว/แจก/ก็/เหมือน/กัน/เลย/เรื่อง/ผม
๓๗	// ๒/๔	// อะไร/นั้น ยัง/ไม่วิเศษ/เท่า/ใด/ไว้/เป็น	//	ทาง/อะไร/นั้น ไม่/วิเศษ/อะไร/ไว้/ใน
๓๗	// ๔/๔-๑๐	// นั่นแหละ/คือ/ศิลปะ เป็น...แท้/ให้/ติดต่อ/ไป/จาก/นี้	//	นี่คือ/ศิลปะ/สูงสุด และเป็น...แท้/จริง/ดี นี่/ต่อไป/นี้
๓๗	// ๑๐-๑๑	// เมื่อ...อยู่ที่...นั้น/ปลาย ก็/ไป/ตั้ง/ต้น/ตรง/ตอน	//	ที่/นี้/เมื่อ...อยู่ที่/ความเป็น...ขึ้น/ปลาย/อย่าง/นี้ ก็/ไป/ตั้ง/ต้น/พรหม/จาร/ขึ้น
๓๗	// ๑๑/๑๗	// เป็น/นวน/ลอง...ไป/อย่าง/นั้น/เอง	//	แล้ว/เป็น/นวน/ก็/ลอง...มา/อย่าง/นั้น/หรือ
๓๗	// ๒๐	// ซึ่ง/ในที่/นี้/ได้	//	อย่าง/นี้ ที่/ผม
๓๘	// ๒/๗	// แต่/ย่อ/เป็น/ทาง...ทาง/ทุก...ค...อะไร	//	แล้วก็/ไป/ย่อ/ทาง...ของ/ทาง/ทุก...ของ/ค...ของ/อะไร
๓๘	// ๑๓/๒๐/๒๕	// ที่/เขา/เล็กๆ/ดิ/เตียน	//	ที่/คน/โบราณ/อย่าง/เด็ก/อม/มี/เล็กๆ/หรือ/ดิ/เตียน หรือ
๓๘	// ๘/๑๕/๑๗/๑๘/๒๑	// มี/ผู้/คือ/ที่จะ/วิทยาลัย/วาสะ	//	เป็นผู้/รับ/เปลี่ยน/เสีย/ได้ คือ/เพื่อ/จะ/วิทยาลัย ใน/วาสะ/นั้น:
๔๐	// ๑๐/๑๒/๑๔	// บวช/เป็น อิสระ...คือ/ยังคง	//	บวช/มา/มา/เป็น/อิสระ...ก็/คือ/ก็

— ๓ —

๔๑	// ๔/๑๔	// เป็น/กว่า/นั้น	//	ซึ่งเป็น/กว่า/นั้น ก็/คือ/ว่า
๔๒	// ๘/๑๓/๑๔/๒๑	// นิกาย/และ/หรือ/อะ/ภาษา/ที่	//	นิกาย/เป็น/อะไร/และ/ว่า/หรือ/คำว่า/อะ/เป็น/ภาษา/ที่
๔๓	// ๓/๔/๑๒/๑๘	// ก็มี/จะ/แก้/นี่/อีก/นึก/ถึง	//	ก็มี/อย่าง/นี้/จะ/ได้/แก้/นั่น/อีก/นึก/ไปถึง
๔๔	// (จล.) ๑๐/๔/๓/๒	// สร้าง/ก็คือ/ด้าน/การ/บวช/นี้ จึง/เป็นการ	//	ที่จะ/สร้าง/ของมัน/ก็คือ/ทาง/จึง/เรียกว่า/การ/บวช/มัน
๔๕	// (จล.) ๑๕/๒	// รู้/จัก/อย่าง/นี้	//	แล้วก็/รู้จัก/อย่าง/นี้
๔๖	// ๒/๕/๑๔	// มี/จึง/ก็/ควร	//	คือ/มี/เรา/จึง/ก็
๔๗	// ๓/๖/๗	// เอา/คุณ/เสีย/ของ/โลก	//	ถึง/คุณ/เสีย/เป็น/ของ/โลก ของ/คน ของ
๔๗	// ๑๐/๑๑	// แล้ว เรื่อง...ก็/เลย...เรื่อง/การ/นั้น	//	เรื่อง...มัน...การ/นั้น/นะ/มัน
๔๗	// (จล.) ๗/๒/๑	// วัตถุ เอา/ขึ้น/ต่ำ/ขึ้น/ต้น/ไป เป็น	//	วัตถุ/มาก/ขึ้น เอา/ต่ำ/ๆ/คือ/ไป เรียกว่า/เป็น
๔๘	// ๕/๔/๑๒	// นี้/ถ้า/ฝรั่ง:	//	นั้น/แต่/ถ้า/พวก/ฝรั่ง ที่/เป็น/ไป/สูง/ถึง/สมัย/นี้:

หน้า	บรรทัด	ส่วนในหนังสือ	คำพูดในเทป
๔๘	// ๑๒	// พวกที่มีการศึกษาสูงสุดของสมัยนี้ พวก	// พวก
๔๘	// ๓/๑๒	// แม้นเนื้อ...กามา...ทิพย์./เป็นสงบ	// เนื้อ...ก็ตามใจ กามา...ทิพย์/เป็นความสงบ
๔๘	// ๔/๑๓/๑๖/๑๗	// แม้ที่/ก็ให้/ต่างกัน/เรา...เป็นอย่าง	// ก็/ก็/ต่างกัน/อยู่/นี่/เรา...อย่าง
๔๘	// (จล.) ๕/๔	// ดูเถอะ ฟังดูซิ/st. ถือว่า...ปรุง...ให้ดี	// ฟังดูที่เขาพูด./st. นั้นว่า...ปรุงทาง...ให้ดี แล้วก็
๕๐	// ๓	// เรื่องศาสนา เรื่องวัฒนธรรม	// เรื่องวัฒนธรรม เรื่องศาสนา
๕๐	// ๖/๗/๘	// เพียงชนบธรรมเนียม/ลงไป/ที่มี	// เพียงเรื่อง/ลงเสีย/ที่ยังมี
๕๐	// ๑๒/๑๘	// สวรรค์เป็น/ทาง	// สวรรค์ว่าเป็น/ตาม
๕๐	// ๑๙	// จนถึง...นั้นยัง...มันยิ่ง...แล้วก็	// ถึง...นั้นมันยิ่ง...มัน...เขา
๕๐	// (จล.) ๒/๑	// เอง...ด้วย/สวรรค์	// นี้...หรือ/สวรรค์, ปราบถนอมนิพพาน
๕๑	// ๒/๖/๒๓	// นิพพานของเขา/ทวน...แดน/หมาย คือ	// ไป/ทวนเป็นเรื่อง...เรื่อง/หมายเหมือนกัน คือ
๕๒	// ๒/๑๐/๑๒	// ยอดสุด/ที่ว่าเรา/ภู:	// ยอดสุด สุดยอด/เรา/ภู: เขาส่วนอย่างนั้น
๕๒	// (จล.) ๗/๖	// ก็เป็น/เสียงไป	// ก็เป็นเรื่อง/เสียงไป/ในทาง
๕๓	// ๒/๓/๗	// ในที่นี้/รุนแรง/คือเป็นเรื่อง	// ผม/มีอะไรรุนแรง/มันเป็นเรื่องทาง
๕๓	// (จล.) ๕/๔/๓	// จะ/ที่/เย็น/อุณหภูมิมีน้อยกว่า	// จะพูด/มัน/มันน้อยกว่าอุณหภูมิ
๕๔	// ๑๒/๑๗/๑๘	// นั้นเป็นเรื่อง/เรียกว่า/ส่วนคำว่า	// นั้นเป็น/ว่า/ส่วน
๕๕	// ๒/๓/๔	// แต่ที่เป็น/ที่/ครั้ง...ถึงที่เป็นจิต/เรียงไป	// แต่/ครั้ง...มาถึงจิต/ไป
๕๕	// ๖/๗	// พุทธศาสนา/๒ คำ	// ศาสนา/๒ คำนี้
๕๕	// ๑๒ (จล.)	// คำในเทปว่า 'ที่นี้ก็มีคนเข้าใจผิด	// นี้เป็นเรื่องในพระคัมภีร์ 'ไม่ใช่ผมไปเห็นมา : มันมี'
๕๕	// (จล.) ๑๑/๑๐/๖/๕	// กันใน/ราวต่าง/มีจิต/ฝึก'	// ใน/ต่าง/จะมีจิต/ฝึก' อะไรทำนองนี้ '
๕๕	// (จล.) ๕	// ว่าไปคิด ไปนึกได้นั้น	// ว่าจิตใจไปคิด ไปนึกได้ ฉะนั้น
๕๖	// ๒/๗/๑๘/๒๑	// จะเอา/ขึ้นในโลก/ถือไป/ก็ต้อง	// หึงออกไป จะเอา/ขึ้น/เขาถือไป/ก็จะต้อง
๕๖	// (จล.) ๕	// แต่ที่สุด/โง่งไป/ใน...กาย	// ไอ้อย่างนั้นมันที่สุดโง่งมา...กาย คืออาการมถ์
๕๗	// ๔/๗	// การ...นั้น/ก็ได้ คือ...และจะ	// ฉะนั้นการ...แบบนี้มัน/แต่ละคือ...เขาจะ
๕๗	// ๑๐/๑๑/๑๔	// ปรับให้เป็นบาป/แต่งอะไร/เป็นตัว	// เป็นสัตว์บาป/แล้วแต่งอะไร/คือตัว
๕๘	// ๘/๑๐/๑๒/๑๓/๑๔	// เล่า/ก็/ที่ว่า/งานใน/ผู้ชาย	// มันก็/ถึงว่า/ก็เรียกว่า/งาน/ไอ้ที่ผู้ชาย
๕๘	// ๑๕/๑๖/๑๗	// มากขึ้นๆ แบบ/อะไร/มาก/นี้/มาก	// ามากขึ้นๆ ให้มีอะไร/มาก/ให้/มาก
๕๙	// ๓/๔/๑๒/๑๔	// นี้ก็เพราะเขา/ขึ้นใน/ก็/หรือเอา	// เขา/ขึ้นมาใน/ก็จะยิ่ง/แล้วเอา
๕๙	// (จล.) ๗/๔/๑	// ไม่ใช่/แล้วควร/ยังจะ	// ไม่ได้หมายความว่า/แล้วคุณ/มันมักจะ
๖๐	// ๓/๖/๑๓	// ักตือ/คู่กับ/จึงใช้	// ักตืออะไร/คู่กัน/อยู่กับ/จำไว้

— ๔ —

๖๒	// ๘	// กับสิ่ง	// ในสิ่ง
๖๓	// ๒/๕/๑๔	// จะได้/ไม่/คือ	// และจะได้/ไม่ใช่/มีความ
๖๔	// ๒/๖/๗/๑๐	// ทาง/อะไร/หมายเลย./อ้อม	// อีกทาง/อะไร/ได้/หมายไปเหมือนกัน/ที่อ้อม
๖๔	// ๑๔/๑๖/๑๙	// สบายดี/แม้มัน...มันก็/ควรจะ	// สบาย/มัน...มันก็/เราคงจะ
๖๔-๖๕	//	// หน้า ๖๔ บรรทัดสุดท้าย ถึงหน้า ๖๕ บรรทัดที่ ๕ คือจบย่อหน้าบน, คำพูดในเทปว่า คือในรูปของภาษาลาตินก็แปลอย่างเดียวกันว่า สิ่งที่ดีที่สุด ความดีที่สูงสุด Summum Bonum, แล้วขยายความออกไปว่า ที่มนุษย์ควรจะ ได้รับ, แล้วก็ขยายความออกไปว่า ในชีวิตนี้ : The utmost goodness ความดีที่สุด, that man can get ซึ่งมนุษย์ควรจะ ได้รับ, in this very life, ดูซิใส่เข้าไปทั้ง this ทั้ง very, ในชีวิตนี้ : นั่นคือ Summum Bonum. นี่เป็นบทนิยามกลางๆที่กว้างไปหมด แล้วมันก็ไม่มีปัญหาอยู่ตรงที่ว่า สิ่งนั้นคืออะไรๆ	

หน้า // บรรทัด // ส่วนนวนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

๖๕ // ๖/๗/๘/๙/๑๐/๑๑/๑๒/๒๐/๑๑

// นี่เรา...ทั่วไป คือ/เอาหลัก/กล่าวคือ...เขาไป/จนในที่สุด/สุข/love./ถึงแม่/sake.

// ที่นี้เรา...ก่อน โดยหลักพื้นฐาน คือทั่วไป ก็/ถือเอาตามหลัก/คือ...เขาได้/แล้วในที่สุด ปัจจุบันนี้/สุข พุดอย่างกำปั้นทุบดินเลย/love. ไม่มีเขา ไม่มีเรา. นี่คุณลองจำไว้ให้ดีๆ มันเป็นเรื่องที่น่าสนใจเพียงไร. แม่ในหลักจริยธรรมสากล ยังไม่ใช่เรื่องในทางศาสนา./แต่ถึงแม่/sake. หน้าเพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ นี้เรียกว่าหน้าที่บริสุทธิ์.

๖๕ // บรรทัดที่ ๑๒-๑๕ คือตั้งแต่คำว่า 'นี่แหละคือ...ถึง...ที่น่าสนใจเพียงไร.' เป็นคำเติมเข้ามา. ไม่มีในเทพ.

๖๖ // ๔/๕/๖/๗/๘/๑๓/๑๕/๑๖/๑๗/๑๘/๑๙/๒๓

// ess: นี้ ให้/ทั่วไปก็ได้...คือ เอา...สะอาด/อันแท้จริง/จึงจะเรียกว่า/จะเง้อ/หยุดความทิวทางวิญญาณได้. ความทิวทางวิญญาณนั้น หยุดได้/ที่ยังกิน...หิว/นั้น/ความสุข/เข้าใจ/ก็คือ...ต้อง. นี่เป็น/ต้องการ

// ess ให้/ทั่วไปก็ได้. ก็ได้...เราเอา...ที่สะอาดและ/ทางแท้จริง อยู่อย่างแท้จริง/จึงจะเป็น/แห่งที่หยุดความทิวได้ ความทิวทางวิญญาณนะหยุดได้/ที่ยังกิน...หิว/อย่างนี้/ความสุข/หรือ(=ดอก)/จะเข้าใจ/นี่คือ...ต้อง เป็น/แล้วก็ต้องการ

๖๗ // ๓/๑๐/๑๕/๑๖/๑๗/๑๘/๒๓

// จงฟังให้ดี : และ/ก็คือ/พร่อง/ที่เรียก/ยึดถือ...วิญญาณอยู่/เป็นระดับ/รู้ว่า

// ต้องฟังให้ดี และ/เรา ก็คือ/ยังพร่อง/ที่เรียกกัน/มีความยึดถือ...ทางวิญญาณอยู่ตั้ง/เป็นระดับที่/รู้ความที่

๖๘ // ๓/๕/๘ // หรือ...นิดเดียว/ขอให้เรา/เราพูด...ก็พูด // หรือความ...เล็กๆ/ถ้าเรา/พูด...อย่างที่เราพูด

๖๙ // ๔/๙/๑๑/๑๔/๑๘ // คือปฏิบัติ/ที่แล้วก็ทำไป/หน้าที่/ที่สุด/เทวดา

// ปฏิบัติ/ที่มัน/ก็ทำไป ที่นี้/ทำหน้าที่/ที่สุด/ก็/ เทวดา ถึงอะไร

๗๐ // ๕/๑๗/๒๑ // ถ้าเรา/แต่ว่า/ใน/พวก // ถ้าเรา/เป็นผู้/แต่ว่า/เช่นพวก

๗๑ // ๓/๗/๙/๑๐/๑๑/๑๔/๑๖/๑๘/๑๙/๒๐

// ก็มัน...ท:ของ/มีสภาพ/กาล/ในศาสนา/ดู...แม่ทาง/กล่าวไว้ว่า/ที่ถูก/กระทำ

// คือ...ทนี่:/เรียก/คำว่า ไกวัลย์ แปลว่าทั้งหมด มีสภาพ/กาล เขาเรียกว่าไกวัลย์/สำหรับศาสนา/กันดู...แม่/แต่ทาง/ว่า/ถูก/จนกระทั่ง/กล่าวแก่แม่

๗๒ // ๓/๕/๗/๑๔/๑๗/๑๘/๑๙/๒๑

// แล้ว/อย่างเป็นสุข/ในวง...วงจำกัด/นี้/ทั่ว/ใช้กัน/อะไร/ต่อไป/รณรงค์ว่า/นิพพาน. ...ถูกเรียกว่า

// เหมือนกัน/เป็นผล/ใน...ในวงจำกัด/ทั่วๆ/ใช้อยู่/อะไร/ก็มี/อีกต่อไป/รณรงค์...ว่า

๗๓ // ๒/๔/๗/๑๓/๑๔/๒๒

// เสีย...ว่า...ได้/แต่แล้ว/ก็ถูก/พิสูจน์ว่า/ที่เรา/คือคน/สุข ความ/นั้นคือ

// ไป...เป็นของว่า...ไป/ต่อมา/ถูก/พิสูจน์ว่า/ยังไม่/สูงสุด/ที่/เพราะคน/สุข หรือความ/นั้นคือคน

๗๔ // ๒/๕/๖/๗/๘/๙/๑๐/๑๑/๑๓/๑๔/๑๖/๑๗/๒๑/๒๔

// พระเจ้าจะ/ใครก็ได้: นี้/พูด/เด็ก/จิตใจ/พูดไว้/ที่ก่อน/แก่เด็กๆว่า...ให้/น่ากลัว/เมื่อ/ถ้ารัก/อะไร/หนึ่ง/มีความรัก/เอียด/นี้ถ้า/ถูกแล้ว/ก็มี/ทางคำนึง/

// และพระเจ้าจะ/คนนั้น/ลงโทษ/คนนี้: นี้/เขา/พูด/เด็กๆ/จิตใจ/ในใจ/ต้อง/พูดไว้/ที่ก่อน สำหรับ/เด็กๆให้...และ/ให้/น่ากลัว คือว่า/และ/ให้/น่ารัก ถ้ารัก/ว่าอะไร/นี่/ที่อะไร/รัก/เอียด/อัน/ที่นี้/ถ้า/ถูกแล้ว/ก็มี/ทางการคำนึง

๗๕ // ๒/๔/๕/๖/๗/๘/๑๐/๑๑/๑๒/๑๕/๑๖/๑๗/๑๘/๒๐/๒๑ // อามา/เกิดขึ้น/ไม่/อยาก/ให้/มา/เหมือน/กับ/ศาสนา... มีอะไร... มา ยัน... ได้/ก็/ได้./เพราะว่า/เช่น/หลัก...ต่างๆ/ในโลก/ก็/สามารถ/จะ/ให้/เข้ากัน/ไม่ได้/พูด/ให้/จริงๆ/ที่/เห็น/ราวของ...พูด/กัน/ทาง/เรื่อง/ที่/ลึก...พูด/กัน/จน/ต้อง/พูด/อย่าง/ที่/เรียกว่า/ภายใต้...ต้อง/มีอะไร/กัน/เลย.

// มัน/อามา/เกลียด/ซึ่ง/ไม่/อยาก/ให้/มาเป็น/ศาสนา...ไม่/ให้/มา...มา/ยัน/ยัน...ได้./ว่า/โอ้/หลัก...ใน/โลก/ต่างๆ/มัน/ก็/อาจจะ/ไม่/ให้/มัน/เข้ากัน/ได้/พูด/จน/ใจ/จริง/เห็น/ทาง...ทาง/ลึก...พูด/ให้/เรื่อง/ใน...ต้อง/กัน.

๗๖ // ๒/(จล.) → ๒/๕ // ชั้น/ลึก...จะ/เป็น/เสีย/มาก./สอน // ชั้น/ลึก...จะ/เป็น/เพียง/จะ/ถูก/กว่า./สอน/เรื่อง

๗๗ // ๕/๘/(จล.) → ๑/๓/๔ // พวก/ที่ได้/จน/ที่/พัก/อยู่/เห็น...อัน // จะ/นั้น/พวก/ที่เรา/ได้/มา/จน/ซึ่ง/ห้อง/ผม/ผม/เห็น...เต็ม

๗๘ // ๔/(จล.) → ๘/๑๐ // หรือ/อะไร/สิ่ง/ที่มี...สูงสุด/ที่จะ...พว่า/คือ/ที่ว่า 'ทุก // หรือ/มัน/มี...สูงสุด/แล้ว/ที่...หรือ/พว่า/นะ 'ทุก

๗๙ // ๘/๙/๑๐/๑๔ // ว่า/พระเจ้า/มีอะไร...พูด/ก็คือ/ไม่...นี่/คือ/ที่/คุ้ม/ถึง/ได้ // ว่า/มีพระเจ้า...ก็/พูด/ก็/ไม่...นี่/แล้ว/ก็/คุ้ม/โหล่น/ถึง/ได้

หน้า // บรรทัด // ลำนวนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

— ๕ —

- ๘๐ // ๔/๑๐ // วันนี้ ล่า...จะได้/ศาสนา ของลัทธิศาสนา หรือของ // ล่า...ในวันนี้จะได้/ทางศาสนา ทาง
- ๘๑ // ๕/๖/๑๒/๑๓/๑๕/๑๖/๑๙/๒๐/๒๑
// หรือทาง/ต่อมา/กล่าวคือระบอบ/ทาง* ไปสิ้น/ที่นี้/ฯลฯ/เพียง...ก็จะสนใจกับ/ที่ไป/หรือ
// คือทาง/มากต่อมา/ระบอบ/ทาง*/เดี๋ยวนี้/เป็นต้น/หรือเพียง...มันก็จะสนใจใน/นี้ไป/หรือต่อ
- ๘๒ // ๗/๑๐/๑๑/๑๒/๑๓/๒๒/๒๔
// ยังคง/ทางทุกคน/คิดดู/แต่ตาม/เป็น/มันมี/มันจึง // ยังตาม/ทาง/นี้/คิดดู/มันตาม/อยู่ใน/มี/มัน
- ๘๓ // ๘/๑๖ // หรือปฏิบัติ/และจะ // รูปปฏิบัติ/หรือ
- ๘๔ // ๖ // อย่างถูก // แล้วก็อย่างถูก
- ๘๕ // ๕/๑๖ // เขามี...ก็เป็นที่ไปถึงนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางได้โดย // เขามี...มันก็เป็น/ถึงนิพพาน หรือปลายทางได้
- ๘๖ // ๙/๑๐/๑๑/๑๒/๑๖/๒๑
// อากาหราน่า/นี้/เข้าในระดับโคมา/ลิม อย่าลิม/ครั้งสุดท้ายแล้วยังบอกว่า...ไม่รู้/แต่ขณะไม่มีใครรู้ว่านิพพาน...ก็เลย...มันก็เป็น
// อะไรน่า/นี้/แหละ/ที่ว่าเข้าในระดับโคมา หรืออะไรอย่างนี้/ลิม/ดวงสุดท้ายแล้ว ว่า...ยังไม่รู้/แต่ถ้ามาถึงสมัยที่มันไม่รู้ว่ามี
นิพพาน...ก็...นี่ก็เป็น
- ๘๗ // ๕/๗ // พิเศษ/พอมมา // ชั้นพิเศษ/พอมมาถึง
- ๘๘ // ๙ (จล.) // สำหรับ // แล้วสำหรับ
- ๘๙ // ๕/๖/๑๑/๑๓/๑๔/๒๑
// ต้องมี/ในที่สุดก็ถึง/อริยะ หรือ/เสริฐ. คำ/แล้วแต่ความมันจะแวดล้อมที่ต้องการ หรือในที่นั้นๆจะควร/อย่างนี้ก็คือพระ
พุทธองค์บวชคน พระองค์บวชคนในยุคที่แรกๆ
// ในที่สุดก็มี/มันก็ถึง/อริยะ คือ/เสริฐ. เพราะคำ/ตาม contact ที่มันต้องการ หรือแวดล้อมอยู่ว่าจะ/นี่คือการบวชคน
พระพุทธเจ้าบวชคนที่แรก
- ๙๐ // ๓/๕/๖/๗/๑๓/๑๔/๒๔
// แรกไป/คือคำที่พระ/สมัยโน้นไปประกาศศาสนา ก็ว่าไป/ความปลอด/ซึ่งเป็น/ทำที่/แต่เพียง
// แรกออกไป/พระ/ไปประกาศพระศาสนา นี่ก็เพื่อ/เพื่อความปลอด/ก็คือ/ทำการ/แต่
- ๙๑ // ๒/๓/๗/๙/๑๓/๑๗/๑๘/๑๙/๒๑
// เพียงอย่าง/นั้นๆ/หมายเอา/เป็นตัว/หนึ่ง/ได้อีก จะมองดู/ในคัมภีร์พุทธศาสนา/เขาศึกษา/ก็มีชนิด...แต่มีมาก
// อย่าง/นั้น/จะหมายถึง/เป็น/หนึ่ง/เท่านั้น/แหละ/ได้ถึงว่าเราจะมองดูมัน/ในคัมภีร์ศาสนา พุทธศาสนาหรือศาสนา/จะนั่น/เขาศึกษา/
ชนิด...อยู่
- ๙๒ // ๓/๑๔/๑๕/๑๖/๑๙/๒๑
// ยิงเรียนก็ยิง/แห่ง...หรือ/คือ/องค์/ก็ยอม...นั่น/ก็ต้อง...แล้วจิตใจจะ...เปลี่ยนเป็น
// ก็ยิง/แห่งความสิ้น...รู้/รู้/เจ้า/มันก็...นั่นมัน/มันกระ...นี่มันก็...ในที่มันก็เป็น
- ๙๓ // ๓/๔/๑๐ // เต็ม/ทั่ว/นิสิต // เต็ม/ทั่ว/ทั้ง/ของนิสิต
- ๙๔ // ๒/๑๕/๑๖/๒๐/๒๑/๒๓
// ซึ่งที่/อย่าง/ไปทาง...ถ้าเอา/ที่/แท้ใน/ขอให้/ของคน
// ทั้งที่/เรื่อง/ไปกันทาง...แต่ถ้าเอา/ที่/แท้ของ/ช่วย/หรือคน
- ๙๕ // ๓/๔/๕/๖/๒๓
// เป็นปัญญา...อย่าง/ถึงอยู่...มีเจตนา/หรือเอา/เรียกว่า/เพราะยังไม่รู้จริง ยังเป็น
// แต่เป็นปัญญา...ของ/ถึง...หรือมีเจตนา/หรือเพื่อเอา/คือ/มันยังไม่รู้จริง มัน
- ๙๕ // ๘ - ๙ // คำในเทพว่า "เห็นอยู่ในภายในด้วยตนเอง ตรงกับคำว่า intuitive intuitive เข้าไปอีก, intuition เป็นคุณสมบัติของ intuitive ประกอบ wisdom เพื่อรับประกัน หรือเพื่อประกันไม่ให้มันเข้าใจ."

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเทป

- ๙๖ // ๒/๔/๑๐/๑๑/๑๔/๒๐
 // ลองจำ...ถูก/เรียก/ลา/ชลาต/กลุ่มที่/โปรด...ทำเล่นๆ
 // จำ...หรือถูก/เราเรียก/ไปลา/ชชลาต/คือว่ากลุ่มที่/นี่...เล่นๆ ทำเล่น
- ๙๗ // ๒/๓/๕/๖ // ยังถูก/เป็น...ทางวิญ/ที่มี/แล้วมีไว้ // หรือว่า ยังถูก/มันเป็น...ของวิญ/ที่ยังมี/มีไว้

— ๖ —

- ๙๘ // ๔ // เข้านี้ // สำหรับพวกเรา
- ๙๙ // ๕/๗/๙/๑๑
 // กันไว้...อย่างนั้นๆ/รู้สึกได้เพียงเท่าไร/เขยิบระดับ/ในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ ทุกคนต่าง...ตนาๆ
 // กัน...เป็นอย่างนั้น/รู้สึกว่าเป็นความจริงอย่างไร/ระดับ/แต่เดี๋ยวนี้ ทุกคน...ตนเอง
- ๑๐๐ // ๒/๘ // ชื่อน้อยาลิมว่าสัตว์/ว่าไว้ว่า // สัตว์/ว่า
- ๑๐๑ // ๑๒/๒๓ // ทุกที่/ทำนองนี้...ลำบาก // ทุกที่คือ/เหล่านี้ มัน...ยากลำบาก
- ๑๐๒ // ๒/๘/๑๑/๑๒/๑๔/๑๕/๑๖/๒๒-๒๓
 // อะไร...จน/มันมาก/พอจะมี/เป็นหัว/เป็นต้น/ที่อยู่...สุดสำหรับคน/ในระดับเป็นพ่อเป็นแม่เขามันก็ต้องได้แก่สิ่งที่ไปตรง
 ช้าม/คงจะเหลือ...ความหวัง...แล้วได้
 // การอะไร...หรือ/มันมีมาก/แล้วก็มี/แล้วเป็นหัว/อะไร/ที่มีอยู่...สุด/มันก็ต้องเป็นสิ่งตรงกันข้าม/มันคงจะ...ความหวังเท่านั้น...ได้
- ๑๐๓ // ๓/๘/๙/๑๓/๑๔/๑๖/๑๘/๑๙/๒๒
 // ถือศาสนาว่า/ที่ว่ามานี้...แรกๆ/แม่เป็น/ในเทือกเดียวกัน/เคยโบราณหรือถึงสมัยนี้/คราวหนึ่งมีผู้ทูลต่อ...คือทำ/ทั้งหมดนี้
 เป็นเรื่องชี้ความเป็นมา ซึ่ง/ตามปกติอย่างนี้/หรือ
 // ว่า/นี่...แรกเกิดขึ้น/แม่จะเป็น/ใน/เคย/มีผู้ทูล...นี่คือทำ/นี่เป็นระดับๆอยู่อย่างนี้ ที่/ตามปกติ/หรือภูมิชั้น
- ๑๐๔ // ๖/๙/๑๐/๑๒/๑๕/๑๖/๑๘
 // โลก...ยังไม่มี/ถัดมาก็เป็น...ที่หวัง/รวมทั้ง/เป็นรูปธรรม/ได้มา...ชั้น/ไปบูชา // โลก. เป็น ๔ ภูมิ; ภูมิแปลว่าชั้น แปลว่า
 แผ่นดิน/ยังไม่มีเรื่อง/แล้วก็...มนุษย์ธรรมดาหวัง/และรวมทั้ง/คือเป็นรูปธรรม เรียกว่ามีรูป/ได้เกิดมา...อันดับ/ว่าไปบูชา
- ๑๐๕ // ๔/๕/๖/๗/๙/๑๑/๑๒/๑๗/๑๘
 // ตายไป/ต่อตายแล้ว/ตายไป/ที่ไหน/แล้วนั้นเป็นเรื่อง/ที่เรากิจอาจ/จึงหมาย/ไปทาง...ซึ่งลุ่ม...ได้เหมือนกัน/ในบาง...อยู่ใน
 // ตายไปเกิด/แล้วก็ต่อตายแล้ว/ไปเสียทั้งนั้น/แล้วตายไป/อะไรอื่นที่ไหน/แล้วนั้น/ที่เรา/ก็หมาย/ไปไหนทาง...แล้วก็ลุ่ม...เหมือน
 กัน ลุ่มหลงอย่างกับลุ่มหลงกันได้เหมือนกัน ในระดับ/นั้นแหละ ในบาง...อยู่กับ
- ๑๐๖ // ๑๐/๑๒/๑๓/๑๘/๒๒
 // จิตนี้/ฝันอยาก/ก็แสวง/ก็มี/แวดล้อมช่วย เมื่อนั้น
 // นี้ ก็คือจิตนี้/ฝัน/หรืออะไรก็แสวง/มันก็มี/ช่วยแวดล้อม มัน
- ๑๐๗ // ๒/๕/๖/๘/๙/๑๑/๑๕/๑๖
 // เดือน/คน/ยังมี/สงสัย ก็เป็น/ใหญ่เป็น/ทั้งนั้น/อยู่ตาม/หลัก
 // หรือว่า เดือน/คนคน/ก็ได้ ยังมี/สงสัยหรือก มัน/ใหญ่เป็นเรื่อง/ภูมิทั้งนั้น/ตาม/หลักสำคัญ
- ๑๐๘ // ๔/๗/๙/๑๖/๑๙/๒๐
 // ตัวแล้ว/จนทำ/นี่ก็/ยิ่งร้าย/นี่เป็น/ยิ่งดี
 // ตัวไป ปลื้ยกาย/ที่ท่า/มันก็/ก็ยิ่งร้าย/มันเป็น/ก็ยิ่งดี
- ๑๐๙ // ๔/๑๕/๑๖ // ทำให้/ไม่หวัง...อยู่/นี่เป็น // มันทำให้/คือไม่หวัง...มันอยู่/นี่คือ
- ๑๑๐ // ๖/๗/๘/๙/๑๗/๑๙
 // เราเท่าๆ/ถึงอย่างนั้น...ก็เพราะ/ก็เพราะ/นอนก็/จนอยู่/ก็ไม่
 // เราอย่างนี้...เพราะ/เพราะ/เลย นอนก็/ไปจนอยู่/ไม่

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเทป

๑๑๑ // ๖/๗/๘/๑๒/๑๓/๑๘/๒๑

// ก็เกิด/ก็ได้/ที่นี้อยาก/อยู่./ด้วยอาการอย่างนี้ จึงว่า/จะไป...มีรูป...นี่ก็/ก็เป็นพวกกลุ่มหลง

// ก็ได้เกิด/ก็/ที่นี้/อยู่นั้น./จะนั้น/ที่จะไป...มีรูปเฉยๆ...นี่ก็/เป็นพวกกลุ่มหลงทั้งนั้น

๑๑๒ // ๕/๖/๗-๘/๙/๑๐/๑๔/๑๕/๑๖/๑๗/๑๙/๒๐

// จะหมายเอาคนในยุค/อรุณปานกันอีก/เป็นบรมธรรมในระดับสูงสุด/สำหรับคน/นั้นชีวิต ตอน/ได้สึก/ไปแล้ว/ของเรา/แหละ เตี้ยวนี้/วาดสวรรค์ก็...ก็/เป็น/สวรรค์อยู่

// จะเอาคนยุค/เรื่องอรุณปานกันไป/ของโลกุตตรธรรม ในระดับสูงสุด/คน/หนึ่งชีวิต/ได้บ้าง/ไป/ของเราจะ/และเตี้ยวนี้/สวรรค์...เป็น/สวรรค์ก็อยู่

๑๑๓ // ๓/๖/๗/๙/๑๑/๑๔/๑๘/๒๑

// อย่างไร ใน...ใจ. คือ/ก็เป็น...เป็นนิพพานชั่วขณะ เป็น/เหมาะ ก็ยังดี/ให้ระวัง/ที่ว่ามานี้/เพราะเรื่อง...หรือ/นั่นคือ/ใช้กัน

// โดย...ใจ./มันเป็น...นิพพานชั่วขณะ/เหมาะ./ระวัง/นี้/เรื่อง...หรือเครื่อง/นั่นก็คือ/ใช้บันทึก

๑๑๔ // ๓/๑๑/๑๓/๑๕/๒๒

// การจมน้ำ/ชนิดหนึ่งคือ...มันเป็น/ๆเรื่อยๆ/เป็นที่/วนทำอยู่...วัฏฏะ

// จมน้ำ/อีกชนิดหนึ่ง แต่...คือว่ามันเป็น/ๆเรื่อยๆ/เป็นเครื่อง/วนอยู่...นั่นวัฏฏะ

๑๑๕ // ๖/๗/๘/๙/๑๐/๑๕/๑๖/๑๗/๒๑

// เรียกว่า...เปรียบได้/เหมือนการ/ต่อจากนี้ ว่ายเข้าไปอีก ว่ายเข้าไปอีกแล้ว นั่น/ที่ว่ามานี้...เป็น/แท้...แท้/ซึ่งจะ/มีระดับ

// เรียกเปรียบเหมือนกับพระ.../การ/ว่ายเข้าไปอีก/เสียแล้วมัน/นี้...นี่เป็น/แท้ๆ...แท้ๆ/ซึ่งเราจะ/มา

๑๑๖ // ๗/๘/๑๗/๑๘/๒๔ // ที่บันทึกภาพ/เอา/เสร็จ/ตอนปิด...ได้มา/ลง // นี่บันทึก/ดูเอง/มีเสร็จ/ปิด...บวชมา/ลงไป

— ๗ —

๑๑๗ // ๘/๑๑/๑๓/๑๔

// ก็เพราะ/อาทิเช่น...ก็ตาม ตกลงถึงสมัยนี้/ทำสิ่งต่างๆ/อัน

// ก็เป็นเพราะ/เช่น...ก็ตาม/สิ่งต่างๆ/ทำสิ่งต่างๆ/ซึ่ง

๑๑๘ // ๑๑ // คนเราลงไม่รู้ // ไม่รู้

๑๑๙ // ๒/๗/๘/๑๑/๑๓/๑๔/๑๘/๒๒/๒๓

// จุดมคติอันนี้/ตามทางของวัตถุ/ทางวัตถุ/ทั้งนั้น/คือที่วิญญาณจะรอดไป: ไม่มีสิ่งซึ่งทำให้...รอดไป...ชาตาน/นี้. ที่ว่า...ได้นั้น/ถ้าไปพูด/เหมือนสัตว์...ซึ่งมัน/มีการ...มีอาหารกิน ไม่ตาย เพียงแค่นั้น.

// และจุดมคติอันนี้/แล้วก็ตามทางของวัตถุ/ด้วย/วัตถุ/เท่านั้น/คือที่...รอดออกไป...ชาตาน เป็น/นี้ไม่มี. แต่ว่า...ได้นั้น จริง/ถ้าจะพูด/หมายถึงสัตว์...เมื่อ/นี้ก็มีการ...มีกิน ไม่ตาย มีอาหารกิน.

๑๒๐ // ๔/๗/๘/๒๐

// งอกงาม/อย่างมนุษย์ ที่มี...ก็ควร/ใจสูง/คือส่วนที่เป็น...ขมขี้

// งอก/แล้วก็อย่างมนุษย์ที่มี...ก็ต้อง/ใจสูงนี้/คือ...ซึ่งขมขี้

๑๒๑ // ๒/๔/๑๔/๒๒ // การกระทำเพื่อ/เพื่อกระทำ/ในที่นี้...เพราะ/นั่นเป็น // การ/เพื่อ/แล้ว...ซึ่ง/นั่นคือ

๑๒๒ // ๔/๖/๘/๑๐/๑๒/๑๓/๒๒

// กรม. นี่ก็แปลว่าเด็กๆ/พร้อมทั้งสิ่ง...ทางวัตถุ/มีมาก/เรื่องของ/เรื่องทาง/ของกัน/ปรัชญา. แขนงปรัชญานี้/ก็ยิ่ง

// กรมนี้ ก็แปลว่าเด็กๆ/ก็/แล้ว/ก็สิ่ง...วัตถุ/มาก/เรื่อง/ทาง/แก่กัน/ปรัชญา แขนงปรัชญา แต่ก็

๑๒๓ // ๒/๓/๖/๘/๑๐/๑๑/๑๔/๒๐

// คือเป็น...ในที่สุดก็ลากเอาปรัชญานั้น/แหละ/ทางวัตถุ/แต่เด็ก/ท้องเรื่องของ/มาในโลก/ลิมตา...เด็กๆ/นี้จะ...ต้อง/ได้เหมือนฝรั่ง // และเป็น...ก็ลากเอาปรัชญานั้น/แหละ/ในที่สุด/ของวัตถุ/แต่เด็กๆ/อะไรนี้ ท่องเรื่อง/มา/เรียกว่าลิมตา...ให้เด็กๆ/นี้มัน...มันก็/ฝรั่งได้

- หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเทพ
- ๑๒๔ // ๖/๑๗/๒๐ // เด็กฝรั่ง/ล้อครู/ได้มี // ยกตัวอย่างเช่น เด็กฝรั่ง/คือล้อครู/ได้มีมา
- ๑๒๕ // ๑๑/๑๖/๑๗/๒๐/๒๒/๒๔
// จะต้อง...อย่างนั้น/คือบิดา/เป็นพระ/ครู/นั่นคือความเป็น/ถอยสูงไปถึง
// ที่จะต้อง...อย่างนี้/บิดา/คือพระ/ครู/บา/นับถือ/แล้วข้างหลังถอยลงไปถึง
- ๑๒๖ // ๑๑/๑๒/๑๔/๑๘/๒๒-๒๓
// เจอ/ว่าเด็กๆ/สิ่งที่เรา/สรุป/ดูเอาเถะอย่างแรกนั่นคือ
// ได้เจอ/ว่าเด็กๆ/เด็ก/สิ่งที่/สรุปความ/อีกทางหนึ่งคือ
- ๑๒๗ // ๒/๕/๗/๘/๑๗/๑๘/๒๐/๒๒
// เมื่อทั้ง ๒/เป็นเสรี/ญาณ หา...คนละ/มนุษย์ หรือของอารยชน ของพระอริยเจ้า ก็อย่างหนึ่ง/หนึ่ง./พุทธ...บ้างก็/ตอนก่อ/
เอาความสุขทาง/มาแล้ว
// นี่ ๒/เสรี/ญาณเหมือนกัน หา...วิญญานคนละ/มนุษย์/หนึ่ง วิญญานของพระอริยเจ้าก็อีกอย่างหนึ่ง./ซึ่งพุทธ...บ้างนี้/
ก่อ/เอา/มาแล้วตั้งแต่
- ๑๒๘ // ๒/๔/๑๑/๑๘
// เป็นอิสระภาพอย่าง/อยู่ไม่ได้/ธาระ/อย่างที่เขาว่า นี่ก็...ก่อน
// อิสระของ/ในโลกไม่ได้./ธาร/แบ่งชื่อกันอย่างนี้ ก็...ชื่อ
- ๑๒๙ // ๒/๑๘/๒๑ // เพียง/ได้ดู/แล้วมา...เชียร์ // เพียงเรื่อง/ไปดู/มา...เชียร์ เพราะ
- ๑๓๐ // ๕/๖/๗/๑๐/๑๑/๑๒/๑๖/๑๘
// จะมาก/มันโก้...โก้คือ ที่มี/เป็นพลังขึ้นมาก...โรง/คือคว่ำ/เท่านั้น/มันจะ/หรือ/อะไร
// มาก/มันคือโก้...นี่มี/พลังขึ้นมา...ฉะนั้นโรง/เอาละคว่ำเอา/อะไรแล้ว/มันจะต้อง/เรื่อง/เป็นอะไร
- ๑๓๑ // ๓/๗/๘/๙/๑๔/๑๕/๑๗/๑๘/๑๙/๒๒
// เพราะฉะนั้นเขา...แม้ใน/มันถือ...เรื่องทาง...ของเรื่อง/ทางเนื้อ/จึงจะถือ/ที่ตรัส/เพื่อจะ/ปัจจัย/กระทำ/กลับกัน/จนถึงจน
// เขา...ใน/มันถือกัน...เรื่อง...ของ/เนื้อ/จึงจะเรียก/ท่านตรัส/แล้ว/ปัจจัยเป็น/กระทำเพื่อ/กลับกัน ฉะนั้น/จนถึง
- ๑๓๑ // บรรทัดที่ ๑๓-๑๔ จากล่าง คือตั้งแต่คำว่า 'ต้องการแยกออก...ถึง...ควรจะได้รับ' ชิดฆ่าออก เพราะเป็นคำเกินมา หรือซ้ำ
กับคำข้างบน
- ๑๓๒ // ๒/๔/๕/๘/๒๐/๒๒
// แล้วก็คือ/ความสุข/ทางกายทางใจนี้เรียกว่า/วัตถุเต็มเปี่ยม/ตัวตนๆเดียว
// แล้วเตี้ยวนี้ความสุข/ทาง/วัตถุเต็มเปี่ยม มนุษย์เต็มเปี่ยม/ตัวไม่มีตน/เดียว
- ๑๓๓ // ๓/๗/๑๒/๑๘/๑๙/๒๐/๒๑
// มากๆทั้งหมดนี้ ไม่ใช่...รุ่ง/เช่นนั้น/สอน/แก้ไข/พูดถึง/เราจึง...อิสระ/ชอบ...หรือ
// มากให้หมด/ไม่ใช่...รุ่ง/สอนว่า/ได้แก้ไข/พูดกันถึง/เรา...อิสระเหมือนกัน/หรือชอบ...หรือเรื่อง
- ๑๓๔ // ๔/๑๔/๒๑/๒๒ // อนึ่ง/ที่เกิด/ศึกษา/ไปตาม // ที่นี้/ที่เกิด/มา/ศึกษานั้น/ตาม
- ๑๓๕ // ๒/๕/๖/๙/๑๐/๑๒
// ที่นี้/การถึง/หรือของ/เรื่องมัน/กับโลกทาง/พระสัมมาสัม...ก็ต้องสนใจ
// เอาละ ที่นี้/การลูถึง/ของ/นี้เรื่องมัน/กับ/พระ...ดังนั้นคุณต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่าบรรณธรรมและสนใจ

- ๑๓๖ // ๖/๗/๑๒/๑๕ วันก่อน/หลังให้/ทำด้าน/ไม่ใช่ // ในวันก่อน/หลังให้/กันกับ/ด้าน/ไม่ได้
- ๑๓๗ // ๘/๑๐/๑๓/๑๔/๑๘
// เพราะสิ่ง/ที่จะประสงค์ได้/ในที่เช่นนี้ก็ควร...แล้วก็บุคคลที่ศึกษา/เรา
// ว่าสิ่ง/จะประสงค์/มันก็ควร...แล้วก็เรียกว่า/นักศึกษาแก่บุคคล/นี้เรา

หน้า // บรรทัด // ลำนวนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

๑๓๘ // ๖/๗/๘/๑๐/๑๑/๑๒/๑๔/๒๐/๒๑/๒๓

// หลายๆที่แท้มัน/จนเข้า/ผลดังที่...ว่าไม่รู้/ในอุดม/ที่นี้...ก็ไม่พูด/ไปว่า/นี่เรากำลัง/เรากำลัง/บรรณธรรม
// หลาย/มัน/จนจะเข้า/ผลอย่าง...ยังไม่รู้/ชั้นอุดม/เดี๋ยวนี้...ก็ได้พูด/ว่า/ที่นี้เมื่อเรา/ว่ากำลัง/อุดมธรรม

๑๓๙ // ๗/๑๐/๑๑/๑๒/๑๔/๒๐/๒๑/๒๒/๒๓

// จะไม่ให้/ท่านเป็น/เดินไป/ให้เขา...นี่ผม/คำว่า/ก็คือ/ต่อไปเราก็ไปถึง/นั่นคือ...ศึกษา./การศึกษาทั้ง ๔ อย่างนี้
// นี่จะไม่ให้/องค์ทุกท่าน/ไป/ไปให้เขา...นี่อย่างนี้ผม/เราจะ/ก็โดยที่/ว่า/เอาละ ที่นี้เราก็ใช้/คือ...ศึกษาเหมือนที่/ว่ากัน./แต่ว่า

๑๔๐ // ๒-๓/๘/๙/๑๐/๑๑/๑๓/๑๔/๒๒/๒๓

// ธรรม ซึ่งเราจะมาดูกัน/ในพุทธศึกษาเป็นเริ่มแรก./แล้วจัด/เป็นต้น มีกันอยู่อย่างนี้./แต่ให้รู้/ควรต้อง/ก็มีแต่ยังมี/ได้โดย/
จนชั้น/ก็ยัง...ลับสมอง ลับ
// ธรรม. ที่นี้เรารู้กันว่า (คำว่า 'เริ่ม' ในสำนวนในหนังสือนั้น ในใบแก้คำผิดแก้เป็น 'เรื่อง')/แล้วเขาจัด/นั่นกันอยู่กันอย่างนี้/
แต่จะรู้/มันต้อง/ก็มีแต่ยังมี/และจะได้โดย/จนถึงชั้น/ยัง...ลับ

๑๔๑ // ๒/๓/๔/๘/๑๑/๑๓/๑๔/๑๕/๑๖/๒๒/๒๔

// คมนั้น...พวกที่ตัดศึกษาดีกว่า/ควรจะ/ถ้าถือว่าเป็น/นั่นมัน/ข้อนี้ เขา/เกิดมาเพื่อ...เรื่องนี้ มันก็...กับเรื่องที่ว่า...ที่มนุษย์/
อยู่ที่ตรงไหน./เกิดมาทำไม อยู่ที่นั่น. เช่นที่/มา...เป็นสิ่ง/ให้รู้/ก็เพื่อรู้ข้อนี้.
// คมอะไรนี้...ดีกว่า พวกที่ตัดศึกษา/มันจะ/ถ้าจะให้มันเป็นเรื่องของ/นั่นมันคง/นี่เขา/นี่เพื่อ...มันก็...กันว่า...ที่/และอยู่ที่ตรงไหน:
นั่นแหละ มันเกิดมาทำไมมันอยู่ที่นั่น./ไอ้ที่/แกว่งมา...มันเป็นสิ่ง/รู้/ต้องให้รู้ข้อนี้ เพื่อให้รู้ข้อนี้.

๑๔๒ // ๒/๗/๑๖/๑๘/๒๐

// จัดให้เป็น/จารี: กฤหัสถ์. วน...สัน/ยาก/เพื่อ/ที่จะ // เป็น/จารี.เรื่องกฤหัสถ์...เรื่องวณ...เรื่องสัน/นี่ยาก/สำหรับ/ที่จะออก

๑๔๓ // ๒/๔/๖/๘/๑๔/๑๗/๑๘/๒๓/๒๔

// ความมัชยัสถ์/ยังต้องมัชยัสถ์/นี้เรียกได้ว่า/ใน/กะว่า/เช่นอย่างคนใช้/ทำไว้./เล่าให้ฟัง/นี่เลยกลายเป็นว่า/ลูกหวง
// เขาเรียกว่า ความมัชยัสถ์ สำรวม/ต้องยังต้องมัชยัสถ์ ต้อง/นี่มัน/อย่าง/กะว่า/ที่เดี๋ยวนี้เขาเรียกกันว่า/ขึ้นมา อย่างคนใช้/
// ทำหรืออะไรทำนองนั้น./เล่าให้ฟัง เขาออกชื่อ/นี่ลูกหวง

๑๔๔ // ๘/๑๒/๒๐/๒๓ // สำหรับข้อที่ถือว่าเขา...นั่นเขาเป็น...ความเอริด/เป็นคน/โตๆ // แล้ว...เขาที่เป็น...เอริด/แล้วเป็นคน/ที่โตๆ

๑๔๕ // ๒/๖/๘/๙/๑๐/๑๑/๑๗/๒๑/๒๓

// ก็ยัง/แปลว่า กำลัง/กำลังกาย...แรง...มีกำลัง/แล้วมี...ที่แท้มี/อันนั้น/กิเลส เห็น/ที่ว่ามี...นั่น เขา/พูดตรงๆใน...ก็คือ/
ไว้ว่า...จิตเป็น
// ก็/แปลว่ากำลัง ต้องมีกำลัง/กำลังทางกาย...แรง ให้...มีเชิงแรงเป็นลำเป็นสัน เขาเรียกว่าพลศึกษาอยู่แล้ว การก็ทำบ้าง การ
อย่างอื่นบ้าง เพื่ออนามยติ มีกำลัง./แล้วก็มี...มี/อันนี้/กิเลส คือเห็น/มี...(หรือมีสัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา) นั่น เขา/
พูดโดยตรงในทางธรรมของพระ...นี่ก็คือ/ไว้เถอะว่า...จิตมีสมาธิ จิตเป็น

๑๔๖ // ๒-๔ สามบรรทัดนี้ (คือตั้งแต่คำว่า ๑. จิต...จบที่คำว่า...active ที่สุด) คำในเทพว่า ๑. จิตบริสุทธิ์สะอาดดี ๒. จิต
มันคงที่สุด ๓. จิตว่องไวในหน้าที่ของมันอย่างยิ่ง : สะอาด แล้วก็ Pure หรือ clean นี้. อย่าง Pure ก็ได้ คือไม่มี
อะไรเจือ, สะอาด Pure บริสุทธิ์: แล้วตั้งมัน นี้คือว่า steady หรือ firm อะไรที่สุดเลย, firmness teadyness
นี่คือว่าตั้งมัน: แล้วก็ว่องไวในหน้าที่ของมันที่สุด ก็คือ activeness เป็น active แล้วก็มีความเป็น active คือ
activeness ที่สุด.

๑๔๖ // ๕/๗/๑๐/๑๑/๑๕/๑๖-๑๗/๒๒/๒๔

// ถ้า...คือต้อง/นี้จำไว้/ก็จะยิ่ง/สมาธิอย่างนี้...เพื่อการ/มันก็/กัน. เดียวนี้เราไม่มีกำลังจิต/ก็กลาย
// นะ ถ้า...ไม่/จำไว้/ก็แล้วกัน/ก็ยิ่ง/ของสมาธิ อย่างนี้ว่า...ของการ/มัน/กัน. เดียวนี้เราไม่มี/เราก็กลาย

๑๔๗ // ๖-๗/๙/๑๐/๑๓/๑๔/๑๖/๑๘/๒๐

// หัดด...ถึง...นั่นจัดเป็น/ลายมือเพื่อ...รอดด้วยการมี...ชนิดนั้น/ทั้งหมดคือทั้งภาคตัวหนังสือ และทั้งภาคทำจริง/ไม่ใช่ว่า
กันทาง/มันเป็น/รอดอยู่/คนเรา/เงิน แล้วเราจะ
// ฉะนั้น หัดด...ว่า...นั่นคือ/ลายมือในการ...เพื่อ...ชนิดนี้/ต้องทั้งภาควิชาการและทั้งภาคปฏิบัติ คือทั้งภาคตัวหนังสือ และ
ทั้งภาคทำจริงๆนี้./ไม่ใช่/มันเป็นวัตถุ มันเป็น/อยู่/เรา/มีเงิน แล้วเราจะได้

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

- ๑๔๘ // ๔/๑๔/๑๗/๑๔/๒๒
 // กรุง/ไม่พูด/ว่ามันเป็น/เรานี้แหละ ถ้าเอาชีวิตนักศึกษาของเราเป็นอุดม/ให้ถูกต้อง และ
 // กรุง ในอะไรนี้ คุณดูเรื่องนี้ให้มาก/ไม่ได้พูด/มันเป็น/นี่เราเอาชีวิตนักศึกษาของเรา ถ้ามันเป็นชั้นอุดม/อย่างถูกต้อง
- ๑๔๙ // ๔/๕/๖/๘/๑๒/๑๓/๒๐/๒๑/๓
 // อย่างนี้/มันเป็น/ต่ำ เข้า/ต่ำ ก็ถูกคือเป็นอยู่อย่าง...ทางวัตถุ/ใช้หมายความว่าให้...หรือเลว./นั่นก็คือ...ก็...เพราะ...ไปข้างล่าง/
 // อะไร...ราคา/ปัญหา...อาหารในโลก/อย่างสูง
 // เหล่านี้/มันก็เป็น/ต่ำ หรือเข้า/มันก็ถูก เป็นอยู่...ทางวัตถุหรือวัตถุ/ได้หมายความว่า...หรือเลว คือให้มันง่าย/นี้...เขา...
 // แหละ... เหมือนข้างล่างนี้/ไม่อะไร...เป็นราคาถูกที่สุด/ปัญหาเรื่อง...โลก/อย่างสูงสุด
- ๑๕๐ // ๔/๖/๑๗/๒๐
 // จนไม่...กินดี/เรียก/ทุกสิ่งทุกอย่าง แม้งานชั้นต่ำ/ต้อยเช่นเรา/มันเป็นเรื่องฝึก
 // ๆไม่...แล้วกินดี/นั่นแหละเขาเรียก/ทุกอย่าง ให้ทำงานที่ต่ำที่สุด ฉะนั้นเรา/เพื่อฝึก
- ๑๕๑ // ๔/๘/๑๒/๑๗/๑๙/๒๓/๒๔
 // มุ่งถึง/เรานิยม/คงเข้า/เรากี้...ถ้าเรามีลิตี: ก็คือเรา/ลี่ยนั้น/ไปหมด/เหลือส่วน
 // มุ่งที่จะถึง/เรานิยมทาง/ก็พอจะเข้า/เราจะ...ถ้าพอมลิตี เรา/ลี่ยในอะไร/ออกไปหมด/เหลือ
- ๑๕๒ // ๔/๘/๑๕ // เอามา...ไม่มีหลัก/ที่มันเป็น/ใช้สอย // เอามาไว้...ไม่มี/ของที่มันเป็น/ใช้สอย/ใช้จ่าย
- ๑๕๓ // ๒/๑๑/๑๓/๒๑/๒๓
 // ขอให้/ตัวเอง/เป็นอยู่ให้/ทุกที่ๆ/วงลิจฉวี
 // ฉะนั้นขอ/ให้/ตัวของตัว/แล้วอยาก/ให้เป็นอยู่/ทุกที่ๆ หรืออะไร/ลิจฉวี
- ๑๕๔ // ๕/๒๑ // ไม่เห็น/กันเสียบ้าง // แล้วก็/ไม่เห็น/บ้าง

— ๙ —

- ๑๕๕ // (จล.) ๔/๕ // ว่า : อยู่เป็นสุข, มีความ/ขอให้...เขาเล็ง // ความเป็นอยู่เป็นสุข, ความ/ขอเตือนให้...นี้เล็ง
- ๑๕๖ // ๒/๑๐/๑๒/๑๓/๑๔
 // คือไม่...มีความ...เป็นสิ่ง/เท่านั้น/แสง/เอการ/เช่น
 // ไม่...ก็มีความ...เป็น/และเท่านั้น/การแสง/การ/เหมือนกัน เช่น
- ๑๕๗ // ๗/๘/๑๐/๑๔ // กับการเอา/โลกเป็นต้นนี้/เดี๋ยวนี้ระบบการปกครอง/ในสมัยนี้ // เอา/โลก/เดี๋ยวนี้/ในสมัยนี้ ในเวลานี้
- ๑๕๘ // ๒/๔/๑๐/๑๑ // แล้วแต่/ทางมโน/นิยมมา/จนเอา // แล้วแต่จะเรียกนี้/มโน/นิยมนี้มา/เช่นเอา
- ๑๕๙ // ๘/๑๒/๑๕ // ในเมื่อ/จะเห็น/ได้ว่า/ธรรมชาติ // ถ้า/ว่า/ธรรมชาตินี้
- ๑๖๐ // ๒/๕/๑๑/๑๒/๑๘/๑๙
 // คือขาด/เพียงคน...แม่ให้/แต่ก็ไม่...มันมี/มุดอยู่/อย่างเดี๋ยวนี้/มันเกิด
 // มันขาด/คน...ให้/มันไม่...มันดี/อุดอะไรอยู่/เดี๋ยวนี้/นี้มันเกิด
- ๑๖๑ // ๒/๖/๗/๙/๑๑/๑๒/๑๓/๒๒
 // จริง/กันมี/กันอยู่/เพราะฉะนั้น/ครู/จนถึง...วิญญาณ/ชั้นทาง/ต่อมามัน
 // จริงๆ/กันเป็น/กันอยู่/นี้/ยามปกติ/มีหน้าที่/คุ้มครอง/ปกครอง เพราะฉะนั้น/คือครู/จนถึงจุด...วิญญาณ/หรือ/ชั้นทาง/ต่อมาซึ่ง
 // มันจึง
- ๑๖๒ // ๑๐/๒๒/๒๓ // ก็ให้มัน/แม้จะเป็น/ประเทศเล็กๆ/เช่นเดียวกับประเทศ // มันก็/นี้เป็นประเทศเล็กๆ/ประเทศ
- ๑๖๓ // ๑๐/๑๑/๑๒/๒๐ // ให้ฟัง/เกี่ยวกับกษัตริย์ลิจฉวีครั้งนั้น ซึ่ง/นั่นก็เป็นเรื่องของ/กปีป // ว่า/กษัตริย์ลิจฉวี/มันเป็น/ปปี
- ๑๖๔ // ๗/๔/๑๑/๑๕/๑๘/๑๙
 // ที่ทำอะไร/ให้มีชน/จัดไว้/แต่ว่าถ้า/รัฐสภา/ไปใน
 // อะไร/เป็นชน/และจัดไว้/แต่ว่ามันอาจ/สมาชิก/รัฐสภา/เป็น

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในบท

- ๑๖๕ // ๓/๑๔/๑๗/๑๘/๒๑-๒๒
 // แม่เพียงแต่ว่า/ครึ่งพระองค์/ภิกษุต้อง/ส่วน/ก็แน่ละชใจเอา
 // แม่แต่เพียงว่าออกเสียง /เมื่อพระพุทธเจ้า/ภิกษุต้องสงฆ์ต้อง/แล้ว/ก็เอา
- ๑๖๖ // ๒/๕/๖/๑๐/๑๘/๑๙/๒๒
 // ให้ผู้มี/นี้ลองคิดดูพระองค์/คือถ้า...ให้ถือเอา/คือผู้มีอายุมาก ผู้มีราตรียาวนาน/เกิดจะมี/มีอยู่/ตัวเองเป็นธรรมะ
 // ให้มี/มีธรรมวินัยเป็นพระศาสดา/ถ้า...เอา/ผู้มีราตรียาว ผู้มีราตรีนาน/จะมี/ก็มีอยู่/เป็นตัวเอง เป็นตัวเอง เป็นธรรม เป็น
- ๑๖๗ // ๒/๕/๖/๗/๑๗/๒๑
 // เมื่อเป็นไปอย่างว่า/นี้/แล้ว/มีแต่จะ/เลยกลายเป็น/ด้วยเหตุดังกล่าวนี้/มันก็
 // ที่นี้/กล่าวแล้ว/นี้จะ/มัน/นี้/เดี๋ยวนี้/มัน
- ๑๖๘ // (จล.) ๒ // บอกว่าทั้งหมด // ทั้งหมด
- ๑๖๙ // (จล.) ๑/๒/๖/๗/๑๑
 // อิกว่า/รู้จัก...เขียน/คือทำ/เพราะทิว... เพราะฉะนั้น/อะไร
 // โตอิกว่า/รู้จักกัน...คุยกับผม เขียน/ทำ/ทิว...แล้ว/การอะไร
- ๑๗๐ // ๒/๙/๒๑ // และ/อย่าง/ที่จะ // คือ/ของ/ที่จะให้
- ๑๗๑ // ๖/๗ // เอาประโยชน์/เมื่อไม่มี...ในรัฐสภา // ประโยชน์ไม่มีประโยชน์/ไม่มี...ในนั้นเลย
- ๑๗๒ // ๔/๙/๑๑ // เต็มที่/ที่/แท้จะ/ประเทศ // เต็มที่/มันจะ/ที่ประเทศ

— ๑๐ —

- ๑๗๓ // (จล.) ๒/๓ // ด้วย/สิ่ง/ไปส่ง...เพราะมันเป็นการทำ // ด้วย/ส่ง...ทำ
- ๑๗๔ // ๗/๑๔/๑๕/๑๘/๒๐ // ไปทาง/ทางจิต/ถ้าจะ/ทำให้...ทางวัตถุ/กาย // ทาง/แต่ทางจิต/ที่จะ/ทำจิตให้...หรือทางวัตถุ/ร่างกาย
- ๑๗๕ // ๔/๖/๙/๒๑/๒๔
 // แก่จิต...เขียน...จะมี/ก็มี/โลกมุ่ง/นี้/ยังการ/วัตถุได้.
 // ๆแก่จิต...หรือเขียน...คือมี/มันก็มี/ยัง/นี้การ/วัตถุได้. เพราะฉะนั้น
- ๑๗๖ // ๕/๘/๑๕/๑๖/๑๙
 // เอง. ลูก/มีจิต/เรื่อง...ทุก/ในมาก็เหมือนกัน/ยังต้องมี...กับทาง/นั่นเอง. แต่...พัฒนาช่วย
 // เอง. เตี่ย/นี้ลูก/และมีจิต/มันเรื่อง...ทุก/นาด้วยกันทั้งนั้น/แต่มันก็ยัง...หรือทาง/แต่...ช่วย
- ๑๗๗ // ๗/๙/๑๘/๑๙ // เด็กๆ/แปลว่า/โรคตก/ในบาง // หรือเด็กๆ/เป็นเรื่องว่า/ตก/แต่ในบาง
- ๑๗๘ // ๓ // ทำให้/จิต // จิต
- ๑๗๙ // ๖/๑๘ // ลงมา/ในประ // กันมา/ว่า/ในประ
- ๑๘๐ // ๔ // ผ่า // ผ่า
- ๑๘๑ // ๕/๘/๙/๑๒ // อะไร/อย่าง/กล่าวคือ/ในตัว/รวม ๔ // หรืออะไร/อย่างพวก/ในตัว/๔
- ๑๘๒ // ๖ // คน/โกง // คน/โกง (ตาม/ใบ/แก้คำผิด/ให้แก่/เป็น/คน/โกง)
- ๑๘๓ // (จล.) ๒/๓/๖ // เงิน/ทุน/ถ้า/ทำ/เหล่านี้ // ตาม/เงิน/ทุน/เพราะ/ถ้า/ทำ/เหล่านี้
- ๑๘๔ // ๔/๗/๙/๑๑/๑๔/๑๗/๒๑
 // นำมา/ใช้/อยู่ที่/๒ ชนิด/มี/ผิด/ให้มี/จิต/หรืออีก/กิน/อยู่/พอดี
 // มา/ใช้/อยู่ที่/๒ ชนิด/อย่าง/นี้/มัน/ผิด/มี/จิต/อีก/เรื่อง/กิน/อยู่/พอดี
- ๑๘๕ // บรรทัดที่ ๕-๖ คือคำว่า 'เตี่ย/นี่/เขา...ถึง...การทำ/มา/หากิน' คำในบทว่า 'เตี่ย/นี่/กำลัง/แยก/กัน/เป็น/พัฒนา/ทาง/จิต : พัฒนา/ทาง/จิต/นี้/แยก/กัน/เป็น/เรื่อง/โลก/เรื่อง/ธรรม. เป็น/เรื่อง/โลก/ก็คือ/เรื่อง/ทำ/มา/หากิน/ มี/จิต/ดี/ใน/การทำ/มา/หากิน' ถูก/ทั้ง/ใน/หนังสือ/และ/ใน/บท. ความ/หมาย/ก็คือ/เตี่ย/นี่/เขา/กำลัง/แยก/กัน/คือ/พัฒนา/ทาง/จิต/นี้/เขา/แยก/กัน/เป็น/เรื่อง/โลก/กับ/เรื่อง/ธรรม

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในบท

- ๑๘๕ // ๒/๓/๔/๑๐/๑๑/๑๒/๑๓/๑๔/๑๕
 // การทำการพัฒนา/ให้สูง/เพียงแต่...อยู่ใน...หรือ/อย่าง/อย่าง/อย่าง/เป็นจิต/ตั้งมั่น/ก็เป็นจิตสูง
 // นี้ก็พัฒนา/-ให้สูง มีสายเดียวเท่านั้น/แต่...อยู่ที่...หรือที่/นี้/อย่าง/นี้/อย่าง/นี้/อีกอย่าง/นี้เป็นจิต/ตั้งมั่น/นี้/ก็เป็นจิตสูง:
- ๑๘๖ // ๕/๘/๙/๑๔/๑๕/๑๖/๒๐/๒๒
 // กินดี-อยู่ที่/จิตนี้/ออกมา/ทางโลก/?อันนี้แหละ/มีแต่/ต่อจากนั้น/ทางโลกเช่น
 // อยู่ดี-กินดี/จิตที่/ออกมาให้/ทางโลก มันเป็นอย่างไร/?นั่นแหละ/ที่/ที่นี้/ในทางโลกนี้
- ๑๘๗ // ๒/๔/๗/๑๐/๑๓/๑๔/๑๕/๑๖/๑๗/๑๘-๑๙
 // กระทำ/กับที่/ปัญหาของ/เป็นเรื่องโลก/นำมาใช้ให้/เรื่องของ...กับ/เราจึงอาจเข้าใจ...ที่จริง/ซึ่งก็/ต้องมีสภาพของจิต/คือมี/
 พิศ-และที่/ทุกแห่ง/ไม่จำกัด.
 // ว่าทำ/กับที่/จะ/ปัญหาใน/คือเรื่องโลก/เอามาใช้/จน/ของ...กับว่า/มันก็เข้าใจ...ที่จริงมัน/มันก็ต้องมีสิ่งนี้ มีสภาพของจิต
 อย่างนี้/ต้องมี/พิศ ฯลฯ.
- ๑๘๘ // (จล.) ๕/๗ // ซึ่งต้องเรียน/ตามลำดับๆ // เรียนกัน/หรือ
- ๑๘๙ // ๔/๔/๑๐/๑๑/๒๓
 // อะไรที่/สำหรับบรรพบุรุษ...มากไป/ง่าย, กล่าวคือมา/ที่ต้อง/ของ
 // อะไรที่มี/ในบรรพบุรุษของ...มากเกินไป/ง่ายว่า มันไป/ที่จะต้อง/ธรรมของ
- ๑๑ —
- ๑๙๐ // ๔ (จล.) // ใครรับผิดชอบนั้น // ความรับผิดชอบนั้น
- ๑๙๑ // (จล.) ๔/๓/๒/๑
 // จะแก้/มันก็เป็น...ในโลก/มองดู...แต่เรื่อง/ฝ่ายวัตถุ
 // ที่จะแก้/มันไม่เป็น...ในโลกนี้/มองดูกัน...แต่ใน/ทางวัตถุ
- ๑๙๒ // ๔/๖ // กว่าเดิม/ก็คือ // ขึ้นกว่าเดิม/อันแรกก็คือ
- ๑๙๓ // ๕/๖/๗/๘/๑๑/๑๒
 // ให้รู้จัก/รู้จักการ/นี้มัน...ไม่ใช่ช่วย/ก็ปัญหา/เจ็บไข้/เจ็บไข้...หรือทาง
 // ให้เขารู้จัก (แก้ตามใบแก้คำผิด)/รู้จัก/อย่างนี้มัน...ไม่ใช่ช่วย/ถึงเรื่อง/เจ็บไข้ใน/เจ็บไข้ใน...คือทาง
- ๑๙๔ // ๘/๑๒/๒๒ // ตำรา/จนเป็น/กว่าคน // ในตำรา/จนต้องเป็น/กว่าคนที่
- ๑๙๕ // (จล.) ๔/๑๒ // ก็เป็น/กำเนิด // มันก็เป็น/กำเนิดนี้
- ๑๙๖ // (จล.) ๑๓/๑๑/๖/๘/๑ // ขาดบรม/กรรม:/ปัญหา/จนได้/ก็เพื่อ // หรือขาดบรม/การ:/เรื่อง/กันได้/ชุดขึ้นมาก็เพื่อ
- ๑๙๗ // (จล.) ๑๑/๘/๗ // จึงเกิด/มีการ/รวบรัด // ทำให้เกิด/น้อยๆ มีการ/รวบรัดหรือ
- ๑๙๘ // ๗/๑๐/๑๒/๑๔
 // ถึงปัญหา...หมายก็/แปล/จะระงับ...จะทำ/วัตถุนิยม มนุษย์
 // ถึง...สงครามหมายแล้ว ก็/แปล/จะแก้ไข จะระงับ...แล้วก็ทำ/วัตถุนิยม คือเนื้อหนังของมนุษย์
- ๑๙๙ // ๖/๑๒/๑๓/๒๐/๒๒
 // ในรูป...ก็ให้ดู/ไปอีก/ก่อนหน้า/ก็แก้กัน/กำเร็บ
 // แล้วก็/ในรูป...ก็ดู/อีก/: แล้วก่อนหน้า/ก็แก้ไข/ทำกัน/กำเร็บมาก
- ๒๐๐ // (จล.) ๖ // หมายถึง...เห็นศิลปะนี้ // ก็หมายถึง...เห็น คำว่า "ศิลปะ" นี้
- ๒๐๑ // ๓/๖/๘/๙/๒๐/๒๒/๒๓
 // กลาย/มันยิ่ง/แสง/ที่...หาหิน/วิเศษธรรม/มากนัก/ทางปรัชญา
 // คือกลาย/มันก็ยิ่ง/แล้วก็/แสง/ที่เขา...หาหิน/วิเศษธรรมนี้/นักนี้/ปรัชญา

หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในเพลง

- ๒๐๒ // ๕/(จล.) → ๙/๕/๔/๓ //
 // อะไรนี่/ไม่อยู่/ถูกย้าย: ด้วยอาการที่ศาสนา/ถูกกระทำในสภาพอย่างนี้ ฉะนั้น/โทรม
 // อะไรอย่างนี้/ไม่อยู่ในหน้าที่ ไม่อยู่/ถูกย้าย ให้ถูกต้อง มันอยู่ในสภาพอย่างนี้/ฉะนั้น/ทรม
- ๒๐๓ // ๑๑/๑๖/๑๘/๑๙/๒๓
 // นี่เรา/นิยม หมายความว่า/ถ้าได้...มันได้/ได้เหตุ...ที่เป็นการ/เป็นวัตถุ
 // นะ แต่ว่า/นิยม. ค้นคว้าเพื่อไม่ให้หยุดความทะเยอทะยานในทางวัตถุนิยม หมายความว่า/ได้...ได้/หรือได้เหตุ...ที่จะเป็นเหตุวัตถุและที่จะ
- ๒๐๔ // ๒/๓/๘/๕ (จล.) // อันเป็น/มันก็/ตัวการ/ไม่มีใคร // เป็น/มันจะ/ต้องการ/และไม่มีใคร
- ๒๐๕ // ๕/๖/๑๐/๑๑/๑๕/๑๖/๑๙/๒๑/๒๒
 // ที่จะพูด/กันเล็ก/หรือพระ/ ฯลฯ/มันก็/ในที่สุด/บูชา/น้ำโคลนที่...ที่เปื้อน/เปื้อนหน้า...แล้วเอาน้ำโคลน
 // พูด/สักเล็ก/เรื่องพระ/อะไรนี่/โลกมันก็/ในที่สุดนี่/หรือเนื้อหนัง บูชา/แล้วน้ำโคลนที่...น้ำโคลนที่เปื้อน/เราเปื้อนหน้า...นี่แล้วเราเอาน้ำโคลนเป็นน้ำโคลน
- ๒๐๖ // ๕/๗-๘ // คุณอย่า/หลักการของคน // คืออย่า/คนหรือไปเอาหลักการ

— ๑๒ —

- ๒๐๗ // ๕ (จล.) // ไม่ใช่ว่า // แต่ว่าไม่ใช่ว่า
- ๒๐๘ // ๗/๑๙/๒๐/๒๑ // เขากำลัง/มันเป็น/ที่มัน/ดี ๆ // กำลัง/มันจะเป็น/ตามที่มัน/ดี
- ๒๐๙ // ๓/๕/๘/๑๒/๑๓/๑๔/ ๑(จล.)
 // ดิคนั้น เพราะ/สิ้นหัว/คำว่า/ชอบเอาอย่าง/ได้เอง/เพราะว่า/ที่ฝึก/อย่างนี้
 // ดิคนั้น เพราะ/ก็สิ้นหัว/สำหรับการ/ชอบเอาอย่าง หรือเอาอย่าง/เอง แล้ว/ที่ถูกฝึก/ตามที่
- ๒๑๐ // ๓/๖/๗/๘/๙/๑๗/๑๙
 // ที่จะเปื้อนทาง/ดูกัน/นี่เราต้อง/ก็คือ/พูดไม่ได้/มันเป็นกลางๆ/วัตถุ...สำหรับใช้/ซึ่งใช้...ถึง
 // ที่จะ/ดูมัน/นี่/คือ/คือพูดไม่ได้/คือมันเป็นกลางๆ อย่างนี้/วัตถุมัน...ในการใช้/ซึ่งเขาใช้...ถึงตัว
- ๒๑๑ // ๓/๖/๙/๑๐/๑๑/๑๒/๑๔/๑๙/๒๒
 // สิ่งนี้/ยิ่งกว่า/ยังไม่เกิด/วัตถุอะไร/การที่/เดี๋ยวนี้/สนใจ/มาท่วม/เรียนมาก
 // นี่จากสิ่งนี้/และยิ่งกว่า/หรือ/หรือสิ่งที่มาเป็น/ฉะนั้นการที่/สมัยนี้/ แล้วก็สนใจ/ท่วม/เรียนมากมาย
- ๒๑๒ // ๔/๖/๗/๑๓/๑๔/๑๕/๑๖/๑๗/๒๐
 // มันจะ/ลวงมี/เงิน./ของคน/ซื้อกัน/เทียบ/ฉะนั้น/ใน/พิมพ์/หรือ
 // มันจะต้อง/ลวงด้วยอย่างมี/เงิน. แล้ว/ของคนครึ่ง/เราซื้อกัน/เมื่อเทียบ/ฉะนั้น/พิมพ์นั้น/หรือเป็น
- ๒๑๓ // ๒/๙/๑๒ // ถ้าไม่...ไม่ได้...ไม่ตาย/เสียดี/แน่แท้...ดี // ถ้าเราไม่...หรือไม่ได้...ไม่ตาย เรา/ก็/เสียจะดี/แน่ใน...ดีนี้
- ๒๑๔ // ๒/๔ // ช่าง...รู้จักแต่/วิทยา // วง...หันมารู้จักแต่/วิชา
- ๒๑๕ // ๒/๘/๑๓/๑๖/๒๒/๒๓
 // หลายแง่/เป็นสื่อ/เด็กๆ...พอลืม/ไม่รู้จะ/แล้วถูก/การบ้าน
 // ในหลายแง่/อยู่ที่สื่อ/พอเด็กๆ...ลืม/ เหม่ไม่รู้จะ/ไอ้เปรต จะถูก/งานบ้าน
- ๒๑๖ // ๑๑/๑๕ // มันก็/ทำให้เย็น // อย่างนี้/มันก็/เย็นด้วยเพลง/นั้น
- ๒๑๗ // ๑๑/๑๔ // เท่านั้น/คำเท็จแล้ว // ทำนองนั้น/คำเท็จด้วยแล้ว
- ๒๑๘ // ๕/๑๑/๑๓/๑๔/๑๕/๑๗/๒๔
 // นับถือ/นั่นมันมี/ทั้งนั้น และ/ที่ให้...ให้/ก็เลส/จะนึก/มากเข้า/ในหลัก
 // ให้นับถือ/นั่นมันมี/ทั้งนั้นแหละ เพราะฉะนั้น/ที่ให้...ได้โอกาส/ก็เลส/จะนึก/ไว้มากขึ้นไป/หรือในหลัก

หน้า // บรรทัด // ส่วนวนในหนังสือ // คำพูดในเทป

๒๒๐ // ๕/๘/๑๐/๑๔/๑๕
 // คนแก่/วัดจัด ที่...หน้าพระ/ศึกแก่ความเป็น/ที่ลึก/ศิลปะนั้น
 // คนแก่ๆ/จัดในวัด จัด...อย่างพระ/ ศึกแก่/แต่ ที่ลึก/ศิลปะนี้

๒๒๑ // ๓/๙/๑๗/๑๘ // หัวทำ/อย่าง รัก/ลองคิดดู/อะไร // หัวนี้ ทำ/อย่าง ให้รัก/ดู/เป็นเรื่องอะไร

๒๒๒ // ๖/๗/๑๖/๒๒ // ไว้อัน...การยก/ในการ/ที่บูชา/วัดนี้. // ไว้เป็นอัน...หรือการยก/การ/ที่นำบูชา/วัดดูเสีย.

๒๒๓ // ๒/๕/๑๘ // เราสรุป/เหลือ/แล้วใน // เพราะฉะนั้นเราสรุป/เหลือเลย/แต่แล้วใน

๒๒๔ // ๓/๖/๗/๘
 // วิญญาณ/คือต่อ...กระชับ ให้/วัตถุนิยมลงรักแน่น/แน่น/กลับไปว่า
 // แล้ววิญญาณ/คือการต่อ...ให้ลัทธิ/ วัตถุนิยมกระชับแน่น/แน่น/ลงรัก/กลับไปว่า

๒๒๕ // ๓/๕ // ใช้คม/ทำให้ // ใช้มันคม/ที่จะให้

— ๑๓ —

๒๒๖ // ๕ // ดู // กันดู

๒๒๗ // ๗/(จล.) → ๗/๖/๕/๓ // อยู่ใน/ขึ้นมา/กำลังทำ/และอาจ/โดย // คืออยู่ใน/มา/กำลังกระทำ/หรืออาจ/แล้วโดย

๒๒๘ // ๒/๓/๔/๖/๑๒/๑๔/๑๕/๑๘/๒๒
 // เป็นสิ่ง/หลาย/มันจึง/และสิ่ง/คือ/มันเกิด/มันชัด/มันก็มา/รู้แต่
 // คือสิ่ง/หลายๆ/จึง/เพราะสิ่ง/นี่คือ/มัน/มันชัดขวาง/มัน/มีแต่

๒๓๐ // ๔ // จะคิด...ประ // เราคิด...เราประ

๒๓๑ // ๔/๘/๑๕/๑๗/๒๐ // นิด/แก่/มัน/นั่ง/โดย/ปล่อย // ชนิด/ให้มัน/นั่ง/และโดย/แล้วก็ปล่อย

๒๓๒ // ๓/๑๓/๑๔/๒๑/๒๓/๒๔
 // นิยมทาง/ก็ทำได้/มองไม่/ก็คิดว่า/มันจึง/มันเหมือนกัน, มัน
 // คือนิยมทาง/เท่านั้น/มันจึงมองไม่/คิดว่า/นั่นมันจึง/มัน

๒๓๓ // ๖/๙/๑๐/๑๒/๑๕/๒๐/๒๒
 // พุดง่าย/เรื่องอะไร/ต่างๆ/ตนเอง/ที่ว่าเป็น/มันมี/เป็นการเล่น/ตลกต่อ/ผม
 // คือพุดง่าย/กับอะไร/ต่างๆ ดู/เถอะ/ตัวเอง/ คือว่า/มันก็มี/ต่อ/ผมที่

๒๓๔ // ๓/๕/๖/๘/๑๑/๒๑ // ก็มีการใช้/หรือ/คำแปล/กับสิ่ง/และการ // มันก็มี/หรือจะ/เชื่อมมัน/ไม่ค่อย/แน่นอน คำแปล/กับสิ่งที่/หรือการ

๒๓๕ // ๖-๗/๑๒/๑๗ // เป็นสระนะ เรากล่าวว่า/มีอะไร/รัก/และไม่ // เป็น/อะไร/มาก/แล้วไม่

๒๓๖ // ๕/๑๒/๑๕/๑๘/๒๔
 // ไม่แสดง/มันก็จะ...สู้/ทน/ไหลตาม/แล้วถาม/เอานั่น
 // ไม่ให้แสดง/มันก็...สู้/ต้องทน/ไปตาม/เมื่อถาม/เอานี้ [เอานี้ คือเอานี้. นี้คำหลังไม่ใช่ที่มีความหมายเดียวกับนี้ที่อยู่ข้างหน้าหนังสือ
 คือคนละนี่กัน. เป็นการกล่าวตามส่วนแห่งการกล่าวในพุทธศาสนา ดูประโยคกฏข้อที่ปัจจัยตา ที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี (อิมัสมีง สติ อหัง โหติ)]

๒๓๗ // ๑๑/๑๓ // จึงไม่/ยังมีความ // นี่จึงไม่/ยัง

๒๓๘ // ๖/๑๑/๑๒/๑๓/๑๗/๒๐/๒๔
 // ขอให้/บอก...คือความ/เดี๋ยวนี้/ควรจะ/ที่ง่าย/ให้มัน...สันดาน/เด็กๆ
 // จะนั้นให้/ออก...นี่คือความ/เดี๋ยวนี้/ไม่มี/จะ/และที่ง่าย/และให้มัน...สันดาน/ที่ว่า/จะ/เด็ก

๒๓๙ // ๒/๕/๑๕ // เด็กๆ/ควรจะให้/มี/เอาไว้เป็น/แล้วก็ // ให้มี/หรือเอาไว้เป็น/แล้วมันก็

๒๔๐ // ๒/๔/๘/๙/๑๓/๑๕/๑๗/๒๐/๒๓
 // เป็นคฤหัสถ์/ในส่วน/ศึกษาปฏิบัติ/เอากัน...ไร/ที่/ให้ความรู้/ทาง/ที่ถูกเป็น/ในฝ่าย...กำกับไว้/เด็กๆ (คำแรก)/อะไร/เป็นเรื่อง...แขนค
 // อย่างคฤหัสถ์/โดยส่วน/เอากัน...ไร/หรือที่/ความรู้เรื่อง/ด้วย/ทางฝ่าย...กำกับมันไว้/ฉะนั้น เด็กๆ/อะไรๆ/มันเป็นของ...กับแขนค

หน้า // บรรทัด // ลำนวนในหนังสือ // คำพูดในเทป

๒๔๑ // ๒/๑๑/๑๒/๑๔/๑๕/๑๗/๑๘/๒๐/๒๑/๒๒/๒๓

// มันเป็นไป/เราต้อง/เด็กๆ/เด็กๆ/ในทางเช่นนี้/ย้วยวน/หนัง,/อย่างนี้ดีกว่า...ตามใจ/แต่จะ...ไม่ยอมได้/ตนเอง/ก็เต็ม

// มัน/จะ/นั้น/เรา/ว่า/เด็กๆ/เล็กๆ/นี่/เด็กๆ/อย่างนี้/ย้วยวน/หนัง/นี้,/ว่า/อย่างนั้น/ดีกว่า...ไม่ตามใจ/ที่จะ...ไม่ถือ/ตัวเอง/แล้วก็เต็ม

๒๔๒ // ๓ // ด้วยสิ่ง...ผลจึง // ในลักษณะที่...ผลมันก็

— ๑๔ —

๒๔๓ // (จล.) ๕/๔ // คำว่า กุมาร...คำว่า/ยุวชาติ // แล้วคำว่า กุมาร หรือ...กระทั่ง หมายถึง/ยุวติ

๒๔๔ // ๘/๑๐ // พุดอย่าง/ไม่ใช่เป็น // พุดอย่างคน/ไม่ใช่ไป

๒๔๕ // (จล.) ๗ // หมุน // หรือหมุน

๒๔๖ // ๑๑/๑๔/๑๖/๑๗ // ถึงกับ/ไม่อยู่/ใจเรา/ให้ เพราะเป็น // หรือถึงกับ/ไม่ไป/ใจเรา ตามธรรมชาติ/ให้. เป็น

๒๔๗ // ๒/(จล.) ๑ // ให้รู้ว่า/ให้สิ่งที่ // ว่า/ไอ้สิ่งที่

๒๔๘ // ๒/๔/๑๓/๑๕/๑๗

// มารดา เด็ก/ทุกที;/มันตาย/ก็ต้อง/ในทาง // มารดา. นี่/เด็กๆ;/มันแก่/เหมือนเรา มันตาย/เราก็/ต้อง/ถ้า/ในทาง

๒๕๐ // ๓/๔/๑๒-๑๓ // จะรู้ว่า/ควรแบ่ง/ให้ผู้อื่นบ้าง // รู้/กว่าเรา/ถ้า/จะ/ต้อง/แบ่ง/ให้ผู้อื่น

๒๕๑ // ๒/๔/๕/๒๐

// ก่อนอื่น/ผู้ใหญ่/ถ้า/รวมทั้งการอบรมพุดจา/ยกหูหูทาง รำเริง

// ผู้ใหญ่/แต่ถ้า/ด้วยการอบรมรวมทั้งการพุดจา/รำเริง หรือยกหูหูทาง

๒๕๒ // ๖/๗/๘/๑๑ // ไม่ใช่ทำดี...จะต้อง/ทำดี/เพราะคนอื่นเขา/มาถึง/ตัวเล็กๆ/รู้ว่า // ไม่ใช่ดี...จนต้อง/เขา/ก็มาถึง/รู้ว่า

๒๕๔ // (จล.) ๘/๑ // เองบ้าง/ตนเอง // เองได้/ตัวเอง

๒๕๕ // ๒/๔/๕/๙/๑๐/๒๐ // ตน/ตนเอง/ก่อน/ก็ตาม/ทำให้/จนให้ // ตัว/ตัว/เอง/นี่/เป็นการทำให้/หรือ

๒๕๖ // ๓/๑๓/๑๖/๑๘

// เห็นแก่/กว่าที่...มันง่ายกว่า/ปากท้อง/ควรต้อง...ทำให้เกิด

// เห็นแต่/กว่าที่...มันง่าย มันง่ายกว่า/ปากแก่/ท้อง/ต้อง...เกิด

๒๕๗ // (จล.) ๖ // ของเด็ก // ของเด็กๆ

— ๑๕ —

๒๕๘ // ๖/๗/๑๑/๑๔ // ในฐานะ/ดังที่/โลกๆ/เลยเกิด // ในฐานะที่/ดังที่/ได้/โลก/เลยเกิด

๒๕๙ // ๔/๕/๑๔ // ผิด/ถือเป็น...เลย/ก็เพื่อ...เราดู // เรื่องผิด/...เป็นจะ/ก็/เป็นเพื่อ...เราจะดู

๒๖๐ // ๒/(จล.) ๖ // วัดเพื่อ/ในทาง // วัดไปว่า/ในเรื่องทาง

๒๖๑ // ๒/๘/๑๖ // ถ้าเรา/จะ/ช่วย/ถ้าได้ // ฉะนั้น/ถ้าเรา/ช่วย/ถ้ามันได้

๒๖๒ // ๘/๙ // แต่มัน/ก็ไม่มี // แต่มันมัน/ก็มี

๒๖๓ // ๘/๙/๑๒/๑๘/๒๒ // ให้ดี/ตัว...มันจึง/หน่อย/เราก็/ใช้ไป // ให้ดีๆ/ตัวของ...มัน/หน่อยเรา/เราเราก็/เอาไปใช้

๒๖๔ // ๔/๗/๑๓/๑๔ // อะไร/เป็นได้ ที่จะ/ให้ทำ/ความ...ในตัว...เรียก // การอะไร/เป็นได้./ให้/เป็น/เป็นความ...ในตัวของ...นี่เรียก

๒๖๕ // ๘/๑๑/๑๓/๑๖/๑๘/๒๑/๒๒

// ถูกต้อง/ดูอย่าง/ไม่เคย/ทมะ ชันติ/นี่/เมื่อไร/เร็ว/ด้วยสติ

// ถูกต้อง/นั้น/ดูอย่าง/ที่เรียกว่า/ไม่เคย/ได้/มีทมะ มีชันติ มี/เมื่อไร/เร็ว/จะ/ด้วยสติเลย

๒๖๖ // ๒/๔/๖/๑๕/๑๘ // วิริยะ/แต่ถูก/ว่า...ด้วยเพราะ/ในเหตุ/สำคัญ // มีวิริยะ/จะถูก/ไว้ว่า...เพราะมี/มีเหตุ/ที่สำคัญ

๒๖๗ // ๑๑ // อะไร // ความอะไรๆ

หน้า	บรรทัด	ส่วนในหนังสือ	คำพูดในเทป
๒๖๘	// ๔/๔/๑๐/๑๘/๒๐/๒๑/๒๓	// ทุก/และ/ก็ต้องคิด...ต้อง/ปฏิบัติ/มีธรรมะ/สมาธิคือ/เพียง	
		// เรื่องทุก/และ/เพื่อผล/คิด...มันต้อง/ไปปฏิบัติ/แล้วก็มีธรรมะ/สมาธิก็คือ/จึง	
๒๖๙	// ๗-๘/๑๑/๑๒	นี้หมายถึงตัวชีวิตที่แท้ก็คือ/งานทาง/นี้ก็ // ตัวชีวิตที่แท้คือ/งานในทาง/ไม่มีอะไรนี้ก็	
๒๖๙	// บรรทัดสุดท้ายตามเทปว่า	'ก็คือตัวธรรม, ธรรมะนะ ไม่ใช้การกระทำ: งาน, ตัวงานนั้น' ตามใบแก้คำผิดว่า 'ก็คือตัวธรรม	
		ชีวิตก็คือตัวธรรม หรือธรรมะ: ธรรมะในที่นี้ไม่ใช่การกระทำ, งาน, ตัวงานนั้น'	
๒๗๐	// ๒/๖/๗/๑๐/๑๓/๑๔/๒๓	// หรือธรรม/สิ่งนี้/กันอยู่/เป็นเรื่อง/ถ้าทำ/นี่ก็เป็น/ความเห็น	
		// คือธรรม/สิ่งนี้ ฉะนั้น/กันอยู่ว่า/เป็น/การทำ/นี่ก็คือ/ความเห็นแจ้งเห็น	
๒๗๑	// ๓/๑๓	// เท่านั้นอีก. ที่นี้...ก็/เป็น/จะชี้	// เท่านั้นเอง. ที่นี้...ก็/หรือจะชี้
๒๗๒	// (จล.) ๓/๖/๑๑	// ให้เห็น/ไปเป็น/มีวัยแก่	// เรื่อง/ก็/เป็น/แก่
๒๗๓	// ๘/๑๖/๒๓	// หรือพูด/บรมธรรมอยู่/ทำเพื่อตัวกู	// หรือถ้าพูดกัน/บรมธรรมนี้อยู่/ทำงานเพื่อตัวกู ทำงาน
๒๗๔	// ๕/(จล.) ๒	// ตัวความ/ให้ถูก	// ความ/ให้เป็นถูก
๒๗๕	// ๓/๑๒	// ก็ทำงานอยู่แล้ว/คนสมัยนี้	// มันก็ทำงานแล้ว มันก็/ดูคนสมัยนี้มัน
๒๗๖	// ๔/๑๕/๒๐/๒๓	// โดยสรุป/มันก็เป็น/การงานนี้/ถูกต้อง	// นี้สรุป/มันก็เกิดเป็น/มันก็การงานนี้/ถูกต้อง อยู่
๒๗๗	// ๓/๔/๗/๑๑/๑๒	// การงาน/คือเป็น/เขามอง...และจะ/นี่คือ/พระเจ้า	// การงานนี้/เป็น/มอง...ถ้า/นี่/พระเจ้า ให้

— ๑๖ —

๒๗๙	// ๔/๑๓	// คือ/โลก ตามธรรมดาที่ยังได้.	// หรือ/โลกตามธรรมดา ก็ยังได้
๒๘๐	// ๖/๑๑/๑๘/๒๐	// กันไป/และเป็น/ก็อยู่/เท่านั้น	// กัน/แต่เป็น/ก็/เท่านั้นแหละ
๒๘๑	// ๗/๑๔/๑๘/๑๙	// ว่าไม่ตก/อันขาด/ทางวัตถุ./อารยธรรมทางวัตถุนั้น ทางหนึ่ง	
		// ว่ามันตก/อันขาด: คำพูด/วัตถุ, อารยธรรมทางวัตถุธรรม./ทางหนึ่ง	
๒๘๒	// ๕	// ไปใน	// มี
๒๘๓	// (จล.) ๔/๘	// จะอายุ/อะไร	// ที่อายุ/อะไรๆ
๒๘๔	// ๕/๖/๙	// อะไร/กิน...ไว้/ทิ้งไว้ไว้ให้	// มีอะไร/จะกิน...ไว้/ทิ้งไว้ไว้ได้
๒๘๕	// (จล.) ๑๑/๗	// บ้านๆ/ให้ผู้อื่น	// บ้านๆจะต้องอย่างนี้/ให้ทุกคน
๒๘๖	// (จล.) ๗/๔	// เป็นส่วน/ก็ได้, ในเมื่อมี	// เป็นในส่วน/แต่มี
๒๘๗	// ๘/(จล.) ๓	// ที่จะ/เป็น	// ที่จะ/เป็นนัก
๒๘๘	// ๓/๗/๘/๑๒	// และก็/จริงอยู่/การจะ/ทางจิต	// มันก็/จริง/การจะ/ให้/ในทางจิต
๒๘๙	// (จล.) ๗/๖/๓	// มีอยู่/เรื่องนี้/เพื่อ วิจัย	// มีอยู่ในโลก/เรื่องนี้กัน/เพื่อ คือวิจัย
๒๙๐	// (จล.) ๔/๑	// ตามธรรมชาติไป./มาแต่กำเนิด. สันดานซึ่ง	// เหมือนธรรมชาติเลย./มาเสียแต่กำเนิดสันดาน ก็
๒๙๑	// ๒/๑๔/๑๘/๒๑	// บางคน/มีตาม/ขึ้นมา/ถ้าจะ	// บางคน, คน/มีโดย/มันขึ้นมา/จะ
๒๙๒	// ๔/๖/๑๖	// อย่าง/สำหรับ/และไม่ต้อง	// ได้โดย/สำหรับ/และโดยไม่มี
๒๙๓	// (จล.) ๘/๗	// หลาก/ช่อง/พื้นฐาน	// ช่องหลายๆช่อง/ต้นทุน
๒๙๔	// (จล.) ๗/๕	// ทิริ/ทิริ	// ทิริและ/ทิริและ
๒๙๕	// ๘/๒๑	// มัน/เป็น/คืออะไร? ชาว	// มันก็/เป็น/ชาว
๒๙๖	// ๒	// มีอะไร	// มีอะไรทำ
๒๙๗	// ๑ (จล.)	// หหมด.	// หหมดลงพอดี.

หน้า // บรรทัด // ส่วนวนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

— ๑๗ —

- ๒๙๘ // ๙/๑๑/๑๒/๑๓/๑๔
 // เขาจะสั้น...กล่าวคือ/ใช้ได้...คือ/จน...บัดนี้/เซนกล่าวว่ "ทำ...นี่ก็
 // เขาก็/หรือสั้น...คือว่า/ได้...ก็/มาจน...บัดนี้ คือคำว่ธรรม./"ทำ...นี่เขา
- ๒๙๙ // ๓/๔/๒๐/๒๒ // นั่นก็/ก็เรียกได้ว่เป็น/เรื่องเหล่านี้ต้อง/เรารู้ // นั่น/ก็เป็นสิ่ง/ที่เรียกได้ว่เป็น/ต้อง/จะรู้
- ๓๐๐ // ๓/๔/๖/๗/๘/๑๖/๒๑
 // กลับใช้ไม่ได้/บ้าง./คติ เพื่อ/ศาสนา. ...เขา/นี่เขา...ลัทธิ/คำๆ/กระทำ/โกหก
 // มันกลับใช้ไม่ได้/ ฉะนั้น/บ้าง./คติ คือ/ศาสนาอย่างนี้ ...ถ้าเขา/อย่างนี้เขา...และความถือลัทธิ/คำ/กระทำหรืออะไร/หรือโกหก
- ๓๐๑ // ๒/๓/๙/๑๑/๑๗/๒๐
 // แท้จริงนั้นเขา/กล่าวว่/โตๆแล้ว/แท้จริง/เป็นยิ่ง/มากิน
 // เขา/พูดว่/กลัว/คนโตๆแล้ว หรือ/ที่แท้จริงนั้น/ยิ่ง/มา มากิน
- ๓๐๒ // ๘/๑๑/๑๕ // ระวังว่/เป็นเรื่อง/การบูชา // ต้องระวังว่/มันก็เป็นเรื่อง/จะนั้นการบูชา
- ๓๐๓ // (จล.) ๑๐/๙/๘/๖ // ถ้าเป็น...ด้วย/ถ้าหวัง/นี้มัก/คือไม่ใช่ // เช่น...ถ้ามันด้วย/ถ้ามัน/นี้ที่มัก/ไม่ใช่
- ๓๐๔ // ๖/๙/๑๐/๑๑/๑๔/๑๘/๒๐/๒๒
 // ต้องแยก/เคยสอน/ว่ามัน/ในภาษา...พูดกันว่/มาก. ความ/ที่จะพูดว่ เกรง/มีการเกรง/คำ
 // นี้เราต้องแยก/เคยสอนหรือเคย/มัน/แต่ในภาษา...ว่/มาก ไอ้ความ/เกรง/เกรงจะ/นี้คำ
- ๓๐๖ // ๖/๑๐/๑๑/๑๖ // ตั้งใจ...เรียก/มัน/เข้าใจ/ได้แต่ว่/คือผู้ // การตั้งใจ...เขาเรียก/มันตั้ง/เอาแต่ว่/นี่คือผู้
- ๓๐๗ // ๔/๖/๗/๑๓ // ฯลฯอะไร/ก็ไม่/มันก็/ตัวเอง // มีอะไร/มันก็ไม่/เดี๋ยวมันก็/ของตัวเอง
- ๓๐๘ // ๓/๖/๑๒/๑๓/๑๕/๑๘/๒๒
 // นั่น ว่/ของเราทั้งหมด/พูด/ธรรมที่/ไม่ใช่/สิ่งสูง
 // นี้ ว่/มีอะไรของเรา/ต่างๆทั้งหมด/วันเป็น/ปฐมวันสุดท้ายของพระพุทธรเจ้า. พูด/ธรรมที่/ไม่ใช่เรื่อง/สิ่งที่สูง
- ๓๐๙ // ๑๐/๑๑/๑๒/๑๓/๒๐/๒๑/๒๒
 // ถ้ายัง/ชนจาก/ๆเรา/นี้ยัง/แล้วเห็น/ยังมีการ/นึกดูว่/จะ...ไปจาก
 // ว่ ถ้ายัง/ชนคนจาก/ๆเรา/นี้ยัง/แล้วมันเห็น/ไม่มีการ/ไปดู...มันไปจาก (บรรทัด ๒๑ คำว่ 'ยังมี' แต่ตามใจแก้คำผิด เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ตามเทพว่ 'ไม่มี' ถูกทั้งสองส่วน. ตามเทพต้องมองให้ลึก จึงจะเห็นชัดเข้าใจ. ตามหนังสือเห็นเข้าใจง่าย)
- ๓๑๐ // ๔/๑๐/๑๒/๑๘
 // เพื่อไป/โดยเนื้อว่/ เกรวาท/เห็นแก่ความรอดพ้นของตัว
 // เพียงเพื่อไป/โดยหลักเนื้อ/พวกเกรวาท ว่/เห็นแก่ตัว (ที่ไม่ใช่กิเลส) (คำว่ 'เห็นแก่ตัว' ส่วนใหญ่มีความหมายว่เป็นกิเลส ในที่นี้เป็นเห็นแก่ตัวชนิดไม่ใช่กิเลส จึงใส่คำในวงเล็บไว้ และในหนังสือ จึงขยายความไว้ดังนั้น เพื่อชัด. ความก็คือเห็นแก่ตัวเองโดยสมมติเป็นต้นนั่นเอง.)
- ๓๑๑ // ๒/๕/๖/๙/๑๓/๑๗/๑๘
 // ได้นั้น/นี่คือ/และ/ร้อน/เป็นเรื่อง/เพียงใช้/วัตถุหรือชีวิตร่างกาย...ภาชนะ/รองรับคือ/รอง...ตัวชีวิต
 // เรื่องได้นั้น/นี่ก็/และมี/แล้วก็ร้อน/มันต้องเป็นเรื่อง/ใช้/วัตถุหรือใช้ร่างกาย ใช้ชีวิต...เพียงภาชนะ/รอง...และตัวชีวิต
- ๓๑๒ // ๕/๑๓/๑๕/๒๑ // หรืออุดม/ของคน/อีกที่/เป็นนิพพาน // หรือเป็นอุดม/แล้วก็ของคน/อีกที่หนึ่ง/นิพพาน
- ๓๑๓ // ๓/๒๑ // ทั้งโลก/ผม // ทั้งโลก หรือว่/ผมก็ได้
- ๓๑๔ // ๓/๑๐ // เป็นของ/ในทะเล...ก็หลง // ที่ เป็นของ/ทะเล...ก็หลงมัวเมา
- ๓๑๕ // ๔/๑๗ // เราหมด/หนุ่ม // เราจนหมด/หนุ่มๆ

หน้า // บรรทัด // ลำนวนในหนังสือ // คำพูดในเทพ

— ๑๘ —

๓๑๖	// (จล.) ๓	// ก็ได้...ก็ได้	//	ก็จะได้...ก็จะได้
๓๑๗	// ๑๐/๑๒	// โพรธนี่/ก็ได้	//	โพรธนี่/ก็ต้องได้
๓๑๘	// (จล.) ๔/๖	// ทุกวันนี้/บรมธรรม	//	ถึงทุกวันนี้/บรมธรรมนี้
๓๑๙	// ๔/๖/๑๒/๑๔	// น้อย./เลย/อะไร/คือ	//	น้อยมาก./ก็เลย/หรืออะไร/ที่
๓๒๐	// ๒/๘/๒๐	// หลัง/พิมพ์/คล้าย	//	หลังๆ/พิมพ์ขาย/คล้ายๆ
๓๒๑	// ๔	// มันเกิด	//	หรือมันเกิด
๓๒๒	// ๔/๑๔/๑๗/๑๘	// เป็นเหตุ/ไม่ให้ความรู้สึกดังกล่าว/อีกอย่างหนึ่ง/ยังจะ...ความ		
		// คือเหตุ/เป็นเจ้าของ/ยิ่งกว่านั้น/จะ...สัญญาลักษณะความ		
๓๒๔	// (จล.) ๑	// จนถึง...จนไม่	//	จนไปถึง...จนกระทั่งไม่
๓๒๕	// ๒-๓/๗/๑๗	// อนุสาวรีย์ คือวัตถุ...สิ่งนี้เป็นตัวแทนอันได้แก่/ธรรม/วัตถุ		
		// อนุสาวรีย์วัตถุ...สิ่งที่สิ่งนี้เป็นตัวแทน ก็คือ/ธรรมะ/วัตถุที่		
๓๒๖	// (จล.) ๖/๓	// ที่ถูกแล้ว/เครื่องมือ	//	ก็ถูกแล้ว/เครื่องมือเครื่องช่วยให้ถึง
๓๒๗	// ๔/๔	// อะไร/มาได้...อะไรไป	//	หรืออะไร/มากก็ได้...หรืออะไรไป
๓๒๘	// ๗/๑๓/๑๔/๒๑/๒๒/๒๓	// หรือ/ไปๆ/ลงไป/เป็นกฎ...ไปขวาง ทาง/ขวาง/อันได้แก่		
		// หรือเห็น/มา/ลงมา/กฎ...ไป ที่ขวางทาง/ที่ขวาง/หรือ		
๓๒๙	// ๓	// แล้วถือ	//	แล้วก็ถือ
๓๓๐	// ๕/๗/๑๐	// อยู่ ในกรณีนี้/เป็นอะไร/อย่างนั้น	//	อยู่. นี้/เป็นคำอะไร/ถึง
๓๓๑	// ๑๐/๑๑/๑๔/๑๗/๒๐	// วิหาร./ทั้งนั้น...หมาย/เรากี่/ทุก/ระวังให้		
		// วิหาร อะไรก็ตาม./ขึ้นมาทั้งนั้น...หมายเรื่อง/นี้เรากี่/ทุกๆ/ระวัง ระวังให้		
๓๓๒	// ๒/๔/๒๒	// อันเป็น/ธรรมนี้/ธรรม ภาษา	//	นี้เรียกว่า/บรมธรรมนี้/ธรรม ภาษาจริง ภาษา
๓๓๓	// ๒/๗	// วัตถุ: ปุชนียวัตถุที่/ฐานะ	//	วัตถุที่/ฐานะที่

— ๑๙ —

๓๓๔	// ๔/๑๒	// จับฉวย/พูดว่า	//	ที่จับฉวย/เมื่อพูดว่า
๓๓๕	// ๒/๔/๖/๑๑/๑๔/๑๕/๒๐/๒๑/๒๒	// ได้ ๒/วัตถุหรือสิ่งต่างๆที่เป็น/มีความหมายกำกวม หมายถึง/แล้วก็มี/แล้วภาษาไทย/ก็มี./จากกาม/จาก...มุ่งหมาย/จะกล่าวถึง		
		// ได้เป็น ๒/สิ่งต่างๆที่เป็นวัตถุ หรือเป็น/ใช้กำกวม คือเป็น/ก็มี/เราเป็นอะไรไป./แต่กาม/แต่...จะมุ่ง/กล่าวเฉพาะ		
๓๓๖	// ๑๑/๑๒/๑๖/๑๘	// คือความ/กาม เป็น/รวม/อะไร	//	หรือความ/กาม คือเป็น/คือ/พวกอะไร
๓๓๗	// ๑๒-๑๓/๑๔/๑๗/๒๐/๒๑/๒๒	// ด้วยใจล้วนๆก็ได้./และใน...ได้แก่/และ/ผิว/นอกนั้น/สำ/เฉพาะทาง		
		// ได้ด้วยใจล้วนๆ./ฉะนั้น...คือ/ใน/ทางผิว/สำ/แต่สำหรับทาง		

หน้า	บรรทัด	ส่วนในหนังสือ	คำพูดในเทป
๓๓๘	// ๒/๑๙/๒๑	// คนหัว/ต่างๆ...ใน/แบ่ง	// แต่คนหัว/ต่าง...นั้นใน/ มีแบ่ง ('มี' ตามใบแก้คำผิด)
๓๓๙	// ๔/๕/๑๑	// ชั้นชั้น/ปลาย/: เรียก	// ชั้นมากชั้น/ปลายเส้น/: เขาเรียก
๓๔๐	// ๑๒/๑๙	// ก็ ๓/ทั้ง	// มีสัก ๓/มี
๓๔๑	// ๓/๔/๑๑	// เคย/รู้สึก/นี่ใน	// เดียนั้น/รู้/อันนั้นใน
๓๔๒	// ๔/๕/๖/๘	// เป็นเรื่อง/หนึ่ง/ก็ต้อง/ขึ้นมา	// นั้น คือเรื่อง/ที่หนึ่ง/จะต้อง/ขึ้นมา
๓๔๓	// ๓/(จล.) ๒/๑		
		// หนึ่งเป็น/ถ้าเข้าใจถูกต้องก็จะ...พอ: หรือถ้า...อะไร/ก็จะ	
		// หนึ่ง คือเป็น/จะนั่นถ้าเข้าใจถูกต้อง เพราะ...พอ...หรือ...หรืออะไร/จะ	
๓๔๔	// ๔/๕/๖/๑๐		
		// ตัว...มันไม่...อะไร/ใน/ชาติมี/รู้แต่...คำว่าอาหารที่เคย	
		// เป็น...ไม่...ของอะไรอย่างนี้/ตรง/ชาติ มี/ รู้...อาหารแต่เรื่อง	
๓๔๕	// ๓/๔/๕/๖/๑๐/๑๖/๒๐/๒๒		
		// นั่น: คำ/ทาง/ล้วนๆ/ทางจิต/อยากเอาที่เป็น...มีผัสสาหาร/น้ำมัน/แต่เพื่อ...โย	
		// นั่นเลย: คำ/ตาม/ล้วนๆ. ที่นี้/ทางจิตนี้/เอาที่เป็นเพียง...ผัสสาหารนี้/ต่างๆน้ำมัน/ทาง...ฮอร์ (ฮอร์ แก้ตามใบแก้คำผิด)	
๓๔๖	// ๘/๑๕/๑๖/๑๘/๒๑		
		// เพื่อความจำเป็นแก้/ตรงข้าม/ก็กระทำ/เป็นความ/ไปจาก	
		// อย่างความจำเป็นในตัว/ตรงกันข้าม/อะไรก็ตามนี้ กระทำ/เป็น/ไปจากการ	
๓๔๗	// ๕/๙/๑๒/๑๖/๒๑/๒๔		
		// ยาก/พูด/ให้ถูกที่สุด/ตรงข้าม/เกี่ยวกับงาน...เต็มใจ/ดังกล่าวกว่า ๓ ลักษณะนี้ คือ/อีก...เป็นที่ตั้งแห่ง...นี่เป็น	
		// ยุ่งยาก/หรือที่ถูก/ตรงกันข้าม/งาน...เต็มใจ. ฉะนั้น/นี่คือ/นี่อีก...อย่าง...มันเป็น	
๓๔๘	// ๘/๑๖/๑๙/๒๑	// ทำผิด/ตั้งนี้/สูตร/เรื่อง/หลง	// ทำผิดไป/ตั้งนั้น/สูตร/เรื่องที่/หลงใน
๓๔๙	// ๖/๑๑/๑๘/๒๒	// ไปได้/ๆอยู่...อยู่ใน/มันก็ยังไม่/พูดไว้	// ไป/ๆ...ที่อยู่ใน/มันก็/ที่พูดไว้
๓๕๐	// ๗/๘/๑๑/๑๒/๑๗/๒๐/๒๒		
		// ไม่ควร/มีทั้ง/มีทาง/สูงสุด/เพียง/หรือไม่/แต่ผ่าน	
		// ไม่ควร/จะมีอยู่ทั้ง/มีทาง/จะ/ถึงที่สุด/แต่เพียง/หรืออะไร/แต่ผ่านโดย	
๓๕๑	// ๒/๔/๙/๑๑/๑๗/๒๑	// ถึงนิพพานถึง/มันไม่/ไม่ไหว/ถึง ๓/ไรเลย/จำเป็น	// ถึง/มันก็ไม่/คือ ไม่ไหว/ต้อง ๓/ไร/ความจำเป็น

— ๒๐ —

๓๕๒	// ๕	// การรู้	// ความรู้
๓๕๓	// ๓/๖	// สาว/ขึ้นเป็น	// คนสาว/ขึ้น เช่น
๓๕๔	// ๘/๑๐/๑๕/๑๖	// เช่น บาง/ก็ถือลัทธิ/เข้าใจ/ทำให้เป็นการ	// บาง/ก็ลัทธิ/เข้าใจได้/เป็นการทำให้
๓๕๕	// (จล.) ๗/๔	// ทาสทาง...ก็เลย/บาป	// ทาสของ...ก็/บาปเรียกว่าบาป
๓๕๕	// ๓/๕/๙/๑๑/๑๒/๑๓/๑๖/๑๗		
		// ทั้งหมด/แม้ที่/อะไร/อะไรๆ/ยังมี/หมาย หรือ/เรื่องที่...แบ่งออกเป็น ๓:/ภา...-ผัสสาหาร-	
		// ทั้งหมดในโลก/แม้คนจะ/อะไรๆ/อะไรๆ/ก็/เรามี/มุ่งหมาย หรือ/เป็นที่เรา...แบ่ง/ภา...แล้วก็ผัสสาหาร	
๓๕๕	// (จล.) ๔-๓	// สองบรรทัดนี้/เทปว่า (ประเภทที่ ๑) กามวัตถุ/ถูกใช้/ไปในทาง/กามารมณ์ เพื่อ/กามารมณ์. นี่เราจะต้อง	
		รู้/เท่าทันว่า กามวัตถุ/ถูกใช้/ไปเพื่อ	
๓๕๖	// ๗/๑๕	// คือมี...เช่น/มี/สัมผัส กำหนด/นั้น	// มี...คือ/ต้องมี/สิ่งนี้เป็นเพียง
๓๕๗	// ๔/๕/๑๘/๒๒	// อย่างนี้ ให้/มีความ/อันเป็น/แปลว่า/ใจบุรุษ	// อย่างนี้. ใจ/ความ/เป็น/แล้ว/ก็/ใจของบุรุษ

หน้า // บรรทัด // ลำนวนในหนังสือ // คำพูดในเทป

- ๓๕๘ // ๒/๓/๑๒/๑๕/๑๖/๑๗/๒๐/๒๒/๒๓
 // เพราะว่า iem/โดย...มาว่าสำคัญมัน/ธรรมดา เป็น/เพียงคลื่น/เป็น...เพียงว่า/สูงกว่า/เป็นสัญญา/เช่น...ของบุรุษบางคนที่มี
 // iem/และก็โดย...ว่าสำคัญ ความมัน/ธรรมดา เช่นเป็น/คลื่น/แล้วก็...ที่ว่า/สูงกว่าเสียง/ตามสัญญา/โดย...ที่มีบุรุษ
 บางคนที่มี
- ๓๕๙ // ๒/๔/๑๓-๔/๑๕/๑๗/๑๘/๑๙/๒๒
 // สตรี...ที่ออก/ของสตรี/ทวนระลึกถึงสัญญาในอดีต ระลึก...ในความหมายของสตรี/รวมความแล้วเรื่อง/แง่ที่เป็น/ในสิ่ง/
 ใคร่ออก เช่น/ใช่ว่า
 // ของสตรีอยู่นั้นแหละ. ...จะออก/ของสตรี และ/ทวนระลึก...ถึงความหมาย/เรื่อง/แง่ที่มี/เป็นสิ่ง/ค่อยถูก ว่า/ไม่ใช่
- ๓๖๐ // ๑๔/๑๖ (จล.) ๔/๑๗
 // จิตก็เป็นจิต/จิตประเภท/ผลไป/สำหรับกามวัตถุที่เป็น
 // ก็จิต/จิต/ผลแห่งความ/ประเภทที่ ๒) ใ้อะไรที่ ๒ ที่ว่า
- ๓๖๑ // ๒/๕/๔/๑๐/๑๑/๑๒/๑๔/๒๒/๒๓
 // อันดับที่ ๒ พวกคุณควรทราบ/ว่าอะไร/เราจะเห็นว่าเกิด/เงิน...ที่เกี่ยวกับ/มีกระ...กระทั่งมี/ได้ตะ/รู้อะไร/ข้อนี้จะเห็นได้ว่า
 // มัน...ได้คือมีวิธีการทำอันดับที่ ๒:
 // ที่นี้/หรืออะไร/เกิด/ย...ที่เป็นอุปกรณ์ของ/กระ...มี/ตะ/รู้ทางอะไร/มัน...ได้. อันดับที่ ๒
- ๓๖๒ // ๒/๓/๔/๘/๑๐/๑๖/๑๘ // วัน/ปฏิภูล/ไปได้/เพศ/ไม่มี/ที่ไรก็...ที่ไรก็/วิริยะ ซึ่ง
 // อย่างวัน/ของปฏิภูล/ไป/เพศตรงกันข้าม/อย่ามี/ที่ทำให้...ที่ทำให้/คือเขาเอาวิริยะซึ่ง
- ๓๖๓ // ๕/๗/๑๔/๑๕/๑๖/๑๙/๒๐
 // ที่ต่อม/พบน้ำ/อันดับ...ใช้ปัญ...ที่เป็น/ได้แก่...นับ/แต่เห็นปฏิภูล/เรื่อง...จน/จาก...เพราะ // ในต่อม/พบน้ำ/ที่นั่นมาถึง
 อันดับ...ใช้สติปัญ...นี้เป็น/ได้แก่การ...อย่างนี้ นับ/ตั้งแต่เห็นปฏิภูลสัญญา/หรือเรื่อง...คือ/มาจาก...แล้ว
- ๓๖๔ // ๘/๑๑/๑๒/๑๔
 // นึกที่กล่าวมานี้...ทาง/มีได้/กามวัตถุ กรณีเป็นที่ตั้งแห่งการสืบทอดนี้ น้ำ ไม้รู้/การสืบทอดนั้น
 // นี้...มันทาง/มีได้โดยเหตุ/ประเภทที่ ๓) เรื่องการสืบทอดที่ไม้รู้/ที่นั่นมาถึงการสืบทอด
- ๓๖๕ // ๓/๔/๕/๑๐/๑๙/๒๑ // ลอง/เพียงถือ/คือว่า/เพื่อไม่ให้สูญ/คุณไป/คิดดู/ต้องถึง
 // ไป/ถือ/ก็ถือ/อย่าให้สูญ/อย่างนี้/คุณไป/ค้นเอาเอง/ไป/ต้อง
- ๓๖๖ // ๔/๑๑/๑๖/๑๗/๒๒/๒๓
 // เกิดต่อ/ไม่ใช่/หรือ/ต้องทาง/สรุปแล้ว...ไม่ตก/ไม่ตก
 // เกิดชาติต่อ/ไม่ใช่/เพียง/ประพตติธรรม หรือ/ต้องตาม/นี้...เราไม่ตก/เราไม่ตก
- ๓๖๗ // ๕/๘/๑๑/๑๓/๑๘ // สูงนี้/ทันเรื่องของ/มนุษย์เรา/คุณต้อง...หมาย/คุณลอง // สูง มีจิตใจสูงนี้/ทัน/เรา/คุณ...หมายที่/คุณ
- ๓๖๘ // ๓/๔/๑๑/๑๔ // มาด้วยเส้นสุดสะดุดหยุดลงที่นี้/เราเลย/มีเป็นที่จะ // เส้นสุดอยู่ที่นี้/เราแหละ/มี/ว่าจะ
- ๓๖๙ // ๗/๑๒/๑๓/๑๗/๑๘/๒๑
 // อาชีพ/เห็นว่า/เพื่อผัสสา/จะต้อง/เรื่องบรมธรรมขั้นที่เป็น...ในเมื่อพวก/ขั้นที่เป็น
 // ใจ อาชีพ/ที่ว่า/ผัสสา/จะต่อสู่จะ/บรมธรรม...พวก/ชนิด
- ๓๗๐ // ๓-๔/๑๑/๑๓/๑๖/๒๐
 // ของโลกสมัยนี้ของคุณ/หนึ่ง. นี่เป็น/ผัสสาหาร/หรือ/ขอให้ // มัน/หนึ่ง ซึ่งเป็น/อาหาร/หรือว่า/ให้/จะนั้น/ขอให้

— ๒๑ —

- ๓๗๑ // ๘/๑๐/๑๓/๑๔ // ฝ่าแก้มปัญหา/ว่าที่/เข้าเกี่ยว/มัว // แก้มปัญหา/แต่/ว่าโดยที่/หรือเกี่ยว/ได้
- ๓๗๒ // (จล.) ๗/๔/๓/๑ // พุทธ/มากกว่า/กับคน/จิตก็ // สำหรับพุทธ/คือมากกว่า/กับที่คน/ฝ่ายจิตก็

- หน้า // บรรทัด // ส่วนในหนังสือ // คำพูดในบท
- ๓๗๓ // (จล.) ๑๒/๗/๖ // อาจแบ่ง/เป็น/ที่จะ // ก็แบ่งมัน/เฉพาะเป็น/ที่จะทำความ
- ๓๗๔ // ๑๓/๑๔/๑๕/๒๒
// แก่/มุ่ง/ว่ามีวิชาความรู้เกี่ยวกับเรื่องเทคนิคที่ประกอบกันไป/ทำนองนั้น
// แก่/ใจ/คงมุ่ง/วิชาความรู้ทางเทคนิคที่ประกอบกันอยู่/ทำนองนั้น มัน
- ๓๗๕ // ๕/๑๑/๑๒/๑๗/๑๘/๒๒
// ต้องการ/แก่/จิตด้วย/ซึ่งเป็น/แท้นี้ มันก็/ทาง
// ต้องการ และ/ที่/แก่/จิต/ที่เรียกกันว่า/ชื่อโรค/แท้นี้ ซึ่งเป็น/นี้ มันก็/ยัง/ ทางฝ่าย
- ๓๗๖ // ๔ // ดูเอง // ดูเอง
- ๓๗๗ // ๘/๑๕ // วัตถุ/เพื่อ/ในทาง // นี้วัตถุ/เพื่อมัน/ในทางของ
- ๓๗๘ // ๕/๑๐/๑๔/๒๑
// : การ/ปัญหา/ให้อยู่/ดี/กินดี/คงจะ/ควบ...ที่/แท้มัน...ซึ่งจะ
// เพราะการ/ปัญหา/ต่างๆ/ให้/กินอยู่/ดี/ควบ...มัน...ที่จะ
- ๓๗๙ // ๓/๕/๗/๑๐ // ที่มีการ/ประกัน/และ/ถ้า/จะต้อง/มีการ/ตัด/รูของ // ที่มี/ถ้า/การ/ตัด/รูต่อ
- ๓๘๐ // ๓/๑๒/๑๗ // ถ้า/อะไร/ก็ได้/ในโลก/มัน // หรือ/ถ้า/อะไร/มัน
- ๓๘๑ // ๕/๖/๘/๑๔ // มัน/ก็/ไม่/เป็น/เผา...กัน/ว่า/แล้ว ก็/ไม่ // แล้ว/ก็/ไม่/มัน/ก็/เผา...มัน/ว่า/ๆ/แล้ว มัน/ก็/ไม่
- ๓๘๓ // (จล.) ๖/๕ // เหลือ/เกิน/ดู/แล้ว // เกิน/ไป/มัน/ก็/ดู/แล้ว
- ๓๘๔ // (จล.) ๗ // วลี // ไร่/ลี
- ๓๘๕ // ๗/๑๒/๑๔ // : เรา/เช่น/นิยม, เพราะ // : เรา/คิด/เอา/ละ/นิยม/หมด, เพราะ
- ๓๘๖ // ๒/๒๒ // และ/จะ/พวก/วัตถุนิยม // แต่/จะ/ที่/นี้/พวก/วัตถุนิยม พวก
- ๓๘๗ // ๗/๘/๑๓/๑๔ // ตัว, เพราะ/เรื่อง/เขา/ว่า/มัน/เตียน/ก็/เพียง/นั้น // ตัว/ว่า/ไอ้/มัน/เตียน/ก็/เลย/อย่าง/นั้น
- ๓๘๘ // ๔/๕/๗/๘/๙/๑๐/๑๑/๑๔/๑๕
// เตียน/ส่วน/แล้ว/เขา/จน/พบ/หลัก/ของ/การ/ทำ/ให้/ทาง/ร่างกาย/นั้น/โง่/เอง/ใน/อิน/เขาก็/มี/ตั้งแต่/ที่ว่า
// เตียน ถูก/ส่วน/เมื่อ/เขา/ที่/ทำ/ให้/นี้/ร่างกาย/โง่/คน/อิน/แล้ว/ก็/มี/ตั้งแต่/ใน/ว่า
- ๓๘๙ // ๒/๔/๙/๑๑/๑๒/๑๓/๑๖/๒๔
// เพราะ/ฉะนั้น/มาร/ไม่/ได้อยู่/ต้อง/ฝ่าย/จิต...อย่าง/ที่/เรียกว่า/และ/คิด/แต่/เขา/หรือ/เขาก็
// แล้ว/มาร/ไม่/ได้อยู่/ได้/ฉะนั้น/ต้อง/ฝ่าย/จิต/หรือ...ก็/จะ/และ/เชื่อ/แต่/เขา/จะ/หรือ/จะ/อะไร/อย่าง/นี้ เขาก็
- ๓๙๐ // ๕/๖/๑๘ // ความ/ก้าว/อะไร/สู้/ตัว // ทาง/ก้าว/ความ/อะไร/มัน/จะ/สู้/ตัว

ดำเนินการจัดพิมพ์ โดย ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ที่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๑๖๖๑-๒ โทรสาร (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๗

พิมพ์ที่ ธรรมสภา ๓๕/๒๗๐ จรัสสินทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๑๐ โทร. ๔๓๔-๔๒๖๗

คำพ้องเป็นพ่อค้า

- ๑ เกิดในตระกูล "ขุนศรีชู" บุรุษพวราช ทิศรถ, ตัวเองได้เคย บิดนี้เปลี่ยนมาเป็น พ่อค้า ทางวิชาคุณ ในนามว่า ขุนทวาร, เป็นคนเก่ง ของ พระพุทธเจ้า แต่งงาน กับ นาง สีผดุง ซึ่งสูงส่งยิ่งกว่า มีใจพัว แต่ไม่มี ใจรักกันก็เลย.
- ๒ ทำสิ่งชั่วร้าย แผลงแผลบของ พระพุทธเจ้า มีใช้ตาม แผลงประเพณีเก่า ซึ่งเป็นเรื่องในประวัติศาสตร์หรือทาง โศลก; ทำสิ่งชั่วร้าย เล่มจึงมี ตามดว ไม่ยอมให้สิ่งชั่วร้าย ทำประโยชน์อัน และประโยชน์อื่น ๆ ในโลกนี้ ได้ มีใจที่พอใจ ชนิต ชนิต มีใจสูง กว่าคนธรรมดา มาก อยู่ไม่ช้าก็ถึง.
- ๓ มีใจที่ปรารถนา ชื่อ ล้วนไม่ถูกฟ้า ฟ้า ฟ้า, นายของ มีใจดีใจ, มีใจดี ชื่อ "ธรรมะธรรม" สามีของตน ทุกวัน ทุกเวลา ทุกเพศ, ยิ่งกว่า นี้ยัง สรรพสิ่ง ๆ.
- ๔ แต่ก็มีใจอื่น ๆ กับ มีใจอื่น ๆ มีใจอื่น ๆ และเขา ว่า เขาของปลอม, เขาอื่น ๆ ที่ใจที่สัพพัตร์. มี ใจที่ใจอื่น ๆ ของเขา, แต่ใจอื่น ๆ ของเขา ก็ไม่ล้ม กับ มี ใจอื่น ๆ มีใจอื่น ๆ.
- ๕ บิดนี้ คำพ้อง ๑๒ ขวบ กว่า ปีแล้ว ก็ยังไม่ทำเป็น ใจดีต่อ เขาคนใด ๆ กลับจะทำใจดี แต่ใจอื่น ๆ ของเขา ไม่กว่า เล่มใจอื่น ๆ, ใจอื่น ๆ มีใจอื่น ๆ ในใจอื่น ๆ สามารถ ทำใจอื่น ๆ ได้ จำนวนหนึ่ง
- ๖ ขอบใจ ท่าน ทั้ง หลาย ดั่ง จะรู้ จากใจ (ใจ) ของนี้ เป็น ล้วน ใจอื่น ๆ มีใจพ้อง (ใจ) ของใจพ้องใจ ใจอื่น ๆ นี้ดี ที่สุด ยิ่ง จึงไม่, ๓๓๓!

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนามาจนถึงวันนี้
มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอรสผู้	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันทสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอรสผู้	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๗)	โอสราเรตัพพธรรม	๑๓.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	
(๑๐)	มทิดลธรรม	๑๗.๗	
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาวะธรรม	๑๔.๑	
(๑๙)	ปฏิทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.๑	
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘.๑	
(๒๒)	เตกิกฉกธรรม	๑๗.๖	
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘.ช	
(๒๙)	ปัจฉิมสมุปบาทจากพระโอรสผู้	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]

